ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ব্যাকৰণ
আৰু
অভিধান

শ্ৰীনাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামী
সত্ৰাধিকাৰ
নতুন কমলাবাৰী সত্ৰ

লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল
পানবজাৰঃ গুৱাহাটী
অসম

প্ৰকাশক ॥ খগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্তবৰুৱা ॥ লয়াৰ্চ বুক ষ্টল ॥ পানবজাৰ ॥ গুৱাহাটী ॥
প্ৰথম প্ৰকাশ ॥ জুন, ১৯৯০ ॥ মুদ্ৰক ॥ ৰমা প্ৰিন্টিং ওয়াৰ্কছ্ প্ৰাইভেট লিমিটেড ॥ ৫২ ৰাজা
ৰামমোহণ ৰায় সৰণী ॥ কলিকাতা ৭০০ ০০৯ ॥

মূল্য ॥ এশ পঁচিশ টকা মাত্ৰ ॥

শ্ৰীশ্ৰীনাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামী
সত্ৰাধিকাৰ, নতুন কমলাবাৰী সত্ৰ, মাজুলী
॥ ১৯৮৪ খ্ৰীষ্টাব্দ ॥

গ্ৰন্থ সমৰ্পণ

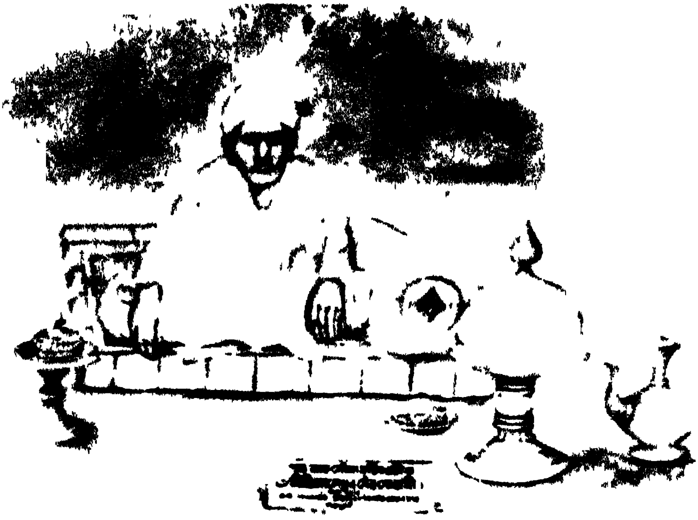

তিনি গুৰু মাজে পিতৃগুৰু শ্ৰেষ্ঠ হয়।
ভক্তি ৰত্নাকৰ শাস্ত্ৰে শ্ৰীগুৰু কহয়॥
সংসাৰত যাত হন্তে লভয় জনম।
আদ্যগুৰু পিতৃপূজ্য সবাতে উত্তম॥
মোৰ নিজ আদ্যগুৰু শান্ত সৌম্যাধাৰ।
পিতৃ বোমেশ্বৰ নাম সাধু শিষ্টাচাৰ॥
অমায়িক সৰ্ব্বশাস্ত্ৰ কলাত পাৰ্গত।
প্ৰচাৰিল শৰণ ভজন ভক্তি যত॥
সৰ্ব্বগুণধাম নাহি তেজে সদাচাৰ।
মাজুলীৰ চামগুৰি সত্ৰ অধিকাৰ॥
তান নুমলীয়া পুত্ৰ আমি অভাজন।
কমলাবাৰীত পোষ্যপুত্ৰৰ পালন॥
পৰম স্নেহত থৈল নাৰায়ণ নাম।
মোৰ বিৰচিত ইটো গ্ৰন্থ অনুপাম॥
পিতৃ কৰকমলত কৰোঁ সমৰ্পণ।
তাহান চৰণে মোৰ এই নিবেদন॥

ইতি

নাৰায়ণ

সূচীপত্ৰ

বিষয়	পৃষ্ঠা সংখ্যা
(ক) নিবেদন	
(খ) ভূমিকা	
(১) ভাষা আৰু ব্যাকৰণ	১
(২) বৰ্ণ প্ৰকৰণ	১
(২-ক) স্বৰবৰ্ণ	১
(২-খ) ব্যঞ্জনবৰ্ণ	১
(২-গ) বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ	২
(২-ঘ) বিপ্ৰকৰ্ষ	২
(২-ঙ) আখৰ জোঁটনি প্ৰকৰণ	৪
(৩) ণত্ববিধি আৰু ষত্ববিধি	৪
(৪) সন্ধি প্ৰকৰণ	৪
(৫) যতিচ্ছেদ বিধি	৪
(৬) বচন আৰু লিংগ নিৰ্ণয়	৫
(৫) শব্দ প্ৰকৰণ	৬
(৫) পদ প্ৰকৰণ	৬
(৮-ক) বিশেষ্য	৬
(ক-১) জাতিবাচক বিশেষ্য	৬
(ক-২) সংখ্যাবাচক বিশেষ্য	৭
(ক-৩) গুণবাচক বিশেষ্য	৭
(ক-৪) বস্তুবাচক বিশেষ্য	৭
(ক-৫) নামবাচক বিশেষ্য	৭
(ক-৬) ক্ৰিয়াবাচক বিশেষ্য	৮
(৮-খ) বিশেষণ	৮
(খ-১) বিশেষণীয় বিশেষণ	৮
(খ-২) ক্ৰিয়া বিশেষণ	৮
(৮-গ) সৰ্ব্বনাম	৮
(গ-১) ব্যক্তিবোধক সৰ্ব্বনাম	৮
(গ-২) বিশেষণ সৰ্ব্বনাম	৮
(গ-৩) কালবোধক সৰ্ব্বনাম	৮
(গ-৪) স্থানবোধক সৰ্ব্বনাম	৮
(গ-৫) সম্বন্ধবোধক সৰ্ব্বনাম	৮
(৮-ঘ) অব্যয়	৯
(ঘ-১) সাধাৰণ অব্যয়	৯
(ঘ-২) সম্বোধনাৰ্থক অব্যয়	৯

বিষয়	পৃষ্ঠা সংখ্যা
(ঘ-৩) ভাববোধক অব্যয়	৯
(ঘ-৪) যোজক অব্যয়	৯
(ঘ-৫) সম্ভাবনাৰ্থক অব্যয়	৯
(ঘ-৬) স্থানবাচক অব্যয়	৯
(ঘ-৭) নিষেধাৰ্থক অব্যয়	৯
(ঘ-৮) সংযুক্ত অব্যয়	৯
(৮-ঙ) ক্ৰিয়া প্ৰকৰণ	৯
(ঙ-১) সমাপিকা ক্ৰিয়া	১০
(ঙ-২) অসমাপিকা ক্ৰিয়া	১০
(ঙ-৩) অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া	১০
(ঙ-৪) নিষেধবাচক ক্ৰিয়া	১১
(ঙ-৫) প্ৰাৰ্থনাবোধক ক্ৰিয়া	১১
(ঙ-৬) অনুজ্ঞা ক্ৰিয়া	১১
(ঙ-৭) শতৃবোধক ক্ৰিয়া	১১
(ঙ-৮) পাঁচনী ক্ৰিয়া	১১
(ঙ-৯) তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়া	১১
(৯) অনুকাৰ শব্দ	১২
(১০) অনুৰূপ শব্দ	১২
(১১) অনুসৰ্গ শব্দ	১২
(১১-ক) সংখ্যাবাচক অনুসৰ্গ	১২
(১১-খ) ক্ৰিয়াবাচক অনুসৰ্গ	১৩
(১২) উপসৰ্গ	১৩
(১৩) নামধাতু	১৪
(১৪) উহ্যপদ	১৪
(১৫) কাল প্ৰকৰণ	১৪
(১৫-ক) নিত্যবৰ্ত্তমান কাল	১৫
(১৫-খ) স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল	১৬
(১৫-গ) ভূতকাল বা অতীত কাল	১৬
(১৫-ঘ) স্বৰূপভূত কাল	১৬
(গ-২) অপূৰ্ণভূত কাল	১৬
(গ-৩) সম্ভাব্যভূত কাল	১৬
(১৫-ঘ) ভবিষ্যত কাল	১৭
(১৬) অকৰ্ম্মক, সকৰ্ম্মক, দ্বিকৰ্ম্মক ৰূপ	১৭
(১৬-ক) অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াত সকৰ্ম্মক ৰূপ	১৮
(১৭) ক্ৰিয়াৰ বাচ্য	১৮
(১৮) শব্দৰূপ প্ৰকৰণ	১৮
(১৮-ক) শব্দৰূপ (সবিভক্তিক) প্ৰথমা বিভক্তি	১৯

বিষয়	পৃষ্ঠা সংখ্যা
(১৯) ধাতুরূপ প্রকরণ	৬৬
(১৯-ক) সমাপিকা ক্রিয়া (সাধারণ)	৬৭
(১৯-খ) সমাকিপা ক্রিয়া নিত্যবর্ত্তমান কাল প্রথম পুরুষ	৭৯
(১৯-গ) সমাপিকা ক্রিয়া স্বরূপ বর্ত্তমান কাল (অসংযুক্ত)	১০১
(১৯-ঘ) সমাপিকা ক্রিয়া স্বরূপভূত কাল প্রথম পুরুষ (অসংযুক্ত)	১১০
(১৯-ঙ) সমাপিকা ক্রিয়া অপূর্ণভূত কাল (অসংযুক্ত)	১৩৩
(১৯-চ) সমাপিকা ক্রিয়া ভবিষ্যত কাল প্রথম পুরুষ (অসংযুক্ত)	১৩৫
(১৯-ছ) অপূর্ণ ক্রিয়া-নিত্য বর্ত্তমান কাল প্রথম পুরুষ (অসংযুক্ত)	১৪২
(১৯-জ) নিষেধবাচক ক্রিয়া ভবিষ্যত কাল দ্বিতীয় পুরুষ (অসংযুক্ত)	১৪৮
(১৯-ঝ) প্রার্থনাবোধক ক্রিয়া নিত্য বর্ত্তমান কাল দ্বিতীয় পুরুষ (অসংযুক্ত)	১৪৯
(১৯-ঞ) অনুজ্ঞাবোধক ক্রিয়া নিত্যবর্ত্তমান কাল দ্বিতীয় পুরুষ (অসংযুক্ত)	১৫৩
(১৯-ট) শত্তৃবোধক ক্রিয়া (অসংযুক্ত)	১৬১
(১৯-ঠ) পাঁচনী ক্রিয়া (অসংযুক্ত)	১৬৪
(১৯-ড) তুমর্থবোধক ক্রিয়া (অসংযুক্ত)	১৬৭
(২০) কারক প্রকরণ	১৭১
(২০-ক) কর্ত্তাকারক—প্রথমা বিভক্তি	১৭২
(২০-খ) কর্ম্মকারক—দ্বিতীয়া বিভক্তি	১৭২
(২০-গ) করণ কারক—তৃতীয়া বিভক্তি	১৭৩
(২০-ঘ) সম্প্রদান কারক—চতুর্থী বিভক্তি	১৭৩
(২০-ঙ) অপাদান কারক—পঞ্চমী বিভক্তি	১৭৩
(২০-চ) সম্বধ কারক—ষষ্ঠী বিভক্তি	১৭৩
(২০-ছ) অধিকরণ কারক—সপ্তমী বিভক্তি	১৭৩
(২০-জ) সম্বোধনার্থক পদ	১৭৩
(২১) সমাস প্রকরণ	১৭৪
(২১-ক) কর্ম্মধারয় সমাস	১৭৪
(২১-খ) দ্বিগু সমাস	১৭৫
(২১-গ) বহুব্রীহি সমাস	১৭৫
(২১-ঘ) দ্বন্দ্ব সমাস	১৭৫

(২১-ঙ) অব্যয়ীভাব সমাস	১৭৫
(২১-চ) তৎপুরুষ সমাস	১৭৫
(২২) তদ্ধিত আরু কৃৎ প্রকরণ	১৭৬
(২৩) তদ্ভব আরু তৎসম প্রকরণ	১৭৬

নিবেদন

যোৱা ২১/১১/৮০ তাৰিখৰ ৰাস পূৰ্ণিমা তিথি দিনাৰ কথা। তদানীন্তন অসমৰ সাংস্কৃতিক বিভাগৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত সঞ্চালক শ্ৰীযুত আনন্দ মোহন ভাগৱতী মাজুলীৰ টটয়া মিলন কৃষ্টি মন্দিৰত আয়োজিত সাংস্কৃতিক সমাৰোহ উদ্বোধন কৰিবৰ কাৰণে আহিছিল। সেই সমাৰোহৰ সভাপতিৰ আসনত আছিল এই গ্ৰন্থলেখক। সভাৰ শেষত ঘৰুৱা পৰিবেশত কথা পাতোঁতে ভাগৱতীদেৱে আমাক ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ অভিধান এখন লেখিবৰ কাৰণে অনুৰোধ কৰে। তেখেতৰ মতে এনেকুৱা গ্ৰন্থ অসমীয়া সাহিত্যত নাই। আমিও তেখেতৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে প্ৰতিশ্ৰুতিবদ্ধ হওঁ। কিন্তু আমাৰ "সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা" গ্ৰন্থৰ কামত সেই সময়ত একানপতীয়াকৈ লাগি থাকিব লগা হোৱাত সেই ফেৰা পুণ্য কামত সোনকালে হাত দিব পৰা হোৱা নাছিল। ১৯৮৪ চনত 'স্বৰ্ণৰেখা' গ্ৰন্থখনি ছপাশালৰ পৰা ওলোৱাৰ পিছত কিছু অৱকাশ পাই যোৱা ১১/৩/৮৫ তাৰিখৰ পৰা অভিধানৰ কামত হাত দি ৯/৮/৮৬ তাৰিখে সমাপ্ত কৰি এই অভিধানখনিৰ ভূমিকা এটি লেখি দিবৰ কাৰণে শংকৰী সাহিত্যৰ ওজা, প্ৰাচ্যতত্ত্ববিদ্ ড. মহেশ্বৰ নেওগ দেৱৰ হাতত শোধোৱা হয়। তেখেতে বস্তুটি ভালকৈ চাই এই অভিধানখনিৰ লগতে "ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ব্যাকৰণ" এখনো লেখি উলিয়াবৰ কাৰণে আমাক অনুৰোধ কৰে। "এইটি অতি টান কাম। আমাৰ যোগেদি সম্ভৱ হব জানো"? বুলি প্ৰশ্ন কৰাত তেখেতে কলে "প্ৰভু ঈশ্বৰে পাৰিব"। এই বাণী মহৎ জনৰ মুখে উচ্চাৰিত হোৱাত আমি সেই অনুৰোধ অতি আগ্ৰহেৰে লৈ কামত হাত দিওঁ। তেখেতৰ সেই পবিত্ৰ অনুৰোধ বাণীয়েই আছিল আমাৰ প্ৰধান সম্বল। আমাৰ কাৰণে দুয়োটি বিষয় টান আছিল যদিও বিশ্বজনৰ ইচ্ছাৰ প্ৰেৰণা আৰু দুজনা মহাপুৰুষৰ কৃপাত ৰাইজৰ আগলৈ গ্ৰন্থ দুখনি উলিয়াই দিব পাৰি আমি কৃতাৰ্থ মানিছোঁ।

পৃথিৱীত যিমান বোৰ জাতি সম্প্ৰদায় আছে—সকলোৰে কাৰণে নিজা নিজা ভাষা, উপভাষা আদি আছে। ভাষা হল একো একোটা জাতিৰ প্ৰতীক। অসমত অসমীয়া, বঙ্গত বঙলা, উৰিষ্যাত উড়িয়া আদি ভাষাৰ ব্যৱহাৰ সেই সেই জাতিৰ স্বতন্ত্ৰ প্ৰতীক হিচাপে হৈছে। কিন্তু ব্ৰজাৱলী ভাষা কোন জাতিৰ প্ৰতীক সেই বিষয়ে কোনো সুস্থিৰ অনুসন্ধান এতিয়ালৈকে হোৱা নাই। অৱশ্যে ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ইতিহাস অতি পুৰণি বুলি বিজ্ঞ সকলে কৈছে। এই ভাষা বহুতৰ মতে কৃত্ৰিম উপভাষা, মিশ্ৰ ভাষা, স্বতন্ত্ৰ ভাষা ইত্যাদি অস্থিৰ সিদ্ধান্ত প্ৰকাশ কৰা দেখা যায়। এই বিষয়ত আমি বাদ-বিতণ্ডা নকৰোঁ—কৰাৰো ইচ্ছা নাই।

'ব্ৰজাৱলী' শব্দটোক যদি আমি বিসন্ধি কৰোঁ, তেন্তে সি হ'ব ব্ৰজ+আৱলী = ব্ৰজাৱলী। ব্ৰজ শব্দটোত আৱলী প্ৰত্যয় যোগ হৈ 'ব্ৰজাৱলী' শব্দ সিদ্ধ হৈছে বুলি কোৱা হয়। আকৌ অন্য প্ৰকাৰে-'ব্ৰজ' মানে 'ব্ৰজৰ' আৰু 'বোলৰ' (কথা বা ভাষাৰ) পৰা 'বোলি' অপভ্ৰংশ হৈ 'ৱলী' যোগ হোৱাত 'ব্ৰজাৱলী' শব্দটো নিষ্পন্ন হৈছে বুলিও অৰ্থ কৰা হয়। ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ অৰ্থ হ'ব "ব্ৰজৰ ভাষা" অৰ্থাৎ ই কৃষ্ণকেন্দ্ৰিক ভাষা।

উক্ত ব্ৰজাৱলী ভাষা ব্ৰজৰ ভাষা, মিশ্ৰভাষা, বা কৃত্ৰিম উপভাষা আদি নানাজনৰ নানামতেৰে প্ৰকাশিত হলেও এইবোৰ ব্যাখ্যা বাদ দি এটি নিশ্চিত সিদ্ধান্ত কৰিব পাৰি

যে দুজনা গুৰুৱে এই ভাষা জননী পৰাকীক থলুৱা ভাষা সংমিশ্ৰণ ৰূপ নতুন কাপোৰ-কানি দি নতুনকৈ সজাই পৰাই চকুত লগা কৰি তুলিছে। সেই কাৰণে ইয়াক "অসমীয়া ব্ৰজাৱলী" বুলি কলে মুঠেই ভুল নহয়। সেই দৰে ইয়াৰ উচ্চাৰণো অসমীয়া পদ্ধতিতেই হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে বঙলা ভাষাত 'স' বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ 'চ' বৰ্ণ কৰি কৰা হয়। কিন্তু অসমীয়া উচ্চাৰণত 'স' সয়েই আৰু 'চ' চয়েই। অসমীয়া ব্ৰজাৱলীত 'স' বৰ্ণক 'চ' কৰি উচ্চাৰণ কৰা নহয়। তদুপৰি এই ভাষাত অসমীয়াৰ থলুৱা ভাষা ব্যবহাৰ তথা গাঁৱলীয়া জনসাধাৰণৰ মুখৰ কিছুমান শব্দ ব্যবহাৰ কৰি "অসমীয়া ব্ৰজাৱলী" ক অতি ওচৰ আপোন কৰি তুলিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে–স্ত্ৰীযুজে মেনা যুজে" (পা.হ.), "সুন্দৰী স্ত্ৰী আয়তী সব" (রু.হ.), কি সোধতোৰ মায়েৰ পই" (কো.খে.) , এখনে কাতৰ কৰো (ভূ.লো.) তথায়ে কান্দো হামো (ব.গী.) ইত্যাদি বাক্য সমষ্টিৰ "মেনা, আয়তী,পই (পৈ) কৰো, কান্দো" এই শব্দ কেইটি থলুৱা অসমীয়া বুলি জনা যায়। এনেকৈ গোটেই খিনি চালি-জাৰি চালে বহুত থলুৱা শব্দৰ লেচেৰি বুটলিব পাৰি। এনেকুৱা শব্দবোৰ ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ মাজত সোমাই পৰাত ই চহকী আৰু পুৰঠ হৈছে। সেইদৰে ই সেই ভাষাৰ মাজত সমাদৰো লাভ কৰিছে। আমি বিশ্বাস কৰোঁ যে অসমৰ বাহিৰেৰে আন আন ঠাইৰ ব্ৰজাৱলী ভাষায়ো প্ৰাদেশিক বৈশিষ্ট্য ৰক্ষা কৰি চলিছে। আনহাতে আৰু এটি বিশেষ যুক্তি আছে যে ব্ৰজাৱলী ভাষাটি জগদগুৰুৰে সৰ্ব্বভাৰতীয় ভিত্তিত বোধগম্য হোৱাকৈ ইয়াক সজাইছে। আমি ১৯৭৫ চনৰে পৰা সত্ৰীয়া নাট ভাওনা অসমৰ বাহিৰে ভিতৰে প্ৰচাৰ আৰু প্ৰকাশ কৰাত বিশেষভাবে জড়িত হৈ পৰোঁ। ১৯৮১ চনত কাশীধামত বিশ্ব সংস্কৃত সম্মিলন বহিছিল। তালৈ গুৰু বিৰচিত "ৰুক্মিণীহৰণ" অঙকীয়া নাট খনি নিয়া হৈছিল সত্ৰৰ পৰা। দেশী বিদেশী বহু গুণী জ্ঞানী শিল্পী লোকেৰে প্ৰেক্ষাগৃহ ঠাহ খোৱা। ভাওনা খনিৰ আৰম্ভনিৰ পৰা শেহ লৈকে কোনো দোভাষীৰ প্ৰয়োজন হোৱা নাছিল। নাটৰ ব্ৰজাৱলী ভাষাই সকলোৰে হৃদয় স্পৰ্শ কৰিছিল। দৰ্শকৰ হাত চাপৰিৰে প্ৰেক্ষাগৃহ মুখৰিত। ভাওনাৰ শেহত বচাবচা দৰ্শক আহি চোঁঘৰত অভিনেতা ভকত সকলক উচ্চ প্ৰশংসা কৰিলেহি। এতেকে দেখা গ'ল যে ব্ৰজাৱলী ভাষাটো সৰ্ব্বভাৰতীয় হিচাপে স্বীকৃত হৈছে। সেই কাৰণে শংকৰ দেৱে ইয়াত নতুন ৰূপ দিয়াৰ কাৰণে "শংকৰী ব্ৰজাৱলী" বুলি কলেও নিশ্চয় ভুল নহয়। বহুতো পণ্ডিতৰ মতে ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ প্ৰধান আৰু প্ৰথম প্ৰৱৰ্ত্তক হ'ল কবিগুৰু শংকৰ দেৱহে।

বৌদ্ধ ধৰ্ম্মান্তৰ্গত সহজযান পন্থী সিদ্ধাচাৰ্য্য সকলৰ ধৰ্ম্ম সাধনা আৰু সাহিত্য কৰ্ম্ম চৰ্চ্চাত বিশিষ্ট নিদৰ্শন ৰূপে খ্যাত "চৰ্য্যাপদ" ৰ লগত ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ সুন্দৰ মিল আছে। বিজ্ঞসকলৰ অভ্ৰান্ত সিদ্ধান্ত মতে চৰ্য্যাপদৰ ৰচনাকাল অষ্টম খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা দ্বাদশ খৃষ্টাব্দ লৈকে বুলি স্থিৰ হৈছে। শংকৰ গুৰুৰ অৱতাৰ চতুৰ্দ্দশ খৃষ্টাব্দ। এতেকে গুৰুৱে চৰ্য্যাপদ বিষয়ে ভালকৈ অধ্যয়ন কৰিছিল। বৌদ্ধ ধৰ্ম্মৰ সিদ্ধাচাৰ্য্য সকলে চৰ্য্যাপদৰ ভাষা ধৰ্ম্মৰ মাজলৈ টানি আনি সেই ভাষাত নানা গীত পদ আদি ৰচনা কৰিছিল। আমাৰ গুৰুজনায়ো সেই চৰ্য্যাপদৰ ভাষা নিজৰ ধৰ্ম্মৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি নানা গীত পদ নাট আদি ৰচনা কৰি চৰ্য্যাপদক আদৰিছে। আনকি দুজনা গুৰুৰ ৰচিত বৰগীতত চৰ্য্যাগীতৰ ঠাঁচ মনকৰিবলগীয়া। নাটক আৰু গীত আদিত চৰ্য্যাপদৰ প্ৰভাৱ কেনেদৰে পৰিছে তাৰ উদাহৰণ চমুকৈ দাঙি ধৰা হল ঃ--

	ব্ৰজাৱলী	উদাহৰণ
অইসন	ঐচন	ঐচন পৰকাৰে—সকলো নাট
অঙকৱালি	আঙেকাৱালি	আঙেকাৱালি ধৱল—পা.হ.
অন্ধাৰি	আন্ধাৰি	দিশদশ দিৱসে আন্ধাৰি—ব.গী.
অমিয়া	অমিয়, অমিয়া	অমিয় ঝুৰে বাণী—পা.হ.
আইলা	আইলা	আইলা হৰিৰ কাছে—ভূ.হ.
আইস	আইস	চল আইস যাঞু—ব.গী.
আখি	আখি	পেখলো আখি—ব.গী.
আগি	আগি	তোহাৰি বিয়োগে আগি—ব.গী.
আলো	আলো	আলো শুন—ব.গী.
উপাড়ি	উপাড়ি	তৰু সমূলে উপাড়ি—পা.হ.
এ	এ	এ আৱত এ আৱত—সকলোনাট
এক	এক	তিল এক ৰহয়ে—ব.গী.
এথা	এথা	এথা নোহে—পা.হ.
এহু	এহু	শঙকৰ এহু অভিলাসা—ব.গী.
কইসন	কৈচন	কৈচন যোগ্যতা হুই—ৰা.বি.
কৰহুঁ	কৰোহো	কৰোহো গোহাৰি—ব.গী.
কৰিআ	কৰিয়া, কৰিআ	যতন কৰিয়া—ব.গী.
কহেই	কহই	মৃকুধমতি কহই—ভ.
কেড়ুআল	কেৰুৱলী	গুৰু কেৰুৱলী ৰাম—ব.গী.
কেহো	কেহো	কেহো নাচে—ব.গী.
কোই	কোই	নাহি বান্ধব কোই—ব.গী.
খান্ট	খান্ট	যেন পায়া খান্টচোৰ—পি.গু.
খেলই	খেলাই	খেলান খেলাই—ব.গী.
গেল	গেল	সব দিবস গেল—ব.গী.
ঘালি	ঘালি	ঘনঘন ঘালি—পা.হ.
চড়ি	চড়ি	উড়ল উৱৰে চড়ি—অ.ভ.
চান্দ	চান্দ	চান্দ গিলিতে যচ—কে.গো.
ছাড়	ছাড়	কোন ছাড় পুৰাতন—পি.গু.
জানই	জানয়	স্বামী জানয় জব—কে.গো.
জান	জান	কেলি লীলাৰস জান—ৰা.বি.
নাহি	নাহি	নাহি নাহি ৰময়া বিনে—ব.গী.
তাসু	তাসু	তাসু মাঝে নন্দসুত—ভো.বে.
তাহেৰ	তাহেৰ	যাহেৰ তাহেৰ—ৰা.বি.
দুধ	দুধ	সব দধি দুধ—পি.গু.
ধনি	ধনি	পেখি মুনিক ধনি—পা.হ.
পৰান	পৰান	পৰান নিগড়ে—ব.গী.
পেখবে	পেখোবে	ওৰে সখি পেখোবে—কে.গো.

চৰ্য্যাপদ	ব্ৰজাৱলী	উদাহৰণ
বাড়ী	বাড়ি	গোৱালেৰ বাড়ি—পি. গু.
ভইল	ভৈল	ভৈল ক্ষীন নিতে—ব. গী.
মাঝে	মাঝে	পছিম মাঝে—ভ.
ৰঅনি	ৰয়নি	ৰয়নি বিদূৰ—ব. গী.
ৰে	ৰে	শুন শুন ৰে সুৰ—ব. গী.
লাগি	লাগি	গুন মন লাগি—ব. গী.
লেহু	লেহু	তোহাৰি বজ্ৰ লেহু—পা. হ.
সঅল	সয়ল	সয়ল সংসাৰ—ক. হ.
সমানা	সমানা	নাহি নাহি নাম সমানা—ব. গী.
হু	হু	তাকেৰি হু হামো—ব. গী.
হেৰ, হেৰি	হেৰ, হেৰি	মাঞি হেৰ গোকুল—ব. গী.
		বয়ন হেৰি মাঞি—ব. গী.

আমি তুলনামূলক বিচাৰৰ বাবে সাদৃশ্য গোটাচেৰেকৰ উদ্ধৃতি দি দেখুওৱা হ'ল। এই খিনিয়েই নহয়—আৰু বহুত শব্দ আছে—যিবোৰৰ উদ্ধৃতি দিলে "কেৰেলাতকৈ গুটি দীঘল" হোৱাৰ আশংকা আছে। আমি বিশ্বাস কৰোঁ—গুৰুজনাই নিজৰ ৰচনা সমূহৰ মাজত চৰ্য্যাপদৰ শব্দ সম্ভাৰ এনেধৰনে প্ৰয়োগ কৰিছিল যে বোধহয় আমাৰ "শংকৰী ব্ৰজাৱলী"ৰ বাহিৰে আন আন ব্ৰজাৱলী ভাষাত (বঙলা, ওড়িয়া আদিত) এনেকুৱা শাব্দিক সাদৃশ্য পোৱা নাযাব। এতেকে দেখা যায় যে দুজনা মহাগুৰুৰ সৃষ্ট "অসমীয়া ব্ৰজাৱলী" মধু মক্ষিকাই মৌচাক নিৰ্ম্মাণ কৰাৰ দৰে বহুভাষাৰ শব্দ মিশ্ৰিত এটি "শব্দ সমষ্টি" বা ভৰাঁল—যিটি সকলো বৰ্ণৰ সকলো ধৰ্ম্মৰ প্ৰবোধ্য ভাষা।

ব্ৰজাৱলী ভাষাত সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ মনকৰিবলগীয়া। "পাৰিজাত হৰণ" ৰ নাৰদৰ মুখত, "ৰামবিজয়"ৰ বিশ্বামিত্ৰৰ মুখত সৰল সংস্কৃত ভাষাত সুন্দৰ বাক্য দিয়া হৈছে। তদুপৰি অন্যান্য ভাৱৰীয়াৰ মুখতো কম বেচি পৰিমাণে সংস্কৃত শব্দ পোৱা হয় আৰু নাটবোৰত আদ্যন্ত ঘটনা বিশেষে সংস্কৃত শ্লোক আছে। "পাৰিজাত হৰণ" নাটৰ ভটিমাটিও অতি কঠিন বিধৰ। এতেকে দেখা যায়—ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ নাটো সংস্কৃতেৰে ভাৱাক্ৰান্ত। সেই কাৰণেই হৰলা সন্তাৱলী পুথিত লেখিছে "পন্ডিতে বুজিবে শ্লোক কৰিল ৰচনা। গীত অৰ্থ বুজিবেক দ্বিজ সভ্যজনা" ইত্যাদি।

প্ৰাচীন সাঁচিপতীয়া পুথিৰ বৰ্ণবিন্যাস উচ্চাৰণ কৰা বৰ কঠিন। এই বৰ্ণবিন্যাস বোৰ পুথিতেইহে থাকিল—যাক এতিয়াও যাদুঘৰৰ বস্তু বুলিয়েই কব লাগিব। তাতে আকৌ প্ৰতিখন সাঁচিপতীয়া পুথিৰ আখৰজোঁটনিও একে ধৰনৰ নহয়। লিপিকাৰ সকলৰ নিজৰ নিজৰ হস্তলিপিৰ ভিন্নতাৰ কাৰণেও এনে হৈছে বুলি ভাবিব পাৰি। একোটা শব্দৰ আখৰজোঁটনি সুকীয়া সুকীয়া আৰু বাক্যও ঠায়ে ঠায়ে লৰচৰ হোৱা দেখা যায়। এনে কাম লিপিকাৰ সকলে নিজে নিজেই সমাধা কৰে। বাক্যৰ কিবা এটি আসোঁৱাহ নিজৰ মনতে উদ্ভাৱন কৰি ভুকিয়াই লৈ নিজৰ পান্ডিত্য প্ৰকাশ কৰিবলৈ শব্দ আৰু বাক্য খুটৱাই আমাক দিগ্‌ভ্ৰষ্ট কৰিছে। এনেকুৱা ভিন্নতাৰ কাৰণে আখৰজোঁটনিমতে উচ্চাৰণ আৰু উচ্চাৰণ মতে আখৰজোঁটনি নহয়। তদুপৰি মুদ্ৰিত

নাট্য সাহিত্যৰ আখৰ জোঁটনিৰ ৰূপো বেলেগ হ'ল। আনহাতে সত্ৰত ব্যৱহৃত অংকীয়া ভাওনাৰ সংলাপৰ আখৰ জোঁটনি আৰু ইয়াক উচ্চাৰণ কৰোঁতে ইয়াৰ ৰূপো সলনি হ'ল। ইকালে প্ৰাচীন পুথিৰ মতে উচ্চাৰণ কৰাও টান কাম। এতেকে ব্ৰজাৱলী শব্দই কেইবাটিও ৰূপ ললে। এতিয়া ইয়াক সৰ্ব্বসম্মত একেটি ৰূপ কৰাও সম্ভৱ নহয়গৈ। লেঠাটি সাঁচিপতীয়া পুথিবোৰেই লগাই থৈ গ'ল। সেই কাৰণে এই গ্ৰন্থত ঠায়ে ঠায়ে প্ৰাচীন বৰ্ণবিন্যাস বা আখৰজোঁটনি মতে আৰু সত্ৰীয়া উচ্চাৰণৰ ঠাঁচত লিপিবন্ধ কৰা হৈছে। ১৭৪১ শকাব্দৰ (১৭০ বছৰৰ প্ৰাচীন) এখন সাঁচিপতীয়া পুথি সমুখত ৰাখি, সত্ৰীয়া ধৰনে উচ্চাৰিত আৰু কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত আধুনিক ৰূপত থকা ব্ৰজাৱলী শব্দবোৰ লেখা হৈছে—যিটি ৰূপ মুদ্ৰিত তথা সম্পাদিত নাটসমূহত পোৱা যায়। প্ৰাচীন পুথিৰ আখৰজোঁটনি, সত্ৰীয়া ঠাঁচত উচ্চাৰিত ৰূপ আৰু মুদ্ৰিত নাটৰ আখৰজোঁটনি একেলগে ইয়াত সংযুক্ত কৰি আমি অপৰাধী, যদিও পৰিস্থিতি সাপেক্ষে এনে কৰিব লগা হৈছে। এই খিনি অৱশ্য মাৰ্জ্জনীয়। তদুপৰি এই চেষ্টা আমাৰ পৰীক্ষামূলকহে, সিদ্ধান্তমূলক নহয়।

প্ৰাচীন বৰ্ণবিন্যাসত ইকাৰ আৰু ঈকাৰৰ প্ৰয়োগত কোনো ব্যৱধান দেখা পোৱা নাই। য'ত ইকাৰ হ'ব লাগে তাত ঈকাৰ আৰু ঈকাৰৰ ঠাইত ইকাৰ প্ৰয়োগ কৰা দেখা গৈছে। যেনে—"কী কহব, কী নিমিত্তে, ওহি বোলী, দাসি ভেলো, ৰাধাকু বাণি, মাধৱ দিন" ইত্যাদি। তেনেকৈ উ,ঊ, ণ, ন, চ, ছ, আদি বৰ্ণতো ব্যতিক্ৰম আছে। ঠায়ে ঠায়ে পুথিভেদে বা একেখন পুথিতে 'চ' আৰু 'ছ' বৰ্ণৰ সলনি হোৱা দেখা গৈছে। এনেকুৱা বেমেজালিত পৰি কেতিয়াবা কাক ধৰিম কাক এৰিম চিন্তা কৰিবলগীয়া হয়। কাৰণ ব্ৰজাৱলী শব্দ সমুদ্ৰত অবগাহন কৰিবলৈ আমাৰ শক্তিৰ অভাব।

ব্ৰজাৱলী ভাষাত স্বৰবৰ্ণ এঘাৰটি—যেনে—অ, আ, ই, ঈ, উ, ঊ, ঋ, এ, ঐ, ও ঔ। ব্যঞ্জনবৰ্ণ ছয়ত্ৰিশটি যেনে—ক, খ, গ, ঘ, ঙ, চ, ছ, জ, ঝ, ঞ, ট, ঠ, ড, ঢ, ণ, ত, থ, দ, ধ, ন, প, ফ, ব, ভ, ম, য,'ৰ, ল, ৱ, শ, ষ, স, হ, ক্ষ, ং, ঃ। দুয়োবিধ বৰ্ণ মিলি সৰ্ব্বমুঠ সাতচল্লিশটি। ইয়াৰ ভিতৰৰে ঊ, ঔ, ঙ, ঞ, ণ, ৱ, ষ, ং, ঃ এই নটি বৰ্ণৰ স্বাধীনতা নাই। ইহঁত সদায় পৰমুখাপেক্ষী। আন বৰ্ণৰ সহায়তহে ইহঁত শক্তিমান। এতেকে এই বৰ্ণকেইটিক প্ৰধান স্থান দিব পৰা নাই।

এই ভাষাত লিংগ নিৰ্ণয় কৰাও সহজ নহয়। অসমীয়াত সি, তাই, আদি শব্দেৰে পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি। কিন্তু ইয়াত 'তেহো' বুলিলে 'সি' আৰু 'তাই' দুয়োটি লিংগই হয়। তেনেকৈ মান্যাৰ্থত আৰু তুচ্ছাৰ্থত যেনে—আপুনি, তুমি, তই আদি সৰ্ব্বনাম শব্দত ব্যৱহৃত শব্দৰ সলনি 'তোহো' শব্দ দিলেই হয়। তেনেকৈ আন বিলাকতো।

একোটি শব্দ আন এটি শব্দৰ লগত সংযুক্ত নহলে তাৰ পূৰ্ণ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি। এইটি "অসমীয়া ব্ৰজাৱলী ভাষা"ৰ বিশেষত্ব। উদাহৰণ স্বৰূপে "হৃদয় কমলে হৰি বৈঠহ, চিন্তো চৰণ না তেৰি" (বড়গীত) অৰ্থাৎ আমাৰ হৃদয় পংকজৰ মাজত হৰি (তুমি) বহি আছা; কিন্তু তথাপি তোমাৰ চৰণ চিন্তা নকৰোঁ। তেনেকৈ "কৰতহু পাপ সমাপল আৱি ভাবি চৰণ না তেৰি" (বড়গীত) অৰ্থাৎ পাপ কৰ্ম্ম কৰোঁতে কৰোঁতে আয়ুস শেষ হ'ল—তথাপি তোমাৰ চৰণ নাভাবোঁ ইত্যাদি। ইয়াত 'না' পদ নিষেধ বাচক। এই শব্দটি ('চিন্তো' আৰু 'ভাবি' শব্দৰ আগত বহিব লাগে। তেতিয়া

'নাচিন্তো' (চিন্তা নকৰোঁ) আৰু 'নাভাবি' (নাভাবোঁ) ৰূপ সিদ্ধ হ'ব। পিছে পদছন্দ মিলাবৰ কাৰণে গুৰুজনে ইয়াক অগা-পিছা কৰি দিছে। এতেকে ইয়াক ব্যাকৰণৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰোঁতে উক্ত আধা বাক্য দুটি তুলি দি সম্পূৰ্ণ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰি দিয়া হৈছে। সংস্কৃত, অসমীয়া আদি ব্যাকৰণত শব্দৰূপ আৰু ধাতুৰূপ বিলাকৰ প্ৰতিবিধ শব্দ আৰু ধাতু পূৰ্ণৰূপত আছে। সাতোটি বিভক্তি, তিনটি পুৰুষ, আৰু তিনটি লিংগ ইয়াৰ সম্বল। কিন্তু ব্ৰজাৱলী ভাষাত স্ত্ৰীলিংগ নাই আৰু সাতোটি বিভক্তি আৰু তিনটি পুৰুষৰ পূৰ্ণৰূপ পোৱা নেযায়। সংস্কৃত শব্দবোৰ ইয়াত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা নাই আৰু যি আছে তাকেহে ব্যাকৰণত আৰু অভিধানত সামৰা হৈছে। সেই বিষয়ে যথাস্থানত উল্লেখ কৰা হৈছে।

সংস্কৃত ব্যাকৰণত "ৰলয়োৰভেদঃ" বুলি এটি সূত্ৰ আছে। সেই মতে 'ৰ' আৰু 'ল'ৰ মাজত ব্যৱধান নাই। ব্ৰজাৱলী ভাষাতো 'ল' বৰ্ণৰ ঠাইত শব্দ বিশেষে 'ৰ' বৰ্ণ হোৱা দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে "সখিসব ঐচন বচন নাবোৰ" (কে.গো.) বাক্যটিত 'নাবোৰ' শব্দৰ ঠাইত 'নাবোল' হব লাগে। সেই দৰে "কাঞ্চুৰী ফোৰে ভোৰে ৰসিক কানু" (পা.হ.) বাক্যটিৰ 'ভোৰে' শব্দৰ ঠাইত 'ভোলে' হব লাগে। কীৰ্ত্তন ঘোষাৰ "অনিছাতো যেন অৰ্গনি পোলে" এই বাক্যটিত 'ৰ' ঠাইত 'ল' হৈছে। তেনেদৰে খেলা—খেৰা, কোঁল—কোঁৰ, কোঁল—কোৰ, গালি—গাৰি আদি শব্দবোৰতো 'ৰ' আৰু 'ল' অভিন্ন ৰূপত আছে।

ব্যাকৰণ আৰু অভিধানৰ শব্দ বোৰৰ সংখ্যা হিচাপ কৰি পোৱামতে ব্যাকৰণৰ শব্দৰূপ ১২০১টা, ধাতুৰূপ ২২৬২টা, মুঠ ৩৪৬৩টা। আভিধানিক শব্দ সৰ্ব্বমুঠ ৩০১৭টা পোৱা হৈছে। এই খিনি শব্দকে লৈ ৰচিত হৈছে এই দুয়ো খনি গ্ৰন্থ। শংকৰ গুৰুৰ নাটকতকৈ মাধৱগুৰুৰ নাট আৰু বড়গীতৰ শব্দাৰ্থ অতি কঠিন পাইছিলোঁ। তদনুৰূপে ভটিমাবোৰো। ইয়াৰ শব্দাৰ্থ বাচনি আৰু গাঁঠনি কৰোঁতে খুব সাৱধানে আগবঢ়া হৈছিল। কিছুমান ভটিমা আৰু বড়গীতৰ ৰচনাকাল সাময়িক বা প্ৰাসংগিক। উদাহৰণ স্বৰূপে "জয় জয় মল্লনৃপতি ৰসবান। যাকেৰি গুণ গন সম নাহি আন" এই ৰাজপ্ৰশস্তিমূলক ভটিমাটি সাময়িক বা প্ৰাসংগিক। নৰনাৰায়ণ ৰজাৰ ৰাজ সভালৈ যাওঁতে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে ৰাজ অভিনন্দনৰ কাৰণে আশীৰ্ব্বচন হিচাপে এই ভটিমাটি ৰচনা কৰি গাইছিল। দ্বিতীয়টি ৰাজপ্ৰশস্তি (ৰাজ ভটিমা) হল "হাসি সভাসদ কৰু বহু থিৰ। মল্ল নৃপতি সম নাহিকয় বীৰ"। এই ভটিমাটিও সাময়িক অৰ্থাৎ সেই সময়ত চলিত ঘটনা এটিক কেন্দ্ৰ কৰি লিখা ৰাজ প্ৰশস্তি। এই ভটিমাটিৰ শব্দাৰ্থ ইমান যে অবোধ্য আৰু তাক সহজ কৰি তুলিবৰ কাৰণে যে কিমান যত্ন কৰা হৈছিল সেই বিষয়ে পাঠকবৰ্গৰ অবগতিৰ কাৰণে লোভ সামৰিব নোৱাৰি তলত ভটিমাটি তুলি দিয়া হল।

হাসি সভাসদ কৰু বহুথিৰ। মল্লনৃপতি সমনাহিকয় বীৰ।।
কাশী বাৰাণসী গৌৰ পৰ্য্যন্তে। মল্ল নৃপতিক সব মহিমা কহন্তে।।
পায়া ঘোটক দেশ অশেষ। ভাট সকলে গুণ গাৱে নিশেষ॥
আপন মন বাঞ্ছিত সকলহি পাই। আনন্দে মল্ল বিলাসিত গাই॥
ঐচন নৃপতি কবহু নাহি পেখি। উদয়গিৰিত যৈচে সূৰ্য্যক দেখি॥
সভা ৰঞ্জত যৈচে দেৱতা সমাজ। স্বৰ্গক মধ্যে যৈচে দেৱৰাজ॥

এসব গুণ কহে পশ্চিম মাঝে। তাহেক শুনল পাৎসা সমাজে ॥
উমৰাসবক আনিয়ে বাত বোল। এতিবেৰি গাডাৰাঘাট মাৰিয়ে ভোল ॥
পাঠান সকলে যদি বিলাসিত হোই। ওৱা হোৱা পাৎসা পেখি নাহি কোই ॥
যৈছে ৰাহু গৰাসিত সুৰ। আৰত পাঠান তেজি নিজ পুৰ ॥
পাঠান সকলে কহে গাডাৰাঘাট মাৰি যাঞ। হাৰাম বামহাতে কাটিয়া খাঞ ॥
যুদ্ধ লগাৱল আতি বড় টানে। খেদলে ছেদল পলাৱল প্ৰাণে ॥
পুনৰ্ব্বাপ উমৰাসকল সব আৰে। গলায়ে পাটুকাবান্ধি শৰণ সোমাৰে ॥
মৃকণ্ঠ শংকৰ নজানে সকল। জয় মল্ল নৃপতিৰ চৰণ যুগল ॥

সেইদৰে 'দেৱ ভটিমা' এটিৰো "আৰে পেখিয়ে গজ কুবলাই। কুচৱলিকহো ৰোষ তোলাই ॥, তাকু পেলল হাতি পেলুবানে। তাৰলি কুম্ভ থোৰে ভগবাণে ॥, পাকড়িয়ে যো আগ ভয়ো খাড়া। গজ চৰৰ তাড়ি কৃষ্ণ দোৱাৰা ॥, ইত্যাদি বাক্যান্তৰ্গত শব্দৰ অৰ্থবোধ জটিল বুলি ধাৰণা হয়। গোটেই ভটিমাটিয়েই কঠিন। তেনেকৈ বৰগীতৰো— "শৰীৰ আতমা মানি সবলোই চোৰ। জ্ঞানী আতমা আপে হাৰামহি খোৰ" এনেকুৱা বহুতো বৰগীতৰ বাক্যৰ শব্দাৰ্থ দুৰ্বোধ্য। তাকে সুবোধ্য কৰিবৰ কাৰণে যত্ন কৰা হৈছে। এনেকৈ ব্ৰজাৱলী ভাষা সমুদ্ৰৰ পৰা মণি মুকুতা বুটলি আনোতে, দুৰ্ব্বোধ্য শব্দ ৰাশি সুবোধ্য কৰোঁতে দুই এটা শব্দ বাদ পৰি থাকি যোৱা অনিচ্ছাকৃত অপৰাধ হব পাৰে। সেই অপৰাধ মাৰ্জ্জনীয়। ইয়াত দুজনা মহাপুৰুষৰ সমস্ত অংকীয়া নাট, বৰগীত, ভটিমাৰ শব্দৰাশি অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। তদুপৰি মাজে মাজে স্মৃতি পথত ভুমুকি মৰা কীৰ্ত্তনঘোষাৰ কিছুমান শব্দও সামৰি লোৱা হৈছে। সেই কাৰণে 'তুলং' (তুলনীয়) এই সাংকেতিক চিহ্নেৰে ইংগিত কৰা হৈছে। প্ৰতিখন নাটৰ পৰা, বৰগীত, ভটিমাৰ পৰা শব্দ, ধাতু বুটলি আনি একে ঠাই কৰোঁতে স্থান বিশেষে উদাহৰণ দিওঁতে চৰ্ব্বিত চৰ্ব্বণ কৰাও হৈছে। সেইটি আমাৰ অনিচ্ছাকৃত দোষ। পাঠক সকলৰ ওচৰত এটি বিনম্ৰ অনুৰোধ যে এই গ্ৰন্থত হোৱা ভুল ভ্ৰান্তি আৰু শব্দ বাদ পৰি গলে, তাক আঙুলিয়াই, সোঁৱৰাই, শুধৰাই দিলে পৰম কৃতাৰ্থ মনা হব।

আমাৰ "সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা" গ্ৰন্থ প্ৰকাশৰ পিছতে এইখনি দ্বিতীয় গ্ৰন্থ। প্ৰথম খনিয়ে ৰাইজৰ পৰা আশাতীত ভাবে সমাদৰ লাভ কৰাত আৰু গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পাঠক্ৰমৰো অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাত আমি গৌৰৱান্বিত। সেইখনিৰ ভূমিকা লেখক আৰু গ্ৰন্থ উন্মোচক আছিল খ্যাতনামা বিশিষ্ট সাহিত্যকাৰ ড. মহেশ্বৰ নেওগ ডাঙৰীয়া। এইখনি গ্ৰন্থৰো তেখেতে ভূমিকা লেখি দি দ্বিতীয় বাৰৰ কাৰণেও আমাক কৃতজ্ঞতাৰ পাশত আবদ্ধ কৰিছে। আমি তেখেতৰ দীৰ্ঘায়ু কামনা কৰিছোঁ আৰু কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ। লগতে গ্ৰন্থ সংশোধনৰ সময়ত তেখেতক নানা কামত সহায় কৰি দিয়াৰ কাৰণে ড. সুলেখা চক্ৰবৰ্ত্তী লৈকো আমাৰ অন্তৰ ভৰা আশীষ যাচিছোঁ।

আমাৰ. গ্ৰন্থ প্ৰণয়নত আৰু প্ৰকাশৰ বাবে উৎসাহ যোগোৱা সকলৰ ভিতৰত সৰ্ব্বশ্ৰী অধ্যাপক ভৱপ্ৰসাদ চলিহা, ড. বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত, অতুল চন্দ্ৰ বৰুৱা, ড. নগেন শইকীয়া, সাংবাদিক কিশোৰী মোহন পাঠক, ধৰ্ম্মেশ্বৰ নামলগোৱা আতৈ, দেড়গাওঁ মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰবক্তা প্ৰফুল্ল চন্দ্ৰ বৰা, বি, পি, চলিহা মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰবক্তা ৰঞ্জিত কুমাৰ বৰা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰবক্তা পদ্মলোচন হাজৰিকা, চাৰি গাঁৱৰ সংস্কৃতি প্ৰাণ যতীন শইকীয়া, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উদীয়মান ছাত্ৰ প্ৰশান্ত কুমাৰ মহন্ত

আৰু জয়ন্ত কুমাৰ ভাগৱতী প্ৰমুখ্যে আমাৰ শ্ৰদ্ধেয় আৰু স্নেহাস্পদ ব্যক্তি সকলৈ কৃতজ্ঞতা আৰু শুভাশীষ জনাইছো। তেখেত সকলৰ উদগনিয়ে আমাক বহুতো অৰিহনা যোগাইছে।

গ্ৰন্থ দুখন ছপাবৰ কাৰণে তথা প্ৰকাশকৰ দায়িত্ব বহন কৰিবৰ কাৰণে আগ বাঢ়ি অহা শঙ্কৰী বৈষ্ণৱ সংস্কৃতিৰ মাজত লালিত পালিত হৈ ডাঙৰ দীঘল হোৱা বৈষ্ণৱ প্ৰাণ শ্ৰীযুত খগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা দেৱলৈ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ। লগতে প্ৰেছৰ কৰ্ম্মী সকল লৈকো শুভেচ্ছা জনাইছোঁ। গ্ৰন্থ দুখনিৰ অবিকল প্ৰতিলিপি কৰি দি আমাক সহায় কৰাৰ কাৰণে শ্ৰীমান সকল গোলাপ বৰুৱা, যতীন বৰা, নৰেন হাজৰিকা,, আৰু প্ৰফুল্ল বৰুৱালৈ হিয়াভৰা আশীষ জনাইছোঁ। বেটু পাতৰ চিত্ৰশিল্পী শ্ৰীযুত হৰিচৰণ শইকীয়া আতৈলৈ আমাৰ আন্তৰিক শ্ৰদ্ধা, শুভেচ্ছা জনালোঁ।

সৰ্ব্বশেষত দুয়োখনি গ্ৰন্থ লেখিবলৈ অৰিহনা যোগোৱা সাহিত্য-সভাৰ সদস্য মহীয়ন ড. মহেশ্বৰ নেওগ মহোদয় আৰু বৰ্ত্তমানৰ সাংস্কৃতিক বিভাগৰ যুটীয়া সঞ্চালক শ্ৰীযুত আনন্দ মোহন ভাগৱতী মহোদয়লৈ কৃতজ্ঞতা, ধন্যবাদ জনাই আৰু গ্ৰন্থত বৈযোৱা ভুল ভ্ৰান্তিৰ কাৰণে পাঠক সকলৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰি আমাৰ নিবেদন সামৰা হ'ল। কৃষ্ণাৰ্পণমস্ত

ইতি

২০/৬/৮৯

নতুন কমলাবাৰী সত্ৰ, মাজুলী

ভূমিকা

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱ ৰচিত নাটক, বৰগীত আৰু ভটিমাৰ ভাষা গুৰুদুজনাৰ আন গ্ৰন্থাৱলীৰ ভাষাৰে একে নহয়। সেই আন গ্ৰন্থসমূহৰ ভাষাও আকৌ কথিত অসমীয়া ভাষাৰে, আনকি মহাপুৰুষৰ নিজৰ কথিত ভাষাৰেও একে নহয়। শংকৰদেৱৰ পূৰ্ব-কবি অপ্ৰমাদীসকলৰ ভাষাও সেই যুগৰ কথিত অসমীয়া ভাষাটি নাছিল। সেই পূৰ্ব-কবি আৰু শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ আদিয়ে কাব্য ৰচনা কৰিবৰ কাৰণে আমাৰ শাক খোৱা, ভাত খোৱা কথাৰ ভাষাৰ পৰা স্বতন্ত্ৰ এটি সাহিত্যিক বা কাব্যিক ৰূপ সৃষ্টি কৰি লৈছিল। শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱে আকৌ নাট-গীত-ভটিমাৰ বাবে তাতোকৈও কৃত্ৰিম অথচ শুৱলা এটি ভাষা সৃষ্টি কৰি ললে। সেই ভাষাৰ নাম গুৰুদুজনাই কি থৈছিল, আজি আমাৰ জানিবৰ উপায় নাই। কিন্তু অৰ্বাচীন কালত সেই কৃত্ৰিম ভাষাকে "ব্ৰজাৱলী ভাষা" বোলা হৈ আহিছে। সংস্কৃতৰ 'আৱলী' প্ৰত্যয় কোনো বস্তুৰ শাৰী বুজাবৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰা হয়; যেনে—'দীপাৱলী', 'ৰত্নাৱলী', ইত্যাদি। সেই ভাৱে 'ব্ৰজাৱলী' শব্দটোৰ অৰ্থ নোলায়। কিন্তু শংকৰদেৱৰ ৰচনাতে 'আৱলী' প্ৰত্যয়ৰ আন এটা ব্যৱহাৰ আমি দেখা পাওঁ, যেনে 'ৰাসক্ৰীড়া' ৰ বৰ্ণনাতে কোৱা হৈছে "চন্দ্ৰাৱলী ৰজনী দেখিয় বিতোপন।" ইয়াত 'আৱলী' প্ৰত্যয়ৰ অৰ্থ শাৰী নহৈ হৈছে 'সম্বন্ধিত', 'যুক্ত', 'সংপৃক্ত', অৰ্থাৎ 'চন্দ্ৰাৱলী' মানে 'চন্দ্ৰসংযুক্ত', জোনাক থকা। এইভাৱে "ব্ৰজাৱলী ভাষা" খণ্ড বাক্যটোৰ 'ব্ৰজাৱলী' শব্দটোৰ অৰ্থ 'ব্ৰজসম্বন্ধিত'। এই ৰূপে মহাপুৰুষৰ চন্দ্ৰাৱলী আৰু আমাৰ 'ব্ৰজাৱলী' দুইটা বিশেষণ শব্দ, 'দীপাৱলী' আৰু 'ৰত্নাৱলী' ৰ দৰে বিশেষ্য নহয়।

আমাৰ মহাপুৰুষ দুজনাৰ নাট-গীত-ভটিমাৰ ভাষাৰ অনুৰূপকৈ বংগদেশৰ বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ মাজতো এটি কৃত্ৰিম ভাষা প্ৰচলিত হৈছিল। তাক বংগ দেশৰ লোকে "ব্ৰজাৱলী ভাষা" নোবোলে, কাৰণ "ব্ৰজাৱলী ভাষা" নামটো অসমতহে চাবত মাৰি উলিওৱা হৈছে। বংগদেশৰ সেই ভাষাক 'ব্ৰজবুলি' বোলা হয়। 'বুলি' মানে মাত বা ভাষা, 'ব্ৰজবুলি' মানে ব্ৰজৰ ভাষা। কৈছোঁৱেই, এই ভাষা কৃত্ৰিম, কাব্যৰ ভাষা। গতিকে ই ব্ৰজধামত কথিত ভাষা নহয়, মাথোন ব্ৰজধামত কথিত ভাষা বুলি ইয়াৰে এটা ধাৰণা সৃষ্টি কৰিবৰ কাৰণে যত্ন কৰা হৈছে।

ব্ৰজধামত কথিত ভাষা আছে। আজি কালিও আছে। তাৰ নাম "ব্ৰজভাখা"। এই ভাষা পশ্চিমা হিন্দী ভাষাৰ উপভাষা। আৰু আলিগড়, ঢোলপুৰ, কেৰাৱলী আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত হৈ আছে এই ভাষা। এই প্ৰকৃত কথিত ভাষাৰ লগত কাব্যৰ কৃত্ৰিম ব্ৰজবুলিৰ কোনো পোনপটীয়া সম্বন্ধ নাই।

ব্ৰজবুলি অসম, বংগদেশ, আৰু উৰিষ্যাৰ বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ ভাষা। পণ্ডিত সকলে কৈছে যে বংগ আৰু উৰিষ্যাৰ ব্ৰজবুলিৰ ভেটিটো হ'ল মৈথিলী ভাষা। আৰু তাৰ ওপৰৰ ঘৰটো হিন্দী আদি ভাষাৰ টুকুৰা জোৰা দি গঢ়া হৈছে; আৰু অসমৰ ব্ৰজবুলি মৈথিলীৰ পোণপটীয়া প্ৰভাৱতহে জন্ম হৈছে। অসমৰ ব্ৰজবুলিত অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ আৰু জতুৱা ঠাঁচ সোমাইছে, বংগদেশৰ ব্ৰজবুলিত বঙলা ভাষাৰ শব্দাৱলী আৰু বঙলা জতুৱা ঠাঁচৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। বঙলা আৰু ওড়িয়া ব্ৰজবুলিৰ মাজত পাৰ্থক্য বিশেষ

নাই। আৰু এটা কথা ক'ব পাৰি যে অসমীয়া ব্ৰজবুলিৰ জন্ম বঙলা ব্ৰজবুলিতকৈ কিছু আগতে হৈছিল। শঙ্কৰদেৱে একুৰি বাৰ বছৰ বয়সত ১৪৮১ চনত প্ৰথমবাৰ তীৰ্থলৈ ওলাই যাওঁতে উত্তৰৰ বদৰিকাশ্ৰমত "মন মেৰি ৰাম চৰণহিঁ লাগু" এই গীতটি ব্ৰজাৱলী ভাষাত ৰচনা কৰিছিল। আনকালে বঙ্গীয় ব্ৰজবুলিৰ প্ৰথম গীত বুলি ধৰা হয় যশোৰাজ খাঁৰ "নৃপতিহাসনঃ জগত ভূষণ" আদি কথা থকা গীতটি; আৰু ইয়াৰ সময় হ'ব প্ৰায় ১৪৯৮–১৫০০ চন। মহাপুৰুষে ব্ৰজাৱলী ভাষা প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ক'ত অনুপ্ৰেৰণা পালে, সেইটি ভাবিবলগীয়া কথা। হব পাৰে মিথিলাই এই বিষয়ত অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল।

ব্ৰজাৱলী ভাষা প্ৰয়োগৰ পাছফালে হয়তো সমস্ত ভাৰতৰ নহ'লেও উত্তৰ পূব ভাৰতৰ সকলো প্ৰান্তৰে এটি উমৈহতীয়া বুলি তৈয়াৰ কৰা হয়তো মহাপুৰুষৰ বিশেষ বাঞ্ছা আছিল। মহাপুৰুষৰ ব্ৰজাৱলী ভাষা গোটেই উত্তৰ পূব ভাৰতৰ বোধগম্য এটি ভাষাৰ ৰূপ। আজি-কালি আমি গান্ধীজীৰ আদৰ্শত সমস্ত ভাৰতৰ এক ভাষাৰূপে যেনেকৈ হিন্দীক পাবৰ যত্ন কৰিছোঁ সেইদৰে হয়তো মহাপুৰুষে আমাক এটি সংযুক্ত আৰু সংযোগী ভাষা দিবৰ কাৰণে যত্ন কৰিছিল।

বৰগীতৰ ভাষা ব্ৰজাৱলী ভাষা। ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন বিশেষকৈ দুয়োজনা গুৰুৰ ভটিমাসমূহ। তদুপৰি নাটকৰ সূত্ৰধাৰৰ সূত্ৰবিলাক আৰু চৰিত্ৰসমূহৰ বচনবিলাক, গীতবিলাক আৰু ভটিমা নামৰ প্ৰশস্তি-গীত বিলাক (নাটৰ আৰম্ভৰ, শেহৰ আৰু মধ্যভাগৰ দেৱভটিমা বিলাক) ব্ৰজাৱলী ভাষাত ৰচিত। সূত্ৰধাৰ আৰু পাত্ৰসমূহৰ বচনতে প্ৰথম অসমীয়া গদ্য ৰচিত হয়। এইটি বিশেষ মন কৰিবলগীয়া কথা। ইয়াৰ ভিতৰতে, আনকি, আমি সেই কালৰ চিঠি-পত্ৰত ব্যৱহৃত কথাৰ (epistolary Prose) নিদৰ্শন পাওঁ "ৰুক্মিণীহৰণ" নাটকৰ ৰুক্মিণী দেৱীয়ে শ্ৰীকৃষ্ণলৈ পঠোৱা প্ৰেম-পত্ৰখনিত। পত্ৰালাপত ব্যৱহৃত অসমীয়া আৰু অসমৰ ওচৰৰ দেশৰ প্ৰচধৰণ আমি বুৰঞ্জী বিলাকতে অৱশ্যে বহলকৈ পাওঁ।

এইভাৱে উপলব্ধি কৰা যাব যে ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ বুৰঞ্জী এক জটিলতাৰ মাজত প্ৰোথিত হৈ আছে। তেনেস্থলত ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ অভিধান আৰু ব্যাকৰণ লেখাটো একাডেমিচিয়ান অৰ্থাৎ উচ্চ বিদ্যা-মন্দিৰৰ পণ্ডিতৰ বিশেষ কাম। কালিৰাম মেধিৰ "অঙ্কাৱলী" ৰ শব্দপঞ্জীয়ে ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ অভিধানৰ এক ভাল প্ৰাথমিক নিদৰ্শন দাঙি ধৰে। মোৰ দ্বাৰা সম্পাদিত "ভক্তিগীত সঙ্কলন"ৰ ভূমিকাত ব্ৰজাৱলী ব্যাকৰণৰ ঐতিহাসিক গতি নিৰূপণৰ সামান্য চেষ্টা কৰা হৈছে। ড. উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামীয়েও ব্ৰজাৱলী শব্দতত্ত্ব স্পৰ্শ কৰি দুই-এটি প্ৰবন্ধ লিখিছে। শ্ৰীনাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামী প্ৰভুৱে ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ অভিধান আৰু ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ব্যাকৰণ ৰচনা কৰিবলৈ লোৱাটি কিন্তু চমকপ্ৰদ এটি কথা হৈছে। ইতিমধ্যেই প্ৰভু ঈশ্বৰে "সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা" ৰচনা কৰি প্ৰকাশ কৰি আধুনিক পাণ্ডিত্যৰ সুন্দৰ এটি অভিলেখ দাঙি ধৰিছিল। সেই বাবেহে আমিও গোসাঁই ঈশ্বৰক বৰ্ত্তমান দুটি কামলৈ উদগাইছিলোঁ। এই কথা বোধহয় নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি যে কাৰ্য্য দুটি বাঞ্ছণীয় ৰূপত গঢ় লৈ উঠিছে। তাৰ অৰ্থে গ্ৰন্থকাৰে কি পৰিশ্ৰম আৰু চিন্তা কৰিবলগীয়া হৈছিল, সেই কথা গ্ৰন্থ দুখনিয়েই ক'ব। আমাৰ লগতো সেই দুখনি লৈ প্ৰভু ঈশ্বৰে কোনো কোনো দিন

মাজনিশালৈকে কষ্ট কৰিছিল। লগতে প্ৰভুৰ সত্ৰৰ ভকত আতৈ কেইবাজনেও দুপৰ ৰাতিলৈকে পৰ দি কষ্ট স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হৈছিল। সকলোচিবে এনে আশানুধীয়া বৰঙণিয়ে অতি সু-ফল ধৰিছে বুলি আমি স্বীকাৰ কৰিব লগিব।

আশা কৰিছোঁ গোসাঁই প্ৰভুৰ এই যুগল গ্ৰন্থ পণ্ডিত সকলে মনোৰম দান বুলি গ্ৰহণ কৰিব আৰু গীত-নাট-ভট্টিমাৰ অধ্যয়নৰত ছাত্ৰ ছাত্ৰী সকলৰ কাৰণে দুয়োটি বস্তুৱেই অধ্যয়নৰ সুখকৰ সহায়ক হ'ব।

বৈজয়ন্তী, উত্তৰ শৰণীয়া
গুৱাহাটী-৭৮১০০৩ ড° মহেশ্বৰ নেওগ
১৪ জানুৱাৰী, ১৯৯০

ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ব্যাকৰণ

(১) ভাষা আৰু ব্যাকৰণ

যিবোৰ অৰ্থযুক্ত কথা উচ্চাৰণ কৰি মানুহে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে, তাকে ভাষা বোলে আৰু ভাষাৰ বাক্যৰ গঠন প্ৰণালী জানিবৰ কাৰণে তথা সেই ভাষা শুদ্ধকৈ লেখিবৰ কাৰণে যি বিশ্লেষণৰ আৱশ্যক হয় আৰু সেই বিশ্লেষণ যি পুথিত থাকে, তাকে ব্যাকৰণ বোলে।

পৃথিবীত বহু ভাষা আছে আৰু তেনেকৈ সেই ভাষাৰ ব্যাকৰণো আছে। কিছুমান ভাষা কথিত আৰু কিছুমান ভাষা অকথিত। উদাহৰণ স্বৰূপে সংস্কৃত ভাষাকে দেখুৱাব পাৰি। হিন্দু দৰ্শনৰ মূল হল সংস্কৃত ভাষা। ই একোটা জাতিৰ জাতীয় ভাষা নহয়। সেই কাৰণে ই অকথিত ভাষা বা শাস্ত্ৰীয় ভাষাহে। সেইদৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাও। এই ভাষা বিভিন্ন ভাষাৰ বিভিন্ন শব্দৰ মিশ্ৰিত উপভাষা। ই কথিত ভাষা নহয়। ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ব্যাকৰণ (অসমীয়া ব্ৰজাৱলীৰ) আগতে নাছিল। এই ভাষাৰ ব্যাকৰণ প্ৰস্তুত হোৱাৰ যোগ্যও।

(২) বৰ্ণ প্ৰকৰণ

ভাষাৰ সহায়ত আমি মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰোঁ আৰু তাকে স্থায়ী ৰূপ দিবলৈ লেখি ৰখাৰ ব্যৱস্থাও কৰোঁ। এনেকৈ ভাষা লেখি ৰাখিবৰ কাৰণে যিবোৰ চিন উদ্ভাৱন কৰা হৈছে, তাকে বৰ্ণ বোলা হয়। সেই বৰ্ণসমষ্টিকে বৰ্ণমালা বোলে। অন্যান্য ভাষাত থকাৰ দৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাতো বৰ্ণ আছে। অসমীয়া ভাষাত ৪৭ (সাতচল্লিশ)টা আৰু সংস্কৃত ভাষাত ৫০ (পঞ্চাশ)টা বৰ্ণ আছে। সেইদৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাতো ৪৭ (সাতচল্লিশ)টা বৰ্ণ পোৱা যায়। বৰ্ণমালা দুভাগে বিভক্ত (১) স্বৰবৰ্ণ আৰু (২) ব্যঞ্জনবৰ্ণ।

(২—ক) স্বৰবৰ্ণ

ব্ৰজাৱলী ভাষাত স্বৰবৰ্ণৰ সংখ্যা ১১ (এঘাৰ)টা যেনে—অ, আ, ই, ঈ, উ, ঊ, ঋ, এ, ঐ, ও, ঔ। ইয়াৰ ভিতৰৰ “ঊ, ঔ” বৰ্ণদুটিৰ প্ৰাধান্য নাই। ই শব্দৰ মাজতহে প্ৰকাশ হয়। স্বতন্ত্ৰ ভাৱে শব্দৰ প্ৰথম স্থানত নথকাত এই বৰ্ণ দুটি স্বৰ বৰ্ণমালাৰ ভিতৰত ধৰি ৰাখিলেও ইয়াক স্বতন্ত্ৰ বৰ্ণ বুলি স্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। স্বৰ বৰ্ণই কাৰো সহায় নলয়। এতেকে ইহঁত স্বয়ং পূৰ্ণ। ইয়াক আশ্ৰয় কৰি অন্য ধ্বনি প্ৰকাশিত হয়। স্বৰবৰ্ণ দুবিধ (১) হ্ৰস্বস্বৰ আৰু (২) দীৰ্ঘস্বৰ। অ, ই, উ, ঋ এই কেইটি হ্ৰস্বস্বৰ আৰু আ, ঈ, ঊ, এ, ঐ, ও, ঔ এই কেইটি দীৰ্ঘস্বৰ বুলি কোৱা হয়।

(২—খ) ব্যঞ্জনবৰ্ণ

ব্ৰজাৱলী ভাষাত ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ সংখ্যা ৩৬ (ছয়ত্ৰিশ) টা যেনে ক, খ, গ, ঘ, ঙ, চ, ছ, জ, ঝ, ঞ, ট, ঠ, ড, ঢ, ণ, ত, থ, দ, ধ, ন, প, ফ, ব, ভ, ম, য, ৰ, ল, ৱ, শ, ষ, স, হ, ক্ষ, ং, ঃ। ইয়াৰ ভিতৰৰে ঙ, ঞ, ন, ৱ, ষ, ং, ঃ এই সাতোটা বৰ্ণৰ প্ৰাধান্য নাই। ইহঁত সদায় পৰমুখাপেক্ষী। শব্দৰ মাজত, যুক্তাক্ষৰত ইহঁত সোমাই থকাত পূৰ্ব্বোক্ত সংখ্যাৰ পৰা ইহঁতক আতৰাই ৰাখিলে প্ৰাধান্য কমি যায়। তদুপৰি অনুস্বাৰ আৰু বিসৰ্গও স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ সহায় নহলে স্ফুটাই উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰি (সংস্কৃত ভাষাত দুয়োটাকে

স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ লেখত ধৰা হয়)। তথাপি ইয়াক ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ৰখা হল। এতিয়া স্বৰ বৰ্ণ আৰু ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ সৰ্ব্বমুঠ সংখ্যা হল সাতচল্লিশটা। স্বৰবৰ্ণৰ সহায় নহলে ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰি।

(২—গ) বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ :-

ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ স্বৰবৰ্ণ আৰু ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ উচ্চাৰণৰ একো সঠিক নিৰ্ণয় নাই। সংস্কৃত ভাষাত আছে। অসমীয়া ভাষাতত্ত্ববিদ সকলে অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ণমালাৰ উচ্চাৰণাদিৰ বিধি বিধান নিৰ্ণয় কৰিছে যদিও অসমীয়াতো উচ্চাৰণ ঠিকমতে নহয় গৈ। ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ কিছুমান শব্দৰ উচ্চাৰণ আখৰ জোঁটনি মতেও হব নোখোজে। অংকীয়া নাট, বড় গীত, ভটিমাৰ শব্দ সত্ৰীয়া পৰম্পৰানুসৰি উচ্চাৰিত হৈ আহিছে। ইয়াক আমি নাটকীয় ভাষা বুলি কওঁহক। তোহো, তোহাৰ, হামো, হামাৰ, আদি শব্দবোৰ উচ্চাৰণ কৰোঁতে সত্ৰীয়া ভাবে অনুস্বাৰ দি কৰা হয় যেনে তোঁহো, তোঁহাৰ, হামোঁ, হাঁমাৰ ইত্যাদি। তেনেকৈ কয়ল, কৰব আদি শব্দও 'কৰল্ল' 'কৰব্ব' এইমতে যুক্তাক্ষৰ দি উচ্চাৰণ কৰা হয় (অৱশ্যে আজি কালি সংশোধন কৰা হৈছে)। আকৌ 'গোসাঞি' 'পঠাঞু' শব্দবোৰো উচ্চাৰণ কৰোঁতে অনুনাসিক বৰ্ণৰ উচ্চাৰণৰ দৰে কৰা হয়। এতেকে এনেকুৱা ভিন্নতাৰ কাৰণে আখৰ জোঁটনি মতে উচ্চাৰণ আৰু উচ্চাৰণ মতে আখৰ জোঁটনি নহয়গৈ। তদুপৰি প্ৰতিখন সাঁচিপতীয়া পুথিৰ বৰ্ণ বিন্যাসক্ৰমো সুকীয়া সুকীয়া। ইয়াত ব্যঞ্জন চিন বা হসন্ত (্) চিন প্ৰায় নায়েই।

(২—ঘ) বিপ্ৰকৰ্ষ :-

জিভাৰ জোৰ কমাই সহজ ভাবে উচ্চাৰণৰ কাৰণে সংযুক্ত ব্যঞ্জন ধ্বনিক সুকীয়া কৰি তাৰ মাজলৈ স্বৰধ্বনি অনাকে বিপ্ৰকৰ্ষ বোলা হয়। আনহাতে ইয়াক তদ্ভব, তৎসম পৰ্য্যায়লৈকো আনিব পাৰি। ব্ৰজাৱলী ভাষাত তেনেকুৱা শব্দ বহুত আছে। তাৰে কিছুমান উদাহৰণ দিয়া হ'ল যেনে—অগ্নি–অগনি, অজ্ঞান–অগিয়ান, অস্থিৰ–অথিৰ, অদ্ভুত–অদভুত অপ্সৰা–অপেসৰা, অপেচৰা; অবিঘ্ন–অবিঘিনি, অবিচ্ছেদ–অবিছেদ, অমূল্য–অমোল, আমোল, অৰ্থ–অৰথ, অৰ্পিত–অৰপিত, অল্প–অলপ, আততায়ী–আততাই, আত্মা–আতমা, আৰক্ত–আৰকত, ইচ্ছা–ইছা, উৎপল–উতপল, উদ্দিশ–উদিশ, উন্মত্ত–উনমত, উৎসাহ–উছাহ, উৎসব–উছৱ, কন্যা–কইনা, কল্মষ–কলমষ, কৰ্ত্তা–কৰতা, কৰ্ত্তা, কৰ্ম্ম–কৰম, কল্কী–কলকি, কল্প–কলপ, কাকুতি–কাকু, কাৰ্য্য–কাজ, কাপোৰ–কাপড়, কুব্জি–কুবুজী, কৃৰ্ম্ম–কুৰুম, কৃষি–কিৰিষি, ক্ৰোধ–কোৰোধ, গৰ্জ্জি–গৰজি, গৰ্ব্ব–গৰব, গৰ্হিত–গৰিহিত, গুপ্ত–গুপুত, ঘৰ্ম্ম–ঘৰম, ঘৰ্ষণ–ঘৰিষণ, ঘৃণা–ঘিণা, চক্ৰ–চকৰ, চৰ্পটি–চৰপটি, চতুৰ্দ্দশ–চতুৰদশ, চতুৰ্ভূজ–চতুৰভূজ, চতুৰ্ম্মুখ–চতুৰমুহ, চন্দ্ৰ–চান্দ, চিত্ত–চিত, চিতি, চেনী–চিনি, চুলি–চুল, জন্ম–জনম, তল্প–তলপ, স্তন–তন, স্ত্ৰী–তিৰী, তীৰ্থ–তীৰিথ, স্তুতি–তুতি, তৃপ্তি–তৃপিতি তৃষ্ণা–তৃষা, ত্ৰাস–তৰাস, স্তম্ভ–তম্ভ, স্তম্ভাই–তম্ভাই, স্থান–থান, স্থালি–থালি, স্থিৰ–থিৰ, স্থূল–থুল, দগ্ধ–দগধ, দৈ–দই, দৰ্প–দৰপ, দৰ্শন–দৰশন, দৰসন, দায়ী–দাই, দীপ্তি–দীপিতি, দুৰ্ব্বলী–দুৰবলী, দ্বাৰে–দুৱাৰে, ধৰ্ম্ম–ধৰম, ধ্যান–ধিয়ান, ধৃতি–ধতি, নিকা–নিক, নীক, নিৰ্জ্জান–নিৰজান, নিৰ্ম্মাণ–নিৰমাণ, নিৰ্ম্মল–নিৰমল, নিৰ্ম্মিল–নিৰমিল, নিঃশব্দ–নিশবদ, নীকজ–নিকজ, নেওচনি–নিচনি, পংক্তি–পকতি, পত্নী–পতনি, পতনী, পদ্মিনী–পদুমিনী,

পর্শি–পৰশি, পৰসি, প্ৰকাৰে–পৰকাৰে, প্ৰকাশ–পৰকাশ, পৰকাস, প্ৰচন্ড–পৰচণ্ড, প্ৰচাৰ–পৰচাৰ, প্ৰত্যেক–পৰতেক, প্ৰধান–পৰধান, প্ৰণাম–পৰণাম, প্ৰবেশ–পৰবেশ, পৰবেস, প্ৰভাত–পৰভাত, প্ৰভূ–পহু, প্ৰমাদ–পৰমাদ, প্ৰমাণ–পৰমাণ, প্ৰসাদ–পৰসাদ, প্ৰসাৰ–পৰসাৰ, পয়োসাৰ। প্ৰাণ–পৰাণ, প্ৰীতি–পীৰিতি, পুত্ৰ–পুত, পুতা, পূৰ্ব্ব–পূৰুব, বৰ্জ্জ–বৰজি, বল্লভ–বালাম্ভ, বৰ্ষণ–বৰিষণ, ব্ৰত–বৰত, ব্যক্ত–বেকত, ব্যাঘাত–বিঘাত, ব্যাকুল–বিয়াকুল, ব্যাপক–বিয়াপক, ব্যাপী–বিয়াপি, ব্যামোহ–বিয়ামোহ, বাৰ্ত্তা–বাত, বিঘ্ন–বিঘিনি, বিত্ত–বিত, বিৰক্তি–বিৰকতি, বুদ্ধি–বুধি, ভক্ত–ভকত, ভক্তা–ভকতা, ভক্তি–ভকতি, ভুক্তি–ভুকুতি, ভ্ৰম–ভৰম, মগ্ন–মগন, মন্মথ–মনমথ, মন্ত্ৰ–মন্তৰ, মৰ্ম্ম–মৰম, মাৰ্গ–মাৰগ, মিত্ৰ–মিত, মুক্ত–মুকুত, মুক্তি–মুকুতি, মুগ্ধ–মুগুধ, মূৰ্ত্তি–মূৰতি, মূৰ্চ্চিত–মুৰুচিত, মূৰ্খ–মূৰুখ, ম্লান–মোলান, যত্ন–যতন, যজ্ঞ–যাগ, যুক্তি–যুগুতি, যৌৱান–যোৱান, ৰত্ন–ৰতন, ৰশ্মি–ৰশমি, ৰাক্ষস–ৰাকচ, ৰীতি–ৰিত, ৰীত, ৰুক্মিণী–ৰুকমিণী, ৰুকুনী, ৰুক্মি–ৰুকুমি, লুব্ধ–লুবুধ, শক্তি–শকতি, শব্দ–শবদ, শাস্তি–শাতি, শীঘ্ৰ–শীঘিৰ, সৎকাৰ–সতকাৰ, সৰ্প–সৰপ, স্মৰণ–সুমৰন, স্নান–চিনান, স্হান–থান, স্হালি–থালি, স্হিৰ–থিৰ, সূৰ্য্য–সূৰুজ, সূৰুয, হৰ্ত্তা–হৰতা ইত্যাদি।

এনেকৈ আৰু এনেকুৱা কিছুমান শব্দত স্বৰৰ সংযোজক আমি বিপ্ৰকৰ্ষ বা স্বৰভক্তি বুলি কওঁহক। তেনেকৈ এটা বৰ্ণৰ ঠাইত আন এটা বৰ্ণৰ আগম হৈ শব্দ বা ৰূপ বিকৃতি হোৱাও দেখা যায়। ইয়াকে বৰ্ণাগম আৰু বৰ্ণ বিপৰ্য্যয় বুলি কোৱা হয়। ব্ৰজাৱলী ভাষাতো তেনেকুৱা বহু শব্দ আছে যেনে–অশ্বিণী– অৰিনি, অলকত–অৰকত, অন্বয়–অন্নয়, অপেক্ষা–অপেখা, অলক্ষিতে–অলখিতে, আধাৰ–আধাৰু, আন্ধাৰি–আন্ধিয়াৰি, আপেক্ষি–আপেখি, আশ্বাস– আশোৱাস, আছোৱাস, ঈৰ্ষা–ঈৰিসা, কপাল–কম্পাল, কপোল, কৰ্ণে কৰ্ণে–কন্নে কন্নে, কহ্লোলা–কল্লোল, কায়–কাই, কাম–কামা, কাল–কালা, কাষতে–কাখতে, কানাই–কাহ্নাই, কুশ–কুখ, কুশল–কুখল, কুতা–কুত্তা, কেলি–কেৰি, কোল–কোৰ, খেলা–খেৰা, খেলাক–খেৰাক, গালি–গাৰি, গোধূলি–গোধূৰি, গোৱালী–গোৱাৰি, গোৱাৰী, ঘাতক–ঘাতেক, চঞ্চল–চঞ্চৰ, চাকৰি–চাকেৰি, জীৱ–জীউ, জী–ঝী, জিকমিক–ঝিকমিক, টেটোন–টেন্টন, ডোল–ডোৰ, ঢকা–ঢঙকা, তুল–তুষ, তোয়ী–তোই, তোমাৰ–তোহ্মাৰ, দক্ষিণ–দখিন, দয়া–দায়া, দয়ালু–দয়ালা, দশন–দশনু, দসনা, দায়–দাই, দেহা–দেহু, ধাৰ–ধাৰু, নাম–নামা, নাবোল–নাবোৰ, নীৰ–নিৰ, পক্ষীৰাজ–পখীৰাজ, পত্ৰ–পতিয়া, পক্ষী–পাখী, পাত–পাতা, পাতক–পাতেক, পামৰ–পামৰু, পিতৃ–পিতু, পুনঃ–পুনু, পালোৱান–পেলুৱানে, বহুৱা–বসুৱা, বক্ৰ–বঙক, বাদছাহ–পাৎসা, বালক–বালেক, বিস্মৰি–বিছুৰি, বিধি–বিহি, বিশ্বাস–বিছোৱাস, বৃদ্ধ–বুঢ়িয়া, ব্যৱহাৰ–বেৱহাৰা,, ভাল–ভল্ল, ডোলে–ডোৰে, মন–মনু, মনুৱা, মনাই, অন্ধ–আন্ধা, মাজে–মাৰে, মধুৰ–মাধুৰ, মাধু, মাতৃ–মাতু, মুখ–মুহ, যদুৰায়–যদুৰাই, যদুৰায়া, যাদুৰাই, ৰক্ষা–ৰইখা, ৰজনী–ৰয়নী, ৰক্ত–ৰাতা, ৰতি–ৰকতি, ৰোষ–ৰুখ, শক্য–শখ, শিক্ষা–শিখা, শোভা–শোহা, শ্ৰী–ছিৰি, সাথে–সাতে, হৰষে–হৰখে, হাত–হাথ, হাৰ–হাৰু, হেৰ–হুৰ, ক্ষত–খত, ক্ষীৰ–খীৰ ইত্যাদি। সেইদৰে–খাও–খাঞ্ৰু, যাওঁ–যাঞ্ৰু, জাঞ্ৰু, তই–তঞ্ৰি, মই–মঞ্ৰি, তেওঁ–তেঞ্ৰো, থওঁ–থঞ্ৰু, থঞ্ৰো, মাই–মাঞ্ৰি, নাও–নাঞ্ৰো, নাই–নাঞ্ৰি, লওঁ–লিঞ্ৰো.

আদি শব্দবোৰ বৰ্ণ বিপৰ্য্যয়ৰ লেখত ধৰা হয়।

(২—৩) আখৰ জোঁটনি প্ৰকৰণ ঃ–

ব্ৰজাৱলী ভাষাত আখৰ জোঁটনিৰ প্ৰকাৰ নিৰ্ণয় কৰাই টান। সাঁচি পতীয়া পুথিভেদে আখৰ জোঁটনি বেলেগ বেলেগ হোৱা দেখা গৈছে। এনেধৰণৰ হলেও যে কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত শুদ্ধ আখৰ জোঁটনিৰ অভাব সেইটি নিশ্চিত। প্ৰায় বিলাকেই আমাৰ আধুনিক আখৰ জোঁটনিৰ লগত অমিল দেখা যায়। সেই কাৰণে আমি সাঁচিপতীয়া পুথিৰ বৰ্ণবিন্যাসক প্ৰাচীন লিপি বুলি কওঁ। অৱশ্যে প্ৰাচীন বৰ্ণ বিন্যাসৰ কিছুমান আখৰ জোঁটনি আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ আখৰ জোঁটনিৰ লগত মিলেও। আমি প্ৰাচীন বৰ্ণবিন্যাসক সন্মান কৰা উচিত। সেইবোৰ যেনে আছে তেনে ধৰণে ৰাখিব লগাটো নিয়ম। ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ প্ৰাচীন বৰ্ণবিন্যাসবোৰ পালি প্ৰাকৃত শব্দৰ নিচিনাই। কোনো কোনো শব্দ উচ্চাৰণ কৰাটোও টান। ওপৰত উদ্ধৃতি দিয়া বিপ্ৰকৰ্ষ, বৰ্ণাগম আৰু বৰ্ণ বিপৰ্য্যয়ৰ শব্দবোৰ সংস্কৃত আৰু অসমীয়া শব্দৰ অপভ্ৰংশ ৰূপৰ সমষ্টি। ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ প্ৰাচীন বৰ্ণবিন্যাস হিছাপে সেই বোৰ শুদ্ধ আৰু আখৰ জোঁটনি প্ৰকৰণৰ উদাহৰণ।

(৩) ণত্ববিধি আৰু ষত্ববিধি ঃ–

ব্ৰজাৱলী ভাষাত ণত্ববিধি আৰু ষত্ব বিধি ব্যবস্থা প্ৰায় নাই বুলিবই পাৰি। সংস্কৃত আৰু অসমীয়াৰ দৰে ইয়াৰ বানানত দুয়োটা বিধিৰ কোনো ব্যৱস্থা ধৰা বন্ধা হিছাপে নথকাত সিবোৰ উচ্ছেদ হৈছে। কোনো কোনো শব্দৰ মূৰ্ধন্য 'ণ' ৰ ঠাইত দন্ত্য 'ন' আৰু দন্ত্য 'স' ৰ ঠাইত মূৰ্ধন্য 'ষ' ৰ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়। এতেকে ইয়াৰ কোনো নিৰ্দ্ধাৰিত ব্যবস্থা নাই।

(৪) সন্ধি প্ৰকৰণ ঃ–

ব্ৰজাৱলী ভাষাত সন্ধিৰ সংখ্যা নিচেই সামান্য। তলত কেইটিমান সন্ধিৰ ৰূপ দেখুৱা হ'ল।

(১) ন + আৱত = নাৱত।

(২) ন + আৱে = নাৱে।

(৩) ন + আৱল = নাৱল।

(৫) যতিচ্ছেদ বিধি ঃ–

উচ্চাৰণ কৰোঁতে বাক্যৰ মাজত জিভাৰ বিৰতিৰ নাম যতিচ্ছেদ বোলা হয়। প্ৰশ্ন, হৰ্ষ, বিস্ময়াদি ভাব বুজাবৰ কাৰণে, নাইবা অৰ্থ গ্ৰহণৰ সুবিধাৰ কাৰণে বাক্যত কিছুমান ছেদ-চিন ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে পাদচ্ছেদ (,) বা কমা, অৰ্দ্ধচ্ছেদ (;) বা চেমিকলন, প্ৰশ্নচিহ্ন (?), পূৰ্ণচ্ছেদ (।) বা দাঁড়ি, বিস্ময়াত্মক চিহ্ন (!), উৰ্দ্ধচ্ছেদ্ (''), বন্ধনী চিহ্ন([ ]) বা ব্ৰেকেট্ আদি। এতিয়া ইংৰাজী ভাষাৰ অনুকৰণ কৰি অসমীয়া ভাষাতো এইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। কিন্তু ব্ৰজাৱলী ভাষাত পূৰ্ণচ্ছেদ বা দাঁড়িৰ বাহিৰে আনবোৰ যতিচ্ছেদ বিধি পাবলৈ নাই। অৱশ্যে নাটকৰ সূত্ৰধাৰে আৰু ভাৱৰীয়া সকলে নিজ নিজ বক্তব্য ডাঙি কৰোঁতে প্ৰশ্নবোধক চিন আদি এনেকুৱা বিধিবোৰ মানি চলাটো সত্ৰীয়া ভাওনাৰ পৰম্পৰাত আছে। যেনে (১) হা হা হামাক শপত, যব সত্বৰে নাহি কহ। (ৰুক্মিণী হৰণ) (২) তোহাৰি ঘৰে চুৰ কয়ে লৱনু খাৱলো ? (পিম্পৰা গুছোৱা) ইত্যাদি। ইয়াত কমা, দাঁড়ি, প্ৰশ্নচিহ্নৰ প্ৰকাৰ দেখুৱা হৈছে পাঠক সকলে

বুজিবৰ কাৰণেহে। আচলতে নাট বিলাকত নাই।

(৬) বচন আৰু লিংগ নিৰ্ণয় ঃ-

সংস্কৃত ভাষাত একবচন, দ্বিবচন আৰু বহুবচন ভেদে বচন তিনি প্ৰকাৰ। অসমীয়া ভাষাত একবচন আৰু বহুবচন ভেদে বচন দুই প্ৰকাৰ আছে। ব্ৰজাৱলী ভাষাতো তেনেকৈ একবচন আৰু বহুবচন দুই প্ৰকাৰৰ। উদাহৰণ স্বৰূপে একবচন— 'হামো', বহুবচন-'হামোসব'। তোহো, তোহোসব ইত্যাদি। ব্ৰজাৱলীত বহুবচনৰ কোনো স্বতন্ত্ৰ স্থিৰ ৰূপ নাই। ইয়াত লোক, জন, গণ, সব, চয়, কুল, সকল, সকলে, নিকৰয়ে আদি শব্দ যোগ কৰি বহুবচন নিৰ্ণয় কৰা হয়। যেনে (১) সখিসব এছন বচন নাবোৰ (কে.গো.), আহে সামাজিক লোক (সকলো নাট), ওহি বুলি গোৱাল গণ (কো.খে.) কুটিল অলককুল (পা.হ.) বালা গাৰেনিকৰয়ে (কে.গো.) ইত্যাদি। লিংগ নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰতো পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগহে পোৱা যায়। ক্লীবলিংগ নাই। পুংলিংগ— গোপ, গোৱাল আদি। স্ত্ৰীলিংগ—গোপী, গোৱালিনী আদি। অসমীয়াত তেওঁ আৰু তাই পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ ৰূপত আছে। কিন্তু ব্ৰজাৱলী ভাষাত 'তেহো' বুলি কওঁতে দুয়োটা লিংগত সমানে প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি। মান্যাৰ্থত আৰু তুচ্ছাৰ্থত 'তোহো' বুলি (তই, তুমি, আপুনি) কলেই হয়। তলত কেইটিমান উদ্ধৃতি দিয়া হল, যেনে-

পুংলিংগ শব্দ	স্ত্ৰীলিংগ শব্দ
দেৱ	দেৱী
ব্ৰাহ্মণ	ব্ৰাহ্মণী
ৰাক্ষস	ৰাক্ষসী
মানুষ	মানুষী
মানী	মানিনী
নিশাচৰ	নিশাচৰী
নিদাৰুণ	নিদাৰুণী
বনচৰ	বনচৰী
ইন্দ্ৰ	ইন্দ্ৰাণী
কুমৰ	কুমাৰি
ৰুক্ম, ৰুকুমী	ৰুক্মিণী, ৰুকমিণী
ৰাজকুমাৰ	ৰাজকুমাৰী
ৰাজ নন্দন	ৰাজ নন্দিনী
গোপ	গোপিনী
বাল	বালা
পৈ	পত্নী
কিংকৰ	কিংকৰী
নৰ	নাৰী
ৰময়া	ৰমণী
দাস	দাসী
অধিকাৰ	অধিকাৰিণী

একবচন	বহুবচন
মঞি	হামি
তঞি, তোহো	তোহোসব
হামো	হামোসব
গোৱাল	গোৱালগণ
গোপী	গোপীসব
সখী	সখীসব
তোৰা	তোৰাসব
তাহে	তাহেক
হামাক	হামাৰাসবক
বালক	বালকসব
দেৱতা	দেৱতাগণ
দাসী	দাসীসবক

(৭) শব্দ প্ৰকৰণ

অৰ্থযুক্ত বৰ্ণ সমূহক শব্দ বোলে। ব্ৰজাৱলী ভাষাত তেনেকুৱা শব্দ বহুত আছে। স্থানান্তৰত সেই বিলাক উল্লেখ হব। শব্দ দুবিধ—সব্যয় আৰু অব্যয়। তৰু, পাৰিজাত, শক্ৰ, গো, মানুষ ইত্যাদি বিশেষ্য পদবোৰ সব্যয় আৰু যিবোৰ শব্দৰ লিঙগ, বচন, বিভক্তি যোগতো সেই ৰূপৰ কোনো পৰিবৰ্তন নহয়, সেই বোৰক অব্যয় বুলি কোৱা হয় যেনে—অখন, অতয়ে, অবহু, তবহু ইত্যাদি। সব্যয় আকৌ দুবিধ—ধাতু আৰু প্ৰাতিপদিক। বেলেগ বেলেগ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধাতু আৰু প্ৰাতিপদিকৰ পাছত যোগ কৰা বৰ্ণসমূহক বিভক্তি বোলা হয়। বিভক্তি দুবিধ-ক্ৰিয়া বিভক্তি আৰু শব্দ বিভক্তি। দুয়োবিধ বিভক্তিৰ চিন স্থানান্তৰত প্ৰকাশ পাব। শব্দ বিভক্তি সাতবিধ যেনে প্ৰথমা, দ্বিতীয়া, তৃতীয়া, চতুৰ্থী, পঞ্চমী, ষষ্ঠী, আৰু সপ্তমী। সাতবিধ শব্দ বিভক্তিৰ চিন অসমীয়াৰ অনুকৰণত ব্ৰজাৱলী ভাষাতো পোৱা যায় যেনেঃ-

(৭ পৃষ্ঠাত চাওঁক)

(৮) পদ প্ৰকৰণ

বিভক্তি যুক্ত শব্দক পদ বোলা হয়। পদ পাঁচবিধ যেনে বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্ব্বনাম, অব্যয়, আৰু ক্ৰিয়া। প্ৰতিটো পদৰ বিশ্লেষণ তলত দেখুৱা হৈছে।

(৮-ক) বিশেষ্য ঃ- যাৰ সম্বন্ধে বা যি পদে কোনো নাম প্ৰকাশ কৰে, তাকে বিশেষ্য বোলা হয় অৰ্থাৎ কোনো প্ৰাণীৰ বা পদাৰ্থৰ নাম বুজোৱা পদকে বিশেষ্য বোলে। বিশেষ্য ছবিধ যেনে—জাতিবাচক, সংখ্যাবাচক, গুণবাচক, বস্তুবাচক, নামবাচক আৰু ক্ৰিয়াবাচক। অসমীয়াৰ দৰে ব্ৰজাৱলীতো এনেকৈ বিশেষ্য পদৰ ভাগ আছে।

(ক-১) জাতিবাচক বিশেষ্য ঃ- যি পদে কোনো প্ৰাণীৰ বা জাতিৰ সাধাৰণ নাম বুজায়, তাকে জাতিবাচক বিশেষ্য বোলে যেনে—নৰ, নাৰী, নদী, পৰ্ব্বত, বৃক্ষ, পক্ষী, গো,বাছড়ু ইত্যাদি।

বিভক্তি	অসমীয়া ৰূপ	ব্ৰজাৱলীৰূপ	
		নিৰ্ব্বিভক্তিক (ঊহ্য)	সবিভক্তিক
প্ৰথমা	অ, ই, এ	অ, ই, এ	অ, অয়ে, আ, আই, ই, ইয়ে, উ, এ, এবে, ও ইত্যাদি
দ্বিতীয়া	অক	ক	আ, এ, এৰে, ক, কহো, কু, কে, কো, ত, য়ে, ৰে
তৃতীয়া	ৰে, দি, দ্বাৰা	ৰে	ই, এ, এৰ, ক, য়ে, ৰে, লো, ৰে, সে, হি।
চতুৰ্থী	অক্লৈ	লৈ	আ, ই, এ, ক, কু, গৈয়া, ত, মহ, ৰ, ৰে লাগি, লাগিয়া, এলাই, এলাগি, কলাই, কলাগি, কুলাই।
পঞ্চমী	পৰা	পৰা	এ, ত তহন্তে, ৰ, এসেহন্তে, হন্তে।
ষষ্ঠী	ৰ	ৰ	আক, আটাৰ, ঈৰ, উ, এ, এক, এৰ, ক, কৰ, কহি, কহো, কা, কাৰ, কি, কু, কেৰি, কো, ত, ৰ, ৰে, ৰো, হি, হু।
সপ্তমী	ত	ত	আ, ই, উ, এ, এয়া, ক, কহোকো, ত, তট, তে, মহ, য়, য়া, য়ে, লো, সি, হি।

(ক-২) সংখ্যাবাচক বিশেষ্য:- যি পদে সংখ্যা পৰিমাণ আদি বুজায়, তাকে সংখ্যাবাচক বিশেষ্য বোলে যেনে—এক, দোহো, তিনি, চৈধয়, একবিন্দুৰা ইত্যাদি।

(ক-৩) গুণবাচক বিশেষ্য:- যি পদে বিশেষ্যৰ গুণ বা স্বভাব বুজায়, তাকে গুণবাচক বিশেষ্য বোলে যেনে-মহিমা, শোক, মোহ, ভয়, যৌৱন, সমান ইত্যাদি।

(ক-৪) বস্তুবাচক বিশেষ্য:- যি পদে কোনো বস্তুৰ নাম ধাম বুজায়, তাকে বস্তুবাচক বিশেষ্য বোলে যেনে—অগনি, আগৰ, উতপল, নীৰ, ৰূপ চকৰ, দই, পতিয়া, ইত্যাদি।

(ক-৫) নামবাচক বিশেষ্য:- যি পদে ব্যক্তি বিশেষৰ নাম বা যি কোনো নিৰ্দ্দিষ্ট

বস্তুৰ নাম বুজায়, তাকে নামবাচক বিশেষ্য বোলে যেনে—ৰাম, কৃষ্ণ, যশোৱা,নন্দ, ৰোহিণী, ভীষ্মক, কানাই, কানু, ৰুকমিণী, শচী, বিশ্বামিত্র, দশৰথ, ৰাকচ, ইত্যাদি।

(ক-৬) ক্রিয়াবাচক বিশেষ্য ঃ- যি পদে কোনো ক্রিয়াৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে তাকে ক্রিয়াবাচক বিশেষ্য বোলে যেনে শয়ন, ভোজন, গমন, ভ্ৰমণ, শ্ৰৱণ ইত্যাদি।

(৮-খ) বিশেষণ ঃ-

যি পদে অইন কোনো পদৰ দোষ, গুণ, পৰিমাণ, অৱস্থা আদি প্ৰকাশ কৰে, তাকে বিশেষণ বোলে। ব্রজাৱলী ভাষাত বিশেষণ দুবিধ—(১) বিশেষণীয় বিশেষণ আৰু (২) ক্রিয়া বিশেষণ। ভল্ল, আৰ্গহি, আটোপ, উজোৰা আদি পদবোৰ বিশেষণ পদৰ লেখ'ত ধৰা হ'য়।

(খ-১) বিশেষণীয় বিশেষণ ঃ-

যি পদে বিশেষণৰ গুণ বা অৱস্থা প্ৰকাশ কৰে, তাকে বিশেষণীয় বিশেষণ বুলি কোৱা হয়। যেনে একান্ত,নিতান্ত, আতি, অধিকহি,, অধিকাও ইত্যাদি।

(খ-২) ক্রিয়া বিশেষণ ঃ-

যি বিশেষণ পদে ক্রিয়াপদৰ গুণ, দোষ, অৱস্থা দেখুৱাবলৈ নিৰ্দ্দেশ কৰে বা ক্রিয়াৰ কাল বা স্থান বুজাবৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তাকে ক্রিয়া বিশেষণ বোলে যেনে অতক্ষণে, অনাবাৰে, আউৰ বেলি, আকাৰা, আগহি আদি। এনেকুৱা পদবোৰক স্থানবাচক,পৰিমাণবাচক আদিৰে ক্রিয়া বিশেষণ কৰিব পাৰি।

(৮-গ) সৰ্ব্বনাম ঃ-

বিশেষ্য পদৰ সললি যি বিলাক পদ ব্যৱহাৰ কৰা হয়, সেই বোৰ পদক সৰ্ব্বনাম বোলে। সৰ্ব্বনাম পদ পাঁচবিধ যেনে (১) ব্যক্তিবোধক (২) বিশেষণ সৰ্ব্বনাম (৩)কালবোধক (৪)স্থান বোধক আৰু (৫)সম্বন্ধবোধক। প্ৰতিটো সৰ্ব্বনামৰ উদাহৰণ এনেদৰে।

(গ-১) ব্যক্তিবোধক সৰ্ব্বনাম ঃ-

যিবোৰ পদ কোনো পদাৰ্থ বা বস্তুৰ বিপৰীতে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তেনেবোৰ পদক ব্যক্তিবোধক সৰ্ব্বনাম বুলি কোৱা হয় যেনে মঞি,তঞি, তেহো, তোহো, হামো ইত্যাদি।

(গ-২) বিশেষণ সৰ্ব্বনাম -

যি বিলাক সৰ্ব্বনাম পদ বিশেষ্য শব্দৰ আগত বিশেষণৰ দৰে থাকে, তাক বিশেষণ সৰ্ব্বনাম বুলি কোৱা হয় যেনে-ঐছন, ঐছে, ওই, ওহি, কতিহো, কমন, তাহেক ইত্যাদি।

(গ-৩) কালবোধক সৰ্ব্বনাম ঃ-

যি বিলাক সৰ্ব্বনাম পদে কাল, বা সময়ৰ কথা বুজায়, সেই বোৰক কালবোধক সৰ্ব্বনাম বুলি কোৱা হয় যেনে-এখনে, তেখনে, যেখনে ইত্যাদি।

(গ-৪) স্থানবোধক সৰ্ব্বনাম ঃ-

যিবোৰ সৰ্ব্বনাম পদে ঠাইৰ কথা বুজায়, সেই বোৰক স্থানবোধক সৰ্ব্বনাম বোলে যেনে— কতিহো, কৈৰ, তথায়ে, তথি, তথিয়ে, তাহে, যৈত ইত্যাদি।

(গ-৫) সম্বন্ধবোধক সৰ্ব্বনাম ঃ-

যিবোৰ সৰ্ব্বনাম পদে সম্বন্ধ সূচক কথা বুজায়, সেই বোৰ পদকে সম্বন্ধবোধক

সৰ্ব্বনাম বুলি কয়। যেনে— যাহেৰ, তাহেৰ, তাকৰ, যাকৰ, কাহেক, তাহে, তাহেক, ইত্যাদি।

(৮–ঘ) **অব্যয় ঃ-**

যি পদৰ কোনোকালে ব্যয় নহয় অৰ্থাৎ লিংগ, বচন, বিভক্তি আদিয়ে যাক নিয়ন্ত্ৰণাধীন কৰিব নো'ৱাৰে, তাকে অব্যয় বোলে। ব্ৰজাবলী ভাষাত আঠবিধ অব্যয় পোৱা যায়— (১) সাধাৰণ অব্যয় (২) সম্বোধনাৰ্থক অব্যয় (৩) ভাববোধক অব্যয় (৪) যোজক অব্যয় (৫) সম্ভাবনাৰ্থক অব্যয় (৬) স্থানবাচক অব্যয় (৭) নিষেধাৰ্থক অব্যয় আৰু (৮) সংযুক্ত অব্যয়।

(ঘ–১) **সাধাৰণ অব্যয় ঃ-**

যিবোৰ অব্যয় পদে পৰিমাণ, কাল, অভাব আদি সূচায়, সেইবোৰকে "সাধাৰণ অব্যয়" বোলে। যেনে— আগু, অখন, অত, অতয়ে, অব, অবহু, বিনো, যব ইত্যাদি।

(ঘ–২) **সম্বোধনাৰ্থক অব্যয় ঃ-**

যিবোৰ অব্যয় পদ কোনো লোকক সম্বোধন কৰি মাতোতে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, সেইবোৰ পদক "সম্বোধনাৰ্থক অব্যয়" বোলা হয়। যেনে— এ, ঐ, অয়ে, অৰে, আগো, আলো, আহে, ওৰে, ইত্যাদি।

(ঘ–৩) **ভাববোধক অব্যয় ঃ-**

যিবোৰ অব্যয় পদে দুখ, বেজাৰ, শোক, ঘিন, ভয় ভাব সূচায়, সেইবোৰ পদক ভাববোধক অব্যয় বোলে। যেনে আঃ, আয়, ছিঃ, হাঁ হাঁ ইত্যাদি।

(ঘ–৪) **যোজক অব্যয় ঃ-**

যিবোৰ অব্যয় পদে একোটা বা একো ফাঁকি বাক্য যোজনা কৰোঁতে বা লগলগোৱাত সহায় কৰে, তেনেকুৱা পদক "যোজক অব্যয়" বোলা হয়। যেনে— আৰবি, এতেকে, তবে, পুনু ইত্যাদি।

(ঘ–৫) **সম্ভাবনাৰ্থক অব্যয় ঃ-**

যিবোৰ অব্যয় পদে বাক্যৰ মাজত থাকি সন্দেহ, বা সম্ভাবনা অৰ্থ সূচনা কৰে তাকে "সম্ভাবনাৰ্থক অব্যয়" বোলা হয়। যেনে—জানো, জোনো, যেন, যো, ইত্যাদি।

(ঘ–৬) **স্থানবাচক অব্যয় ঃ-**

যিবোৰ অব্যয় পদে অনিশ্চিত ঠাইৰ কথা সূচনা কৰে সেইবোৰ পদক "স্থানবাচক অব্যয়" বোলা হয়। যেনে—কথি, যাহা, যাহে, ইত্যাদি।

(ঘ–৭) **নিষেধাৰ্থক অব্যয় ঃ-**

যি বোৰ অব্যয় পদে কোনো কাৰ্য্য বিশেষে নিষেধ কৰা বা বাধা দিয়া অৰ্থ সূচায়, তাকে "নিষেধাৰ্থক অব্যয়" বোলা হয়। যেনে— নাই, নাহি, নোহে, ইত্যাদি।

(ঘ–৮) **সংযুক্ত অব্যয় ঃ-**

যিবোৰ অব্যয় পদ যুটীয়া ভাবে থাকি একে অৰ্থকে প্ৰকাশ কৰে, সেইবোৰ পদক "সংযুক্ত অব্যয়" বোলা হয়। যেনে—নাহি হয়, নাহি হোৱে -ইত্যাদি।

(৮–ঙ) **ক্ৰিয়া প্ৰকৰণ ঃ-**

প্ৰতিটো বাক্যৰে প্ৰধানভাবে দুটা ভাগ থাকে। এটা উদ্দেশ্য আৰু আনটো বিধেয়।

উদ্দেশ্যাৰ প্ৰধান হল কৰ্ত্তা আৰু বিধেয়ৰ প্ৰধান হল ক্ৰিয়া। ক্ৰিয়া পদৰ মূল হল ধাতু। কৰ্, শুন্, খা, যা, লিখ্, ধৰ্ আদি ধাতুৰ পাছত ক্ৰিয়া বিভক্তি বা কৃৎ প্ৰত্যয় যোগ দি ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰা হয়। সংস্কৃত বা অসমীয়াৰ দৰে ব্ৰজারলী ভাষাতো ধাতুৰ পাছত প্ৰত্যয় যোগ কৰি ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰা পদ্ধতি আছে। ব্ৰজারলী ভাষাত ক্ৰিয়া নবিধ বুলি জনা যায়। যেনে (১) সমাপিকা ক্ৰিয়া (২) অসমাপিকা ক্ৰিয়া (৩)অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া বা অৰ্দ্ধক্ৰিয়া (৪) নিষেধবাচক ক্ৰিয়া (৫) প্ৰাৰ্থনা বোধক ক্ৰিয়া (৬) অনুজ্ঞা ক্ৰিয়া (৭) শত্ৰুবোধক ক্ৰিয়া (৮) পাচনী ক্ৰিয়া (৯) তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়া।

প্ৰথম পুৰুষ, দ্বিতীয় পুৰুষ আৰু তৃতীয় পুৰুষ ভেদে ক্ৰিয়াৰ ভাগ তিনটা। প্ৰতিটো পুৰুষতে বেলেগ বেলেগ ৰূপ হয়। মই, আমি, আদিত, প্ৰথম পুৰুষ, তই, তুমি, আপুনি আদিত দ্বিতীয় পুৰুষ আৰু সি, তেওঁ, তেখেত আদিত তৃতীয় পুৰুষ হয়। ধাতু প্ৰকৰণত সেইখিনি পৰিষ্কাৰ কৰি দিয়া হৈছে।

(৬–১) সমাপিকা ক্ৰিয়া ঃ-

যিবোৰ ক্ৰিয়াপদে কোনো এটি কাম কৰা বা হোৱা অৰ্থ বুজায় আৰু বাক্যটিৰ অৰ্থ সম্পূৰ্ণ প্ৰকাশ কৰাত সহায় কৰে, তাকে সমাপিকা ক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। সমাপিকা ক্ৰিয়া দুবিধ (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত। তলত উদাহৰণ দিয়া হল।

(১–ক) সংযুক্ত ঃ- প্ৰথম পুৰুষ—কয়নাহি, কৰোগিয়া।
দ্বিতীয় পুৰুষ—কৰ্য়াথিক, কৰাৱা থিক।
তৃতীয় পুৰুষ—কয়জাই,কৰত নাহি।

(১–খ) অসংযুক্ত ঃ- প্ৰথম পুৰুষ—আইছি, এৰাত্ত, কহো।
দ্বিতীয় পুৰুষ—আইলা, কয়লি, কয়ো।
তৃতীয় পুৰুষ—আনল, কয়ল গেল

(৬–২) অসমাপিকা ক্ৰিয়া ঃ-

যিবোৰ ক্ৰিয়াপদে বাক্যৰ অৰ্থ সম্পূৰ্ণ প্ৰকাশ নকৰাকৈ ৰাখে, তাকে অসমাপিকা ক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। এইবিধ ক্ৰিয়া দুভাগে বিভক্ত (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত। ইয়াত পুৰুষ নাই।

(২–ক) সংযুক্ত ঃ- আনিকহো,কয়কহো, গৈয়া কহো।

(২–খ) অসংযুক্ত ঃ- আকুলি, জানিয়া, পেখি, হেৰিয়ে।

(৬–৩) অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া ঃ-

যিবোৰ ক্ৰিয়াপদে বাক্যৰ মাজত থাকি বাক্যাৰ্থৰ পূৰ্ণতা প্ৰাপ্তি নোহোৱাকৈ ৰাখে তাকে অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। এই ক্ৰিয়া দুবিধ (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত। ইও তিনি পুৰুষতে হয়। যেনেঃ-

(৩–ক) সংযুক্ত ঃ- প্ৰথম পুৰুষ—নাহি দেখো, নাহি লেহু।
দ্বিতীয় পুৰুষ—নাহি কহ, নাহি খাৱত।
তৃতীয় পুৰুষ—দিতে পাৰয়, সাধব নাহি।

(৩–খ) অসংযুক্ত ঃ- প্ৰথম পুৰুষ—কহলো, জানো, দেঞু।
দ্বিতীয় পুৰুষ—কহল, খৈয়াছে, নকৰহ।
তৃতীয় পুৰুষ—আছয়, কৰে, গৈলে।

(৬–৪) নিষেধবাচক ক্ৰিয়া ঃ–

যি বোৰ ক্ৰিয়াপদে বাধা কৰা বা নিষেধ কৰা অৰ্থ সূচনা কৰে, তাকে নিষেধবাচক ক্ৰিয়া বুলি কয়। এইবিধ ক্ৰিয়া দুভাগে বিভক্ত (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত। এই ক্ৰিয়াবিধ দ্বিতীয় পুৰুষতহে প্ৰয়োগ হয়। যেনে—

(৪–ক) সংযুক্ত ঃ– দ্বিতীয় পুৰুষ—চাৰ্ড়বি নাহি, নাহি আৱব।

(৪–খ) অসংযুক্ত ঃ– দ্বিতীয় পুৰুষ— কৰবিনা, নপাৰিবা, নযায়ো।

(৬–৫) প্ৰাৰ্থনাবোধক ক্ৰিয়া ঃ–

যিবোৰ ক্ৰিয়াপদে ব্যক্তি বিশেষৰ ওচৰত নিবেদন বা প্ৰাৰ্থনা কৰা অৰ্থ সূচনা কৰে, সেইবোৰ পদক প্ৰাৰ্থনাবোধক ক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। ই দুবিধ (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত। ইয়াৰ আটাইবোৰ পদ দ্বিতীয় পুৰুষত প্ৰয়োগ হয়। যেনে

(৫–ক) সংযুক্ত – দ্বিতীয় পুৰুষ—ধৰ্বাব নাহি, বঞ্চবি নাহি।

(৫–খ) অসংযুক্ত ঃ– দ্বিতীয় পুৰুষ— কৰ্বাব, কহবি, নৰ্কাৰয়ো, ৰহব,।

(৬–৬) অনুজ্ঞা ক্ৰিয়া ঃ–

আদেশ বা নিৰ্দ্দেশ সূচক ক্ৰিয়াপদক অনুজ্ঞা ক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। ই মান্যাৰ্থত আৰু তুচ্চাৰ্থত দুই প্ৰকাৰে হয়। আনহাতে এইবিধ ক্ৰিয়া (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত ভেদে দুবিধ বুলি জনা যায়। তদুপৰি প্ৰথম পুৰুষৰ বাহিৰে বাকী দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় পুৰুষত ইয়াৰ প্ৰয়োগ আছে। যেনে—

(৬–ক) সংযুক্ত ঃ– দ্বিতীয় পুৰুষ (মান্যাৰ্থত) আৰ্নগিয়া, জানগিয়া, শুনলো।
দ্বিতীয় পুৰুষ (তুচ্চাৰ্থত) কহগিয়া 'বোলগিয়া।
তৃতীয় পুৰুষ (তুচ্চাৰ্থত) নিয়া জাউক, ৰাখোক আসিয়া, দিতে পাৰয়ে নাহি।

(৬—খ) অসংযুক্ত ঃ– দ্বিবতীয় পুৰুষ (মান্যাৰ্থত) আনহ, আলিঙগহ, উঠ, কৰহ, চলহু, চিন্তহু,তেজু।
দ্বিতীয় পুৰুষ (তুচ্চাৰ্থত) কৰহ, চৰ্ড়সিয়া, চোড়হ।
তৃতীয় পুৰুষ (মান্যাৰ্থত) কৰতু, জপহু, ৰহু,
তৃতীয় পুৰুষ (তুচ্চাৰ্থত) দেখোক, পেখোক।

(৬–৭) শতৃবোধক ক্ৰিয়া ঃ–

যি ক্ৰিয়াপদে কাৰ্য্য চলিথকা অৱস্থাৰ কথা সূচনা কৰে তাকে শতৃবোধক ক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। অসমীয়া ভাষাত খাওঁতে, যাওঁতে, শোওঁতে আদি ৰূপ হয়। এইবোৰ অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ লগৰে বুলিব পাৰি। ব্ৰজাৱলী ভাষাত শতৃবোধক ক্ৰিয়া দুবিধ (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত। যেনেঃ–

(৭–ক) সংযুক্ত ঃ– কান্দিতে কান্দিতে, খোজগুড়ি যাইতে, হাসিতে মাতিতে।

(৭—খ) অসংযুক্ত ঃ– আনিতে, কৰইতে,খুৱাইতে, গুণিতে।

(৬–৮) পাচনী ক্ৰিয়া ঃ–

অইনৰ দ্বাৰা কোনো কাৰ্য্য কৰোৱা অৰ্থ বুজালে বা এজনে আন এজনক পাঁচি কাৰ্য্য কৰোৱা অৰ্থ বুজালে সেই কাৰ্য্যৰ ক্ৰিয়াক পাচনী ক্ৰিয়া বোলে। ইয়াক প্ৰেৰণাৰ্থক ক্ৰিয়া বুলিও কয়। পাচনী ক্ৰিয়া (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত ভেদে দুবিধ।

(৮–ক) সংযুক্ত ঃ– দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ– মৰাৱা থিক।
তৃতীয় পুৰুষ ঃ– কৰায়া থিক (কৰাৱয় থিক)

(৮–খ) অসংযুক্ত— প্ৰথম পুৰুষ ঃ– অনাৱলো, দেখাৱলো।
দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ– পৰাৱল।
তৃতীয় পুৰুষ ঃ–কৰাৱত, কৰাৱে।

(৬–৯) তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়া ঃ–

যিবোৰ ক্ৰিয়াপদে নিমিত্তাৰ্থ সূচনা কৰে, তাকে তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। ইয়াক আন প্ৰকাৰে "নিমিত্তাৰ্থক অসমাপিকা ক্ৰিয়া" বুলিবও পাৰি। এইবিধ ক্ৰিয়া (১) সংযুক্ত (২) অসংযুক্ত ভেদে দুবিধ বুলি জনা যায়। যেনেঃ–

(৯–ক) সংযুক্ত ঃ– কৰয়েলাগি, কৰিতে লাগিয়ে।
(৯–খ) অসংযুক্ত ঃ– কৰ্দৰ্থিতে, পলাইতে, গিলিতে।

(৯) অনুকাৰ শব্দ ঃ–

অসমীয়াৰ দৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাতো অনুকাৰ শব্দ পোৱা যায়। কেতিয়াবা কোনা শব্দৰ অনুৰূপ অৰ্থশূন্য শব্দ ব্যৱহাৰ কৰি প্ৰকৃত শব্দটোৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰা হয়। তেনেকুৱা অৰ্থশূন্য অনুৰূপ শব্দকে অনুকাৰ শব্দ বোলা হয়। ব্ৰজাৱলী ভাষাত অনুকাৰ শব্দ সামান্য ভাবে আছে। যেনে–ওৱাওৱা, কুহু কুহু, ঝলমলু, ঠাৎকাৰ, ডগমগী,. ঢুলঢুল, তিৰিমিৰি, তৰতৰি, থৰথৰ, থুকে, থুকি, দিম দিমি, দুম দুম, ৰিনিৰিনি,ৰিনিৰিনি, হুলহুলি ইত্যাদি।

(১০) অনুৰূপ শব্দ ঃ–

কেতিয়াবা কোনো শব্দৰ অনুৰূপ অৰ্থশূন্য শব্দ প্ৰয়োগ কৰি আচল শব্দটোৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰা হয়। ইয়াকে অনুৰূপ শব্দ বুলি কোৱা হয়। ই শতৃবোধক ক্ৰিয়াৰ দৰেই হয়। যেনে—কথনেমথনে (কওঁতেমেলোঁতে), খায়া-দায়া (খাই-বৈ) হাসিতে মাতিতে (হাহোঁতে মাতোঁতে), হুইনুই (হয়নে নহয়) ইত্যাদি।

(১১) অনুসৰ্গ শব্দ ঃ–

কোনো বস্তুৰ অংশ বুজাবলৈ বিশেষ্য বা ক্ৰিয়াপদৰ পিছতে একোটি অৰ্থযুক্ত উপকৰা শব্দ লগ লগাই যি পদৰ সৃষ্টি কৰা হয়, তাকে অনুসৰ্গ শব্দ বোলা হয়। এই উপকৰা শব্দবোৰ প্ৰায় প্ৰত্যয়ৰ দৰেই হয়। ইয়াৰে কিছুমান সংখ্যাবাচক আৰু আন কিছুমান ক্ৰিয়াবাচক। অসমীয়াৰ খন, টি, টো আদিৰ দৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাতো সংখ্যাবাচক অনুসৰ্গ শব্দত খানি, গাচি, গোট আদি শব্দ লগলাগি অনুসৰ্গ পদৰ সৃষ্টি হয়। তেনেকৈ ক্ৰিয়াবাচক অনুসৰ্গ পদত অসমীয়াৰ হঁক, চোন, হবলা, তো, ও, হে, গৈ, হি, হলে, এ, এই, কে, আদি প্ৰত্যয় যোগ হোৱাৰ দৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাতো তৰে, ত, ওক, হ, হি, গিয়া, সিয়া, আদি শব্দ লগলাগি অনুসৰ্গ শব্দৰ সৃষ্টি হৈছে। সংখ্যাবাচক অনুসৰ্গ শব্দবোৰত কেতিয়াবা কিছুমান সংখ্যা আগলৈ আহে আৰু কিছুমান পিছত বহে। তলত উদাহৰণ দিয়া হল। যেনে–

(১১–ক) সংখ্যাবাচক অনুসৰ্গ ঃ–

খানি ঃ– অঞ্চলখানি, একখানি, খেতখানি, দুখানি, অপৰাধখানি, লৱনুখানি।
গাচি ঃ– এক গাচি।

গোট ঃ- বকগোট, গোটাগোট।
জোট ঃ- জোটাজোট।
বাৰ, বাৰা ঃ- একবাৰ, একবাৰা।
সোট ঃ- সোটাসোট।
এক ঃ- খোজেক, গোটাএক, বাৰেক, বচনেক, হাজাৰেক।
টি ঃ- ভাণ্ডাটি, বাংশিটি

(১১-খ) ক্ৰিয়াবাচক অনুসৰ্গ ঃ-

গিয়া ঃ-	আনগিয়া	আনাগে
	কৰগিয়া	কৰাগে
	কৰোগিয়া	কৰোঁগে
	কহগিয়া	কোৱাগে
	দেখলোগিয়া	দেখিলোঁগে
	ৰাখোগিয়া	ৰাখোঁগে
গৈয়া	দেখিলেকগৈয়া	দেখিলেগৈ
	দেখোগৈয়া	চাওঁগে
সিয়াঃ	কৰসিয়া	কৰাহিআঁহা
	ৰাখসিয়া	ৰাখাহি
আসিয়া	দেখোক আসিয়া	দেখকহি
	ভৰল আসিয়া	ভৰিলেহি
	ৰাখল আসিয়া	ৰাখিলেহি
	ৰাখোক আসিয়া	ৰাখকহি
ওক	চাহোক	চাওকচোন
ত	দেখত	চোৱাচোন
তৰে	দেখতৰে	চোৱাচোন
হ	আনহ	আনাগে
হি	ধৰলহি	ধৰিলেহি

(১২) উপসৰ্গ ঃ-

সংস্কৃত, অসমীয়া আদি ভাষাত থকাৰ দৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাতো উপসৰ্গ আছে। উপসৰ্গবোৰ একোটা শব্দৰ আগত বহে আৰু তাৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। উপসৰ্গৰ প্ৰধান শক্তি হল-ই শব্দটোৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বিকৃতি কৰি আন এটা অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। সংস্কৃত আৰু অসমীয়াত উপসৰ্গ কুৰিটা। ব্ৰজাৱলী ভাষাত ষোলটা। যেনে প্ৰ, অপ, সম, অনু, নি, অব, নিৰ্, দুৰ্, বি, সু, উৎ, পৰি, প্ৰতি, অভি, উপ,আ,। প্ৰতিটোৰ উদাহৰণ দিয়া হল।

প্ৰ—প্ৰকাসি, প্ৰচাৰি, প্ৰতাপে, প্ৰণামি, প্ৰবেশল', প্ৰমাণা, প্ৰলয়া, প্ৰহাৰল, প্ৰহাৰা।
অপ—অপমানে, অপৰাধে।
সম—সমৰ্পল, সমৰ্পি, সমাগল।
অনু—অনুচৰি, অনুমানি, অনুৰাগে, অনুৰূপে, অনুসাৰ।
নি—নিকাৰুণি, নিগ্ৰহি, নিদাৰুণি, নিবাৰি, নিবেদল।
অব—অৱতৰল, অৱতাৰ, অৱতৰৈছ।

নিৰ—নিৰজান, নিৰৱধি, নিৰমল, নিৰমাণ,নিৰমিল।
দূৰ—দূৰবলি।
বি—বিৰাজে, বিৰাজয়, বিহাৰা।
সু—সুজান, সুনেহা, সুপৰভাত, সুপৰসন,।
উৎ—উতপল, উতপাত, উতাৰল, উতাৰি।
পৰি—পৰিছেদ, পৰিধাই, পৰিধানে, পৰিহৰল।
প্ৰতি—প্ৰতিপালি।
অভি—অভিলাসা, অভিলাসে।
উপ—উপজল, উপজলো, উপজাল, উপতাপ, উপমুৰা।
আ—আচৰয়, আচৰল, আচৰলো, আচাৰি।

(১৩) নামধাতু ঃ-

ব্ৰজাৱলী ভাষাত ক্ৰিয়াপদৰ তৃতীয় পুৰুষত গঠিত ৰূপকে নামধাতু বুলি কোৱা হয়। অৱশ্যে পুৰুষ নিদিয়া কৈয়ো ইয়াৰ গঠন হব পাৰে। ইয়াত প্ৰত্যয় যোগ হয়। নাটকীয় ব্ৰজাৱলীৰ বাদে আন আন পুথিত ব্যৱহৃত প্ৰকাশিলা, প্ৰবেশিলা, বিস্তাৰিলা আদি শব্দবোৰ নামধাতুৰ অন্তৰ্গত। ব্ৰজাৱলী (নাটকীয়) ভাষাৰ নামধাতুৰ শব্দবোৰ প্ৰায় সংস্কৃতীয়া। তাত ব্ৰজাৱলীৰ প্ৰত্যয় যুক্ত কৰি নাম ধাতুৰ ৰূপ গঠন কৰা হৈছে। যেনেঃ- ·সমাপন্ + ল = সমাপল, সাফল্ + ল = সাফলল, উন্ধাৰ্ + ল = উন্ধাৰল, আৰম্ভ্ + ল = আৰম্ভল, প্ৰবেশ্ + ল = প্ৰবেশল ইত্যাদি।

(১৪) উহ্য শব্দ ঃ-

ব্ৰজাৱলী ভাষাত উহ্য শব্দ ভালেখিনি আছে। ইয়াক সবিভক্তিক আৰু নিৰ্বিভক্তিক ৰূপে দুটা ভাগত ভগাব পাৰি। যি বিলাকত বিভক্তিৰ চিনেৰে কাৰক নিৰূপণ কৰা হৈছে, সেই বিলাকক সবিভক্তিক বুলি কোৱা হয় আৰু যি বিলাকত বিভক্তিৰ চিন মোকাম মুঠেই নাই, অথচ প্ৰত্যয় বোৰ উহ্য হৈ থাকি কাৰক নিৰূপণ কৰা হৈছে, সেই খিনিক নিৰ্বিভক্তিক বুলি কোৱা হয়। অৱশ্যে সবিভক্তিক ৰূপ বিলাকৰ কোনো কোনো একোটা বৰ্ণ বা বিভক্তিৰ চিনে নিজকে নিজে ধ্বংস কৰি আন এটা অৰ্থ কৰি পেলায়। যেনে "ইন্দ্ৰকলাগি" এই শব্দৰূপটিৰ "কলাগি" এইটি চতুৰ্থী বিভক্তিৰ চিন। কিন্তু ইয়াৰ অৰ্থ হব 'ইন্দ্ৰলৈ'। বিভক্তিৰ চিন দুটি সম্পূৰ্ণ নষ্ট হৈ (অসমীয়া অৰ্থ কৰোঁতে) বেলেগ অৰ্থ ৰূপ ললে। তেনেকৈ প্ৰতিটো বিভক্তিতে আছে। তলত কেইটিমান উহ্যপদৰ উদাহৰণ দিয়া হল। আগলৈ শব্দৰূপ প্ৰকৰণত বিস্তৃতভাবে লেখা হব।

শব্দ	উহ্যবৰ্ণ	পূৰ্ণৰূপ	অৰ্থ
গোপ	এ	গোপ	গুৱালে
কুবলয়	ক	কুবলয়	কুবলয়ক
তালে	ৰে	তালে	তলুৱাৰে

ইত্যাদি

(১৫) কাল প্ৰকৰণ ঃ-

ক্ৰিয়া নিষ্পন্ন হোৱাৰ সময়ক কাল বোলা হয়। কাল প্ৰধানতঃ তিনিপ্ৰকাৰ (১)বৰ্ত্তমান (২) ভূত বা অতীত কাল আৰু (৩) ভবিষ্যত। বৰ্ত্তমান কাল দুবিধ (১) নিত্যবৰ্ত্তমান আৰু (২) স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল।

(১৫-ক) নিত্য বৰ্তমান কাল ঃ-

সাধাৰণতে কোনো কাৰ্য্য সচৰাচৰ হৈ থকা বুজালে তাক নিত্য বৰ্তমান কাল বোলা হয়। ই সংযুক্ত আৰু অসংযুক্ত ভেদে দুয়োটাতে প্ৰয়োগ হয়। আৰু তিনিটা পুৰুষ এই নিত্যবৰ্তমান কালত পোৱা যায়। তলত উদ্ধৃতি দিয়া হল।

(ক-১) অসংযুক্ত— প্ৰথম পুৰুষ (সাধাৰণ) আইছি, কয়ো,খাঙু,খেদাঙু,দেঙু,পিয়ো বোলো।
দ্বিতীয় পুৰুষ (")কৰহ, দেখনা, নেৰাস, পুচহ, ঝুৰ,বেড়াৱ, যাৱ, শিখাৱত।
তৃতীয় পুৰুষ (") আচৰয়, উচাৰন্ত, কৰত, খেলত, গৰজয়, চলতু, জাই।

(ক-২) সংযুক্ত- প্ৰথম পুৰুষ (সাধাৰণ) কৰবোনাহি,জানন নজাই,দিতে পাৰি, নাহি দেখো।
দ্বিতীয় পুৰুষ (")জানয়ে নাহি, নাহি কৰত, বুঝয়ে নাহি, মৰিতে নজাৱ।
তৃতীয় পুৰুষ (") এড়ান নজাই, কৰয়ে নাহি, গণয়ে নাহি, জানত নাহি।

যেতিয়া তেতিয়া, সম্ভাৱনা, আশংকা আদি বুজালে অতীত কাল আৰু ভবিষ্যত কালৰ ৰূপ বোৰ নিত্য বৰ্তমান কালৰ দৰে হয়। এইবোৰক অপূৰ্ণক্ৰিয়া বুলিও কোৱা হয়।(৬-৩) শাখাত প্ৰয়োগ দেখুৱা হৈছে। আগলৈ বিস্তৃত ৰূপ প্ৰকাশ কৰা হব। নাটকত থকা কিছুমান বাক্যৰ উদ্ধৃতি দি বিষয়টি আগতীয়া পৰিষ্কাৰ কৰা হল। যেনে—

(১) "ওহি পাৰিজাত যাহেৰ গৃহে ৰহে, ধনজন বিভৱ তাহেক চাড়য়ে নাহি" অৰ্থাৎ এই পাৰিজাত পুষ্প যাৰ ঘৰত থাকে, তেওঁক ধনজন সম্পত্তিয়ে লগ এৰা নিদিয়ে (পা. হ.)।

(২) "যৱবোল তোহো অন্তেসপুৰেৰহ, কোন পৰকাৰে ভেট পাৱব" অৰ্থাৎ যদি কোৱা যে তুমি অন্তেষপুৰত থাকা, কেনেকৈ' (তোমাক) লগ পাম" (ক. হ.)।

(৩) "তোৰাসবক প্ৰসাদে স্বামী যদি গুণ দিতে পাৰয়, তব হামাৰ অগতিৰ গতি হয়" অৰ্থাৎ আপোনালোকৰ অনুগ্ৰহত যদি স্বামীয়ে (ধনুত) গুণ লগাব পাৰে, তেন্তে এই বিপদৰ পৰা আমি মুক্ত হব পাৰিম (ৰা. বি.)।

(৪) "স্বামী জানয় যব মিলব মৰণ তব" অৰ্থাৎ (তোমালোকৰ) স্বামীয়ে যদি জানিবলৈ পায়, তেন্তে মৰণ মিলিব (কে. গো.)।

(৫) "কাহে গৈলে পাইবো লাগ" অৰ্থাৎ কেনি গলে লগ পাম (চো. ধ.)।

(৬) "নিচিনি কিনিলে পুনু মিলিবে বিঘিনি" অৰ্থাৎ চিনি নোলোৱাকৈ কিনিলে পিছত বিপদ হব (ব. গী.)।

এই উদ্ধৃতি বিলাকৰ ভিতৰত "ৰহে, ৰহ, দিতে পাৰয়, জানয়, গৈলে, কিনিলে" ক্ৰিয়াপদবোৰ নিত্য বৰ্তমান কালৰ কিম্বা অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াবোধক পদৰ। অতীত,ভবিষ্যত কালৰ এই বিষয়ৰ পদবোৰ আগলৈ আছে।

(১৫-খ) স্বৰূপ বৰ্তমানকাল

যি কাম কৰা হৈছে, তাৰ ফল বিদ্যমান আছে বা কামখিনি চলি আছে। সেই ক্ৰিয়া স্বৰূপ বৰ্তমান কালৰ ক্ৰিয়া। অসমীয়াৰ দেখিছোঁ, দিছে, গৈছোঁ, খাইছোঁ আদি ক্ৰিয়াবোৰ স্বৰূপ বৰ্তমান কালৰ। উক্ত কালৰ ক্ৰিয়া (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত ভেদে দুবিধ। তিনিও পুৰুষতে ইয়াৰ প্ৰয়োগ আছে। যেনে—

(খ-১) অসংযুক্ত- প্ৰথম পুৰুষ ঃ- আছি, আৱসি, কহৈছি।
অসংযুক্ত- দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- আছা, কৰস, খেলাৱত।
অসংযুক্ত- তৃতীয় পুৰুষ ঃ- আইসে, কৰত, খেদয়।

(খ-২) সংযুক্ত- প্ৰথম পুৰুষ ঃ- আছোৰাখি, দিয়া আছি।
সংযুক্ত- দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- কয়থিক, দিয়া আছ।
সংযুক্ত- তৃতীয় পুৰুষ ঃ- কৈয়া আছে, খেলাইতে থিক।

(১৫-গ) ভূতকাল বা অতীতকাল ঃ-

যি কাম আগতে কৰা হৈগল, তাকে ভূতকাল বা অতীতকাল বুলি কোৱা হয়। ভূতকাল তিনিবিধ (১) স্বৰূপভূত, (২) অপূৰ্ণভূত (৩) সম্ভাব্যভূত।

(গ-১) স্বৰূপভূতকাল ঃ-

যি কোনো কাৰ্য্য বা ঘটনা আগতে শেষ কৰা হৈছে। তাৰ অৰ্থ বুজাবলৈ স্বৰূপভূতকাল ব্যবহাৰ কৰা হয়। ই তিনিও পুৰুষতে আছে আৰু (১) সংযুক্ত আৰু (২) অসংযুক্ত ভেদে ইয়াৰো দুবিধ পোৱা যায়। যেনে—

(১-ক) অসংযুক্ত- প্ৰথম পুৰুষ ঃ- আইলো, কয়লো, খাৱলো।
দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- আইলা, কয়লি, খাৱলি।
তৃতীয় পুৰুষ ঃ- আইল, কয়ল, খাইলে।

(১-খ) সংযুক্ত ঃ- প্ৰথম পুৰুষ ঃ- আৱলোথিক, নাহি খাৱলো।
দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- আৱলি থিক, নাহি ডেলি।
তৃতীয় পুৰুষ ঃ- কয় লাগল, খসি পৰল।

(গ-২) অপূৰ্ণভূতকাল ঃ-

যি কোনো বাক্যত উল্লিখিত অন্য ঘটনাৰ পূৰ্ব্বে হৈ যোৱা অৰ্থত অপূৰ্ণভূত কালৰ প্ৰয়োগ হয়। ই দূৰ অতীতক বুজায়। তিনিও পুৰুষতে ইয়াৰ প্ৰয়োগ আছে। সংযুক্ত আৰু অসংযুক্ত ভেদে দুবিধ থাকিলেও সংযুক্ত বিধ দ্বিতীয় পুৰুষৰহে আছে। বাকী দুটি পুৰুষৰ অভাব। যেনে—

(২-১) অসংযুক্ত- প্ৰথম পুৰুষ ঃ- কয়েছিলো, খৈয়াছিলো, থিক।
অসংযুক্ত দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- আছিলা, কহৈছে, ফিৰত
অসংযুক্ত তৃতীয় পুৰুষ ঃ- খেলাইছিল, পেখল, মাৰল।

(২-খ) সংযুক্ত— দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- হয়েথিক।

(গ-৩) সম্ভাব্য ভূতকাল ঃ-

যি কালত ক্ৰিয়া হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছিল; কিন্তু ক্ৰিয়া নিষ্পত্তি নোহোৱাকৈয়ে শেষ হল, তাকে সম্ভাব্য ভূতকাল বোলা হয়। অসমীয়াৰ খালোহেতেন, গলহেঁতেন আদি ক্ৰিয়াপদ বোৰৰ লগত বিজাব পাৰি। এইবিধ ক্ৰিয়া তিনিও পুৰুষতে হয় আৰু সংযুক্ত

আৰু অসংযুক্ত ভেদে ই দুবিধ বুলি জনা যায়। যেনে—

(৩-ক) অসংযুক্ত প্ৰথম পুৰুষ ঃ- দেললহো।
অসংযুক্ত— দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- দেহ।
অসংযুক্ত— তৃতীয় পুৰুষ ঃ- মৰই, চাহোক, হোই।

(৩-খ) সংযুক্ত— প্ৰথম পুৰুষ ঃ- মৰিয়াজাঞু।
সংযুক্ত— দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- গোপয়ে পাৰহ,
সংযুক্ত— তৃতীয় পুৰুষ ঃ- গেল হুই, চোড়াৱল হুই, লৈয়া গেল হুই।

(১৫-ঘ) ভবিষ্যত কাল ঃ-

যি ক্ৰিয়া এতিয়াও ঘটা হোৱা নাই, আগলৈ যি কাল আহিব-তাৰ নাম ভবিষ্যত কাল। বিধি, নিষেধ, উপদেশ, অনুৰোধ,আশীৰ্ব্বাদ, প্ৰাৰ্থনা, প্ৰতিজ্ঞা আদি ব্ৰজাৱলৈ ভবিষ্যত কালৰ ক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ভবিষ্যত কাল তিনিও পুৰুষতে আছে আৰু ই সংযুক্ত আৰু অসংযুক্ত ভেদে দুবিধ বুলি জনা যায়। যেনেঃ-

(ঘ-১) অসংযুক্ত— প্ৰথম পুৰুষ ঃ- আনব, কৰব, খেদব, চলব।
অসংযুক্ত— দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- এৰাইবা, কৰবি, জানবি।
অসংযুক্ত তৃতীয় পুৰুষ ঃ- আনব, উতাৰব, জানব।

(ঘ-২) সংযুক্ত— প্ৰথম পুৰুষ ঃ- নাহিদেখব, পয়ান কৰব।
সংযুক্ত— দ্বিতীয় পুৰুষ ঃ- তেজব নাহি, নাহি হেৰব।
সংযুক্ত— তৃতীয় পুৰুষ ঃ- নাহি পাৰব, সহব নাহি।

(১৬) অকৰ্ম্মক, সকৰ্ম্মক, দ্বিকৰ্ম্মক ৰূপ ঃ-

যি ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম্ম নাথাকে, তাক অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া বোলা হয়। যি ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম্ম থাকে, তাক সকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া বোলা হয়, আৰু যি ক্ৰিয়াত দুটা কৰ্ম্ম থাকে, তাক দ্বিকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া বোলা হয়। ব্ৰজাৱলী ভাষাত অকৰ্ম্মক, সকৰ্ম্মক আৰু দ্বিকৰ্ম্মক এই তিনিও বিধ ক্ৰিয়াই আছে। থকা, বঢ়া, ভয় পোৱা, নচা, শোৱা, কন্দা, বাসকৰা, কঁপা, হঁহা, খেলাকৰা আনন্দপোৱা, অহা, যোৱা, বহা, ভালপোৱা আদি ধাতুবোৰ অকৰ্ম্মক আৰু সেই দৰে শিকা, কৰা, পঢ়া, খোৱা, লিখা, শুনা, কোৱা আদি ধাতু বোৰ সকৰ্ম্মক। এই দুই বিধ ক্ৰিয়াই প্ৰধান। উক্ত ধাতুবোৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দ্বিকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া নিষ্পন্ন হয়। কেতিয়াবা কাৰ্য্য বিশেষে অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াত সকৰ্ম্মক আৰু সকৰ্ম্মকতো অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া হোৱা দেখা যায়। তলত তিনিও প্ৰকাৰ ক্ৰিয়াৰ উদাহৰণ দিয়া হল।

(১) অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া ঃ- কমনে আছো ৰাখি—ভূ.হ.।
হাত দিয়া আছি—পি.গু.।
ভাৰত হাটত আছে—ব.গী.।

(২) সকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া ঃ- কহল ভাট উপৰ তুলি হাত—ক.হ.।
তথি কৃষ্ণে কয়লি কি—পা.হ.।
খাইলে লৱনী—চো.ধ.।

৩) দ্বিকৰ্ম্মক ক্ৰিয়া ঃ- হামাক পাৰিজাত তৰু দিতে—পা.হ.।
সে পাপী তোহাক শ্ৰীকৃষ্ণক বিবাহ—ক.হ.

ইত্যাদি।

(১৬-ক) অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াত সকৰ্ম্মক ৰূপ ঃ-

কিছুমান অকৰ্ম্মক ধাতুক সকৰ্ম্মক ধাতুলৈ পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পাৰি। অকৰ্ম্মক ধাতুৰ পৰা ওলোৱা ক্ৰিয়াপদক নামবাচক বিশেষ্য বা ক্ৰিয়াবাচক বিশেষ্য পদৰ লগত সংযোগ কৰি কেনেকৈ বাক্য গঠন কৰি অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াক সকৰ্ম্মক ক্ৰিয়ালৈ পৰিণত কৰিব পাৰি তাৰ উদাহৰণ তলত দিয়া হল। অসমীয়াত "মোৰে সৈতে ভাল খেলা খেলিলা", "তেওঁ বঢ়িয়া নাচোন নাচিলে" ইত্যাদি বাক্য বোৰত উদ্ধৃত হোৱা 'খেলা', 'নচা' আদি ধাতু অকৰ্ম্মক বুলি জনা যায়। কিন্তু 'খেলা খেলিলা' "নাচোন নাচিলে" বাক্য দুটিয়ে অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াত সকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াৰূপ হৈ ৰহিছে। বৃজাৱলী ভাষাতো তেনে কুৱা ৰূপ পোৱা যায়। যেনেঃ-

(১) ভাল কালিয়া কানু খেলান খেলাই—ব.গী.।

(২) হৰিৰ সঙেগ খেলান খেলে—ব.গী.।

ইত্যাদি।

বৃজাৱলী ভাষাত সকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াৰ পৰা অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়ালৈ পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পৰা কোনো বাক্য বা উদাহৰণ পোৱা হোৱা নাই।

(১৭) ক্ৰিয়াৰ বাচ্য ঃ-

অসমীয়াত প্ৰধান তিনিটা পদ থাকে—কৰ্ত্তা, কৰ্ম্ম আৰু ক্ৰিয়া। বাক্যত ক্ৰিয়াপদে কাৰোবাৰ বিষয়ে কবলগীয়া হয়। এতেকে যাৰ বিষয়ে কবলগীয়া হয়, তাৰে বাচ্য হয়। ক্ৰিয়াৰ বাচ্যও তিনি প্ৰকাৰ (১) কৰ্ত্তৃবাচ্য (২) কৰ্ম্মবাচ্য আৰু (৩) ভাববাচ্য। যি বাচ্যত ক্ৰিয়াই কৰ্ত্তাৰ বিষয়ে মুখ্যভাবে কয়, সেয়ে কৰ্ত্তৃবাচ্য। কৰ্ত্তৃবাচ্যত কৰ্ত্তাই প্ৰধান, ক্ৰিয়াপদে কৰ্ত্তাক অনুসৰণ কৰে আৰু কৰ্ত্তাত প্ৰথমা বিভক্তি হয়। যেনে—"চললি কৌসিক সাধিয়ে কাম" (ৰা. বি), "সত্যভামা মূৰ্চ্ছিত হুয়া পৰল" (পা. হ.) ইত্যাদি। ইয়াত কৌসিক আৰু সত্যভামা কৰ্ত্তাপদ, কাম কৰ্ম্মপদ আৰু চললি, পৰল ক্ৰিয়াপদ। বৃজাৱলী ভাষাত কৰ্ত্তৃবাচ্যৰ বাহিৰে কৰ্ম্মবাচ্য আৰু ভাববাচ্যৰ প্ৰয়োগ পোৱা নাযায়।

(১৮) শব্দৰূপ প্ৰকৰণ ঃ-

"শব্দ প্ৰকৰণ" অধ্যায়ত পূৰ্ব্বোক্ত বিষয়ে এটি সূত্ৰ দিয়া হৈছিল। সম্প্ৰতি শব্দৰূপ কেনেকৈ হয়, তাৰ এটি গঠন প্ৰক্ৰিয়া দিয়া হল। বৃজাৱলী ভাষাত অসমীয়াৰ দৰে সাতোটা বিভক্তি থকাৰ সন্ধান পূৰ্ব্বতে দিয়া হৈছেই। শব্দ বা প্ৰাতিপদিকৰ পাছত যি বিভক্তি যোগ কৰা হয়, তাকে "শব্দ বিভক্তি" বোলে। শব্দত বিভক্তি যোগ হলেহে শব্দৰূপ গঠন হয়। বৃজাৱলী ভাষাত সংস্কৃত বা অসমীয়াৰ দৰে সকলো শব্দৰে, বচন, লিঙগৰ পূৰ্ণাঙগৰূপ পোৱা নাযায়। অসমীয়াৰ শব্দৰূপ যেনে মানুহে, মানুহবোৰে, মানুহক, মানুহবোৰক ইত্যাদি ক্ৰমে শব্দৰূপৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়া পূৰ্ণাঙগ ৰূপত আছে। কিন্তু বৃজাৱলী ভাষাত তেনে ধৰনে পাৰলৈ নাই। ক'ৰবাত কোনো শব্দৰ একবচনহে আছে বহুবচন নাই বা বহুবচনহে আছে একবচন নাই। সেই দৰে ঠায়ে ঠায়ে বিভক্তিৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়া ধৰিবলৈ টান আৰু তাৰ চিন-মোকাম নোহোৱাৰ নিচিনা। তদুপৰি শব্দও সীমিত। এতেকে এই ভাষাত পোৱা কিছুমান বিশেষ্য পদত (শব্দত) বিভক্তি যোগহে কেনেকুৱা ৰূপ লৈছে, তাৰ উদাহৰণ দিয়া হল। ক্ৰমানুসৰি সাতোটা বিভক্তিৰ ৰূপ দেখুওৱা হৈছে। এই খিনি সবিভক্তিক ৰূপ বুলি কোৱা হয়। পূৰ্ব্বতে সেই বিষয়ে কোৱা হৈছে।

(১৮-ক) শব্দৰূপ (সবিভক্তিক)- প্ৰথমা বিভক্তি

শব্দৰূপ প্ৰথমা বিভক্তিত সংযুক্ত বিভক্তিৰ চিন বোৰ যথাক্ৰমে অ, অয়ে, আ, আই, ই, ইয়ে, উ, এ, এৰে, ও ইত্যাদি। উল্লিখিত প্ৰথমা বিভক্তিৰ শব্দৰূপবোৰ একবচন আৰু বহুবচন তথা পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগত দেখুওৱা হৈছে। নামবাচক, জাতিবাচক, বস্তুবাচক বিশেষ্য পদত বিভক্তি যোগ কৰিলেই শব্দৰূপ গঠন হয়। ইয়াত সামান্যকৈ উল্লেখ কৰা হৈছে।

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অচৰে	যাবনোৱৰা সকলে	অচৰে চৰ গতি—ব.গী.
অনলা	জুই, বহ্নি	ওহি ভৱগহন অনলা—ব.গী.
অনুচৰি	লিগিৰী, সংগিনী	হামো অনুচৰি—কে.গো.
অনংগ	কামদেৱে	দাৰুণ হৃদয় অনংগ—কে.গো.
অপেচৰা	অপ্সৰী, স্বৰ্গবেশ্যা	নাচয় অপেচৰাগণ—কে.গো.
আখি	চকু	আখিমুখ মুচি—ৰা.বি.
আখিয়ে	চকুৱে	তোহাক এ আখিয়ে—ক.হ.
আগি }	জুয়ে	হৃদয়ে দহে আগি—ৰা.বি.
আগিয়া }		বিৰহে দহে আগি—ক.হ.
		দেখিতে দহে আগি—কা.দ.
		দহে কাম আগি—কে.গো.
		তনু জুলে আগি—ব.গী.
		দহে দেহাসব আগিয়া—প.প্ৰ.
আচাৰি	আচৰণকাৰী	আচাৰি অনাচাৰী—কে.গো
আতমা	আত্মা	সবাৰে আতমা হৰি—অ.ভ.
		হৰি আতমা সবাৰে—পি.গু.
		আতমা গোবিন্দ—ৰা.মু.
		আতমা ৰাম বিনে—ব.গী.
		নিৰ্গুণ আতমাৰূপ—ভ.
আততাই	আততায়ী	ওহি আততাই দুষ্ট—ৰা.বি.
আদিদেৱেৰে	শ্ৰীকৃষ্ণই	নাচতু এ আদিদেৱেৰে—কা.দ.
আধাৰি }	ধাৰন কৰোঁতা	নাৰায়ণ ভুবন আধাৰি—পা.হ.
আধাৰু }		যত জগত আধাৰু—অ.ভ.
		মেৰি প্ৰাণ আধাৰু—ব.গী.
আয়তী	আইটি, মহিলা	স্ত্ৰী আয়তী সব সহিত—ক.হ.
আণ্ঠুকুড়ি	কাঠবাজী	আছিলা জনম আণ্ঠুকুড়ি—পি.গু.
আন্ধা	অন্ধ	হামো গোপিনী আন্ধা—কে.গো.
ইন্দু	চন্দ্ৰ, জোন	বদন ইন্দু মদন—ৰা.বি.
		বদন ইন্দু ৰুচি—ক.হ.
উতপল	ভেটফুল	কৰতল উতপল ৰাতা—ৰা.বি.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
উৎপাতক	নাশকৰোঁতা	পাপমূল উৎপাতক—ক.হ.
উত্তাৰি	উদ্ধাৰ কৰোঁতা	ক্ষিতিতল ভাৰ উত্তাৰি—ভ.
উদ্ধাৰণ	উদ্ধাৰ কৰোঁতা	জগত উদ্ধাৰণ যাহে—পা.হ.
একুপালং	একমাত্ৰ পালক	সকল ভুবন একু পালং—ব.গী.
কইনা	কন্যা	বৰকইনা পঠাৱল—বা.বি.
কংসে	কংসই	ৰাজা কংসে—ভ.
কৰতা }	কৰ্ত্তা, কৰোঁতা	সৃষ্টি হৰতা কৰতা—ভ.
কৰন্তা }	—	বালক কেলি কৰন্তা—ভ.
করুণামই	করুণাময়	কৃপাল করুণামই—ব.গী.
কলকি }	কল্কী	কলকি ৰূপে—কে.গো.
কল্কী }	—	
কাই	কায়, শৰীৰ	প্ৰেমে পুলক কাই—প.প্ৰ.
কান }	কানু, কৃষ্ণ	ঐচন নিকৰুণ কান—কে.গো.
কানাই }	—	আহে কানাই—চো.ধ., ভূ.হ.
কাহ্নাই		ৰাম কাহ্নাই—ভ.
কানু }	কানু, কৃষ্ণ	আৰত কানু বেণু বজাই—প.প্ৰ.
কানুৰাই }	—	কানুৰাই নাচতু—ব.গী.
কানে	কানুৱে, কৃষ্ণই	কাঞ্চুৰি ফোৰে কানে—ক.হ.
কাৰত	কৰোঁতা	সাৰত কাৰত ভাৰত—বা.বি.
কালে	যমে	কালে গৰসল—কে.গো.
কুত্তা	কুকুৰ	কামক্ৰোধ কুত্তা—ব.গী.
কুবুজি	কুজী	কংসক দাসী কুবুজি—পা.হ.
কুবলাই	কুবলয় হাতী	গজ কুবলাই—ভ.
কুৰুম	কূৰ্ম্ম	মৎস কুৰুম—ভ.
কেকৰলী	গুৰিয়াল	গুৰু কেকৰলী ৰাম—ব.গী.
কেশৱে	কৃষ্ণই	কেশৱে কৰত কেলি—কে.গো.
কোকিলে	কুলিয়ে	কোকিলে তেজে—ব.গী.
খণ্ডক }	খণ্ডন কৰোঁতা	ভ্ৰান্তি খণ্ডক সেৱা—ভ.
খণ্ডন }	—	তাপ তিনি খণ্ডন—ব.গী.
গৰুড়ে	গৰুড় পক্ষীয়ে	হামাক ভয়ে গৰুড়ে—কা.দ
গুৱাল সকলে	গৰখীয়া বোৰে	নন্দ আদি গুৱাল সকলে—অ.ভ.
গোপালে	শ্ৰীকৃষ্ণই	গোপালে কি গতি কৈলে—ব.গী.
গোপিনীনাথে	শ্ৰীকৃষ্ণই	গতি গোপিনীনাথে—পা.হ.
গোপে	গুৱালটোৱে	শ্ৰীদাম নাম গোপে—ভো.বে.
গোবিন্দে	শ্ৰীকৃষ্ণই	আনন্দে গোবিন্দে ৰাই—ব.গী.
গোসাঞি	মান্যৱন্ত লোক	দোষমৰস গোসাঞি—বা.বি.
গৌৱা	গৰু, গাই	ফিৰত গৌৱা চৰাই—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ঘৰিণী	গৃহিণী, পত্নী	ঘৰিণী যব হোই—ৰা.বি.
ঘাতেক	বধ কৰোঁতা	পাতেক ঘাতেক—কা.দ.
চতুৰবয়নে	ব্ৰহ্মাই	চতুৰবয়নে ঘন—ক.হ.
চলন্তা	চলোঁতা	যৈচে সিংহ চলন্তা—ভ.
ছাগ	ছাগলী	জাই যচ ছাগ—কে.গো.
ছিৰিৰাম	শ্ৰীৰাম	ছিৰিৰাম মঞি পাপী—ব.গী.
জৰাসন্ধে	জৰাসন্ধই	জৰাসন্ধে দেখল—ক.হ.
নন্দে	নন্দই	বৃন্দ নন্দে দেখোক—অ.ভ.
নাৰীও	তিৰোতায়ো	সামান্য নাৰীও জানে—পি.গু.
পঞ্চমুহে	শিৱই	পঞ্চমুহে যাহে স্তুতিবুলি—ক.হ.
ব্ৰহ্মায়ে	ব্ৰহ্মাই	ব্ৰহ্মায়ে কৰিলা চুৰি—ভো.বে.
ভকতে	ভক্তই	সাৰ ভকতে লিয়ে—ব.গী.
যদুৰাজে	শ্ৰীকৃষ্ণই	ভোজন কৰত যদুৰাজে—ভো.বে.
হৰিদাসা	কৃষ্ণৰ দাসে	কহ শংকৰ হৰিদাসা—ক.হ

শব্দৰূপ—দ্বিতীয় বিভক্তি (একবচন আৰু বহুবচন)

দ্বিতীয়া বিভক্তি যুক্ত শব্দৰূপ বিলাকত হোৱা চিনবোৰ হল যথাক্ৰমে আ, এ, এৰে, ক, কহো, কু, কো, কে, ত, য়ে, ৰে ইত্যাদি।

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অহিক	সাপক, সাপটোক	সমুচিত অহিক কয়লি—কা.দ.
কদলিক	কলগছক	যৈচে কদলিক বাতে—ক.হ.
কন্যাক	ছোৱালীক	বৰকন্যাক এক—ৰা.বি.
কমল নয়নকু	শ্ৰীকৃষ্ণক	কমলনয়নকু আজু—ব.গী.
কৰমক	কৰ্ম্মক	ধৰমক কৰমক—ভ.
কানাইক	কৃষ্ণক	ওহি কানাইক হামো—পি.গু.
কামক	কৰোতাক	ৰামক কামক—ৰা.বি.
কালিসৰ্পক	কালি সাপক	ত্ৰিভুবন কম্পক কালিসৰ্পক—কা.দ.
কুকুৰাক	কুকুৰা চৰাইক	কুকুৰাক শপয়—কে.গো.
কুচবলিকহো	মাউতক	কুচবলিকহো বোল—ভ.
কুমৰক	পুত্ৰক	দোহো কুমৰক হামাৰ সংগ—ৰা.বি.
কুমাৰিক	কন্যাক	কুমাৰিক আশোৱাস—ক.হ.
কৃষ্ণক	কৃষ্ণক	কৃষ্ণক চাড়ি—কা.দ.
ক্ৰোধক	খঙক	ৰৰতো অধিক দেখো তোহাৰি ক্ৰোধক —কা.দ.
কেশিয়ে	কেশিদৈত্যক	ধেনুক কেশিয়ে—ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
গৰবক	গৰ্ব্বক	ধৰমক কৰমক গৰবক চোড়ি—ভ.
গৰুড়ক	গৰুড়পক্ষীক	গৰুড়ক পেখি—ৰু.হ.
গোপীক	গোপভাৰ্য্যাক	শ্ৰীকৃষ্ণ গোপীক চাড়ল—চো.ধ.
গোপিনীক	গোপভাৰ্য্যাক	কয়লি গোপিনীক ত্ৰাণ—ভ.
গোপীসবক	গোপীসকলক	পৰাক গোপীসবক—পি.গু.
গোপীৰে	গোপীসকলক	গোপীসবক ৰাজমাৰগে—চো.ধ.
		মিছামাতি গোপীৰে—পি.গু.
গোবিন্দা	গোবিন্দক, শ্ৰীকৃষ্ণক	বন্দো গোবিন্দা—ভ.
গোবিন্দকু	গোবিন্দক, শ্ৰীকৃষ্ণক	গোবিন্দকু ৰাধা বোলত—ভূ.হ.
চকাক	চকাটোক	পন্মৰ চকাক—ডো.বে.
চৰণক }	চৰণক, ভৰিক	চৰণক ৰঞ্জি—ৰা.বি.
চৰণকু }		সোহি হৰি চৰণকু—ব.গী
চান্দক	চন্দ্ৰক, চন্দ্ৰটোক	চান্দক গৰসি—কে.গো.
চান্দবদনক	শ্ৰীকৃষ্ণক	ওহি চান্দ বদনক—কা.দ.
চান্দা	চন্দ্ৰক	বদন বিনিন্দিত চান্দা—ভ.
ছৱালক	লৰাটোক	গৰ্ভক ছৱালক—অ.ভ
ছায়াক	ছাঁটোক	শিশুপালক ছায়াক—ৰু.হ.
জগতকে	জগত খনক	জগতকে বিয়াপি—কা.দ.
তনয়কু	পুত্ৰক	নিজ তনয়কু দেখি—অ.ভ.
তনুক	শৰীৰটোক	তনুক বেঢ়ি তিলে তিলে কৰি—ব.গী.
দাসীক	সেৱিকাক	নিজ দাসীক—ৰু.হ.
দুখকো	দুখ কষ্টক	সেসব দুখকো নগণয়—ৰা.বি.
দৈত্যকহো	দৈত্যক	দৈত্যকহো পীড়ি—পা.হ.
দোহোক	দুইজনক	দোহো দোহোক—ৰা.বি.
নটক	নটুৱাক	নটক ভাটক—ভ.
নন্দকহো	নন্দক	নন্দকহো বান্ধ—ভ.
পতনিসবকহো	পত্নীসকলক	পতনিসবকহো—ভ.
পথিকজনত }	বাটৰুৱাক	পথিকজনত বাত—চো.ধ.
পথিকজনে }	——	যশোৱা পুচয় পথিকজনে—চো.ধ.
পদধূলাক	ভৰিৰ ধূলিক	নপাৱে পদধূলাক—ডো.বে.
পাতকিক	পাপীক	পৰম পাতকিক কত—ৰা.বি.
পিউত	স্বামীক	তাহে পেখি পিউত পুচত—পা.হ.
পিতৃক	পিতৃক	মাতৃ পিতৃক বন্ধন চোড়ি—ভ.
পুতনিক	পুতনাক	যোহি পুতনিক—ভ.
বাধাকো	হকাবাধাক	উপেখিয়া বাধাকো—কে.গো.
বানৰে	বান্দৰক	দুৰ্জ্জন বানৰে দিলা—ভূ.লো.
ভকতক	সেৱকক	ভকতক ভকতিদানে—ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ভাটক	বাৰ্ত্তাবাহকজনক	নটক ভাটক—ভ.
ভাৱক	চিন্তা ভাৱনাক	দাসভাৱক তেজয়—ব.গী.
ভৈয়াইক	ভাইক	ভৈয়াইক প্ৰাণদান—ক.হ.
মৰণা	মৰণক, মৃত্যুক	নিকটে দেখহু নিজ মৰণা—ব.গী.
মাৰেৱে	মাৰক	ভাণ্ডিতে মাৰেৱে—ভৃ.লো.
মুনিক	নাৰদক	পেখিমুনিক ধনি—পা.হ.
ৰময়া	ৰামনামক	কমনে ৰময়া মন—ব.গী.
ৰামৰায়া	শ্ৰীকৃষ্ণক	কমনে বিছুৰি মন বহু ৰামৰায়া—ব.গী.
শাশুক	শাহুৱেকক	অদিতি শাশুক জানু পাৰি—পা.হ.
স্ত্ৰীক	তিৰোতোজনীক	যুগধক সময়ে স্ত্ৰীক—ভৃ.হ.
হৰিৰে	হৰিক	জগাইলা হৰিৰে—ভৃ.হ.

শব্দৰূপ—তৃতীয়া বিভক্তি (একবচন আৰু বহুবচন)

তৃতীয়া বিভক্তি যুক্ত শব্দৰূপ বিলাকৰ চিন যথাক্রমে, ই, এ, এৰ, ক, য়ে, ৰে, লো, ৱে, সে, হি ইত্যাদি।

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আনন্দি	আনন্দেৰে	ভোজন কৰত আনন্দি—ভো.বে.
আয়ুয়ে	আয়ুসেৰে	হামাক আয়ুয়ে—অ.ভ.
কৰ্ণগোচৰে }	কানেদি, কানেৰে	কৰ্ণগোচৰে যাৱয়ে— অ.ভ.
কৰ্ণপথে }	—	গোপীক কৰ্ণপথে—কে.গো.
কৌতুকি	আনন্দেৰে	আসিয়ে কৌতুকি— ৰু.হ.
চক্ষুয়ে }	চকুৰে	ওহি চক্ষুয়ে দেখব—প.প্ৰ.
চক্ষুৱে }	—	চক্ষুয়ে তোহাৰি—অ.ভ.
		চক্ষুয়ে দেখিতে—পা.হ.
চিতিয়ে	চিত্তেৰে, মনেৰে	ৰামক চৰণ চিতিয়ে—ৰা.বি.
জিহ্বায়ে	জিভাৰে	জিহ্বায়ে কৰাৰি চেলেকয়—কা.দ.
তিনি ঠানেলো	তিনটা ভাজেৰে	অঙগ তিনি ঠানেলো—ব.গী.
দশোদিশে	দহ দিশেদি	দশোদিশে গেল—ৰু.হ.
ধনিয়ে	ধ্বনিৰে	বেণু ধনিয়ে—ব.গী.
ধূলায়ে	ধূলিৰে	ধূলায়ে ধূসল—ভৃ.লো.
নখেৰ	নখেৰে	নখেৰ পৰসি—কে.গো.
নেত্ৰে	চকুৰে	নেত্ৰে পিয়ে ব্ৰজবধূ—ব.গী.
ফাগুৱে	ফাকুৰে	ফাগুৱে হুয়া—ব.গী.
ফান্দেৱে	জালেৰে	মোহন মদন ফান্দেৱে—ব.গী.
বলেসে	বলেৰে	হামো বলেসে নমাৱলো—অ.ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বাটক	বাটেদি, বাটেৰে	যাহিতে বৈকুণ্ঠ বাটক—ৰু.হ.
যানহি	বাহনেৰে	পুষ্পক যানহি—ব.গী.
ৰসেৰে	ৰসেৰে	পৰমানন্দ ৰসেৰে—ব.গী.
লাঙহি	নেগুৰেৰে	বেঢ়ল লাঙহি—কা.দ.
শ্ৰুবধায়ে	শ্ৰুবধাৰে	শ্ৰুবধায়ে যে বস্ত—অ.ভ.
		শ্ৰুবধায়ে কহে শুনে—পা.হ.
সুখহি	সুখেৰে	নিজানন্দ সুখহি—ব.গী.
হৰখে	আনন্দেৰে	হৰল হৰখে ৰুকমিণী—ৰু.হ.

শব্দৰূপ—চতুৰ্থী বিভক্তি (একবচন আৰু বহুবচন)

চতুৰ্থী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰূপ বিলাকৰ চিন যথাক্ৰমে-আ, ই, এ, ক, কু, গৈয়া, ত, মহ, ৰ, ৰে, লাগি, লাগিয়া, এলাই, এলাগি, কলাই, কলাগি, কুলাই ইত্যাদি।

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অংগ গৈয়া	অংগলৈ	যোহি অংগ গৈয়া—ব.গী.
ইন্দ্ৰক লাগি	ইন্দ্ৰলৈ	ইন্দ্ৰকলাগি চক্ৰ—পা.হ.
কথাক	কথালৈ	তোহাৰ কথাক—প.প্ৰ.
কৰমক	কৰ্ম্মলৈ	ধৰমক কৰমক আশা—ভ.
কদমতলা	কদম্বৰ তললৈ	মোহন কদমতলা—ব.গী.
কাচক	কাঁচ ধাতুলৈ	জোনো কাচক চাহিতে—ৰু.হ.
কালিন্দিতীৰে	কালিন্দীৰ পাৰলৈ	কালিন্দিতীৰে আৱল—কা.দ.
কালে	যমপুৰলৈ	তাসু কিয়ে কালে—ভ.
কুণ্ডিনকু	কুণ্ডিনলৈ	কুণ্ডিনকু আৱে—ৰু.হ.
কৃষ্ণক	কৃষ্ণলৈ	প্ৰাণ পুতলি কৃষ্ণক—অ.ভ.
কৃষ্ণকলাগি	কৃষ্ণলৈ	ফিংকাৰয় কৃষ্ণক লাগি—পা.হ.
গগনকলাগি	আকাশলৈ	গগনক লাগি বান—ৰা.বি.
গৰুড়ক	গৰুড়লৈ	গৰুড়ক কিছু শংকা—কা.দ.
গলাত	ডিঙিলৈ	গলাত চাপি কহো—অ.ভ.
গৃহক	ঘৰলৈ	সত্বৰে গৃহক চল—কে.গো.
গৃহলাগিয়া	ঘৰলৈ	নচলে চিত্ত গৃহলাগিয়া—প.প্ৰ.
গৃহে	ঘৰলৈ	আপোন গৃহে আসিয়ে —অ.ভ.
গোকুলে	গোকুললৈ	গোকুলে চলেৰে—কা.দ.
		গোকুলে যাইতে—প.প্ৰ.
		গোপাল চলে গোকুলেলাই—প.প্ৰ.
গোকুলেলাই	গোকুললৈ	গোৱাৰিক চায়া—ব.গী.
গোষ্ঠক	গৰু খুটিলৈ	গোষ্ঠক চলবি—অ.ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
গোষ্ঠে	গৰু খুটিলৈ	উঠ গোষ্ঠে চল—ব.গী.
ঘৰক } ঘৰে	ঘৰলৈ —	বিকি ঘৰক যাঞ—কো.খে. ভায়ে নাইসা ঘৰে—ভূ.হ. নন্দ ঘৰে আসিল—ব.গী.
জননীকলাই	মাকলৈ	কোপিত 'জননীকলাই'—অ.ভ.
জননীৰ	মাকলৈ	জননীৰ হুয়া ভয়—অ.ভ.
ঠামে	ঠাইলৈ, ওচৰলৈ	যশোৱাকু ঠামে আৱল—অ.ভ. বান্দি সবক ঠামে—চো.ধ.
ঠামেলাগি	ঠাইলৈ, ওচৰলৈ	গোৱাবিক ঠামে লাগি—ভূ.হ.
তোহাকলাগি।	তোমালৈ, আপোনালৈ	তোহাকলাগিৰহৈছে——ৰা.বি.
থানে	ঠাইলৈ, ওচৰলৈ	অবৈক্ষৱক থানে—প.প্ৰ.
দেশে	ঠাইলৈ, দেশলৈ	নিজ দেশে চলি গেল—ক.হ.
দূৰে	দূৰলৈ, আঁতৰলৈ	বড়ি দূৰে গেল—ডো.বে.
দ্বাৰকাক } লাগি	দ্বাৰকালৈ —	সব দ্বাৰকাকলাগি পঠাঞ—পা.হ.
ধৰমক	ধৰ্ম্মলৈ	নাহি ধৰমক চিত—ভ.
প্ৰসাদক	প্ৰসাদলৈ, অনুগ্ৰহলৈ	ওহি প্ৰসাদক যে ইছা—প.প্ৰ.
পাড়া	গাঁৱলৈ	গোৱালেৰ পাড়া—পি.গু.
পাপকু	পাপলৈ	মতি পাপকু ধাই—ব.গী.
পাশা	ওচৰলৈ	নিজ পীউ পাশা—ৰা.বি.
বল্লভলাগি	স্বামীলৈ	দুল্লভ বল্লভ লাগি—ৰা.বি.
বস্তুক	বস্তুলৈ	বস্তুক বাঞ্ছা নাহি টুটত—অ.ভ.
ব্ৰজক	ব্ৰজপুৰলৈ	কে ব্ৰজক যাৱব—কা.দ. হামো সব ব্ৰজক—প.প্ৰ.
বাঠানে	গৰু খুটিলৈ	নন্দ গেল বাঠানে—ব.গী.
বিপিনে	হাবিলৈ, বনলৈ	চললি বিপিনে মধাই—ব.গী.
বৃন্দাবনে	বৃন্দাবনলৈ	বৃন্দাবনে গৈয়াকহো—.কে.গো. বৃন্দাবনে যাহি—ডো.বে. যাঞ বৃন্দাবনে—ব.গী.
মঠে	মঠলৈ, মন্দিৰলৈ	ভবানীক মঠে চলহ—ক.হ.
মৰণকলাই	মৃত্যুলৈ	ওহি 'মৰণকলাই —কা.দ.
মাঝে	মাজলৈ	বানৰ মাঝে খেপত- -অ.ভ.
মাধৱক লাই	শ্ৰীকৃষ্ণলৈ	খেপল শূল মাধৱকলাই—কে.গো.
মিথিলাক } মিথিলাকুলাই	মিথিলালৈ	মিথিলাক পয়ান কয়ল—ৰা.বি. চলে মিথিলাকুলাই—-ৰা.বি.
যমপুৰি	যমৰ নগৰলৈ	চলিতেৰে লাগয় যমপুৰি—ব.গী.
যমুনাৰে	যমুনালৈ	যমুনাৰে গেলো হামো—ভূ.লো.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
'ৰমণকলাই'	ৰমণ স্বীপলৈ	চললি কালি ৰমণকলাই—কা.দ.
ৰাজমাৰগে	ৰাজবাটলৈ	ৰাজমাৰগে আনিয়ে—চো.ধ.
ৰামা	ৰামলৈ	বৰিষে কুসুম সুৰ ৰামা—ৰা.বি.
লাজক	লাজলৈ	লাজক পিঠি দেলহ—পা.হ.
শ্ৰীকৃষ্ণক	শ্ৰীকৃষ্ণলৈ	শ্ৰীকৃষ্ণক বজ্ৰ প্ৰহাৰল—পা.হ.
সভামহ	সভালৈ, সভাৰ মাজলৈ	সভামহ জাই—ভ.
সমৰক	যুদ্ধলৈ	সমৰক সাজিয়ে—ব.গী.
স্বৰ্গকলাগি	স্বৰ্গলৈ	হামাৰ 'স্বৰ্গকলাগি'—পা.হ.
হ্ৰদক	হ্ৰদলৈ	শিশু সব হ্ৰদক নিবেধি—কা.দ.
হাটে	হাটলৈ, বজাৰলৈ	মথুৰা হাটে চলৈছো—কো.খে.
হাটে বাটে	হাটলৈ বাটলৈ	হাটে বাটে গেল দাসী—ভু.লো.

শব্দৰূপ—পঞ্চমী বিভক্তি (একবচন আৰু বহুবচন)

পঞ্চমী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰূপ বোৰৰ চিন হল–এ, ত, তহন্তে, ৰ, এসেহন্তে, হন্তে

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অন্তৰত	তলৰ পৰা	অন্তৰত জল ফুটয় কমল—ব.গী.
এথাহন্তে—	ইয়াৰ পৰা	দণ্ড কৰিয়ে এথাহন্তে—কা.দ.
কমলনয়নে'	নয়ন কমলৰ পৰা	'কমলনয়নে' ঝুৰে বাৰি—কে.গো.
কুণ্ডিনহন্তে	কুণ্ডিনৰ পৰা	কুণ্ডিনহন্তে এক বিশিষ্ট—ক.হ.
কৃষ্ণত	কৃষ্ণৰ পৰা	স্বামী কৃষ্ণত কোন মান—কে.গো.
কোথাহন্তে	ক'ৰ পৰা	তোহো 'কোথাহন্তে' এথা—ক.হ.
কোলহন্তে	কোলাৰ পৰা	পেখি যশোৱা কোলহন্তে—অ.ভ.
গগনহন্তে	আকাশৰ পৰা	'গগনহন্তে' পৰল—ৰা.বি.
গাৱে	শৰীৰৰ পৰা	গাৱে পৰিমল বাসে—ব.গী.
গৃহহন্তে	ঘৰৰ পৰা	গৃহহন্তে বাৰ হুয়া—প.প্ৰ.
তোহাতেসে হন্তে	তোমাৰ পৰাহে	তোহাতেসে হন্তে—কা.দ.
নয়নে	চকুৰ পৰা	নয়নে নিগড়ে নিৰ—চো.ধ. নয়নে ঝুড়াৱত পানী—ব.গী.
পাপীত হন্তে	পাপীৰ পৰা	শিশুপাল পাপীত হন্তে—ক.হ.
পুৰন্দৰত	ইন্দ্ৰৰ পৰা	পুৰন্দৰত অনুমতি পাই—পা.হ.
ফণাহন্তে	ফণাৰ পৰা	সৰ্পক ফণাহন্তে—কা.দ.
বোকাহন্তে	কোলাৰ পৰা	বোকাহন্তে কৃষ্ণে নমাৱল—কে.গো.
মধ্যহন্তে	মাজৰ পৰা	মৃগযুথ মধ্যহন্তে—ক.হ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
স্বপনৰ	সপোনৰ পৰা	বৎসপালসব স্বপনৰ জাগি—কা.দ.
স্বৰ্গহন্তে	স্বৰ্গৰ পৰা	পাৰিজাত পুষ্প স্বৰ্গহন্তে—পা.হ.
স্বামীত	স্বামীৰ পৰা	দেৱী স্বামীত মহামান্য পায়া—পা.হ.
সে হন্তে	তেতিয়াৰে পৰা	সেহন্তে হামাৰ মন—ক.হ.

শব্দৰূপ—ষষ্ঠী বিভক্তি (একবচন আৰু বহুবচন)

ষষ্ঠী বিভক্তি যুক্ত শব্দৰূপ বোৰৰ চিন হল- আক, আটাৰ, ঈৰ, উ, এ, এক, এৰ, ক, কৰ, কহি, কহো, কা, কাৰ, কি, কু, কেৰি, কো, ত, ৰ, ৰে, ৰো, হি, হু ইত্যাদি।

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অংগকু	অংগৰ, শৰীৰাংশৰ	এক অংগকু লাৱণ্য—ৰা.বি.
অদিতিক	অদিতিৰ, দেৱমাতৃৰ	অদিতিক কুণ্ডল—পা.হ.
অধমক	অধমৰ, পাপীৰ	ওহি অধমক জীউ—ক.হ.
অধৰক	ওঁঠৰ	অৰুণ অধৰক বালাই—অ.ভ.
অনংগক	কামদেৱৰ	অনংগক দেৱ বিমল—ব.গী.
অনাথক	অনাশ্ৰয়ৰ	অনাথক বন্ধু বুলি—কে.গো.
অন্তকক }	যমৰজাৰ	তোহো অন্তকক হাতে—ৰা.বি.
অন্তকেৰি }	যমৰজাৰ	ছুটে অন্তকেৰি দাই—ব.গী.
অবৈষ্ণৱক	বিষ্ণু বিৰোধীৰ	হেন অবৈষ্ণৱক থানে—প.প্ৰ.
অভাগিক	দুৰ্ভগীয়াৰ	হৰে অভাগিক মোহি—ৰা.বি.
		অভাগিক লাই—ক.হ.
		অভাগিক ক্লেশ—ব.গী.
অমৰাৱতীক	স্বৰ্গৰ	অমৰাৱতীক অধিকাৰিণী—পা.হ.
আকাশক	আকাশৰ	আকাশক চন্দ্ৰ আনি দিতে—ক.হ.
আখিৰ	চকুৰ	আখিৰ গোচৰে—ব.গী.
আপুনকেৰি	নিজৰ	আপুনকেৰি ছুটেৰে—ব.গী.
আশ্ৰমক	আশ্ৰমৰ	ওহি আশ্ৰমক মধ্যে—প.প্ৰ.
ইন্দ্ৰক	ইন্দ্ৰৰ	ইন্দ্ৰক গৰ্ব্ব কয়ো—কে.গো.
উন্ধৱক	উন্ধৱৰ	উন্ধৱক ধৰি হাত—ব.গী.
উৰ্ম্মিক	চৌৰ, প্ৰতিধ্বনিৰ	প্ৰচণ্ড উৰ্ম্মিক—কা.দ.
ঋষিক	ঋষিৰ, মুনিৰ	ঋষিক বাণী শুনি—ৰা.বি.
কংসক	কংসৰ	নাশক কংসক প্ৰাণ—কা.দ.
কংসকহি	কংসৰ	কংসকহি ভাই—ভ.
কংসৰ	কংসৰ	কংসৰ নগৰি—পি.পু.
কটিক	কঁকালৰ	কটিক মেখলা—কে.গো.
কদম্বক }	কদম্বৰ	বেণু কদম্বকমূল—ব.গী.
কদম্বকু }	কদম্বৰ	কণ্ঠে কদম্বকু মালা—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কণ্ঠক	কণ্ঠৰ, ডিঙিৰ	কণ্ঠক সাতসৰি—কে.গো.
কন্যাক	কন্যাৰ	কন্যাক সদৃশ বৰ—ক.হ.
কৰ্ণিকাৰ } কৰ্ন্নিকাৰ	(পদুমৰ) চকাৰ —	কুসুম কৰ্ণিকাৰ কৰ্ণমূলে—ব.গী.
কৰ্ণেৰ	কানৰ.	কৰ্ণেৰ কুণ্ডল—অ.ভ.
কৰ্ম্মক	কৰ্ম্মৰ, কামৰ	দ্বিজ নিজ কৰ্ম্মক গৰ্ব্ব—কা.দ.
কৰ্ম্মীক	কৰ্ম্মীৰ	জ্ঞানীক কৰ্ম্মীক—অ.ভ.
কড়াদুইক	দুকড়া মূল্যৰ	কড়াদুইক খীৰ—অ.ভ.
কড়াদুইৰ	দুকড়া পৰিমাণৰ	সে কড়াদুইৰ ধন—পি.গু.
কৰেৰ	হাতৰ	কৰেৰ কঙ্কণ—অ.ভ.
কলপক	কল্পৰ	কোটি কলপক—কা.দ.
কলাৰ	ষোল কলাৰ	সকল কলাৰ গুৰু—পি.গু.
কলিকো	কলিৰ	কলিকো পাপ হৰ—কে.গো. কলিকো পৰম—ব.গী.
কাঙালক	দৰিদ্ৰৰ	কাঙালক ছৱাল—পি.গু.
কাচক	কাচমণিৰ	বেচহু কাচক লাই—কে.গো. যৈচে কাচকলাই—ব.গী.
কাচেৰ	কাচমণিৰ	বিকাইলো কাচেৰ মোলে—ব.গী.
কানাইক } কানাইৰ	কৃষ্ণৰ —	ওহি কানাইক কথা—পি.গু. কানাইৰ কমল মুখ—ব.গী.
কানুক } কানুৰ	কৃষ্ণৰ —	কানুক কমল অমল—কা.দ. কহ মোহে কানুক বাতে—ব.গী. শিৰত কানুৰ কুসুম—কে.গো.
কালিক	কালী সৰ্পৰ	মৰ্দ্দয় কালিক চড়িয়া—কে.গো. কাল কালিক—কা.দ.
কালিহ্ৰদক	কালি হ্ৰদৰ	কালি হ্ৰদক সমিপ—কা.দ.
কুচক	স্তনৰ, পিয়াহৰ	কাছুৱা কুচক হামাৰ—কে.গো.
কুণ্ডিনকু	কুণ্ডিনৰ	কুণ্ডিনকু দ্বিজ হামো—ক.হ.
কুণ্ডেৰ	কুণ্ড পুষ্পৰ	দশন কুণ্ডেৰ কোৰ—ব.গী.
কুবেৰক	কুবেৰৰ	কুবেৰক পুত্ৰ দোহো—অ.ভ. কুবেৰক এক—কে.গো.
কুমাৰিক	কন্যাৰ	কি কহব ৰূপ কুমাৰিক ৰাম —ৰা.বি.
কৃষ্ণক } কৃষ্ণকু } কৃষ্ণৰ	— কৃষ্ণৰ —	কৃষ্ণক নাম শুনি—প.প্ৰ. সোহি কৃষ্ণক নাট—পা.হ., ক.হ. কহতু কৃষ্ণকু দাসা—ৰা.বি. কৃষ্ণকু দাস দাস—ব.গী. কৃষ্ণৰ খেড়াক—অ.ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
খীৰেৰ	গাখীৰৰ	খীৰেৰ লাড়ু দেৱব—ভূ.লো.
খেড়াক	খেলাৰ	কৃষ্ণৰ খেড়াক বালক—অ.ভ.
খোপাক	খোপাৰ	খোপাক কুসুম খসি পৰল—অ.ভ.
গগনকু	আকাশৰ	তাৰকগণ যচ গগনকু মাঝে—অ.ভ.
গৰুড়ক	গড়ুৰ পক্ষীৰ	গৰুড়ক কন্ধে—পা.হ.
গৰুক	গৰুৰ	গৰুক পাগে—অ.ভ.
গৰুৰ	গৰুৰ	ৰান্ধিলা গৰুৰ লৈয়া পাগে—পি.গু.
গৰ্ভক	গৰ্ভৰ, পেটৰ	গৰ্ভক ছুৱালক—অ.ভ.
গলাক }	গলৰ, ডিঙিৰ	গলাক সাতসৰি—অ.ভ., চো.ধ
গলাৰ }	——	গলাৰ সাতসৰি—অ.ভ.
		গলাৰ মাঝে—ব.গী.
গাত্ৰৰ	শৰীৰৰ	গাত্ৰৰ বসন খসি গেল—অ.ভ.
গুণেৰ	গুণৰ	গুণেৰ সুন্দৰী—পা.হ.
		গুণেৰ নিধি শ্যাম—ব.গী.
		গুণেৰ নাগৰ—ভ.
গৃহৰ }	ঘৰৰ	গৃহৰ শ্বাৰ বাজ হুয়া—কো.খে.
গৃহেৰ }	——	হামো গৃহেৰ গৃহিণী—অ.ভ.
গোকুলক	গোকুলৰ	গোকুলক স্ত্ৰী নাহি—পা.হ.
		গোকুলক মঙ্গল—ব.গী.
গোপালক	শ্ৰীকৃষ্ণৰ	সোহি গোপালক কেলি—কে.গো..
গোপীক	গোপ ভাৰ্য্যাৰ	আলিঙ্গনে গোপীক মিলয়—কে.গো.
		এক দিবসে গোপীক—চো.ধ.
গোপীকাৰ	গোপ ভাৰ্য্যাৰ	মিলল ৰঙ্গ ঢঙ্গ গোপীকাৰ—কে.গো.
গোপিনীক	গোপ ভাৰ্য্যাৰ	গোপিনীক কৈচে কেশৱ—কে.গো.
		গোপিনীক প্ৰেম পৰশি—ব.গী.
গোবিন্দক	শ্ৰীকৃষ্ণৰ	জপ গোবিন্দক নামা—ব.গী.
গোৱালক	গুৱালৰ	গোৱালক পাচু পাচু—প.প্ৰ.
		তোহো গোৱালক পাড়া—পি.গু.
গোৱালসবক	গুৱাল সকলৰব	গোৱালসবক মোহ—অ.ভ.
গোৱালেৰ	গুৱালৰ	গোৱালেৰ পাড়া—পি.গু.
গোসাঞিক	দেৱতাৰ	গোসাঞিক বৰেসে—অ.ভ.
ঘাটক }	ঘাটৰ	ঘাটক দান দেহু—কো.খে.
ঘাটেৰ }		ঘাটেৰ ঘাটৈয়া—কো.খে.
ঘুসিক	গাখীৰ উতলোৱা পাত্ৰৰ	ঘুসিক খীৰ উথলি পৰয়—অ.ভ.
চক্ৰবাতক	চক্ৰবাতৰ	চক্ৰবাতক প্ৰাণ লেলহ—অ.ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চৰণক } চৰণকু	চৰণৰ —	তোহাৰি চৰণক আগু—ৰা.ঝু.
		চৰণক দাস ভেলো—ৰা.বি; ৰু.হ.
		চৰণক চিহ্ন—কা.দ.
		চৰণকু মাঝে—অ.ভ.
চান্দক } চান্দকহো চান্দকেৰি চান্দেৰ	চন্দ্ৰৰ, জোনৰ	জিনি নিতে চান্দক কলা—ৰু.হ.
		চান্দক জৌতি—প.প্ৰ.
		চান্দক তুল—ৰা.বি.
		বয়ন চান্দকহো জৌতি—ভ.
		চান্দকেৰি কালা—ৰু.হ.
		চান্দেৰ উপৰি যেন চান্দ—ব.গী.
চিন্তামণিক	চিন্তামণিৰ	বণিক চিন্তামণিক—ব.গী.
চোঞ্চাক	চোৰৰ	হামো চোঞ্চাক ভয়ে—ভৃ.হ.
ছৱালক	লৰাৰ	ছৱালক বাক্য বুলিয়ে—অ.ভ.
জগতক	জগতৰ	জগতক পৰম গুৰু নাৰায়ণ সকলো নাট
জগন্নাথকি	জগতৰ ঈশ্বৰৰ	তোহো জগন্নাথকি—ভো.বে.
জনকক	জনক ৰজাৰ	চলহ অবিলম্বে জনকক ঠাম—ৰা.বি.
জনমক	জন্মৰ	পূৰুব জনমক কথা—ৰা.বি.
জলদক	মেঘৰ	জলদক ভাস—ভ.
জলধিক	সাগৰৰ	কম্পিত জলধিক জীৱ—ৰা.বি.
জীৱক	জীৱৰ	জীৱক চৈতন্য দাতা—ভ.
		হামো জীৱক পৰম—অ.ভ.
জীৱনকু	জীৱনৰ	চোড়লো জীৱ'কু আশ—প.হ.
জুড়াৰ	খোপাৰ	জুড়াৰ টালনি—ব.গী.
জোখাক } জোখাৰ	জোখৰ —	জোখাক ভাণ্ড ভাঙিগ—পি.গু.
		জোখাৰ মোৰ ভাণ্ড—পি.গু.
জ্ঞানীক	জ্ঞানীৰ	জ্ঞানীক কৰ্ম্মীক—অ.ভ.
ডম্বৰুক	ডম্বৰুৰ	ডম্বৰুক ঠাম—ভ.
		ডম্বৰুক ঠান—ৰা.বি.
তনয়কহো } তনয়ৰ	পুত্ৰৰ —	আপুন তনয়কহো—ব.গী.
		তনয়ৰ ভয় জানি—অ.ভ.
তপক	তপস্যাৰ	তপক মহিমায়ে—ৰু.হ.
তপনু	সূৰ্য্যৰ	তপনু তাপিত তনু—ব.গী.
তিনি প্ৰহৰেক	তিনি প্ৰহৰৰ	তিনি প্ৰহৰেক পথ জাই—পা.হ.
দদাৰ	দাদাৰ	দদাৰ হামাৰ নাম—প.প্ৰ.
দধিক	দৈ গাখীৰৰ	দধিক ভাৰ বহবি—অ.ভ.
		বিলাই দধিক মোৰ—কে.গো.
দশনকু	দাঁতৰ	ওতিম মোতিম দশনকু—প.প্ৰ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দান্তৱো	দাঁতবো	দান্তৱো নাহি অৱস্থা—ব.গী.
দাসক	সেৱকৰ	দাসক নাশক ভীতি—ৰা.বি.
দাসীক	সেৱিকাৰ	অয়ে দাসীক দাসী—অ.ভ.
দ্বাৰক	দুৱাৰৰ	দ্বাৰক বিদূৰে—পা.হ.
দ্বাৰকাক	দ্বাৰকাৰ	হামো দ্বাৰকাক কৃষ্ণ—ক.হ.
দুখীৰ	দুখীয়াৰ	দুখীৰ ছৱাল যেন—পি.পু.
দেৱক }	দেৱতাৰ	দেৱক যতয়ে কুমাৰি—পা.হ.
দেৱকু }		দেৱক উপৰি—কা.দ.
		দেৱক দুৰ্ল্লভ—কে.গো.
		দেৱক পৰম দেৱতা—অ.ভ.
		কৃপাময় দেৱকু দেৱা—ভূ.লো.
		সোহি দেৱকু দেৱা—ৰা.বি.
		যো হৰি দেৱকু দেৱা—ভ.
দেৱতাক	দেৱতাৰ	দেৱতাক বৰে—চো.ধ.
দেৱৰাজক	দেবতাৰ ৰজা ইন্দ্ৰৰ	মখভঙ্গে দেৱৰাজক—ভ.
দেহক	শৰীৰৰ	হৰিসে শিহৰে দেহক লোম—ৰা.বি.
দোকানিৰ	দোকানিৰ	সাধু দোকানিৰ সঙ্গে—ব.গী.
দোহোক	দুই জনৰ	ওহি দোহোক দুখ—অ.ভ.
ধনিক	প্ৰেমিকাৰ	ধনিক বাণী শুনি—পা.হ.
ধৰমক }	ধৰ্ম্মৰ	ধৰমক ৰাজা নাম—ক.হ.
ধৰমকহো }	ধৰ্ম্মৰ	সকল ধৰমকহো—ভ.
ধৰ্ম্মক	ধৰ্ম্মৰ	তোহাক ধৰ্ম্মক পুত্ৰ ভেলো—ৰা.বি.
নয়নক	চকুৰ	নয়নক নিৰ ধাৰে—ক.হ.
		নাৱে নয়নক নিৰ—ব.গী.
নৰকক }	নৰকাসুৰৰ	দাৰুণ নৰকক মাথ—প.হ.
নৰকাসুৰক }		সে নৰকাসুৰক পাট—পা.হ.
নন্দক }	নন্দৰ	নন্দক মন্দিৰে বেকত—অ.ভ.
নন্দকু }		নন্দকু নন্দন বন্দন—কা.দ.
		নাগৰ নন্দকু লাল—চো.ধ.
		নন্দকু বালা—ব.গী.
নন্দনন্দনকহো	শ্ৰীকৃষ্ণৰ	নন্দনন্দনকহো ঐচন খেলা—ভূ.হ.
নন্দৰাজকু	নন্দৰজাৰ	ৰাজতু নন্দৰাজকু নন্দন—ব.গী.
নন্দেৰ	নন্দৰ	নন্দেৰ নন্দন—ব.গী.
নাটেৰ	নটুৱাৰ	নাটেৰ মাধুৰি গোপী—ব.গী.
নামধৰমকহো	নামধৰ্ম্মৰ	নামধৰমকহো ৰাজা—ভ.
নিগমকু	বেদৰ	হৰিকো নাম নিগমকু সাৰ—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নিগমেৰ	বেদৰ	যিটো নিগমেৰ গুপ্তবিত্ত—ব.গী.
নিৰত	পানীৰ	সবহু নিৰত বেখ—ভ.
নেতেৰ	পাটৰ	নেতেৰ আঞ্চল—ব.গী.
নেত্ৰক	চকুৰ	নেত্ৰক নিৰ ঝুৰয়—কে.গো.
পয়োধিক	সাগৰৰ	বান্ধল সেতু পয়োধিক বাৰি—ৰা.বি.
পৰশুৰামক	পৰশুৰামৰ	পৰশুৰামক কথা—ৰা.বি.
পড়াক, পৰাক	গাঁৱৰ, কামৰ	তব পড়াক গোপী—ভূ.লো.
		আহে পড়াক লোক সব—ভূ.হ.
		পৰাক গোপী সব—চো.ধ.
পড়াকহো, পৰাকহো	গাঁৱৰ, কামৰ	পড়াকহো লোক মানত—চো.ধ.
পহুক	প্ৰভুৰ	পহুক মুখ নেহাৰি—ৰা.বি.
প্ৰহাৰক	প্ৰহাৰৰ	প্ৰহাৰক চোটে—ৰা.বি.
পাণ্ডুৰ	ঈষৎ হালধীয়া বৰনৰ	গণ্ড পাণ্ডুৰ বৰ্ণ—ভ.
পাতালক	পাতালৰ	পাতালক বাসুকি—ক.হ.
পাপক	পাপৰ	পাপী পাপক—কা.দ.
পাপেৰ	পাপৰ	মঞি বড় পাপেৰ পাপী—ব.গী.
পাৰিজাতক	পাৰিজাতৰ	ওহি পাৰিজাতক গন্ধ—পা.হ.
পাৰৰ	ভৰিৰ	তোমাৰ পাৰৰ বালাই—ভূ.লো.
প্ৰাণক	প্ৰাণৰ	প্ৰাণক কাতৰে ইন্দ্ৰ—পা.হ.
প্ৰাণকি	—	প্ৰাণকি অন্তা—ভ.
পিউক	স্বামীৰ	পিউক সমীপে চলে—পা.হ.
প্ৰিয়াক	ভাৰ্য্যাৰ	প্ৰিয়াক পীতবাসে—ক.হ.
		প্ৰিয়াক পৰম সন্তাপ—ৰা.বি.
		প্ৰিয়াক দুখ দেখি—পা.হ.
প্ৰিয়াকেৰি	ভাৰ্য্যাৰ	প্ৰিয়াকেৰি কাহিনী—ক.হ.
পুতনিকা	পুতনাৰ	পুতনিকা তন—কা.দ., ভ.
পুতনাক	পুতনাৰ	পুতনাক প্ৰাণ—ভ.
পুষ্পক	ফুলৰ	সে পুষ্পক মহিমায়ে—পা.হ.
পূৰ্ণিমাক	পূৰ্ণিমাৰ	নক্ষত্ৰ মাঝে পূৰ্ণিমাক—ক.হ.
		পূৰ্ণিমাক চান্দ বদন—পা.হ.
ফাগুৰ	ফাকুৰ	ফাগুৰ বিহাৰ—ব.গী.
বজ্ৰকু	বজ্ৰৰ, বজ্ৰৰো	বজ্ৰকু ধিক্কাৰ—পা.হ.
বজ্ৰধৰক	ইন্দ্ৰৰ	যব বজ্ৰধৰক হাতে—পা.হ.
বজ্ৰেৰ	বজ্ৰৰ	বজ্ৰেৰ সমান ঠেটে—ব.গী.
বনহু	বনৰ	বনহু মালা শোহে—ভ.
বৰুণক	বৰুণৰ	বৰুণক ছত্ৰ—পা.হ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বলাইৰ	বলভদ্ৰৰ	বলাইৰ কনিষ্ঠ মঞি—পি.পু.
বলিক	বলিৰজাৰ	সুতলে বলিক ঠাই—ভো.বে.
বলোৰ	বলভদ্ৰৰ	বলোৰ বাক্যে—কা.দ.
ব্ৰজক	ব্ৰজৰ	ব্ৰজকু জীৱন ধনৰে—ব.গী.
ব্ৰহ্মাণ্ডক	ব্ৰহ্মাণ্ডৰ	কোটি কোটি ব্ৰহ্মাণ্ডক—অ.ভ.
ব্ৰহ্মাদিদেৱক	ব্ৰহ্মাদিদেৱতা সকলৰ	ব্ৰহ্মাদিদেৱক পৰম—অ.ভ.
ব্ৰহ্মেৰ	ব্ৰহ্মাৰ	ব্ৰহ্মেৰ বিহাৰ—ব.গী.
বায়ুক	বতাহৰ	বায়ুক বেগে—পা.হ.
বাংশীৰ	বাঁহীৰ	বাংশীৰ নিসানে—ব.গী.
বাঘক	বাঘৰ	বাঘক আগু জাই—কে.গো.
বানৰক	বান্দৰৰ	বানৰক ঠাট—ৰা.বি.
ব্ৰাহ্মণক	ব্ৰাহ্মণৰ	ব্ৰাহ্মণক হাতে ধৰিয়ে—ৰু.হ.
বিঘিনিক	বিঘিনিৰ, বিপদৰ	বিঘিনিক উপৰি—ৰু.হ.
বিপঞ্চিৰ	বিপঞ্চি বাদ্যৰ	বিপঞ্চিৰ ৰৱে—ব.গী.
বিবাহক	বিয়াৰ	বিবাহক সম্ভাৰ—ৰা.বি.
		বিবাহক যোগ্য ভেল—ৰু.হ.
বিমানক	বিমানৰ	যে বিমানক উপৰে—পা.হ.
বিষয়ক	বিষয়ৰ	বিষয়ক সুখ শূকৰী—ব.গী.
বিহিক }	বিধিৰ	বিহিক বিড়ম্বনা কি ভেলি—ৰা.বি.
বিহিকো }	—	বিহিকো জনম ভেলি—পা.হ.
বিষ্ণুক	বিষ্ণুৰ	বিষ্ণুক অজয় বীৰ্য্য—ৰা.বি.
বৃন্দাধাৰিক	বৃন্দাধিকাৰীৰ	কামধেনুবৃন্দাধাৰিক—কে.গো.
বেশ্যডসিক	বেশ্যাৰ	বেশ্যডসিক পুত্ৰ—ৰা.বি.
বেদকু	বেদৰ	কহতু বিধাতা বেদকু বাণী—ৰু.হ.
		বেদকু বাণী—ভ.
বৈকুণ্ঠক	বৈকুণ্ঠৰ	মিলহু তাহেক বৈকুণ্ঠক বাট—ৰু.হ.
		সোহি বৈকুণ্ঠক কৃষ্ণক—কা.দ.
বৈকুণ্ঠেৰ	বৈকুণ্ঠৰ	কৰে কেলি বৈকুণ্ঠেৰ পতি—কো.খে.
ভকতক	ভকতৰ	ভকতক অধীন—অ.ভ.
		ভকতক পাই নিস্তাৰ—কা.দ.
		ভকতক বান্ধৱ—ৰা.বি.
ভকতিক	ভক্তিৰ	হৰি ভকতিক মহিমা—কে.গো.
		তোহাৰি ভকতিক পন্থা—পা.হ.
		ভকতিক শকতি—কা.দ.
ভবানিক	দুৰ্গাৰ	ভবানিক মঠে চলহ—ৰু.হ.
ভৰ্ত্তাৰক	স্বামীৰ	অব ভৰ্ত্তাৰক ভয়ে—পি.পু.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ভাগ্যক	ভাগ্যৰ	ভাগ্যক মহিমা কি—ৰা.বি.
ভায়াকেৰি	ভাইৰ	ভায়াকেৰি দুখ—ক.হ.
ভায়াৰে	ভাইৰ	নপাইলো ভায়াৰে উদিশ—ভো.বে.
ভাৱক	ভাবুকৰ	এ দুখ দাহক পাৱক ভাৱক—কা.দ.
ভাণ্ডক	পাত্ৰৰ	ওহি ভাণ্ডক মধ্যে—ভূ.লো.
ভাণ্ডেৰ	পাত্ৰৰ	ভাণ্ডেৰ মধ্যে লৈয়ো—কো.খে.
ভাৰ্গৱক	পৰশুৰামৰ	ভাৰ্গৱক পাৱে—ৰা.বি.
ভূমিক	পৃথিৱীৰ	ভূমিক ভাৰ উতাৰল—ৰা.বি.
ভূমিকহো	—	ভূমিক ভাৰ হৰণ—ক.হ; পা.হ;. ব.গী
ভূমিকেৰি	—	যোহি ভূমিকহো ভাৰ—কা.দ.
		হৰলি ভূমিকেৰি ভাৰ—পা.হ; ক.হ.
মদনক	কামদেৱৰ	মদনক ধনু ভ্ৰুৱ ভঙ্গ—ৰা.বি.
মদনকু	—	কৈচে মদনক হাতে—কে.গো.
মদনকেৰি	—	মদনকু চাস—ভ.
		মদনকেৰি চাপ—পা.হ.
মনহি	মনৰ	মনহি সন্তাপে—ভ.
মনুষ্যক	মানুহৰ	ওহি কি মনুষ্যক কাম—কা.দ.
মনেৰ	মনৰ	মনেৰ যুগুতি—ব.গী.
মৰণক	মৰণৰ	মৰণক সম্বল লেহু—ব.গী.
মৰণকু	—	মৰণকু বাট—ক.হ.
মৰণহি	—	মৰণহি সঙ্গ নাচোড়া—ব.গী.
মহেন্দ্ৰক	ইন্দ্ৰৰ	মহেন্দ্ৰক দুখ দেখিয়ে—পা.হ.
মহেশক	শিৱৰ	সে মহেশক ধনু আনহ—ৰা.বি.
মাতাক	মাতৃৰ	ৰেনুকা মাতাক কন্ধ—ৰা.বি.
মাথাক	শিৰৰ	মাথাক মুকুট—তা.ভ.
মাধৱকেৰি	মাধৱৰ	মাধৱকেৰি নাম—ব.গী.
মানবীৰ	মানুহৰ	ভাৱ লৈয়া মানবীৰ—ব.গী.
মানুষৰ	মানুহৰ	যেন বড় মানুষৰ ৰী—পি.গু.
মায়াৰ	মায়াৰ	ফান্দিলো মায়াৰ পাশে—ব.গী.
মাৰণক	মাৰকিলৰ	মাৰণক ভয়ে পলায়ল—অ.ভ.
	মাকৰ	কি সোধ তোৰ মায়েৰ পৈ—কো.খে.
মায়েৰ	—	মাৱক শ্ৰম পেখিয়ে—অ.ভ.
মাৱক		দেলহ মাৱকু ঠাই—ভূ.হ.
মাৱকু	—	ৰাধায়ে মাৱৰ হাতে—ভূ.হ.
মাৱৰ	—	মাৱৰ উঠিছে ৰাগ—অ.ভ.
মাসচাৰিকৰ	চাৰিমাহৰ	স্বভাৱে মাস চাৰিকৰ পথ—পা.হ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
যমুনাক	যমুনাৰ	যমুনাক বালি নামিয়ে—কে.গো.
		যমুনাক হ্রদ—কা.দ.
যশোদাক	যশোদাৰ	যশোদাক মন সন্তোষিয়ে—অ.ভ.
		যশোদাক হৃদয় কাম্পে—কা.দ.
যশোৱাকু	যশোদাৰ	যশোৱাকু আগু-—অ.ভ.
		যশোৱাকু বাণী—ব.গী.
যক্ষক	যক্ষৰ	পৰল যক্ষক চিণ্ডি—কে.গো.
যুদ্ধক	যুদ্ধৰ	যুদ্ধক সময়ে—পা.হ.
ৰতনক	ৰত্নৰ, সোনৰ	ৰতনক মেখলা—প.প্র.
ৰতনকু	ৰত্নৰ, সোনৰ	ঝনকিত ৰতনকু মালা—ৰা.বি.
ৰমণীক	তিৰোতাৰ, স্ত্রীৰ	শুনি ৰমণীক— ৰা.বি.
		কি কহব ৰমণীক—ৰু.হ.
ৰময়াক	শ্রীকৃষ্ণৰ	ৰময়াক মুহ নেহাৰি—কে.গো.
ৰসেৰ	ৰসৰ	আনন্দ ৰসেৰ পতি—কো.খে.
ৰত্নেৰ	ৰত্নৰ, সোনৰ	ৰত্নেৰ পাইলা দ্বীপ—ব.গী.
ৰাকচক	ৰাক্ষসৰ	ৰাকচক হাতে দিতে চায়—ৰা.বি.
ৰাজকুমাৰিক	ৰাজকন্যাৰ	ৰাজকুমাৰিক বয়স—ৰা.বি.
ৰাজনন্দিনীক	ৰাজকন্যাৰ	ৰাজনন্দিনীক ৰূপ—ৰা.বি.
ৰাজহংসীক	মাইকী ৰাজহাঁহৰ	ৰাজহংসীক গমনী—ভ.
ৰাজাক	ৰজাৰ	ৰাজাক বাণী শুনি—ৰা.বি.
ৰাধাকু	ৰাধাৰ	ৰাধাকু বাণী—ৰা.ঝু.
		ৰাধাকু আগু—ভৃ.হ.
ৰামক	ৰামৰ	ৰামক নাটক—ৰা.বি.
		জপহু ৰামক নাম—ভ.
ৰাৱণকেৰি	ৰাৱণৰ	চোদশ যো ৰাৱণকেৰি মাথ—ৰা.বি.
ৰুকমিনিকেৰি	ৰুক্মিণীৰ	ৰূপ ৰুকমিনিকেৰি—ৰু.হ.
লৱনুক	গাখীৰৰ	লৱনুক গন্ধ বাজ দুই—পি.গু.
		খীৰ লৱনুক ভাণ্ড—ভৃ.লো.
শকতিক	শক্তিৰ	যাহে ভকতিক শকতিক ঐচন —কে.গো.
শচীক	শচীৰ	ইন্দ্রাণী শচীক পাৰিজাত—পা.হ.
শৰক	শৰৰ, বাণৰ	শৰক সন্ধানে—ৰা.বি;ৰু.হ
শৰীৰক	শৰীৰৰ	শ্যাম শৰীৰক অৱস্থা—ভৃ.লো.
		শৰীৰক বলে লাড়িতে—ৰা.বি.
শশাঙ্কেক	চন্দ্রৰ	শশাঙ্কেক কোমল বৃন্দাবন—কে.গো.
শত্রুক	শত্রুৰ	তেখনে শত্রুক ৰুধপাত—পা.হ.
শালেৰ	শালকাঠৰ	ডবায়া শালেৰ নাৱ—ব.গী.
শিঙাৰ	শিঙৰ পেপাৰ	শিঙাৰ নিসান বাজে—ভো.বে.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
শিলাকেৰি	শিলৰ	সোহি শিলাকেৰি ৰেখা—ৰা.বি.
শ্ৰীৰামক	শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ	শ্ৰীৰামক প্ৰবেশ—ৰা.বি.
সতিক	সতীৰ	সতিক পতি প্ৰাণ—কা.দ.
সতিনীক	সতিনীৰ	সতিনীক অভ্যুদয়ে—পা.হ.
		সতিনীক খোজ দেখি—কে.গো.
সভাকেৰি	সভাৰ, সমাজৰ	পাৰল ৰাজসভাকেৰি কোল—ৰা.বি.
সমৰক	যুদ্ধৰ	সমৰক নাগৰ—ৰা.বি.
সমাজে	সমাজৰ	লাগল শঙ্কা সমাজে—ভ.
সন্তেৰ	সন্ত সাধুৰ	লৈয়ো মনাই সন্তেৰ সঙ্গতি—ব.গী.
সম্বন্ধক	সম্বন্ধৰ	সে হামাৰ সম্বন্ধক যোগ্য—ৰু.হ.
সৰ্পক	সাপৰ	সৰ্পক বন্ধনে পৰি—কা.দ.
সাখীত	সাক্ষীৰ	আৰৰ সাখীত কমন প্ৰয়োজন—চো.ধ.
সিংহক	সিংহৰ	যৈচে সিংহক ভাৰ্য্যাক—ৰু.হ.
		যৈচে সিংহক আগু—ৰা.বি.
সীতাক	সীতাৰ	সীতাক বিবাহ নিমিত্ত—ৰা.বি.
সুতক	পুত্ৰৰ	সুতক সন্তাপে তাপে—পা.হ.
সুন্দৰীক	সুন্দৰীৰ	সে সুন্দৰীক ৰূপগুণ—ৰা. বি.
সেৱাক	সেৱাৰ	চৰণ সেৱাক মহিমা—কা.দ.
সোনাক	সোনৰ	সোনাক পুতলি শ্ৰীকৃষ্ণ—ৰু.হ.
সোনাটাৰ	সোনৰ	সোনাটাৰ খাড়ু—কো.খে.
সৌভাগ্যক	সৌভাগ্যৰ	সৌভাগ্যক মহিমা—পা.হ.
স্বৰ্গক	স্বৰ্গৰ	স্বৰ্গক মধ্যে যৈচে—ভ.
স্বৰ্গবাসিক	স্বৰ্গবাসীৰ	স্বৰ্গবাসিক মন মুহি—পা.হ.
স্বামীক	স্বামীৰ	স্বামীক চৰিত্ৰ শুনিয়ে—ৰা.বি.
		চললি স্বামীক সঙ্গিয়া—ৰু.হ.
স্ত্ৰীৰ	তিৰোতাৰ	স্ত্ৰীৰ দখিন—কা.দ.
হৰক	শিৱৰ	হৰক শৰাসন—ৰা.বি.
হৰিকহো	হৰিৰ	হৰিকহো চৰণ চিন্তিয়ে—ৰু.হ.
হৰিকু	—	হৰিকহো চৰণ কমল—অ.ভ.
		হৰিকহো চৰণা—ব.গী.
		হৰিকহো মুকতি—ভ.
		হৰিকু মকৰ কুণ্ডল—কে.গো.
		হৰিকু কণ্ঠে আলিঙ্গি—ৰা.ঝু.
		হৰিকু আকুল—ৰু.হ.
		সোই হৰিকু—ব.গী.
		বয়নে হৰিকু—ভ
হ্ৰদক	সৰোবৰৰ	হ্ৰদক উৰ্ম্মি উঠলি—কা.দ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
হাতক	হাতৰ	বঙ্কিম বিধি হাতক লিখি—ৰা.বি.
হাতকহো	—	আপুন হাতক বংশী—ভূ.লো.
হাতে	—	হাতকহো লৰনু—চো.ধ.
হাতেৰ	—	হাতে তালে নয়নক নিৰ—অ.ভ.
		হাতে গ্ৰাস পেলাইতে—ভো.বে.
		লৈবো হাতেৰ কঙ্কন—কো.খে.
হিৰণ্যাক	হিৰণ্যাৰ	হিৰণ্যাক হৃদয় বিদাৰ—ৰু.হ.
হেমক	সোনৰ	হৃদয়ে হেমক হাৰ—পা.হ.
ক্ষত্ৰিয়ক	ক্ষত্ৰিয়ৰ	সব ক্ষত্ৰিয়ক মুণ্ড মাৰলো—ৰা.বি.
		ক্ষত্ৰিয়ক ব্যৱহাৰ নোহে—ৰু.হ.
ক্ষিতিকহো	পৃথিবীৰ	ঘাতি ক্ষিতিকহো—ভ.

শব্দৰূপ—সপ্তমী বিভক্তি (একবচন আৰু বহুবচন)

সপ্তমী বিভক্তি যুক্ত শব্দৰূপবোৰৰ চিন হ'ল–আ, ই, উ, এ, এয়া, ক, কহো, কো, ত, তউ, তে, মহ, য়, য়া, য়ে, লো, সি, হি।

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অগনিত	অগ্নিত, জুইত	অগনিত প্ৰবেশি—ৰা.বি
অধৰে	ওঁঠত	মধুৰ অধৰে ধৰি—কা.দ.
		বংশী অধৰে ধৰি—ব.গী.
অঙ্গা	অঙ্গত	ভুজঙ্গম অঙ্গা—ব.গী.
অন্তকালে	শেষ সময়ত	অন্তকালে গতি—ব.গী.
অন্তৰে	অন্তৰত	অন্তৰে তেৰি—ব.গী.
অন্তেসপুৰে	ভিতৰত	তোহো অন্তেসপুৰে ৰহ—ৰু.হ.
অন্নদানে	অন্নদানত	অন্নদানে যেন পুণ্য—প.প্ৰ.
অপমানে	অপমানত	অপমানে মনমথে নধৰে—ব.গী.
অপৰাধে	দোষত	কোন অপৰাধে হামাক—ৰা.বি.
		ইহাক কোন অপৰাধে—অ.ভ.
		সে অপৰাধে—কে.গো.
		এহি অপৰাধে জোনো—কে.গো.
অভাগিনীত	দুৰ্ভগীয়াস্ত্ৰীত	পৰম অভাগিনীত—ৰা.বি.
অৰ্চ্চনে	অৰ্পণত	পিতৃক অৰ্চ্চনে—ভ.
আকাশে	আকাশত	আকাশে দেৱতাগণে—অ.ভ.
আগমনে	আগমনত	তোহাৰি আগমনে—ৰা.বি.
আঘাতে	আঘাতত, প্ৰহাৰত	কম্পিত মেদিনী চৰণ আঘাতে—কে.গো.
আঞ্চোৰে	আঁচলত	আঞ্চোৰে ধৰি—চো.ধ;ভূ.লো.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আনন্দে	আনন্দত	আনন্দে ৰাজনন্দিনী—ৰা.বি.
		আনন্দে মন মগন—কে.গো.
		আনন্দে গোবিন্দে ৰাই—ব.গী.
আপদে	আপদত	আপদে মগন—কা.দ.
আশাভঙ্গে	আশাভঙ্গত	কৃষ্ণ দৰসন আশাভঙ্গে—প.প্ৰ.
আশীৰ্ব্বাদে	আশীৰ্ব্বাদত	হামাৰ আশীৰ্ব্বাদে—ৰা.বি.
আসনে	আসনত	যো ৰহে গৰুড় আসনে —কে.গো.
		আসনে বৈঠাই—ৰা.বি.
		বসিলা আসনে—ভো.বে.
উদয়ে	উদয়ত, আবিৰ্ভাৱত	সতিনীক উদয়ে—পা.হ.
উদৰে	পেটত, গৰ্ভত	দৈৱকী উদৰে—কা.দ.
		হামাক উদৰে জনমি—পি.গু.
		খালি উদৰে হৰি—ব.গী.
		উদৰে ললিত ৰেখা—ভ.
উপৰি }	ওপৰত, ওপৰতে	দেৱক উপৰি ৰাজা—কা.দ.
		ধৰমক উপৰি—পা.হ.
		বিঘিনিক উপৰি—ৰু.হ.
উপৰে }	ওপৰত	হামাৰ তন উপৰে—কে.গো.
		উপৰে উৰয় পাখি—ভো.বে.
		দৌলৰ উপৰে—ব.গী.
		যোহি উপৰে ৰহু—ভ.
উড়লে, উৰলে }	উৰালত	বান্ধয় উড়লে টানি—কে.গো.
উড়ুখলে, }	উৰালত	উড়ুখলে নিছয়ে—অ.ভ.
		উড়ুখলে যাৰে বান্ধি—ব.গী.
উৰুত	কৰঙনত	সে গোপীক উৰুত বৈসাই—কে.গো.
উৰে	বুকুত	উৰে বনমালা—পা.হ.
		উৰে বনমালা—ব.গী.
উৰৱে	ওপৰত	উড়ল উৰৱে চড়ি—অ.ভ.
		বস্ত্ৰ উৰৱে সিঞ্চে—কো.খে.
		উৰৱে ৰহ ৰবিকৰ—পা.হ.
		উৰৱে মেখলা—ব.গী.
ঐৰাৱতে	ঐৰাৱতত	ঐৰাৱতে চড়ি—পা.হ.
ওপৰে	ওপৰত	ৰথ ওপৰে তুলি—ৰু.হ.
কটিত }	কঁকালত	কটিত কঙ্কন কিঙ্কিনী—ব.গী.
কটিতট }	—	সোহে কটিত—প.প্ৰ.
		কটিত বস্ত্ৰ কাচি—ৰা.বি.
		কটিত মেদ্বাৰল—কা.দ.
		কটিতট কনক কাঞ্চি—পা.হ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কণ্টকবনে	কাঁইটনিত	কৈচে কণ্টকবনে—কে.গো.
কণ্ঠে	ডিঙিত	কোকিল কণ্ঠে—পা.হ.
		কণ্ঠে কদম্বমালা—কে.গো., প.প্র., ব.গী.
		হৰিকহো কণ্ঠে—ৰা.ঝু.
		কণ্ঠে কৌস্তুভ—ভ.
কন্ধে	কান্ধত	কন্ধে কৰিয়ে—অ.ভ.
		কন্ধে কুঠাৰ ধৰি—ৰা.বি.
		কন্ধে দধি ওদন—ব.গী.
কপালে } কপোলে }	কপালত	অভাগি ৰুক্মিণীক কপালে—ৰু.হ.
		বাম কপোলে—কে.গো.
		লোলে কপোলে—ব.গী.
কণ্ঠমহ	ডিঙিত	কম্বুকণ্ঠমহ দোলে—পা.হ.
কৰমে	ভাগ্যত	হামাৰ কৰমে সে—ৰা.বি.
কৰে	হাতত	কৰে সাৰঙগ সঙেগ—পা.হ.
		ধৰিলা তেজিয়া বাৰি কৰে—অ.ভ.
		কৰে গুৰুতৰ গিৰি—ব.গী.
কৰ্ম্মে	কামত	গৃহ কৰ্ম্মে ব্যগ্র হুয়া—অ.ভ.
কলসে	কলহত	ওহি দধি কলসে—অ.ভ.
		লৱণু কলসে কেনে—পি.গু.
কলিকো	কলিযুগত	কয়লি কলিকো—ভ.
কলিকোকালে	কলিযুগত	কলিকোকালে—ব.গী;ভ.
কলিত }	কলিযুগত	লোকসব কলিত—কে.গো.
কলিযুগে }	—	অতস্পৰে পুণ্য কলিত—পা.হ.
		বিশেষত কলিযুগে—কে.গো.
		কলিযুগে কাল—পা.হ.
কাখে	কাষত	বামকাখে শিঙগা—ভো.বে., ব.গী
কাছে }	ওচৰত, সমীপত	হৰি ভকতৰ কাছে—ব.গী.
কাছেৰে }	—	সিন্ধ সব বাই কাছেৰে—কা.দ.
কাননে	হাবিত, বনত	গহন কাননে হামো—ভো.বে.
কান্ধে	কান্ধত	কান্ধে বগাৰলি মেৰা—ৰা.ঝু.
		কান্ধে লৈয়া শুঙঘয়—কে.গো.
		কান্ধে ডিৰি দান্ত—ভ.
কামবাণে	কামাস্ত্ৰ প্ৰহাৰত	কামবাণে মূৰ্চ্চিত—ৰু.হ.
কামসাগৰে	কাম সাগৰত	কামসাগৰে মগন—ৰা.বি., ৰু.হ.
কামে	কামাসক্ত ভাৱত	কেহো কামে ভুলি—ৰা.বি.
কুচকহো	স্তনত	কুচকহো কুঙকুম—কে.গো.
		কুচকহো ধৰি হৰি—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কূপত	কুৱাঁত, গাতত	সংসাৰ কূপত পৰিয়া—ব.গী.
কৃত্যে	কামত	যশোদা নানা গৃহকৃত্যে—অ.ভ.
কৃষ্ণত	কৃষ্ণৰ ওচৰত	কৃষ্ণত হামাৰ থিক—ৰু.হ.
কৃষ্ণতে	কৃষ্ণৰ গাতে	স্ত্ৰীক কথা কৃষ্ণতে বিদিত—পা.হ.
কেশে	চুলিত	কংস কেশে ধৰি—ভ.
কোটৰে	গাতত	কোটৰে লুকাইল আখি—ব্ৰ.গী.
কোপে	খঙত, খঙতে	শচী কোপে পুৰন্দৰক—পা.হ.
		কোপে গোপাল—কে.গো.
		যশোৱা কোপে—অ.ভ.
কোড়ে } কোৰে }	কোলাত	ভোৰে কোড়ে কৰি—কে.গো.
কোলাত	কোলাত	কৃষ্ণক কোলাত লৈলা—ব.গী.
কোলে	কোলাত	বুকে বান্ধি কোলে ধৰব—কা.দ.
		গোপাল কোলে নিছা—ভৃ.লো.
		বুকে বান্ধি কোলে লৈল—ব.গী.
খংেগ	খঙত	ৰূপ নিৰেখি খংেগ—কা.দ.
খুধায়ে	ভোকত	খুধায়ে পৰম পীড়িত—প.প্ৰ.
		খুধায়ে পীড়িত হুয়াছি—ভৃ.লো.
গন্ধে	গোন্ধত	পদ্ম গন্ধে ভ্ৰমৰ—ভো.বে.
গৰ্ব্বে	গৰ্ব্বত	আৰা কৰ্ম্ম গৰ্ব্বে—প.প্ৰ.
গলায়ে	ডিঙিত	গলায়ে পাটুকা বান্ধি—ভ.
গলে	ডিঙিত	কৃষ্ণক গলে ধৰি—পা.হ.
		গলে কণ্ঠা বান্ধি—কা.দ.
		গলে কাপড় বান্ধি—ৰা.বি.
		হাতে গলে শিৰে—প.প্ৰ.
		গলে বস্ত্ৰ দিয়ে—কো.খে.
		গলে গজমতি—ব.গী.
গাই }	গাত, শৰীৰত	ধূলা দিলা গাই—ব.গী.
গায় }	—	গোধূৰী ধূসৰ গায়—ব.গী.
গাৱ }	—	অগনি জালিয়া মেৰি গাৱ—কা.দ.
গাৱে }	—	গন্ধ চন্দন গাৱে চড়াৱে—কে.গো.
		গাৱে লাগে মাটি—ভৃ.লো.
		গাৱে কি বল নাহি—অ.ভ.
		গাৱে ৰহে খাড়ি—পি.গু.
		হামাৰ গাৱে ধূলা দিলা—ব.গী.
গাৱতে	গাতে, শৰীৰতে	তেজবল মাংস গাৱতে লুকাইল—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
গৃহত } গৃহে	ঘৰত	দেহমাত্ৰ গৃহত—প.প্ৰ.
		দশৰথ গৃহে অৱতৰল—ৰা.বি.
		নন্দক গৃহে বেকত হুয়া—চো.ধ.
		ইহাৰি গৃহে ভকতিক বশ্য—অ.ভ.
গোকুলত	গোকুলত	তদনন্তৰ গোকুলত নানা—কা.দ.
গোকুলমহ	গোকুলত	নগৰ গোকুলমহ—ভূ.হ.
		গোকুলমহ মিলত—ব.গী.
গোচৰে	ওচৰত, সমুখত	কহয় মাধৱ আখিৰ গোচৰে—ভো.বে.
গোড়ে	ভৰিত, চৰণত	তোহাৰি গোড়ে লাগো—অ.ভ.; ৰা.বি.
		কৃষ্ণক গোড়ে লাগি—পা.হ.
ঘটে	হৃদয়ত	সবঘটে বৈঠহ—ব.গী.
ঘৰে	ঘৰত	গোৰস মেৰি ঘৰে—কা.দ.
		মোৰ ঘৰে কেনা—পি.গু.
		খায়া খালি ঘৰে—ভূ.লো.
ঘাটে	ঘাটত	নাৱপচে ঘাটে—ব.গী.
ঘাৱে	প্ৰহাৰত	এপদ ঘাৱে—ৰা.বি.
	খোজত	গিৰি গড়গড় পদ ঘাৱে—ব.গী.
চৰণহি } চৰণা } চৰণে	ভৰিত	ৰাম চৰণহি লাগো—ব.গী.
		কৰু নিতে চৰণহি সেৱা—ভ.
		ধৰত্তু হৰি চৰণা—ব.গী.
		তোহাৰি চৰণে লাগো—ৰা.ঝু.
		স্বামীক চৰণে—ৰু.হ.
		ৰাম চৰণে মতি—ৰা.বি.
		চৰণে কৰোহো—ব.গী.
		চৰণে মাগো—ভ.
চিতে	মনত	জনমক কথা চিতে পৰল—ৰা.বি.
		চৰণ চিতে পৰশয়—কে.গো.
চোটে	প্ৰহাৰত, খুন্দাত	প্ৰহাৰক চোটে—ৰা.বি.
ছাগলিত	ছাগলীত	বৃন্দাধাৰিক ছাগলিত—কে.গো.
জনমে	জন্মত	হামো পুৰুব জনমে—ৰা.বি.
জলমহ	পানীত	কালিন্দি জলমহ—কা.দ.
জলে	পানীত	বৰাষিণ বৃষ্টি জলে—কে.গো.
ঝমকে	ভমকত	শোক ঝমকে মূৰ্চ্ছিত হুয়া—কা.দ.
ঠোটত	ঠোটত, চৰাইৰ মুখত	ঠোটত ধৰিয়া তাক—ব.গী.
ডৰে	ভয়ত	কান্দিয়া বহিলা যেন ডৰে—অ.ভ.
তটে	পাৰত	যমুনা তটে ধেনু—ভো.বে.
তলপমহ	খাটত, শয্যাত	ৰতন তলপমহ—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
তলে	তলুৱাত	বাম পানী তলে—ভো.বে. হামাৰ পদ তলে—কে.গো.
তলে	তলত	ৰহিয়া কদম্বতৰু তলে—ব.গী.
তাপে	তাপত, ভয়ত	তাপে পলাৱত্ব প্ৰাণে—ৰা.বি. ভব ভয় তাপে তাপিত—ব.গী.
তালুত	তালুত	তালুত লাগিল হৰি—ব.গী.
তীৰে	পাৰত, দাঁতিত	কালিন্দি তীৰে—কা.দ.; ব.গী.
তৃষায়ে	পিয়াহত	খুধায়ে তৃষায়ে—কা.দ.
থানে	স্থানত, ঠাইত	কোন থানে থিক—ৰু.হ. গোৱাৰী সবক থানে—চো.ধ. মৰম থানে—কা.দ.
দণ্ডে	শাস্তি বিধানত	ইটো দণ্ডে স্বামী—কা.দ.
দসনু দসনে	দাঁতত	ধৰত তৃণ দসনু—কে.গো. দসনে খেড় কামুৰি—ৰা.বি.
দানে	দান পুণ্যত	দানে কৰ্ণ সমান—ভ.
দ্বাৰি	দুৱাৰত	দ্বাৰি দ্বাৰপালক—ৰু.হ.
দ্বাৰে		হামাৰ দ্বাৰে ৰহয় থিক—ৰু.হ. দ্বাৰে মত্ত মাতঙ্গ—ভ.
দুখানলে	দুখৰূপ জুইত	ওহি দুখানলে—কা.দ.
দুৱাৰে	দুৱাৰত	ব্ৰহ্মাহৰ যাহাৰ দুৱাৰে—ব.গী.
দোষে	দোষত, অপৰাধত	পৰৰ দোষে কেনে—ব.গী.
ধামে	ঘৰত	গোৱালিক ধামে—ভৃ.লো.
ধ্যানে ধিয়ানে	ধ্যানত	ব্ৰহ্মাৰ্কদ্ৰাদি ধ্যানে ধৰয়—কে.গো. ধিয়ানে ৰহলো—ব.গী. জানিলা ধিয়ানে—ভো.বে.
নাদে	ধ্বনিত, শব্দত	নাদে পলাৱত—ব.গী.
নাসাত	নাকত	নাসাত নিশ্বাস—ৰু.হ. নাসাত প্ৰাণবায়ু—পা.হ. নাসাত বায়ু—কা.দ.
নিকুঞ্জে	নিকুঞ্জ বনত	কালিন্দি পুলিন নিকুঞ্জে—ব.গী.
নিসানে	ধ্বনিত, শব্দত	বংশীৰ নিসানে—ভো.বে.; ব.গী.
পঙ্কজে	পদ্মত	বয়ন পঙ্কজ নিবেশিত—ব.গী. হৃদি পঙ্কজে ধৰু ভাই—ৰা.বি.
পঙ্কতে	বোকাতে	ৰহিল পঙ্কতে পশি—ব.গী.
পথহি পথে	পথত, বাটত	লক্ষ্মণ ৰাম পথহি—ৰা.বি. পথে মহাদানি—কো.খে.
পদ কমলে	পাদপদ্মত	তুৱাপদ কমলে সেৱক—অ.ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পদ পঙ্কজে		পদপঙ্কজে মঞ্জীৰ—ব.গী.
পয়ৰহি }	পদত, ভৰিত	পয়ৰহি লাগো—ব.গী.
পয়ৰে }		তোহাৰি পয়ৰে লাগো—ৰা.বি.; অ.ভ.
পৰসাদে	প্ৰসাদত, অনুগ্ৰহত	নাৰদক পৰসাদে—অ.ভ.
পৰলোকে	পৰলোকত	ইহ পৰলোকে মেৰি—ব.গী.
পৰসে	স্পৰ্শত	হৰিকো পৰসে ৰস—ৰা.ঝু.
প্ৰতাপে	প্ৰতাপত, প্ৰভাৱত	দুৰন্ত বিষবীৰ্য্য প্ৰতাপে—কা.দ.
প্ৰসাদে	প্ৰসাদত, অনুগ্ৰহত	কৃষ্ণক প্ৰসাদে—কা.দ.
		নাৰদক প্ৰসাদে—অ.ভ.
প্ৰহাৰে	প্ৰহাৰত, আঘাতত	কৃষ্ণক বাণ প্ৰহাৰে—পা.হ.
		হামাৰ বাণ প্ৰহাৰে—ৰা.বি.
পাটে	সিংহাসনত	কামৰূপ পাটে—পা.হ.
পায়নালো	ভৰিত	ৰতন মঞ্জিৰ ঝুৰে পায়নালো—ব.গী.
পাড়াতে	গাঁৱত, ঠাইত	গোৱালি পাড়াতে নাচা—ব.গী.
পায়ে	ভৰিত	পায়ে পৰি—ৰা.বি.
		পায়ে ধৰি কহো—প.প্ৰ.
		তোহাৰি পায়ে লাগো—ভৃ.লো.
		পায়ে পৰনাম—পা.হ.
		তুৱা পায়ে অতয়ে—কা.দ.
		পায়ে পৰি হৰি—ব.গী.
পাশা	ওচৰত	পাশশ লাসস শেবত—পা.হ.
পাশে	জালত	ফান্দিলো মায়াৰ পাশে—ব.গী.
পিয়াসে	পিয়াহত	পৰম পিয়াসে—কা.দ.
পুণ্যে	পুণ্যৰ ফলত	পায়লো বহু পুণ্যে—ৰু.হ.
		কতনু পুণ্যে—ৰা.বি.
পুলিনে	পাৰত, তীৰত	যমুনা পুলিনে বনে—ব.গী.
পৃষ্ঠে	পিঠিত	তাসু পৃষ্ঠে বৈঠে—ভ.
প্ৰেমে	প্ৰেমত	প্ৰেমে পুলক কাই—প.প্ৰ.
		প্ৰেমে ঝুৰয় নিৰ—ব.গী.
ফান্দে	ফান্দত	হৰিৰ মায়াৰ ফান্দে—ব.গী.
বচনে	বাক্যত	উনিকৰ বচনে—পা.হ.
বজ্ৰপাতে	বজ্ৰপ্ৰহাৰত	বজ্ৰপাতে সবংশে—পা.হ.
		বজ্ৰপাতে যৈচে লোক—ৰা.বি.
বতাসে	বতাহত	হালয় বতাসে—ব.গী.
বদনে	মুখত	বদনে চুম্বন দিয়ে—অ.ভ.
বনমহ }	বনত	অশোক বনমহ—প.প্ৰ.
বনহি }		কালিন্দি পুলিন বনহি—ব.গী.
বনে }		দুৰ্গম শঙ্কট ঘোৰ বনে—পি.পু.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বন্ধনে }	বন্ধনত	সৰ্পক বন্ধনে পৰি ৰহল—কা.দ.
বন্ধে }		সৰ্পক বন্ধে—কা.দ.
বয়নে	মুখত	বয়নে হাত চড়াই—ৰা.বি.; কে.গো.
		অধৰ বয়নে ৰুচি হাস—অ.ভ.
		যাকেৰি বয়নে— ব.গী., ভ.
ৰৰদানে }	আশীৰ্ব্বাদত	নাৰদক ৰৰদানে—অ.ভ.
বৰে }		দেৱক বৰে—অ.ভ.
বৰেসে	আশীৰ্ব্বাদতহে	গোসাঞিক বৰেসে—অ.ভ.
বাক্যে	বাক্যত	দেৱতাসবক বাক্যে—প.প্ৰ.
বাটে	বাটত	ভেণ্টল বাটে—কো.খে.
বাড়িত	ঘৰত	তাহেৰ বাড়িত পাই—পা.হ.
বাহনে	বাহনত	সোহৰি গোপিনী বাহনে—কে.গো.
বাহিৰে	বাহিৰত	জগতক বাহিৰে ভিতৰে—কে.গো.
		বাহিৰে ভিতৰে যাকেৰি—অ.ভ.
		বাহিৰে ৰহু—ব.গী.
বিচে	লগত	দ্বন্দ্বযুদ্ধ মল্ল বিচে বনাই—ভ.
বিজুবনে	কাঁইটনিত, দাঠহাবিত	ফুৰা কেনে বিজুবনে—ব.গী.
বিদূৰে	আঁতৰত	দ্বাৰক বিদূৰে—পা.হ.
বিবৰমহ	গাতত	ৰোম বিবৰমহ—ব.গী.
বিয়োগে	বিয়োগত	বন্ধু বিয়োগে—প.প্ৰ.
		তোহাৰি বিয়োগে—কা.দ.
		যাহে বিয়োগে আগি—ব.গী.
বিৰহানলে	বিৰহ জুইত	হৰি বিৰহানলে—ৰু.হ.
বিৰহে	বিৰহত	চিৰ বিৰহে দহে—ৰা.বি.
		বিৰহে হৃদয়—কা.দ.
		বিৰহে দহনু—ৰু.হ.
		বিৰহে আকুল—ব.গী.
বিৰিন্দাবনে	বৃন্দাবনত	বিৰিন্দাবনে খেলত—ব.গী.
বিষাণে	{ শিঙগা ধ্বনিত শিঙা বাদ্যত	বেণু বিষাণে—ব.গী.
বিষে	বিষত	বিষে জড়াজড়—ব.গী.
বুকে	বুকুত	বুকে বান্ধি কোলে লৈল—ব.গী.
		ধূলা ঝাৰি বুকে বান্ধি—কা.দ.
বৃন্দাবনে	বৃন্দাবনত	গোবিন্দে বাই বৃন্দাবনে বেণু—ব.গী.
		বৃন্দাবনে প্ৰবেশি—কা.দ.
বেৰাটিত	হাতৰ কিলা কুটিৰ ভিতৰত	বংশী বেৰাটিত থৈয়া—ভো.বে.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বেৰাটিমহ	বেৰাটিতে	বেত বেৰাটিত মহ—ভো.বে.
বৈকুণ্ঠে	বৈকুণ্ঠত	বৈকুণ্ঠে পাইলেক বাস—ব.গী.
বোকে	কোলাত, বোকোচাত	হামাৰ বোকে—কে.গো.
বোলে	বাক্যত, কথাত	যশোৱাক্ বোলে—অ.ভ.
		ৰূপেৰ লাৱণ্য বোলে—ব.গী.
ভকতিক	ভক্তিত	ভকতিক বশ্য হুয়া—অ.ভ.
ভয়ে	ভয়ত	ভয়ে দণ্ড যুগ জাই—ক.হ.
		ভয়ে কম্পয়ে লাগল—কে.গো.
		মাৱক ভয়ে—কা.দ.
		ভয়ে জননীক—ভূ.লো.
ভৰে	ভৰত, হেচাত	ৰোষ দুখ ভৰে—ভূ.লো.
ভাগা	ভাগ্যত, ভাগ্যৰ বলত	ভাৰতে কতি ভাগা—ব.গী.
ভাগে	অংশত, ভাগতে	মধ্যভাগে ধনুভাগি—ৰা.বি.
ভাৰত বৰিষে	'ভাৰত বৰ্ষত'	ওহি ভাৰত বৰিষে—কে.গো.
		ভাৰত বৰিষে মানবী—ব.গী.
ভাৰতে }	ভাৰতত	ভাৰতে নৰতনু—কে.গো.
ভাৰস্তে }		ভাৰতে কতি ভাগা—ব.গী.
		বেসায়ো ভাৰস্তে হাট—ব.গী.
ভিতৰে	ভিতৰত	বাহিৰে ভিতৰে থিক—কে.গো.
ভুখহি	ভোকত	ভুখহি বড় দুখ পাৱতৰি—ব.গী.
ভুজবলে	বাহু বলত	আপোন ভুজবলে—ভ.
ভুজমহ	হাতত	ভুজমহ মোতিম হাৰু—ব.গী.
ভোগে	ভোগ বিলাসত	ভোগে পৰিহৰি—ব.গী.
মথনে	মন্থনত	খীৰ সাগৰ মথনে—কে.গো.
মথুৰাপুৰে	মথুৰা নগৰত	আজু মথুৰাপুৰে—ব.গী.
মধ্যে	মাজত	ব্ৰাহ্মণীক গৃহ মধ্যে—প.প্ৰ.
		সভাক মধ্যে—ৰা.বি.
		গোপী সব মধ্যে—কে.গো.
		ভাণ্ডেৰ মধ্যে—কো.খে.
		কলি যুগ মধ্যে—পা.হ.
মনে	মনত, মনতে	মনে বিমৰিস কয়—ৰা.বি.
		মনে শৰণ লেলহ—কা.দ.
		অৰুণ চৰণ মনে—প.প্ৰ.
		মনে বোলয়ে লাগল—অ.ভ.
		সদায় চিন্ত মনে—ব.গী.
মহাপাকে	চাকনৈয়াত	শোক মোহ ভয়ে মহাপাকে—ব.গী.
মঞ্চে	মঞ্চত, ওখ চাঙত	মঞ্চে সঞ্চাৰি—ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মন্দিৰে	মন্দিৰত, ঘৰত	মণিময় মন্দিৰে—ৰা.বি.
		নিজ মন্দিৰে ৰহল—পা.হ.
		হামাৰ মন্দিৰে—চো.ধ.
		হামাৰি মন্দিৰে—পি.গু.
		নন্দক মন্দিৰে—অ.ভ.
মল্লত } যুদ্ধত }	মাল যুদ্ধত	মল্লত যুদ্ধত—ভ.
মাঝে	মাজত	উগত তচু মাঝে—পা.হ.
		কৰ পঙ্কজ লেল মাঝে—কে.গো.
		চৰণক মাঝে—অ.ভ.
		তাসু মাঝে—ভো.বে.
মাঝে	সমাজত	গুণকহে পছিম মাঝে—ভ.
মাটিত	মাটিত	মাটিত পাৱ—ৰু.হ.
		কোল হন্তে মাটিত—অ.ভ.
মাথায়ে } মাথে }	মূৰত, শিৰত	মাথায়ে চান্দনি জড়ি—ব.গী.
		কালিক মাথে চড়ি—কা.দ.
		মাথে খণ্ড—প.প্র.
		তাহেক মাথে—ৰা.বি.
		যৈচে মাথে কলস—ৰু.হ.
		চৰণ ৰেণু মাথে—কে.গো.
মানে	সম্মানত	মানে দুৰ্যোধন—ভ.
মায়ায়ে	মায়াত	মায়ায়ে মোহিত অন্ধ—পা.হ.
মুখহি } মুখে }	মুখত	মুখহি সাখী তোৰ—চো.ধ.
		মুখে ৰুচয়ে নাহি—প.প্র.
		মুখে বাক্য হৰল—কা.দ.; কে.গো
		তোহাৰি মুখে—ভূ.হ.
		মুখে নাসে মাত—ব.গী.
মুঠিতে	মুঠিতে, মুঠিত	সুন্দৰ কটি মুঠিতে লুকাই—অ.ভ.
মুহে	মুখত	যো মুহে ৰাম নাম—পা.হ.
		অলক তিলক মুহে—ব.গী.
		সোহি মুহে নাম—ভ.
মূলে	মূলত, গুড়িত	কেলি কদম্বক মূলে—কে.গো.
		ৰহিয়া কদম্ব মূলে—ব.গী.
মেলা	মেলত, সমাজত	গোপিনী মেলা—চো.ধ.
		গোপ ৰমণী মেলা—কে.গো.
মেলে	সমাজত	যৈচন নক্ষত্ৰ মেলে—ৰু.হ.
		তুৱা ভকতৰ মেলে—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মোলে	মূল্যত	বিকাইলো কাচের মোলে—ব.গী.
		বিষয় কাচক মোলে—ভ.
মোহে	মোহত, মোহতে	বৃথা মোহে ভুলাই—ব.গী.
যশে	যশস্যাত	আপন গুণ যশে—ভ.
যুদ্ধে	যুদ্ধত	যুদ্ধে বধিয়ে দশকন্ধ—ৰা.বি.
যোগে	যোগশাস্ত্ৰত	যোগে বিচাৰি—ৰা.ব্ৰু.
ৰন্ধ্ৰমহ	ৰন্ধ্ৰত, সুৰুঙাত	ৰোম ৰন্ধ্ৰমহ যাৰা—ব.গী.
ৰাগে	খঙত	অতয়ে ৰাগে—অ.ভ.
		ভাঙিগলো দেখি ৰাগে—পি.গু.
		বড়ৰাগে মাৰিবে—ব.গী.
ৰাজবাটমহ	ৰাজবাটত	ৰাজবাটমহ সাহস—ভূ.হ.
ৰাজবাটে	ৰাজবাটত	জিনল ৰাজবাটে—চো.ধ.
ৰাজমাৰগমহ	ৰাজবাটত	ৰাজমাৰগমহ খেলাইতে—চো.ধ.
ৰামনামমহ	ৰামনামত	ৰামনামমহ নিখিল—ব.গী.
ৰোমৰন্ধ্ৰে	নোমৰ গুড়িত	ৰোমৰন্ধ্ৰে থিক—অ.ভ.
ৰোলে	শব্দত, ধ্বনিত	শিঙ্গা শঙ্খ বেণু ৰোলে—ব.গী.
লাজে	লাজত, লাজতে	ৰহল লাজে গোপী—কে.গো.
		লাজে মনমথে—ব.গী.
লাঠিত	লাখুটিত	লাঠিত ভৰ দিয়ে—প.প্ৰ.
লোভে	লোভত	তদনন্তৰ তৃণলোভে—ডো.বে.
		লোভে মলমতি—ব.গী.
লোভেয়া	লোভত	ভ্ৰমৰ কুলবধু লোভেয়া—ব.গী.
লোহে	লোভত	মধুকৰ লোহে—পা.হ.
		কেলি কৰত মধু লোহে—ভ.
শৰীৰে	শৰীৰত, গাত	নাহিকে শৰীৰে—ভূ.হ.
		শ্যাম শৰীৰে শোভে—ব.গী.
শাপে	শাপত, শাওত	দোহো দেৱতা নাৰদক শাপে—অ.ভ.
শিখৰে	শিখৰত,	মেৰুৰ শিখৰে—ব.গী.
শিৰত	মূৰত	জানকী শিৰত চৰাই—ব.গী.
		শিৰত কানুৰ কুসুম—কে.গো.
শিৰে	শিৰত, মূৰত	আজ্ঞা শিৰে ধৰি—প.প্ৰ.
		শিৰে শিখিপুচ্ছ বৰিষে—কা.দ.
		চৰণ শিৰে ধৰি—কে.গো.
		পুচ্ছ শোহে শিৰে—ব.গী.
সতকাৰে	অভ্যাৰ্থনাত	তোহাৰি সতকাৰে—ৰা.বি.
সময়ে	সময়ত	সে সময়ে হামাক—ক.হ.
		আনন্দ সময়ে তোহো—ৰা.বি.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
সমজ্যাত } সমাজে	সমাজত	লাজ হুই সমজ্যাত পৰি—ৰা.বি. লাগল শঙ্কা সমাজে—ভ.
সঙ্গহি } সঙ্গিয়া } সঙ্গে	লগত	সঙ্গহি নাৰদ—ৰু.হ. সঙ্গহি ৰৰনাৰী—পা.হ. ৰমণী সঙ্গহি জাই—ৰা.বি. সঙ্গহি বালক সব—ব.গী. সঙ্গহি গোপ সুদাম—ভ. চললি স্বামীক সঙ্গিয়া—ৰু.হ. মোহন বালক সঙ্গিয়া—ব.গী. সঙ্গে সোদৰ মাত্ৰ সহাই—ৰা.বি. শ্ৰীকৃষ্ণ সঙ্গে নিয়া—কে.গো. সঙ্গে যশোৱা মাঞি—অ.ভ. ৰূপে অনঙ্গ সঙ্গে—ব.গী.
সন্তাপে	সন্তাপত	নসহে সন্তাপে—কা.দ. মনহি সন্তাপে—ভ.
সন্ধানে	প্ৰহাৰত	বাণ সন্ধানে—ৰা.বি.
সন্ধানে	আজোৰত	ৰজ্জু সন্ধানে—অ.ভ.
সম্মানে	সম্মানত, আদৰত	কৃষ্ণক সম্মানে—কে.গো.
সাগৰমহ	সাগৰত	সাগৰমহ থিক—ৰু.হ.
সানে	শব্দত, ধ্বনিত	মোহন বংশীৰ সানে—কে.গো.
সুতলে	সুতল পুৰীত	সুতলে বলিক ঠাই—ভো.বে.
সুৰপুৰে	স্বৰ্গত	সুৰপুৰে মিলল উছাহ—ৰা.বি.
স্নেহে	মৰমত	পুত্ৰস্নেহে আকুলিত—চো.ধ. স্নেহে আকুল হুয়া—ভো.বে. যশোৱা পুত্ৰ স্নেহে—ভৃ.লো.
হৰিপদে	হৰিচৰণত	হৰিপদে শৰণ লেহু—ব.গী.
হাটত	বজাৰত	ভাৰত হাটত আছে—ব.গী.
হাতয়া } হাতে	হাতত, হাততে	ধৰল ৰৰবধু হাতয়া—ৰু.হ. কুমাৰিক হাতে ধৰিয়ে—ৰু.হ. পঙ্কজমালা হাতে দিয়ে—ৰা.বি. হাতে ধৰি তুলি কহো—কে.গো. হাতে গলে শিৰে—প.প্ৰ. হাতে ধৰি ধৰিয়ে—অ.ভ. বজ্ৰ এক হাতে—পা.হ. হাতে হৰয় নিধি—ৰা.বি. হাতে মিলাৱে—পা.হ. হাতে হৰল নিধি—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
হিয়ে	হৃদয়ত, বুকুত	হিয়ে লাঠি মাৰিয়ে—ৰু.হ.
হৃদয়ে	হৃদয়ত, বুকুত	হৰিক হৃদয়ে ধৰি—প.প্ৰ.
		কৃষ্ণক হৃদয়ে তাপ—ৰু.হ.
		হৃদয়ে ধৰল—কে.গো.
		হৃদয়ে হামাক—ব.গী.
		হৃদয়ে ধৰি—ভ.
হৃদি	হৃদয়ত, বুকুত	হামাৰ হৃদি—ভূ.লো.
হ্ৰদে	হ্ৰদত, সৰোবৰত	বিষময় কালিহ্ৰদে—কা.দ.

শব্দৰূপ (নিৰ্ব্বিভক্তিক বা উহ্যপদ)

ব্ৰজাৱলী ভাষাত সবিভক্তিক ৰূপ থকাৰ উপৰিও উহ্যপদ বা নিৰ্ব্বিভক্তিক ৰূপো পোৱা যায়। ইয়াতো সাতোটা বিভক্তি আছে। "(১৪) উহ্যপদ" শিতানত এটি সূত্ৰ দিয়া হৈছিল। উহ্যপদৰ ৰূপবোৰ তৎপুৰুষ সমাসৰ নিচিনা। একোটা ৰূপত বিভক্তিৰ চিনবোৰ লুপ্ত হৈ থাকে। বাক্যটোৰ অৰ্থ সম্পূৰ্ণ উলিয়াঁওতেহে আচল চিনবোৰ ধৰা পৰে। এই ৰূপবোৰ আমি তৎপুৰুষ সমাস পৰ্য্যায়লৈ নিনি শব্দৰূপ পৰ্য্যায়লৈ টানিলোঁ। ইপিনে তাক সমাসলৈ নিব পৰাকৈ সুৰুঙাও নথকা নহয়। প্ৰথমা বিভক্তিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সপ্তমী বিভক্তি লৈকে থকা ৰূপ-বোৰত প্ৰথমা বিভক্তিত অ, ই, এ, দ্বিতীয়া বিভক্তিত 'ক', তৃতীয়া বিভক্তিত 'ৰে', চতুৰ্থী বিভক্তিত 'লৈ', পঞ্চমী বিভক্তিত 'পৰা', ষষ্ঠী বিভক্তিত 'ৰ', আৰু সপ্তমী বিভক্তিত 'ত' প্ৰত্যয় বোৰ উহ্য হৈ আছে। এই চিনবোৰ অসমীয়া ব্যাকৰণৰ সাত বিভক্তিৰ চিনবোৰৰ দৰেই হয়। মাত্ৰ চিনবোৰ উহ্য। তলত ৰূপবোৰ দেখুউৱা হ'ল।

উহ্য পদ- প্ৰথমা বিভক্তি

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আগি	জুয়ে,	হৃদয়ে দহে আগি—ৰা.বি.
		বিৰহে দহে আগি—ৰু.হ.
		দেখিতে দহে আগি—কা.দ.
		দহে কাম আগি—কে.গো.
		তনু জ্বলে আগি—ব.গী.
কানু	কানুৱে, কৃষ্ণই	ডোবে ৰসিক কানু—পা.হ.
কুকুৰা	কুকুৰা চৰাইটোৱে কুকুৰাই	কুকুৰা আৰাৱে জানি—কে.গো.
গোপ	গুৱালে, গৰখীয়াই	চললি সঙ্গে গোপগুণগাই—প.প্ৰ.
গোপজায়া	গোপভাৰ্য্যাই	অলখিতে গোপজায়া—কে.গো.
গোপচয়	গুৱাল সকলে	বুলিবে লাগিলা গোপচয়—প.প্ৰ.
চতুৰমুহ	ব্ৰহ্মাই	চিন্তিত চতুৰমুহ—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চান্দমুখী	চান্দমুখীয়ে	চান্দমুখী পেখিতে মধাই—ক.হ.
ধনি } ধনী }	প্ৰেমিকাই, গাভৰু গৰাকীয়ে	দেখি মুনিক ধনি অৱনত—পা.হ. শুনি ধনি বচন—ক.হ.
নন্দেৰ নন্দন	নন্দপুত্ৰ কৃষ্ণই	নন্দেৰ নন্দন গোপিনী আগে—ব.গী.
নন্দেৰ ঘৰিণী	নন্দ পত্নী যশোদাই	খেদে নন্দেৰ ঘৰিনী—ব.গী.
নাগ পতনিসব	{ সৰ্পপত্নীয়ে সৰ্প পত্নী সকলে	নাগ পতনিসব—কা.দ.
পুৰ, পূৰ পুৰণ, পূৰণ	{ পূৰ্ণ কৰোঁতা	গোপী মনোৰথপুৰ—ক.হ. কল্পতৰু পুৰণ কামা—পা.হ. জগজন পুৰণ কাম—ক.হ. ভকত বৎসল মন পূৰণ—ভ.
পুৰন্দৰ	পুৰন্দৰে, ইন্দ্ৰই	আগু পৰি পুৰন্দৰ পৰণাম—পা.হ.
মজ্জন } মথন }	দমন কৰোঁতা	দুৰ্জ্জন মজ্জন—ভ. কোটি মথন মন—কে.গো.
মদন	কামভাবে	কিঞ্চিত মদন বিগাৰ—ৰা.বি.
মনপুৰ	বাঞ্ছা পূৰ্ণকৰোঁতা	ভকত মনপুৰ—পা.হ.
মাৰণ	বধ কৰোঁতা	কাৰণ তাৰণ মাৰণ—ৰা.বি.
মোসন	বধ কৰোঁতা	শোসন মোসন—কা.দ.
যশোৱা	যশোদাই	দেখিয়ে যশোৱা—অ.ভ.
ৰামচন্দ্ৰ	ৰামচন্দ্ৰই	সে কৃপাময় ৰামচন্দ্ৰ—ৰা.বি.
লক্ষ্মণ	লক্ষ্মণে	লক্ষ্মণ ৰাম পথহি—ৰা.বি.
সীতা	সীতাই	সীতা ৰামক স্বামীভাৱে—ৰা.বি.
হৰি	হৰিয়ে	সো হৰি তেৰি—কে.গো.

শব্দৰূপ – দ্বিতীয়া বিভক্তি

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অঘ	অঘাসুৰক	অঘ বক ধেনুক মাৰি—ক.হ. অঘ বক ধেনুক কংস—পা.হ. অঘ বক কুবলয়—কে.গো. যোহি অঘ বক—ব.গী.
অধম	অধমক	কবহু করুণা নাথ অধম মোই—ব.গী.
ইন্দ্ৰ	ইন্দ্ৰক	বলি ছলিকহো ইন্দ্ৰ যোহি—কে.গো.
ইন্দু	চন্দ্ৰক	কোটি ইন্দু নিন্দি—ক.হ. ইন্দু নিন্দি পৰকাশি—কে.গো. নিন্দি ইন্দু—প.প্ৰ.
উগ্ৰসেন	উগ্ৰসেনক	মাৰ উগ্ৰসেন—ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কংস	কংসক	কংস নাশি বনমালি—কে.গো.
		যো হৰি মাৰল কংস—ভ.
কমলনয়ন	শ্ৰীকৃষ্ণক	কয়লো কমল নয়ন চিৰ আশ—ক.হ.
কমললোচন		কমললোচন চিন্ত—ব.গী.
কমলাপতি		দেখবো কমলাপতি—প.প্ৰ.
কামকোটি	এককোটি কামদেৱক	জিনিয়ে কামকোটি—ক.হ.
কালি	কালীয় সৰ্পক	কালি নিকালি—ক.হ.
		কালি নাশ কয়ে ৰঙ্গে—ভ.
কুবলয়	কুবলয় হাতীক	কুবলয় ধেনু নাশি—কা.দ.
		কুবলয় মোড়ল—পা.হ.
		কুবলয় কংস—ব.গী.
		কেশি কুবলয়—ভ.
কুবলয়দল	নীলপদ্মৰ পাহিক	কুবলয়দল জিনি—চো.ধ.
কুবুজী	কুজীক	ঋজু কুবুজী যো কয়লি—ক.হ.
কেশৰ	কেশৰক, কৃষ্ণক	কেশৰ নাসেবি—ব.গী.
কেশি	কেশি দৈত্যক	কুবলয় ধেনুক কেশি—কে.গো.
		কংস কেশি অন্তকাৰি—ক.হ.
		কেশি কুবলয়—ভ.
কৌৰব	কৌৰবক	কৌৰব নাশি—ভ.
খাণ্ট চোৰ	অঘাইট; চোৰক	যেন পায়া খাণ্ট চোৰ—পি.গু.
		যৈচে খাণ্ট চোৰ—অ.ভ.
গজ	কুবলয় হাতীক	গজ চৰৱ তাৰি—ভ.
গজৰাজ		সদৰ্পে গজৰাজ—ভ.
গোকুলজন	গোকুলত বাস কৰা সকলক	গোকুলজন উপকাৰি—ভ.
গোকুলবাসী		বহুৰসে ৰঞ্জল গোকুলবাসী—চো.ধ.
		অনুদিনে গোকুলবাসী—ভ.
গোপকুমাৰি	গোপভাৰ্য্যাক	ৰঞ্জল গোপকুমাৰি—ভ.
গোপসুন্দৰী		গোপসুন্দৰী তেজিয়ে—বা.বু.
গোপাল	শ্ৰীকৃষ্ণক	যশোৱা গোপাল কোলে—ভূ.লো.
গোপীনাথ		জয়জয় গোপীনাথ কৰো—কে.গো.
গোবিন্দ		অনিন্দ্য গোবিন্দ—বা.বি.
		গোবিন্দ চিন্তহু—ব.গী.
চৰণাৰবিন্দ	চৰণপদ্মক	শ্ৰীকৃষ্ণক চৰণাৰবিন্দ—ভূ.লো.
চৰাচৰ	চৰাচৰ প্ৰাণীক	সকল চৰাচৰ পালন—ভ.
চান্দ	চন্দ্ৰক	চান্দ গিলিতে যচ—বা.বি.
চৈতন্য	চৈতন্য ভগৱন্তক	চৈতন্য চোড়িকাহে—ব.গী.
জগত	জগতক	জগত মোহিয়ে—কে.গো.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
জড়বংশী	অচেতন বাঁহীটোক	জড়বংশী প্ৰকৃতি—ব.গী.
জনক কুমাৰি	সীতাক	পাৰল জনক কুমাৰি—ৰা.বি.
জৰাসন্ধ জৰাসুত	জৰাসন্ধ ৰজাক	বাণ জৰাসন্ধ ঘাতি—ভ. শিৱবিধ জৰাসুত—ভ.
জানকী	সীতাক	জানকী শিৰত চড়াই—ব.গী.
দশকন্ধ দশানন	ৰাৱণক	যুদ্ধে বধিয়ে দশকন্ধ—ৰা.বি. দশানন ঘাতন—ব.গী.
দেৱ	দেৱতাক	দেৱ ব্ৰাহ্মণক—ভ.
ধৱ	স্বামীক	নৱ ধৱ ধৰিয়ে—ৰা.বি.
নৰক	নৰকাসুৰক	মুৰ নৰক মাৰি—পা.হ. মধু মুৰ নৰক বিদাৰি—ভ.
নাগৰ	নগৰীয়া লোকক	হৰয়ে নাগৰ জানেলো—ব.গী.
বকাসুৰ	বকাসুৰক	বকাসুৰ বধি হৰি—ব.গী.
বৎস	বৎসাসুৰক	বৎস কৰু নিৰজান—ভ.
বলি	বলিৰজাক	বলি ছলি কহো—কে.গো.
বসুদেউ	বসুদেৱক	কাটি বসুদেউ—ভ.
ব্ৰজবাল	গোৱালৰ লৰাক	সাথে লিয়ে ব্ৰজবাল—ভ.
বাণ	বাণ ৰজাক	বাণ জৰাসন্ধ—ভ.
বালি	বালি ৰজাক	বালি ঘালি পালি—ব.গী.
বিদুৰথ	বিদুৰথক	বাণ বিদুৰথ ঘালিয়ে—ভ.
বিভীষণ	বিভীষণক	থাপি বিভীষণ পাট—ৰা.বি. বিভীষণ পালি—ভ.
বিষ্ণু	বিষ্ণুক	প্ৰসাদ লৈয়া বিষ্ণু স্মৰি—ভো.বে.
বৈৰি	শত্ৰুক	বধল বৈৰি—কে.গো.
ভকত	ভকতক	ভকত মোচন ৰাম—ভ.
ভূত	প্ৰাণীক	নাহি কৰত ভূত দায়া—ব.গী.
মধাই	মধাইক, শ্ৰীকৃষ্ণক	চান্দমুখী পেখিতে মধাই—ক.হ.
মধু	মধু দৈত্যক	মধু মুৰ নৰক বিদাৰি—ভ.
মল্ল	মালক	মল্ল মুষ্টিক—ভ.
মাতঙ্গ	কুবলয় হাতীক	দ্বাৰে মত্ত মাতঙ্গ ঘাতিয়ে—ভ.
মাতৃ	মাতৃক	মাতৃ পিতৃক—ভ.
মায়া	মায়াক	মায়া দমন অনাদি—ভ.
মাল	মালক	মাল নিৰজান—ক.হ.
মুৰ	মুৰ দানৱক	মুৰ নৰক মাৰি—পা.হ. মধু মুৰ নৰক বিদাৰি—ভ.
ম্লেচ্ছ	ম্লেচ্ছক	কৰবি ম্লেচ্ছ উছান—কে.গো.
যদুৰাই	শ্ৰীকৃষ্ণক	বান্ধয় যদুৰাই—অ.ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ৰাজকুল	ৰজাসকলক	দণ্ডিয়ে ৰাজকুল—ভ.
ৰাম	শ্ৰীকৃষ্ণক	তজি ৰাম ভজ—ব.গী.
লোক	জনসাধাৰণক	লোক তাৰণ হেতু—ভূ.লো.
		লোক ভুলাই—ভ.
সাল্ব	শাল্বৰজাক	সাল্ব পৌণ্ডৰ্ক—ভ.
সিংহ	সিংহক	কি কৰব সিংহ শৃকৰ—ক.হ.
সুৰ	সূৰ্য্যক	যৈচে ৰাহু গৰাসিত সুৰ—ভ.
হৰি	হৰিক	হৰি পূজিবাৰে—ভূ.লো.
		দিবস ৰয়নি হৰি ৰহলি ধিয়াই—ক.হ.
হৰিপদ	হৰি চৰণক	হৰিপদ পেখয়ে নপাৰলি—প.প্ৰ.
		জানি হৰি হৰিপদ—ভ.
হাতী	কুবলয় হাতীক	তাকু পেলল হাতী পেলুৱানে—ভ.
হিৰণ্য	হিৰণ্যকশিপুক	হিৰণ্য বিদাৰি—কে.গো.
ক্ষত্ৰ	ক্ষত্ৰিয়ক	ক্ষত্ৰ কয় নিৰজান—কে.গো.

শব্দৰূপ- তৃতীয়া বিভক্তি

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অধৰ অধৰে	ওঠেৰে অধৰেৰে, ওঠেৰে	অধৰ মধুৰ বেণু—কে.গো. অধৰে পঞ্চম পুৰি—কে.গো.
		ধৰি অধৰে পুৰে—ব.গী.
অনুমানে	অনুমানেৰে	অনুমানে কহে যাক—ব.গী.
অনুৰাগে	অনুৰাগেৰে	প্ৰেম অনুৰাগে—ব.গী.
আগে	আগেৰে	চৰণকু আগে—অ.ভ.
আঞ্চোৰে আঞ্চোলে	আঁচলেৰে	আঞ্চোৰে আখিমুখ—ৰা.বি. আঞ্চোৰেৰিঞ্চি কহো—কে.গো.
		আঞ্চোলে মোচল—ব.গী.
আনন্দে	আনন্দেৰে	আনন্দে গোবিন্দে—ভো.বে.;ব.গী
আলাপে	আলাপেৰে	মধুৰ আলাপে—ক.হ.
উত্তৰে	উত্তৰেৰে	উত্তৰে নাহি পাৰলো—পি.গু.
একচিত্তে	একমনেৰে	শ্ৰীকৃষ্ণ এক চিত্তে—ক.হ.
এ পথে	এই বাটেৰে	এ পথে দেখিলা যাইতে—ভো.বে.
কজ্জলে	কাজলেৰে	কজ্জলে নয়ন দোহো—অ.ভ.
কঞ্জ নয়নে কমলনয়নে	পদুম পাহিৰ তুল্য চকুৰে	কঞ্জ নয়নে চাই—ব.গী. কমল নয়নে নিৰেখিয়ে—কা.দ.
কৰতল	হাতৰ তলুৱাৰে	আৰকত কৰতল—অ.ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কাছে	সাজেৰে	গোপবেশ কাছে—ব.গী.
কানে	কানেৰে	নুশুনিলো কানে—ব.গী.
কামবাণে	কামবাণেৰে	ৰাজাসবক কামবাণে—ৰাং.বি.
কামভাৰে	কাম ভাৰেৰে	গোপীসব কামভাৰে—কে.গো.
কামিনী	কামিনীৰে	যমুনা জল যামিনী কামিনী—কা.দ.
কায়বাক্যমনে	কায়বাক্যমনেৰে	হামো কায়বাক্যমনে—ৰু.হ.
কুঙ্কুমে	কুঙ্কুমেৰে	নবীন কুঙ্কুমে—অ.ভ.
কুসুমে	ফুলেৰে	কুসুমে ৰাসক্ৰীড়া—কে.গো.
		নানা সুৰভি কুসুমে—অ.ভ.
		কুসুমে ৰঞ্জয় মোহন—ব.গী.
কেয়ূৰে	কেয়ূৰেৰে, বাজুৰে	ভুজৰঙ্গে কঙ্কন কেয়ূৰে—ব.গী.
কৌতুকে	আনন্দেৰে	লৱনু পায়া পৰম কৌতুকে—ভূ.লো.
		কৌতুকে ৰুকমিণী—ৰু.হ.
		কৌতুকে·পেখিয়ে—পা.হ.
		তোহো কৌতুকে—ৰা.বি.
কৌতুহলে	আনন্দেৰে	কৌতুহলে চলে মাঞি—ৰা.বি.
		আইলা সবে কৌতুহলে—ডো.বে.
গৰ্ব্বে	গৰ্ব্বেৰে	মদগৰ্ব্বে ভৰময়ে লাগল—কে.গো.
গুঞ্জে	গুঞ্জামণিৰে	কৰ্ণ বিভূষিত গুঞ্জে—ব.গী.
গুণে	গুণেৰে	ৰূপগুণে নোহে হীন—ৰা.বি.
গোধূৰি	গৰুৰ ধূলিৰে	গোধূৰি ধূসৰ গাই—ব.গী.
গোপবধু	গোপ ভাৰ্য্যাৰে	যোহি গোপ বধু বিবিধ—কা.দ.
গোৰজে	গৰু ধূলিৰে	গোৰজে বৰ শোভিত—ব.গী.
গৌৰৱে	গৌৰৱেৰে	গৌৰৱে গৈয়া—ৰু.হ.
চন্দনে	চন্দনেৰে	শ্ৰীকৃষ্ণ গন্ধ চন্দনে—ৰু.হ.
		সুগন্ধ চন্দনে—চো.ধ.
		চন্দনে লেপিত অঙ্গ—ব.গী.
চৰণে	ভৰিৰে	ওহি চৰণে দূৰ কৰহ—ৰা.ঝু.
চামৰে	চোঁৱৰেৰে	ঢুলে চামৰে—ৰা.বি.
		চত্ৰ চামৰে চৌভিতি—ব.গী.
ছন্দে	ঢ়ঙেৰে,	ওহি বহু ছন্দে—পা.হ.
ঢঙ্গে	ঢঙেৰে, ধেমালিৰে	খেলে ৰঙ্গে ঢঙ্গে—ব.গী.
তমালে	তমালেৰে, তমাল ফুলেৰে	মালতি মালি তমালে—ব.গী.
তালে	তলুৱাৰে	হাতে তালে নয়নক—অ.ভ.
তিনিঠানে	তিনটা ঠাঁইজেৰে	তিনি ঠানে ভৈল বাগ—ব.গী.
দৰপে	দৰ্পেৰে	দৰপে কৰয় ধৰমাৰ বোল—ৰা.বি.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দসন	দাঁতেৰে	দসন নখ হান—কে.গো.
দুই পাৱে	দুটাভৰিৰে	শ্ৰীকৃষ্ণ দুই পাৱে—কা.দ.
ধূলি	ধূলিৰে	ধূলি ধূসৰিত—ভূ.লো.
নখ	নখেৰে	পদ নখ খিতি—কে.গো.
		কুচ নখ ঘনঘন ঘালি—পা.হ.
		দসন নখহান—কে.গো.
নয়নে	নয়নেৰে, চকুৰে	ভয়ে শঙ্কিত নয়নে—অ.ভ.
		নয়নে নিৰেখিয়ে—প.প্ৰ.
		নয়নে কৰু পানা—ৰু.হ.
		দেখিলা নয়নে—চো.ধ.
		কঞ্জ নয়নে চাই—ব.গী.
নাকে	নাকেৰে, নাকেদি	নাকে মুখে বিষ বহ্নি—কা.দ.
নাসা	নাকেৰে	নাসাগন্ধ মধুৰ ৰস—ব.গী.
নিসানে	ইঙ্গিতেৰে	হাত নিসানে—ৰু.হ.
পথে	পথেৰে, বাটেৰে	পথে যাইতে—কো.খে.
		ওহি পথে গেল—কে.গো.
পদে	পদেৰে, ভৰিৰে	সোহি পদে ফুৰা—ব.গী.
পন্থে	বাটেৰে, বাটেদি	কোন পন্থে গেল—ব.গী.
		ওহি পন্থে গেল—কে.গো.
পয়োভৰে	শক্তিৰে	যোহি পয়োভৰে মৰ্দ্দল—ভ.
পাগে	পঘাৰে	যৈচে গৰুক পাগে—অ.ভ.
		গৰুৰ লৈয়া পাগে—পি.গু.
		বান্ধিতে লৈলা পাগে—ব.গী.
পাৱে	ভৰিৰে	পাৱে নাহি পৰখো—ৰু.হ.
পাশে	দোলেৰে	অতি মোহ পাশে ছন্ন—ব.গী.
পীতবাসে	পীতবস্ত্ৰৰে	পৃয়াক পীতবাসে—ৰু.হ.
বন্ধ	প্ৰবন্ধেৰে	নানা বন্ধ ধৰলহি—ভ.
বন্ধন	বন্ধনেৰে, বন্ধেৰে	শ্ৰীকৃষ্ণ বন্ধন সহিতে—অ.ভ.
বয়সে	বয়সেৰে	সমান বয়সে যুন্ধ—ভ.
বয়নে	মুখেৰে	বয়নে কৰত বখানা—ব.গী.
		বয়নে হৰিকো—ভ.
বাণে	বাণেৰে, শৰেৰে	নৃপসব ছেদল বাণে—ৰা.বি.
		এ পঞ্চ বাণে—ব.গী.
বাৰি	পানীৰে	নয়না পুৰিত বাৰি—কে.গো.
বাহুবলে	বাহুৰ বলেৰে	তাড়িয়ে বাহুবলে—ভ.
বাহুমালে	বাহুযুদ্ধেৰে	ধৰলহি বাহুমালে—ভ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বিনয়ে	বিনয়েৰে	ৰমণীক বিনয়ে ৰময়া—কে.গো.
		কেহো বিনয়ে বোলয়—ৰা.বি.
বিমানে	বিমানেৰে	বিমানে গগন ছানি—অ.ভ.
বিলাসে	বিলাসেৰে	দৰসিয়া লীলা বিলাসে—ব.গী.
বেগে	বেগেৰে	কৃষ্ণক ৰথ বায়ুবেগে—ক.হ.
		বায়ুক বেগে চলয়—পা.হ.
বেৱহাৰে	ব্যৱহাৰেৰে	বেৱহাৰে কৃষ্ণ গুণ গাই—কে.গো.
বেশে	বেশেৰে	কপট গোপ বেশে—অ.ভ.
ভকতি দানে	ভক্তি দানেৰে	ভকতক ভকতি দানে—ভ.
ভৰি	ভৰিৰে	মাথে চড়ি ভৰি—কা.দ.
ভাই	ভাৱেৰে	প্ৰেমভকতিভাই—কে.গো.
মনে	মনেৰে	মনে ধন খুজি—ব.গী.
মস্তকে	মূৰেৰে	মস্তকে তোহাৰি চৰণ—অ.ভ.
মাতংগ	হাতীৰে	মত্ত মাতংগ সংগে—ৰা.বি.
মাহুত	মাউতেৰে	মাহুত সাথেকি—ভ.
মুখে	মুখেৰে	গোপ মুখে অন্ন মাগল—কা.দ.
		মুখে শ্বাস ফোকাৰয়—কে.গো.
		মুখে জোনো চাড়ে—ভ.
মুঠি	মুঠিৰে	হৃদয়ে মুঠি হানি—ৰা.বি.,কা.দ.
মুহ, মুহে	মুখেৰে	বেণু মুহ বাজত—ডো.বে.
		তাকৰ গুণ মুহ লেহু—কা.দ.
		নাম গুণ মুহে গাই—ৰা.বি.
		যো মুহে লেহি অবিৰাম—ক.হ.
		মুহে অবিৰাম—ব.গী.
যতনে	যত্নেৰে	কতনো যতনে বিধি—ক.হ.
যজ্ঞে	যজ্ঞেৰে	হামাক মহামহা যজ্ঞে—অ.ভ.
যোগবলে	যোগবলেৰে	হামো যোগবলে—ৰা.বি.
ৰবে	ধ্বনিৰে	শিংগা শংখ বেণু ৰবে—ব.গী.
ৰসে	ৰসেৰে	নানান ৰসে খেলে—ভৃ.লো; ব.গী
ৰংগে	ৰংগেৰে	হৰিগুণ গায়া ৰংগে—কো.খে.
		লয়লাসে চলে ৰংগে—পা.হ.
		পৃয়া সংগে ৰংগে লীলাই—ক.হ.
ৰত্নে	সোনেৰে	ৰামনাম ৰত্নে ভৰা—ব.গী.
ৰূপে	ৰূপেৰে	ৰূপে ভুবন ভুলে—ৰা.বি; ব.গী.
ৰোষে	খঙেৰে	ৰাজা কংসে ৰোষে—ভ.
লাঙে	নেগুৰেৰে	লাঙে মেহ্লাৱল—কা.দ.
লোতকে	চকুৰ পানীৰে	লোতকে মুখ মলিন—পা.হ.
		লোতকে শৰীৰ তিয়াৱল—কা.দ.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
শবদে	শব্দেৰে	মহাচণ্ড শবদে—অ.ভ.
শ্ৰৱণে	কানেৰে	শ্ৰৱণে বিবিধ ধ্বনি ধাই—ব.গী.
শিৰে	মূৰেৰে	শিৰে চৰণ পৰশিয়ে—কা.দ.
শিশু	শিশুৰে	গোপশিশু সঙ্গে—ব.গী.
শোণিতে	তেজেৰে	সে শোণিতে কুঠাৰ—ৰা.বি.
সদৰ্পে	দৰ্পেৰে	সদৰ্পে গজৰাজ—ভ.
সাদৰ	সাদৰেৰে	সিধ মুনিবৃন্দ সাদৰ বন্দিত—কে.গো.
সাদৰে		সাদৰে ধৰিয়ে—ক.হ.
সুখে	আনন্দেৰে	মন সুখে পাৰ কৈচে নিন্দ—ব.গী.
স্বধৰ্ম্মে	স্বধৰ্ম্মেৰে	স্বধৰ্ম্মে কি প্ৰজা পালয়—ক.হ.
স্বহস্তে	নিজ হাতেৰে	স্বহস্তে কৃষ্ণক কন্যা—ক.হ.
স্বৰূপে	স্বৰূপেৰে	ঈশ স্বৰূপে হৰি—ব.গী.
হাতে	হাতেৰে	হাতে ঘেৰি গৌৰি—কে.গো.
		ফুৰাৱত হাতে—প.প্ৰ.
		বানৰে ধৰয় লুম্ফি হাতে—অ.ভ.
		হাতে তালি বজাই—ব.গী.
		হাৰাম বাম হাতে—ভ.

শব্দৰূপ—চতুৰ্থী বিভক্তি

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
জীউ	প্ৰাণলৈ	গোপী ভুলল জীউ—কে.গো.
দূৰ	আঁতৰলৈ	বহুদূৰ গেল—কা.দ.
		ধৰম দূৰ গেল—কে.গো.
		দূৰ গয়ো গোবিন্দ—ব.গী.
পৰদেশ	আনঠাইলৈ	চল পৰদেশ—ব.গী.
পাড়া	গাঁৱলৈ	গোৱালেৰ পাড়া—পি.গু.
পাশা	ওচৰলৈ	নিজ পীউ পাশা—ৰা.বি.
বয়ন	মুখলৈ	কন্দল বয়ন নেহাৰি—পা.হ.
ব্ৰজ	ব্ৰজলৈ	আজু ব্ৰজ যাৱ—কে.গো.
		ৰাত্ৰি ব্ৰজ যাইতে—কা.দ.
বাড়ি	ঘৰলৈ	যাৱ তুমি গোৱালেৰ বাড়ি—পি.গু.
বালি	বালিলৈ	যমুনাক বালি আৱল—ভো.বে.
		যমুনাক বালি নামিয়ে—কে.গো.
মাঝ	মাজলৈ	কয়ল ঝাম্প কমল জল মাঝ—ক.হ.
যমপুৰি	যম নগৰলৈ	চলিতেৰে লাগয় যমপুৰি—ব.গী.
সমিপ	ওচৰলৈ	বাপ চাপ সমিপ—কা.দ.
		সমিপ চাপি—পা.হ.

শব্দৰূপ— পঞ্চমী বিভক্তি

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কাৰাগাৰ	কাৰাগাৰৰ পৰা	ভৱ কাৰাগাৰ—ব.গী.
নয়ন পঙ্কজ	নয়ন পদ্মৰ পৰা	এ মানিনি মাঞি নয়ন পঙ্কজ—পা.হ.
নিকাৰ	কষ্টৰ পৰা, দুখৰ পৰা.	ঘোৰ নিকাৰ তৰব—অ.ভ.
মানস	মনৰ পৰা	চাড়হু ধন্ধ মানস অন্ধ—ব.গী.

শব্দৰূপ—ষষ্ঠী বিভক্তি

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অজামিল	অজামিলৰ	দ্বিজ অজামিল কেবা—ব.গী.
অধৰ	অধৰৰ, ওঠৰ	অধৰ মধুপান বিনা—ৰা.ঝু.
অনঙ্গ	কামদেৱৰ	ৰূপে অনঙ্গ সঙ্গ—ব.গী.
অৰণ্য	অৰণ্যৰ	অৰণ্য অনল দহে—কা.দ.
অৰ্জ্জুন	অৰ্জ্জুনৰ	ধনুধৰ অৰ্জ্জুন সমান—ভ.
আঙ্গুলিদশ	দহোটা আঙ্গুলিৰ	আঙ্গুলি দশ মাঝে—ভ.
আলোভ	লুভীয়াৰ	আলোভ লোহে—ভ.
ইন্দ্ৰ	ইন্দ্ৰৰ	ইন্দ্ৰ মখ ভঙ্গ—ভ.
ঈশ্বৰ	ঈশ্বৰৰ	জয় জয় ঈশ্বৰ—ভ.
উড়ল	উৰালৰ	উড়ল উৱৰে চড়ি—অ.ভ.
ঐৰাৱত	ঐৰাৱতৰ	ঐৰাৱত কন্ধে—পা.হ.
কংস	কংসৰ	কংস কেশে ধৰি—ভ.
কমলদল	পদুম পাতৰ	কমল দল পাসি—ভ.
কৰ্ণ	কৰ্ণৰ	দানে কৰ্ণ সমান—ভ.
কাচ	কাচধাতুৰ	চাৰু কাচ ঢল ঢল—ব.গী.
কামিনী	কামিনীৰ	হৰি কৰ ধৰল কামিনী—ক.হ.
কুবলয়	কুবলয়ৰ	কুবলয় জীৱন হাৰী—ক.হ.,ভ.
কুবুজা	কুজীৰ	কুবুজা কাম মনোৰথ—পা.হ.
কুমুদফুল	ভেটফুলবোৰৰ।	ভকত কুমুদ কুল ইন্দু—ভ.
কুসুম	ফুলৰ	কুসুম মালা দিয়ে—ৰা.বি.
কৃষ্ণ	কৃষ্ণৰ	কৃষ্ণ কিঙ্কৰে এহু ভানে—সকলো নাট
কেশৱ	কৃষ্ণৰ	কেশৱ চৰণ সৰোৰুহ—ব.গী.
কোকিল	কুলিৰ	কোকিল কুহু কুহু—ব.গী. কোকিল কণ্ঠে—ৰা.বি.
গগন	আকাশৰ	গগন দেৱতাগণে—ব.গী.
গোপ	গোৱালৰ	কপট গোপ বেশে—অ.ভ.
গোপাল	শ্ৰীকৃষ্ণৰ	নিৰেখয় ৰূপ গোপাল—কা.দ. লীলা গোপাল পেখি—কে.গো.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
গোপী গোপিনী	গোপীৰ	গোপী মনোৰথ পূৰ—ৰু.হ. গোপী মনেৰথ পূৰে—কে.গো. হৰি গোপিনী মেলা—চো.ধ. সো হৰি গোপিনী বাহনে—কে.গো. গোপিনী প্ৰাণ কাহেনু—ব.গী.
ঘৰ	ঘৰৰ	আগে ঘৰ মাঝে চাঞু—অ.ভ.
চৰণ	ভৰিৰ	কম্পিত মেদিনী চৰণ আঘাতে —কে.গো. চৰণ ৰজ নিত সেৱ—ভ.
চৰাচৰ	গোটেই জগতৰ	যে চৰাচৰ গুৰু নাৰায়ণ—সকলো নাট
চান্দ	চন্দ্ৰৰ	খণ্ডিত চান্দ ৰুচি—ব.গী. চান্দ ৰুচি চোৰ—ৰা.বি.
জগজন	জগতৰ	জগজন যাতেক—কা.দ. জগজন পূৰণ কাম—ৰু.হ. জগজন জীৱন—পা.হ.
জল	পানীৰ	অন্তৰত জল—ব.গী.
জীৱ	প্ৰাণীৰ	জীৱ বড় ডোৰ—ব.গী.
তৰণ	উদ্ধাৰৰ	মৃত্যু তৰণ উপাই—ব.গী.
দধি	দৈ গাখীৰৰ	ওহি দধি কলসে—অ.ভ.
দশৰথ	দশৰথ ৰজাৰ	দশৰথ গৃহে অৱতৰল—ৰা.বি.
দেৱ	দেৱতাৰ	দেৱভয় কৰু ত্ৰাণ—কে.গো.
নখ	নখৰ	পদনখ পৰস প্ৰহাৰ—ৰু.হ.
নট	নটুৱাৰ	ধৰিয়া নট বেশ—কো.খে.
নাম	নামৰ	ধৰম নাম সমান—ভ.
নিজ	নিজৰ	জয় জয় নিজ জন—ৰা.বি. সে হামো নিজ গুণে—অ.ভ. নিজ পাপে নাশ গেল—পা.হ. নিজ কিঙ্কৰীক জীৱন—ৰু.হ. নিকটে দেখহু নিজ মৰণা—ব.গী.
নিবাৰণ	নিবাৰণৰ	খুধা নিবাৰণ উপায়—প.প্ৰ.
নেত্ৰ	চকুৰ	নেত্ৰজলে মলিন—ভূ.লো.
পই, পৈ	স্বামীৰ, গিৰিয়েকৰ	কি সোধ তোৰ মায়েৰ পই—কো.খে.
পঙ্কজ	পদুমৰ	সুবৰ্ণ পঙ্কজ মালা হাতে—ৰা.বি.
পদ	ভৰিৰ	পদ নখ পৰস প্ৰহাৰ—ৰু.হ.
পৰস	স্পৰ্শৰ	পদ নখ পৰস প্ৰহাৰ—ৰু.হ.
পৰ্ব্বত	পৰ্ব্বতৰ	পৰ্ব্বত নিঝৰা—ভো.বে.
পহু	প্ৰভুৰ	কাহে ভজোহো পহু পাই—ব.গী.
পাণি	হাতৰ	বাম পাণি তলে—ভো.বে.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পাপী	পাপীৰ	পাপী পাপ পৰাভৱ—ক.হ.
পীউ পিউ	স্বামীৰ	সো পীউ পাৱল কোল—ৰা.বি. পীউ মুখ হেৰি হেৰি—ক.হ.
পুত্ৰ	পুতেকৰ	যশোৱা পুত্ৰ স্নেহে—ভূ.লো.
পুৰুব পূৰুব	পূৰ্ব্বৰ	পুৰুব বাসনা দূৰ—অ.ভ. পূৰুব জন্মক কথা—ৰা.বি.
পুলিন	পাৰৰ	কালিন্দী পুলিন বনহি—ব.গী.
বন	বনৰ	বনমধ্যে ইহা আৱল—কে.গো.
বৰণ	বৰণৰ	পঞ্চ বৰণ বনমালা—পা.হ.
বাছুড়ি	গৰুৰ	বাছুড়ি ধ্বনি শুনি—ব.গী.
বানৰ	বান্দৰৰ	বানৰ মাঝে খেপত—অ.ভ.
বাপেৰ	বাপেৰৰ	মঞি বাপেৰ ঠাকুৰ—ভূ.লো.
বালক	লৰাটোৰ	তোহাৰি বালক কৈচন—চো.ধ.
বিট	বিৰ্ণ্ঠাৰ	বিট কীট উপামা—ব.গী.
বিৰহ	বিৰহৰ, বেদনাৰ	বিৰহ তাপে তাপিত—কে.গো.
বিৰিন্দাবন	বৃন্দাবনৰ	বিৰিন্দাবন মহ—ভ.
ভকত	ভকতৰ	ভকত ভয় ভঙ্গে—অ.ভ.
ভকতি	ভক্তিৰ	ভকতি ভণ্ডাৰ—ভ. ভকতি সমান বলী—ব.গী.
ভিক্ষুক	ভিক্ষাৰীৰ	ভিক্ষুক মুখে তোহাৰি—ক.হ.
ভূ	পৃথিবীৰ	হামো ভূ দেবতা—প.প্ৰ.
মথুৰা	মথুৰাৰ	মথুৰা হাটে চলৈছো—কো.খে.
মদন মনসিজ	কামদেৱৰ	পেখিয়ে বদন মদন মন—ৰা.বি. মদন মান কৰু—ভ. মন মনসিজ বাণ—কে.গো.
মাঞি	আই গৰাকীৰ	এ মানিনি মাঞি নয়ন পঙ্কজ—পা.হ.
মানবী	মানুহৰ	মানবী ভাৱ দেখাৱত—ভূ.লো. মানবী তনু পায়া—ব.গী.
মাণিক	মাণিকৰ	মাণিক নিক দসনা—ব.গী.
মানুষ	মানুহৰ	মানুষ ঐচন ৰূপ—ৰা.বি. কপট মানুষ ৰূপে—অ.ভ.
মায়া	মায়াৰ	আপন মায়া পাশে—অ.ভ. যাৰ মায়া পাশে—ব.গী. মায়া বল্লভ—ভ.
মুৰাৰি	মুৰাৰিৰ	চিন্তহু চৰণ মুৰাৰি—কা.দ.
মৈৰা	মৌৰা চৰাইৰ	গেৰু গুঞ্জা মৈৰা পাখি—ভো.বে. মাথে মৈৰা পাখি—ব.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মোতি	মুকুতাৰ	হিৰ হেম মোতি—পা.হ.
যমুনা	যমুনাৰ	যমুনা তটে ধেনু—ভো.বে.
ৰঘুপতি	ৰামচন্দ্ৰৰ	ৰঘুপতি পদৰৰ—ৰ.গী.
ৰতন	ৰত্নৰ, সোনৰ	ৰতন নুপুৰ পৰকাশা—ৰ.গী.
ৰথ	ৰথৰ	ৰথ ওপৰে তুলি—ক.হ.
ৰময়া	ৰামৰ	নাহি নাহি ৰময়া বিনে—ৰ.গী.
ৰাজ	ৰজাৰ	শুনত ৰাজ আজ্ঞা—ভ.
ৰাম	ৰামৰ, শ্ৰীকৃষ্ণৰ	ৰাম চৰণে মতি লাগু—ৰা.বি.
		মন মেৰি ৰামচৰণহি—ৰ.গী.
লৱণু	গাখীৰৰ	লৱণু কলসে কেনে—পি.গু.
শূকৰ	গাহৰীৰ	পুৰীষ শূকৰ কয়ো ভোগা—ৰ.গী.
শূকৰী	গাহৰীৰ	শূকৰী সঙ্গে পাই—ৰ.গী.
সৰ্প	সাপৰ	কালি সৰ্প দৰ্প দূৰ—ভ.
সৰ্ব্বলোক	সকলো লোকৰ	সৰ্ব্বলোক হিত—সকলো নাট
স্ত্ৰী	তিৰোতাৰ	স্ত্ৰী যুজে মেনা যুজে—পা.হ.
হৰি	হৰিৰ	শঙ্কৰ কহ হৰি খেলা—কে.গো.
		হৰি পুৰি দেখল—ক.হ.
		লেহু হৰি চৰণ—পা.হ.
		বিনো হৰি ভকতি—প.প্ৰ.
হৰিষ	আনন্দৰ	মহাহৰিষ বাজনা—ৰা.বি.
হলধৰ	বলভদ্ৰৰ	সমাগত হলধৰ সঙ্গ—ভ.
হিৰ	হীৰাৰ	হিৰ হেম মোতি—পা.হ., ভ.
ক্ষিতিতল	পৃথিবীৰ	ক্ষিতিতল ভাৰ উতাৰি—ভ.

শব্দৰূপ—সপ্তমী বিভক্তি

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অধৰ	ওঁঠত	অধৰ দসন নখ হান—কে.গো.
আঙ্গুৰি, আঙ্গুলি	আঙ্গুলিত	অধৰ অৰপিত—ৰ.গী.
		আঙ্গুৰি ৰতন বিকাশ—ক.হ.
		কনক শলকা আঙ্গুলি—ৰা.বি.
উদৰ	পেটত	বৈঠে যাহাৰ উদৰ—ৰ.গী.
উৰস্থল	বুকুত	উৰস্থল শোহে—পা.হ.
উডুখল	উৰালত	কটি চাপি উডুখল—অ.ভ.
কটি	কঁকালত	কটি কাঞ্চি কিঙ্কিণী—ৰ.গী.
		ৰুচিৰ কাঞ্চি কটি—ভ.
কণ্ঠ	ডিঙিত	ধৰি হৰি কণ্ঠ ৰহতৰ—কে.গো.
		কৌস্তুভ শোভিত কণ্ঠ—ৰ.গী.

শব্দৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কপোল	কপালত	সুললিত তিলক কপোল—ব.গী.
কৰ }	হাতত	হৰি কৰ ধৰল—ক.হ.
কৰমূল }		কনক ঝনক কৰমূল—পা.হ.
কালিন্দীকূল	কালিন্দীৰ পাৰত	ধেনু কালিন্দী কূল—ব.গী.
কুচ }	স্তনত	কুচ নখ হানা—কে.গো.
কুচযুগ }		কুচ নখ ঘনঘন—ৰা.বি.
		গোপী কুচ কুঙ্কুম—ব.গী.
		কুচ যুগ মণ্ডিয়ে—অ.ভ.
কুম্ভ	হাতীৰ মূৰৰ টেমুনাত	তাৰলি কুম্ভ থোৱে—ভ.
খোজ	খোজত	ধ্বজ বজ্ৰ পঙ্কজ খোজ হেৰলোৰে' —কে.গো.
গোড়	ভৰিত	তুৰা হৰি লাগো গোড়—ব.গী.
চৰণ	ভৰিত	ৰাম চৰণ লেহু শৰণ—ব.গী.
চিত্ত	চিত্তত, মনত	ৰাম চৰণ চিত্ত চিন্ত—ব.গী.
তনু	শৰীৰত	তনু চেতন নাই—ৰা.বি.
দণ্ড	দণ্ডত, মাৰিত	মথন দণ্ড ধৰল—অ.ভ.
দসন	দাঁতত	দসন ধৰু খেড়—ৰা.বি.
ধৰণি	পৃথিবীত, মাটিত	ধৰণি লুটিয়া মুৰচিত—চো.ধ.
		ধৰণি লুটিয়া গোপী—ব.গী.
ধৰ্ম্ম	ধৰ্ম্মত	ধৰ্ম্ম যুধিষ্ঠিৰ—ভ.
নয়ন	নয়নত, চকুত	নিৰজ নয়ন বিকাশা—ব.গী.
পৰিণাম	শেষত	অমিয়া ৰস বিষ পৰিণাম—ব.গী.
পৰ্ব্বত	পৰ্ব্বতত	পৰ্ব্বত বনত খপোহো—কো.খে.
পঙ্কজ	পদ্মত	হৃদি পঙ্কজ ধৰু ভাই—ৰা.বি.
		ৰহু হৃদি পঙ্কজ—ব.গী.
প্ৰহাৰ	প্ৰহাৰত	পদ নখ পৰস প্ৰহাৰ—ক.হ.
পাই	ভৰিত	ঝনকে মঞ্জিৰ পাই—ব.গী.
পাট	সিংহাসনত	থাপি বিভীষণ পাট—ৰা.বি.
পাস	ওচৰত	পাসলাস শেৱত—পা.হ.; ব.গী.
বন্ধন	বান্ধোনত	তাৰাসবে বন্ধন দুখ পাই—অ.ভ.
বাড়ি	ঘৰত	আনি তুৰা বাড়ি—পা.হ.
বাৰি	পানীত	ক্ৰীড়া কৰতু বাৰি বনমালি—কা.দ.
বিৰহ	দুখত	যাহে বিৰহ দহ—ৰা.বি.
বিৰিন্দাবিপিন'	বৃন্দাবনত	বিৰিন্দাবিপিন বিহাৰ—কা.দ.
বিষয়	বিষয়ত	গোৱাইলো বিষয় ভোলে—ব.গী.
বুক	বুকুত	ঠোকাৱে বুক—কে.গো.

শব্দরূপ	অর্থ	উদাহরণ
বৈকুণ্ঠ	বৈকুণ্ঠত	পারল বৈকুণ্ঠ বাস—ব.গী.
ভব	ভবসংসাবত	পবল ভব বেবি বেবি—ব.গী.
ভূমি	মাটিত	ভূমি লুটি কান্দে—ভূ.লো.
		ভূমি লুটি পবিয়ে—অ.ভ.
মথুবা	মথুবাত	মথুবা বহল সব—ব.গী.
মন	মনত, মনতে	ওহি মন ভাবি—ব.গী.
		ওহি মন কাম—ভ.
মবম	কোমল ঠাইত	বাণ মবম হানি—কে.গো.
		মবম হানি হবি—ব.গী.
মাঝ	মাজত	কমল জল মাঝ—বা.বি.
মাটি	মাটিত	মাটি লুটি যৈচে—বা.বি.;কা.দ.
		মাটি লোটে পাট—প.প্র.
		মাটি লুটি পবল—কে.গো.; ক.হ.
		ভাণ্ড গড়ায়া মাটি লুটি—ভূ.লো.
মাথ	শিবত	কালিক চড়িয়া মাথ—কে.গো.
		খেড় লঞা মাথ—পা.হ.
		ছত্র ধরু মাথ—বা.বি.
মায়া	মায়াত	মায়া মোহিত হুয়া—পা.হ.
		মায়া বিমোহিত বোলে—ভো.বে.
		মোহিত যাকেবি মায়া—ব.গী.
মূল	গুবিত	বেণু কদম্বক মূল—ব.গী.
ললাট	কপালত	কিনা বিহি লিহিল ললাট—ক.হ.
শবীব	শবীবত	শ্যাম শবীব বচিত—ব.গী.
সভা	সভাত	সভা এক পাত্র—ভ.
সিন্ধু	সাগবত	মজল প্রেম সিন্ধু—কে.গো.
হাত }	হাতত	উন্ধরক ধবি হাত—ব.গী.
হাথ }		ধনু ধব হাথ—বা.বি.
হৃদয়	বুকুত	হৃদয় বিকসিত—ভ.

(১৮-গ) সৰ্ব্বনাম ৰূপ

পদ প্ৰকৰণ অধ্যায়ৰ (৮-গ) পিতানত সৰ্ব্বনাম সম্পৰ্কে কৈ অহা হৈছে। ব্যক্তিবোধক বিশেষণ, কালবোধক, স্থানবোধক আৰু সম্বন্ধবোধক সৰ্ব্বনাম ভেদে পাঁচবিধ সৰ্ব্বনামৰ কথা ব্যক্ত কৰি অহা হৈছে। এতিয়া সৰ্ব্বনাম পদৰ কিছুমান ৰূপ ইয়াত দেখুৱাবলৈ যত্ন কৰা হৈছে। ব্রজাৱলী ভাষাত ইয়াৰ পূৰ্ণৰূপ পাবলৈ নাই।

'তঞি' (তই, তুমি) শব্দৰূপ—দ্বিতীয় পুৰুষ

	একবচন	বহুবচন
প্ৰথমা	তঞি, তুমি, তুমহি, তোহো,	তুমিসব, তোৰাসব তোৰাসবে, তোহোসব, তোহোসবে
দ্বিতীয়া	তোবে, তোহাক, তোহো	তোৰাসবক
তৃতীয়া	তোই	—
চতুৰ্থী	তোহাকলাগি	—
পঞ্চমী	তোমাতেসেহন্তে	—
ষষ্ঠী	তচু, তযু, তুৱা, তেৰা, তেৰি, তেৰে, তোই, তোহ্মাৰ, তোহ্মাৰে, তোৰ, তোৰাক, তোৰে, তোহাক, তোহাকেৰি, তোহাৰ, তোহাৰি, তোহে, তোহো, তোহোৰ	তোৰাসবক, তোৰাসবৰ
সপ্তমী	তোহাত	

'তেঞো' (তেঁও) শব্দৰূপ—তৃতীয় পুৰুষ

	একবচন	বহুবচন
প্ৰথমা	তেঞো, তেহো	তাৰাসবে
দ্বিতীয়া	তচু, তনিক, তাক, তাকৰ, তাকু, তাৰে, তাহে, তাহেক	তাৰাসবক, তাসম্বাক, তাসম্বাত, তাসু, উমৰাসবক
তৃতীয়া	—	—
চতুৰ্থী	তাকু, তাৰে	—
পঞ্চমী	—	—

বিঃ দ্ৰঃ— সৰ্ব্বনাম ৰূপ বিলাকত কেতিয়াবা 'সে' আৰু এসে আদি প্ৰত্যয় যোগ হৈ জোৰ বুজোৱাৰ কামো কৰিছে। যেনে তঞি + সে = তঞিসে (তইহে), তুমি + সে = তুমিসে (তুমিহে), তোমাত + এসে = তোমাতেসে (তোমাতেহে), হামাক + এসে = হামাকেসে (মোলৈহে), মোত + এসে = মোতেসে (মোতেইহে), হামো + সে = হামোসে (মইহে) ইত্যাদি।

	একবচন	বহুবচন
ষষ্ঠী	তথি, তনিকৰ, তা, তাকৰ, তাকেৰি, তাসু, তাহে, তাহেৰ, তাহেৰি	তাৰাসবক তাৰাসবৰ তাসম্বাৰ তাহেক
সপ্তমী	তাহেত	—

'মঞি' (মই) শব্দৰূপ—প্ৰথম পুৰুষ

	একবচন	বহুবচন
প্ৰথমা	মঞি, হামি, হামো, হামোসে আমি	হামোসব, হামোসবে আমি সবে
দ্বিতীয়া	মেৰি, মোই, মোকে, মোৰে, মোহি, মোহে, হামাক, হামাৰি, হামাৰে	হামৰাসবক হামাৰাসবক
তৃতীয়া	—	—
চতুৰ্থী	মোৰে, হামাক	—
পঞ্চমী	—	—
ষষ্ঠী	মহ, মেৰা, মেৰি, মেৰো, মোই, মোৰ মোৰা, মোহি, মোহে, মোহোৰ, হামাক, হামাকু, হামাকেৰি, হামাৰ, হামাৰি, হামাক, হামাৰে, হামাৰেসে, হামো	—
সপ্তমী	হামাকেসে, হামাত, হামাতে, আমাত	—

'এ' (এওঁ, এখেত) শব্দৰূপ—দ্বিতীয় পুৰুষ

	একবচন	বহুবচন
প্ৰথমা	এ, এহে, এহেন্তে, ওই, ওহি	এহে, আৰাসব
দ্বিতীয়া	আহেক, ইহাক, এহেসে	—
তৃতীয়া	—	—
চতুৰ্থী	—	—
পঞ্চমী	—	—
ষষ্ঠী	আহাৰ, আহেৰ, আহেৰি, ইহাক, ইহাৰ, ইহাৰি, উনিকৰ	আৰাসবৰ
সপ্তমী	—	—

'কাহা' (কোন) শব্দৰূপ—তৃতীয় পুৰুষ

	একবচন	বহুবচন
প্ৰথমা	কি, কাহু, কে, কেনা, কেবা, কেহো, কোই, কোন, কোননো, কোনে	—

	একবচন	বহুবচন
দ্বিতীয়া	কাৰে, কাহাক, কাহাকু, কাহে, কাহেক, কাহেৰি, কাহুক, কেউ	—
তৃতীয়া	—	—
চতুৰ্থী	কাহেক	—
পঞ্চমী	—	—
ষষ্ঠী	কাৰ, কাৰো, কাহাক, কাহেৰ, কাহেক, কেবা, কেহ	—
সপ্তমী	—	—

'যে' (যি) শব্দৰূপ—তৃতীয় পুৰুষ

	একবচন	বহুবচন
প্ৰথমা	যি, যে, যো, যোই, যোহি	যাৰাসকল, যাৰাসব যাৰাসবে, যেসব
দ্বিতীয়া	যা, যাক, যাকেৰি, যাৰ, যাৰা, যাৰে, যাসু, যাহাৰি, যাহে	—
তৃতীয়া	—	—
চতুৰ্থী	—	—
পঞ্চমী	—	—
ষষ্ঠী	যাকৰ, যাকেৰি, যাৰা, যাসু, যাহাক, যাহে, যাহেৰ, যাহেৰি, যো, যোহি	—
সপ্তমী	যাতে, যাৰা, যাহা	

'সে' (সেই) শব্দৰূপ—তৃতীয় পুৰুষ

	একবচন	বহুবচন
প্ৰথমা	সে, সো, সোই, সোহি,	সেসব, সেসবো
দ্বিতীয়া	সে	—
তৃতীয়া	—	—
চতুৰ্থী	—	—
পঞ্চমী	সেহন্তে	—
ষষ্ঠী	—	—
সপ্তমী	——	

(১৯) ধাতুৰূপ প্ৰকৰণঃ

ক্ৰিয়াপদৰ মূল ভাগৰ নাম ধাতু। ধাতুত প্ৰত্যয় বা বিভক্তি যোগ হলে ধাতুৰূপ বা ক্ৰিয়াপদ গঠন হয়। ইয়াকে ধাতুৰূপ বা ক্ৰিয়াপদ বোলে। (৮-৬) অধ্যায়ৰ 'ক্ৰিয়া

প্ৰকৰণ'ত ক্ৰিয়াৰ ভাগবোৰৰ উল্লেখ কৰা হৈছিল। সমাপিকা, অসমাপিকা, অপূৰ্ণ, নিষেধবাচক, প্ৰাৰ্থনাবোধক, অনুজ্ঞাবোধক, শতৃবোধক, পাচনী আৰু তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়াবোৰ কাল আৰু পুৰুষ ভেদে ভিন ভিন ৰূপে প্ৰকাশিত হয়। এটি উল্লেখযোগ্য কথা হ'ল যে ব্ৰজাৱলী ভাষাত শব্দৰূপৰ নিচিনাকৈ ক্ৰিয়াপদবোৰো সম্পূৰ্ণৰূপে পোৱা নাযায়। বহুবচনৰ উদাহৰণো সীমিত – প্ৰায় নাই বুলি কলেও বেয়া নহয়। এতেকে ইয়াত বহুবচনৰ কোনো স্থিৰ ৰূপ নাই। সেই বিষয়ে (৬) অধ্যায়ৰ 'বচন আৰু লিংগ নিৰ্ণয়' প্ৰসংগত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। সেইদৰে তিনিওটা পুৰুষ আৰু তিনিওটা কাল সম্পূৰ্ণে থাকিলেও একোটা ধাতুৰ সম্পূৰ্ণৰূপ নথকাত সংস্কৃত বা অসমীয়াৰ দৰে সম্পূৰ্ণ ধাতুৰূপ উল্লেখ কৰিব পৰা নাই। এতেকে হাতে চুকি পোৱাত যি আছে ধাতু, প্ৰত্যয়, ৰূপ, পুৰুষ, কাল, অৰ্থ, উদাহৰণ আদিৰে ইয়াত ধাতুৰূপৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়া উল্লেখ কৰা হল। ধাতুৰূপ দুটা ভাগত ভগাইছোঁ – এটা সাধাৰণ আৰু আনটো অসাধাৰণ। সাধাৰণ ভাগটোত আমাৰ অসমীয়াৰ গ'ল, আহিল, ৰ'ল, থাকিল, খহিল, গুছিল আদি ক্ৰিয়াপদবোৰৰ দৰে হৈছে আৰু অসাধাৰণ ভাগটোত খালে, কলে, কৰিলে, আদি ক্ৰিয়াপদবোৰৰ দৰে হৈছে। দুয়োটা ভাগেই তৃতীয় পুৰুষত হৈছে যদিও প্ৰথম ভাগত তৃতীয় পুৰুষ হোৱা যেন নেলাগে। কিন্তু তিনি পুৰুষৰ ওপৰত চতুৰ্থ পুৰুষৰ অভাৱ। সেয়ে সিয়ো তৃতীয় পুৰুষতে হোৱা দেখুওৱা হৈছে। কাল খিনি ঠিকমতে আছে। ইয়াত প্ৰত্যয়বোৰ সুকীয়াকৈ ফালি দেখুওৱা হৈছে। সেই দৰে কাল আদিও।

(১৯-ক) সমাপিকা ক্ৰিয়া (সাধাৰণ)

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ হল যথাক্ৰমে অ, অই, অত, অতু, অনা, অয়, অয়ে, অন্ত, অহু, আ, আই, আৱত, আৱয়, আৱে, আৱেৰে, ই, ইত, ইনা, এ, এয়া, ওলে।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
উজোৰে	প্ৰকাশ কৰে	অংগ উজোৰে—ব.গী.
উপজে	ওপজে, লাগে	ছিছি ঘিনাসে উপজে—পা.হ.
কম্পয়	কঁপে, লৰে	কম্পয় কুচ যুগ ৰজ্জু—অ.ভ.
কম্পে	কঁপে, লৰে	সীতাক শৰীৰ কম্পে—ৰা.বি.
কৰে	কৰিব খোজে	কি কৰে বিপত্তি—ব.গী.
কাম্পে	কঁপে, লৰে	যশোদাক হৃদয় কাম্পে—কা.দ.
		ভয়ে কাম্পে থিৰ নোহে—অ.ভ.
খণ্ডিত	খণ্ডন কৰে, নাশ কৰে	খণ্ডিত চাৰু ৰুচিস্মিত হাসা—ব.গী.
গঞ্জয়	তুচ্চ কৰে, সামান্য জ্ঞান কৰে	গঞ্জয় গজৰাজ গমন—ব.গী.
গোৱাই	নিয়াই, কটাই অতিবাহিত কৰে	নিসি শয়নে গোৱাই—ব.গী.
ঘোস	ধ্বনিত হয়	গুৰু ঘনঘন ঘোস—ব.গী.
চমকে	জিলিকে, উজ্জ্বল হয়	নবঘন মৈচে চমকে তড়িত—প.প্ৰ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চেলেকয়	চেলেকে	জিহ্বায়ে কৰাবি চেলেকয়—কা.দ.
ছাড়হু	উচ্চাৰিত হয়	মুখে জোনো ছাড়হু—পা.হ.
ছাড়ে		মুখে জোনো ছাড়ে—ভ.
ছুটে	আতৰি যায়, দূৰ হয়	ছুটে অন্তকেৰি দাই—ব.গী.
জনময়	জন্মে; উদ্ভৱ হয়	হামাৰ মনে খেদ জনময়—অ.ভ. শ্ৰৱণে জনময় শঙ্কা—ব.গী.
জলকে }	পোহৰ হয়	তাড়ক যৈচে জলকে—ব.গী.
জলয় }		জলয় দিশ পাশ—পা.হ.
জলে }		জলে কম্বু গলে—ব.গী.
জুড়াৱত	জুৰ পৰে, শাঁত পৰে	পেখি জুড়াৱত তনুমন—প.প্ৰ.
ঝনকে	ঝন্ ঝন্ শব্দ কৰে	কনক কঙ্কন ঝনকে—ৰা.বি. মনি মঞ্জিৰ ঝনকে—পা.হ. ঝনকে মঞ্জিৰ মনি—ক.হ. কিঙ্কিণীকনক ঝনকে—ব.গী.
ঝমকে	শোভাকৰে	কনক কঙ্কন ঝনকে ঝমকে—ৰা.বি. ঝমকে কেয়ুৰ—কা.দ.
ঝুৰই }	নিগৰে পৰে	প্ৰেমে ঝুৰই নিৰ—ব.গী.
ঝুৰয়ে }		ধৰই ঝুৰয়ে নিৰ—কে.গো.
ঝুৰয় }		ঝুৰয় নিৰ নয়না—কে.গো.
ঝুৰয়	ঝন্‌ঝন্ শব্দ কৰে	পদ যুগ মঞ্জিৰ ঝুৰয়—কে.গো.
ঝুৰাই }	নিগৰি পৰে	নয়ন ঝুৰাই—প.প্ৰ.
ঝুৰাৱত }		নিৰ নয়ন ঝুৰাই—ৰা.বি.
ঝুৰাৱে }		নয়ন পুৰি বাৰি ঝুৰাৱত—ক.হ.
ঝুৰে		মঞ্জীৰ ঝুৰাৱত—ভ. হিৰ মঞ্জীৰ ঝুৰাৱে—কা.দ. মণি মঞ্জীৰ ঝুৰাৱে—পা.হ. অমিয়া ঝুৰে বাণী—ৰা.বি.; পা.হ. কহ শঙ্কৰ ঝুৰে—ক.হ. তৃণ দন্তে নিৰ ঝুৰে—কে.গো. ঝুৰে নয়নক নিৰ—ব.গী.
টুটে	কমি যায়	আয়ু ক্ষণে ক্ষণে টুটে—ব.গী.
ঠেলয়	আতৰাই দিয়ে, দূৰ কৰে	যাৰ নামে মুকুতি ঠেলয়—অ.ভ.।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ডোলাই ডোলাৱে ডোলিত ডোলে	ওলমি পৰে	মেলি আঞ্চোল ডোলাই—ৰা.বি. গণ্ড কুণ্ডল ডোলাৱে—কা.দ. কুণ্ডল ডোলিত—ৰু.হ. মকৰি কুণ্ডল গণ্ড ডোলে—পা.হ. কদম্ব মালা ডোলে—কে.গো. শিখণ্ডক ডোলে—ব.গী.
তৰত	তৰিযায়, উদ্ধাৰহয়	তৰত আতি—ভ.
তাৱয় তাৱে	পোৰে, পোৰণি উঠে	অঙগ একু তাৱয়—ব.গী. চলিতে তনু তাৱে—কে.গো. তনুমন তাৱে—ৰু.হ.
থাকে	ৰয়	তোমাৰ চৰণে যেন থাকে—ব.গী.
থুকে	থুক্ থুক্ শব্দ কৰে	তাল থুকে থমকে—ৰু.হ.
দহয়ে দহে	পোৰে, পোৰনিধৰে	তনুমন দহয়ে সদায়—ব.গী. হৃদয় দহে—পা.হ. দহে দোষ সব—কে.গো. দেখিতে দহে আগি—কা.দ. চিৰ বিৰহে দহে—ৰা.বি. তনু দহে আগি—ব.গী.
দ্ৰবয়	শিথিল হয়, কোমল হয়	পাষাণ দ্ৰবয়—ব.গী.
দোলনা	ওলমি থাকে	কদম্ব কেলি দোলনা—ব.গী.
দোলাই দোলাৱে দোলে	ওলমি ৰয়	দোলাই গোবিন্দ—ব.গী. বনমালা হৃদয়ে দোলাৱে—ব.গী. কিঙ্কিণী কনয়া দোলে—ব.গী.
নচলে	চলি নেযায়, আগ নেবাঢ়ে	নচলে চিত্ত গৃহলাগিয়া—প.প্ৰ.
নথাকয়	নেথাকে, নৰয়	যাতে তাতে নথাকয়—ব.গী.
নপাই	নেপায়, লাভ নহয়	নৰতনু পুনুহু নপাই—ব.গী. জানি অন্ত নপাই—ভ.
নপান্ত	নেপায়, লাভ নহয়	খুজি নপান্ত যতনে—কা.দ.
নপাৰি	অসমৰ্থ হয়, নোৱাৰি	প্ৰাণ ধৰিতে নপাৰি—কা.দ.
নপাৱে	নেপায়, লাভ নহয়	চিন্তিয়া নপাৱে লাগ যাৰে—অ.ভ. নপাৱে পদ ধূলাক—ডো.বে. অন্যথা নপাৱে—প.প্ৰ.
নযাই নজাই	নেযায়	সোহি সঙগহি নযাই—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নৰহে নাৰহে	নৰয়, নেথাকে	সুৰতি ৰসে নৰহে গিয়ান—কে.গো. সৰ্ব্বস্ব নৰহে হামাৰি—পা.হ. তোহো বিনে জীৱ নাৰহে—কা.দ. জীৱন নাৰহে থোৰ—ব.গী.
নাইসা	নাহে, অহানাই	ভয়ে নাইসা ঘৰে—ভূ.হ.
নাচোড়া নাছোড়া	নেৰে, এৰিব নোখোজে	ঘাতুক পাপ নাচোড়া—ব.গী.
নাটে	নোজোৰে	জড়ি যত নাটে—ব.গী.
নাৱত	নাহে	যদুপুৰি পাৱত পুনু নাৱত—ব.গী.
নাশে	নাশ কৰে	ভকত ভয় নাশে—ভ.
নাশোহে	শোভা নকৰে	নাশোহে ৰয়নি যৈচে—ব.গী.
নাসে	নাহে	মুখে নাসে মাত—ব.গী.
নিগড়ে	নিগৰি পৰে, ওলাই যায়	নয়নে নিগড়ে নিৰ—চো.ধ. নয়নক নিৰ নিগড়ে—কে.গো. পৰাণ নিগড়ে—ব.গী.
নোজোড়ে নোজোৰে	নাটে	তবহু নোজোড়ে আংগুলা—অ.ভ. তথাপি নোজোড়ে হৰি—পি.গু.
পৰকাশা পৰকাশে	প্ৰকাশ কৰে	যো হৰি পৰকাশা—ব.গী. কয়ো পৰকাশে—কা.দ.
পৰসয়	স্পৰ্শ কৰে, চোৱে	পৰসয় ভোলে—কে.গো.
প্ৰকাশি	প্ৰকাশ কৰে	ধনুসম ভ্ৰূৰ প্ৰকাশি—ভ.
পাই	লাভ কৰে, পাব পাৰি	পাই পদাৰস চাৰি—পা.হ. পাই বড়ি লাজ—ৰু.হ. এক গতি পাই—কে.গো. মিলাই গাই পাই—ভ. মুকুতি কতি পাই—ব.গী.
পুৰে পূৰে	বাদ্য কৰে	পঞ্চম পুৰে—ব.গী.
ফন্দে	স্পন্দন হয়, লৰচৰ কৰে	বাম অংগ ফন্দে—ৰু.হ.; কা.দ.; ৰা.বি
ফলে	গুটি ধৰে, ফলবান্ হয়	ফলে ছনে বনে—ব.গী.
ফুটয়	ফুটিফাটি যায়	কালিন্দী দেখি সখি ফুটয় বুক—ব.গী.
ফোকাৰয়	টানে	মুখে শ্বাস ফোকাৰয়—কে.গো.
বই বহই	বৈ যায়	যতেক মাধুৰি বই—ব.গী. কমল নয়নক নিৰ বহই—অ.ভ. সব শৰীৰে ঘৰম বহই—কে.গো.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
বনাই, মনাই	শোভা করে	মাধুর রঙ্গ বনাই—ব.গী.
বহে	বৈযায়	বুঝি বহে নিব—পা.হ.
		লহু লহু বহে মন্দ—কে.গো.
বাজই	বাদ্য হয়, বাদ্য করে	বাজই থমকে—ব.গী.
বাঢ়য়	বাড়ি যায়, বৃদ্ধি হয়	নির্ম্মল ভকতি বাঢ়য়—অ.ভ.
		বাঢ়য় জিনি নিতে—ক.হ.
		পরম ভকতি বাঢ়য়—পা.হ.
বাসে	বাজ হয়, ওলায়	গায়ে পরিমল বাসে—ব.গী.
বিকাই	বেচে, বিক্রি করে	বিষয় কাচক তনু মাণিক বিকাই—ব.গী.
বিকাশা, বিকাশে	প্রকাশ করে, প্রকাশ হয়	নিরজ নয়ন বিকাশা—ব.গী.
		যার চরণ বিকাশে—ব.গী.
বিরাজয়	প্রকাশ করে	সোহি পদ বিরাজয়—ব.গী.
বোলি	বোলে, ভাবে	বোলি সুরুজ কর মান—কে.গো.
ভঞ্জে	দূর করে, নাশ করে	ভকত ভয় ভঞ্জে—অ.ভ.
		পরাভর ভঞ্জে—ক.হ.
ভাসা, ভাসে	প্রকাশ করে	পীত অম্বর ভাসা—পা.হ.
		যশোরা কোলে ভাসে—ভৃ.লো.
		পঙ্কজ অঙ্কুস ভাসে—ভ.
ভান্তি	প্রকাশ করে	তিল ফুল ভান্তি—প.প্র.
ভোল	মোহ যায়	ত্রিভুবন ভোল—বা.বি.
মঞ্জরয়	গজালি মেলে	মৃত তরু মঞ্জরয়—ব.গী.
মিলত	মিলে, হয়	মিলত মতি মানি—ব.গী.
		মিলত আনন্দ—ভ.
মিলয়	মিলে, হয়	গোপীক মিলয় রতি সুখ—কে.গো.
		পরম আনন্দ মিলয়—বা.বি.
মিলাই	মিলে, হয়	পেখিতে মুকুতি মিলাই—কে.গো.
		মুকুতি মিলাই—পা.হ.
মিলারত, মিলারয়, মিলারে	মিলাই দিয়ে আনি দিয়ে	মুকুতি মিলারত জান—কে.গো.
		বিজুড়ি উজুড়ি মিলারত—ব.গী.
		মিলারত মুকুতি—ভ.
		চারি পদারস হাতে মিলারে—পা.হ
		নিকটে মিলারে জান—ব.গী.
মিলে	পোরা হয়, প্রাপ্ত হয়	মিলে মনোরথ চারি—পা.হ.
		তিলেকে মরণ মিলে—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মোহে	মোহিত হয়	পেখি মন মোহে—প.প্ৰ.
		হাসি জগজন মোহে—ৰু.হ.
ৰই	ৰয়, বৈ থাকে	সদায়ে যিমতে ৰই—ব.গী.
ৰহইনা	নৰয়, নেথাকে	ৰহইনা দেহ বিৰহ—ৰু.হ.
ৰহতু	ৰয়, থাকে	যাকেৰি বয়নে ৰহতু—ব.গী.
ৰহে	ৰয়, থাকে	মধুপুৰি ৰহে দহে—ব.গী.
		কামে কাম্পয়ে ৰহে—কে.গো.
ৰহে	ৰয়, বৈ যায়	গাৱে ৰহে ধাড়ি—পি.গু.
ৰঞ্জ }	শোভা কৰে,	নাভি কঞ্জ ৰঞ্জ অনুপাম—পা.হ.
ৰঞ্জত }	শোভা হয়	সভা ৰঞ্জত—ভ.
ৰঞ্জে	শোভা কৰে,	কঙ্কন কেয়ূৰ ৰঞ্জে—অ.ভ.
	শোভা হয়	ৰঞ্জে তিলক কপোলক—ৰু.হ.
		ভুজ ৰঞ্জে কঙ্কন—ব.গী.
		ৰেখা তিনি ৰঞ্জে—ভ.
ৰাজতু }	শোভা কৰে,	ৰাজতু নন্দ ৰাজকু—ব.গী.
ৰাজে }	শোভা হয়	নৱঘন জিনি তনু ৰাজে—ব.গী.
ৰোলে	শব্দ হয়	মঞ্জিৰ ৰুনঝুন ৰোলে—কে.গো.
লয়	{ ধাৰণা হয়, ইচ্ছা হয়	পিয়া থাকো হেন লয় মনে—ব.গী.
লাগয়	লাগে, প্ৰয়োজন হয়	লাগয় হামাৰে—ভূ.লো.
		চলিতে লাগয় যমপুৰি—ব.গী.
লাগে	ওপজে, উদ্ভৱ হয়	কহিতে বড় দুখ লাগে—পা.হ.
লাগে	প্ৰয়োজন হয়	লৱণু মেৰি লাগে—ভূ.লো.
লাগে	হয়, লাগে	উচিত বুলিতে লাগে শবদ্দ—পি.গু.
লাগে	লাগে	লাগে আগি গাৱে উদ্ধৱ সখি—ব.গী
লাজে	লাজ হয়, পায়	পেখিতে মদন কোটি লাজে—ব.গী.
লুকাই	লুকাই পৰে, নাইকিয়া হয়	সুন্দৰ কটি মুঠিতে লুকাই—অ.ভ.
লুলে	ওলমে, ওলমি থাকে	লুলে অলক কপোল—ৰা.বি.
		উৰে বনমালা লুলে—ব.গী.
		পেছন্দাৰ লুলে—ভ.
লোটে	চুচৰিযায়, লেটিলয়	মাটি লোটে পাট ধতি—প.প্ৰ.
শুহাই	শুৱাই, শুৱনি হয়	গগনে চান্দ শুহাই—ব.গী.
শোভে	শোভা হয়, শোভা কৰে	শোভে দণ্ড মৌক্তি—ভ.
শোহনা	শোভা হয়, শোভা কৰে	নৱ জলধৰ তনু শোহনা—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
শোহাৱেবে	"	অংগ শোহাৱেবে—ব.গী.
শোহে, সোহে	"	শোহে সুললিত—ক.হ.
শোহেয়া } সোহেয়া	"	ধ্বজ অংকুশ শোহে—প.প্ৰ.
		শ্ৰম জলে শোহে মুখ—চো.ধ.
		শ্যাম তনু শোহে—ব.গী.
		বনহু মালা শোহে—ভ.
		বয়ন সুন্দৰ শোহেয়া—ব.গী.
সঞ্চাৰ	গতিকৰে, যায়	বিজুড়ি সঞ্চাৰ—ভ.
সুহাই	শুৱাই, শুৱনি হয়া	মনোহৰ অধৰ সুহাই—ব.গী.
সুহাৱত		মধুৰ অধৰ সুহাই—কে.গো.
		ৰতন ভূষণ চাৰু অংগ সুহাৱত—ৰা.ঝু.
হৰাই	হেৰাই, নাইকিয়া হয়	কাচক চাহিতে মানিক হৰাই—ক.হ.
		জনম চিন্তামণি হাতে হৰাই—ব.গী.
হিন্দোলে	সঞ্চাৰিত হয়	ৰংগে হৃদয় হিন্দোলে—ব.গী.

সমাপিকা ক্ৰিয়া (সাধাৰণ)

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আণ্টএ নাহি } আণ্টয়ে নাহি	নাটে, নোজোৰে	আংগুলা দোহো আণ্টয়ে নাহি—অ.ভ.
কৰিতে লাগে	কৰিব লগা হয়	সে অৱশ্যে কৰিতে লাগে—পা.হ.
চলয়ে নাহি	নচলে, যাব নোখোজে	খোজেক চলয়ে নাহি—কে.গো.
জোড়য়ে নাহি	নাটে, নোজোৰে	জোড়য়ে নাহি আংগুল—অ.ভ.
ঝিকিপাৰে	জিলিকে, জিলিকি উঠে	শ্যাম শৰীৰত ঝিকিপাৰে—ব.গী.
দেখি নাই	দেখা পোৱা নেযায়	দেখি নাই কোন কালে—ব.গী.
নাহি আৱে	নাহে	নয়না নিন্দ নাহি আৱে—ক.হ.
নাহি জাই	নে যায়, যোৱা নাই	আজু দিবস নাহি জাই—ক.হ.
নাহি জানত	নেজানে	কতিহু নাহি জানত—অ.ভ.
		তোহাৰ মহিমা নাহি জানত—ৰা.ঝু.
		নাহি জানত মতি মেৰা—ব.গী.
নাহি টুটত	কমা নাই, নুটুটে	বস্তুক বাঞ্চা নাহি টুটত—অ.ভ.
নাহি থিক	নাই, নাইকিয়া	কোন বস্তু সম্পূৰ্ণ নাহি থিক—ভূ.লো.
		কোন সম্পত্তি নাহি থিক—ৰা.বি.
		শখ নাহি থিক—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি বাজত	নেবাজে, বজা নাই	নাহি বাজত বেণু বিষাণ—ব.গী.
নাহি ৰহ নাহি ৰহত	নৰয়, নৈনেথাকে	পীউ বিনে নাহি ৰহ জীউ—কে.গো. কবু নাহি ৰহত পৰাণে—ব.গী.
নাহি লাগে	নেলাগে, অনাৱশ্যক	আৰৰি নাহি লাগে—ৰা.বৃ.
নাহিশুনা নাহি শুনি	শুনা নাই	কেহো নাহি শুনা—কো.খে. নাহি শুনি কহলো—ৰা.বি.
নাহি শোহে	শোভা নকৰে	বিৰিন্দা বিপিন নাহি শোহে—ব.গী.
পৰয়ে নাহি	নপৰে, পৰা নাই	মাটিত পাৱ পৰয়ে নাহি—ক.হ.
পচি জাই	পচে, জীৰ্ণ হয়	নৱ নাৱ পচি জাই—ব.গী.
পেখি নাহি	দেখা নাই	পাৎসা পেখি নাহি কোই—ভ.
ৰহি পৰে	নিগৰি পৰে বয়	ধাৰে ৰহি পৰে—ব.গী.
বাচয়ে নাহি	নেবাচে	আচাৰি অনাচাৰী বাচয়ে নাহি—কে.গো.
বাঢ়য়ে নাহি	নেবাঢ়ে	ভৰি আগকু বাঢ়য়ে নাহি—কে.গো.
যাৱয়ে নাহি যাৱে নাহি	নেযায়, যাব নোখোজে	কৰ্ণগোচৰে যাৱয়ে নাহি—অ.ভ. কৰ্ণপথে যাৱে নাহি—কে.গো.
ৰহ নাহি	নৰয়, নেথাকে	ৰহ নাহি জীৱন—ৰা.বি.
ৰুচয়ে নাহি	নুৰুচে, তৃপ্তি নহয়	মুখে ৰুচয়ে নাহি—প.প্ৰ.
লাগয়ে নাহি	নেলাগে	আৰৰি লাগয়ে নাহি—ৰা.বৃ.
শুনয়ে নাহি শুনি নাই	শুনা নাই	কতিহো শুনয়ে নাহি—কো.খে. দেখি ন্যাই শুনি নাই—ব.গী.

সমাপিকা ক্ৰিয়া (সাধাৰণ)

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ যথাক্ৰমে—অ, অয়, আই, আৱত, ই, এ আদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আছয়	আছে	আছয় মূৰুতি ধৰি—ব.গী.
আছে	আছে	আছে এক কন্যা—ক.হ. ভাৰত হাটত আছে—ব.গী.
গন্ধাই	গোন্ধাইছে	কেনে লৱণু গন্ধাই—পি.পু.
পড়ি	ৰহিত হৈছে, ওলাই যাব খুজিছে	হৰি বিৰহানলে চেতন পড়ি—ক.হ.
থিক	আছে	মলয় পৱণ তথি থিক—কে.গো. সাগৰ মহ থিক—ক.হ. সৰগুণ সম্পন্ন থিক—ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাগুছে	নুগুছে	নাগুছে এ তিলে তিলে—ব.গী.
পচে	পচিছে, পচি গৈছে	নাৱ পচে ঘাটে—ব.গী.
বাজত	বাজিছে	দেৱ দুন্দুভি বাজত—সকলো নাট বাজত বাজন—ভ.
বাজে	বাজিছে	কৰে আড়ম্বৰ বাজনা বাজে—ক.হ. শিঙগাৰ নিসান বাজে—ভো.বে. দিবিজয় দুন্দুভি বাজে—ভ.
ভাগে	ভাগিছে, দিহা দিহি গৈছে	ভৰা হাট ভাগে—ব.গী.
ৰহ, ৰহে	আছে	ৰামনাম মহ নিখিল পুণ্যৰহ—ব.গী. কোন অধিকাৰী ৰহে—পা.হ.
লাগে	লাগিছে	গাৱে লাগে মাটি—ভূ.লো.
সুহাৱত	শুৱাইছে, শোভা কৰিছে	চাৰু অংগ সুহাৱত—ৰা.ৰু.

সমাপিকা ক্ৰিয়া (সাধাৰণ)

স্বৰূপভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপভূত কালৰ তৃতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয়বোৰ হল যথাক্ৰমে—অ, অতব, অল, অলি, অহ, অহি, আইল, আল, আৱতুৰে, আৱল, ই, ইত, ইবে, ইল, ইলা, উ, এল, এলহ, এলি, ঐল, ও, ওবি, ওবে।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
উপজল	উপজিল, উদ্ভৱ হল	গোপীক প্ৰেম ভকতি উপজল —কে.গো. পৰম তাপ উপজল—ৰা.বি. হৃদয়ে তাপ উপজল—ক.হ. শ্ৰীকৃষ্ণক কৃপা উপজল—কা.দ.
উফন্দল	ওফন্দি গল, উথহিল	পেট উফন্দল—ক.হ.
উৰল	উৰি গল	উৰল ৰাক্ষস ৰামক বাণে—ৰা.বি.
এৰাইল	এৰাল, গুচিল	ওহি এৰাইল পাতেক—কা.দ.
খসল	খহিল, খহি পৰিল	পৰশু খসল—ৰা.বি. খসল বাঘাম্বৰ—ক.হ. খসল কেশপাশ—কে.গো. কেশবেশ খসল—অ.ভ.
গেল, গেলবে, গেলহ	হ'ল, গ'ল	পিন্ধিতে মাস গেল—পা.হ. নাশ গেল অব দোহো—ৰা.বি. জনম গেলবে—ব.গী. নির্ভয়ে নিদ্রা গেলহ—কা.দ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
গেলি	গ'ল, হ'ল	কৈচন দূৰ গেলি—ক.হ.
চড়ল	বেচি হল	হৃদয়ে মৰম চড়ল—কে.গো.
		দুখ দেখি মৰম চড়ল—পা.হ.
		আজু ৰাগ চড়ল—অ.ভ.
চিড়ল	দুটুকুৰা হল চিগিল	ধনু ভাগি পচাৰো চিড়ল—ৰা.বি.
জনিত, জনিল	জন্মিল, উদ্ভব হল	বিমোড়ন জনিত তৰাস—ভ.
		বেগহি জাই জনিল তৰাসে—কে.গো.
জুড়ায়ল	জুৰপৰিল, শাঁত পৰিল	সব শৰীৰ জুড়ায়ল—চো.ধ.
টুটল	টুটিগল, কমিগল	টুটল নৱ অনুৰাগ—কে.গো.
টুটল	উজ্জ্বলতা কমিল	খসল কেশপাশ টুটল হাৰ—কে.গো.
থাকিল	থাকিল, বৈগ'ল	দুৰ্যশ থাকিল মোৰ—পি.গু.
দ্ৰবল	গলি গল, গলিল	হৃদয় দ্ৰবল—কে.গো.
নভৈল	নহ'ল, নেলাগিল	খানিকো নভৈল ঘাও—ব.গী.
নৰৈল	নৰল, নেথাকিল	হৈবাৰ নৰৈল মোৰ—পি.গু.
নাইলা	নাহিল	এভো নাইলা ঘৰে—চো.ধ.
পূৰল	পূৰ্ণ হল	কমল লোচন দোহো লোতকে পূৰল—কে.গো.
পূৰিত	পূৰ্ণ হল	নয়না পূৰিত বাৰি—কে.গো.
		মোহিত ভয়ো ব্ৰজ যোসিত—কে.গো
ভয়ো, ভয়োৰি, ভয়োৰে	হ'ল	ভয়ো নৰপতি ৰঘুনাথে—ব.গী.
		যোঁহি ভয়ো অৱতাৰ—ক.হ.
		যো আগ ভয়ো খাড়া—ভ.
		সখি সুদিন ভয়োৰি—ক.হ.
		ভয়োৰে সুপৰভাত—ব.গী.
ভাগল	ভাগিল, ভঙ্গ হল	যৈচে কলস ভাগল—কে.গো.
ভাগিল	ভাগি গ'ল	কান্দিতে ভাগিল গলা—ভৃ.লো.
ভুলায়তুৰে	ভোলগল	হেৰি গোৱাল ভুলায়তুৰে—ভো.বে.
ভেল	হ'ল, গ'ল	দৈব বাণী বিফল ভেল—ৰা.বি.
		ঘৰ্ম্মিত ভেল—অ.ভ.
ভেলহ, ভেলি, ভেলিৰে	হ'ল	ভেলহ লোক একাকাৰ—কা.দ.
		ভেলি পৰবেস—ৰা.বি.
		ভয় ভেলি দূৰ—ক.হ.
		তনু ভেলি হ্ৰাসা—পা.হ.
		ভেলি পাষণ্ড ৰীত—ভ.
		সৰহি বিহিত ভেলিৰে—পা.হ.
		তম্ভিত ভেলিৰে—কে.গো.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মজল মজ্জল মজিল	মজিল, মগ্ন হল সোমাল	মজল প্ৰেম সিন্ধু—কে.গো. মজ্জল জল পঙ্ক—ৰা.বি. পয়োধি মজ্জল—ভ. প্ৰেমৰসে মজিল সমৃদ্ধি—ব.গী.
মৰল	মৰিল	নিৰন্তৰে প্ৰাণে মৰল—কা.দ.
মৰলহি	মৰিল, মৃত্যু হ'ল	মৰলহি কংস—ভ.
মিলল	মিলিল, হ'ল	কমন উতপাত গোকুলে মিলল—কে.গো.
মিলল	আহিল	গোপালক মৰণ মিলল—কা.দ. মিলল ভক্ষ পিশাচিনী—ৰা.বি. বিঘিনিক উপৰি বিঘিনি মিলল—ক.হ. এ মিলল এ মিলল—সকলো নাট
মিলায়ল	মিলিল	হৰি ভকতিক মহিমা মিলায়ল —কে.গো.
ৰহ ৰহল	ৰ'ল, থাকিল	মাটি লুটি ৰহ—পা.হ. ৰাস ক্ৰীড়া কয়ে ৰহ—কে.গো. হামাৰ হৈতে কি ৰহল—পা.হ.; ভূ.লো. মধুপুৰি ৰহল মুৰাৰু—ব.গী. ৰহল লাজে গোপী—কে.গো. অশোক বন মহ ৰহল—প.প্ৰ. এক পাশ হুয়া ৰহল—সকলো নাট
ৰহলি	ৰ'ল, থাকিল	অৰুণ চৰণমনে ৰহলি—প.প্ৰ. হৰি ৰহলি ধিয়াই—ক.হ. হৰিকো ৰহলি ধিয়াই—কে.গো.
ৰহতৰ	ৰ'ল, বৈগ'ল	ধৰি হৰি কণ্ঠ ৰহতৰ—কে.গো.
ৰহিল ৰহিলা ৰহু	ৰ'ল, বৈগ'ল	কান্দি ৰহিল মুৰাৰি—ব.গী. কান্দিয়া ৰহিলা যেন—অ.ভ. আলিঙ্গি ৰহু ৰাধে—ৰা.ধু. নয়না মুদি ৰহু মাঞি—ৰা.বি. বিৰহে মুদি ৰহু—কে.গো. বামন পহু ৰাহিৰে ৰহু—ব.গী.
লাগল	লাগিল, হ'ল	লাগল শঙ্কা সমাজে—ভ.
শিহৰল	শিয়ৰিৰি গ'ল	সব শৰীৰ শিহৰল—অ.ভ.
শুখায়ল	শুকাই গ'ল	অধৰ শুখায়ল—কে.গো.
সমাপল	শেষ হল, সমাপ্ত হ'ল	কৰতহো পাপ সমাপল আৰি—ব.গী.
হৰল	হেৰাল, নাইকিয়া হ'ল–	মুখে বাক্য হৰল—কা.দ. হাতে হৰল নিধি—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
হৰাল } হৰিল }	হেৰাল, নাইকিয়া হল	হামাৰ ভূষণ হৰাল—ভূ.হ. হৰিল নয়ন সুখ—ব.গী.

সমাপিকা ক্ৰিয়া (সাধাৰণ)

স্বৰূপ ভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰিতে লাগল	কৰিব লগা হ'ল	অতয়ে শ্ৰম কৰিতে লাগল—অ.ভ.
খসি গেল	খহিল, সুলকিল	গাত্ৰৰ বসন খসি গেল—অ.ভ.
খসি পৰল	খহিল, খহি পৰিল	শ্ৰুবশ্ৰুচ খসি পৰল—বা.বি.
গেল উৰি	উৰি গ'ল, উৰিল	জীব্ৰ গেল উৰি—কে.গো.
গেল খায়া	খাই গ'ল	তাৰো গেল খায়া—ভূ.লো.
চলি গেল } চলিয়া গেল }	গুচি গ'ল	উত্তৰ দিশে চলি গেল—অ.ভ. প্ৰসাদ ভুঞ্জি চলিয়া গেল—ভো.বে.
চোড়ি পৰল } ছোড়ি পৰল }	এৰিগ'ল এৰাই গ'ল	চোড়ি পৰল প্ৰাণ—প.প্ৰ. চোড়ি পৰল গোপী—কে.গো.
ত্ৰাস কয়ল	ত্ৰাহগ'ল	অগণিত ত্ৰাস কয়ল—ক.হ.
ঝুৰয়ে লাগল	বৈগল	নিৰ ঝুৰয়ে লাগল—ক.হ.
টুটি পৰল	কমিগ'ল, কমিল	কুচকাঞ্চুৰি টুটি পৰল—কে.গো.
নাহি উপজল	নুপজিল, নহ'ল	তথাপি জ্ঞান নাহি উপজল—অ.ভ.
নাহি ভেল	নহ'ল	মন পূৰণ নাহি ভেল—অ.ভ.
নিকট ভয়ো }	ওচৰ চাপিল চমু চাপিল	চলিতে নিকট ভয়ো—ব.গী.
নিয়া গেল	লৈ গ'ল	চুৰিকৰি নিয়া গেল—ভো.বে.
পৰিয়া গেল	পৰিগ'ল, পৰিল	পৰিয়া গেল বাধা—কে.খে.
পৰিয়ে ৰহল } পৰি ৰহল }	পৰি থাকিল, পৰি ৰ'ল	সৰ্পক কন্ধনে পৰি ৰহল—কা.দ. ভূমি লুটি পৰি ৰহল—অ.ভ. মাটিত পৰিয়ে ৰহল—ক.হ.
পশিল জান	খবৰ ওলাল	ব্ৰজত পশিল জান—ব.গী.
বৈঠি ৰহল	বহি থাকিল, বহিল	পৰম হৰিসে বৈঠি ৰহল—বা.বি.
ভৰল আসিয়া	ভৰি পৰিলহি	দ্বাৰকাপুৰ ভৰল আসিয়া—ক.হ.
ভঙ্গ মানল	পৰাজয় হল	গোপীসব ভঙ্গ মানল—চো.ধ.
ভৈগেল	হল, হৈ গ'ল	ভৈগেল বিয়াল পুতা—চো.ধ. ভৈগেল ত্ৰাসৰ—ভূ.লো.
ৰহ পৰি	পৰিৰ'ল, পৰিল	বুলি ৰহ পৰি—প.প্ৰ.
ৰহল থিক	ৰ'ল, বৈগ'ল	যমলাৰ্জ্জুন হুয়া ৰহল থিক—অ.ভ.
লাগিয়া গেল	লাগিগ'ল, লাগিল	লাগিয়া গেল বেথা—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
শুকি দিল	শুকাল	কাম শুকি দিল—ব.গী.
শুখাই গৈল	শুকাইগল, শুকাল	শুখাই গৈল আণ্ট—ব.গী.
শুতি ৰহল	শুই থাকিল	যমুনাক তীৰে শুতি ৰহল—কা.দ.
সৰি গৈল	সৰিগল, সৰিল	সৰি গৈল চুল—ব.গী.

(১৯-খ) সমাপিকা ক্ৰিয়া, নিত্য বৰ্ত্তমান কাল, প্ৰথম পুৰুষ
(অসংযুক্ত)

প্ৰথম পুৰুষত নিষ্পন্ন নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ সমাপিকা ক্ৰিয়াত এই প্ৰসংগত উদ্ধৃত প্ৰত্যয়বোৰ যোগ হৈ ধাতু ৰূপ গঠিত হৈছে। বৰ্ণানুক্ৰমিক প্ৰত্যয়বোৰ যেনে অঞু, আ, আই, আঞু, ই, ইক, ইঞো, ইছি, ইত, উ, উঁ, এঞু, এহু, ঐল, ও, ওঁ, ও গৈয়া, ওহো, ঞু, য়ো, ৰত ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আইছি	আহোঁ	নিতে আইছি নিতে যাইছি—কো.খে.
আৰত	আহোঁ	নিতে আৰত—কো.খে.
এৰাঞু	এৰাওঁ	কাহেক এৰাঞু—কা.দ.
কয়ো	কৰোঁ	ইন্দ্ৰক গৰ্ব্ব কয়ো সব নাশ—কে.গো.
কৰো	কৰোঁ	কৰো বিকা কিনা—কো.খে.
		এখনে কাতৰ কৰো—ভূ.লো.
		কৰো নমস্কাৰ—কা.দ.
		কৰো পৰনাম—কে.গো.
		কাহে ভকতি কৰো তেৰা—ব.গী.
কৰোহো	"	ওহি স্বৰ্গপথ ছেদ কৰোহো—ৰা.বি.
		পৰনাম কৰোহো—অ.ভ.
		কন্যা দান কৰোহো—ক.হ.
		অহিতে ভোজন কৰোহো—ভো.বে.
		পায়ে পৰিহৰি কৰোহো—ব.গী.
		বাৰেক কৰোহো প্ৰণাম—ভ.
কহো	কওঁ	তথি এক উপায় কহো—ক.হ.
		ৰূপ গুণ কিছু কহো—ৰা.বি.
কহি	"	হামো যে কহি তা শুনহ—পি.পু.
কান্দো	কান্দো	তথায়ে কান্দো হামো—ব.গী.
খপোহো	বাসকৰোঁ	পৰ্ব্বত বনত খপোহো কাল—কো.খে.
খাঞু	খাওঁ	গৰু চাড়ি খাঞু ভাত—পি.পু.
		বস্ত্ত পাইলে বাণ্টিয়া খাঞু ভাত—ব.গী.
		বাম হাতে কাটিয়া খাঞু—ভ.
খেদাঞু	খেঁদো	মুগ্ধ কৰিয়ে খেদাঞু—ক.হ.
চাঞু	চাওঁ	আগে ঘৰমাঝে চাঞু—অ.ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চিন্তোহো	চিন্তাকৰোঁ	চিন্তোহো চৰণক তোই—কা.দ.
চোড়াঞু	উলিয়াঁও	তোহাৰি প্ৰাণ চোড়াঞু—পা.হ.
		আহেৰ প্ৰাণ চোড়াঞু—ৰা.বি.
জাঞু } যাঞু }	যাঁও	এতিখনে জাঞু—ৰু.হ.
জানো	জানো	যে জানো তা কৰব—অ.ভ., পি.গু.
		ইহা হাম জানো—ৰা.বি.
		হামো জানো এক দৈৱকী—ৰু.হ.
		হামো দেবতাসবে জানো—প.প্ৰ.
ডাকো	মাঁতো	তোৰ ভৃত্যসবে ডাকো—কা.দ.
তৰি	উদ্ধাৰ হঁও	নজানো কিমতে তৰি—ব.গী.
থঞু	থওঁ	হামো পাসে পাসে থঞু—কে.গো.
		খীৰ উতাৰি থঞু বুলি—অ.ভ.
থাকো	থাকোঁ	খানিক থাকো চাই—কা.দ.
		কোথা যাঞু কোথা থাকো—ব.গী.
থিক	আছোঁ	ৰাজমাৰগমহ খেলাইতে থিক—চো.ধ.
দেঞু	দিওঁ	মন দেঞু যদি—পি.গু.
		এক পতিয়া লেখি দেঞু—ৰু.হ.
		হৃদয়ে থাকি উপদেশ দেঞু—প.প্ৰ.
দেখো	চাওঁ, ভাবোঁ	বৰতো অধিক দেখো—কা.দ.
		শতগুণে অধিক দেখো—অ.ভ.
ধৰি	ধৰোঁ	কহ কৈচন সখী জীৱন ধৰি—ৰু.হ.
ধৰো	ধাৰণ কৰোঁ	কৈচে জীৱন ধৰো—ৰু.হ.
		মাথে খেড় ধৰো—ৰা.বি.
ধৰোহো	ধৰোঁ	মাথে ধৰোহো তৃণ—ৰু.হ.
নজানা	নেজানো	একু ভকতি নজানা—ব.গী.
নজানো	নেজানো	নজানো দাৰুণ বিধি—ব.গী.
		নজানো সভাসদ—ভ.
নধৰো	নলওঁ	চৰণে নধৰো চাপি—ব.গী.
নপাই	নেপাওঁ	তেৰি আৰতি নপাই—ব.গী.
নপাৰো	নোৱাৰোঁ	ধৰিতে নপাৰো হিয়াৰে—ব.গী.
নৰহো	বাস নকৰোঁ	একো থানে নৰহো ৰাতি—কো.খে.
নভজো	নুপূজো	নভজো তোমাৰ পাৱ—ব.গী.
নাকৰো	নকৰোঁ	সেবিতে নাকৰো ৰতি—ব.গী.
নাচিন্তিত	চিন্তা নকৰোঁ	নাচিন্তিত হামো—কা.দ.
নাচিন্তোহো	চিন্তা নকৰোঁ	আৰ নাচিন্তোহো হামি—কা.দ.
নাচোড়া	নেৰোঁ	ঘাতুক পাপ নাচোড়া—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাৰিছৰো	নোপাহৰোঁ	দেখিতে নাৰিছৰো গোপাল কেলি —ৰ.গী.
নেদেখো	দেখা নেপাওঁ	আৰ নেদেখো তোহাৰি—কা.দ.
		পলাইতে নেদেখো সন্ধি—ৰ.গী.
নোচাড়হো	নেৰোঁ	যো নোচাড়হো ৰাম ৰাণী—ৰ.গী.
নোহো	নহওঁ	হামো সব অৱজৰ নোহো—অ.ভ.
পঠাঞু	পঠাওঁ	তনপান কৰায়া পঠাঞু—অ.ভ.
		কাহেক পঠাঞু—ক.হ.
		দ্বাৰকাক লাগি পঠাঞু—পা.হ.
পাই	পাওঁ	কৈচে কেশৱ পুনু পাই—ৰ.গী.
পাঞু	পাওঁ	যদি অধিক লৱণু পাঞু—অ.ভ.
পাৰি	পাৰোঁ	আকাশক চন্দ্ৰ আনি দিতে পাৰি—ক.হ.
পাৰো	পাৰোঁ	বহাইবাক পাৰো নদী—পি.পু.
		পাৰো কি নাহি পাৰো—অ.ভ.
পিঞো	পিওঁ	বিষয় গৰল হামো পিঞো—ৰ.গী.
ফিৰো	ফুৰোঁ	গহন কাননে হামো ফিৰো—ভো.বে.
বঞ্চোহো	বাস কৰোঁ	এথাতে ৰজনী বঞ্চোহো—কা.দ.
		নিসি সব বঞ্চোহো জাগি—ৰ.গী.
বন্দো	বন্দনা কৰোঁ	বন্দো তুৱা পদ পংকজ—পা.হ.
		বন্দো বাল গোপালং—ৰ.গী.
		বন্দো গোবিন্দ—ভ.
বুলি	কওঁ, বোলোঁ	হামো বচনেক বুলি—ভৃ.হ.
		অব বচনেক বুলি—পি.পু.
বেড়াই } বেড়াঞু	ফুৰোঁ	তাহে হামো হৰিণা বেড়াই—ৰ.গী.
		তিনিও লোক বেড়াঞু—পা.হ.
		গুণ নাম গাই বেড়াঞু—কা.দ.
বোলো	কওঁ	হামো এক উপদেস বোলো—অ.ভ.
		হামো বচনেক বোলো—বা.ব্ৰু.
বোলোহো		হামো যে বোলোহো—ভৃ.হ.
		বচনেক বোলোহো—ক.হ.
		কাকু কৰিয়ে বোলোহো—ৰ.গী.
ভজোহো	ভজনা কৰোঁ	কাহে ভজোহো পহু পাই—ৰ.গী.
ভৰমো	ফুৰোঁ	ভৰমো দিশ দশ—পা.হ.
		ভৰমো তুৱা গুণ গাই—কা.দ.
ভাসি	ভাঁহি যাওঁ	পৰিহামো ভাসি—ৰ.গী.
মাগো	খোজো	আঞ্চোৰ পাতি মাগো—কে.গো.
		কৰযোৰি মাগো—বা.ব্ৰু.
		মাগো নাহি আনকামা—ৰ.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
		মাগো হৰি কৰ—ভ.
মাগোহো	খোজোঁ	মাগোহো শীকৰ তুৱা—ব.গী.
মানি	ভাবোঁ	পাপ অধিক প্রিয় মানি—কে.গো.
মানোহো	মানো, ভান কৰোঁ	ওহি কৃষ্ণক মানোহো—অ.ভ.
মাৰো	বধকৰোঁ, কাটোঁ	আহেৰ মুণ্ড মাৰো—ৰা.বি.
মুণ্ডাঞু	খুৰাওঁ	ঋষিক মুণ্ড মুণ্ডাঞু—ৰা.বি.
যাইছি	যাওঁ	নিতে আইছি নিতে যাইছি—কো.খে.
যাঞু	যাওঁ	হামো সব ব্রজক যাঞু—প.প্র.
		ঘৰক যাঞু—কো.খে.
		কোথা যাঞু—ব.গী.
ৰহু	ৰওঁ	তামহ ৰহু হামো—ব.গী.
লঞু	লওঁ	খেড়ু লঞু মাথ—পা.হ.
		তেৰা বালাই লঞু—অ.ভ.
লাগো	ধৰোঁ	তোহাৰি পাৱে লাগো—ৰা.বি., ভূ.লো
		তোহাৰি গোড়ে লাগো—অ.ভ.
		পয়ৰহি লাগো—ব.গী.
		চৰণহি লাগো—ভ.
লিজঞু	লওঁ	ৰয়নী দিবসে লিজঞু ৰাম নামা—ব.গী.
লেহু	”	আজু জীৱ লেহু তাহাৰা—পা.হ.
সাধি	প্রার্থনা কৰোঁ	তুৱা পাৱে অতয়ে সাধি—কা.দ.
সাধো	বিচাৰোঁ	তোহাৰি চৰণে অতয়ে সাধো—কা.দ.
		সাধো প্রতয়ে তোই মান—পা.হ.
সাধো	সমাধা কৰোঁ	সত্য কহ তা সাধো—কে.গো.
		কোন কৰ্ম্ম সাধো—প.প্র.
		কোন প্রয়োজন সাধো—ক.হ.
সাঞ্চো	সাঁচি থওঁ	যতন কৰিয়া সাঞ্চো—পি.গু.
		সাঞ্চো কাৰ তৰে—কা.দ.
সুমৰো	সোঁৱৰো	পৰভাতে সুমৰো—ব.গী.
সেৱহো	সেৱাকৰোঁ	মঞি সেৱহো ৰামচৰণ—ব.গী.
হঞু	হওঁ	হামো যব চোৰ হঞু—ভূ.হ.
		হঞু তব তুৱা বধ ভাগি—ক.হ.
হু	”	তাকেৰি হু হামো—ব.গী.

সমাপিকা ক্রিয়া, নিত্য বৰ্ত্তমান কাল, দ্বিতীয় পুৰুষ

(অসংযুক্ত)

দ্বিতীয় পুৰুষত নিষ্পন্ন নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ সমাপিকা ক্রিয়াৰ ধাতুত প্রত্যয় যোগ

ধাতুৰূপ অৰ্থ উদাহৰণ

হৈ, কেনেদৰে ধাতুৰূপ গঠিত হৈছে, তাৰ উদাহৰণ দিয়া হল। বৰ্ণানুক্ৰমিক প্ৰত্যয় বোৰ হল- অ, অনা, অৰ, অস, অহ, অহু, আ, আঞি, আৰ, আৰত, ই, ইওনা, এ ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰহ	কৰ, কৰা, কৰে	তাহেক কাল ৰূপে সংহাৰ কৰহ—অ.ভ. ঝুণ্টা ঝগড়া কৰহ—কো.খে.
জানহ	জান, জানা, জানে	তোহো ভল্ল বচন চাতুৰি জানহ—ৰা.বু. যেন পুণ্য আপুনি জানহ—প.প্ৰ.
জানা	জান, বুজ, জানা, জানে	তুমি সব ভাল জানা—ব.গী.
দেখনা	নেদেখ, দেখা নাইনে	তঞি দেখনা অন্তক আগু—ব..
দেখহ	দেখ, দেখি থাকা	প্ৰাণতো অধিক দেখহ—অ.ভ.
দেখহু	দেখ, দেখাচোন	দেখহু খীন দিনে দিনে—ব.গী.
দেখিওনা	নেদেখ, নোচোঁৱা	মোকে দেখিওনা কেনে—ব.গী.
নপাস	নেপাব, নোপোঁৱা	মানবী তনু পুনুহু নপাস—ব.গী.
নহ	নহৱ, নোহোঁৱা	তোহো যশোদানন্দন নহ—কে.গো.
নাকৰ	নকৰ, নকৰা	করুণা নাকৰ মোৰে—ব.গী.
নাকাঞি	নকৰ, নকৰা	হৰিকো ভকতি কতি নাকাঞি—ব.গী.
নাচিন্তস	চিন্তা নকৰ, নকৰা	চিত্তে নাচিন্তস কৈচে—ব.গী.
নাপেখ	নেদেখ, নেদেখা	কমনে নাপেখ মন—ব.গী.
নাহেৰি	নেদেখ, নেদেখা	ওজা সোজা পন্থ নাহেৰি—ব.গী.
নেদস	নিদিয়, নিদিয়া	দানকেন নেদস—কো.খে.
নেদেখস	নেদেখ, নেদেখা	কেনে দেখি নেদেখস আন্ধা—ব.গী.
নেৰাস	এৰাই যাব নোৱাৰ	আজু আৰৰ নেৰাস—ব.গী.
নোহে	নোহোৱ, নোহোৱা	ৰূপ গুণে নোহে হীন—ৰা.বি.
পাৰ } পাৰা }	পাৰমানে, পাৰামানে	যত খাইতে পাৰ তত—চো.ধ. যত পাৰা খাইবে দিবো—ভূ.লো.
পাৰকি	পাৰনে, পোৱানে	পাৰকি নাহি পাৰ—পা.হ.
পুচহ	সোধ, সুধিছা	হামাত কি বাত পুচহ—ৰা.বি., ক.হ. সখী সব কি পুচহ—কে.গো.
ফুৰ	ভ্ৰমণ কৰ, কৰা	ফুৰ চুৰি কৰি—পি.পু.
বেড়াৱ	ভ্ৰমণ কৰ, কৰা	কৈচে কণ্টক বনে বেড়াৱ—কে.গো. তম্বৎ তোহো বেড়াৱ—পি.পু.
যাৱ, জাৱ	সোমাক, সোমা থাকা	চুৰি কৰিবাৰে যাৱ—পি.পু.
শিখাৱত	শিকাৱ, শিকোৱা	অজ্ঞানীক শিখাৱত—প.প্ৰ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া, নিত্য বৰ্ত্তমান কাল, তৃতীয় পুৰুষ
(অসংযুক্ত)

নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ তৃতীয় পুৰুষত নিষ্পন্ন ধাতুত প্ৰত্যয় যোগ হৈ কেনেদৰে ধাতুৰূপ গঠন হৈছে, তাৰ উদাহৰণ দিয়া হল। বৰ্ণানুক্ৰমিক প্ৰত্যয় বোৰ হল–অ, অই, অত, অতু, অনা, অনু, অন্ত, অয়, অয়ে, অয়ী, অৰে, আই, আয়া, আৰ, আৰে, আৰত, আৰয়, আৰে, ই, ইত, ইনালো, ইয়ে, ইৰে, উ, উৰে, এ, এৰে, ঐ, ৰত, ৰন্ত, ৰে ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আচৰয়	আচৰণ কৰে	বহুত বিঘিনি আচৰয়—ৰা.বি.
আটে	বান্ধে, বন্ধন কৰে	গাৰৱ বলে আটে—ব.গী.
আনত	আনে, লৈ আহে	আনত হৰি টানি—চো.ধ.
আৰাধে	আৰাধনা কৰে	ব্ৰহ্মা হৰে আৰাধে—ব.গী.
আৰাৱে	মাতে, ধ্বনি কৰে	কুকুৰা আৰাৱে—কে.গো.
আলিংগত	সাবটি ধৰে	মেলিয়ে আলিংগত—ৰা.ঝু.
আলিংগয়	সাবটি ধৰে	কাহুক আলিংগয়—কে.গো.
আৱে	আহে,	নাগনাৰী আৱে—কা.দ. প্ৰবেশ কয়ে আৱে—সকলো নাট
অৱত	আহে	কোটি কোটি অণ্ড আৱত যাৱত—ব.গী.
ইছয়	ইচ্ছা কৰে	সুখ মুকুতি ইছয়—ব.গী.
উচাৰন্ত	উচ্চাৰণ কৰে	উচাৰন্ত বেদ অলপ কৰি—প.প্ৰ.
কয়	ব্যক্ত কৰে	দীন মাধৱ দাসে কয়—অ.ভ. সাধু সাধু কয় পূজয়—কে.গো. কাকু শংকৰ কয়—ব.গী.
কয়	কৰে	যাকেৰি সেৱা কয় সুৰাসুৰে—কে.গো. তোহাৰি চৰণ সেৱা কৰত—অ.ভ. যাসু কৰত নিত সেৱ—কে.গো.
কৰত	কৰে	কমল সম্ভব কৰত যাকৰ—ভ.
কৰতু	কৰে	কৰতু বিঘিনি নাশা—ব.গী.
কৰয়	কৰে	কাকু কৰয় কৰ যোৰি—কে.গো. সুৰনৰ কৰয় পবিত্ৰ—ৰু.হ. নানা বীভৎস ভাৱনা কৰয়—ৰা.বি. স্মৰণে কৰয় সিদ্ধি—ব.গী.
কৰু	কৰে	যাহে স্মৰণে কৰু পাৰা—ৰা.বি. যাহে সুৰাসুৰে কৰু সেৱা—ৰু.হ. কৰু শৰ সত্তুৰ মুৰাৰি—পা.হ. সুৰ শংকৰ'যা কৰু সেৱা—ব.গী. কৰু ত্ৰিজগত নিৰমান—ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰে	কৰে	মাঞি কৃষ্ণ বুলি কৰে ভাৱনা—কে.গো.
		কৰে আড়ম্বৰ বাজনা বাজে—ৰু.হ.
		লীলা কৰে ভূমি উতাৰি—ভ.
		কি কৰে বিৰ্পত্তি—ব.গী.
কহ	কয়, ব্যক্ত কৰে	কহ শংকৰ গতি—কা.দ.
		কহ কৃষ্ণ কিংকৰ—কে.গো.
কহই	কয়, ব্যক্ত কৰে	কৃষ্ণ কিংকৰ কহই—পা.হ.; ৰু.হ.
		মাধৱে কহই—ব.গী.
কহত	কয়, ব্যক্ত কৰে	কহত গোপাল—ভ. (অন্যান্য)
কহতু	কয়, ব্যক্ত কৰে	কহতু বিধাতা বেদকু বাণী—ৰু.হ.
		কহতু কৃষ্ণকু দাস—ৰা.বি.
		কহতু মাধৱ—ভূ.হ.
		শংকৰ কহতু উপাই—ব.গী.
কহন্ত	কয়, প্ৰকাশ কৰে	মহিমা কহন্ত—ভ.
কহয়	কয়, প্ৰকাশ কৰে	অন্যোঅন্যে কহয়—কে.গো.
		সাধু সাধু ৰাম কহয়—ৰা.বি.
কহয়ী	কয়, প্ৰকাশ কৰে	কিংকৰ শংকৰ কহয়ী—ৰু.হ.
		মুৰুখ মতি কহয়ী—ভ.
কহে	কয়, প্ৰকাশ কৰে	এ সব গুণ কহে—ভ.
কান্দে	ক্ৰন্দন কৰে	নয়নে নিগড়ে নিৰ কান্দে যশোমতি—চো.ধ.
কামোৰে	কামোৰ মাৰে	কোপে নৃপ সব কামোৰে বাহু—ৰু.হ.
কাম্পয় } কাম্পে }	কঁপে	কাম্পয় হেনয় হৰি—অ.ভ.
		সবগোপী তৰাসে কাম্পে—কে.গো.
		তৰাসে ঋষি কাম্পয়—ৰা.বি.
		কাম্পে ৰিপু নৃপ—ৰা.বি.
		কাল মায়া কাম্পে—ব.গী.
খাই	ভক্ষ কৰে	ৰাক্ষসী খাই ৰাখ ৰঘুনাথ—ৰা.বি.
খাই	চোবাই, কৰচে	ৰহি কোপে দান্ত কামুৰি খাই—কে.গো
খেদে	খেদি নিয়ে	যক্ষক খেদে তুলি তৰু শাল—কে.গো.
		তাৰে মাৰিবাৰে খেদে—ব.গী.
খেপত	দলিয়াই দিয়ে	বানৰ মাঝে খেপত—অ.ভ.
খেলত	খেলে, খেলা কৰে	ব্ৰজ ৰমণী সংগে খেলত—কে.গো.
		খেলত গোবিন্দ—ভূ.লো.
		মাঞি খেলত—ব.গী.
খেলাই	খেলে, খেলা কৰে	খেলাই বালক সংগে—ব.গী.
		হেন হৰি চাতুৰি খেলাই—পি.গু.
		খেলনা খেলাই ৰংগে—ভো.বে.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
খেলাৰত	খেলে, খেলা কৰে	সঙেগ লীলায়ে খেলাৰত—কে.গো.
খেলে	খেলা কৰে	সখী সব সঙেগ খেলে—ৰু.হ.
		নানান ৰসে খেলে—ভূ.লো.
		জলমহ খেলে—কা.দ.
		খেলে সঙেগ ৰঙেগ—কে.গো., ব.গী
গৰজয়	গৰ্জ্জে, তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰে	গৰজয় যক্ষক নন্দকুমাৰ—কে.গো.
		কোপে গৰজয়—ৰু.হ.
গৰজে	গৰ্জ্জে, তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰে	গৰজে দানব যুদ্ধকলাই—পা.হ.
গৰিহয়	গৰিহা কৰে, তিৰস্কাৰ কৰে	দসন চৰ্ব্বি মনে গৰিহয়—পা.হ.
গাই, গাইবে	গায়, প্ৰকাশ কৰে	মাধৱ দীন মুৰুখ মতি গাই—অ.ভ.
		হৰিষে হৰিগুণ গাই—কা.দ.
		গুণ গোবিন্দ গাই—ব.গী.
		হৰি গুণ গাইবে—কা.দ.
গাৱত	গায়, কয়	এহু ৰস গাৱত—ৰা.ঝু.
		গাৱত মুকুত নিশেষ—ব.গী.
গাৱে	গায়, কীৰ্ত্তন কৰে	গোবিন্দ গুণ গাৱে—কে.গো.
		হৰিগুণ গাৱে—ৰা.বি.
		গুণ গাৱে নিশেষ—ভ.
গিলে	গ্ৰাস কৰে	মন কাল অজগৰে গিলে—ব.গী.
গুঞ্জৰে	গুন্‌গুন্‌ শব্দ কৰে	ভ্ৰমৰে গুঞ্জৰে—ডো.বে.
ঘসাৱে	ঘৰ্ষণ কৰে, অপমান কৰে	দুই তিনি ধৰিয়ে ঘসাৱে—ৰা.বি.
ঘালি	চিকুত মাৰি দিয়ে	কুচ নখ ঘনঘন ঘালি—পা.হ.
ঘোসত	ঘোষণা কৰে	জয় জয় কৃষ্ণ ঘোসত—ভ.
চৰাৱে, চড়াৱে	চৰাই (গৰুচৰাই)	গোপেৰ সঙেগ ধেনু চড়াৱে—ব.গী.
চড়াৱে	সানে, সানি দিয়ে	গন্ধ চন্দন গাৱে চড়াৱে—কে.গো.
		গেৰুৱা চড়াৱে—ব.গী.
চলয়ে	যায়, গতি কৰে	চলয়ে লয় লাসে—কা.দ.
		ধেনু আগু চলয়ে—ব.গী.
চলত	যায়, গতিকৰে	হৰসে চলত হৰি—ভ.
চলতু	যায়, গতি কৰে	কৰতু কৌতুকে চলতু ৰময়া—ৰা.বি.
চলয়	যায়, গতি কৰে	বেগে চলয় পখীৰাজ—পা.হ.
		পিঠি দিয়ে কহো চলয়—কে.গো.
		ৰামক পাশে চলয়—ৰা.বি.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চলাৱে	খেদি নিয়ে	চলাৱে গোৱাল গণে—ভো.বে.
চলিত	সঞ্চালন হয়	চলিত মায়া—ভ.
চলেৰে } চলে	যায়, গতি কৰে	গোকুলে চলেৰে মুৰাৰি—কা.দ.
		চলে সচকিতে—কে.গো.
		গোপাল চলে গোকুলে—প.প্ৰ.
		পাচু পাচু চলে—ৰা.বি.
		সঙ্গে চলে সাজি—ৰু.হ.
		চলে ৰাধে—কো.খে.
		কনক ৰানকে চলে—ব.গী.
		চলে ৰঙ্গ শালা—ভ.
চাই	দৃষ্টি কৰে	ভকত সবে চাই—অ.ভ.
		ফিৰি ফিৰি চাই—ব.গী.
		দৰ্শহি ৰূপ চাই—ভ.
চাৰে } চাড়ে	চৰাই, মেলি দিয়ে	নাচে গাৱে হাসে চাৰে ধেনু—ব.গী
চাদে	বমি কৰে	নাকে মুখে ৰুধিৰ চাদে—কা.দ.
চালনা	লৰচৰ কৰে	ভঙ্গুৰা ভ্ৰুৰ চালনা—ব.গী.
চাৱে	চাই, দৃষ্টি কৰে	চৌদিশে চাৱে—ৰা.বি.
চুপ	মনে মনে থাকে	পেখিতে মদন চুপ—ব.গী.
চুম্বই	চুমা খাই	কাহাকু চুম্বই বনমালি—কে.গো.
চুম্বত	চুমা খাই	চুম্বত বয়ন মিলাই—ৰা.ৰু.
ছান্দে	বান্ধে, বন্ধন কৰে	টালানি জুড়াৰ ছান্দে—ব.গী.
জম্পয়	কয়, বোলে, ধ্যান কৰে	হা হৰি হা হৰি জম্পয়—ৰা.বি.
		ঘনঘন জম্পয়—কে.গো.
জাই } যাই	যায়, গৈ থাকে	লহু লহু জাই—ৰু.হ.
		কৌতুক কৰিবতে জাই—কে.গো.
জান	জ্ঞান কৰে, ভাবে	বিপক্ষক আপোন জান—ভ.
জানা	জানে, বুজে	ভকত এ তত্ত্ব জানা—ব.গী.
জানে	জানে, বুজে	সামান্য নাৰীও জানে—পি.গু.
জুৰাই } ঝুৰাই	নিৰ্গৰি পৰে	নিৰ নয়ন জুৰাই—ৰা.বি.
		পেখিতে নয়ন জুৰাই—ব.গী.
জোকাৰ	জয়ধ্বনি কৰে	গোপ গোপীৰ জোকাৰ—ব.গী.
ঝঙকাৰয়	জোকাৰে	ঝঙকাৰয় মাথ—ৰা.বি.
ঝাম্পে	জাপ দি পৰেহি	ৰাৱণ তুৰা পৰি ঝাম্পে—ব.গী.
টানে	টানি নিয়ে, বল দিয়ে	যশোৱা ৰজু টানে—ব.গী.
ঠুকে	বজাই, বাদ্য কৰে	তাল ঠুকে ঠমকে—ৰু.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ঠোকাৱে	ইংগিত কৰে	হামো কৃষ্ণ বুলি ঠোকাৱে বুক—কে.গো.
ডাকে ডাকেৰে	মাতে, আহ্বান কৰে	ৰেৰে পুৰন্দৰ ডাকে—পা.হ. গোৱাৰি ঘন ডাকে—চো.ধ. ব্ৰহ্ম বুলি ডাকে—ভো.বে. তোমাৰ নাম ডাকে—ব.গী. ডাকেৰে গোপাল—কা.দ.
ঢুলে ঢোলে	বিচে, বিচি দিয়ে	ঢুলে চামৰে ছত্ৰ—ৰা.বি., পা.হ. পীত অম্বৰক ঢোলে—কে.গো.
তৰয়	উদ্ধাৰ হয়	সুখে সংসাৰ তৰয়—অ.ভ.
তৰে	উদ্ধাৰ হয়	গুণ গাই পাপী তৰে—পা.হ.
তৰ্জ্জয়	তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰে	দসন চৰ্ব্বি ৰাজাক তৰ্জ্জয়—ৰা.বি.
তেজয়	এৰে, ত্যাগ কৰে	দাস ভাবক তেজয়—ব.গী.
থিক	থাকে, ৰয়	স্ত্ৰীক আজ্ঞা পালি সৰ্ব্বথা থিক—কে.গো.
দংসে	দংসন কৰে	কাল ভুজংগম দংসে—পা.হ.
দহনু	দগ্ধ কৰে, পোৰে	মদনে দহনু মন—ৰা.বি. বিৰহে দহনু চিত্ত—ৰু.হ.
দিয়ে	দিয়ে, দান কৰে	কানু বোধ দিয়ে—ৰু.হ.
দুলাৱে	পিৰিকিয়াই	ভ্ৰুব দুলাৱে—ব.গী.
দেখত	দেখে, চাই	সবাকো অধিক দেখত—অ.ভ. হৰি বিনে ৰমণী দেখত—ৰু.হ.
দেখয়	দেখে, চাই	মহিমায়ে কৃষ্ণময় দেখয়—কে.গো.
দেখে	দেখে, চাই	অন্ধকাৰ দেখে—কা.দ. ব্ৰজবাসী দেখে তাক—ভো.বে.
ধৰে	ধৰে, ধাৰণ কৰে	একহাতে ধৰে মন্দৰ তুলি—কে.গো. শিৰে হৰ ধৰ পদ ধূলি—ৰু.হ. ধনু ধৰ হাথ—ৰা.বি. চিকুৰ চিবুক ধৰ—পা.হ.
ধৰত	ধৰে, ধাৰণ কৰে	ধৰত গোপিনী কণ্ঠ—কে.গো.
ধৰয়	ধৰে, ধাৰণ কৰে	বানৰে ধৰয় লুম্ফি হাতে—অ.ভ. ব্ৰহ্মা ৰুদ্ৰাদি ধ্যানে ধৰয়—কে.গো.
ধাই	যায়, গতি কৰে	লহু লহু ধাই—প.প্ৰ. শ্ৰৱণ বিবিধ ধ্বনি ধাই—ব.গী. দোহো জোপে ধাই—ভ.
ধাইনালো	যায়, গতিকৰে	গজেন্দ্ৰ গমন জিনি ধাইনালো—ব.গী..
ধাকুৰে	ভুকুৱাই, আঘাত কৰে	হৃদয় ধাকুৰে যশোমতী—কা.দ.
ধালে	ধালি দিয়ে	ভীষ্মকধালে ভৃংগাৰ ধৰি পানী—ৰু.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ধাৱে	খেদে, খেদি যায়	ধৰি ধৰি সমৰক ধাৱে—ব.গী.
ধিয়াই	ধ্যান কৰে	সনক সনন্দ যোগী যাহাকু ধিয়াই—ব.গী.
ধিয়ানা	ধ্যান কৰে	হামাকু ধিয়ানা—ব.গী.
ধিয়াৱত	ধ্যান কৰে	চৰণ ধিয়াৱত যাৰা—ব.গী.
নগনয়	গণ্য নকৰে, মন কাণ নিদিয়ে	সে সব দুখকো নগনয়—ৰা.বি.
নছাড়য়	নেৰে, এৰি নিদিয়ে	নয়না কামিনী ৰূপ নছাড়য়—ব.গী.
নছাড়ে	নেৰে, এৰি নিদিয়ে	নছাড়ে ভকতি ৰতি—প.প্ৰ. বাসনা নছাড়ে—ব.গী.
নজান	নেজানে, বুজি নেপায়	মহিমা কবহু নজান—ভ.
নজানা	নেজানে, বুজি নেপায়	যাকেৰি মহিমা নজানা—ব.গী.
নজানয়	নেজানে, বুজি নেপায়	সকল নিগমগণে যাক নজানয়—ব.গী.
নজানি	নেজানে, বুজি নেপায়	পঢ়ি পুনু মৰম নজানি—ব.গী.
নজানে	নেজানে, বুজি নেপায়	মূৰুখ শংকৰ নজানে—ভ.
নধৰে	ধাৰণ নকৰে	মনমথে নধৰে মূৰুতি—ব.গী.
নধাৱে	নেযায়, গতি নকৰে	দেখিতে মন নধাৱে—ব.গী.
নপাৱন্ত	নেপায়, পাৰ নোৱাৰে	আদি অন্ত নপাৱন্ত কেৱ—ৰু.হ. প্ৰবন্ধে চিন্তিয়া নপাৱন্ত—ব.গী.
নমাৰে	নেমাৰে, মাৰি নিনিয়ে	খৰে নমাৰে বানে নেনে—ব.গী.
নসহে	সহ্য নকৰে	মানিনি নসহে তিল এক—পা.হ. সহজে নসহে হৃদি মোৰ—কে.গো. নসহে সন্তাপে—কা.দ.
নাচয়	নাচে, নৃত্য কৰে	নাচয় অপেচৰাগণ—ব.গী.
নাচে নাচেৰে }	নাচে, নৃত্য কৰে	নাচে যৈচন সখী—ৰু.হ. লৱপু ভুজিয়া নাচে—ভূ.লো. উচায়া পাখনি নাচে—ব.গী. সংগে গোপিনী নাচেৰে—কে.গো.
নাৱে	নাহে, আহিব নোখোজে	জীৱননাথ। নাৱে—ৰু.হ. নাৱে নয়নক নিন্দ—ব.গী.
নিতৰে	তৰি যায়, উদ্ধাৰ হয়	শুনিতে শত নিতৰে—ব.গী.
নিন্দিত	নিন্দা কৰে, তুচ্ছ কৰে	নখমণি নিন্দিত—পা.হ.
নিবাসিত	বাস কৰে	লক্ষ্মী নিবাসিত—ভ.
নিবাসে	বাস কৰে	ভুজংগম ৰাজ নিবাসে—ভ.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
নিরিখয়	চাই, দৃষ্টি করে	কাহুক হাস্যে নিরিখয়—কা.দ.
নিরিখে	চাই, দৃষ্টি করে	নিরিখে যত নব নারী—ব.গী.
নিরেখয়	চাই, দৃষ্টি করে	দেখি নিরেখয়—কা.দ.
নিষেধয়	বাধা দিয়ে	সুহৃদ সোদর বাধে স্বামী নিষেধয়—কে.গো.
নিস্তরে	উদ্ধার হয়	পাপী সব সংসার নিস্তরে—কে.গো., পা.হ.
নেনে	নিনিয়ে, নৈ নেয়ায়	খরে নেমারে বাণে নেনে—ব.গী.
নৈবে	নেবে, এরি নিদিয়ে	তথাপি প্রার্থনা নৈবে—প.প্র.
পঢ়ে	পাঠ করে	পণ্ডিতে পঢ়ে শাস্ত্র—ব.গী.
পর	পরে, পরিয়ায়	পর মুরুচি কুমারি—বা.বি.
পরয়ে	পর্বে, পরিযায়	ঘনঘন মুরুচি পরয়ে—ক.হ.
পরয়	পরে, পরি যায়	সে উথলি পরয়—অ.ভ. মুরুচি পরয় ররবালা—কে.গো. মুরুচি পরয় চেতন—কা.দ., ক.হ মুরুচি পরয় সুর নারী—ব.গী.
পরে	পরে, পরি যায়	নির্ঘাত পরে—কা.দ. মুরুচি পরে—কে.গো. প্রাণ কোনদিনা পরে—ব.গী.
পলাই	পলায়ন করে	প্রাণক কাতরে ইন্দ্র পলাই—পা.হ.
পলায়া	পলায়ন করে	পলায়া জগত পতি—অ.ভ.
প্রকাম্পে	কাঁপে, কাঁপি যায়	মহিধর তরসি প্রকাম্পে—ব.গী.
প্রহারা	প্রহার করে	গরজি বাসর বাণ প্রহারা—পা.হ.
পাতে	পাতি ধরে, যোর করে	সোহি করপাতে—ব.গী.
পায়ী	পায়, লাভ করে	করতহু গতি পাতকি পায়ী—ব.গী.
পাবয়ে	পাবে	বেরে যাদর পাবয়ে গালি—ক.হ.
পারত	পায়, লাভ করে	পারত ভর নদী পার—কে.গো. তাহে শুনিতে ভনিতে পারত—ক.হ. পারত চারি পদারস—ভ.
পারে	পায়, লাভ করে	প্রসাদ পারে—প.প্র. মনপুরি পারে—ভ.
পিয়ে	পান করে	পিয়ে একেচরী করি চুর—কে.গো. মধু মধুকর পিয়ে—ব.গী.
পিড়ে	পীড়া করে, দুখ দিয়ে	তোহারি বিয়োগে আগি পিড়ে —কা.দ.

৭

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
পিন্ধায়য়	পিন্ধাই দিয়ে	গলে পিন্ধায়য়—কে.গো.
পিন্ধে	পরিধান করে	বনের মালা গাণ্ঠিয়া পিন্ধে—ব.গী.
পিয়ত	পান করে, পী খাই	নয়ন ভৃঙ্গ ভরি পিয়ত—কে.গো.
পুচয়ে	সোধে	পুচয়ে গোপী প্রেম আকুল—ব.গী.
পুচত	গুরুত্ব দিয়ে, খবর লয়	লরণু কে পুচত—অ.ভ.
পুচয়	সোধে, জিজ্ঞাসা করে	যশোরা পুচয় পথিকজনে—চো.ধ.
পুচে	সোধে, জিজ্ঞাসা করে	তারে পুচে কানু—ভো.বে.
		পুচে অলঙ্কার কেনে—ভু.হ.
পূজয়	পূজে, পূজা করে	সাধু সাধু কয় পূজয় হাসি—কে.গো.
পূরত	পূর্ণ করে	রাধা পূরত মন—রা.মু.
		পূরত ওহি উদর—ব.গী.
পূরয়	পূর্ণ করে, পূর্ণ হয়	বেণু রয়ে পূরয় গগন—ব.গী.
পূরে	পূর্ণ করে	গোপী মনোরথ পূরে—কে.গো.
		ভকত জন মনোরথ পূরে—ব.গী.
ফিঙ্কারয়	ডাণ্ডি ধরে	খাণ্ডা ফিঙ্কারয় কৃষ্ণক লাগি—পা.হ.
ফিরে	ফুরে, ভ্রমণ করে	তীরে তীরে ফিরে—চো.ধ.
		যমুনা তীরে ফিরে—ব.গী.
ফুঙ্কে	ফুঁকে, শব্দ করে	হরির অধরে ফুঙ্কে—ব.গী.
ফুটয়	ফুটিওলায়	অন্তরত জল ফুটয় কমল—ব.গী.
ফুরে	ভ্রমণ করে	ধায়া ফুরে তারে মারিবারে—অ.ভ.
		মারিতে ফুরে ধায়া—ব.গী.
ফোকারয়ে	উচুপি উচুপি কান্দে	শ্বাস ঘন ফোকারয়ে—ক.হ.
		নির ঝুরয় ফোকারয়ে—রা.বি.
		ফোকারয়ে শ্বাস—পা.হ.
ফোকারত	ফেকুরি ফেকুরি কান্দে	ঘরঘন শ্বাস ফোকারত—রা.বি.
ফোকারে	উচুপি উচুপি কান্দে	নিশ্বাস ফোকারে—রা.বি.
		ফোকারে দুখিনি—কা.দ.
		ফোকারে নিশ্বাস—ব.গী.
ফোর }	ফালে,	কাঞ্চুরা চোর ফোর—রা.বি.
ফোরে }	ফালি পেলায়	কাঞ্চুরি ফোরে ভোরে—পা.হ.
বখানা	ব্যাখ্যা করে	জানিয়া গুণ বখানা—ব.গী.
বখানি	বখানে, ব্যাখ্যা করে	গুণ বেদ বখানি—ব.গী.
বজাই	বজায়, বাদ্য করে	গোপিনি তালি বজাই—চো.ধ.
		রঞ্জিত ধেণু বেণু বেণু বজাই—কা.দ.
		হাতে তালি বজাই—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বজান্ত	বজায়, বাদ্য কৰে	বহুৰসে বাঁশিটি বজান্ত—ব.গী.
বজারন্ত	বজায়, বাদ্য কৰে	নিৰবধি বজারন্ত—ব.গী.
বজারয়	বজায়, বাদ্য কৰে	সমৰক সাজি বজারয় ঢোল—পা.হ.
বজারত	বজায়, বাদ্য কৰে	সুমধুৰ বেণু বজারত—ৰা.ম্নু.
		বেণু বজারত—কে.গো.
বজারে	বজায়, বাদ্য কৰে	বাঁশিটি বজারে—ভো.বে.
বঞ্চয়	বাস কৰে	দিন সব বঞ্চয়—কে.গো.
বন্দয়ে }	বন্দনা কৰে,	ৰজ অজ বন্দয়ে—ব.গী.
বন্দনৰে }	সেৱা কৰে	সুৰাসুৰ বন্দনৰে—ব.গী.
বন্দিত	বন্দনা কৰে, সেৱা কৰে	সাদৰ বন্দিত—কে.গো.
		ব্ৰহ্মা মহেশ বন্দিত—পা.হ.
বৰিষয় }	বৰ্ষণ কৰে	বিষ বহ্নি বৰিষয়—কা.দ.
বৰিষে }		বৰিষয় ফুল—পা.হ.
		বৰিষে কুসুম সুৰ—ৰা.বি.
		শিৰে শিৰিখ বৰিষে—কা.দ.
		ধাৰায়ে বৰিষে—কে.গো.
বৰ্ণারত	বৰ্ণনা কৰে	বিনোদ বৰ্ণারত—অ.ভ.
বহত }	বহন কৰে,	পৰম সাদৰে বহত—পি.গু.
বহে }	বৈ নিয়ে	সোবোকে বহে গোপনাৰী—কে.গো.
বাই	বায়, বজায়	কদম্বক মূলে বেণু বাই—কে.গো.
		সিন্ধ সবে বাই কাছেৰে—কা.দ.
		আনন্দে গোবিন্দে বাই—ব.গী.
বাধই }	বাধা কৰে,	হৰি সবাৰে বাধই—ভূ.হ.
বাধে }	নিষেধ কৰে	সুহৃদ সোদৰ বাধে—কে.গো.
বান্ধয় }	বান্ধে,	গোপীক বান্ধয় উড়লে টানি—কে.গো.
বান্ধে }	বন্ধন কৰে	গো কণ্ঠ পাশে বান্ধয়—অ.ভ.
		কেনে তাহাক বান্ধয়—ব.গী.
		কেশ কেশৰে বান্ধে হাতে—কে.গো.
বারয় }	বজায়, বাদ্য কৰে	বারয় বিদ্যাধৰে—ব.গী.
বারে }		ইন্দ্ৰে মৃদঙ্গ ৰঙ্গে বারে—ৰা.বি.
		বারে দুন্দুভি—পা.হ.
		বারে গোপ বেণু—প.প্ৰ.
বিনারে	প্ৰাৰ্থনা কৰে	সুন্দৰী ধৰি হৰি চৰণ বিনারে —ক.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বিৰাজে	প্ৰকাশ কৰে	বক পকতি বিৰাজে—পা.হ.
		ইন্দু বদন বিৰাজে—কে.গো.
		অঙ্গ বিৰাজে—অ.ভ.
		যাৰ চৰণ বিৰাজে—ব.গী.
বিঞ্চে	বিচে, বিচি দিয়ে	কাহ্নু কাহ্নু আঞ্চোৰে বিঞ্চে—কে.গো.
বুলাই	খেদি নিয়ে	গোধন আগু বুলাই—ব.গী.
বেড়ায়ে	ফুৰে, ভ্ৰমণ কৰে	শচী লাস বেস কয়ে বেড়ায়ে—পা.হ.
বৈঠে	বহে, বহি থাকে	কোটি ব্ৰহ্মাণ্ড বৈঠে—ব.গী.
		তাসু পৃষ্ঠে বৈঠে—ভ.
বোলয়	বোলে, কয়	বোলয় পৰমদেৱ—ভো.বে.
		কাহা যাসি বোলয় গোৱালি—চো.ধ.
		সবো নিষেধ বোলয়—প.প্ৰ.
		বোলয় কাহ্নু আইলো—কে.গো.
বোলাই	বোলে, কয়	হাসিয়া খেলাই বোলান বোলাই —ব.গী.
বোলায়ে	বজায়	সুমধুৰ মুৰুৰি বোলায়ে—ব.গী.
বোলে	বোলে, কয়	কৃষ্ণ কিঙ্কৰে এহু বোলে —সকলো নাট
বোলেৰে		জয় হৰি বোলে—ব.গী.
		ৰোষে বোলে বাণী—ভ.
		বোলেৰে যশোৱা—ব.গী.
বোলে	ভাবে, অনুভব কৰে	বোলে সব গোপী তেজি—কে.গো.
ভন, ভানা	কয়, বোলে	কৃষ্ণ কিঙ্কৰ ভন—প.প্ৰ.
		ৰস শঙ্কৰে ভানা—ব.গী.
ভাসত	কয়, বোলে	ভাসত মাঞি—ব.গী.
ভুলাই	মোহিত কৰে	ৰূপ ভুবন ভুলাই—কা.দ.
		হৰি ভুবন ভুলাই—ব.গী.
		লোক ভুলাই—ভ.
ভুলায়ে	মোহিত কৰে	হাসি ৰসে ভুবন ভুলায়ে—ব.গী.
ভুলে	মোহ যায়, মোহিত কৰে	ৰূপে ভুবন ভুলে—অ.ভ.
		ৰূপে ভুবন ভুলে—ব.গী.
ভুঞ্জত	ভোজন কৰে, খাই	ভুঞ্জত শৰণ হৰি—অ.ভ.
ভোলে	পাহৰি যায়, পাহৰে	মনমথ ভোলে—ৰা.বি.
		মধুৰ মধুপ মধু ভোলে—ব.গী.
মথে	মন্থন কৰে	ব্ৰজ বধু দধি মথে—ব.গী.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
মর্দ্দয়	মর্দ্দন করে, পীড়া করে	হামার মন মদনে মর্দ্দয় —কে.গো.
মাগত	মাগে, খোজে	মাগত শরণ্ সোহি—ব.গী.
মাগয়	মাগে, খোজে	মূরুখ মতি মাগয়—ব.গী.
মাগে	মাগে, খোজে	মাগে শরণ্ হরি—ভূ.লো.
		মাগে আঞ্জুরি জুরি—পা.হ.
		বিনয়ে রময়া মাগে—কে.গো.
		মাগে শরণ্ হরি—ব.গী.
মাতয় } মাতে	মাতে, আহ্বান করে	আহার লগতে বৃক্ষে মাতয়—ভো.বে.
		মাতে বাহু তুলি—ভ.
মারয়	প্রহার করে	ঠেঙগলা মারয়—রা.বি.
মারে	বধ করে	শুষি মারে পুতনা—কে.গো.
মার্জ্জিত	মোহারে, মচি পেলায়	করতল মার্জ্জিত লোরে—অ.ভ.
মোচে	মোহারে, মুচি দিয়ে	মোচে শ্রমজল কতো—কে.গো.
মোহয়	মোহিত করে	ত্রিভুবন মোহয়—ব.গী.
মোহা	মোহ যায়	মুনি মন মোহা—রা.বি.
মোহেরে	মোহিত করে	মোহেরে মদন গোপালা—ব.গী.
যাই, জাই	যায়, গতি করে	ঘনঘন ভূমিকম্প যাই—কা.দ.
		নরতনু বিফলহি যাই—রা.বি.;ভ.
		লীলা গতি যাই—ক.হ.
		দণ্ডে যুগ যাই—ক.হ.
		চরণ না হেরি জীর যাই—ব.গী.
যাচে	দিয়ে, দান করে	গোপী শরণ্ যাচে—চো.ধ.
যোগারয় } জোগারয়	যোগান ধরে	কাহু তাম্বুল যোগারয়—কে.গো.
রহত	রয়, রৈযায়	বিছুড়ি রহত রস ডোলে—কে.গো.
		বিছুড়ি রহত তনু—ব.গী.
		যোহি রহত নিজ ঠাম—ভ.
রাখত	রাখে	রাখত মন হরিপদ—ব.গী.
রাখে	রাখে, রক্ষা করে, চরাই	কালিন্দীতীরে রাখে ধেনু—ব.গী.
রারে	মাতে, চিঞঁরে	ত্রাহি ত্রাহি কৃষ্ণ গোপিনী রারে—কে.গো.
রোহে	উঠে, গাত্রোত্থান করে	বাহডু চাড়িতে রোহে—ব.গী.
লরে	লয়, সং করে	ধায়া ধায়া লরে লাগু—ব.গী.
লঙ্ঘয়	লঙ্ঘন করে, অতিক্রম করে	হরিপদক লঙ্ঘয়—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
লাড়য়ে	লৰাই, লৰচৰ কৰে	লাড়য়ে বাহু হৰিগুণ—ৰা.বি.
লিয়ে	লয়, গ্ৰহণ কৰে	সাৰ ভকতে লিয়ে—ব.গী.
লুটে	হৰণ কৰে,	ওহি লুটে বাটোৱাৰি—ব.গী.
শপয়	শাও দিয়ে, শপত দিয়ে	কুকুৰাক শপয়—কে.গো.
শুংঘয়	শুঙেগ, ঘ্ৰাণ লয়	কান্ধে লৈয়া শুংঘয়—কে.গো.
শোষে	শোষণ কৰে	বাড়য় অগণি শোষে প্ৰাণ—ব.গী.
সঞ্চৰ	পৰেহি, গতিকৰে	সঞ্চৰ চঞ্চৰ মধুকৰ লোহে—পা.হ.
সিচত	সিচে, সিঞ্চন কৰে	পানী সিচত হাসি—কে.গো.
সিঞ্চে	সিচে, সিঞ্চন কৰে	শিৰত কানুৰ কুসুম সিঞ্চে—কে.গো. বস্ত্ৰ উৰৰে সিঞ্চে—কো.খে.
সেৱত	সেৱা কৰে	পদ পংকজ সদায়ে সেৱত—কে.গো.
সেৱন্ত	সেৱা কৰে	সেৱন্ত কত প্ৰবন্ধে—ব.গী.
সেৱিত	সেৱা কৰে	ব্ৰহ্মা মহেশ সেৱিত—ক.হ. চৰণ সেৱিত সুৰ শিৱং—ব.গী.
সোহয় সোহে }	শোভা কৰে	কোলে সোহয় সোহি দেৱা—ভূ.লো. সোহে কটিত—প.প্ৰ.
হৰত	হৰণ কৰে	ইহ পৰলোকে হৰত বিত্ত—ব.গী.
হৰই হৰয় }	হৰণ কৰে, নাইকিয়া হয়	চেতন হৰই—কা.দ. হৰই চিত্ত হামাক—ব.গী.
হৰাৱত	হৰণ কৰে	হৰিণী হৰাৱত চেতন—কে.গো.
হৰু	হৰণ কৰে	পেখি হৰু তাপ—পা.হ.
হৰে	হৰণ কৰে	হৰে অভাগিক মোহি—ৰা.বি. জগতকে পাপ হৰে—কে.গো. সব শ্ৰুতি হৰে—ব.গী.
হানয়	আঘাত কৰে	ঘনঘন হানয়—ব.গী.
হালয়	হালি থাকে, লৰচৰ কৰে	হালয় বতাসে—ব.গী.
হালে	হালি থাকে, ওলাই যাব খোজে	দেখিয়া পৰান হালে—ব.গী.
হাসত	হাঁহে, হাস্য কৰে	হাসত বহু লয়লাসে—অ.ভ. শুনিয়ে হৰি হাসত—ৰা.ৰু.
হাসে	হাঁহে, হাস্য কৰে	পিশাচিনী হাসে—ৰা.বি. হাসে হৰিষে ৰৰনাৰী—পা.হ. হেৰি হেৰি হাসে—ভূ.লো.
হেৰই	দৃষ্টি কৰে, চায়	হেৰই ৰমণী ঘন—ক.হ.
হেৰত	দৃষ্টি কৰে, চায়	হেৰত কোপে খিচে—ৰা.বি.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
হেৰয়ে	দৃষ্টি কৰে, চায়	কাহাকু হেৰয়ে হাসি—কে.গো.

সমাপিকা ক্ৰিয়া
নিত্য বৰ্ত্তমান কাল, প্ৰথম পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰবো নাহি	নকৰোঁ	আজু চিনান কৰবো নাহি মাৱ—ব.গী.
কৰো গিয়া	কৰোঁগে	ৰাস কেলি কৰো গিয়া—কে.গো.
কহন নজাই	ক'ব নোৱাৰোঁ, শেষ কৰি নোৱাৰোঁ	হৰিগুণ কহন নজাই—ক.হ.
কহিতে জানো	ক'ব জানো, ক'ব পাৰোঁ	হামো কথা কহিতে জানো—অ.ভ.
কহিতে নাহি পাৰি	ক'ব নোৱাৰোঁ, কৈ অন্ত কৰিব নোৱাৰোঁ	শত বৰিষে কহিতে নাহি পাৰি—ৰা.বি.
চিন্তো চৰণ না	চৰণ চিন্তা নকৰোঁ	চিন্তো চৰণ না তেৰি—ব.গী.
ছাড়ব নাহি, ছাড়বো নাহি	নেৰোঁ, এৰি নিদিওঁ	ছাড়ব নাহি আৰ—অ.ভ. হামো ছাড়বো নাহি—চো.ধ. তোহাক ছাড়বো নাহি—ভূ.লো.
জানন নজাই	নেজানো, বুজি নেপাওঁ	বিপৰীত লীলা তেৰি জানন নজাই—ব.গী.
দিতে পাৰি	দিওঁ, দিব পাৰোঁ	কিমতে দিতে পাৰি—পা.হ. আনি দিতে পাৰি—ক.হ.
দেখো গৈয়া	চাওঁগে, দেখোঁগে	দেখো গৈয়া আনন্দ নয়নে—ব.গী.
ধৰয়ে নপাৰি	ধৰিব নোৱাৰোঁ	ধৰয়ে নপাৰি মন—কে.গো.
ধৰয়ে নাহি	নধৰোঁ, ধৰি নেথাকোঁ, ধৰা নাই	তোহাৰি দোষ হামো কিছু ধৰয়ে নাহি—পা.হ.
নাহি কৰোহো	নকৰোঁ, কৰা নাই	প্ৰাণীক পীড়া নাহি কৰোহো—অ.ভ.
নাহি ছাড়ব	নেৰোঁ, এৰি নিদিওঁ	তোহাৰি সঙ্গ নাহি ছাড়ব—পা.হ.
নাহি ছোড়হো	নেৰোঁ, এৰি নিদিওঁ	নাহি ছোড়হো সখি—ব.গী.
নাহি ছোড়ি	নেৰোঁ, এৰিব নোৱাৰোঁ	তোহাক হামো নাহি ছোড়ি—চো.ধ.
নাহি জানত	নেজানো, জানিব নোৱাৰোঁ	কিছুৱে নাহি জানত—ব.গী.
নাহি জানো	নেজানো, জনা নাই	কোন ভিতি গেল নাহি জানো—কে.গো.
নাহি দেখি	নেদেখোঁ, দেখা পোৱা নাই	হামো নাহি দেখি—চো.ধ. কবহু নাহি দেখি—পা.হ. কবহু নাহি দেখি—ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি দেখো	নেদেখোঁ, দেখা নেপাঁও	নাহি দেখো আন্ধা—ব.গী.
নাহি দেঅ	নিদিওঁ, দিয়া নাইনে	হামো কি খাইতে নাহি দেঅ—পি.গু.
নাহি দেৱব	নিদিওঁ	লৱণু তুলিতে নাহি দেৱব—অ.ভ.
নাহি দেৱবো	নিদিওঁ	কতিহো যাইতে নাহি দেৱবো—ভূ.লো.
নাহি ধৰব	নধৰোঁ, ধৰিব নোৱাৰোঁ	তোহো বিনে জীৱন নাহি ধৰব—কা.দ.
নাহি পৰখো	নোচোওঁ, স্পৰ্শ নকৰো	কবহু নাহি পৰখো—ক.হ.
নাহি পৰেখো		নাহি পৰেখো পৰনাৰী—কে.গো.
নাহি পাৰয়	নোৱাৰোঁ, সমৰ্থ নহওঁ	নাহি পাৰয় পাৱ পঙ্কজ—কে.গো.
নাহি পাৰি	নোৱাৰোঁ, সমৰ্থ নহওঁ	সম্বৰণ কৰিতে নাহি পাৰি—ৰা.বি. গুণ সুজয়ে নাহি পাৰি—পা.হ.
নাহি পাৰিয়ে	নোৱাৰোঁ, সমৰ্থ নহওঁ	তব পাদ পঙ্কজ তেজয়ে নাহি পাৰিয়ে—কে.গো.
নাহি পাৰো	নোৱাৰোঁ, সমৰ্থ নহওঁ	পাৰো কি নাহি পাৰো—অ.ভ.
নাহি বুলিয়ে	নোবোলোঁ, বোলা নাই সমৰ্থ নহওঁ	তোহাক হামো চোৰ নাহি বুলিয়ে—চো.ধ.
নাহি যাৱব	নেযাওঁ	হামো সব ওহি যমুনা ঘাটে নাহি যাৱব—কো.খে.
নাহি ৰাখব	নেৰাখোঁ	দেহা নাহি ৰাখব—কে.গো.
নাহি লিঞো	নলওঁ	তুৱা গুণ নাম নাহি লিঞো—ব.গী.
নাহি হেৰহো	নেদেখোঁ	সুহৃদ নাহি হেৰহো—ব.গী.
নিয়া জাঅ	লৈ যাওঁ	তোহাৰি পাৰিজাত নিয়া জাঅ—পা.হ.
প্ৰবেশো নাহি	নোসোমাওঁ	কুণ্ডীন প্ৰবেশো নাহি—ক.হ. বাৰি প্ৰবেশো নাহি—পা.হ.
পাৰয়ে নাহি	নোৱাৰোঁ, সমৰ্থ নহওঁ	পাৱে হাণ্ঠিতে পাৰয়ে নাহি—পা.হ.
পাৰব নাহি	নোৱাৰোঁ, সমৰ্থ নহওঁ	ব্ৰজ যাইতে পাৰব নাহি—কা.দ.
পেখয়ে নাহি	নেচাওঁ, দৃষ্টি নকৰোঁ	হামাৰ চক্ষু আন পেখয়ে নাহি—কে.গো.
পেখবো নাহি	নেদেখোঁ, দেখিবলৈ নেপাওঁ	পুনু পেখবো নাহি আৰ—ব.গী.
বহাইতে পাৰো	বোৱাই দিব পাৰোঁ নকৰোঁ	নদী বহাইতে পাৰো—অ.ভ.
বহাইবাক পাৰো	বোৱাই দিব পাৰোঁ	বহাইবাক পাৰো নদী—পি.গু.
বোলো নাই	নোবোলো, নকওঁ	হামি বোলো নাই তঞি—ব.গী.
ভাবি চৰন না	চৰণ চিন্তা নকৰোঁ	ভাবি চৰণ না তেৰি—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মৰি জাঅ / মৰিয়া জাঅ	মৰোঁ, মৰি যাওঁ	মৰি জাঅ তাপে—কা.দ. কিংকৰী মৰি জাঅ—কে.গো. হামো মৰিয়া জাঅ—ক.হ. হাস্যেৰহুয়া মৰিয়া জাঅ—অ.ভ.
মৰিয়ে নজাঅ	মৰি নেযাওঁ, নমৰোঁ	কৈচে মৰিয়ে নজাঅ—ভূ.লো.
মাৰি জাঅ	মাৰোঁ, বধ কৰোঁ	গাডাৰা ঘাট মাৰি জাঅ—ভ.
ৰহব নাহি	নৰওঁ, ৰ'ব নোৱাৰোঁ	ৰহব নাহি প্ৰাণে—ৰা.বি.
ৰাখো গিয়া	ৰাখো গৈ	হামো তাহেক ৰাখো গিয়া—অ.ভ.
শুনয়ে নাহি	নুশুনো মন নিদিওঁ	আন পুনু কিছু শুনয়ে নাহি—কে.গো.
শুনিয়ে ৰহো	শুনো, শুনি থাকোঁ	হামো শুনিয়ে ৰহো—ক.হ.
সহব নাহি	নসহোঁ, সহ্য নকৰোঁ	ভৰ্ৎসনা সহব নাহি—পি.গু.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল, দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
জানয়ে নাহি	নেজান, নেজানা	তোহো কিছু জানয়ে নাহি—ৰা.বি.
দেখয়ে নাহি	দেখা নাইনে	তোহো দেখয়ে নাহি—কে.গো.
দেখু নাহি	নেদেখ, দেখা নেপোৱা	তাহে দেখু নাহি মন্দমতি—ব.গী.
নাহি কৰত	নকৰাকৈ আছনে, নকৰ	তোহো কি ভোজন নাহি কৰত —পি.গু. সম্ভাষণ কৈচে নাহি কৰত—কে.গো.
নাহি চিনহ	পৰিচয় নেজান নেজানা	হামাক নাহি চিনহ—পি.গু.
নাহি জানহ	নেজান, নেজানা	কৃষ্ণক মহিমা নাহি জানহ—অ.ভ.
নাহি দেখোৰে	নেদেখ, নেদেখা	মানব দেহ নিত নাহি দেখোৰে—ব.গী.
নাহি পঠাৱ	নপঠাৱ, নপঠোৱা	হামাৰ সংগে নাহি পঠাৱ?—ৰা.বি.
নাহি পাৰহ	নোৱাৰ, নোৱাৰা, সমৰ্থ নহৱ, নোহোৱা	স্ত্ৰীক ছোড়য়ে নাহি পাৰহ—পা.হ.
নাহি পালটাৱ	ওলোটাই নিনিয়, ওভোটাই নিনিয়া	কৈচে নাহি পালটাৱ?—পা.হ.
নাহি পাৱ	নেপাৱ, নেপোৱা	পাৱ কি নাহি পাৱ—পা.হ.
নাহি পাৱত	নেপাৱ, নেপোৱা	কৈচে নাহি পাৱত—অ.ভ.
বুঝয়ে নাহি	নুবুজ, বুজিব নোৱাৰা	তোহো কিছু বুঝয়ে নাহি—ক.হ.
মৰিতে নজাৱ	নমৰ (কিয়) মৰি নেযাৱ	ওহি তাপে মৰিতে নজাৱ—পা.হ. ছিঃ মৰিতে নজাৱ—ভূ.হ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল— তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
এড়ান নজাই	মুক্তি নেপায়, মুক্ত নহয়	তাৰণ এড়ান নজাই—অ.ভ.
কম্পয় ৰহে	কঁপে, কঁপি থাকে	নদীসবো কামে কম্পয় ৰহে—কে.গো.
কয় জাই	কৰি যায়	কানু কৌতুক কয় জাই—কা.দ.
কৰয়ে নাহি	নকৰে, কৰা নাই	পতি পুত্ৰে অসূয়া কৰয়ে নাহি—প.প্ৰ.
কৰত নাহি	নকৰে, কৰা নাই	নিসি নিদ্ৰা কৰত নাহি—ৰু.হ.
		কৰত নাহি মুকুতি—ব.গী.
খেদি খাই	খেদি আহি কামোৰেহি	কাম ক্ৰোধ কুত্তা খেদি খাই—ব.গী.
খেলান খেলে	খেলা খেলে, খেলা কৰে	হৰিৰ সংগে খেলান খেলে—ব.গী.
খেলে নাহি	অহা যোৱা নকৰে	নাসাত প্ৰাণ বায়ু খেলে নাহি—কা.দ.
গণয়ে নাহি	গণ্য নকৰে, তুচ্ছ কৰে	তোহাৰ কথাক গণয়ে নাহি—প.প্ৰ.
		অধীন কৃষ্ণ বুলি গণয়ে নাহি—কে.গো.
চাহে নাহি	নেচায়, চোৱা নাই	ত্ৰাসে পাচু চাহে নাহি—ৰু.হ.
ছাড়য়ে নাহি	নেৰে, এৰিব নোখোজে	হামাৰ কোল ছাড়য়ে নাহি—কে.গো.
		কৃষ্ণক ছাড়য়ে নাহি—প.প্ৰ.
ছোড়য়ে নাহি	নেৰে, এৰিব নোখোজে	হৰি ছোড়য়ে নাহি—চো.ধ.
জানয়ে নাহি	নেজানে	যোগে বিচাৰি জানয়ে নাহি—ৰা.ৰু.
		কৃষ্ণক জানয়ে নাহি—প.প্ৰ.
		মথনক শ্ৰম জানয়ে নাহি—অ.ভ.
		জানয়ে নাহি গোপী—ব.গী.
জানত নাহি	নেজানে	জানত নাহি কোই—ভূ.লো.
জানে নাহি	নেজানে	জানে নাহি যোগ বিচাৰি—ৰা.ৰু.
ডাকিয়া আনে	মাতি আনে	ডাকিয়া আনে ধেনু—ব.গী.
তল কৰে	তললৈ নিয়ে	মহা পাকে তল কৰে—ব.গী.
তেজয়ে নাহি	নেৰে, এৰা নাই	আক্ৰোস তেজয়ে নাহি—অ.ভ.
দাহ কৰে	পোৰে, দগ্ধ কৰে	দুখানলে হৃদয় দাহ কৰে—কা.দ.
ধৰয়ে নপাই	ধৰিব পৰা নাই	জীৱন ধৰয়ে নপাই—কে.গো.
ধৰনু নজাই	ধৰিব নোৱাৰে	তনু ধৰনু নজাই—কে.গো.
নাময়ে নাহি	{ নেনামে, নামিব নোখোজে	তখন কোল হন্তে নাময়ে নাহি—অ.ভ.
নাহি আৱত	নাহে, অহাৰ সম্ভাৱনা নাই	বাহুড়ি নাহি আৱত—ব.গী.
নাহি কৰত	নকৰে, কৰিব নোখোজে	নাহি কৰত ভূত দায়া—ব.গী.
নাহি খেলে	আহা যোৱা নকৰে	নাসাত নিশ্বাস নাহি খেলে—ৰু.হ.
		নাসাত প্ৰাণবায়ু নাহি খেলে—পা.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি ছোড়ত	নেৰে, এৰিব খোজা নাই	তন পান নাহি ছোড়ত—অ.ভ.
নাহি জানি	নেজানে, জনা নাই	মন্দমতি লোক অবহু নাহি জানি—পা.হ
		কবহু নিয়ত নাহি জানি—ব.গী.
নাহি জানে	নেজানে, জনা নাই	কিছুৱে নাহি জানে—ৰা.বি.
নাহি দেৱব	নিদিয়ে	হামাক থান নাহি দেৱব—প.প্র.
নাহি পাই	নেপায়, পোৱা নাযায় পাব নোৱাৰে	জীৱে নাহি পাই—কে.গো.
		কতিহু নাহি পাই—ক.হ.
		দেৱে নাহি পাই—ব.গী.
নাহি পানা	নেপায়	তবহু অন্ত নাহি পানা—ব.গী.
নাহি পাৰত	নোৱাৰে, অসমৰ্থ	দূৰ কৰিতে নাহি পাৰত—অ.ভ.
		তুষ্ট কৰাইতে নাহি পাৰত—ভু.লো.
নাহি পাৱত	নেপায়, পাব নোৱাৰে	ওহি প্রসাদ নাহি পাৱত—অ.ভ.
		দেৱতা সবো নাহি পাৱত—পি.গু.
নাহি পাৱে	নেপায়, পাব নোৱাৰে	তোহাক নাহি পাৱে—ক.হ.
		কোননো পাৰ্থকে নাহি পাৱে—প.প্র.
নিয়া জাই	নিয়ে, লৈ যায়	সত্যভামা পাৰিজাত নিয়া জাই—পা.হ.
		বিবাহক কন্যা নিয়া জাই—ক.হ.
		হামাৰ পুত্রকেকে নিয়া জাই—কা.দ.
পাৰয়ে নাহি	নোৱাৰে, সমৰ্থ নহয়	ভকতি কৰিতে পাৰয়ে নাহি—প.প্র.
		ইন্দ্রে দিতে পাৰয়ে নাহি—পা.হ.
পালিতে লাগয়	পালিব লাগে	তোহাৰি আজ্ঞা পালিতে লাগয়—ৰা.বি.
পোড়ব নাহি	নোপোৰে, পোৰনিনুঠে	পোড়ব নাহি যুৰাইব—ব.গী.
ফুটি জাই	সৰকিযায়, ওলাইযায়	হামাৰ প্ৰাণ ফুটি জাই —কে.গো.; কা.দ.
বাগৰ পাৰয়	বাগৰা বাগৰি কৰে	ধৰিয়ে বাগৰ পাৰয়—ৰা.বি.
বাধয়ে নাহি	বাধা নকৰে	বাক্য বাধয়ে নাহি—কে.গো.
বুঝয়ে নাহি	বুজিব নোৱাৰে বুজিব নোৱাৰি	তাহে বুঝয়ে নাহি—পা.হ.
বুঝয়ে নাহি পাৰি	বুজিব নোৱাৰি	চিত্ত বুঝয়ে নাহি পাৰি —কে.গো.; পা.হ.
মথন মথে	মন্থন কৰে	মথন মথে যশোমতী মাঞি—অ.ভ.
ৰহয়ে নাহি	নৰয়, ৰব নোৱাৰে	বিভঙ্গে পলাই ৰহয়ে নাহি—পা.হ.
		প্ৰাণ ৰহয়ে নাহি—ক.হ.
		জীৱ ৰহয়ে নাহি—কা.দ.
		নৱনু ৰহয়ে নাহি—পি.গু.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
লঙঘয়ে নাহি	উলঙ্ঘা নকৰে, অতিক্ৰম নকৰে	বিঘিনি লঙঘয়ে নাহি—প.প্ৰ.
শুনয়ে নাহি	নুশুনে, কান দিয়া নাই	বিপ্ৰসবে শুনয়ে নাহি—প.প্ৰ. কিছু শুনয়ে নাহি—কে.গো.
সহয়ে নাহি	নসহে, সহ্য নকৰে	হামাৰ হৃদয় সহয়ে নাহি—পা.হ.; ভূ.লো.
সম্বৰয়ে নাহি	নেসামৰে, সাম্ভৰিনলয়	বস্ত্ৰ সম্বৰয়ে নাহি—কে.গো.
হিন্দোল পাৰে	হেন্দোলনি পাৰে	কৌতুকে হিন্দোল পাৰে—ব.গী.

(১৯-গ) সমাপিকা ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ প্ৰথম পুৰুষত নিষ্পন্ন ক্ৰিয়া পদবোৰ ইয়াত উল্লেখ কৰা হল। ইয়াত যোগ হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ এনে ধৰনৰ। যেনে—অ, অছি, আ, ই, ইছো, ঐছি, ও ৰসি ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অভিলাসা	বাঞ্চা কৰিছোঁ	শঙকৰ এহু অভিলাসা—ব.গী.
আছি	আছোঁ	শুতিয়া আছি—ভূ.হ.
আৰসি	আহিছোঁ, গৈছোঁ	হামো সব আৰসি—চো.ধ.
কহৈছি	কৈছোঁ	হামো সত্য বাণী কহৈছি—ৰা.বি. তাহেক বাত কহৈছি—ভূ.হ., চো.ধ.
কিনিছো	কিনিছোঁ	এনে এনে কত কিনিছো দই—কো.খে.
চলৈছি	আহিছোঁ, আহি আছোঁ	হামো ভূমি পাৰে চলৈছি—কে.গো. তোহোহামো কুণ্ডিন চলৈছি—ৰু.হ.
চলৈছো	গৈছোঁ, গৈ আছোঁ	হে মুনিৰাজ এ চলৈছো—ৰু.হ. মথুৰা হাটে চলৈছো—কো.খে.
চলো	আহিছোঁ, আহি আছোঁ	ভূষণ লৈয়া হামো চলো—ভূ.হ.
পুচত	কৈছোঁ	তদনন্তৰ সূত্ৰ পুচত—পা.হ.
বৰৈছি	বৰিছোঁ, বৰণ কৰিছোঁ	তোহাক পতিভাবে বৰৈছি—ৰু.হ.
ভোল	ভুলিছোঁ, ভোল গৈছোঁ	মন মনমথ ভোল—কে.গো.
ৰহৈছি	ৰৈছোঁ, ৰৈ আছোঁ	ভকতিক বশ্য হুয়া ৰহৈছি—অ.ভ. হামো অচেতন হুই ৰহৈছি—ভূ.হ.
ৰাখছি	ৰাখিছোঁ, ৰাখি থৈছোঁ	সবাৰ বন্ধ কয়ে ৰাখছি—চো.ধ.
শুনৈছি	শুনিছোঁ, শুনি আছোঁ	বেদত শাস্ত্ৰত শুনৈছি—প.প্ৰ.
সহৈছি	সহিছোঁ, সহ্য কৰিছোঁ	তাহেক হামো সহৈছি—পি.গু.
হুয়াছি	হৈছোঁ, হৈ আছোঁ	পৰম পীড়িত হুয়াছি—প.প্ৰ. ক্ষুধায়ে পীড়িত হুয়াছি—ভূ.লো.

ধাতুৰূপ অৰ্থ উদাহৰণ

সমাপিকা ক্রিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত নিষ্পন্ন ক্রিয়াপদ বোৰত যোগ হোৱা প্রত বোৰ এনে ধৰণৰ। যেনে—অ, অইছ, অত, অল, অস, আসি, অহ, অহু, আ, আর, আর আরসি, ই, ইতেছ, উ, এরত, এরস, এসি, ঐছ, ঐছা, ঐছি, লে, র, রত, রস,হ ইত্যাদি

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অরতবৈছ	জন্মলৈছা, জন্ম হৈছা	ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্তে অরতবৈছ —পা.।
আচৰহ	আচৰণ কৰিছ, কৰিছা, কৰিছে	কি নিমিত্তে ইহাত বিপক্ষ আচৰহ —বা.বি
আছা	আছ, আছা, আছে	আছা দের দুষ্টক—কা.দ.
কৰস / কৰসি	কৰিছঁ, কৰিছা, কৰিছে	অতয়ে নিন্দা কৰস—পা.হ.
		পামৰি হৰিকো কৰসি বড়াই—পা.হ.
		গৰব কৰসি তোহো কৈচা—বা.ঝু.
		কৈচে কৰসি মুৰাৰি—চো.ধ.
		তাপ কৈচন কৰসি—ক.হ.
		জপতপ তীৰিথ কৰসি—ব.গী.
কৰহ	কৰিছ, কৰিছ্ন,	কি নিমিত্তে বাৰম্বাৰ বিলাপ কৰহ —বা.f
		কিসক কন্দল কৰহ—ডো.বে.
		কিনিমিত্তে মাটি লুটি ক্রন্দন কৰহ —ভূ.ক
কৰিতেছ	কৰিছ, কৰিছা, কৰিছে	নিয়ম কৰিতেছ—অ.ভ.
কৰৈছ	কৰিছ, কৰিছা, কৰিছে	বহ্নি হন্তে ৰইখা কৰৈছ—কে.গো.
		কত কাতৰ কৰৈছ—বা.বি.
		বন্ধন কৰৈছ—অ.ভ.
		অতয়ে কদৰ্থনা কৰৈছ—পা.হ.
কৰৈছি	দিছ, দিছা, দিছে	চোৰ বুলিয়ে কলঙ্ক কৰৈছি—চো.ধ.
কহ / কহসি	কৈছ, কৈছা, কৈছা	হামাক ঝুন্টা বাত কহ—ভূ.হ.
		কৈচে কহসি মাঝি—পা.হ.
কহৈছ	কৈছ, কৈছা, কৈছে	তোহো কি কহৈছ—পা.হ.
কাম্পা	কঁপিছ, কঁপিছা, কঁপিছে	কাম্পা কি কাৰণে—ব.গী.
খেলারত	খেলিছ, খেলিছা,খেলিছে	আগু খেলারতা ঐচন—ভূ.হ.
খেলার	খেলিছ খেলিছা,খেলিছে	অতয়ে চাতুৰি খেলার—ভূ.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
গৰাবি	বদনাম দিছু, দিছা, দিছে	কাহেক চোৰ গৰাবি—চো.ধ.
চাড়হ ছাড়হ	এৰিছু, এৰিছা, এৰিছে	কি নিমিত্তে হামাক চাড়হ—কা.দ.
চাৱ চাৱল	চাব খুজিছা, ইচ্ছা কৰিছা	নিয়ম কৰিতে চাৱ—পি.গু. পসাৰ নমাইতে চাৱ—কো.খে. ৰাকচক হাতে দিতে চাৱ—ৰা.বি. আপোন পুত্ৰক খাইতে চাৱল—অ.ভ. হামাক মাৰিতে চাৱল—কা.দ.
জীৱলে	প্ৰাণ লব খুজিছু, খুজিছা, খুজিছে	কৈচে কেশৱ জীৱলে—কে.গো.
দেখাৱ	দেখুৱাইছু, দেখুৱাইছা, দেখুৱাইছে	হামাক ভীতি দেখাৱ—ৰা.বি. ঐচন ৰাগ দেখাৱ—অ.ভ.
দেৱত দেৱস	দিছু, দিছা, দিছে	ঐচন কলঙ্ক দেৱত—ভূ.হ. হামাক অপযশ দেৱস—পি.গু.
দেসি	দিছু, দিছা, দিছে	গাৰি দেসি কতি লাই—পা.হ. তোহো গাৰি দেসি—ৰু.হ. কৈচে কলঙ্ক দেসি—চো.ধ.
ধৰহ	ধৰিছু, ধৰিছা, ধৰিছে	কি নিমিত্তে প্ৰাণ ধৰহ—পা.হ. আৰু সকলোনাট
নিন্দস	নিন্দা কৰিছু, কৰিছা, কৰিছে	গোবিন্দক নিন্দস পামৰি—পা.হ.
পলাৱ পলাৱস পলাৱত	পলাইছু, পলাইছা, পালাইছে	ৰহ ৰহ কাহে পলাৱ—পা.হ. অৱকৈচে পলাৱস—পা.হ. আগু আজু পলাৱত—অ.ভ.
পাৰ	পাৰিছু, পাৰিছা (চৌপনিত খাটে)	মন সুখে পাৰ কৈচে নিন্দ—ব.গী.
পাৰা	পাৰিছু, পাৰিছা (গালি পৰাত খাটে)	গালি পাৰা কাৰে—পি.গু.
পালা	পালিছু, পালিছা, পালিছে	সোহি আজ্ঞা পালা—ব.গী.
পুচত	সুধিছু, সুধিছা, সুধিছে	যবহু সাৰোতৰ পুচত—ভূ.হ.
ফুৰা	ফুৰিছু, ফুৰিছা, ফুৰিছে	সোহি পদে ফুৰা—ব.গী.
বখান বখানহ বখানি	বখানিছু, বখানিছা, বখানিছে	হামাকু দোষ বখান—ভূ.হ. হামাকু আগু বখানহ—পা.হ. হামাকু দোষ বখানি—ভূ.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বন্ধা	বান্ধিছ, বান্ধিছা, বান্ধিছে	কাহে ওহি মোহ বন্ধা—ব.গী.
বঙ্গহ	বলকিছ, বলকিছা, বলকিছে	হামাত মিছা বঙ্গহ—পা.হ.
বহা বহৈছা	বৈ নিছ, নিছা, নিছে	া তুমি গোপীক বহা—ব.গী. আপহি আপ বহৈছা—ৰা.ঝু.
বাগৰ	বাগৰিছ, বাগৰিছা, বাগৰিছে	হামাত ৰোষে বাগৰ—ভৃ.লো.
বান্ধস	বান্ধিছ, বান্ধিছা, বান্ধিছে	হ ম্মাক বান্ধস—অ.ভ.
বেচহু	বেচিব খুজিছ, খুজিছা, খুজিছে	বেচহু কাচক লাই—কে.গো.
বৈঠহ	আছ, আছা, আছে	সৰ্ব ঘটে বৈঠহ—ব.গী.
বোলইছ বোলত	বুলিছ, বুলিছা, কৈছ, কৈছা	দাৰুণ বাক্য বোলইছ—কে.গো. কৃষ্ণক অপযশ বোলত—ভৃ.হ. হামাক চোৰ বোলত—চো.ধ.
বোলসি	বুলিছ, বুলিছা, বুলিছে	হামাক চোৰ বোলসি—চো.ধ. কতিনা বোলসি নাথ—পা.প্ৰ.
বোলাৱসি	বোলাইছ, বোলাইছা	দেৱতাক ইন্দ্ৰমিচা বোলাৱসি—পা.হ.
মৰ মৰসি	মৰিছ, মৰিছা, মৰিব খুজিছ, খুজিছা	দুখ পায়া কেনে মৰ—ব.গী. মৰসি কতি লাগা—ব.গী.
মাগা	খুজিছ, খুজিছা, খুজিছে	সে তুমি শৰণ মাগা—ব.গী.
মোহৈছ	মুহিছ, মুহিছা, মুহিছে	সব লোক মোহৈছ—পা.হ.
যাস যাসি	যাব, খুজিছ, খুজিছা, খুজিছে	তোহো তেজি যাস—কা.দ. আৰ কাঁত যাসি—ৰু.হ. আজু কাহা যাসি—চো.ধ.
যাহা	যাব খুজিছ, খুজিছা, খুজিছে	কাহা যাহা—কা.দ. যাহা কাহালাগি—ব.গী.
ৰহু ৰহৈছ	বৈছ, বৈছা, ৰৈ আছ, ৰৈ আছা	কমনে বিচুড়ি মন ৰহু—ব.গী. কোন সুখে ৰহৈছ—পা.হ.
লেহু	লৈছ, লৈছা, লব খুজিছ, খুজিছা	জীৱন লেহু কতিলাই—কে.গো.
সহৈছ	সহিছ, সহিছা, সহ্যকৰি আছ, আছা	কত অপৰাধ সহৈছ—অ.ভ.
সোধ	সুধিছ, সুধিছা	কি সোধ তোৰ মায়েৰ পই—কো.খে.
হৰসি	হৰণ কৰিছ, কৰিছা, কৰিছে	হৰসি কুসুম হামাৰি—পা.হ. কঠিন বচন হৰসি চেতন—কে.গো.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
হুয়াছ	হৈছ, হৈছা, হৈ আছ, আছা	পৰম নিৰ্ম্মল হুয়াছ—প.প্ৰ. বেকত হুয়াছ—কে.গো.; অ.ভ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুৰুষত নিস্পন্ন ক্ৰিয়াপদ বোৰত যোগ হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ এনে ধৰনৰ। যেনে অ, অত, অতৰে, অতু, অন্ত, অয়, আসি, আ, আৱত, আৱতুৰে, আৰে, ই, ইছা, ইছে, ইত, ইতেছে, ইসে, উ, এ,ঐছে, ৱতৰি, ৱত, ৱয় ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আইসে	আহে, আহিছে, আহি আছে	আইসে শুনা বংশীৰ ধ্বনি—ব.গী.
আছয়	আছে	লৰণু চোৰ ধৰি আছয়—চো.ধ.
আছা	আছে	আছা শুতিয়া একলে—ভৃ.হ.
আৱত	আহিছে, আহি আছে	আৱত এ কানু—কা.দ. আৱত ধাতা—ৰু.হ. ঘনে ঘনে আৱত হামি—ভৃ.হ. আৱত অন্তক গৰজি—ব.গী. আৱত পাঠান—ভ.
আৱে	আহিছে, আহি আছে	আৱে বালক কানু—অ.ভ. আৱে নিকট নিত—পা.হ.
আসন্ত	আহিছে, আহি আছে	আনন্দে আসন্ত হৰি—ব.গী.
উগত	প্ৰকাশ হৈছে, উদয় হৈছে	সুৰ উগত তচুমাঝে—পা.হ. উগত ভয়ো হামাৰি—ব.গী.
উঝিয়াৰু	প্ৰকাশ হৈছে, উদয় হৈছে	কোটি সূৰুজ উঝিয়াৰু—ব.গী.
উঠিছে	উঠিছে, হৈছে	মাৱৰ উঠিছে—অ.ভ.
উৰই } উৰাই }	উৰিছে, উৰে	শত পত্ৰ বিকসিত ভ্ৰমৰ উৰই—ব.গী.
উৰে	পিন্ধিছে	উৰে হেমহাৰ—কা.দ., ভ.
কৰ	কৰিছে	কৰ কাকুতি নতি—পা.হ. বোলি সূৰুজ কৰুমান—কে.গো. সেৰি কৌতুক কৰ—ৰু.হ. শঙ্কৰ কৰ প্ৰণিপাত—ব.গী.
কৰত } কৰতৰে }	কৰিছে	লোক তাৰণ হেতু কৰত বিহাৰা—ভৃ.লো. বালক গোপাল কৰতৰে কেলি—ব.গী.
কৰতু	কৰিছে	হাতে ঘেৰি গোৰি কৰতু হাস—কে.গো. কৰতু কৌতুক নিত্য—কা.দ. যোহি কৰতু বাস—ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰিতেছে	কৰিছে, কৰিআছে	সৰ্বকামে যত্ন কৰিতেছে—প.প্ৰ.
কৰৈছে	কৰিছে, কৰিআছে	ঝুন্টা ঝগড়া কৰৈছে,—চো.ধ.
		পদ পঙ্কজ ৰেণু আশা কৰৈছে—কে.গো.
		আবারে ক্ৰন্দন কৰৈছে—কা.দ.
কহারতুৰে	কৈছে; ব্যক্ত কৰিছে	মুহ ভৰি ৰাম কহারতুৰে—ডো.বে.
কহসি	কৈছে, ব্যক্ত কৰিছে	কৃষ্ণ কিঙ্কৰ কহসি—কে.গো.
কহৈছে	কৈছে	শ্ৰীকৃষ্ণ কি কহৈছে—কে.গো.
খেদয়	খেদিছে, খেদি নিছে	যশোদা যৈচে পাছু পাছু খেদয়—অ.ভ.
খেলারত	খেলিছে, খেলি আছে	বচন চাতুৰি খেলারত—ৰা.ঝু.
গানা	গাইছে, কৈছে	অধৰ মধুৰ বেণু পঞ্চম গানা—কে.গো.
		গতি তোহো মাধৱ গানা—ব.গী.
গারতৰি	গাইছে, কৈছে	দীন মাধৱে গারতৰি—ব.গী.
গারয়	গাইছে	গন্ধৰ্ব্বে গারয়—ব.গী.
চৰারত	চৰাইছে (গৰুত খাটে)	ধেনু চৰারত ৰঙ্গে—ব.গী.
চালারতুৰে	খেদি নিছে, চলাই লৈ গৈছে	নবীন চবীন চলারতুৰে৷—ডো.বে.
চলৈছে	গৈছে	কৃষ্ণ দৰসন আশে চলৈছে—প.প্ৰ.
		সীতা সহিতে চলৈছে—ৰা.বি.
		পসাৰ লৈয়া চলৈছে—কো.খে.
		পয়ানে চলৈছে—পা.হ.
চাড়য় } ছাড়য় }	এৰিছে, এৰিব খুজিছে	সত্যভামা প্ৰাণ চাড়য়—পা.হ.
চারত	চাইছে, দৃষ্টি কৰিছে	নিহালি চারত—ডো.বে.
		ফিৰি ফিৰি চারত৷—অ.ভ.
চাহে	চাইছে, দৃষ্টি কৰিছে	চাহে চকিত দিশপাশ—কে.গো.
		পুনু পুনু চাহে মাঞি—প.প্ৰ.
চাহে	আশা কৰিছে, ভাবিছে	হামাক নিতে চাহে—ক.হ.
		পেলাইতে চাহে—ডো.বে.
		নমাইতে চাহে—কো.খে.
		পৰস ত্ৰুচ চাহে—ব.গী.
চুম্বিরত	চুমা খাইছে	মুখ চুম্বিরত শ্যাম—ডো.বে.
জীয়ে	জীয়াই আছে	জীয়ে সমুদায়—ব.গী.
জীরয়	জীয়াই আছেনে	প্ৰাণে কি জীরয় মোৰ—পা.হ.
ডাকয়	মাতিছে, আহ্বান কৰিছে	ডাকয় ছিৰি গোপালে—ডো.বে.
থিক	আছে	সখিসব' সহিতে খেলাইতে থিক —কে.গো.; কো.খে.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দহ	দহিছে, পুৰিছে	যাহে বিৰহ দহ—ৰা.বি.
দিছা	দিছে	ঘনঘন চুম্বন দিছা—ভূ.লো.
দিয়াছে	দিছে, দি থৈছে	মাৰৰ হাতে দিয়াছে ভূষণ—ভূ.হ.
দুলাৱত	মুদ খুৱাই নিছে	নয়ন দুলাৱত—ভূ.হ.
ধৰিছে	ধাৰণ কৰিছে	শ্যামৰূপ ধৰিছে অমিয়া—ব.গী.
নাচতু	নাচিছে, নৃত্য কৰিছে	নাচতু গোবিন্দ—চো.ধ. নাচতু এ আদি দেৱেৰে—কা.দ, যাদু ভাল নাচতু—ব.গী.
নাচা	নাচিছে, নৃত্য কৰিছে	গোৱাৰি পাৰাতে নাচা—ব.গী.
নিচা	লৈছে, ধাৰণ কৰিছে	যশোৱা গোপাল কোলে নিচা—ভূ.লো.
পৰিধানে	পিন্ধিছে	বসন পৰিধানে—অ.ভ.
পৰিৰম্ভ	পিন্ধিছে	কনক কাঞ্চি পৰিৰম্ভ—পা.হ.
পাৰত	পাৰিছে (গালি পৰাত খাটে)	হামাকু পাৰত গাৰি—ভূ.হ.
পালয়	পালন কৰিছে	স্বধৰ্ম্মে কি প্ৰজা পালয়—ৰু.হ.
পুচত	সুধিছে	পুচত বাত হামাৰি—ভূ.হ.
ফিৰত	ফুৰিছে, ভ্ৰমণ কৰিছে	ৰাজ মাৰগমহ ফিৰত বালক—চো.ধ. ফিৰত গৌৱা চৰাই—ব.গী.
বজাৱত	বজাইছে	দেৱ দুন্ধুভি বজাৱত—সকলো নাট বেণু বজাৱত ৰঙ্গে—ব.গী.
বাজত	বজাইছে	বেণু মুহ বাজত—ডো.বে.
বাৱত	বজাইছে	মধুৰ বেণু বাৱত—কে.গো. বাৱত বেণু—কা.দ.
বান্ধত	বান্ধিছে	গুণ জোড়ায়া উদৰে বান্ধত—অ.ভ.
বিনোদিত	ধ্বনি কৰিছে	মোদি বিনোদিত বেণু—অ.ভ.
ভান } ভানা } ভানে }	কৈছে	কৃষ্ণ কিঙ্কৰ ভান—ৰু.হ. এহু শঙ্কৰ ভান—কে.গো. কৃষ্ণ কিঙ্কৰ ওহি ভান—কা.দ. ওহি শঙ্কৰ ভানা—ব.গী. কৃষ্ণ কিঙ্কৰ এহু ভানে—ৰা.বি. কৃষ্ণ কিঙ্কৰ ৰস ভানে—ব.গী.
ভাসত	দেখুৱাইছে, ভাঁহিছে	নিত সম ভাসত—ব.গী.
মৰৈছে	মৰিছে, মৰিব খুজিছে	ৰাজকুমাৰি মৰৈছে—ৰু.হ.
মিলিছে	একত্ৰিত হৈছে	বিনোদ মিলিছে ঠাৱে ঠাৱে—ব.গী.
মিলৈছে	মিলিছে, হৈছে	আজু জানকী সীতাৰ স্বয়ম্বৰ মিলৈছে—ৰা.বি.
মেহ্ৰাৱত	মেৰিয়াইছে, মেৰাইছে	সবকহো জোড়ায়া মেহ্ৰাৱত—অ.ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
যাৱত জাৱত	গৈছে, যাব লাগিছে	দূৰ আৰি যাৱত—ব.গী.
ৰহয়	ৰৈছে	ঐছন ঈশ ৰহয় নিজ ঠামা—পা.হ.
ৰহৈছে	ৰৈছে, ৰৈআছে	মৃতক ভাবে ৰহৈছে—কা.দ. তোহাক লাগি ৰহৈছে—ৰা.বি. সবলোক সুখে ৰহৈছে—কে.গো.
ৰাখতু	ৰাখিছে, ৰাখি আছে	ৰাখতু তনু মন—ব.গী.
ৰাজতৰি	শোভা কৰিছে	চান্দ কোটি জিনি ৰাজতৰি—ব.গী.
ৰৈছে	ৰৈছে, ৰৈ আছে	হৃদয় পংকজে ৰৈছে—ব.গী.
লগারে	লগাইছে, দিছে	বহুত দুখ লগারে—পা.হ.
লাজতৰি	লাজ পাইছে	মদন কোটি লাজতৰি—ব.গী.
লেহু	লৈছে	লেহু মেৰি প্ৰাণ—ব.গী.
লোলে	নিগৰি পৰিছে	কুংকম লেপিত লোলে—কে.গো.
সাজতৰি	সজ্জিত হৈছে, সজাইছে	বালকসহ কানু সাজতৰি—ব.গী.
সাজে	সজ্জিত হৈছে, সাজিছে	কানু সাজে সাজে—ভো.বে. মৃগ মাৰিতে সাজে—ব.গী.
হান	হানিছে, আঘাত কৰিছে	দসন নখ হান—কে.গো.
হাম্বাৰারে	হেম্বেলিয়াইছে	হাম্বাৰারে ধেনু—ব.গী.
হুয়াছে	হৈছে, হৈ আছে	বহুত ইছা হুয়াছে—অ.ভ. পৰম চিন্তিত হুয়াছে—কে.গো.

সমাপিকা ক্ৰিয়া
স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল— প্ৰথম পুৰুষ (সংযুক্ত)

আছো ৰাখি	ৰাখিছোঁ, ৰাখি আছোঁ	আৰৱি কমনে আছো ৰাখি—ভূ.হ.
কয় নাহি	নকৰাকৈ আছোঁ	আজু পৰভাতে ভোজন কয় নাহি —প.প্ৰ.
খেলাইতে থিক	খেমালি কৰি আছোঁ	ৰাজমাৰগ মহ খেলাইতে থিক—চো.ধ.
দিয়া আছি	দিছোঁ, দি থৈছোঁ	হাত দিয়া আছি—পি.গু.
নাহি খাৱতৰি	নোখোৱাকৈ আছোঁ	আজু কিছুৱে নাহি খাৱতৰি—ব.গী.
সইয়া আছি	সহিছোঁ, সহি আছোঁ	সইয়া আছি বাৰেবাৰে—পি.গু.

সমাপিকা ক্ৰিয়া
স্বৰূপ বৰ্ত্তমানকাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কয় থিক	কৰিছ, কৰিছা, কৰিআছ, কৰিআছা	কি নিমিত্তে ক্ৰন্দন কয় থিক—ক.হ.
কৰায়া থিক	দিছ, দিছা	বহুত আনন্দ কৰায়া থিক—অ.ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰি আছা	কৰিছ, কৰি আছা,	কৰি আছা ভাল—পি.গু. কৰি আছা অপৰাধ—অ.ভ.
দিয়া আছ	দিছ, দিছা	কত দুখ দিয়া আছ মোৰে—অ.ভ. দিয়া আছ বাৰেবাৰে—পি.গু.
নাহি বুলি আছা	নুবুলি আছ নোকোৱাকৈ আছা	নাহি বুলি আছা বাণী—ব.গী.
নিবেশয়ে থিক	সুমৱাই থৈছ, থৈছা	কৈচে হস্ত নিবেশয়ে থিক—পি.গু.
বন্ধন কৰহ	বান্ধিছ, বান্ধিছা	কৈচন বন্ধন কৰহ—অ.ভ.
বুলিয়া আছা	কৈ থৈছ, কৈ থৈছা	পুৰুষে বুলিয়া আছা—ভৃ.লো.
ভাণ্ডি আছা	প্ৰবঞ্চনা কৰিছ, কৰিছা	বাৰম্বাৰ ভাণ্ডি আছা—ভৃ.লো.
মথন কৰহ	মথিছ, মথিছা	কৈচে দধি মথন কৰহ—অ.ভ.
মৰিতে চাৱ	মৰিব খুজিছ, খুজিছা	সতিনীক অপমানে কি মৰিতে চাৱ —পা.হ.
শুতিয়া আছা শুতি আছা	শুইছ, শুইছা, শুই আছ, শুই আছা	একা শুতিয়া আছা—ভৃ.হ. একা শুতি আছা—ভৃ.হ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আছা খায়া	খাইছে, খাই থৈছে	নবীন লৱণু আছা খায়া—অ.ভ.
কয় থিক	কৰিছে, কৰি আছে	ভোজন কয় থিক—ভো.বে.
কৰয়ে থিক	কৰি আছে, কৰিছে	বন্ধন কৰয়ে থিক—অ.ভ. কামকেলি কৰয়ে থিক—কে.গো.
কৈয়া আছে	কৈছে, কৈ আছে	চাৰিবেদ বিচাৰিয়া কৈয়া আছে বিধি —ব.গী.
খেলাইতে থিক	খেলা কৰি আছে	সখিসব সহিত খেলাইতে থিক —কো।খে.
চলি জাই	গেছে, যাত্ৰা কৰিছে	প্ৰিয়া চলি জাই—পা.হ.
চলিয়া আছে	গৈ আছে	খেড়ি খেলাইতে চলিয়া আছে—ব.গী.
টানিতে আছয়	টানিছে, টানি আছে	উডুখল টানিতে আছয়—অ.ভ.
থৈয়া আছে	থৈছে, থৈ আছে	নাম থৈয়া আছে ৰাধা—কো.খে.
ধৰয়ে থিক	ধৰিছে, ধৰি আছে	লৱণুচোৰ ধৰয়ে থিক—চো.ধ.
পশিয়ে থিক	সোমাইছে	মন্দিৰে চোৰ পশিয়ে থিক—চো।ধ.
বাইৰ হুয়াছে	বাহিৰ হৈছে, ওলাইছে	বাইৰ হুয়াছে দেখ—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বাজহুই	বাহিৰ হৈছে, ওলাইছে	লৰণুক গন্ধ বাজহুই—পি। গু.
মৰি জাই	মৰিব খুজিছে, মাৰিবলৈ ওলাইছে	পাদ প্ৰহাৰে স্বামী মৰিজাই—কা.দ.
ৰহয়ে থিক	ৰৈ আছেহি, ৰৈছেহি	হামাৰ স্বাৰে ৰহয়ে থিক—ক.হ.
লটিলোৰ	ওলমিছে, ওলমি আছে, লেটি লৈছে	পীতপট ধতি লটিলোৰ—ব.গী.
শুতিয়া আছে	শুইছে, শুই আছে	একা শুতিয়া আছে—ভূ.হ.
শুতিয়ে ৰহেছে	শুইছে, শুই আছে	একা শুতি ৰহেছে—ভূ.হ.
হয়ে থিক	হৈছে, হৈ আছে	অৱতাৰ হয়ে থিক—কা.দ.
হুয়া থিক	হৈছে, হৈ আছে	বন্দি হুয়া থিক—অ.ভ:

(১৯–ঘ) সমাপিকা ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

স্বৰূপভূত কাল, প্ৰথম পুৰুষৰ সমাপিকা ক্ৰিয়া পদাবিলাক উল্লেখ কৰা হল। ইয়াত সংযুক্ত প্ৰত্যয়বোৰ এনেকুৱা। যেনে—অ, অতবি, অল, 'অলো, অলোহো, আইলো, ইলো, উ, ও, এলো, ঐছো, ঐলোহো, য়লো, ৱলো ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আইলো	আহিলোঁ	মোৰ ঘৰ বুলি আইলো—পি.গু.
		বোলা কাহু আইলো—কে.গো.
আচৰলো	অচৰিলোঁ, কৰিলোঁ	পৰম অপৰাধ আচৰলো—কে.গো., ৰা.ঝু.
আচাৰিলো	আচৰণ কৰিলোঁ	আচৰিলো তুৱা দ্ৰোহ—ব.গী.
আনলো	আনিলোঁ, আনিদিলোঁ	পাৰিজাত আনলো—পা.হ.
		অলংকাৰ আনলো—ভূ.হ.
আৰম্ভলো	আৰম্ভ কৰিলোঁ	এক যজ্ঞ আৰম্ভলো—ৰা.বি.
আৱলো	আহিলোঁ	হামাৰ মন্দিৰ বুলি আৱলো—পি.গু.
আসিলো	আহিলোঁ	আমি সবে আসিলো লৱড়ে—ব.গী.
উপজলো	উপজিলোঁ, জন্মিলোঁ	পুনৰ্ব্বাৰ উপজলো—ৰা.বি.; কা.দ.
		পুনু উপজলো—ক.হ.
কয়লো	কৰিলোঁ	কতনো কয়লো হামো—কে.গো.
		কয়লো গৰব নাথ—ৰা.ঝু.
		কয়লো পৰি পৰণাম—ৰা.বি.
		ছোড়ি কয়লো কৃষ্ণ—ব.গী.
কৰল	কৰিলোঁ	কৰল গৰল যচ ভোজন—ব.গী.
কৰলো	কৰিলোঁ	সোহি অনুৰূপে কৰলো—কে.গো.
কৰিলো	কৰিলোঁ	সে দোষ কৰিলো দূৰ—পি.গু.
কহলো	কলোঁ	কহলো স্বৰূপ অব—ৰা.বি.
		হামো নিশ্চে কহলো—ভূ.হ.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
কৈলো	করিলোঁ	নাশ সকল কৈলো—ব.গী.
খাইলো	খালোঁ	বিষয় গরল খাইলো—ব.গী.
খায়লো	খালোঁ	চুব কয়ে লরনু খায়লো? পি.গু.
গেলো	গলোঁ	কৃষ্ণক কান্ধ বগাইতে গেলো—কে.গো. যমুনাৰে গেলো হামো—ভূ.লো.
গোয়াইলো	নিয়ালোঁ, অতিবাহিত করিলোঁ	গোয়াইলো বিষয় ভোলে—ব.গী.
চললো	ওলালোঁ, যাবলৈ সাজু হলোঁ	হামো শ্বাবকাএ চললো—ক.হ.
চাড়লো ছাড়লো	এরিলো, ত্যাগ করিলোঁ	অগণিত প্রবেশি প্রাণ চাড়লো—বা.বি. হামো সবে চাড়লো—চো.ধ.
জগাইলো জগায়লো	জগালোঁ	ছয়াল জগাইলো—পি.গু. ওহি বালক জগায়লো—পি.গু.
জনমিলো	জন্মিলোঁ, জন্ম হলোঁ	জনমিলো কত নাহি সীমা—ব.গী.
জনায়লো	জনালোঁ, খবৰ দিলোঁ	জানি হামো জনায়লো—ক.হ.
জানলো জানলোৰে	জানিলোঁ, বুজিলোঁ	হামো আজিসে জানলো—পা.হ. হামো জানলো—বা.বি., অ.ভ. জানলোৰে প্রাণ পিউৰে—কে.গো. আঃ জানলো—ভূ.হ. অভাগি লাগি জানলো—ক.হ.
জানলোহো	জানিলোঁ, বুজিলোঁ	বুঝলোহো জানলোহো—পা.হ.
জানিলো	জানিলোঁ, বুজিলোঁ	জানিলো আসিলা তুমি—পি.গু. জানিলো কেয়লে তুমি—ব.গী.
জানেলো	জানিলোঁ, বুজিলোঁ	হৰয় নাগৰ জানেলো—ব.গী.
তেজলোহো	এরিলোঁ, ত্যাগ করিলোঁ	তেজলোহো নাবায়ণ—প.প্র.
দংসলো	দংসিলোঁ, খুটিলোঁ	দংসলো দেহ নজানি—কা.দ.
দেখলো	দেখিলোঁ, দেখা পালোঁ	মহাপুরুষ লক্ষণ দেখলো—বা.বি. বিচাৰ কয়ে দেখলো—ভূ.হ. হামো সবে দেখলো—অ.ভ. হামো দেখলো —চো.ধ.
দেলো দেলোহো	দিলোঁ, প্রদান করিলোঁ	চান্দ বদনক কাহেক দেলো—কা.দ. রুক্মিণীক দেলো—পা.হ. কাহেক হাতে দেলোহো–বা.বি. কৃষ্ণক হাতে দেলোহো—পা.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ধৰলো ধৰিলো	ধৰিলোঁ, ধৰা পেলালোঁ	হামো চোৰ ধৰলো—পি.গু. ধৰিলো কৃষ্ণক নৱনু চোৰ—কে.গো.
নকৰিলো	নকৰিলোঁ	পদৰেণু সেৱা নকৰিলো—ব.গী.
নজানিলো	নেজানিলোঁ	হৰি তোমাক নজানিলো—ব.গী.
নপাইলো	নেপালোঁ	খুজিয়া নপাইলো—পি.গু. নপাইলো ভায়াৰে—ভো.বে.
নপাৰিলো	নোৱাৰিলোঁ, অসমৰ্থ হলোঁ	ভাল বোলাইবাক নপাৰিলো—পি.গু.
নমাৰলো	নমালোঁ, নমাই থলোঁ	হামো বলেসে নমাৰলো—অ.ভ.
নলেলোহো	নললোঁ, গ্ৰহণ নকৰিলোঁ	তুৱা নাম নলেলোহো—ব.গী.
নশিলো	নাশ কৰিলোঁ	নশিলো মনেৰ সঙেগ—ব.গী.
নাকৰিলো নাকৈলো	নকৰিলোঁ	নাকৰিলো তোমাৰ ভকতি—ব.গী. তাৰে নাকৈলো আশা—ব.গী.
নাশিলো	নাশ কৰিলোঁ	নাশিলো এ বুদ্ধি নাশা—ব.গী.
নাসেৱিলো	সেৱা নকৰিলোঁ	অভয় চৰণে নাসেৱিলো—ব.গী.
নিস্তৰিলো নিস্তৰলো	উদ্ধাৰ হলোঁ	হামো নিস্তৰলো—কা.দ.
নুপজিলো	জন্ম নহলোঁ	যুবাকালে নুপজিলো—পি.গু.
নুশুনিলো	নুশুনিলোঁ	তুৱা কথা নুশুনিলো কানে—ব.গী.
পঢ়লো	পঢ়িলো	বেদসব পঢ়লো—প.প্ৰ.
পৰলো	পৰিলোঁ	চোড়ি পৰলো নাথ—কে.গো. বিপদ পয়োনিধি পৰলো—ক.হ.
পশিলো	ললোঁ, গ্ৰহণ কৰিলোঁ	শৰণে পশিলো—কা.দ. পশিলো শৰণে—ব.গী.
পাইলো	পালোঁ	মঞি পাপী আসিয়া পাইলো—ব.গী. লাগল পাইলো মঞি—অ.ভ.
পাৱতৰি	পালোঁ	ভুখহি বড় দুখ পাৱতৰি—ব.গী.
পাৱলো	পালোঁ	তোহাক পুত্ৰ পাৱলো—অ.ভ. হামো কোন স্থান পাৱলো—পা.হ. জানকীক পাৱলো—ৰা.বি. পদ সমীপ পাৱলো—কে.গো. হামো পাৱলো লাগ—ভূ.হ.
পূৰলো	পূৰ্ণ কৰিলোঁ	নয়ন দোহে পূৰলো—ব.গী.
পেখলো	দেখিলোঁ	আজু গোপীনাথ পেখলো আখি—ব.গী.
ফান্দিলো	বন্দি হলোঁ	ফান্দিলো মায়াৰ পাশে—ব.গী.
ফিৰলো	ফুৰিলোঁ	ফিৰলো বনে বনে—ব.গী.
ফুটলো	ফুটালোঁ, সৰকালোঁ	হৃদয় মাঝে হামো ফুটলো—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বগাৱলো	বগালোঁ, উঠিলোঁ	কান্ধে বগাৱলো—ৰা.ব্ৰু.
বঞ্চিলো	প্ৰতাৰণা কৰিলোঁ	আপুনু বঞ্চিলো—ব.গী.
বঢ়াৱলো	বৃদ্ধি কৰিলোঁ	সংগ বঢ়াৱলো তোই—ৰা.ব্ৰু.
বৰ্ত্তলো	উদ্ধাৰ হলোঁ	হে বাপ বৰ্ত্তলো—ক.হ. পুনৰ্ব্বাৰ বৰ্ত্তলো—কা.দ.
বিকাইলো	বেচিলোঁ	বিকাইলো কাচেৰ মোলে—ব.গী.
বিচাৰিলো	বিচাৰ-খোচাৰ কৰিলোঁ	নদীনদ বিচাৰিলো—ভো.বে.
বিছোড়লো	পাহৰিলোঁ	হামো বিছোড়লো—পা.হ. পথ বিছোড়লো—পি.গু.
বুঝলোহো	বুজিলোঁ. বুজি পালোঁ	বুঝ লোহো জানলোহো—পা.হ. হৰিহে বুঝলোহো—কে.গো.
বেড়াইলো	ফুৰিলোঁ. ভ্ৰমিলোঁ	বেড়াইলো মনত ৰংগে—ব.গী.
বোল বোললো	বুলিলোঁ, কলোঁ	জানি হামো সত্য বাণী বোল—ৰা.বি. হামো নিষ্ঠকয়ে বোললো—অ.ভ.
ভখিলো	খালোঁ, ভোজন কৰিলোঁ	মঞি পাপী ভখিলো ৰংগে—ব.গী.
ভাঙ্গিলো	ভাঙ্গি পেলালোঁ	কলসি ভাঙ্গিলো—পি.গু.
ভেটলো	লগ পালোঁ	বৃন্দাবনে ভেটলো—ব.গী.
ভেলো	হলোঁ	দাসী ভেলো তেৰা—ৰা.ব্ৰু. পৰম সন্তোষ ভেলো—ৰা.বি. স্ত্ৰীতো অধম ভেলো—প.প্ৰ. তোহাক দৰসন ভেলো—ক.হ. পৰম আকুল ভেলো—কে.গো.
ভৈলো ভৈলোহো	হলোঁ	তোৰি কিংকৰি ভৈলো—কে.গো. সেৱক ভৈলো আসি—অ.ভ. অব অনাথিনী ভৈলো—কা.দ. ভৈলো মন্দ মনেৰ—ব.গী. ভৈলোহো দাসবো দাস—ব.গী.
মজাইলো	মজিলো, নিবিড় কৰিলোঁ	চৰণে মন মজাইলো—প.প্ৰ. তথিয়ে মজাইলো মন—ব.গী.
মজিলো	মগ্ন হলোঁ	মজিলো সংসাৰ ঘোৰে—ব.গী.
মৰি	মৰিলোঁ	মৰি এ বিষয় বিষ পানে—ব.গী.
মৰিলো	মৃত্যু হলোঁ	আবেসে মৰিলো—কা.দ. মৰিলো পৰানে—ব.গী.
মৰো	মৰিলোঁ	হামো সব মৰো মৰো বুলি—অ.ভ.
মানলো	মানিলোঁ, বিশ্বাস কৰিলোঁ	নাবুঝি মানলো—পা.হ.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
মানিলো	মানিললোঁ, বোধ করিলোঁ	শব সম্যঃতনু আপুন মানলো—ব.গী.
মারলো	মারিলোঁ, কাটিলোঁ	সব ক্ষত্রিয়ক মুণ্ড মারলো—বা.বি.
মৈলো	মরিলোঁ	এ ভব সাগরে মজি মৈলো—ব.গী.
রহলো	রলোঁ	ঋণী হুয়া রহলো—কে.গো.
		ধিয়ানে রহলো—ব.গী.
রাখলো	রাখিলোঁ	পাপীক প্রাণ রাখলো—ক.হ.
		হামো তেরি রাখলো—ভৃ.হ.
		তোহারি জীবন রাখলো—বা.বি.
লভিলো	পালোঁ	কত পুণ্যে লভিলো—ব.গী.
লেলো	ললোঁ	শরণ লেলো তোই—ব.গী.
		চরণে শরণ লেলো—ক.হ.
		লেলো শরণ তুরা পাই—পা.হ.
লেহু, লেহো	ললোঁ, গ্রহণ করিলোঁ	রামক চরণে শরণ লেহু হামি—বা.বি.
		চরণে শরণ লেহো—ভ.
লৈলো	ললোঁ	চরণে শরণ লৈলো—কা.দ.
শুতলো, শুতারলো	শুলোঁ	একা শুতলো—ভৃ.হ.
		একা শুতারলো—ভৃ.হ.
শুনলো	শুনিলোঁ	হামো তাহেক শুনলো—বা.ঝু.
		আকাশী বাণী শুনলো—বা.বি.
সমর্পলো	সোধালোঁ	তোহারি পারে সমর্পলো—পা.হ.
সহলো	সহিলোঁ	তাহে হামো সহলো—অ.ভ.
		হামো সহলো—পা.হ.
সহিলো	সহ্য করিলোঁ	সকলো সহিলো আমি—পি.গু.
সঞ্চিলো	সাঁচিলোঁ	দুরিত সঞ্চিলো—ব.গী.
সাধলো	সাধিলো, সিদ্ধি করিলোঁ	তোহাক প্রয়োজন হামো সাধলো—ক.হ.
হরাইলো, হরারলো	হেরুরালোঁ	হাততে হরাইলো নিধি—ব.গী.
		চেতন হরারলো মাঞি—ভৃ.হ.
হারলো	হারিলোঁ, পরাজয় হলোঁ	হামো যুদ্ধে হারলো—পা.হ.
হেরলো	দেখিলোঁ	খোজ হেরলোরে—কে.গো.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

স্বৰূপ ভূতকাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

স্বৰূপ ভূতকাল দ্বিতীয় পুৰুষৰ সমাপিকা ক্ৰিয়াপদ বিলাক উল্লেখ কৰা হল। ইয়াত সংযুক্ত হোৱা প্ৰত্যয়বোৰ যথাক্ৰমে আয়ো, অল, অলি, অহ, আ, আইলা, আৱল, আৱলি, ই, ইয়ে, ইলা, ইলি, এলহ, এলি, ঐলা, ঐলি, ও, য়ল, য়লি, ৱল, ৱলি ইত্যাদি। উল্লিখিত ক্ৰিয়াপদবোৰ মান্যাৰ্থত আৰু তুচ্ছাৰ্থত প্ৰয়োগ হয়।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আইলা	আহিলি, আহিলা, আহিলে	আইলা কি কাৰণে—পি.গু.
আচৰল	আচৰণ কৰিলি, কৰিলা	বহুত পাপ আচৰল—ৰা.বি.
আনল	আনিলি, আনিলা, আনিলে	হামাক কদৰ্থিতে আনল—পা.হ. হামাক আনল—কে.গো.
আৱল	আহিলি, আহিলা, আহিলে	তোহো কুশলে আৱল—ক.হ. বনমধ্যে ইহা আৱল—কে.গো. হামাক দেখিতে আৱল—প.প্ৰ. হামাক মাৰিতে আৱল—অ.ভ.
আসিলা	আহিলি, আহিলা, আহিলে	জানিলো আসিলা তুমি—পি.গু.
কয়ল	কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	ভাল উপকাৰ কয়ল—পি.গু. আঃ কি কয়ল—পা.হ.
কয়লি	কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	আজু কয়লি দেৱ দায়া—কা.দ. মোহে মাধৱ কয়লি—প.প্ৰ. কৈচে চুৰি কয়লি—ভূ.হ. সাফল বড়াই কয়লি—পা.হ.
কয়ো	কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	কয়ো সবনাশ—কা.দ.
কহল	কলি, কলা, কলে	স্বামী উচিত কহল—পা.হ.
কিয়ে	কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	তুমহি কিয়ে কুবলয় অন্তা—ভ.
কৈলি	কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	দধিসব কৈলি নাঠি—অ.ভ. নৱনু কৈলি নাশ—ব.গী.
খাৱলি	খালি, খালা, খালে	আপোন গৃহে নৱনু খাৱলি—পি.গু.
গুচাৱলি	গুচালি, গুচালা, গুচালে	গৰ্ব্ব গুচাৱলি মোৰ—কা.দ.
গেলি	গলি, গলা,	কাহা গেলি—কা.দ.
গৈয়ো	গলি, গলা, গল	প্ৰাণ গৈয়ো কাহালাগি—কা.দ.
গোড়ল গোড়াৱলি }	হানি কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	মান গোড়ল—ৰা.ৱ. মান গোড়াৱলি—ৰা.ৱ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চলৈছি	এৰি গলি, গলা, গল	কৈছে চলৈছি—কা.দ.
চাড়ল	এৰিলি, এৰিলা, এৰিলে	হামাত প্ৰেম চাড়ল—কে.গো.
জগাইলা	জগাইদিলি, দিলা, দিলে	কিসক জগাইলা মোৰ—পি.গু.
টুটাৰল	টুটালি, টুটালা, টুটালে কমালি, কমালা, কমালে	সব লৰনু টুটাৰল—অ.ভ.
তপসাইলা	তপস্যা কৰলি, কৰিলা	কিনো তপসাইলা—ব.গী.
তেজল, তেজলি	এৰিলি, এৰিলা, এৰিলে	হামাক তেজল স্বামী—কে.গো. হামাক তেজল—কা.দ. কৈচন তেজলি মধাই—কে.গো. তেজলি হামাৰি—কা.দ.
দিলা	দিলি, দিলা, দিলে	দুৰ্জ্জন বানৰে দিলা—ভূ.লো.
দেখল	দেখিলি, দেখিলা, দেখিলে	অতয়ে মহিমা দেখল—অ.ভ. বিকসিত বৃন্দাবন দেখল—কে.গো. তোহো কি দেখল—ৰা.বি. তোৰাসবে কি দেখল—প.প্ৰ.
দেলহ	দিলি, দিলা, দিলে	কোন উত্তৰ দেলহ—ভূ.হ. কৃষ্ণক ভয়ে ভংগ দেলহ—পা.হ. হ্ৰদ মাঝে ঝাম্প দেলহ—কা.দ. লৰনু হামাক দেলহ—ব.গী.
ধৰিলা	ধৰিলি, ধৰিলা, ধৰিলে	ধৰিলা লৰনুচোৰা নাম—ব.গী.
নকৈলা	নকৰিলি, নকৰিলা, নকৰিলে	নকৈলা আমাৰ কোন কাম—পি.গু.
নজানিলা	নেজানিলি, নেজানিলা, নেজানিলে	বৃদ্ধ হুয়া নজানিলা—পি.গু.
নসৈলা	সহ্য নকৰিলি, নকৰিলা, নকৰিলে	নসৈলা নন্দেৰ ৰাণী—পি.গু.
নিস্তৰল	উদ্ধাৰ হলি, হলা, হল	তোহো নিস্তৰল—কা.দ.
পঠাৰল	পঠালি, পঠালা, পঠালে	অবৈষ্ণৱক থানে পঠাৰল—প.প্ৰ. পাৰিজাতক নিমিত্ত তোহো পঠাৰল —পা.হ.
পৰল, পৰলি	পৰিলি, পৰিলা, পৰিলে	পৰল ভৱ বেৰি বেৰি—ব.গী. হামাক হাতে পৰলি—চো.ধ. অন্তকক হাতে পৰলি—ৰা.বি.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পৰিহৰল	এৰিলি, এৰিলা, এৰিলে	দেৱ কাৰ্য্য সব পৰিহৰল—পা.হ.
পাইলা পাইলি	পালি, পালা, পালে	বাঘোৱাল পাইলা—ব.গী. বড় পাইলি দুখ—ভূ.লো. দোষ পাইলি বাছি—পি.গু.
পাৰলি	পাৰিলি, পাৰিলা, পাৰিলে, সমৰ্থ হলি, হলা, হল	কন্ধ চেদিতে পাৰলি—ৰা.বি.
পাৱল	পালি, পালা, পালে	পাৰিজাত পুষ্প পাৱল—পা.হ. বড় দোষ পাৱল—পি.গু. কৃষ্ণক পুত্ৰ পাৱল—চো.ধ. বড় দুখ পাৱল—অ.ভ.
পুহাৱলি	পুৱালি, পুৱালা, পুৱালে	নিমিষে পুহাৱলি—কে.গো.
বগাৱলি	উঠিলি, উঠিলা, উঠিলে	কান্ধে বগাৱলি মেৰা—ৰা.ঝু.
বঞ্চল	প্ৰতাৰণা কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	কোন অপৰাধে হামাক বঞ্চল—ৰা.বি.
বান্ধিলা	বান্ধিলি, বান্ধিলা, বান্ধিলে	বান্ধিলা গৰুৰ লৈয়া পাগে—পি.গু.
বিহিলা	বিধান কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	বিহিলা ইহাক হৰি—কা.দ.
ভয়ো	হলি, হলা, হল	ভাৰ হৰণ হেতু ভয়ো অৱতাৰ—অ.ভ. নৰ ভয়ো ভাই—ব.গী.
ভেলি	হলি, হলা, হল	সবংশে নাশ ভেলি—পা.হ. কি নিমিত্তে মানুষ ভেলি—অ.ভ. স্বামী বঞ্চিত ভেলি—ৰু.হ.
মৰল	মৰিলি, মৰিলা, মৰিলে	তোহো জীৱন্তে মৰল—পা.হ. তোহো আপুনে মৰল—কা.দ.
মাৰলি	মাৰিলি, মাৰিলা, মাৰিলে	মাৰলি অসুৰ সবংশ—পা.হ.
ৰহলি	ৰ'লি, ৰ'লা, ৰ'লে	ৰহলি কয়ে থোষ মোষ—ভূ.হ. কি নিমিত্তে ৰহলি—কে.গো.
লগাৱল লগাৱলি	লগালি, লগালা, লগালে	চাতুৰি লগাৱল—ৰা.ঝু., পি.গু. হামাত হাত লগাৱলি—অ.ভ.
লেলহ লেলি	ললি, ললা, ললে	চক্ৰবাতক প্ৰাণ লেলহ—অ.ভ. পুত্ৰক প্ৰাণ লেলি—কা.দ. কৃষ্ণক বান্ধিতে লেলি—অ.ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
শুনল	শুনিলি, শুনিলা, শুনিলে	কি দেখল কি শুনল—ৰা.বি., প.প্র.
সাধল	সিদ্ধি কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	দেৱ কাৰ্য্য ভল্ল সত্ত্বৰে সাধল—পা.হ.
হৰলি	হৰণ কৰিলি, কৰিলা, কৰিলে	হৰলি ভূমিকেৰি ভাৰ—পা.হ.
হৈলা	হলি, হলা, হল	হৈলা বিকল—ভূ.লো.

সমাপিকা ক্রিয়া

স্বৰূপভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

স্বৰূপ ভূতকাল তৃতীয় পুৰুষৰ সমাপিকা ক্রিয়াপদবিলাক উল্লেখ কৰা হল। ইয়াত সংযুক্ত হোৱা প্রত্যয়বোৰ যথাক্রমে—অ, অত, অতব, অতোহো, অয়, অয়ল, অয়লহ, অয়া, অয়ো, অয়োৰে, অল, অলহি, অলি, অসিত, অহ, অহি, আ, আই, আইল, আইলা, আৰ, আৰল,'আৱত, আৱতু, আৱতুৰে, আৱল, আৱলি, ই, ইত, ইয়ে, ইল, ইলন্ত, ইলা, ইলে, ইলেক, উ, এ, এই, এল, এলৰে, এলহ, ঐলা, ঐলে, ও, ওল, ৱল, ৱলি ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অন্তা	বধ কৰিলে	প্রাণকি অন্তা—ভ.
অৱতৰল	জন্ম ললে	দশৰথ গৃহে অৱতৰল—ৰা.বি.
		মানুষ ৰূপে অৱতৰল—অ.ভ.
আইল }	আহিল	আইল সবে কৌতুহলে—ডো.বে.
আইলা }	আগমন কৰিলে	আইলা হৰিৰ কাছে—ভূ.হ.
আগবেঢ়ল	আগডেটি ধৰিলে	ৰামচন্দ্রক আগবেঢ়ল—ৰা.বি.
আগডেন্টল	আগচি ধৰিলে	যৈচে আগডেন্টল—কো.খে.
আচৰল	আচৰিলে, কৰিলে	ঘোৰ অপৰাধ আচৰল—কা.দ.
আচাৰয়	আচাৰিলে	হাত পাৱ আচাৰয়—ৰা.বি.
আনল	আনিলে, আনি দিলে	আনল স্বৰ্গক মাৰি—পা.হ.
		ফুটিক ফুটিক ধাতু আনল—ক.হ.
আন্টল	আঁটিলে, জুৰিলে	জড়ি আন্টল—অ.ভ.
আৰম্ভল	আৰম্ভ কৰিলে	ৰাসক্রীড়া আৰম্ভল—কে.গো.
		আৰম্ভল হোম—ৰা.বি.
আৱল }	আহিল	পাপী শিশুপাল আৱল—ক.হ.
আৱলি }	আগমন কৰিলে	যশোৱাক ঠামে আৱল—অ.ভ.
		জানল আৱল মাধৱ—পা.হ.
		আৱল সঙ্গে বানৰ ঠাট—ৰা.বি.
		প্রাণ আৱল—কা.দ.
		বালি আৱল—ডো.বে.
		আৱলি তাকু ধাই—ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আৱৰল	আবৰিলে	পথৰ চকাক পন্ত্রে আৱৰল—ডো.বে.
আসিল	আহিল	হুৰ দেখ উঠিয়া আসিল—ব.গী.
আসিলা	আগমন কৰিলে	নন্দ ঘৰে আসিলা—ব.গী.
উঠল	উঠিলে	উল্লাসি উঠল—প.প্র.
উতাৰ	উন্ধাৰ কৰিলে	ভাব সয়ল উতাৰ—ভ.
উতাৰল		ভাৰ উতাৰল তাৰল—ৰা.বি.
উপাৰল	উঘালিলে	কদলিক বাতে উপাৰল—ক.হ.
		লৱংগ লতাক বাতে উপাৰল—পা.হ.
উপাৰে	উঘালে	পাপী পাপক মূল উপাৰে—কা.দ.
উন্ধাৰল	উন্ধাৰ কৰিলে	সীতা উন্ধাৰল বধল—কে.গো.
এৱাৰল	ৰক্ষা পালে	গোসাঞিক বৰেসে এৱাৰল—অ.ভ.
কম্পাৱত	কপাবলৈ ধৰিলে	কোপে কম্পাৱত—অ.ভ.
কয়	কৰিলে	কতনো যতনে বিধি কয় নিৰমান—ক.হ.
		কয় নিৰজান—প.প্র.
কয়ল	কৰিলে	কয়ল পাষণ্ডবীত—কে.গো.
		উঠিকহো নৃত্য কয়ল—ৰা.বি. সকলো নাট
কয়ল	মাৰিলে, মাৰি দিলে	কয়ল ঝাপ কমল জল মাঝ—ক.হ.
কয়লহ	কৰিলে	কয়লহ বশ্য মোহে—ব.গী.
কয়লি	কৰিলে	ভূষণ কয়লি চুৰি মোৰা—ভূ.হ.
		কয়লি পয়ান যদুৰাই—পা.হ.
		কয়লি দৰ্প উপান্ত—ৰা.বি.
		সমদলে কয়লি পয়ানা—ব.গী.
		কয়লি কলিকো—ভ.
কয়ো	কৰিলে	কয়ো ৰঙ্গশালে মাল নিৰজান—ক হ.
		কৰম কন্ধ কয়ো ধীনা—কে.গো.
		ওহি লীলা কয়ো জানি—ব.গী.
		বেকত কয়ো হৰিনাম—ভ.
কৰত	কৰিলে, কৰিগ'ল	হামাকু কৰত অনাথা—ব.গী.
	কৰিবলৈ ধৰিলে	কৰত কতনা তেৰি—ক.হ.
		যৈচে লৱনু ভোজন কৰত—অ.ভ.
কৰল	কৰিলে	পেখি কৰল ৰাস কেলি—কে.গো.
কৰাৱল	কৰিলে	বোধ কৰাৱল—ক.হ.
কৰাৱলি	কৰিদিলে	কুসুমে কৰাৱলিলাসা—কে.গো.
কহল	কলে, কলেগৈ,	সব কথা কহল—ভূ.হ.
	কবলৈ ধৰিলে	সত্যভামাকু আগু সব কহল—পা.হ.
		কহল ভাট ওপৰ তুলি হাত—ক.হ.
		নাহি কহল গতি আৰ—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কাটল	কাটিলে	বীৰ শিশুপালক কাটল কিৰীটি —ক.হ.
		কাটল কাহু কন্ধ কৰ শিৰ—পা.হ.
		তৃণ কাটল সব শৰীৰ—ব.গী.
কিয়ে	কৰিলে, পঠালে	তাসু কিয়ে কালে—ভ.
কৈলা	ক'লে, ব্যক্ত কৰিলে	কৈলা প্ৰপঞ্চিয়া—ভৃ.হ.
কৈলে	কৰিলে, কৰিদিলে	গোপালে কি গতি কৈলে—ব.গী.
কোল	কৰিলে	গোপিনী দেহ অলিংগন কোল —কে.গো.
খপল	খপিলে, খাটিলে	সীতা সহিতে খপল বনবাস—ৰা.বি.
খাই	খালে	সে খাই লৱনুখানি—ভৃ.লো.
খাইলে খাইলেক	খালে, ভোজন কৰিলে	চুৰি কৰি খাইলে—পি.গু.
		কেবা নিয়া খাইলে—ভৃ.লো.
		কেবা খাইলেক—ভৃ.লো.
খাৱল	খালে, ভোজন কৰিলে	চুৰি কৰি খাৱল—ভৃ.লো.
খেদল	খেদিলে, খেদি পঠালে	ছেদল ভেদল খেদল—ৰা.বি.
		পাচু পাচু ইন্দ্ৰক খেদল—পা.হ.
		গাড়ি দিয়ে খেদল—ভৃ.হ.
		খেদল ছেদল—ভ.
খেদাৱল	খেদিলে খেদি পঠালে	বিক্ৰম দৰসিয়ে যক্ষক খেদাৱল—কে.গো.
খেপল	মাৰি পঠালে	খেপল শূল মাধৱক লাই—কে.গো.
খোজল	খুজি পঠালে, খুজিলে	তোহাক পাৰিজাত খোজল—পা.হ.
গয়ো গয়োৰে	প্ৰস্থানে কৰিলে গ'ল	খীৰ ৰাখিতে গয়ো মাঞি—অ.ভ.
		কাহে গয়ো কাহে গয়ো—কে.গো.
		কাহে গয়ো মাতা পিতা—ব.গী.
		কীৰিতি গয়ো বহু দূৰ—ভ.
		ৰাধাকো গয়োৰে গোপিনী—কে.গো.
		কাহেনু গয়োৰে গোবিন্দ—ব.গী.
গৰজল	তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰিলে	ওহিবুলি যৈচে গৰজল—পা.হ.
গৰসল	গিলিলে, গ্ৰাস কৰিলে	শংখচূড়ক কালে গৰসল—কে.গো.
গৰ্জ্জয়	তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰিলে	পৰম দৰ্প কৰিয়ে গৰ্জ্জয়—ৰা.বি.
গাৱত	গালে, গাবলৈ ধৰিলে	পুনু গাৱত গীত—কে.গো.
		নাচত গাৱত ভাৱ দেখাৱত—অ.ভ.
গাৱল	গালে, কীৰ্ত্তন কৰিলে	যৈচে হৰিগুণ গাৱল—কে.গো.
গিলিলে	গিলি পেলালে	গিলিলে কৃষ্ণক পাই—ব.গী.
গেল	গ'ল, হ'ল, প্ৰস্থান কৰিলে	নিজ দেশে চলিগেল—ক.হ.
		কহ কাহা গেল—কে.গো.
		গোৱাল গেল পাল—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
গৈলা	গ'ল, প্ৰস্থান কৰিলে	গৈলা পাইলে কালে—ব.গী.
ঘসাৱল	গটিয়ালে, গটামাৰিলে	বিভূতি কৰি ঘসাৱল—কো.খে.
ঘসল	ঘঁহিলে	আগৰ চন্দন ঘসল—কে.গো.
চড়ল	উঠিলে	কালিক মাথে আড়ম্বৰে চড়ল—কা.দ.
		উদ্ধৱ সহিতে তথি চড়ল—ক.হ.
চৰ্ব্বয়	চোবালে	কোপে দসন চৰ্ব্বয়—ৰা.বি.
চলল, চললি	গ'ল, প্ৰস্থান কৰিলে	সঙ্গে চলল গোপী—কে.গো.
		বেগে চলল—ৰা.বি.
		চললি সঙ্গে গোপ—প.প্ৰ.
		চললি কৌশিক—ৰা.বি.
		চললি নন্দ কুমাৰা—ব.গী.
চাইল	চালে,	চাইল মনে গুণি—ব.গী.
চাড়ল	এৰিলে, ত্যাগ কৰিলে	চাড়ল নগৰ গিৰি—ক.হ.
		অন্নপান সব চাড়ল—পা.হ.
		প্ৰিয়তম তনু চাড়ল—কে.গো.
		কৈচন চাড়ল গোষ্ঠ—ব.গী.
চিন্তল	চিন্তা কৰিলে	কৃষ্ণ চৰণ চিন্তল—ক.হ.
চুপ	মনে মনে থাকিলে	সমাজহি চুপ—ভ.
চেদল, ছেদল	কাটিলে	চেদল ভেদল খেদল—ৰা.বি.
		খেদল চেদল পলাৱল—ভ.
চোড়, চোড়, ছোড়ল	এৰিলে, মোকোলালে	সব লোই চোড়—ব.গী.
		যোহি বন্ধন চোড়—ভ.
		ছোড়ল বন্ধ মুৰাৰি—কা.দ.
জগাইলা	জগালে	বাধা জগাইলা হৰিৰে—ভৃ.হ.
জনাৱল	জনালে, খবৰদিলে	গৈয়া কহো জনাৱল—ক.হ.
জাগল	সাৰ পালে	বিস্ময় হুয়া জাগল—কা.দ.
জান, জানল	জানিলে, বুজিলে	পথহি সব জান—ৰা.বি.
		কলিমল অনল জানল—কা.দ.
		পৰম ঈশ্বৰ বুলি কৃষ্ণক জানল—অ.ভ.
		বিপ্ৰক মুখ দেখি জানল—ক.হ.
		জানল আৱল মাধৱধাই—পা.হ.
জানিলা	জানিলে, বুজিলে	জানিলা ধিয়ানে—ভো.বে.
জানিলে	জানিলে, বুজিলে	জগতে জানিলে তুমি—পি.পু.
জিনল	জিনিলে, জয় কৰিলে	জিনল ৰাজবাটে—চো.ধ.
জিয়াৱল, জীয়াৱল	জীয়ালে, প্ৰাণ দান কৰিলে	তত্তুকালে জিয়াৱল—কা.দ.
জোগাৱল	যোগান ধৰিলে	তত্তকালে বধ জোগাৱল—ক.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ঝাড়ল	গুছালে	শৰীৰক ধূলি ঝাড়ল—পা.হ.
টঙ্কাৰল	টঙ্কাৰ কৰিলে, শব্দ কৰিলে	হৰি টঙ্কাৰল সাৰঙ্গ ভিৰি—পা.হ.
টানহি	টানিলে, টানি নিলে	টানহি বাৰহি বাৰা—চো.ধ.
ডকাৱল	খেদিলে, চলাই নিলে	মহাবেগে ৰথ ডকাৱল—ক.হ.
তৰল	থৰ কৰিলে	আখি তৰল বনমালি—চো.ধ.
তাৰল তাৰলি	উদ্ধাৰ কৰিলে	ভূমিক ভাৰ উতাৰল তাৰল—বা.বি. তাৰলি কুম্ভ থোৰে—ভ.
তাৰিলা	উদ্ধাৰ কৰিলে	প্ৰচাৰি তাৰিলা জীৱ—ব.গী.
তিয়াৱল	তিয়ালে, বুৰাই দিলে	লোতকে শৰীৰ তিয়াৱল—কা.দ.
তেজই	এৰিলে, ত্যাগ কৰিলে	হামাকু তেজই প্ৰাণনাথে—কে.গো. তেজই জীৱ পিঅ—কা.দ.
তেজল	এৰিলে, ত্যাগ কৰিলে	হৰি তেজল ৰোদন—ভূ.লো. পতি সুত তেজল মজল—কে.গো. ব্ৰাহ্মণী প্ৰাণ তেজল—প.প্ৰ. তেজল মথন যশোমতী—অ.ভ.
তোল তোলে	তুলিলে	ৰাম হসি তোল—বা.বি. হাসি তোলে নাৰায়ণ—ভূ.লো. পঞ্চম পুৰিয়া ৰস তোলে—ব.গী.
থাপল	থাপনা কৰিলে	ৰোপি থাপল—পা.হ.
দংসল	দংসন কৰিলে	দংসল দেৱ নজানি—কা.দ.
দংসিত	দংসন কৰিলে	দংসিত কাল ভুজঙ্গম—ব.গী. দংসিত তনু মেৰি—ভ.
দৰসিত	দেখুৱালে	দৰসিত নিজ ভুজলীলা—ভ.
দাৰল	বিদাৰণ কৰিলে	দাৰল হামাকেৰি হৃদয়া—কে.গো.
দাৰিলে	বধ কৰিলে	হিৰণ্যকশিপু দাৰিলে—কে.গো.
দিল	দিলে	হামাৰ গায়ে ধূলা দিল—ব.গী.
দিলন্ত	দিলে	সিদ্ধান্ত পাছে দিলন্ত মাধৱ—প.প্ৰ.
দিলা, দিলে	দিলে, দিলেহি	মাধৱে যো মতি দিলা—ক.হ. দিলা আনি তাৰে—ভূ.লো. মোকে কিনা গতি দিলে—ব.গী.
দুলাৱত	জাপ খালে মূদ খুৱাই দিলে	নয়ন দুলাৱত—ভূ.হ.
দেই	দিলে	কক্মিক গাৰি দেই—ক.হ. ৰজনীক গাৰি দেই—কে.গো. কৃষ্ণক গাৰি দেই—অ.ভ.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
দেখল	দেখিলে, দেখা পালে	বাৰহুয়া কহো কৃষ্ণক দেখল—অ.ভ.
		গৈয়া দেখল—ক.হ.
		দেখল ন্বিজবধূ—প.প্র.
		উলত পালত করি দেখল—কা.দ.
দেখায়ল	দেখুৱালে	তার দেখায়ত—অ.ভ.
		তার দেখায়ত রঙ্গ—ভূ.লো.
দেখিলেক	দেখিলে, দেখিলেগৈ	দেখিলেক গৈয়া দ্বিজ—প.প্র.
দেখু	দেখিলে	খিতি লেখু দেখু—কে.গো.
		দিশ দেখু আন্ধিয়ারি—রা.বি.
দেলহ	দিলে	দেলহ ধনুর্বেদ দিব্যবাণ—রা.বি.
		বাধা ভূষণ দেলহ—ভূ.হ.
		কৃষ্ণক হাতে দেলহ—ক.হ.
		দেলহ যো আপুনহি—ভ.
ধরল, ধরলহি	ধরিলে	হাসি হাসি লুম্ফি ধরল—পা.হ.
		হৃদয়ে ধরল মাধরক—কে.গো.
		শুনিয়ে রাম ধরল—রা.বি.
		গলে বান্ধি ধরল—কা.দ.
		ধরল বিয়োগে—ব.গী.
		নানা বন্ধ ধরলহি—ভ.
ধরলি, ধরিলা	ধরিলে	ধরলি নরসিংহ—ক.হ.
		ধরিলা তেজিয়া বারি—অ.ভ.
ধঞ্চল	পান করিলে	অধরমধু ধঞ্চল—রা.বি.
ধংসল	বধ করিলে	কংসক ধংসল প্রাণ—কা.দ.
ধায়ল	খেদি গল, আক্রমণ করিলে	মারিতে ধায়ল—অ.ভ.
		দণ্ড ধরি ধায়ল—রা.বি.
		হুল হুলি করিএ ধায়ল—কো.খে.
ধায়ে	খেদিগল, খেদিলে	ধায়ে মুর নরকাসুর—পা.হ.
		ধায়ে ধরি সারঙ্গ—রা.বি.
		পাছু পাছু তাকু মাধরে ধায়ে—কে.গো.
নপাইলন্ত	নেপালে	যাব নপাইলন্ত সীমা—ব.গী.
নপাইলা	নেপালে	গোপী নপাইলা উত্তর—পি.গু.
নপায়ল, নপায়লি	নেপালে	তনপান করিতে নপায়ল—অ.ভ.
		তোহাক স্বামী নপায়ল—রা.বি.
		হরিপদ পেখয়ে নপায়লি মাঞ্জি—প.প্র.
নমায়ল	নমালে, নমাই থলে	বোকাহন্তে কৃষ্ণে নমায়ল—কে.গো.
নাচত	নৃত্য করিলে, নাচিলে	নাচত গায়ত তার দেখায়ত—অ.ভ.
		খেলত গোপাল নাচত—কে.গো.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাচিল	নাচিলে, নৃত্য কৰিলে	নাচিল নানান ভাৱে—ব.গী.
নাটল	নাটিলে	তোহাক বস্তৱে নাটল—অ.ভ.
নাৱল	নাহিল, আগমন নকৰিলে	নাৱল অবহু বাহুড়ি—ৰু.হ.
		আবে নাৱল বাহুড়ি—ব.গী.
নাশল	নষ্ট কৰিলে	সব দধি নাশল—অ.ভ.
নাশিত	নাশ কৰিলে	লীলা নাশিত কংস সবংশ—পা.হ.
নিতা	লৈ গল, নিলে	ভকতা ভীতা সীতা নিতা—ৰা.বি.
নিবেদল	জনালে	নৰকাসুৰক বিচেষ্টা যৈচে নিবেদল —পা.হ.
নিৰমিল	নিৰ্ম্মাণ কৰিলে	বিধিয়ে নিৰমিল—ব.গী.
		দেৱ নিৰমিল—ভ.
নিলেক	লৈগল, নিলে	বঞ্চিয়া নিলেক নিকৰুণ—ব.গী.
নিষেধল	বাধা দিলে	বিবাহ দিতে নিষেধল—ৰু.হ.
		যৈচে নিষেধল—প.প্ৰ.
পঠাৱল	পঠিয়ালে	এক পাতিয়া লেখি পঠাৱল—ৰু.হ.
		বৰ কইনা পঠাৱল—ৰা.বি.
		অন্ন বেঞ্জন প্ৰাৰ্থী পঠাৱল—প.প্ৰ.
পৰবেসয়া	প্ৰবেশ কৰিলে	দ্বাৰকাপুৰ পৰবেসয়া—ৰু.হ.
পৰল	পৰিলে	মহাচণ্ড শবদে বৃক্ষ পৰল—অ.ভ.
		পৰল পিশাচী—ৰা.বি.
		তাসু পৰল মেৰি—ব.গী.
পৰল	পৰিলে, উদ্ভব হল	পূৰ্ব্বজনমক কথা চিত্তে পৰল—ৰা.বি.
পৰলি	পৰিলে	পৰলি বন্দী বেৰি বেৰি—ব.গী.
পৰসল	স্পৰ্শ কৰিলে	ৰুক্মিণীক প্ৰেমে পৰসল—ৰু.হ.
পৰিৰম্ভল	আলিঙ্গন কৰিলে	হাস পৰিৰম্ভল—ৰু.হ.
		পৰিৰম্ভল ভুজ মেলি—কা.দ.
পৰু	পৰিলে, হল, গল	সুৰৰমণী পৰু ভোলে—কে.গো.
পলাৱত	পলালে, পলাইগল	পাপী পলাৱত—কে.গো.
		তাপে পলাৱত—ৰা.বি.
পলাৱল	পলালে, পলাই গল	ভীতি পলাৱল—অ.ভ.
		প্ৰাণ ৰাখি পলাৱল—ৰা.বি.
		বেগে পলাৱল—কো.খে.
		লৱৰি পলাৱল—পা.হ.
		পলাৱল প্ৰাণে—ভ.
প্ৰবেশল	সোমালে	ক্ৰীড়াক প্ৰবেশল—কে.গো.
		তপোবন প্ৰবেশল—ৰা.বি.
প্ৰহাৰল	প্ৰহাৰ কৰিলে	শ্ৰীকৃষ্ণক বজ্ৰ প্ৰহাৰল—পা.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পাইলা	পালে, পালেগৈ	পুয়াক পাইলা কোল—পা.হ.
পাইলে }	লাভ কৰিলে,	পাইলে ধুলাচয়—কা.দ.
পাইলেক }	পালে	গৈলা পাইলে কালে—ব.গী.
		কিমতে পাইলেক ইটো—কা.দ.
		বৈকুণ্ঠে পাইলেক বাস—ব.গী.
পাৰল	পাৰি দিলে	বসুৱা চুৰবি পাৰল—পা.হ.
পাৰলি	পেলালে	পাৰলি কংস পাকড়িয়ে কেশ—ভ.
পাৰ্থয়	প্ৰাৰ্থনা কৰিলে	কৃষ্ণ দৰসন সবে পাৰ্থয়—কে.গো.
পাৰ্থল	খুজিলে	জগত ৰাখিতে ব্ৰহ্মা পাৰ্থল—কে.গো.
পাৱত	পালে	পাৱত ৰাজা বহুত—ভ.
পাৱল }	পালে	পৰম গতি পাৱল—কে.গো.
পাৱলি }		পাৱল জনক কুমাৰি—ৰা.বি.
		মিত্ৰ ব্ৰাহ্মণক মনে পাৱল—ক.হ.
		পাৱলি গতি সতী—প.প্ৰ.
পাৱে	পালে	পাৱে সভাক সতী—ৰা.বি.
		পাৱে পৰম গতি—কে.গো.
পিড়ল }	বেদনা দিলে	দুৰন্ত চিন্তায়ে পিড়ল—ৰা.বি.
পীড়ল }		
পিন্ধাৱল	পিন্ধালে,	জগতক নাথে থৈচে পিন্ধাৱল—পা.হ.
	পিন্ধাই দিলে	হাসি হাসি পুনু পিন্ধাৱল—কে.গো.
পিয়াৱত	পীয়ালে, খুৱালে	খীৰ পিয়াৱত—ব.গী.
পুচত }	সুধিলে	বেঢ়ি বাত পুচত—কে.গো.
পুচতহো }		বাহু মেলি ধৰি পুচত—ৰা.বি.
		আকুল হুয়া পুচত—ভৃ.লো.
		বাত পুচত—চো.ধ.
		পুচতহো মাধৱ বান্ধৱ—কে.গো.
পুৰল	টানিলে	আকৰ্ণ পুৰল—ৰা.বি.
	(গুণ টনাত খাটে)	
পূৰল	পূৰ্ণ কৰিলে, পূৰালে	পূৰল যো জানকী—ৰা.বি.
		পূৰল সবহি—প.প্ৰ.
		পূৰল পুনু—কা.দ.
		পূৰল কয় কেলি—কে.গো.
		পূৰল মন—ভৃ.লো.
		মনোৰথ পূৰল—ক.হ.
পেখল	দেখিলে, চালেগৈ	পেখল ৰঘুপতি—ৰা.বি.
পেলল	পেলালে	তাকু পেলল হাতী—ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পেহ্লাইল, পেহ্লাৱল	পেলালে	পেহ্লাইল বাহিৰ কৰি—ব.গী. উৰ্ভাঙ্গ পেহ্লাৱল—অ.ভ. কাটি পেহ্লাৱল—অ.ভ. পেহ্লাৱল ছেদি—ক.হ. ভাণ্ড ভাঙ্গি পেহ্লাৱল—পি.গু.
পৈশল	সোমালে, প্ৰবেশ কৰিলে	চোৰ কৰিতে পৈশল—চো.ধ. খুপি পৈশল ভগৱন্ত—অ.ভ. বৃন্দাবন পৈশল—ভো.বে.
ফিৰাৱত	ফুৰালে, ঘূৰালে	শিৰ ফিৰাৱত—ভৃ.হ.
ফুঙ্কল	ফুঁকিলে, শব্দ কৰিলে	ফুঙ্কল শঙ্খ হৰি—পা.হ.
ফুৰাৱত	ফুৰালে, ঘূৰালে	শিৰ ফুৰাৱত—ভৃ.হ.
ফুৰাৱল	লৈ ফুৰিলে	বোকে বান্ধি হামাক ফুৰাৱল—কে.গো.
ফোড়ল	ফালিলে, ফালি পেলালে	ফোড়ল কাচুৱা কুচক—কে.গো.
ফোফাই, ফোফাৱত	ফোপাবলৈ ধৰিলে	কৃষ্ণক চাই ফোফাই—কা.দ. মহাপীড়া পাই ফোফাৱত—কা.দ.
বজাইল, বঝাইল	ওলাল, বাহিৰ হ'ল, প্ৰস্থান কৰিলে	বিহানে বজাইল—চো.ধ.
বজাৱল	বজালে, বাদ্য কৰিলে	সম্বাদ নাদ বহুত বজাৱল—ৰা.বি. জয় বাজনা বজাৱল—পা.হ.
বঞ্চল	বঞ্চি থাকিল, বাস কৰিলে	থৈচে দিবস বঞ্চল—কে.গো.
বধল	বধিলে, বধ কৰিলে	বধৰ্ল বৈৰি—কে.গো.
বনাই	আৰম্ভ কৰিলে	শবন্দু মল্ল বিচে বনাই—ভ.
বৰল	বৰিলে, বৰণ কৰিলে	মনে স্বামী ভাবে বৰল—ক.হ.
বৰিখল, বৰিষল	বৰষিলে, বৰ্ষণ কৰিলে	বৰিখল বান—পা.হ. কুসুম বৰিষল—ভো.বে. বান বৰিষল—ৰা.বি. অম্বুদ বৰিষল—ক.হ.
বৰ্ত্তল	উদ্ধাৰ হল, ৰক্ষা পালে	কথং কথমপি প্ৰাণ বৰ্ত্তল—কা.দ.
বৰ্ণাৱল	বৰ্ণালে, বৰ্ণনা কৰিলে	মহিমাক যৈচে বৰ্ণাৱল—পা.হ.
বল্গয়, বল্কল	বলকিলে, ক'লে	ক্ৰোধে বহুত বল্গয়—ৰা.বি. বহুত বল্কল—পা.হ.
বসিলা	বহিল, উপবেশন কৰিলে	কৃষ্ণ বসিলা আসনে—ভো.বে.
বাঢ়ল, বাঢ়লি	বাঢ়িলে, বৃদ্ধি হ'ল	ঐচন কলঙ্ক বাঢ়ল—ভৃ.হ. বাধা বাঢ়লি চোৰ—ভৃ.হ. মনোৰথ বাঢ়লি ধিক—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বান্ধল	নিৰ্ম্মাণ কৰিলে	বান্ধল হৰিগুণ সেতু—ভ.
		বান্ধল সেতু পয়োধিক বাৰি—ৰা.বি.
বান্ধল	বন্ধন কৰিলে	ভীতি পলায়ল বান্ধল জননী—অ.ভ.
		গোপীক কেশ বান্ধল—কে.গো.
বান্ধিল	বান্ধিলে	ছান্দি বান্ধিল মোৰ—ব.গী.
বিচাৰল	বিচাৰিলে	বিৰিন্দাবন পশি বিচাৰল—কে.গো.
বিচোড়ল, বিছোড়ল	পাহৰিলে	বিচোড়ল পুৰুবক—ব.গী.
বিড়ম্বল	প্ৰতাৰণা কৰিলে	বিড়ম্বল বিধি—ব.গী.
বিদাৰ, বিদাৰল	বিদাৰণ কৰিলে	হিৰণ্যক হৃদয় বিদাৰ—ক.হ.
		হৃদয় বিদাৰল—ৰা.বি.
বিধংসল	ধ্বংস কৰিলে	বিবিধ বিধংসল—কা.দ.
		বিধংসল দেখিয়ে—ভ.
বিণাৰত	বৰ্ণনা কৰিলে	ৰূপ বিণাৰত—অ.ভ.
বিঞ্চয়	বিচিলে, বিচি দিলে	আঞ্চোৰে বিঞ্চয়—ক.হ.
বুলিলা	বুলিলে, কলে	গোপীক বুলিলা অভয় বাণী—কে.গো.
বেঢ়ল	বেঢ়ি ধৰিলে	জয় কৃষ্ণ বুলি বেঢ়ল—কা.দ.
		সবাৰ বেঢ়ল গোপী—চো.ধ.
		গগন মণ্ডল বেঢ়ল—কে.গো.
		লোতকে কণ্ঠ বেঢ়ল—ক.হ.
বেঢ়ল	মেৰিয়াই ধৰিলে	বেঢ়ল লাঙ্গহি—কা.দ.
বেঢ়লি	বেঢ়িলে, বেঢ়ি ধৰিলে	চৌদিশে বেঢ়লি লংকা—ৰা.বি.
		চৌগড় বেঢ়লি লংকা—ব.গী.
বেধল	বিন্ধিলে	বেধল হৃদয়—ৰা.বি.
		কণ্টকে বেধল—কে.গো.
বেধল	আগচি ধৰিলে	পেখিয়ে তাড়কা বেধল বাট—ৰা.বি.
বৈঠল	বহিল, উপবেশন কৰিলে	মুনি তথি বৈঠল—পা.হ.
		চৌভিতি বৈঠল—ভো.বে.
		মৈচে উঠি বৈঠল—কা.দ.
		ঠেস কৰি বৈঠল—কে.গো.
বোল	বুলিলে, কলে	নিষেধ কয়ে বোল—ভো.বে.
		সম্বুধি বোল—সকলো নাট
		আনিয়ে ৰাত বোল—ভ.
বোলত	বুলিলে, কলে	বোলত বাণী গোয়াৰিক—ব.গী.
		বাধা বোলত বাণী—ভু.হ.
		মুখে মাখিয়ে বোলত—চো.ধ.
বোলয়	বুলিলে, কলে	দ্বাৰপালক বোলয়—ক.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
বোলল	বুলিলে, কলে	প্ৰবোধ কয়ে বোলল—ৰা.বি.
ভৰময় }	ভ্ৰমণ কৰিলে	কৃষ্ণক সমুখে ভৰময়—কা.দ.
ভৰমে }	ফুৰিবলৈ ধৰিলে	ভৰমে দ্বাৰকাপুৰ—পা.হ.
ভাসত	কলে, বুলিলে	ভাসত বচন গোবিন্দে—ৰা.ঝু.
ভাঙ্গল	ভাঙিগলে	যৈচে কলস ভাঙ্গল—ৰু.হ.
		ভাঙ্গল শৃলহানি—কে.গো.
		ভাঙ্গল মথনি মধাই—অ.ভ.
		মাগল ভাঙ্গল—প.প্ৰ.
ভাঙ্গল	মোকোলালে, খুলিলে	মুদ ভাঙ্গল—ৰু.হ.
ভাঙিগলে	ভাঙিগ পেলালে	কোহো বোলে ভাঙিগলে—পি.গু.
ভাণ্ডিলা	ছলনা কৰিলে	মিচা মাতি গোপীৰে ভাণ্ডিলা—পি.গু.
ভুলল	পাহৰিলে	সঙ্গে চলল গোপী ভুলল জীউ—কে.গো.
		পেখি ভুলল ৰূপ পৌৰজনে—ৰু.হ.
ভুলায়ত	ভুলালে, মোহিত কৰিলে	ভুবন ভুলায়ত—ৰা.ঝু.
ভুলে	ভুলিলে, পাহৰিলে	ৰূপে ভুবন ভুলে—অ.ভ.
		ভুবন মন ভুলে—প.প্ৰ., ভ.
		ৰূপে ভুলে গোৱালি—ব.গী.
ভুঞ্জিলা	ভোজন কৰিলে, খালে	চৰাচৰ গুৰু হৰি ভুঞ্জিলা—ভৃ.লো.
		ভুঞ্জিলা পেট ভৰি—ব.গী.
ভেজায়ল	ঘোষণা কৰিলে	হামাক যুদ্ধ ভেজায়ল—পা.হ.
ভেণ্টল	আগভেটি ধৰিলে	জাই ভেণ্টল বাটে—কো.খে.
ভেদল	ভেদ কৰিলে, ভেদিলে	ছেদল ভেদল খেদল—ৰা.বি.
		মৰম ভেদল বড়টানে—ব.গী.
মৰ্দ্দল	দমন কৰিলে	যো মৰ্দ্দল কালি—কা.দ.
		পয়োভৱে মৰ্দ্দল কালি—ভ.
মৰ্দ্দিত	দমন কৰিলে	মৰ্দ্দিত বিষধৰ কালি—পা.হ.
মাগল	খুজিলে	যৈচে ভূষণ মাগল—ভৃ.হ.
		অন্ন মাগল ভাঙ্গল—কা.দ.
		যৈচে কুসুম মাগল—পা.হ.
মানল }	মানিলে, বিশ্বাস কৰিলে	কলিমল অনল জ্ঞানল মানল—কা.দ.
		কড়া দুইক খীৰ অধিক মানল—অ.ভ.
মাৰল }	মাৰিলে, বধ কৰিলে	মাৰল কোপে মুষ্ঠি—কে.গো.
মাৰলি }		মাৰলি ৰাম বাম মুঠি—ভ.
মিলল }	পালে, লাভ কৰিলে	মিলল তাহেক বৈকুণ্ঠক বাট—ৰা.বি.
মিলহ }		
মিলায়ল	মিলালে, আনিদিলে	বিধি মিলায়ল আনি—ৰা.বি.
মিলে	মিলিলে, হললি	প্ৰাণ মিলে মৰণ—কা.দ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মুণ্ডাৱল	খুৰালে	সবকেশ মুণ্ডাৱল—ক.হ.
মেহ্ৰাৱল	মেৰিয়াই ধৰিলে, মেৰিয়ালো	পীত বস্ত্ৰ কটিত মেহ্ৰাৱল—কা.দ.
মোচল	মুচি দিলে, মুচিলে	মোচল মুখ পৃয়াক—ক.হ. আখি মুখ মোচল—কে.গো. পৃয়াক মুখ মোচল—ৰা.বি. আঞ্চোলে মোচল—ব.গী.
মোড়ল	মুচৰিলে, বধ কৰিলে	দুষ্ট অৰিষ্টক মোড়ল—ক.হ. বাণ প্ৰহাৰিয়ে মোড়ল মুৰ—পা.হ. মুষ্টিক মোড়ল—কা.দ. কেশিমল্ল মোড়ল—ব.গী.
মোড়ল	ধৰিলে, ললে	মাথে খেড় মোড়ল সোহিদেৱা—পা.হ.
মোহল	মুহিলে, মোহিত কৰিলে	মোহল ত্ৰাগুণ মায়া—কা.দ.
যোড়ল জোড়ল	জুৰিলে, লগালে	যোড়ল বাণ—ৰা.বি.
ৰমত	ৰমণ কৰিলে	শৰত ৰমত যোহি—পা.হ.
ৰঙ্গল	আনন্দ দিলে	বহু ৰসে ৰঙ্গল—চো.ধ.
ৰাখল	ৰাখিলে	দ্বাৰ বন্ধ কয়ে ৰাখল—কে.গো. ৰাখল অনুদিনে—ভ.
লগাৱল	লগালে, জোৰা দিলে	লীলায়ে গুণ লগাৱল—ৰা.বি. যুন্ধ লগাৱল—ভ.
লয়ো	ললে, সংহাৰ কৰিলে	জীৱ লয়ো বনমালি—ভ.
লৰড়ে	লৰিদিলে	লৰড়ে শঙ্খচূড় ৰাখি পৰান—কে.গো. লৰড়ে বাসৰ পাছু নচাই—পা.হ.
লাগল লাগিল	লাগি ধৰিলে	পথালি হুয়া বৃক্ষত লাগল—অ.ভ. তালুত লাগিল হৰি—ব.গী.
লাজল	লাজ পালে	লাজল গোপী উত্তৰ নাহি আটে—চো.ধ.
লিহিল	লেখিলে	কতন লিহিল বিহি—ব.গী.
লেখু	লেখিলে, আঁকিলে	পদনখ খিতি লেখু—কে.গো.
লেল	ললে, বিনাশ কৰিলে	শঙ্খচূড় লেল প্ৰাণ—কা.দ.
লেলহ	ললে, গ্ৰহণ কৰিলে	মনে শৰণ লেলহ—আ.হ. আপুনে কখন লেলহ—অ.ভ. মাথা পাতি লেলহ—ৰা.বি. কঙ্কণ কাঢ়ি লেলহ—কে.গো. চৰণে শৰণ লেলহ—পা.হ. হাত পাতি লেলহ—ক.হ. যোহি লেলহ প্ৰাণ—ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
লেলা	ললে, হৰণ কৰিলে	কাহাকু লেলা হৰি—কে.গো.
লৈল } লৈলা }	ললে, গ্ৰহণ কৰিলে	বোকে বান্ধি কোলে লৈল—ব.গী. লৈলা এহি বুলি—ভূ.হ. কোলাত লৈলা তুলি—ব.গী.
শুতল	শুলে	কদম্বতলে একা শুতল—ভূ.হ.
শুনল	শুনিলে	ওহি ইন্দ্ৰক চাটু শুনল—পা.হ. তাহেক শুনল পাৎসা সমাজে—ভ.
সঞ্চল	সাঁচিলে	পুণ্যক সঞ্চল—কা.দ.
সাধল	{ সাধনা কৰিলে, প্ৰাৰ্থনা কৰিলে	স্তুতি নতি কৰিয়ে বৰ সাধল—ক.হ.
ৰাধল	সিন্ধি কৰিলে	সাধল জয় যো ৰাকচ মাৰি—ৰা.বি.
সাফলল	সিন্ধি কৰিলে	সাফলল ৰাণী—ৰা.বি.
সিঞ্চল	সিচিলে, সিচিদিলে	শিৰে জল সিঞ্চল—ক.হ.
সোমাৱে	ললে, সোমালে	শৰণ সোমাৱে—ভ.
স্মৰল	সুঁৱৰিলে	শ্ৰীকৃষ্ণ ৰাহনক স্মৰল—পা.হ.
হৰল } হৰলি }	হৰণ কৰিলে	হৰল হৰখে ৰুকমিণী—ক.হ. হৰল চেতন মন—কে.গো. চেদি ৰাণ গণ হৰলি চেতন—পা.হ. হৰলি ভূমিকেৰি ভাৰ—ক.হ.
হৰসি	হৰণ কৰিলে	সোহি ভূমিক ভাৰ হৰসি শূৰ—ব.গী.
হানল	{ আঘাত কৰিলে, প্ৰহাৰ কৰিলে	স্কন্ধ হুয়া কৃষ্ণক হানল—পা.হ. হানল ৰাণ কোপে—ক.হ.
ক্ষেপল	প্ৰহাৰ কৰিলে	গগনক লাগি ৰাণ ক্ষেপল—ৰা.বি.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূতকাল—প্ৰথম পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আৱলোথিক	আহিলোঁ	কি নিমিত্তে এথা আৱলোথিক—ক.হ.
চাড়লো নাহি } ছাড়লো নাহি }	নেৰিলোঁ	তাৱত চাড়লো নাহি—পা.হ.
দেখলো গিয়া	দেখিলোগৈ	পানীৰে যাইতে সই দেখলো গিয়া—ব.গী.
দেলোহো নাহি	নিদিলোঁ	দেলোহো নাহি তোহো পাৰিজাত—পা.হ.
নাহি আনলো	নানিলোঁ	সঙ্গে নাহি আনলো—প.প্ৰ.
নাহি খাৱলো	নেখালোঁ	নাহি খাৱলো সোহি কথাৰি—ব.গী.
নাহি চাড়লো } চাহি ছাড়লো }	নেৰিলোঁ	হামো নাহি চাড়লো—পা.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি পাৰলো	নোৱাৰিলোঁ	কৃষ্ণক জানিতে নাহি পাৰলো—প.প্ৰ.
	সমৰ্থ নহলো	ৰাখিতে নাহি পাৰলো—পা.হ.
		উত্তৰে নাহি পাৰলো—পি.গু.
		বান্ধয়ে নাহি পাৰলো—অ.ভ.
নাহি পাৰত	নেপালোঁ	এক বাহুড় নাহি পাৰত—পি.গু.
নাহি পাৰলো	নেপালোঁ	তোহাক নাহি পাৰলো—ভো.বে.
নাহি ভেলো }	নহলো নেপালো	ভেট নাহি ভেলো—ৰা.বি.
নাহি সাধলো	সিদ্ধি নকৰিলো	কোন মান নাহি সাধলো—কে.গো.
ভৈগেলো	হলো, হৈগলো	কম্পিত ভৈগেলো বড়ে—ব.গী.

সমাপিকা ক্ৰিয়া
স্বৰূপভূতকাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আৰলি থিক	আহিলি, আহিলা	কি নিমিত্তে এথা আৰলিথিক—পি.গু.
		কোথাহন্তে এথা আৰলিথিক—ক.হ.
নাহি জানত	নেজানিলি	
	নেজানিলা	পুত্ৰক দায়া নাহি জানত—পি.গু.
নাহি ডাকল	নেমাতিলি নেমাতিলা	হামাকু নাহি ডাকল মাত্ৰি—ব.গী.
নাহি বুঝল	নুবুজিলি	তাহে নাহি বুঝল—কে.গো., ৰা.বু.
নাহি ভেলি	নহলি, নহলা	তোহো নাহি ভেলি নাশ—ক.হ.
নাহি মৰলি	নমৰিলি, নমৰিলা	কি নিমিত্তে নাহি মৰলি—ক.হ.
নাহি সহল	নসহিলি,	তাহেক গাৱে নাহি সহল—পি.গু.
	নসহিলা	হানি হইতে নাহি সহল—অ.ভ.
বন্ধন কয়লি	বান্ধিলি, বান্ধিলা	সোহি পৰকাৰে বন্ধন কয়লি—অ.ভ.
ভেলি থিক	হলি, হলা	অৱতাৰ ভেলি থিক—ক.হ.
সহলি নাহি	নসহিলি, নসহিলা	তাহেক সহলি নাহি—অ.ভ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া
স্বৰূপভূতকাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
এড়ায়ল নাহি	নেৰালে, এৰানেখালে	তাহেক হাত এড়ায়ল নাহি—পা.হ.
কম্প মিলল	কঁপিবলৈ ধৰিলে,	
	কঁপনি ধৰিলে	হৃদয়ে কম্প মিলল—ক.হ.
কম্পয়ে লাগল }	কপিবলৈ ধৰিলে	ইন্দ্ৰক হৃদয় কম্পয়ে লাগল—পা.হ.
কম্পিত ভেল }	কঁপনি ধৰিলে	ভয়ে কম্পয়ে লাগল—কে.গো.
		কৃষ্ণক ভয়ে কম্পিত ভেল—ক.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কয়থিক	কৰিলে, কৰি থাকিল	আৰ্ত্তনাদ কয়থিক—অ.ভ. কত পাপ কয়থিক—ক.হ.
কয় ৰহল	কৰিলে, কৰি থাকিল	কাম কেলি কয় ৰহল—ৰা.বি. ধ্যান কয় ৰহল—ক.হ.
কয় লাগল কয়ে লাগল	কৰিবলৈ ধৰিলে	কৃষ্ণক অৱহেলা কয় লাগল—কে.গো. ক্ৰীড়া কয়ে লাগল—কে.গো. গোচৰ কয়ে লাগল—ভৃ.হ.
কৰয়ে থিক	কৰিবলৈ ধৰিলে, কৰি থাকিল	অৰ্ত্তৰাৱ কৰয়ে থিক—কা.দ. চটি চৰ্পটি কৰয়ে থিক—ৰা.বি.
কৰয়ে লাগল কৰিতে লাগল	কৰিবলৈ ধৰিলে	তন পান কৰয়ে লাগল—অ.ভ. ডকতি কৰয়ে লাগল—কে.গো. হোম কৰয়ে লাগল—ৰা.বি. কাৰ্পূণ্য কৰিতে লাগল—কা.দ. যজ্ঞ কৰিতে লাগল—প.প্ৰ.
কান্দিতে লাগল	কান্দিবলৈ ধৰিলে	গুণ বৰ্ণাই কান্দিতে লাগল—প.প্ৰ. কপট কয় কান্দিতে লাগল—ভৃ.লো.
গৰ্জ্জয়ে লাগল	গৰ্জ্জিবলৈ ধৰিলে	কোপে নিৰেখিয়ে গৰ্জ্জয়ে লাগল—কে.গো.
গুণয়ে লাগল	ভাবিবলৈ ধৰিলে	মনে গুণয়ে লাগল—অ.ভ.
চুপ কয়ল	মাতিব নোৱৰা কৰিলে	যশোদানন্দক চুপ কয়ল—অ.ভ.
জোকাৰ পাৰল	সঞ্চালন কৰিলে উচ্চবাক্য বুলিলে	জোকাৰ পাৰল—কা.দ.
ঝাম্প কয়ল	জাপ মাৰি দিলে	কালি হ্ৰদে ঝাম্প কয়ল—কা.দ.
ডাক ছাড়ল	মাতিলে আহ্বান কৰিলে	বহ বহ বুলি ডাক ছাড়ল—কে.গো.
তৰ্জ্জয়ে লাগল তৰ্জ্জিতে লাগল	তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰিবলৈ ধৰিলে	যশোৱাক তৰ্জ্জয়ে লাগল—অ.ভ. গোপীসবক তৰ্জ্জিতে লাগল—কো.খে.
নাচয়ে লাগল	নাচিবলৈ ধৰিলে	যৈচে নাচয়ে লাগল—ৰা.বি.
নাহি আল্টল নাহি আটে	নাটিলে, নুজুৰিলে	স্বামীক সে নাহি আল্টল—পা.হ. উত্তৰ নাহি আটে—চো.ধ.
নাহি জানল	নেজানিলে বুজিব নোৱাৰিলে	তবহু হামাক নাহি জানল—অ.ভ. তোহাক মহিমা নাহি জানল—ক.হ.
নাহি পাৰল	নোৱাৰিলে সমৰ্থ নহল	ৰাখয়ে নাহি পাৰল—কে.গো. যাইতে নাহি পাৰল—প.প্ৰ. মাতিতে নাহি পাৰল—অ.ভ.
নাহি পাৱল	নেপালে নোৱাৰিলে	নিতে নাহি পাৱল—ভৃ.হ. উত্তৰ নাহি পাৱল—পি.গু.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি বুঝল	নুবুজিলে	গোপী কটাক্ষ নাহি বুঝল—কে.গো.
নাহি মানল	নেমানিলে	ছৱালক বাক্য বুলিয়ে নাহি মানল—অ.ভ.
নাহি ৰহল	ৰক্ষা নেপালে, নৰল	গোকুলক স্ত্ৰী নাহি ৰহল—পা.হ.
নাহি সহল	সহ্য নকৰিলে	অতি গৰ্ব্বভাব নাহি সহল—কে.গো.
নাহি লেলহ	নিনিলে লৈ নগল	চোঙ্কা মাৰি ভূষণ নাহি লেলহ—ভ.হ.
পঢ়য়ে লাগল	পঢ়িবলৈ ধৰিলে	পঢ়য়ে লাগল—ক.হ.
প্ৰবেশ ভেল	প্ৰবেশ কৰিলে	দ্বাৰকাপুৰ প্ৰবেশ ভেল—পা.হ.
		যজ্ঞশালা প্ৰবেশ ভেল—প.প্ৰ.
প্ৰবোধ কয়ল	বুজনি দিলে	মুখ মুচি প্ৰবোধ কয়ল—কে.গো.
প্ৰবোধ বোলল	বুজালে	গান্ধাৰে প্ৰবোধ বোলল—ৰা.বি.
পুচয়ে লাগল	সুধিলে সুধিবলৈ ধৰিলে	স্বভাৱে পুচয়ে লাগল—কে.গো.
বজাইতে লাগল	বজাবলৈ ধৰিলে	বেণু বজাইতে লাগল—কে.গো.
বহয়ে লাগল	বৈ নিবলৈ ধৰিলে	শ্ৰীকৃষ্ণ বহয়ে লাগল—কে.গো.
বান্ধিতে লাগল	বান্ধিবলৈ ধৰিলে	কৃষ্ণক বান্ধিতে লাগল—অ.ভ.
বিচাৰয়ে লাগল	বিচাৰিবলৈ ধৰিলে	কৃষ্ণ কৃষ্ণ বুলি বিচাৰয়ে লাগল—কে.গো.
বুলিতে লাগল	কবলৈ ধৰিলে	গলে ধৰিকহো বুলিতে লাগল—পা.হ.
বুলিবে লাগিল		স্তুতি কয় বুলিতে লাগল—ডো.বে.
		বুলিবে লাগিলা গোপচয়—প.প্ৰ.
বোলয়ে লাগল	কবলৈ ধৰিলে	বান্ধি ধৰিকহো বোলয়ে লাগল—ৰা.বি.
		নিশ্বাস ফোকাৰি বোলয়ে লাগল—ক.হ.
বোলয়ে লাগল	ভাবিবলৈ ধৰিলে	মনে বোলয়ে লাগল—অ.ভ.
ভৰময়ে লাগল	ফুৰিবলৈ ধৰিলে	মদগৰ্ব্বে ভৰময়ে লাগল—কে.গো.
মথিতে লাগল	মথিবলৈ ধৰিলে	দধি মথিতে লাগল—অ.ভ.
মুদ্ৰিত ভয়ো	মুদিলে, জপালে	দেখিয়ে মুদ্ৰিত ভয়ো—ব গী.
যাইতে চলল	যাবলৈ ধৰিলে	যমুনা ঘাটে যাইতে চলল—কো.খে.
ৰাখল আসিয়া	ৰাখিলেহি	ৰোহিণী ৰাখল আসিয়া—অ.ভ.
ৰাখলথিক	ৰাখিলে	গান্ঠী দিয়ে ৰাখলথিক—অ.ভ.

(১৯-ঙ) সমাপিকা ক্ৰিয়া

অপূৰ্ণভূতকাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণভূত কালত নিষ্পন্ন সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ প্ৰথম পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয়বোৰ যথাক্ৰমে অ, অলো, ইছিলো, ইলো, ঐছি ইত্যাদি

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কয়েছিলো	কৰিছিলোঁ	চিৰকাল আশা কয়েছিলো—ক.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
থিক	আছিলোঁ	হামো থিক অচেতন—ভৃ.হ.
থৈয়াছিলো	থৈছিলোঁ	নবীন নৱনু থৈয়াছিলো—ভৃ.লো.
মৰলো	মৰিছিলোঁ	প্ৰাণ ছাড়ি মৰলো—কা.দ.
ৰাখলো	ৰাখিছিলোঁ	বালক সমে ধেনু ৰাখলো—পি.গু.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

অপূৰ্ণভূত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণভূতকালত নিষ্পন্ন সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ দ্বিতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ যথাক্ৰমে—অ, অত, আৱল, ই, ইলা, এছ ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আছিলা	আছিলি, আছিলা	আছিলা জনম আন্ঠুকুড়ি—পি.গু.
কৰয়ি	কৰিছিলি, কৰিছিলা	অঙ্গীকাৰ কৰয়ি—ভৃ.লো.
কহৈছ	কৈছিলি, কৈছিলা	হামাকু আগু কহৈছ—অ.ভ.
থিক	আছিলি, আছিলা	থিক কদম্বতলে—ভৃ.হ.
দেখাৱল	দেখুৱাইছিলি দেখুৱাইছিলা	মহিমা দেখাৱল—অ.ভ.
দেখিলা	দেখিছিলিনে দেখিছিলানে	এপথে দেখিলা যাইতে—ডো.বে.
ফিৰত	ফুৰিছিলি ফুৰিছিলা	লুকি দিয়ে ফিৰত—ভৃ.হ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

অপূৰ্ণভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণভূত কালত নিষ্পন্ন সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ তৃতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয়বোৰ যথাক্ৰমে—অ, অত, আইছিল, আছিল, অল, ইলা, উ ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আছিলা	আছিল	এথায়ে আছিলা বাংশী—ভৃ.লো.
খেলাইছিল	খেলিছিল	এথায়ে খেলাইছিল—ব.গী.
টুটত	কমি গৈছিল	প্ৰাণ টুটত তেৰি—কে.গো.
থিক	আছিল	থিক তোহাকেৰি ভাগ—ভৃ.হ.
থৈয়াছিল	থৈছিল	থৈয়াছিল হয়ংগমী—ভৃ.লো.
ধৰু	ধৰিছিল	ধৰু গোবৰ্দ্ধন—কা.দ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

অপূৰ্ণভূত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
হয়েথিক	হৈ আছিল হৈ আছিলা	আন্ঠুকুড়ি হয়েথিক—পি.গু.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

সম্ভাব্যভূত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত আৰু সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দেলহো	দিলোঁহেতেন	হঞু কতি দেলহো—ভূ.হ.
মৰিয়া জাঞু	মৰিলোঁহেতেন	হামো ক্ষণেকে মৰিয়া জাঞু—ৰু.হ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

সম্ভাব্যভূত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত আৰু সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দেহ	দিলাহেঁতেন	তব কি মাৰক হাতে দেহ ?—ভূ.হ.
গোপয়ে পাৰহ	গোপন কৰিব পাৰিলা হেঁতেন	তোহো যব গোপয়ে পাৰহ—ভূ.হ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

সম্ভাব্যভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত আৰু সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চাহোক	চাওঁকচোন	হামাক মাৰিয়ে চাহোক—অ.ভ.
মৰই	মৰিলহেতেন	প্ৰাণকৃষ্ণ ক্ষণেকে মৰই—অ.ভ.
হোই	হোৱাহেতেন	ৰয়নী সময় হোই—ভূ.হ.
গেল হুই	গলহেতেন	কেবা লৈয়া গেল হুই—ভ.হ.
ছোড়াৱল হুই	এৰিবলগীয়া হল হেতেন	আজু প্ৰাণ ছোড়ৱল হুই—কা.দ.
লৈয়া গেল হুই	লৈ গল হেতেন	কেবা লৈয়া গেল হুই—ভূ.হ.

(১৯-চ) সমাপিকা ক্ৰিয়া

ভবিষ্যত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ ভবিষ্যত কালৰ প্ৰথম পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় বোৰ হল—অব, অবি, অবো, আইবো, আৱব, ই, ইব, ইবো, ইৱত, এৱব, এৱবো, ৱব ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আনব	আনিম, আনি দিম, লৈ আহিম	পাছু পাৰিজাত আনব—পা.হ. এক্ তিলে কৃষ্ণক আনব—ৰু.হ. এখনে আনব—ভো.বে.
আৱব	আহিম, আহিমগৈ	এতিখনে আৱব—পা.হ.
কৰব	কৰিম, কৰিমগৈ	দধি মথন কৰব—অ.ভ. কা কৰব—অ.ভ. ভকতি মিনতি কৰব—প.প্ৰ. ক্ৰীড়া কৌতুক কৰব—কে.গো.
কৰবো	কৰিম	কৰবো কাহেৰি সাৰ—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কহব	ক'ম, কমগৈ	কহব পিতা কেৰি ঠাই—ভৃ.হ.
		ভাল মন্দ তোহাক কহব—ভো.বে.
		কোন মুহে কহব—ৰা.বি.
		বিস্তৰ কি কহব—ৰু.হ.
		কি কহব শংকৰ—ভ.
কহবো	ক'ম	কি কহবো উশ্বধৰ—ব.গী.
খাইবো	খাম	তোৰ মাথা খাইবো—কে.গো.
খেদব	খেদিম, খেদিনিম	হামো তাহা খেদব—অ.ভ.
খেদাৰব	খেদিম, খেদি পঠিয়াম	এতিখনে খেদাৰব—ৰু.হ.
চলব	যাম, যামগৈ	তনপান কৰিয়ে খেলানে চলব—অ.ভ.
		ভবানীক মঠে চলব—ৰু.হ.
		হামো তোহাৰি সংগে চলব—পা.হ.
চাড়িবো, ছাড়িবো	এৰিম, ত্যাগ কৰিম	আজি চাড়িবো কমনে—ভৃ.লো.
চোড়ব, ছোড়ব	এৰিম, ত্যাগ কৰিম	বিৰহিণী চোড়ব প্ৰাণ—কে.গো.
চোড়াৰব, ছোড়াৰব	উলিয়াম, বাহিৰ কৰিম	তোহাৰি প্ৰাণ চোড়াৰব—পা.হ.
চোড়ি, ছোড়ি	এৰিম, এৰিদিম	তব চোড়ি যব হামাক—চো.ধ.
জানবো	জানিম, বুজিম	কে গুণ জানবো তোই—ব.গী.
জানিবো	জানিম, বুজিম	অধমে জানিবো কেনে—ব.গী.
তৰিবো	তৰিম, উশ্বধাৰ হ'ম	মঞি পাপী কমনে তৰিবো—ব.গী.
দিব	দিম, প্ৰদান কৰিম	দিব চিনি লাড়ু—ব.গী.)
দিবো	দিম, প্ৰদান কৰিম	যত পাৰা খাইবে দিবো—ভৃ.লো.
দিৱত	দিম, প্ৰদান কৰিম	দিৱত হামো ভালা—চো.ধ.
দেখব, দেখবো	দেখিম, দেখা পাম	ওহি চক্ষুৰে দেখব—প.প্ৰ.
		দেখবো কমলাপতি—প.প্ৰ.
দেখাৰব	দেখুৱাম	যমপুৰি দেখাৰব—ৰা.বি.
দেৱব, দেৱবো	দিম, প্ৰদান কৰিম	নিশ্চে তাহাক বিবাহ দেৱব—ৰু.হ.
		সত্যে সত্যে দেৱব—ৰা.বি.
		লৱনু দেৱব—চো.ধ.
		যে বস্ত দেৱব—অ.ভ.
		খীৰেৰ লাড়ু দেৱব—ভৃ.লো.
		দধিদুধ লৱনু দেৱবো—কো.খে.
ধৰব, ধৰবো	ধৰিম, ধাৰণ কৰিম	বুকে বান্ধি কোলে ধৰব—কা.দ.
		কৈচে ধৰব পৰান—পা.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
		কৈচে ধৰব অব জীউ—ব.গী.)
		ধৰবো তোহাৰি ভকতিক—পা.হ.
ধৰবহো	ধৰিম, ধাৰণ কৰিম	কৈচে ধৰবহো জীউ—ব.গী.
নচাড়িবো } নছাড়িবো	নেৰিম, এৰিনিদিম	লাগ নচাড়িবো তোৰে—অ.ভ.
		আজি নচাড়িবো তোৰে—ভূ.লো.
নপাইবো	নেপাম	দেখিতে নপাইবো আৰ—কা.দ.
নাদেখিবো	নেদেখিম	পুনু নাদেখিবো স্বামী—কা.দ.
নাশুনব	নুশুনিম	আৰ নাশুনব বেণু—ব.গী.
পলাৱব	পলাই যাম	মধুপুৰি পলাৱব—পি.গু.
পাইবো	পাম	কাহা গৈলে পাইবো লাগ—চো.ধ.
		কেমনে পাইবো হৰি—ব.গী.
পাতব	পাতিম	কামৰূপে ৰাজা পাতব—পা.হ.
পাৱব	পাম	কোন পৰকাৰে ভেট পাৱব—ৰু.হ.
পেখবো	দেখিমগৈ	আৰ কি পেখবো—ব.গী.
বঞ্চব	বঞ্চিম, থাকিম	হামো গৃহে কমনে বঞ্চব—প.প্ৰ.
বুঝব	বুজিম, বুজিলম	তেৰা বাত বুঝব—ৰা.ঝু.
বেড়াৱব	ফুৰিম, ভ্ৰমণ কৰিম	লাসবেস কয়ে বেড়াৱব—পা.হ.
বোলাইবো	বোলাম	আৰ ভাল বোলাইবো কমনে—পি.গু
ভুঞ্জব	ভোজন কৰিম, খাম	মাগিয়ে ভুঞ্জব ভিক্ষা—কা.দ.
ভেটব	লগ পাম	আজু ভেটব মুখ চান্দা—ব.গী.
ভেটব	উপস্থিত কৰিমগৈ	আজু নিয়া ভেটব—চো.ধ.
মথিবো	মথিম	দুধ মথিবো আপুনি—ভূ.লো.
মৰব	মৰিম,	স্বভাৱে মৰব—কা.দ.
		হামো মৰব—ৰু.হ.
মাখবো	সানিদিম	কোমল লৱনু মাখবো—ব.গী.
মাগব	খুজিম	মাগব ভিক্ষা পৰিধান—পা.হ.
মাৰিবো	মৰিয়াম	হেমনে মাৰিবো যেন—পি.গু.
		খাইলে মাৰিবো—ভূ.লো.
মোড়ব	মুচৰিম, চিঙিগম	মোড়ব ঘাড় ছোড়—কে.গো.
যাইবো	যাম	হামো ধায়া যাইবো তথা—অ.ভ.
		নপায়া পলায়া যাইবো—পি.গু.
		মাৱৰ আগে যাইবো—ব.গী.
ৰহব	ৰম, থাকিম	দাসী হুয়া ৰহব—প.প্ৰ.
ৰাখবো } ৰাখব	ৰাখিম (নে?)	হামো প্ৰাণ ৰাখব—ৰু.হ.
	ৰক্ষা কৰিম	হামো কেমনে প্ৰাণ ৰাখবো—কা.দ.
লেৱবো	ল'ম, গ্ৰহণ কৰিম	মাৰিয়ে প্ৰাণ লেৱবো—অ.ভ.
লৈবো	লম	লৈবো সকল সখি—কো.খে.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
শিখাইবো	শিক্ষা দিম	মাৰিয়ে শিখাইবো আজি—ব.গী.
শিখাৱব	শিক্ষা দিম	তাড়না কয়ে শিখাৱব—অ.ভ.
		তোহাক হামো শিখাৱব—পি.গু.
সহবি	সহিম, সহ্য কৰিম	কত সহবি বিৰহ কুমাৰি—ব.গী.
সহিবো	সহিম, সহ্য কৰিম	কতনো সহিবো মঞি—পি.গু.
হেৰব	চাম, দেখিম	কাহেৰি হেৰব মুখ—কা.দ.
		হেৰব আৱৰি হৰিকো—ক.হ.

সমাপিকা ক্রিয়া

ভবিষ্যত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

সমাপিকা ক্রিয়াৰ ভবিষ্যত কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত অ, অব, অবহ, অবি, অহ, আ, আইবা, আৱব, ই, ইবা, ইবি, এৱব, ঐবা আদি প্ৰত্যয় হয়।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
এড়াইবা / এৰাইবা	এৰাই যাবা	এড়াইবা কমনে—ব.গী.
চলবি	যাবি, যাবা	গোষ্ঠক চলবি—অ.ভ.
চোড়বহ / ছোড়বহ	এৰিবি, এৰিবা	চোড়বহ তব অৰিনি—কে.গো.
জান	জানিবি, জানিবা	মুকুতি মিলাৱত জান—কে.গো.
জানব	জানিবি, জানিবা	জানব কেশৱ দেৱক—ৰা.বি.
		কংস ৰাজাক দোহাই জানব—কো.খে.
		ইহাক জানব——কে.গো.
জানবি	জানিবি, জানিবা	নাশ ভেলি জানবি—পা.হ.
জানহ	জানিবি, জানিবা	জানহ কৃষ্ণ চৰিত্ৰ—ক.হ.
জানা	জানিবি, জানিবা	জানা তিলেকে মৰণ মিলে—ব.গী.
তাৰবি	উদ্ধাৰ কৰিবি, কৰিবা	তাৰবি লোক বিনোদ—অ.ভ.
দুহবি	খীৰাবি, খীৰাবা	গাই দুহবি—অ.ভ.
দেখব	দেখিবি, দেখিবা	হে মাতা সব দেখব দেখব—প.প্র.
দেৱব	দিবিহি, দিবাহি / দিবা, দিব	কোন স্ত্ৰীক দেৱব—পা.হ. / হামাক প্ৰাণ দান দেৱব—ক.হ.
নেৱব	নিবি, নিবা	তাহেক চাটু কয়ে পৰিজাত নেৱব—পা.হ.
নেহবি	নিবি, নিবা	নেহবি ৰাম ৰাকচ লাগি মাগি—ৰা.বি
পাইবা	পাবি, পাবা	লাগে মানে পাইবা অন্ন বেঞ্জন—প.প্র.
		এৰাই মন পাইবা যদুপতি—ব.গী.
পাৰব	পাৰিবি, পাৰিবা / সমৰ্থ হবি, হবা	তব কি হামাক বান্ধিতে পাৰব?—অ.ভ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পাৰহ	পাৰিবি, পাৰিবা সমৰ্থ হবি, হবা	তব কি বান্ধিতে পাৰহ ?—অ.ভ.
পাৱব	পাবি, পাবা পাবিগৈ, পাবাগৈ	বৎসৰ দুই চাৰি পাৱব—পা.হ. পাৱব স্বামীক কোল—ৰা.বি.
বহবি	বৈ নিবি, নিবা	দধিক ভাৰ বহবি—অ.ভ.
বুঝব বুজব	বুজিবি, বুজিবা	হামাক বাত বুঝব—চো.ধ. হামাৰ বাত বুঝব—অ.ভ.
বেড়াৱব	ফুৰিবি, ফুৰিবা	তোহো পাৰে বেড়াৱব—পা.হ.
মৰব	মৰিবি, মৰিবা	সংগে সবহি মৰব—ক.হ.
মৰিবা	মৃত্যু হবি, হবা	কান্দিয়া মৰিবা পাছে—পি.গু.
যাইবি	যাবি, যাবা	যেদিহি যাইবি ৰাধে—কো.খে. আৰ কতি যাইবি তজি—অ.ভ.
যাৱব	যাবি, যাবা	তোহো আৰ কতি যাৱব—অ.ভ.
ৰহবি	বৈ থাকিবি, থাকিবা	হৰিক বিছুৰি ক'ত ৰহবি—কে.গো.
ৰাখবি	ৰাখিবি, ৰাখিবা	ধেনু ৰাখবি—অ.ভ.
সহব সহবি	সহিবি, সহিবা	অত অপৰাধ সহব অব মোই—পা.হ. বিৰহ কত সহবি—কে.গো. বিয়োগ অব সহবি—ব.গী.
সহিবা	সহ্য কৰিবি, কৰিবা	আৱৰ সহিবা তুমি কি—পি.গু.
সাধব	সাধন কৰিবি, কৰিবা	কোন যশ সাধব—কা.দ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

ভবিষ্যত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ ভবিষ্যত কালৰ তৃতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ হল—অত, অব, অবি, আইব, ইব, ইবে, ইবেক, এ, এৱব ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আনব	আনিব, লৈ আহিব	গোৱাল সবে দধি আনব—ভূ.লো.
আৱব	আহিব	বাহুড়ি আৱব কৃষ্ণ—ব.গী. এতিখনে আৱব—কা.দ.
আৱে	আহিব	প্ৰাণকৃষ্ণ কবে আৱে—ব.গী.
উতাৰব	উদ্ধাৰ কৰিব	ভূমিক ভাৰ উতাৰব—ৰা.বি.
কৰব	কৰিব	কেনা পান কৰব—ৰা.বি. অপৰাধ ক্ষেমা কৰব—প.প্ৰ. পৰম কৌতুকে কৰব—সকলো শাট
কৰবি	কৰিব	কৰবি ম্লেছ উছান—কে.গো.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চাড়ব চাৰব	(গৰু) চৰাব, চৰাবগৈ	চাড়ব বিহানে কেনা—কা.দ.
চাড়ব ছাড়ব	এৰিব, ত্যাগ কৰিব	নৈৰাসা দেখিয়ে প্ৰাণ চাড়ব—ৰু.হ.
জানব	জানিব, বুজিব	লীলা জানব কোই—কে.গো., ব.গী.
জিনব	জিনিব, জয় কৰিব	কৈচে যুদ্ধে জিনব—ৰা.বি.
তৰব	তৰিব, উদ্ধাৰ হ'ব	ঘোৰ নিকাৰ তৰব—অ.ভ.
তেজবি	এৰিব, ত্যাগ কৰিব	তেজবি জীৱন স্বামীক—কা.দ.
দেৱব	দিব, দিব পাৰিব	সে কৃষ্ণক বিবাহ দেৱব—ৰু.হ.
নচাড়িব নছাড়িব	এৰি নিদিব, নেৰিব	নপাই নচাড়িব লাগ—অ.ভ.
নাটে	নাটনি হব, অভাব হ'ব	আউৰবেলি নাটে—ব.গী.
নিব নিবে	লৈ যাব	খৰে মাৰিব বাণে নিব—ব.গী. চোঞ্চা নিবে—ভূ.হ.
নেৱব	নিব, লৈ যাব	চোঞ্চা মাৰি নেৱব—ভূ.হ.
পৰত	পৰিব, পতন হ'ব	কায়া পৰত কেতিবেৰি—ব.গী.
পৰব	পৰিব, পতন হব	ওহি শৰীৰ অৱশো পৰব—কা.দ.
পলাৱব	পলাব, পলাই যাব	চোৰ পলাৱব—চো.ধ. এতি খনে পলাৱব—ৰা.বি.
পাৱব	পাব, পাবহি	নন্দ নন্দন পুনু পাৱব—ব.গী.
পাৱে	পাব, লাভ কৰিব	সে কন্যা সোহি পাৱে—ৰা.বি. পৰিধান কৰিতে পাৱে—পা.হ.
পোড়ব	পুৰিব, পোৰনি ধৰিব	পোড়ব হামাকেৰি —ব.গী.
বৰব	বৰিব, বৰণ কৰিব	সীতা স্বামী বৰব—ৰা.বি.
বাঢ়ব	বাঢ়িব, বৃদ্ধি হব	প্ৰেম ভকতি বাঢ়ব—কা.দ
বোলব	ক'ব, ক'বহি, বুলিবহি	কোনে আসি হামাক বোলব—কা.দ. সবলোকে মন্দ বোলব—অ.ভ.
ভজব	ভজিব, বৰণ কৰিব	সীতা ভুলি ভজব তুৱা পাই—ৰা.বি.
মৰব মৰিব	মৰিব	শুনিলে বিকলে মৰব—ভূ.হ. কহয় মাধৱ সবেও মৰিব—ব.গী. আজু মৰিব বিকলে—ভূ.হ.
মাৰিব	মাৰি পেলাব	খৰে মাৰিব—ব.গী.
মাৰিবে	মৰিয়াব	মোৰ মাৰিবে গৰজি—ডো.বে.
মাৰিবে	বধ কৰিব	বড়ৰাগে মাৰিবে পৰানে—ব.গী.
মিলব	মিলিব, হ'ব	মিলব মৰণ তব—কে.গো. মিলব মহোৎসৱ—ব.গী.
যাৱব	যাব, গতি কৰিব	কে ব্ৰজক যাৱব—কা.দ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
যুড়াইব	ডুবাব, ডুব পৰিব	যুড়াইব সব গাত্ৰ—ব.গী.
ৰহব	ৰ'ব, থাকিব	হামাৰি প্ৰাণ কৈচে ৰহব—চো.ধ. ৰহব অব জীৱন—ব.গী.
ৰাখব	ৰাখিব, ৰক্ষা কৰিব	কৈচে জীৱ ৰাখব—কে.গো.
শিখাৱব	শিকাব, শিক্ষা দিব	তাড়না কৰিয়ে শিখাৱব—ভূ.হ.
সাধব	সিদ্ধি কৰিব	মাধৱ বান্ধৱ সাধব সুকৃতি—কা.দ. মাধৱ সাধব অব মান—ব.গী.
হৰব	হৰণ কৰিব, হৰি নিব	হৰব হামাৰ দুখ—কা.দ.
হইবে } হৈবে	হ'ব, মিলিব	কিনা গতি হইবে হামাৰে—ব.গী.
হইবেক } হৈবেক	হ'ব, মিলিব	কিনা গতি হইবেক মৰণে—ব.গী.
হোৱে	হ'ব	হোৱে তব খুচি—ভ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

ভবিষ্যত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চোড় কৰব } ছোড় কৰব	মোকোলাই দিম মুক্ত কৰিম	সংসাৰ বন্ধ চোড় কৰব—অ.ভ.
নাহি দেখব	দেখা নেপাম নেদেখিম	তাহে পুনু নাহি দেখব—কা.দং.
পয়ান কৰব	যাম, যাত্ৰা কৰিম	আজু পয়ান কৰব—পা.হ.
শুতিয়ে ৰহব	শুম, শুই থাকিম	শুতিয়ে ৰহব আজু—ব.গী.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

ভবিষ্যত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দেৱব নাহি	নিদিবি, নিদিবা (নেকি?)	হামাক শৰনু দেৱব নাহি—ভূ.লো.
নাহি পাৱব	নেপাবি, নেপাবা	দোষ বিচাৰি নাহি পাৱব—ভূ.হ. স্বামীক ভেট নাহি পাৱব—ৰা.বি. শৰনু নাহি পাৱব—অ.ভ.
ভোজন কৰবি	খাবি, খাবা	তাহেক ভোজন কৰবি—অ.ভ.

সমাপিকা ক্ৰিয়া

ভবিষ্যত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চলিতে লাগে	যাব লাগিব	পিছয়ে চলিতে লাগে—ব.গী.
চোড়ব নাহি / ছোড়ব নাহি	নেৰিব, এৰি নিদিব	পয়োধৰ নপায়া চোড়ব নাহি—অ.ভ.
নাহি চাড়ব	নচৰাব, চৰাবলৈ নাহিব	নাহি চাড়ব ধেনু—ব.গী.
নাহি পাৰব	নোৱাৰিব, সমৰ্থ নহ'ব	জিনয়ে নাহি পাৰব—পা.হ.
সহব নাহি	সহ্য নকৰিব	ৰাজা কংসে জানি সহব নাহি—প.প্ৰ.

(১৯-ছ) অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ প্ৰথম পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় বোৰ যথাক্ৰমে—অঞু, আঞু, এঞু, ও ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
জানো	জানো	যে জানো তা কৰব—অ.ভ.
দেঞু	দিওঁ	মন দেঞু যদি—পি.গু.
পাঞু	পাওঁ	যদি লৱনু অধিক পাঞু—অ.ভ.
হঞু	হওঁ	হামো যব চোৰ হঞু—ভূ.হ.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় বোৰ এনে ধৰণৰ। যেনে অব, অৱ, অহ, আৰ ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দেখহ	দেখ, দেখা, ভাব, ভাবা	যব সবহি ভল্ল দেখহ—ক.হ.
দেহ	দিয়, দিয়া	
	দিবখোজ, খোজা	তব ছোড়ি যব হামাক কিছু লৱনু দেহ —চো.ধ.
নকৰহ	নকৰ, নকৰা	যবহু সোদৰ দেৱ নকৰহ ৰক্ষণ—ক.হ.
নযাৱ	নেযাব, নেযোৱা	সঙ্গাত নযাৱ পাৰা—ভূ.লো.
পাৰহ	পাৰ, পাৰা	কৃষ্ণক আনিতে পাৰহ—ক.হ.
		তোহো যব গোপয়ে পাৰহ—ভূ.হ.
পুচহ	সোধ, সোধা	যব তোহো সাৰোতৰ পুচহ—ভূ.হ.
বোলহ	কৱ, কোৱা	আৰ যব বোলহ—অ.ভ.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
মাগহ	খোজ, খোজা	যে দান মাগহ—বা.বি.
যার	যার, যোরা	দান দেদি যাস যদি—কো.খে.
বহ	থাক, থাকা	তোহো অন্তেসপুরে বহ—ক.হ.
		যারত তোহো ভূমিত বহ—পা.হ.

অপূর্ণ ক্রিয়া

নিত্য বর্তমান কাল—তৃতীয় পুরুষ (অসংযুক্ত)

অপূর্ণ ক্রিয়ার নিত্য বর্তমান কালর তৃতীয় পুরুষত সংযুক্ত প্রত্যয় বোর হল যথাক্রমে অত, অয়, ই, এ, এরত, রন্তত ইত্যাদি

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
আরে	আছে	যত যত পণ্ডিত আরে—ভ.
করয়	করে	যে ইছা করয়—প.প্র.
করে	করে, লয়	যে নারী পরিধান করে—পা.হ.
		যে বস্তু দান করে—অ.ভ.
কহে	কয়, প্রকাশ করে	কোন কুশল কহে—বা.বি.
খোজে	খোজা হয়, বিচরা হয়	যত খোজে তত পাই—ব.গী.
জপতু	জপে, উচ্চারণ করে	নিতু জপতু রামা—ব.গী.
জানয়	জানে, জানিবলৈ পায়	স্বামী জানয় যব—কে.গো.
জীরয়	জীয়াই থাকে	কেশর নাসেবি যো জীরয়—ব.গী.
থিক	থাকে, রয়	যোহি থিক নিজানন্দ সুখে—ব.গী.
দেরত	দিয়ে, দান করে	ভকত সবে যে বস্তু দেরত—অ.ভ.
ধরত	ধরে, ধারণ করে	নাম ধরত রূপ স্মরত—ব.গী.
নপাই	নেপায়, প্রাপ্ত নহয়	যাহে চরণ রেণু যোগী নপাই—অ.ভ.
নপারন্ত	নেপায়, প্রাপ্ত নহয়	ব্রহ্মা হরে নপারন্ত—পি.পু.
নপারে	নেপায়, পার নোরারে	যি গতি নপারে—ব.গী.
পারয়	পারে, সমর্থ হয়	যে গুণ দিতে পারয়—বা.বি.
বান্ধয়	বান্ধে, বন্ধন করে	যৈচে খাল্ট চোর শক্রক বান্ধয়—অ.ভ.
বুলি	সিচে, বই	যেমনে বুলি তেমনে হই—ব.গী.
ভজে ভজয় }	পূজা করে ভজে	হামাক নিষ্কামে ভজয়—প.প্র.
ভনে	কয়, প্রকাশ করে	যে সব লোকে শুনে ভনে—কা.দ.
যাই জাই }	যায়, গতি করে	যে গোপী কৃষ্ণক সঙ্গে যাই—কে.গো.
রহে	থাকে	যাহের গৃহে রহে—পা.হ.
লরড়ে	লর দিয়ে	যৈচে সিংহক ভয়ে শৃগাল লরড়ে—ক.হ.
লেহি	লয়, উচ্চারণ করে	যোমুহে লেহি অবিরাম—ক.হ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
শুনে	শ্ৰৱণ কৰে	যাবাসবে শ্ৰদ্ধায়ে শুনে—অ.ভ. যে সব লোকে শুনে ভনে—কা.দ.
স্মৰত	স্মৰণ কৰে	নাম ধৰত ৰূপ স্মৰত—ব.গী.
হৰয়	হৰণ কৰে	ভূমিক ভাৰ হৰয়—ৰু.হ.
হানে	প্ৰহাৰ কৰে	ৰুকমী অস্ত্ৰ যোহি যোহি হানে—ৰু.হ.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ প্ৰথম পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় মাত্ৰ এটা আৰু ধাতু ৰূপো এটা। প্ৰত্যয় হল—ঐছি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কহৈছি	কৈছোঁ	হামো যাকৰ কথা কহৈছি—ৰা.বি.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় বোৰ হল—অহ, আছ, উ।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চলহ	যাব খুজিছ, খুজিছা	যদি হ্যমাৰ সঙ্গে চলহ—পা.হ.
চাড়হ	ত্যাগ কৰিছ, কৰিছা	যাহেৰ বিৰহে প্ৰাণ চাড়হ—ৰা.বি.
থৈয়াছ	থৈছ, থৈ আহিছা	যে খীৰ থৈয়াছ—অ.ভ.
দেখু	দেখিছ, দেখিছা	যত দেখু কায়া—ব.গী.
ৰাখব	ৰাখিব খুজিছ, খুজিছা	হামাক যদি ৰাখব—কে.গো.
হুয়াছ	হৈছ, হৈছা	যাহেৰ নিমিত্তে মানিনি হুয়াছ—পা.হ.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় বোৰ হল—অত, অয় ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আছয়	আছে	যবে শ্ৰদ্ধা আছয়—প.প্ৰ.
থিক	আছে	যত মহা দই থিক—ৰা.বি., ৰু.হ.
বাঢ়ত	বাঢ়িছে	যোহি ব্যাধি বাঢ়ত—ৰা.বু.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপভূত কালৰ প্ৰথম পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় মাত্ৰ এটা। প্ৰত্যয়টি হল অলো।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আৱলো	আহিলো	হামো যদৰ্থে আৱলো—ক.হ.
কহলো	কলো	হামো যে কহলো সে—পা.হ.
বোললো	কলো	ইহা জানি হামো বোললো—পা.হ.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপভূত কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় মাত্ৰ দুটা যেনে—অল, অলি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কহল	কলি, কলা	তোহো যে বাত কহল—ৰা.ব্ৰু.
বোলল	কলি, কলা	অব যে বোলল—অ.ভ. তোহো যে বোলল—ৰা.ব্ৰু.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

অপূৰ্ণভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপভূত কালৰ তৃতীয় পুৰুষত সংযুক্ত প্ৰত্যয় বোৰ হল যথাক্ৰমে অতহু, অল, আই, আইলে, ই, ইতে, ইলে, এ, এলে, ৱল ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰতহু	কৰিলে, কৰিব পাৰিলে	যাকেৰি চাকেৰি কৰতহু—ব.গী.
কহিতে	ক'লে, কবলৈ হলে	এ সব কথা কহিতে দোষ—পা.হ.
কিনিলে	ক্ৰয় কৰিলে	নিচিনি কিনিলে পুনু—ব.গী.
গৈলে	গ'লে, যাব পাৰিলে	কাহে গৈলে পাইবো লাগ—চো.ধ.
জানি	জানিলে, জানিবলৈ পালে	ৰাজা কংসে জানি—প.প্ৰ.
জুড়াইলে	জুৰ পৰিলে, ঠাণ্ডা হলে	পাক জুড়াইলে লৱনু—অ.ভ.
থাকিলে	থাকিব পাৰিলে	সহিয়া থাকিলে ভাল—পি.গু.
দেখিলে	দেখা পালে দেখিবলৈ পালে	কৃষ্ণক ওহি অৱস্থা দেখিলে—অ.ভ.
নকৰল	নকৰিলে	নৰকাসুৰে কোন নকৰল—পা.হ.
নপাইলে	নেপালে	লৱনু নপাইলে আজি—ভু.লো.
নপাৱল	নেপালে	যে গোপী কৃষ্ণক দেখিতে নপাৱল —কে.গো.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
নিমিলাই	নিমিলে	মারিবো বানর পাইলে লাগ—ভু.লো.
পারত	পালে, পলে	যদুপুরি পারত পুনু নারত—ব.গী.
পারল	পালে	যত জড়ি পারল—অ.ভ.
বধে	বধ করিলে	দুষ্ট দ্বিজক বধে—বা.বি.
বুলিতে	বুলিলে, কলে	উচিত বুলিতে লাগে নবন্দু—পি.গু.
বোলল	কলে	শচী যে বোলল—পা.হ.
মারল	বধ করিলে	যো হরি মারল কংস—ভ.
লাগে	প্রয়োজন হলে	লাগে খাণ্ডা হানি কাটিয়া খায়—অ.ভ.
শুনিলে	শুনিবলৈ পালে	আজু যশোদা শুনিলে—ভু.হ.

অপূর্ণ ক্রিয়া

অপূর্ণভূত কাল—দ্বিতীয় পুরুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্রিয়ার প্রত্যয় হ'ল 'অল'।

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
পেখল	দেখিছিলা	যদি হামার বালক পেখল—চো.ধ.

অপূর্ণ ক্রিয়া

ভবিষ্যত কাল—তৃতীয় পুরুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্রিয়ার প্রত্যয় হল 'অব'।

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
চোড়ব ছোড়ব	এরিব, মোকোলাব মুকলি করি দিব	যোহি বন্ধন চোড়ব—অ.ভ.

অপূর্ণ ক্রিয়া

নিত্য বর্তমান কাল—প্রথম পুরুষ (সংযুক্ত)

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
নাহি দেখো	নেদেখোঁ, দেখা নেপাওঁ	যারত পারিজাত নাহি দেখো—পা.হ.
নাহি লেহু	নলওঁ, গ্রহণ নকরোঁ	আপুনে বন্ধন যব নাহি লেহু—অ.ভ.
পিয়া থাকো	পীওঁ, পান করি থাকোঁ	পিয়া থাকো হেন লয় মনে—ব.গী.

অপূর্ণ ক্রিয়া

নিত্য বর্তমান কাল—দ্বিতীয় পুরুষ (সংযুক্ত)

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
চোড়বি নাহি ছোড়বি নাহি	নেব, এরি নিদিয়	যব ভগিনীক চোড়বি নাহি—ক.হ.
নাহি কহ	নকয়, নোকোয়া	যব সত্যরে নাহি কহ—ক.হ.
নাহি দেয়	নিদিয়, নিদিয়া	যব সখে নাহি দেয়—পা.হ

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি লেৱব	নিনিয়, নিনিয়াহি	হেলা কৰিয়ে নাহি লেৱব—ক.হ.
নাহি বুঝত	নুবুজ, নুবুজা	যব উচিত নাহি বুঝত তব—ভু.হ.
নাহি মৰব	মৰিব নোখোজ, বক্সা হয়	সবংশে নাহি মৰব—পা.হ.
নাহি যাব	নেযায়, নেযোৱা	গোৱালৰ পাড়াক ষৈচন নাহি যাব—পি.গু.
নাহি যাব	নেযাব, নকৰ	যব প্ৰত্যয় নাহি যাব—প.প্ৰ.
নাহি যাৱব	নেযাব, নকৰা	বচনে সঙ্গাত নাহি যাৱব—ভূ.লো.
বুঝত নাহি	নুবুজ, নুবুজা	যব মাঞি উচিত বুঝত নাহি—ভূ.হ.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চোড়ায়া ৰাখব ছোড়ায়া ৰাখব	মোকোলাই দিয়ে	কমনে কখন চোড়ায়া ৰাখব—অ.ভ.
দিতে পাৰয় দিতে পাৰে	দিব পাৰে	ধনুত গুণ দিতে পাৰয়—বা.বি. ধনুত যে গুণ দিতে পাৰে—বা.বি.
নাহি ছুটে	ওলাই নেযায়	যাৱে নাহি ছুটে প্ৰাণ—ব.গী.
ভজয়ে নাহি	নভজে, ভজনা নকৰে	যে সবে তোহাক ভজয়ে নাহি—অ.ভ.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি থাৱত	নোখোৱাকৈ আছ, আছা	যব তোহো লৱনু নাহি থাৱত—পি.গু.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি আনলো	ননালো	কৃষ্ণক হাতে নাহি আনলো—পা.হ.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি পাৱল	নোৱাৰিলে	মহামহাৰাজা সবে নাহি পাৱল—বা.বি.

অপূৰ্ণ ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
সাধব নাহি	সিদ্ধি নকৰিব	তোহাৰ মান সাধব নাহি—পা.হ.

(১৯-জ) নিষেধ বাচক ক্ৰিয়া

ভৱিষ্যত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰবিনা	নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	কৰবিনা কামিনী—কে.গো.
নকৰ নকৰা	নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	জানিনৰ নকৰ বিৰাম—ভ. জানি নকৰা বিৰাম—ক.হ.
নপাৰিবা	নেপাৰিবি, নেপাৰিবা নেপাৰিব	গালি তুমি নপাৰিবা—পি.গু.
নমৰ	নমৰিবি, নমৰিবা, নমৰিব	মন নমৰ মজিয়া—ব.গী.
নযায়ো	নেযাবি, নেযাবা, নেযাব	যাদৱ নযায়ো নযায়ো—পি.গু. আৱৰ নযায়ো পুতা—ব.গী.
নচোড়া নাছোড়া	নেৰিবি, নেৰিবা, নেৰিব	মৰণহি সংগ নাচোড়া—ব.গী.
নাবান্ধিয়ো	নেবান্ধিবি, নেবান্ধিবা, নেবান্ধিব	নাবান্ধিয়ো তাৰে—ব.গী.
নাবোৰ	নকবি, নকবা, নকব	ঐচন্ বচন নাবোৰ—কে.গো.
পৰনা	নপৰিবি, নপৰিবা, নপৰিব	পাশে বন্দী পৰনা—ব.গী.
ভূলনা	ভোল নেযাবি, নেযাবা, নেযাব	মাধৱ কহ ভৱ ভূলনা—ব.গী.

নিষেধ বাচক ক্ৰিয়া

ভৱিষ্যত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
চাড়বি নাহি ছাড়বি নাহি	এৰুৱাই নিদিবি, নিদিবা, নিদিব	কখন কতিহো চাড়বি নাহি—অ.ভ.
চোড়বি নাহি ছোড়বি নাহি	নেৰিবি, নেৰিবা, নেৰিব	ভোজন চোড়বি নাহি—ভো.বে.
নাহি আৱব	নাহিবি, নাহিবা, নাহিব	আৱৰ নাহি আৱব—চো.ধ.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
নাহি কৰবি	নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	তোহো ভয় নাহি কৰবি—কা.দ. কিছু চিন্তা নাহি কৰবি—ৰা.বি. ক্ৰোধ নাহি কৰবি—পা.হ. ঝুণ্টা নাহি কৰবি—কো.খে. বাধা নাহি কৰবি—অ.ভ.
নাহি চোড়বি নাহি ছোড়বি	নেৰিবি, নেৰিবা, নেৰিব মুক্ত নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	তোহো শৰাৰ নাহি চোড়বি—চো.ধ.
নাহি দেৱব	নিদিবি, নিদিবা, নিদিব	গালি নাহি দেৱব—পি.গু.
নাহি বোলব	নুবুলিবি, নুবুলিবা, নুবুলিব	বিস্তৰ নাহি বোলব—পি.গু., ভৃ.হ.
নাহি যাৱব নাহি জাৱব	নেযাবি, নেযাবা, নেযাব	যমুনা ঘাটে নাহি যাৱব—কো.খে.
যাৱবি নাহি	নেযাবি, নেযাবা, নেযাব	কতিহো যাৱবি নাহি—পি.গু.
ৰাখবি নাহি	নেৰাখিবি, নেৰাখিবা, নেৰাখিব	ৰাখবি নাহি কেউ—ভ.

(১৯-ক) প্ৰাৰ্থনা বোধক ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত নিষ্পন্ন প্ৰাৰ্থনা বিষয়ৰ ক্ৰিয়া পদবোৰ উল্লেখ কৰা হল। ইয়াত যোগ.হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ এনে ধৰনৰ। যেনে—অ, অতু, অৰে, অস, অহ, অহু, আ, আৱ, ইয়া, ইয়ো, উ, এ, এহু।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অৰ্পহ	অৰ্পণা কৰ, কৰা, কৰক	হামাৰ তন উপৰে অৰ্পহ—কে.গো.
কৰ	কৰ, কৰা, কৰক	ৰোষ কৰ দূৰ—ভৃ.লো. মাগো হৰি কৰ—ভ.
কৰস	কৰ, কৰা, কৰক	হামো কিংকৰিক কৃপা কৰস —কে.গো.
কৰহ	কৰ, কৰা, কৰক	ওহি চৰণে দূৰ কৰহ—ৰা.ঝু. জানি কৃপা কৰহ—অ.ভ. সোহি বচন সাফল কৰহ—প.প্ৰ. বিষয় জঞ্জাল দূৰ কৰহ—কা.দ. হামাক আশ্বাস কৰহ—কে.গো.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰহু	কৰ, কৰা, কৰক	কৰহু অভয়ে কৰুণা—কা.দ. কৰহু কৰুণা ঋষিসুত—বা.বি. কৰহু কৰুণা কৃষ্ণ—কে.গো. কৰহু কৰুণা নাথ—ব.গী. কৰহু কৰুণা মোই—ভ.
কৰাৱ	কৰোৱা, কৰাওক	হামাক তন পান কৰাৱ—অ.ভ. হামাক পৰিচয় কৰাৱ—বা.বি.
কৰিয়ো	কৰ, কৰা, কৰক	এ হৰি কৰিয়ো কৰিয়ো—অ.ভ.
কৰু	কৰ, কৰা, কৰক,	দূৰ কৰু তাহে হাসি—কে.গো. ভকতি কৰু দানা—ব.গী.
কহ কহবে	ক, কোৱা, কওক	কহবে উদ্ধৱ কহ প্ৰাণেৰ বান্ধৱ—ব.গী.
কহিয়ো	ক, কোৱা, কওক	এমুনি কহিয়ো কহিয়ো—পা.হ.
চাৱা	চা, চোৱা, চাওক	গুণি চাৱা বাৰবাৰে—ভূ.লো.
চিন্তহ	চিন্তাকৰ, কৰা, কৰক	খুধা নিবাৰণ উপায় চিন্তহ—প.হ.
চোড় ছোড়	এৰ, এৰা, এৰক	ভব বন্ধ চোড় মেৰি—পা.হ. দুখ বন্ধ চোড়—কে.গো. মোৰ মায়াপাশ চোড়—ব.গী.
জীয়াৱ	প্ৰাণদান দে, দিয়া, দিয়ক	হামাক জীয়াৱ—বা.বি.
জীয়াৱাসিয়া	প্ৰাণদান দে, দিয়া, দিয়ক	অধৰামৃতে জীয়াৱাসিয়া—কে.গো.
তাৰ তাৰহু	উদ্ধাৰ কৰ, কৰা কৰক	ভকতসব তাৰ মুৰাৰি—ভ. দাস দাস বুলি তাৰহু—ব.গী.
তাৰিয়ো তাৰু	উদ্ধাৰ কৰ, কৰা, কৰক	এ নাথ তাৰিয়ো তাৰিয়ো—ব.গী. তাৰু তাৰু জগজীউ—কে.গো. তাৰু তাৰু তাৰু ইবেৰি—ব.গী.
থৈয়োসিয়া	থহি, থোৱাহি, থওকহি	হামাৰ মাথে থৈয়োসিয়া—কে.গো.
দৰস	দেখুৱাইদে, দিয়া, দিয়ক	দৰস সৰস মুখ— কে.গো.
দে দেহু	দে, দিয়া, দিয়ক	অবহু বহুৰি নাথ দৰসন দে—কে.গো. দৰসন দেহু দয়াল—কে.গো. ঋষিসুত দান দেহু—বা.বি. তাহে চৰণ চিত্ত দেহু—কা.দ. ঘাটক দান দেহু—কো.খে.

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
সেরাসিয়া	লেহি, লিয়াহি, লিয়কহি	বইখাকবি সেরাসিয়া—ক.হ.
পাহে	পালন কর, করা, করক	সারঙ্গপানি পাহে পামর মতি হামি —ব.গী.
পূরহ	পূর্ণকর, করা, করক	জানি পূরহ মোহি আশা—পা.হ.
মরস	মার্জনা কর, করা, করক	বারেক মরস গোসাঞি—কা.দ.
		ওহি অপরাধ মরস স্বামী—বা.বৃ.
		দোষ মরস গোসাঞি—বা.বি.
		সে দোষ মরস স্বামী—কে.গো.
		মরস সকল মহদোষ—ভ.
মিলায়	মিলাইদে, দিয়া, দিয়ক	মাথে মিলায় মোহি—পা.হ.
রাখবে	রাখ, রাখা, রাখক	রাখবে প্রাণ—কে.গো.
রাখহ		হামাকু বচন রাখহ—কে.গো.
রাখহু		হামাকেরি রাখহু প্রাণ—ক.হ.
রাখু		রাখহু জীবন কুমারি—পা.হ.
		রাখহু তোহারি—বা.বি.
		রাখু রাখু সদাশিব—ব.গী.
লেরসা, লেহু	ল. লোরা, লওক	দাসকু দাস লেরসা—ব.গী.
		হামার মাথা লেহু—বা.বি.
হরতু	হরণ কর, করা, করক	হরতু কেশর ক্লেশ—বা.বি.

প্রার্থনা বোধক ক্রিয়া
নিত্য বর্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুরুষ (সংযুক্ত)

ধাতুরূপ	অর্থ	উদাহরণ
নিয়া জায়	লৈযা, লৈযোরা, লৈয়াওক	হামাক সঙ্গে নিয়া জায়—কা.দ.
		হামাক নিয়া জায়—বা.বি.
		তব ইহাক নিয়া জায়—পা.হ.
		যেমন কয় নিয়া জায়—কে.গো.
		হরি নিয়া জায়—ক.হ.
পাঠ করহ	পঢ়, পঢ়া, পঢ়ক	তোহা পাঠ করহ—ক.হ.

প্ৰাৰ্থনা বোধক ক্ৰিয়া

ভৱিষ্যত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

প্ৰাৰ্থনা বোধক ক্ৰিয়াৰ ভৱিষ্যত কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয়বোৰ হ'ল যথাক্ৰমে—অব, অবি, অহ, আ, ইয়ো, ঐবা আদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰবি	কৰিবি, কৰিবা, কৰিব	সৰ্ব্বথা আশীৰ্ব্বাদ কৰবি—পা.হ.
কহবি	কবিগৈ. কবাগৈ, কবগৈ	প্ৰথমে হামাৰ প্ৰণাম কহবি—ক.হ. কহবি বিনয় বাণী—ব.গী.
কৈবা	কবিগৈ, কবাগৈ, কবগৈ	তাসম্বাত কৈবা আমি—প.প্ৰ.
ধৰব	ধৰিবি, ধৰিবা, ধৰিব	ভল্লকয়ে পৃথিবীক ধৰব—ৰা.বি.
নকৰা	নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	প্ৰাণনাথ নকৰা বঞ্চিত—ব.গী.
নকৰহ	নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	নকৰহ নৈৰাস—কে.গো.
নকৰিয়ো	নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	পুনু নকৰিয়ো ছন্দ—প.প্ৰ. নকৰিয়ো মোৰে নাশ—ব.গী.
নিবেদব	জনাবি, জনাবা, জনাব	হামাৰ দুখ নিবেদব—ক.হ.
নুবুলিয়ো	নুবুলিবি, নুবুলিবা, নুবুলিব	আৰ কিছু নুবুলিয়ো—পি.গু.
নেৰিবা	ত্যাগ নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	নেৰিবা বান্ধব মোক—ব.গী.
ৰহব	ৰ'বি, ৰ'বা, ৰ'ব	তোহো থিৰ হুয়া ৰহব—ৰা.বি.
ৰাখবি	ৰাখিবি, ৰাখিবা, ৰাখিব	প্ৰাণ ৰাখবি মোৰ—ব.গী.

প্ৰাৰ্থনা বোধক ক্ৰিয়া

ভৱিষ্যত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰবি নাহি	নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	বঞ্চনা কৰবি নাহি—ৰা.ৰু. হামাক অনাথ কৰবি নাহি—কা.দ. কৰবি নাহি আকুল—ক.হ. কৰবি নাহি তাপ—ব.গী.
চাড়বি নাহি / ছাড়বি নাহি	নেৰিবি, নেৰিবা, নেৰিব	হামাক চাড়বি নাহি—ৰা.ৰু.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
তেজব নাহি	নেৰিবি, নেৰিবা, নেৰিব	হামাক তেজব নাহি—ৰা.ৰু.
ধৰবি নাহি	নধৰিবি, নধৰিবা, নধৰিব	মুকুন্দক দোষ ধৰবি নাহি—ক.হ. দোষ ধৰবি নাহি—কে.গো.
নাহি দোষ বখান	দোষ ব্যাখ্যা নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	মোহি নাহি দোষ বখান—কে.গো.
নাহি ধৰবি	নধৰিবি,নধৰিবা, নধৰিব	দোষ নাহি ধৰবি—পা.হ.
নাহি নিন্দব	নিন্দা নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	শুনহ বুধজন নাহি নিন্দব—কে.গো.
নাহি বোলব	নুবুলিবি, নুবুলিবা, নবুলিব	অতয়ে কঠিন বাক্য নাহি বোলব—কে.গো.
নাহি হেৰব	নেদেখিবি, নেদেখিবা নেদেখিব	ওহি সংসাৰ নাহি হেৰব—কে.গো.
বঞ্চবি নাহি	বঞ্চনা নকৰিবি, নকৰিবা, নকৰিব	বঞ্চবি নাহি হামাৰি—ৰা.বু. বঞ্চবি নাহি মোই—ব.গী.
বান্ধবি নাহি	নেবান্ধিবি, নেবান্ধিবা নেবান্ধিব	কৃষ্ণক বান্ধবি নাহি—অ.ভ.

(১৯-এ) অনুজ্ঞা বোধক ক্ৰিয়া
নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত নিষ্পন্ন অনুজ্ঞা বিষয়ৰ ক্ৰিয়া পদবোৰ উল্লেখ কৰা হল। ইয়াত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ এনে ধৰনৰ। যেনে—অ, অত, অতুহু,অনা, অৰে, অস, আসিয়া, অহ, অহু, আ, আয়ো, আৱ, ইয়া, ইয়ো, ইস, উ, উৰে, এহ, ও, ওৰ, ওৰে, ওসিয়া, য়ো, ৱ, সা, হ, হি ইত্যাদি

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আইস	আহ, আহা, আহক	সাজিয়া আইস সকালে—ভো.বে. চল আইস যাঞু—ব.গী.
আনহ	আন, আনা, আনক আনগৈ, আনাগৈ, আনকগৈ	সে মহেশক ধনু আনহ—ৰা.বি. সত্বৰে শিশুপালক আনহ—ক.হ.
আয়	আহ, আহা, আহক	আঞ্চোৰে ধৰি হৰি আয় আয় বুলি —চো.ধ.
আলিঙ্গহ	আলিঙ্গন কৰ, কৰা, কৰক	প্ৰেমে নিৰেখিয়ে আলিঙ্গহ—কে.গো.
আৱ	আহ, আহা, আহক	তোহা সত্বৰে আৱ—পা.হ., কে.গো. তোহোঁসব সত্বৰে আৱ—চো.ধ.।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আসা	আহ, আহা, আহক	আসা অছিতে ভোজন কৰোহো—ভো.বে.
উঠ, উঠবে, উঠহ	উঠ, উঠা, উঠক	উঠ উঠ প্ৰিয়ে তেৰি ধৰো হাথ—পা.হ.
		উঠ মেৰি লাল—ভো.বে.
		উঠ উঠ বাপু—ব.গী.
		উঠবে উঠ বাপু—ব.গী.
		উঠহ উঠহ—ৰা.বি., পা.হ., কে.গো.
উদ্ধৰ	উদ্ধাৰ কৰ, কৰা, কৰক	হে নাথ উদ্ধৰ উদ্ধৰ—ক.হ.
		আপোন উদ্ধৰ—কে.গো.
উদ্ধাৰিয়ো	উদ্ধাৰ কৰ, কৰা, কৰক	হৰি উদ্ধাৰিয়ো মোৰে—ব.গী.
উদ্ধাৰুবে	উদ্ধাৰ কৰ, কৰা, কৰক	মধাই উদ্ধাৰুবে—কা.দ.
এড়া	এৰ, এৰা, এৰক	এড়া ৰোষ ৰাগ—ভৃ.লো.
এড়ায়ো	এৰুৱাই দে, দিয়া, দিয়ক	আয়া গমন এড়ায়ো—ব.গী.
কৰ	কৰ, কৰা, কৰক	কৰ অব নৰ সব—ৰা.বি.
		আশা দূৰ কৰ—কা.দ.
		কিৰিমি কৰ আলো—ব.গী.
		দূৰ কৰ মন্দ বাদ্য—ভ.
কৰত	কৰ, কৰা, কৰক	হামো সঙ্গে যুদ্ধ কৰত কুচি—ভ.
কৰতুহু	কৰ, কৰা, কৰক	কৰতুহু স্নান—ব.গী.
কৰসিয়া	কৰহি, কৰাহি, কৰকহি	ৰাস ক্ৰীড়া কৰসিয়া—কে.গো.
কৰহ	কৰ, কৰা, কৰক	তোহো এক কৰ্ম্ম কৰহ—পা.হ.
		তোৰা সবে আনকৃত্য কৰহ—অ.ভ.
		জানি যত্ন কৰহ—ৰা.বি.
কৰু	কৰ, কৰা, কৰক	বৃন্দাবনে যাহি আনন্দ কৰু—ভো.বে.
		স্বামী সত্বৰ কৰু—পা.হ.
		মুষ্টিক সমে কৰু—ভ.
কহ	ক, কোৱাঁগে, কওক	স্বৰূপ বাত কহ—চো.ধ.
		সত্বৰে কথা কহ—ৰা.বি.
		কহ কৃষ্ণ আগ—ক.হ.
		কহ কাহা গেল—কে.গো.
কাট	কাট, কাটা, কাটক	নন্দকহো বান্ধ কাট বসুদেউ—ভ.
কিয়ো	কৰ, কৰা, কৰক	ঐছন যতন কিয়ো—ব.গী.
কুলায়	পাৰহ, পাৰ হোৱা, পাৰ হওক	ভৱসাগৰ কুলায়—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কোৰ	কৰ, কৰা, কৰক	আলিঙ্গন কোৰ—কে.গো.
খায়	খা, খোৱা, খাওক	যত পাব মানে খায়—পি.গু. অমৃত অন্ন খায়—ব.গী.
গায়ো	গা, গোৱা, গাওক	অবনিশি হৰিগুণ গায়ো—ব.গী.
গায়ত	গা, গোৱা, গাওক	হৰিগুণ গায়ত মেৰি মনাই—ব.গী.
চড়সিয়া	উঠ, উঠাহি, উঠকহি	হামাৰ বোকে চড়সিয়া—কে.গো.
চল চলবে	ব'ল, ব'লা, ব'লক	চল অবিলম্বে জনককণ্ঠাম—ৰা.বি. চলবে চল বন্ধু উদ্ধরহে—ব.গী.
চলহ	ব'ল, ব'ল, ব'লক যা, যোৱা, যাওক	হে মাঞি চলহ—চো.ধ. সপৰিবাৰে চলহ—কা.দ. শীঘ্রে চলহ—প.প্র. চলহ যদুনন্দ নন্দন—ভো.বে.
চলহু	যা, যোৱা, যাওক	এ সখী চলহু বহুড়ি গৌৰী—কে.গো. চলহু বহুড়ি হৰি—পা.হ. উদ্ধৱ চলহু গোকুলেলাই—ব.গী.
চাড়হ চাড়হু	এৰ, এৰা, এৰক	তাপ চাড়হ—ক.হ., কে.গো. চাড়হু ধন্ধ—ব.গী.
চিন্ত চিন্তহু	চিন্তাকৰ, কৰা, কৰক	তাহে চৰণ চিন্ত চিত্ত—পা.হ. কমল লোচন চিন্ত চিত্ত—ব.গী. চিন্তহু চৰণ মুৰাৰি—ক.দ. চিন্তহু গোবিন্দ—ব.গী.
চোড়হ, ছোড়হ	এৰ, এৰা, এৰক	হামাৰ ভগিনীক চোড়হ—ক.হ.
চোড়হু, ছোড়হু	এৰিদে, এৰিদিয়া	দুখ চোড়হ—কে.গো. কেশৱ অবহু চোড়হু— ব.গী. চোড়হু জব সব কাম—ভ.
ছাড়	একৰাই দে, দিয়া, দিয়ক	শঙ্কৰ কহ ছাড়—ব.গী.
ছোড়	একৰাই দে, দিয়া. দিয়ক	ছোড় ছোড় অব—ক.হ. ছোড় মায়াময়—ব.গী.
জপ জপহু	জপকৰ, কৰা, কৰক	জপ গোবিন্দক নামা—ব.গী. জপহু মন ভাই—ব.গী.
জাগু	চেতন লাভ কৰ কৰা, কৰক	ভৰম তেজি জাগু—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
জান	বুজিল, লোৱা, লওক	হৰিক হৃদয়ে জান—ব.গী.
তৰ	উদ্ধাৰ হ, হোৱা, হওক	ভবনদী তৰ—ব.গী.
তেজহু }	এৰ, এৰা, এৰক	তাপ তেজহ—সকলোনাট
		তাপ তেজহু জায়া—ৰু.হ.
		জানি তেজহু আন কাম—কে.গো.
		তাপ তেজহু অব—ব.গী.
তেজিয়ো	এৰ, এৰা, এৰক	তেজিয়ো আলাস—ব.গী.
তেজু	এৰ, এৰা, এৰক	তেজু সামাজিক কাম—ৰু.হ.
		তেজু তথিয়ে আশ—ব.গী.
তেজৰে	এৰ, এৰা, এৰক	তেজৰে কমলাপতি—ব.গী.
তোলহ	তোল, তোলা, তোলক	অনন্তৰে লৱনু তোলহ—অ.ভ.
দেখ	চাচোন, চোৱাচোন, চাওকচোন	দেখ সখী ঐছন—কে.গো.
		বাইৰ হুয়াছে দেখ সই—ব.গী.
		থিৰমন কয়ে দেখ—ভ.
দেখত দেখতৰে }	চাচোন, চোৱাচোন, চাওকচোন	আহে মাঞি দেখত—ভৃ.হ.
		দেখত বোলত বাণী—ব.গী.
		দেখতৰে হৰি গোপিনী—চো.ধ.
দেখু	চা, চোৱা, চাওক	দেখু দেখু ওহি—অ.ভ.
		লোই দেখু বিচাৰি—পা.হ.
		দেখু দেখু দোহো—ৰা.বি.
		দেখু বচন বিচাৰি—কা.দ.
		মন দেখু হৃদয়ে—ব.গী.
দেখহ	চোৱা, চোৱাচোন, চাওক	দেখহ শুনহ নিৰন্তৰে—সকলোনাট
দেখো দেখোৰে }	চাচোন, চোৱাচোন, চাওকচোন	দেখো জগত গুৰু কানু—ৰা.ঝু.
		দেখোৰে দেখো—কা.দ.
		দেখোৰে নয়ন ভৰি—ব.গী.
দেহ	দে, দিয়া, দিয়ক	অন্ন বেঞ্জন প্ৰচুৰ দেহ —প.প্ৰ.
		হামাক যুদ্ধ দেহ—ৰা.বি., ৰু.হ.
দেহু	দে, দিয়া, দিয়ক	যুদ্ধ দেহু যাদৱ—ৰু.হ.
ধৰ	ধৰ, ধৰা, আটক কৰ, কৰা	ধৰ ধৰ মাৰ মাৰ—পা.হ.
		ধৰ মাৰ বোল—ৰা.বি.
		ধৰ ৰজনীচৰ—ব.গী.
ধৰতু	ধৰ, ধৰা, ধৰক	ধৰতু হৰি চৰণা—ব.গী.
ধৰা	ধৰ, ধৰা, ধৰক	ব্ৰহ্ম চিনি ধৰা—ব.গী.

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ধৰু	ধৰ, ধৰা, ধৰক	হৃদি পঙ্কজ ধৰু ভাই—ৰা.বি. ধৰু তোহাৰি বস্তুলেহু—পা.হ. ৰূপ হৃদয়ে ধৰু—ব.গী.
নাচ নাচা	নাচ, নাচা, নাচক	গোৱালি বোলয় নিকনাচ—চো.ধ. হৰিগুণ গাই নাচা—ব.গী.
নিয়ো	নে, নিয়া, নিয়ক	কিয়ে নিয়ো নিস্তাৰা—ভ.
নিস্তৰ	উদ্ধাৰহ, হোৱা, হওক	নিস্তৰ নিস্তৰ লোক—কে.গো.
পঠাৱ	পঠিয়াই দে, দিয়া, দিয়ক	হামাৰ সঙ্গে পঠাৱ—ৰা.বি.
পৰিহৰ পৰিহৰা	এৰ, এৰা, এৰক	বিলম্ব পৰিহৰ—কে.গো. দুৰন্ত চিন্তা পৰিহৰ—পা.হ. বেদ বন পৰিহৰা—ব.গী.
পেখ পেখোৰে	চা, চোৱা, চাওক	পেখ লাড়িকা—ভ. ওৰে সখী পেখোৰে —কে.গো., ব.গী
পোছ	সোধ, সোধা, সোধক	পাত্ৰ মধ্যে ই কথা পোছ—ভ.
বন্ধায়ো	কৰ, কৰা, কৰক	হৰি সঙ্গে মিত বন্ধায়ো—ব.গী.
বান্ধ	বন্ধন কৰ, কৰা, কৰক	নন্দকহো বান্ধ—ভ.
বুঝ	বুজিল, বুজি লোৱা, বুজি লওক	বুঝ তোহো বাত—চো.ধ.
বুঝহ	বুজিল, বুজি লোৱা, বুজি লওক	তোহো সমুচিত বুঝহ—চো.ধ. মানিক বেসাৱ—ব.গী.
বেসাৱ বেসায়ো	বেপাৰ কৰ, কৰা, কৰক	বেসায়ো ভাৰস্তে—ব.গী.
বৈয়ো	সিচ, সিচা, সিচক	যতন কৰিয়া বৈয়ো—ব.গী.
বোল	ক, কোৱা, কওক	নিৰন্তৰে হৰি বোল—সকলোনাট সবহি বিমৰিস কয়ে বোল—ৰু.হ.
বোলহু	ক, কোৱা, কওক	ডাকি বোলহু ৰাম ৰাম—সকলোনাট বোলহু ৰাম নামেসে—ব.গী.
ভজ ভজা	ভজনা কৰ, কৰা, কৰক	সবতেজি ভজ হৰি পাৱ—কা.দ. ভজ হৰি চৰণ—পা.হ. ৰাম ভজ তেজি মায়া—ব.গী. অৰ্থ ভজা জানি—ব.গী.
ভজিয়ো	ভজনা কৰ, কৰা, কৰক	জানিয়া ভজিয়ো মন—ব.গী.
ভয়ো	হ, হোৱা, হওক	ভয়ো ভাই সাৱধান—ব.গী.

ভাব ভাবিয়ো }	চিন্তাকৰ, কৰা, কৰক	শীঘিৰ কৰিয়া ভাব—ৰ.গী. গোপাল ভাবিয়ো মন—ৰ.গী.
ভাঙগহ	ভাঙিপেলা, পেলোৱা পেলাওক	ভাঙগহ অজগৰ—ৰা.বি.
মাগিয়ো	খোজাগৈ, খোজাগৈ, খোজকগৈ	মাগিয়ো গৈয়া অন্ন—প.প্ৰ.
মাৰ	বধ কৰ, কৰা, কৰক	ধৰ ধৰ মাৰ মাৰ কৰে—পা.হ. ধৰ মাৰ বোল—ৰা.বি. মাৰ উগ্ৰসেন—ভ.
মাৰহ	বধ কৰ, কৰা, কৰক	সত্বৰে নৰকাসুৰক মাৰহ—পা.হ. হামাক মাৰহ—কা.দ.
মিলায়ো	মিলাই দে, দিয়া, দিয়ক	হৰিপদে প্ৰেম মিলায়ো—ৰ.গী.
মিলায়	একত্ৰিত কৰ, কৰা, কৰক	সত্বৰে সমাজ মিলায়—ৰা.বি.
মেলিয়ো	মেলিদে, দিয়া, দিয়ক	সকালে মেলিয়ো বৎস—ৰ.গী.
যায়ো জায়ো }	যা, যোৱা, যাওক	ঘৰে যায়ো নাৰায়ণ—ভূ.হ.
যায় জায় }	যা যোৱা, যাওক	যমেৰ ঘাটি মাৰিয়া যায়—ৰ.গী. আপোন গৃহে যায়—চো.ধ. তোহো ঘৰে যায়—ভূ.হ. তোহো সত্বৰে যায়—ক.হ. যজ্ঞস্থানে যায়—প.প্ৰ.
যাহি জাহি }	যা, যোৱা, যাওক	বৃন্দাবনে যাহি—ভো.বে.
যোৰ জোৰ }	সংযোগ কৰ, কৰা, কৰক	হৰি পদে মন যোৰ—ৰ.গী.
ৰহ	ৰ, ৰোৱা, ৰাওক	ৰহ ৰহ বুলি—ৰা.বি. নিৰ্ভয়ে ৰহ—ক.হ. ৰহ ৰহ যাদৱ—পা.হ.
ৰাখ	ৰাখহি, ৰাখাহি, ৰাখকহি	ৰাখ ৰঘুনাথ—ৰা.বি.
ৰাখসিয়া	ৰাখহি, ৰাখাহি, ৰাখকহি	তোহো ৰাখসিয়া—অ.ভ.
লগায়	লগা, লগোৱা, লগাই দিয়া	ধনুত গুণ লগায়—ৰা.বি

লব	ল, লোৱা, লওক	দেৱতা সবক বাক্যে প্ৰমাণ লব—প.প্ৰ.
লাগু	ধৰ, ধৰা, ধৰক	ৰাম চৰণহি লাগু—ব.গী.
লায়ো	ল, লোৱা, লওক	সংগতি ৰতি লায়ো—ব.গী.
লাৱত	চিন্তাকৰ, কৰা, কৰক	ৰাম চৰণে ৰতি লাৱত—ব.গী.
লেহু	ল, লোৱা, লওক	লেহু হৰি চৰণে শৰণ—পা.হ. তাহে শৰণ লেহু জানি—ব.গী.
লৈয়ো	ল, লোৱা, লওক	ভাণ্ডেৰ মধ্যে লৈয়ো দান—কো.খে. ৰতৰ বান্ধিয়া লৈয়ো—ব.গী.
শুন শুনবে	শুন, শুনা, শুনক	দীন শুন মাঞি—অ.ভ. শুন সব কয় বিছোৱাস—ৰা.বি. শুন মন কয়ে সাৱধান—কে.গো. শুন শুন ৰুকমিণী—ৰু.হ. বাণী শুন সবলোই—ভ. গোপাল শুনবে বাপ—ভূ.লো. শুন শুনবে সুৰ বৈৰি—ব.গী.
শুনত	শুন, শুনা, শুনক	শুনত ৰাজ আজ্ঞা—ভ.
শুনহ	শুন, শুনা, শুনক	দেখহ শুনহ নিৰন্তৰে — সকলোনাট শুনহ নৰ লোই—ব.গী.
শুনা	শুন, শুনা, শুনক	শুনা সাধুজন—ৰু.হ. শুনা সখিগণ—প.প্ৰ.
শুনিয়ো	শুন, শুনা, শুনক	হৰিৰ বাংশীৰ ভাই শুনিয়ো—ব.গী.
সম্বৰহ	সামৰ, সামৰা, সামৰক ব্যৰ্থ কৰ, কৰা, কৰক	হামাৰ প্ৰহাৰ সম্বৰহ—পা.হ.
সেৱনা	সেৱা কৰ, কৰা, কৰক	ৰাম চৰণ ধন সেৱনা—ব.গী.
সেৱহু	সেৱা কৰ, কৰা, কৰক	সেৱহু মন মোই—ব.গী.
হব	হ, হোৱা, হওক	তোহো চিৰজীৱি হব—পা.হ. স্বস্থ হব স্বস্থ হব—ৰা.বি., ৰু.হ.
হুয়ো	হ, হোৱা, হওক	হুয়ো সাৱধান—ব.গী.
হেৰ হেৰহু	চাচোন, চোৱাচোন, চাওকচোন	মাঞি হেৰ গোকুল—ব.গী. বঙ্কিম নয়নে হেৰহু—কে.গো. হেৰহু মাঞি—ব.গী

অনুজ্ঞা বোধক ক্ৰিয়া

নিত্যবৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুৰুষত নিষ্পন্ন অনুজ্ঞা বিষয়ৰ ক্ৰিয়া পদবোৰ উল্লেখ

কৰা হ'ল। ইয়াত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ যথাক্ৰমে এনে ধৰনৰ। যেনে—অ, অত, অতু, অহু, উ, উক, ও, ওক, ঔক ইত্যাদি।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰতু	কৰক	সোহি কৰতু নিত্য—ৰা.বি., ৰু.হ.
		ভুকুতি মুকুতি নিত্য কৰতু—পা.হ.
		তেৰি কৰতু নিত্য—কে.গো.
চৰোক	চৰক, চৰিফুৰক	বৎস সব চৰোক—ভো.বে.
ছুটোক	ওলাই যাওক,	
	এৰি যাওক	ছুটোক মেৰি প্ৰাণ—ব.গী.
জান	জানক, বুজক	কেলি লীলাৰস জান—ৰা.বি.
দেখোক	দেখকহি, চাওকহি	বৃদ্ধ নন্দে দেখোক আসিয়া—অ.ভ.
নেহন্তোক	নিয়কহি, লৈ যাওকহি	অবিঘিনিয়ে নেহন্তোক—ৰু.হ.
নিমজোক	মগ্ন হওক,	
	সোমাই পৰক	হৰি পদে নিমজোক চিত্ত—ব.গী.
নিস্তৰোক	উদ্ধাৰ হওক	সুখে নিস্তৰোক—ব.গী.
পৰোক	পৰক	ছাড় পৰোক—ভূ.হ., চো.ধ.
পেখোক	দেখক, দেখকহি	তাহেক পেখোক—অ.ভ.
ফিৰত	ফুৰক, ভ্ৰমণ কৰক	ফিৰত চকোৰা—ভূ.হ.
ভয়ো	হওক	ভয়ো মৰণ ওহি—ব.গী.
মজু	মগ্ন হওক, বুৰ যাওক	হামাৰি মজু মন—ব.গী.
মজোক	মগ্ন হওক, বুৰ যাওক	তাহে মজোক মন —পা.হ., প.প্ৰ., ব.গী.
মিলহু	মিলক, হওক, পাওক	মিলহু তাহেক—ৰা.বি.
মিলোক	মিলক, হওক, পাওক	মৰণ মিলোক—কা.দ.
		হৰিৰ কৃপা মিলোক—ৰু.হ.
যাউক	যাওক, যাওকহি	পাৰিজাত নিয়া যাউক—পা.হ
ৰহু / ৰহোক	ৰওক, থাকক, হওক	চৰণ বন্দি ৰহু মোৰি শিৰ—অ.ভ.
		ৰহু হৃদি পংকজ—পা.হ., ব.গী.
		ৰহু অবিৰাম—ভ.
		ইকথা ৰহোক—কে.গো., ৰু.হ.
		উপভোগ হুয়া ৰহোক—পা.হ.
		তোহাৰ ধিক্কাৰ ৰহোক—ৰা.বি.
		বচনে ৰহোক গুণ—অ.ভ.
হোক / হৌক	হওক	তোহাৰ সুবসতি হোক—ৰু.হ.
		সে সব পূৰণ হোক—অ.ভ.
		পবিত্ৰ হৌক বুলিয়ে—অ.ভ.
		প্ৰেম ভকতি হৌক বুলি—কে.গো.

অনুজ্ঞা বোধক ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আনগিয়া	আনগৈ, আনাগৈ	বেদনিধিক সত্বৰে আনগিয়া—ৰু.হ.
কৰগিয়া	কৰগৈ, কৰাগৈ	দুখ দূৰ কৰ গিয়া—কে.গো. দেবীক পূজা কৰ গিয়া—ৰু.হ. অন্ন প্ৰাৰ্থনা কৰ গিয়া—প.প্ৰ. বধ কৰগিয়া—পা.হ.
কহগিয়া	কগৈ, কোৱাগৈ	ৰুক্মিণীত কহ গিয়া—ৰু.হ. তোহাৰ শচীত কহ গিয়া—পা.হ.
চলি জাৱ	যাগৈ, যোৱাগৈ	আপোন থানে চলি জাৱ—অ.ভ.
জান গিয়া	জানি আহগৈ বুজি আহাগৈ	তোহো সত্বৰে জান গিয়া—ৰা.বি.
প্ৰহাৰ দেখি	প্ৰহাৰ কৰ, মাৰি পঠিয়াই দিয়া	যত শকতি থিক প্ৰহাৰ দেখি—পা.হ.
বোল গিয়া	কগৈ, কোৱাগৈ	বোল গিয়া ঋষিৰাজ—পা.হ.
ভৰা দিয়া	ভৰা, ভৰোৱা	ভৰা দিয়া ঝান্টে—ব.গী.
মাৰিয়ে তোল	অতিক্ৰম কৰ, কৰা	গাড়াবাঘাট মাৰিয়ে তোল—ভ.
শুনলো	শুনিল, শুনিলোৱা	শুনলো পণ্ডিত—ব.গী.

অনুজ্ঞা বোধক ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দিতে পাৰয়ে নাহি	দিব নোৱাৰে	ইন্দ্ৰে দিতে পাৰয়ে নাহি—পা.হ.
নিয়া জাউক	নিয়কহি লৈ যাওকহি	হামাৰ পাৰিজাত নিয়া জাউক—পা.হ.
ৰাখোক আসিয়া	ৰাখকহি	যত শকতি থিক ৰাখোক আসিয়া—পা.হ.

(১৯–ট) শতৃবোধক ক্ৰিয়া)অসংযুক্ত)

শতৃবোধক ক্ৰিয়াও সংযুক্ত আৰু অসংযুক্ত ভেদে দুবিধ। প্ৰত্যয় বোৰো তুমৰ্থ বোধক ক্ৰিয়াৰ দৰে একে বুলিব পাৰি।

শৰ্তৃৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আনিতে	আনোতে	উদৰে জড়ি মেহ্লাই আনিতে—অ.ভ.
আলিঙ্গনে	সাবটি ধৰোঁতে	আলিঙ্গনে গোপীক মিলয়—কে.গো.
কৰইতে	কৰোঁতে	কৰইতে নৃত্য কঙ্কন—কে.গো.

শতৃৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰত	কৰোঁতে	কৰত সুৰত কেলি—কে.গো.
কৰতহু কৰত হো }	কৰোঁতে কৰোঁতে	কৰতহু পাপ সমাপল—ব.গী.
কৰাইতে	কৰাওঁতে	তনপান কৰাইতে—ভৃ.লো.
কৰিতে	কৰোঁতে, কৰি থাকোঁতে	অমৃত পান কৰিতে—প.প্ৰ.
		উনিকৰ চৰণ সেৱা কৰিতে—পা.হ.
		কৌতুকে নৃত্য কৰিতে—কা.দ.
		মুখ চন্দ্ৰিকা কৰিতে—ৰা.বি.
		ওহি চৰণ সেৱা কৰিতে—কে.গো.
		ব্যৱসা কৰিতে পাইলা—ব.গী.
কহিতে	কওঁতে	ভকতিক মহিমা কহিতে—পা.হ.
		কহিতে বিস্ময় বিপৰীত—ব.গী.
কান্দিতে	কান্দোতে	গুণ গাই কান্দিতে—কে.গো.
		কান্দিতে নেত্ৰেৰ নিৰ—ব.গী.
ক্ৰীড়ায়ে	খেলা কৰি থাকোঁতে	শ্ৰীকৃষ্ণক ক্ৰীড়ায়ে—কে.গো.
খুৰাইতে	খুৰাওঁতে	কৃষ্ণক ধুৰাইতে খুৰাইতে—অ.ভ.
খেলাইতে	খেলি থাকোঁতে	খেলাইতে ঝলমলু কৰে—কো.খে.
		ভন্টা খেলাইতে—চো.ধ.
খেলায়ে	খেলা কৰি থাকোঁতে	এবম্বিধ অনঙগ খেলায়ে—কে.গো.
খেলাৱত	খেলা কৰি থাকোঁতে	বালক চয় খেড়ি খেলাৱত—ভৃ.হ.
গুণিতে	ভাবি চিন্তি থাকোঁতে	গুণিতে কামিনী—ৰু.হ.
		গুণিতে দগধ ভৈল—ব.গী.
চলাইতে	গৈ থাকোঁতে	চলাইতে চৰণ মঞ্জিৰ—ৰু.হ.
চলিতে	গৈ থাকোঁতে	আনন্দে চলিতে—ৰু.হ.
		চলিতে চুম্বই বালা—কে.গো.
		মাৰ হুয়া চলিতে—অ.ভ.
		চলিতে নিকট ভয়ো—ব.গী.
চাহিতে	চাওঁতে, দৃষ্টি কৰোঁতে	কাচক চাহিতে মানিক হৰাই—ৰু.হ.
চিন্তিতে	চিন্তা কৰি থাকোঁতে	বিবাহ নিমিত্ত চিন্তিতে—ৰা.বি.
চোড়িতে ছোড়িতে }	এৰোঁতে	ইহা ছোড়িতে হামাক—কে.গো.
ঝুৰাইতে ঝুড়াইতে }	নিগৰি পৰোঁতে পৰোঁতে	নয়ন ঝুৰাইতে জাই—প.প্ৰ.
		ঝুৰাইতে নয়ন পুয়াক—পা.হ.
টানিতে	টানোতে, টানি থাকোঁতে	বন্ধু টানিতে টানিতে—অ.ভ.
ঢালিতে	ঢালোঁতে, ঢালি থাকোঁতে	একঠাম কৰিয়ে পানী ঢালিতে—ৰা.বি.
তুলিতে	তোঁলোতে	ধনুক দোঙগা দিয়ে তুলিতে—ৰা.বি.

শত্ৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
তেজিতে	এৰোঁতে	শ্ৰীকৃষ্ণক তেজিতে—কে.গো.
থাকিতে	থাকোঁতে	হামো বিদ্যমান থাকিতে —ৰা.বি., ৰু.হ., কা.দ.
দিতে	দিওঁতে	দসন কামুৰি গুণ দিতে—ৰা.বি.
দেখিতে	চাওঁতে	দেখিতে দহে আগি—কা.দ.
ধৰএ, ধৰয়ে	ধৰোঁতে, ধৰি থাকোঁতে	হৃদি পদ পঙ্কজ ধৰয়ে—কে.গো.
ধুৱাইতে	ধুৱাওঁতে	কৃষ্ণক ধুৱাইতে ধুৱাইতে—অ.ভ.
নিতে	নিওঁতে	পাৰিজাত পুষ্প চুৰি কৰি নিতে—পা.হ.
নিদ্ৰাতে	শুই থকা অৱস্থাতে শুই থাঁকোতে	তদনন্তৰে নিদ্ৰাতে ব্ৰজবাসীক—কা.দ.
নিৰেখিতে	চাওঁতে, চাই থাকোঁতে	প্ৰাণ গোপালক মুখ নিৰেখিতে—কা.দ. সুন্দৰ বদন নিৰেখিতে—চো.ধ.
পুচিতে	সোঁধোতে	হামো বাত পুচিতে—ভূ.হ. কৃষ্ণ গুণ গাই গোপী পুচিতে—কে.গো.
পেখিতে	চাওঁতে, চাই থাঁকোতে	পেখিতে সুৰ নৰ—ৰু.হ. পেখিতে অমিয়া ৰস—ব.গী.
ফোকাৰিতে	উচুপি কান্দোতে	নিশ্বাস ফোকাৰিতে—কে.গো.
বৰ্ণাইতে	বৰ্ণনা কৰোঁতে	কৃষ্ণ গুণ বৰ্ণাইতে—অ.ভ.
বান্ধিতে	বান্ধোতে	টানি টানি বান্ধিতে—অ.ভ.
বিচাৰিতে	বিচাৰোঁতে	বৎস বিচাৰিতে—ভো.বে.
বুলি	বোঁলোতে, কওঁতে	বচনে বুলি ৰাম—ব.গী.
বুলিতে	বোলোঁতে, কওঁতে	হামাক চাটু বুলিতে—অ.ভ. বুলিতে নয়ন ঝুৰাৱে—ৰু.হ. ওহি বুলিতে—কে.গো. তব বচন বুলিতে—পি.গু. বুলিতে এক শুনিতে—ব.গী.
বেড়াইতে	ফুৰোঁতে, ভ্ৰমণ কঁৰোতে	তীৰে তীৰে চায়া বেড়াইতে—চো.ধ.
ভনিতে	কওঁতে	তাহে শুনিতে ভনিতে পাৰত—ৰু.হ.
মাগিতে	খোজোঁতে	মিনতি বুলি মাগিতে—ভূ.হ.
যাইতে জাইতে	যাওঁতে, গৈ থাঁকোতে	পথে যাইতে ডাকিয়ে—কো.খে. তদনন্তৰ পানীক যাইতে—ভূ.হ. আশ্ৰম যাইতে—ৰা.বি. স্ত্ৰী লৈয়া যাইতে—পা.হ. কৃষ্ণ চৰণ তেজি যাইতে—প.প্ৰ. এপথে দেখিলা যাইতে—ভো.বে. পানীৰে যাইতে—ব.গী.

শত্ৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
যাহিতে জাহিতে	যাওঁতে, গৈ থাকোঁতে	যাহিতে হৰিখে হৰিগুণ—কা.দ.
যান্তে জান্তে	যাওঁতে	বাৱ হুয়া যান্তে—কো.খে
লৈতে	লওঁতে	হৰিগুণ নাম লৈতে—ৰু.হ.
শয়নে	শোওঁতে	নিসি শয়নে গোৱাই—ব.গী.
শুধিতে	সোঁধোতে	যশোদা শুধিতে হৰি—ভূ.হ.
শুনিতে	শুনোতে	তাহে শুনিতে ভনিতে পাৱত—ৰু.হ. শুনিতে শত নিতৰে—ব.গী.
সুমৰিতে	স্মৰণ কৰোঁতে	ইহা সুমৰিতে—কে.গো. সুমৰিতে তনু জ্বলে—ব.গী.
হৈতে হইতে	হওঁতে	তাহেক হানি হৈতে—অ.ভ.
হান্ঠিতে	খোজ কাঢ়োঁতে	হান্ঠিতে কুণ্ডল ডোলি—কে.গো. হান্ঠিতে নচলে পাৱ—ব.গী.
হেৰইতে	চাওঁতে	হেৰইতে ভুবন ভুলাই—ব.গী.
হেৰত	চাওঁতে	কহ শংকৰ কেলি হৰিকো হেৰত—কে.গো.
হেৰিতে	চাওঁতে	হেৰিতে হাসি ভুবন—ৰু.হ., প.প্ৰ.

শত্ৰুবোধক ক্ৰিয়া (সংযুক্ত)

শৰ্ত্ৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অংগ ভঙিগয়া	অংগীভংগী কৰোঁতে	উজ্বলিত ৰতন ভূষণ অংগ ভঙিগয়া—ব.গী.
কান্দিতে কান্দিতে	কান্দোতে কান্দোতে	কান্দিতে কান্দিতে পুত্ৰ—ভূ.লো.
খোজগুড়ি যাইতে	খোজচাই যাওঁতে	খোজগুড়ি যাইতে—কা.দ. ঐছন খোজগুড়ি যাইতে—কে.গো.
হাসিতে মাতিতে	হাঁহি মাতি থাকোঁতে	হাসিতে মাতিতে দিবস অৱসানে—কা.দ.

(১৯-১) পাচনী ক্ৰিয়া

নিত্য বৰ্ত্তমানকাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্ৰিয়াৰ নিত্য বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুৰুষত 'আই' আৰু 'আৱে' প্ৰত্যয়হে আছে। ইয়াত প্ৰথম পুৰুষ আৰু দ্বিতীয় পুৰুষ নাই।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰাৱে	কৰোৱাই, কৰাই দিয়ে	হামাক যৈচে বশ্য কৰাৱে—প.প্ৰ.
পেখাই	দেখুৱাই, দেখুৱাই দিয়ে	উন্নত ৰূপ পেখাই—ভ.

পাচনী ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমানকাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুৰুষত ‘আৱত’ প্ৰত্যয় এটিহে পোৱা হৈছে। ইয়াত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় পুৰুষ নাই।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰাৱত	কৰাইছে, কৰোৱাইছে	আনন্দে তন পান কৰাৱত—অ.ভ.

পাচনী ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপভূত কালৰ প্ৰথম পুৰুষত ‘আৱলো’ প্ৰত্যয় এটিহে পোৱা হৈছে। যেনে—

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অনাৱলো	অনালো, অনোৱালো	হামো পাপিনী কৈচে অনাৱলো—ৰু.হ.
দেখাৱলো	দেখুৱালো, দেখুৱাই দিয়ালো	অতয়ে মহিমা দেখাৱলো—অ.ভ.

পাচনী ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপভূত কালৰ দ্বিতীয় পুৰুষত ‘আৱল’ প্ৰত্যয় এটিহে পোৱা হৈছে।

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পৰাৱল	পৰোৱালি, পৰোৱালা	সত্যভামাক বহুত গালি পৰাৱল মাত্ৰ —পা.হ.

পাচনী ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপভূত কালৰ তৃতীয় পুৰুষত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ যথাক্ৰমে—অত, আল, আৱত, আৱল, ইত্যাদি

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
অনাৱল	অনালে, অনোৱালে	ৰাজা সবক অনাৱল—ৰু.হ. অতি সত্বৰে অনাৱল—ৰা.বি.
উঠাৱল	উঠালে, তোলালে	ৰোষ উঠাৱল কংসকহি ভাই—ভ.
উপজাল	ওপজালে, জন্ম দিয়ালে	পিতা উপজাল মাত্ৰ—ৰু.হ.
কৰাৱত	কৰালে, কৰোৱালে	কৰাৱত কৃষ্ণ নাট নিৰমান—ৰু.হ. কৰাৱত নাট ওহি বহু ছন্দে—পা.হ.
কৰাৱল	কৰালে, কৰোৱালে	অন্ন ভোজন কৰাৱল—প.প্ৰ. প্ৰবেশ কৰাৱল—ৰা.বি. জলপান কৰৱাল—ডো.বে.

দেখাৱল	দেখুৱালে, দেখুৱাই দিয়ালে	দুখ দেখাৱল—কে.গো.. প্ৰত্যক্ষে দেখাৱল—পঁ.প্ৰ. শ্ৰীকৃষ্ণক দেখাৱল—চো.ধ.
বৈঠাৱল	বহুৱালে	আলিঙ্গি তুলি বৈঠাৱল—পা.হ.
ভুলত	ভুলালে, মোহনিয়ালে	ভুলত চিতি—ভ.
ভুলল	ভুলালে, মোহনিয়ালে	এ ৰূপে ভুলল মন—ব.গী.
ভুঞ্জাৱল	খুৱালে	পঞ্চামৃত ভুঞ্জাৱল—ক.হ. কৰ্পূৰ তাম্বুল ভুঞ্জাৱল—পা.হ.

পাচনী ক্ৰিয়া

ভৱিষ্যত কাল—প্ৰথম পুৰুষ (অসংযুক্ত)

এইবিধ ক্ৰিয়াৰ ভবিষ্যত কালৰ প্ৰথম পুৰুষত 'আৱব' আৰু 'আৱহো' প্ৰত্যয় দুটি পোৱা হৈছে। যেনে—

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰাবহো	কৰাম, কৰোৱাম	কৰাবহো স্নান সুশীতল—ব.গী.
কৰাৱব	কৰাম, কৰোৱাম	বিবাহ কৰাৱব—ক.হ.

পাচনী ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—দ্বিতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
মৰাৱাথিক	মৰাইছা, মৰোৱাইছা	মদনক হাতে মৰাৱাথিক—কে.গো.

পাচনী ক্ৰিয়া

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰাৱয় থিক	কৰাইছে, কৰোৱাইছে	গোকুল বাসীক আনন্দ কৰাৱয় থিক —চো.ধ.

পাচনী ক্ৰিয়া

স্বৰূপভূত কাল—তৃতীয় পুৰুষ (সংযুক্ত)

ধাতুৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
পৰিধান কৰাৱে	পিন্ধালে, পিন্ধাই দিয়ালে	কাহ্নু পীত বস্ত্ৰ পৰিধান কৰাৱে —কে.গো.
ভোজন কৰাৱল	খুৱালে, খুৱাই দিয়ালে	ষড়ৰস ভোজন কৰাৱল—প.প্ৰ.

(১৯-ড) তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়া (অসংযুক্ত)

তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়া দুবিধ, সংযুক্ত আৰু অসংযুক্ত। ইয়াত হোৱা প্ৰত্যয় বোৰ হল অই, অনা, অয়ে, অবহো, আইতে, আইবাক, আনে, আৰ, আৱতুৰে, আৱনুকু, ই, ইত, ইতে, ইবাক, ইবাৰ, ইবাৰে, ইবে, এ, ঐতে, ক, য়ে, ৰ, বে ইত্যাদি।

তুমৰ্থৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
আনএ, আনয়ে	আনিবলৈ	কৃষ্ণক আনয়ে নাহি পাৰি—ক.হ.
আনিতে	আনিবলৈ	কৃষ্ণক আনিতে পাৰহ—ক.হ.
আৰতি	পূজা কৰিবলৈ	তেৰি আৰতি নপাই—ব.গী.
উপদেসে	উপদেশ দিবলৈ	পৰ উপদেসে পণ্ডিত—প.প্ৰ.
উপমাৰ	উপমা দিবলৈ	ৰূপেৰ উপমাৰ কেৱাক্ষেম—ব.গী.
এড়াইতে	এৰাবলৈ	তোহোসব কি এড়াইতে চায় ?—চো.ধ.
		এড়াইতে নপাৰি মাঞি—ভূ.লো.
		এড়াইতে পাৰয়ে নাহি—পা.হ.
কদৰ্থিতে	কদৰ্থনা শুনিবলৈ, গালি শুনিবলৈ	হামাক কদৰ্থিতে আনল—পা.হ.
কৰণা	যাতনা ভুগিবলৈ	চলিতে লাগে যমেৰ কৰণা—ব.গী.
কৰাইতে	কৰাবলৈ	যজ্ঞে সন্তোষ কৰাইতে—অ.ভ.
		তুষ্ট কৰাইতে নাহি পাৰত—ভূ.লো.
কৰিতে	কৰিবলৈ	হামাক বিবাহ কৰিতে—ক.হ.
		লৱনু অধিক কৰিতে—অ.ভ.
		সিমতে ভকতি কৰিতে—প.প্ৰ.
		ৰাস ক্ৰীড়া কৰিতে—কে.গো.
		কি কৰিতে চায় ?—কা.দ.
কৰিবাৰে	কৰিবলৈ	চুৰি কৰিবাৰে যায়—পি.গু.
কহিতে	ক'বলৈ	কহিতে বড় দুখ লাগে—পা.হ.
		সে কথা কহিতে—পি.গু.
		ঝুন্টা কহিতে নুজুৱাই—ভূ.হ.
কহিবাৰ	ক'বলৈ	তোহো কহিবাৰ পাত্ৰ—ক.হ.
কাটিতে	কাটিবলৈ	হিয়ে লাঠি মাৰি কাটিতে—ক.হ.
কৃপাএ, কৃপায়ে	কৃপা কৰিবলৈ	কিন্তু ভকতক কৃপায়ে—অ.ভ.
ক্ৰীড়াক	খেলা কৰিবলৈ	ক্ৰীড়াক প্ৰবেশল—কে.গো.
খাইতে	খাবলৈ	আপুন পুত্ৰক খাইতে চায়ল—অ.ভ.
		যত খাইতে পাৰ—চো.ধ., ভূ.লো.
খাইবাক	খাবলৈ	খাইবাক নপাই—পি.গু.
খাইবাৰ	খাবলৈ	খাইবাৰ দিলা আনি—ব.গী.
খাইবে	খাবলৈ	যত পাৰা খাইবে দিবো—ভূ.লো.

তুমৰ্থৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
খেলানে	খেলিবলৈ	তন পান কৰিয়ে খেলানে চলব—অ.ভ. কানাই খেলানে জাই—ব.গী.
খেলাৱতুৰে	খেলিবলৈ	খেড়ি খেলাৱতুৰে—ডো.বে.
গৰসিতে	গিলিবলৈ	যৈচে চান্দ গৰসিতে ৰাহু—কে.গো.
গৰাসিত	গিলিবলৈ	যৈচে ৰাহু গৰাসিত সুৰ—ভ.
গিলিতে	গিলিবলৈ	চান্দ গিলিতে যচ আৱল—ৰা.বি.
গিলিবাক	গিলিবলৈ	পুনু আসে গিলিবাক—ব.গী.
গোপয়ে	গোপন কৰিবলৈ	গোপয়ে নাহি পাৰি—ভৃ.হ.
চৰাৱনুকু	চৰাবলৈ	ধেনু চৰাৱনুকু—ডো.বে.
চলএ চলয়ে	যাবলৈ	যদি চলয়ে নাহি পাৰহ—কে.গো.
চলিতে	যাবলৈ	চলিতে লাগয় যম পুৰি—ব.গী. চলিতে নিছয় কয়ল—প.প্ৰ.
চলিবাক	যাবলৈ	তোহো চলিবাক সত্বৰে—পা.হ.
চাড়িতে ছাড়িৱত	চৰাবলৈ	বাচড়ু চাড়িতে ৰোহে—ব.গী.
ছেদিতে	কাটিবলৈ	ধৰল খাণ্ডা ছেদিতে শিৰ—ৰু.হ. কন্ধ ছেদিতে পাৰল—ৰা.বি.
ছোড়য়ে	এৰিবলৈ	স্ত্ৰীক ছোড়য়ে নাহি পাৰহ—পা.হ.
ছোড়াইতে	এৰুৱাবলৈ	তাকৰ ছোড়াইতে শখ—ব.গী.
ছোড়িতে	খুলিবলৈ মুকলি কৰিবলৈ	কৃষ্ণক বন্ধন ছোড়িতে—অ.ভ.
জগাৱনুকু	জগাবলৈ	মুখ চুম্বিবত শ্যাম জগাৱনুকু—ডো.বে.
জনিত	দেখুৱাবলৈ	ভয় জনিত আৱল—কে.গো.
জানিতে	জানিবলৈ	কৃষ্ণক জানিতে নাহি পাৰলো—প.প্ৰ. কে জানিতে পাৰয়—ব.গী.
জিনএ জিনয়ে	জিনিবলৈ	জিনয়ে নাহি পাৰব—পা.হ.
তৰএ তৰয়ে	তৰিবলৈ	ভব তৰয়ে নপাৰু—ব.গী.
তৰিতে	তৰিবলৈ	কমনে তৰিতে মোৰি আশা—ব.গী.
তুলিতে	তুলিবলৈ	লৱনু তুলিতে নাহি দেৱব—অ.ভ.
তেজএ তেজয়ে	এৰিবলৈ	তেজয়ে নাহি পাৰি—কে.গো.
দণ্ডিতে	দণ্ড কৰিবলৈ শাস্তি দিবলৈ	দুষ্টক দণ্ডিতে হামো—কে.গো. দুষ্টক দণ্ডিতে অৱতৰি—কা.দ.
দৰসিত	দেখিবলৈ	দৰসিত সুন্দৰ—ভ.

তুমৰ্থৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
দিতে	দিবলৈ	ঝাম্প দিতে জাই—কা.দ.
		ৰাকচক হাতে দিতে চায়—ৰা.বি.
		বিবাহ দিতে নিষেধল—ৰু.হ.
দিবাৰে	দিবলৈ	পূৰুবে বুলিয়া আছা লৱনু দিবাৰে—ভূ.লো.
দেখিতে	চাবলৈ	স্বয়ম্বৰ দেখিতে এথা—ৰা.বি.
		কৃষ্ণক দেখিতে অলখিতে—কে.গো.
		কৃষ্ণক দেখিতে চলল—প.প্ৰ.
ধৰবহো	ধৰিবলৈ	নাহি নাহি ধৰবহো হৰি বিনে—ৰু.হ.
ধৰিতে	ধৰিবলৈ	প্ৰাণ ধৰিতে নপাৰি—কা.দ.
		ধৰিতে নপাৰো হিয়াৰে—ব.গী.
নমাইতে	নমাবলৈ	পসাৰ নমাইতে চাহে—কো.খে.
নাচিবাৰে	নাচিবলৈ	হৰি নাচিবাৰে কথা—ব.গী.
নিতে	নিবলৈ	হামাক নিতে চাহে—ৰু.হ.
		নিতে নাহি পাৰল—ভূ.হ.
পলাইতে	পলাবলৈ	পলাইতে যেন নাহি পাৰিয়ে—অ.ভ.
		পলাইতে নেদেখো সন্ধি—ব.গী.
পলাইবাৰ	পলাবলৈ	পলাইবাৰ নাহি সন্ধি—ব.গী.
পানীৰে }	পানী আনিবলৈ	পানীৰে যাইতে—ব.গী.
পানীক }		তদনন্তৰ পানীক যাইতে—ভূ.হ.
পিন্ধিতে	পিন্ধিবলৈ	পিন্ধিতে সাস গেল—পা.হ.
পুচিতে	সুধিবলৈ	তাহেক পুচিতে—পি.গু.
পূজিবাৰে	পূজিবলৈ	হৰি পূজিবাৰে—ভূ.লো.
পেখএ		হৰিকো গোপিনী পেখয়ে নপাই—কে.গো.
পেখয়ে	দেখিবলৈ	হৰিপদ পেখয়ে নপাৰলি—প.প্ৰ.
পেখিতে	{ দেখিবলৈ	পেখিতে সুশোভন—ভ.
	{ চাবলৈ	চান্দমুখী পেখিতে মধাই—ৰু.হ.
পেলাইতে	পেলাবলৈ	হাতে গ্ৰাস পেলাইতে—ভো.বে.
বগাইতে	বগাবলৈ, উঠিবলৈ	কৃষ্ণক কান্ধ বগাইতে গেলো—কে.গো.
বজাৱনুক	বজাবলৈ	মুৰুৰি লেহু শ্যাম বজাৱনুক—ভো.বে.
বধিতে	বধ কৰিবলৈ	নৰকাসুৰ বধিতে—পা.হ.
বান্ধএ } বান্ধয়ে }	বান্ধিবলৈ	বান্ধয়ে নাহি পাৰলো—অ.ভ.
বান্ধিতে	বান্ধিবলৈ	তবহু বান্ধিতে ইছা কৰিতেছ—অ.ভ.
		বান্ধিতে লৈলা পাগে—ব.গী.
বোলাইবাক	{ বোলাবলৈ { প্ৰত্যয় নিয়াবলৈ	ভাল বোলাইবাক—পি.গু.

তুমৰ্থৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
ভাজিতে	ভাজিবলৈ	মাঞ দুৰাচাৰ তোমাক ভাজিতে—ব.গী.
ডাৰিবাৰে	ডৰাবলৈ	গেলো হামো নিৰ ডাৰিবাৰে—ভূ.লো.
ভাণ্ডিতে	প্ৰবঞ্চনা কৰিবলৈ	ভয়ে জননীক ভাণ্ডিতে—ভূ.লো.
		হামাক ভাণ্ডিতে বাহুত—প.গু.
মাতিতে	মাতিবলৈ	নন্দে দোৱাজ মাতিতে—অ.ভ.
মাতিবাৰে	মাতিবলৈ	মিচা মাতিবাৰে প্ৰভু—প.গু.
মাৰিতে	{ মাৰিবলৈ মৰিয়াবলৈ	হামাক মাৰিতে আৱল—অ.ভ.
মাৰিতে	বধ কৰিবলৈ	নৰক মাৰিতে কয়লি—পা.হ.
		হামাক মাৰিতে চাৱল—কা.দ.
		মৃগ মাৰিতে সাজে—ব.গী.
মাৰিবাৰে	মৰিয়াবলৈ	ধায়া ফুৰে তাৰে মাৰিবাৰে—অ.ভ.
মোহিতে	মুহিবলৈ	হামাক মোহিতে চাৱ—পা.হ.
যাইতে জাইতে }	যাবলৈ	যাইতে নাহি পাৰল—প.প্ৰ. কতিহো যাইতে নাহি দেৱবো—ভূ.লো.
যাহিতে জাহিতে }	যাবলৈ	যাহিতে বৈকুণ্ঠ বাটক—কৃ.হ.
ৰহই	ৰবলৈ, থাকিবলৈ	জীৱন ৰহই নপাৰি—কে.গো.
ৰহএ ৰহয়ে }	ৰবলৈ	তাহে নাহেৰি হৰি ৰহয়ে নপাৰু—কে.গো. তিল একু ৰহয়ে নপাৰি—ব.গী.
ৰাখএ ৰাখয়ে }	ৰাখিবলৈ	ৰাখয়ে নাহি পাৰল—কে.গো.
ৰাখিতে	ৰাখিবলৈ	খীৰ ৰাখিতে গেল—অ.ভ.
		জিহ্বা ৰাখিতে নপাৰি—পি.গু.
		জগত ৰাখিতে ব্ৰহ্মা—কে.গো.
		ৰাখিতে নাহি পাৰলো—পা.হ.
		ৰাখিতে নাহি পাৰল—প.প্ৰ.
লাড়িতে	লৰাবলৈ	শৰীৰক বলে লাড়িতে নপাৰি—ৰা.বি.
লৈতে	ল'বলৈ	নাম লৈতে নপাৰো—ব.গী.
শুনিবাৰ	শুনিবলৈ	বিপৰীত শুনিবাৰ—ব.গী.
সহিতে	সহিবলৈ	পৰাক্ৰম সহিতে নপাৰি—ৰা.বি.
		ভাৰ সহিতে নপাৰি—কা.দ.
সহিবাক	সহিবলৈ	অপমান সহিবাক—পি.গু.
সাধিতে	সিদ্ধি কৰিবলৈ	সাধিতে ৰাজ কুমাৰিক—কৃ.হ.
		কোন মান সাধিতে ৰহল—পা.হ.

তুমৰ্থৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
সুজএ সুজয়ে	সুজিবলৈ	তোহাক গুন সুজয়ে—ৰু.হ., পা.হ. ভকতি সুজয়ে নাহি পাৰি—কে.গো.
সেৱিতে	সেৱা কৰিবলৈ	সেৱিতে নাকৰো ৰতি—ব.গী.
সেৱিবাক	সেৱা কৰিবলৈ	সেৱিবাক কৈলো আশা—ব.গী.
স্বামীত	স্বামীক পাবলৈ	শ্ৰীকৃষ্ণ স্বামীত চিৰকাল—ৰু.হ.
হাণ্ঠিতে	খোজ কাঢ়িবলৈ	হামো পাৱে হাণ্ঠিতে—পা.হ.
হুইবাৰ	হবলৈ	দেৱে নাহি পাই মানবী হুইবাৰ—ব.গী.
হৈতে	হবলৈ	হামাৰ হৈতে কি ৰহল—পা.হ., ভূ.লো.
হৈবাৰ	হবলৈ	হৈবাৰ নবৈল মোৰ—পি.গু.

তুমৰ্থবোধক ক্ৰিয়া (সংযুক্ত)

তুমৰ্থৰূপ	অৰ্থ	উদাহৰণ
কৰএলাগি কৰয়ে লাগি	কৰিবলৈ	ৰুক্মিণীক বিবাহ লাগি—ৰু.হ.
কৰিতে লাগিয়ে	কৰিবলৈ	স্নান কৰিতে লাগিয়ে তথি—ব.গী.
খেলাইবাৰ তৰে	খেলিবলৈ	খোঁড় খেলাইবাৰ তৰে—চো.ধ.
গুচাইবে লাগি	গুচাবলৈ	পিন্দৰা গুচাইবে লাগি—পি.গু.
চাড়ন কাৰণৰে	চৰাবলৈ	গোধন চাড়ন কাৰণৰে—ডো.বে.
চাড়িতে লাগে	চৰাবলৈ	সুৰভি চাড়িতে লাগে—ব.গী.
তৰিতে লাগে	তৰিবলৈ	সংসাৰ তৰিতে লাগে নাৱ—ব.গী.
দৰসন লাই	চাবলৈ	হৰি দৰসন লাই—প.প্ৰ.
দূৰ কৰিতে	আঁতৰাবলৈ	দূৰ কৰিতে প্ৰবন্ধ—কা.দ. বন্ধন দূৰ কৰিতে—অ.ভ. ইহাক দূৰ কৰিতে—পি.গু.
নিবাক প্ৰতি	নিবলৈ	গোপীক হৰি নিবাক প্ৰতি—কে.গো.
পৰিধান কৰিতে	পিন্ধিবলৈ	পৰিধান কৰিতে পাৱে—পা.হ.
পুচিবাৰে লাগি	সুধিবলৈ	তাৰে পুচিবাৰে লাগি—পি.গু.
ভয় জনিত	ভয় খুৱাবলৈ	গোপীক ভয় জনিত—কে.গো.
মাৰণ হেতু	বধ কৰিবলৈ	ৰাকচ ৰাৱণ মাৰণহেতু—ৰু.হ.
হৰণ নিমিত্তে	হৰণ কৰিবলৈ	ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্তে—ৰু.হ.

(২০) কাৰক প্ৰকৰণ

ক্ৰিয়াৰ সৈতে সম্বন্ধ থকা পদক কাৰক বোলে। অসমীয়া মতে 'কৃ' ধাতুত 'নক' প্ৰত্যয় লগালেই কাৰক পদ সিদ্ধ হয়। ব্ৰজাৱলী ভাষাত কাৰকৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা নকৰিলেও চলে। ইয়াৰ আগৰ শব্দৰূপ বিলাকত সাতোটা বিভক্তিৰ আলোচনা কৰা হৈছেই। তাতেই প্ৰায় কাৰক সোমাই গৈছে। তথাপি আমি ইয়াক সুকীয়া আলোচনালৈ টানি আনিছোঁ।

অসমীয়া বা সংস্কৃতৰ দৰে ব্ৰজাৱলী ভাষাতো কৰ্ত্তা, কৰ্ম, কৰণ, সম্প্ৰদান, অপাদান, সম্বন্ধ, অধিকৰণ ভেদে সাতোটা কাৰকৰ উল্লেখ আছে। সেইদৰে কৰ্ত্তা কাৰকত তৃতীয়া বিভক্তি, সম্প্ৰদান কাৰকত চতুৰ্থী বিভক্তি, অপাদান কাৰকত পঞ্চমী বিভক্তি, সম্বন্ধকাৰকত ষষ্ঠী বিভক্তি আৰু অধিকৰণ কাৰকত সপ্তমী বিভক্তি হয়। সম্বোধনতো প্ৰথমা বিভক্তি হয়। কিন্তু বিভক্তিৰ চিন নেথাকে।

(২০-ক) কৰ্ত্তাকাৰক (প্ৰথমা বিভক্তি)

যি কৰে সিয়েই কৰ্ত্তা। ক্ৰিয়াৰ সম্পাদনত কৰ্ত্তাৰেই মুখ্য সম্বন্ধ। কৰ্ত্তা কাৰকত সাধাৰণতে প্ৰথমা বিভক্তি হয়। কোনো পদাৰ্থৰ নাম বুজালে, সেই পদাৰ্থবাচক শব্দৰ পাছত প্ৰথমা বিভক্তি হয়। আমাৰ "(৮) পদপ্ৰকৰণ" শিতানত বিশেষ্য পদ ছবিধ বুলি উল্লেখ কৰি আহিছোঁ। তাৰ ভিতৰত জাতিবাচক, আৰু নামবাচক বিশেষ্য পদ বোৰেই কৰ্ত্তা পদ ৰূপে চিহ্নিত হ'ব। জাতিবাচক যেনে নৰ, নাৰী, নদী, পৰ্ব্বত, বৃক্ষ, পক্ষী আদি আৰু নামবাচক যেনে ৰাম, কৃষ্ণ, যশোৱা, ৰোহিণী, নন্দ, ভীষ্মক, কানাই, কানু, ৰাকচ, ইত্যাদি। আমি আগতে প্ৰথমা বিভক্তিৰ চিন বিলাকৰ উদ্ধৃতি দি আহিছোঁ। যি বোৰ সকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াপদ আছে তাৰ কৰ্ত্তা পদতহে বিভক্তিৰ চিন থাকে, অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তাপদত চিন নেথাকে। শব্দৰূপ সবিভক্তিক আৰু নিৰ্ব্বিভক্তিক ভেদে দুবিধ বুলি আগতে কোৱা হৈছেই। উক্ত সবিভক্তিক শব্দৰূপৰ চিন অ, আয়, আ, আই, ই, ইয়ে, উ, এ, এৰে, ও, হয়। নিৰ্ব্বিভক্তিকৰ চিনবোৰ অসমীয়াৰ দৰে অ, ই, এ চিন হয়। কিন্তু অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তাপদত বিভক্তিৰ চিন নাথাকিলেও সি কৰ্ত্তাই আৰু প্ৰথমা বিভক্তি যুক্ত শব্দৰূপৰ অন্তৰ্গত। উদাহৰণ স্বৰূপে (সবিভক্তিক শব্দৰূপ প্ৰথমাত) "কেশৰে কৰত কেলি" (কে.গো.) এই বাক্যটোত 'কেশৰ' এই নামবাচক পদটোতে 'এ' বিভক্তি যুক্ত হৈছে। গতিকে ই কৰ্ত্তা পদ। নিৰ্ব্বিভক্তিক ৰূপত তেনেকৈ "চান্দমুখী পেখিতে মধাই" (ৰু.হ.) এই বাক্যটোতে 'চান্দমুখী' এই নামবাচক পদটোত 'এ' বা 'য়ে' বিভক্তি উহ্য হৈ আছে। ইয়াৰ অৰ্থ হব চান্দমুখীয়ে অৰ্থাৎ ৰুক্মিণীয়ে। উক্ত দুয়োটা বাক্যই সকৰ্ম্মক। কিন্তু বিভক্তিৰ চিন নথকা (অকৰ্ম্মকৰ) কৰ্ত্তৃপদৰ উদাহৰণ হল "সোহি ৰামচন্দ্ৰ পৰম ঈশ্বৰ" (ৰা.বি.) অৰ্থাৎ সেই ৰামচন্দ্ৰ পৰম ঈশ্বৰ। ইয়াত এ, বা য়ে আদি প্ৰত্যয় বা বিভক্তি যোগ নোহোৱাকৈয়ে কৰ্ত্তাপদ হৈছে। তেনেকৈ অন্যান্য নাটকতো এনেকুৱা ৰূপ পোৱা যায়।

কৰ্ত্তাকাৰকত সাধাৰণতে প্ৰথমা বিভক্তি হোৱা উদাহৰণ বহুত দিব পাৰি। তথাপি কেইটিমান উদাহৰণ দিয়া হল যেনে— শুনিয়ে ৰাম ধৰল ধনুৰ্বাণ (ৰা.বি.), ৰাজা সব সহিতে যৈচে শিশুপাল আৱল (ৰু.হ.), মন জানিয়া শঙ্কৰে কহে (ব.গী.) ইত্যাদি।

'ধন্য' শব্দৰ যোগতো প্ৰথমা বিভক্তি হয় যেনে— ধন্য ধন্য দশৰথ ৰাজা (ৰা.বি.), ধন্য ধন্য মহাৰাজা (ৰু.হ.) ইত্যাদি। নামে আদিৰ যোগতো হয় যেনে— পৰশুৰাম নামে অৱতৰি (কে.গো.), সুৰভি নামে এক ভিক্ষুকভাট (ৰু.হ.)।

(২০-খ) কৰ্ম্মকাৰক (দ্বিতীয়া বিভক্তি)

যি বস্তুক আশ্ৰয় কৰি ক্ৰিয়াৰ পূৰ্ণতা লাভ হয়, তাকে কৰ্ম্মকাৰক বোলে। কৰ্ম্মকাৰকত দ্বিতীয়া বিভক্তি হয়। "গোবিন্দকু ৰাধা বোলত বাণী" "বৰিষিল বাণ দৈত্য কহো পীড়ি" ইত্যাদি বাক্যই কৰ্ম্মকাৰক দ্বিতীয়া বিভক্তি হোৱা সূচনা কৰিছে। শব্দৰূপ প্ৰকৰণত উদ্ধৃতি আছে।

(২০–গ) কৰণ কাৰক (তৃতীয়া বিভক্তি)

ক্ৰিয়াৰ পূৰ্ণতালাভৰ কাৰণে কৰ্তাক যি প্ৰধানভাৱে সহায় কৰে তাকে কৰণ কাৰক বোলা হয়। কৰণ কাৰকত তৃতীয়া বিভক্তি হয়। সৈতে আদি শব্দৰ যোগত কৰণ কাৰক হয়। কিন্তু ব্ৰজাৱলী ভাষাত ই, এ, এৰ আদি চিনত সেই অৰ্থ বুজায়। "ভোজন কৰত আনন্দি কৰ্ণ গোচৰে যাৱয়ে নাহি–, নখেৰ পৰসি" আদি উদ্ধৃতিয়েই যথেষ্ট।

(২০–ঘ) সম্প্ৰদান কাৰক (চতুৰ্থী বিভক্তি)

নিজৰ অধীনত্ব বা স্বত্বত্যাগ কৰি আনৰ স্বত্ব সাব্যস্ত কৰিবলৈ যি বস্তু দান কৰা যায়, সেয়ে সম্প্ৰদান কাৰক। সম্প্ৰদান কাৰকত চতুৰ্থী বিভক্তি হয়। নিমিত্তাৰ্থক, গমনাৰ্থক, বিস্ময় আদিত চতুৰ্থী বিভক্তি হয় যেনে "ইন্দ্ৰক লাগি চক্ৰ তুলি ধৰল; আপোনগৃহে আসিয়া" ইত্যাদি। দানাৰ্থক বিষয় ব্ৰজাৱলী ভাষাত প্ৰায় নায়েই।

(২০–ঙ) অপাদান কাৰক (পঞ্চমী বিভক্তি)

য'ৰ পৰা যি কোনো বস্তু বা ব্যক্তি চলিত, পতিত হোৱা অৰ্থ সূচনা হয়, তাতে অপাদান কাৰক হয়। অপাদান কাৰকত পঞ্চমী বিভক্তি হয়। "কুণ্ডিন হন্তে এক বিশিষ্ট বিপ্ৰ" "পুৰন্দৰত অনুমতি পাই" ইত্যাদি বাক্যত অপাদান কাৰক হৈছে। অসমীয়াত এই বিভক্তিৰ চিন 'পৰা' (ইয়াৰ নিৰ্ব্বিভক্তিক প্ৰয়োগত 'পৰা' আছে) আৰু ব্ৰজাৱলী ভাষাত হন্তে, ত, ৰ, এ আদি চিন হয়।

(২০–চ) সম্বন্ধ কাৰক (ষষ্ঠী বিভক্তি)

দুটা বস্তুৰ মাজত পৰস্পৰ সম্পৰ্ক থকা বুজালে সম্বন্ধ কাৰক হয়। সম্বন্ধ কাৰকত ষষ্ঠী বিভক্তি হয়। সংস্কৃত আৰু অসমীয়াত সম্বন্ধ কাৰকক কাৰক বুলি নধৰে। ইয়াক "ষট্‌কাৰক" বুলিহে উল্লেখ কৰে। কিন্তু ব্ৰজাৱলী ভাষাত "সম্বন্ধ কাৰক" বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। বিনা, তুলনা আদি বুজোৱা পদত সম্বন্ধ কাৰক হয় যেনে "কৃষ্ণ বিনে হামো প্ৰাণ ৰাখব ? বিনো হৰি ভকতি বিফল স্বৰ্গকাম" ইত্যাদি। ধিক্ শব্দৰ যো'গতো হয় যেনে তোহাৰ ধিক্কাৰ ৰহোক, হামাৰ জীৱন ধিক ধিক" ইত্যাদি।

(২০–ছ) অধিকৰণ কাৰক (সপ্তমী বিভক্তি)

বাক্যত থকা ক্ৰিয়াৰ আধাৰ, স্থান, কাল আদি বুজালে অধিকৰণ কাৰক হয়। এই কাৰকত সপ্তমী বিভক্তি হয়। গমনাৰ্থ, হেত্বৰ্থ আদিত অধিকৰণ কাৰক হোৱা দেখা যায় যেনে 'তোহাৰি আগমনে, আনন্দে ৰাজনন্দিনী" ইত্যাদি ভাৱে সপ্তমী হোৱাৰ উদাহৰণো ব্ৰজাৱলী ভাষাত আছে যেনে 'নিচিনি কিনিলে পুনু মিলিবে বিঘিনি (ব.গী.) ইত্যাদি।

(২০–জ) সম্বোধনাৰ্থক পদ

ব্ৰজাৱলী ভাষাত সম্বোধনাৰ্থক পদ ভালে খিনি আছে। তাৰে উল্লেখ কৰা হল।

অয়ে— অয়ে বেগুসিক পুত্ৰ—ৰা.বি.
অয়ে দুষ্ট ৰাজাসব—ক.হ.
অয়ে সত্যভামা—পা.হ.

আলো— আলো মাঝি—পি.গু.
আলো সই—ব.গী.

আগো— আগো মাঝি—ব.গী.

আহে— আহে সামাজিক লোক—সকলো নাট।

ওৰে— ওৰে সখী পেখোৰে—কে.গো., ব.গী.
ৰে— ৰে ৰে পুৰুন্দৰ—পা.হ.
শুন শুনৰে সুৰবৈৰি—ব.গী.
হে— হে স্বামী শ্ৰীকৃষ্ণ—কে.গো., পা.হ.
হে মাঞি—অ.ভ.

ইত্যাদি।

(২১) সমাস প্ৰকৰণ

পৰস্পৰ অৰ্থসংগতি থকা দুটা বা ততোধিক পদ লগলাগি এটা পদৰ সৃষ্টি হোৱাকে সমাস বুলি কোৱা হয়। সমাস হলে দুয়োটা বা ততোধিক পদৰ মাজত থকা কাৰকাদি বুজোৱা চিন কিম্বা বিভক্তি লোপ হয়। তেতিয়া সেই গঠিত পদটিত আকৌ নতুন বিভক্তি যোগ হৈ এটা পদ গঠিত হয়। বেলেগ বেলেগ বিভক্তি লোপ হলে সমাসৰ নামো বেলেগ হয়। তাত সেই দৰে অৰ্থৰো লৰচৰ হয়। দুটা পদৰ মাজত সন্ধিও হয়; কিন্তু সমাস সন্ধিৰ নিচিনা নহয়। সমাস মানে সংক্ষেপ। সমাসৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে যি বাক্য ব্যৱহাৰ কৰা হয় তাক ব্যাসবাক্য বোলে। সমাস ছবিধঃ যেনে- কৰ্ম্মধাৰয়, দ্বিগু, বহুব্ৰীহি, দ্বন্দ্ব, অব্যয়ীভাব আৰু তৎপুৰুষ। ইয়াৰ বাহিৰে 'নঞ' নামেৰে এটা উপসমাসো আছে।

ব্ৰজাৱলী ভাষাত বহুতো সমাস পদ আছে। কিন্তু সেই বিলাক সংস্কৃতীয়া হোৱাত এই ভাষালৈ টানি অনাত অসুবিধা হয়। যিখিনি ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি সিয়ো আংগুলিৰ মূৰত লেখিব পৰা বিধৰহে। উদাহৰণ স্বৰূপ সংস্কৃতীয়া সমাস এনেকৈ যেনে "বহল বক্ষ সিংহ কন্ধ, ত্ৰিবলি বলিত কটি কন্ধ" (ৰু.হ.) এই বাক্যটোতে থকা পদবোৰ সংস্কৃতীয়া। প্ৰতিটি শব্দৰ মাজত সমাস বাক্য বা ব্যাস বাক্য সোমাই আছে। ইয়াক ব্ৰজাৱলী ভাষালৈ টানি আনিব নোৱাৰি। সকলোৰে জ্ঞাত যে দুজনা মহাপুৰুষৰ ৰচিত শাস্ত্ৰৰাজিত সংস্কৃত শব্দৰ ভাৰাক্ৰান্ত হৈ আছে। সংস্কৃত বাক্য নিদিয়া হলে গ্ৰন্থৰ পৰিসৰ আৰু বাঢ়িল হেতেন। সংক্ষেপ কৰিবৰ কাৰণে এইটি ভাল উপায়। সেইদৰে আটাইকেখন নাটত, বৰগীত আৰু ভটিমাত সংস্কৃতৰ সমাস বাক্য অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে। তথাপি দুই এটি ব্ৰজাৱলী জাতীয় সমাস বাক্যও আছে। তাৰ উদাহৰণ দিয়া হল।

(২১-ক) কৰ্ম্মধাৰয় সমাস

ৰুক্মিণীহৰণ নাটৰ "চান্দমুখী পেখিতে মধাই" এই বাক্যটোতে থকা 'চান্দমুখী' সমাস পদটো ব্ৰজাৱলী জাতীয়। ই মধ্যপদলোপী কৰ্ম্মধাৰয় সমাস হৈছে। ইয়াৰ ব্যাস বাক্য হব চন্দ্ৰতুল্য মুখ = চন্দ্ৰমুখ। ব্ৰজাৱলীৰ = চান্দতুল্য মুখ = চান্দমুখ, স্ত্ৰীলিংগ হোৱা হেতুকে 'ঈ' প্ৰত্যয় যোগ হোৱাত "চান্দমুখী" হৈছে। ই শব্দৰূপলৈ পৰিবৰ্ত্তন হৈছে। সেইদৰে "ঈসত হসিত মুখ চান্দ উজোৰ" (ৰু.হ.) এই বাক্যটোৰ "মুখচান্দ" পদটো অন্ত্যপদ লোপী কৰ্ম্মধাৰয় সমাসৰ ভিতৰত পৰিছে, ইয়াৰ ব্যাস বাক্য হব—মুখ চান্দতুল্য = "মুখচান্দ"। পূৰ্ব্বোক্ত "চান্দমুখী" আৰু "মুখচান্দ" দুটি শব্দত ক্ৰমে উপমান কৰ্ম্মধাৰয় আৰু উপমিত কৰ্ম্মধাৰয় সমাস হৈছে। দুয়োটাৰে প্ৰথমটোত মাজৰ পদ লুপ্ত হোৱাৰ কাৰণে মধ্যপদ লোপী কৰ্ম্মধাৰয় সমাস আৰু শেষৰটোৰ

শেষৰ পদ লুপ্ত হোৱাৰ কাৰণে অন্ত্যপদলোপী কৰ্ম্মধাৰয় সমাস নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছে।

(২১-খ) দ্বিগু সমাস

ব্ৰজাৱলী ভাষাত "মাস চাৰিকৰ, চৌগড়, চৌদিশে, চৌপাশে, চৌভিতি" আদি পদবোৰ দ্বিগু সমাসৰ অন্তৰ্গত। সংখ্যাবাচক দ্বিগু = চাৰিটা মাহৰ সমষ্টি = "মাস চাৰিকৰ" (স্বভাৱে মাস চাৰিকৰ পথ—পা.হ.), চৌ (চাৰিও) গড়ৰ সমাহাৰ= চৌগড় (চৌগড় বেঢ়লি লঙ্কা—ব.গী.), চৌ (চাৰিও) দিশৰ সমাহাৰ = চৌদিশে (চৌদিশে চাৱে-ৰা.বি.), চৌ (চাৰিও) পাশৰ সমাহাৰ = চৌপাশে(চৌপাশে ফিৰিফিৰি—অ.ভ.), চৌ (চাৰিও) ভিতিৰ সমাহাৰ = চৌভিতি (চৌভিতি বৈঠল—ভো.বে., চৌভিতি গোপিনী—কে.গো., চৌভিতি বেঢ়িয়া = ব.গী.) ইত্যাদি। দ্বিগু সমাসত প্ৰথম পদটো সংখ্যাবাচক হয় আৰু পদটো সমষ্টিগত হয়। আনহাতে কোনো কোনো পদত নহয় যেনে "মাস চাৰিকৰ"।

(২১-গ) বহুব্ৰীহি সমাস

যি দুটা পদৰ সমাস হয় সিহঁতে নিজৰ অৰ্থ প্ৰকাশ নকৰি আন কোনো পদাৰ্থক বা মানুহক বুজালে সেই সমাস পদ বহুব্ৰীহি হয়। ব্ৰজাৱলী ভাষাত "পীতপিচোড়া, পীতঅম্বৰ" আদি পদবোৰক বহুব্ৰীহি সমাসৰ অন্তৰ্গত কৰিব পৰা হয়। পীত (হালধীয়া) পিচোড়া (কাপোৰ) যাৰ = পীতপিচোড়া। সংস্কৃত শব্দ যেনে পীতাম্বৰ, দশানন, পদ্মপাণি আদি পদবোৰত বহুব্ৰীহি সমাস হয়। এই বোৰ ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ নাটক, বৰগীত আদিত প্ৰয়োগ থাকিলেও ব্ৰজাৱলী শব্দ নহয় কাৰণে ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পৰা নহল।

(২১-ঘ) দ্বন্দ্ব সমাস

যি সমাসত প্ৰতিটি পদৰেই অৰ্থ প্ৰধান ভাবে থাকে, তাক দ্বন্দ্ব সমাস বোলে। দ্বন্দ্ব শব্দৰ অৰ্থ জোৰা অৰ্থাৎ দুটা পদ জোৰা লগাই দিয়া হয়। অসমীয়া বা সংস্কৃতৰ "ৰামলক্ষ্মণ, হৰপাৰ্ব্বতী, অন্নবস্ত্ৰ, সুৰাসুৰ, ছাত্ৰছাত্ৰী" আদি। ব্ৰজাৱলী ভাষাত "অবনিসি, দিবস ৰয়নি (অৱনিসি চাৰি = ভ.; দিবস ৰয়নি—ক.হ.) আদি শব্দ বোৰ দ্বন্দ্ব সমাসৰ ভিতৰৰ। এই সমাসৰ মাজত আৰু শব্দ এটি খটুৱাইহে ব্যাস বাক্য কৰা হয় যেনে অব আৰু নিসি = অৱনিসি দিবস আৰু ৰয়নি = দিবস ৰয়নি,কন্দে কন্দে(কন্দে কন্দে কহে—ক.হ.) ইত্যাদি।

(২১-ঙ) অব্যয়ীভাব সমাস

অব্যয় শব্দ আগত থাকি যি সমাস হয় আৰু যত অব্যয় শব্দতেই অৰ্থ মুখ্য হৈ থাকে, তাক অব্যয়ীভাব সমাস বোলে। অভাব, বীপ্সা আদি অৰ্থ বুজালে এই সমাস হয়। অবিঘিনি (অবিঘিনিয়ে নেহন্তোক—ক.হ.) প্ৰতি দিনে দিনে (প্ৰতি দিনে দিনে বহাইবাক—পি.গু.) দিনে দিনে (দিনে দিনে দৃঢ়বন্দি—ব.গী.) ইত্যাদি পদবোৰ— অব্যয়ীভাব সমাসৰ ভিতৰৰ।

(২১-চ) তৎপুৰুষ সমাস

সমাস হোৱা দুই পদৰ প্ৰথম পদটোৰ (দ্বিতীয়া আদি কৰি সপ্তমী বিভক্তিলৈকে) চিন বা বিভক্তি লোপ হোৱাৰ পিছত যিটো ৰয়গে তাকে তৎপুৰুষ সমাস বোলে।

তৎপুৰুষ সমাস ছবিধ—দ্বিতীয়া তৎপুৰুষ, তৃতীয়া তৎপুৰুষ, চতুৰ্থী তৎপুৰুষ, পঞ্চমী তৎপুৰুষ, ষষ্ঠী তৎপুৰুষ আৰু সপ্তমী তৎপুৰুষ। ব্ৰজাৱলী ভাষাত ছবিধ তৎপুৰুষ সমাসৰ প্ৰয়োগ থাকিলেও সেইবোৰ শব্দৰূপ প্ৰকৰণৰ নিৰ্ব্বিভক্তিক প্ৰয়োগৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এতেকে সুকীয়াকৈ তৎপুৰুষৰ হিচাপত দেখুৱাব পৰা নহল।

(২২) তদ্ধিত আৰু কৃৎপ্ৰকৰণ

শব্দৰ পাছত যি বোৰ প্ৰত্যয় যোগ হৈ নতুন শব্দ গঠিত হয়, সেই বোৰক তদ্ধিত বোলে (তৎ + হিত = তদ্ধিত)। অসমীয়াৰ বাগিয়াল, গুৰিয়াল, মগনিয়া, ঠগামি আদি শব্দবোৰেই তদ্ধিত। ব্ৰজাৱলী ভাষাতো তেনেকুৱা তদ্ধিত শব্দ আছে। ইয়াৰে তদ্ধিত দুবিধ—এবিধ সংস্কৃতীয়া আৰু আনবিধ ব্ৰজাৱলী। তলত উল্লেখ কৰা হল যেনে (১) সংস্কৃতীয়া ঃ দয়া + আল = দয়াল (দৰসন দেহু দয়াল—কে.গো.), দয়া + আলা = দয়ালা (খেলে নাহি দয়ালা—ভূ.লো.), কৃপা + আল = কৃপাল (ওহি পৰকাৰে ভকত কৃপাল—ক.হ.), মান + ইনি = মানিনি (এ মানিনি মাঞি নয়ন পঙ্কজ—পা.হ.) সদা + আয়ে = সদায়ে (সদায়ে সেৱত—কে.গো.)। ব্ৰজাৱলীৰ—কথাৰ + ই = কথাৰি (নাহি খাৱলো সোহি কথাৰি—ব.গী.), কান + আই = কানাই (কানাই খেলানে জাই—ব.গী.) গো + আল = গোৱাল, গুৱাল (হেৰি গোৱাল ভুলাৱতুৰে—ভো.বে., নন্দ আদি গুৱাল সকলে—অ.ভ.), ঘাট + ঐয়া = ঘাটৈয়া (ঘাটেৰ ঘাটৈয়া হামো—কো.খে.) চতুৰ + আলি = চতুৰালি, চাতুৰালি (কৰত কানাই চোৰ চাতুৰালি—চো.ধ.), ঠাকুৰ + আল = ঠাকুৰাল (কে জানিতে পাৰয় তোমাৰ ঠাকুৰাল—ব.গী.), ভিখ্ + আৰি = ভিখাৰি, (সোহিলৱনু ভিখাৰি, চো.ধ.) ৰাখ্ + ওৱাল = ৰাখোৱাল (ৰাখোৱাল পাইলা—ব.গী.) ইত্যাদি।

ধাতুৰ পাছত যিবোৰ প্ৰত্যয় যোগ হৈ নতুন শব্দ গঠিত হয়, সেইবোৰক কৃৎ বোলে। ইয়াত উল্লিখিত কৃৎ প্ৰত্যয়যুক্ত শব্দবোৰ সংস্কৃত শব্দৰ অপভ্ৰংশ বা বিকৃত যদিও ই ব্ৰজাৱলী ঠাঁচত গঢ় লৈছে। ইয়াক এনেকৈ গঢ় দিয়া হয় যেনে কৰ + অতা = কৰতা (সৃষ্টি কৰতা হৰতা—ভ.), চল্ + অন্তা = চলন্তা (যৈচে সিংহ চলন্তা—ভ.), তৃপ + ইতি = তৃপিতি (বাক্যামৃতে তৃপিতি হুয়া—কে.গো.), যুক্ + উতি = যুগুতি (তপ জপ যাগ যুগুতি—ব.গী.) ইত্যাদি।

(২৩) তদ্ভৱ আৰু তৎসম প্ৰকৰণ ঃ

কিছুমান মৌলিক শব্দ লিখা আৰু উচ্চাৰণত বিভ্ৰাট হৈ একোটা বেলেগ ৰূপ লয়। আমি (২–ঘ) বিপ্ৰকৰ্ষ শিতানত কিছুমান শব্দৰ উদ্ধৃতি দি আহিছোঁ। তথাপি ওপৰঞ্চি কেইটি মান শব্দ পুনৰুল্লেখ কৰা হল। আমাৰ ভাষাৰ মূল হ'ল সংস্কৃত। এই ভাষাৰ পৰা লেখা আৰু মুখ বাগৰি অহাত শব্দৰ প্ৰকৃত ৰূপ অনেক থলত হেৰাই গৈছে।

সংস্কৃত ৰূপ	ব্ৰজাৱলী ৰূপ
অগ্নি	অগনি
চক্ৰ	চকৰ
তীৰ্থ	তীৰিথ
দৰ্প	দৰপ
ধৰ্ম্ম	ধৰম
প্ৰচাৰ	পৰচাৰ

[সমাপ্ত]

ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ
অভিধান

ব্রজাবলী ভাষাব অভিধান

সংকেত সূচী (বর্ণানুক্রমিক)

অনুকা.	অনুকাব
অনুৰূ.	অনুৰূপ
অনুস.	অনুসর্গ
অব্য.	অব্যয়
অস. ক্রি.	অসমাপিকা ক্রিয়া
উপস.	উপসর্গ
কর্ম্ম. ক্রি.	কর্ম্মবাচ্য ক্রিয়া
কাল.সর্ব.	কালবোধক সর্ব্বনাম
কৃদ. বি.	কৃদন্ত বিশেষ্য
কৃদ. বিণ.	কৃদন্ত বিশেষণ
ক্রি. বিণ.	ক্রিয়া বিশেষণ
গু. বি.	গুণবাচক বিশেষ্য
বি.	বিশেষ্য
বি.আৰ.শ.	বিশেষ্য আৰবী শব্দ।
বি. স্ত্রীং	বিশেষ্য স্ত্রীলিঙগ
বিণ.	বিশেষণ
বিণ. স্ত্রীং	বিশেষণ স্ত্রীলিঙগ
বিণ. সর্ব্ব.	বিশেষণ সর্ব্বনাম
বিশে. বিণ.	বিশেষণীয় বিশেষণ
ব্য. সর্ব্ব.	ব্যক্তিবোধক সর্ব্বনাম
ব্য.সর্ব্ব.স্ত্রীং	ব্যক্তিবোধক সর্ব্বনাম স্ত্রীলিঙগ
ভা. অব্য.	ভাববোধক অব্যয়
যো.অব্য.	যোজক অব্যয়
স.ধা.	সকর্ম্মক ধাতু
সং অস. ক্রি.	সংযুক্ত অসমাপিকা ক্রিয়া
সং. অব্য.	সংযুক্ত অব্যয়
সং.বি.	সংখ্যাবাচক বিশেষ্য
সং.স্হা.অব্য.	সংযুক্ত স্হানবাচক অব্যয়
সর্ব্ব.	সর্ব্বনাম
সর্ব্ব. বহু.	সর্বনাম বহুবচন
সম্ব. সর্ব্ব.	সম্বন্ধবোধক সর্ব্বনাম
সম্ব. সর্ব্ব. বহু.	সম্বন্ধবোধক সর্ব্বনাম বহুবচন
সম্বো. অব্য.	সম্বোধনার্থক অব্যয়
সম্ভা. অব্যয়	সম্ভাবনার্থক অব্যয়

স্থা. অব্যয়	স্থানবাচক অব্যয়
স্থা. সৰ্ব্ব.	স্থানবোধক সৰ্ব্বনাম

(অন্যান্য—শব্দ আৰু বাক্যৰণীৰ মাজৰ)

অ.ভ.	অৰ্জ্জুন ভঞ্জন
কা.দ.	কালী দমন
কী.ঘো.	কীৰ্ত্তন ঘোষা
কে.গো.	কেলি গোপাল
কো.খে.	কোটোৰা খেলা
চো.ধ.	চোৰ ধৰা
তুল.	তুলনীয়
প.প্র	পত্নীপ্রসাদ
পা.হ.	পাৰিজাত হৰণ
পি.গু.	পিম্পৰা গুচোৱা
ভূ.লো.	ভূমি লোটোৱা
ভূ.হ.	ভূষণ হৰণ
ভো.বে.	ভোজন বেহাৰ
ৰা.বি.	ৰাম বিজয়
ৰা.ঝু.	ৰাস ঝুমুৰা
ৰু.হ.	ৰুক্মিণী হৰণ

অ

বৰ্ণমালাৰ এক সংখ্যাৰ আখৰ

অৰিণি } বিণ. ঋণমুক্ত, ধাৰমুক্ত। (ছোড়বহ তব অৰিণি—কে.গো.)
অখিণি }

অএ, অয়ে -(সম্বো.অব্য.) হেৰি, হেৰা, হেৰৌ—তাচ্ছিল্য, আৰু মান্যাৰ্থত ব্যৱহাৰ হয়—(অয়ে পাপী অসত্যবাদী—ৰা.বি., অয়ে ভিক্ষুক- ৰু.হ., অয়ে গৰুড় পখীৰাজ—পা.হ., অয়ে ৰাধিকে—ভূ.হ.)

অংশা (বি.) অংশ, ভাগ, খণ্ড। (শিৰতেৰি অংশা—ব.গী.)

অংসে (বিণ.) অংশমাত্ৰও, অলপো। (যো মুহে ৰাম নাম নাহি অংসে—পা.হ.)

অখন (অব্য.) এতিয়া, এনে সময়ত। (অখন কি নিমিত্ত—কে.গো.)

অগনি (বি.) অগ্নি, জুই। (কাহা জাহা অগনি জ্বালিয়া—কা.দ.)

অগিয়ান (বিণ.) অজ্ঞান, মূৰ্খ। (সজ্জন জনেৰ সঙগ লেহু অগিয়ান—ব.গী.)

অঘট-ঘটন-পটু (বিণ.) হোৱাকো নোহোৱা আৰু নোহোৱাকো হোৱা কৰিব পৰা ক্ষমতা। (অঘট-ঘটন-পটু—ব.গী)

অঙিগনা (বি.)অঙগন, চোতাল। (শূন্য ভেল অঙিগনা—ব.গী.)

অঙিগ-ভঙিগ (বি.) অঙিগ-ভঙগী (অঙিগ-ভঙিগ দোহো—ব.গী.

অচৰে (বি.)অচলে, স্থাৱৰে (অচৰে চৰগতি—ব.গী.)

অচলিত তোই (বিণ.) গতিহীন পানীৰ ধাৰা (তৰঙিগনী সব বহু অচলিত তোই—ব.গী.)

অচেতনে (ক্ৰি.বিণ.) অচেতন হৈ (অচেতনে মূৰ্চ্ছিত হুয়া পৰল—ৰা.বি.)

অত (অব্য.) ইমান, এইখিনি, এয়া (অত অপৰাধ সহব—পা.হ.)

অতএ, অতয়ে (অব্য.) এইখিনি, ইমান, ইয়াকে (কাহেক আগে অতএ—ভূ.হ., সাধো অতএ তোই মান—পা.হ., তোহাৰি চৰণে অতএ সাধো—ৰু.হ., অতএ শ্ৰম কৰিতে লাগল—অ.ভ., তুৱা পাৱে অতএ সাধি—কা.দ., অতএ কঠিন কৈচন—কে.গো., অতএ তোমাক পাই—ব.গী.)

অতঃপৰ } (ক্ৰি.বিণ.) ইয়াতকৈ, ইয়াৰ পিছত (অতঃপৰ হামাৰ কমন—ৰু.হ., নাহি অতঃপৰ—কে.গো., অতঃপৰে পুণ্যকলিত—পা.হ.)
অতঃপৰে }

অতক্ষণে (ক্ৰি.বিণ.) ইমানবেলি, ইমান সময়ে—(অতক্ষণে কেন নাহি কহ—কে.গো.)

অথিৰ (বিণ.) অস্থিৰ, অশান্ত, চঞ্চল (অথিৰ এহু সংসাৰ—ব.গী.)

অদভূত- (বিণ.) অদ্ভুত, আশ্চৰ্য্য (অদভুত মধুৰ মূৰুতি দেখিয়ে—ৰা.বি., আৰৰ অদভুত দেখলো—অ.ভ.)

অধিকহি } (বিণ.) বেচি, বেচিকৈ। (অধিকহি মোহিত হোই—ব.গী., মিলল
অধিকহো } অধিকহো—ৰু.হ.)

অধিকাও (বিণ.) বেচিও, বেচিহে (অধিকাও ভেল—অ.ভ.)

অধিকে (বিণ.)বেচিকৈ (অধিকে দগধ প্ৰাণ—কা.দ., হাসিৰ খলখলি অধিকে চৰে—ব.গী.)

অনন্তৰে (ক্ৰি.বিণ.) তাৰ পিছত, অলপ পিছতে (তোহো অনন্তৰে লৰণু তোলহ—অ.ভ., তুল.—অনন্তৰে সূৰ্য্য পাইলা—কী.ঘো.)

অনা (স.ধা.)—লৈ অহা কাৰ্য্য, পা.ক্ৰি.—অনাৱল—অনালে, অনোৱালে—ৰাজাসবক অনাৱল—ৰু.হ. অনাৱলো—অনালোঁ, অনোৱালোঁ—হামো পাপিনী কৈচে অনাৱলো—ৰু.হ.)

অনাথা (বিণ.) অন্নাশ্ৰয়, স্বামীহীন (হামাকু কৰত অনাথা—ব.গী.)

অনাবাৱে (ক্ৰি.বিণ.) বতাহ নোহোৱাকৈ (অনাবাৱে বৃক্ষ সব—কা.দ.)

অনুচৰি (বি.স্ত্ৰীং) অনুচৰী, লিগিৰী (হামো অনুচৰি—কে.গো.)

অনুপাম } (বিণ.) অনুপম, উপমাহীন, অতুলনীয়। (হামাকু কুণ্ডীন নগৰি অনুপাম—ৰু.হ., তনু অতি অনুপাম—ৰা.বি., মূৰ্ত্তি অনুপাম—কা.দ., অতি
অনুপামা } অনুপাম—ভ., পেখল পাছু ভুবন অনুপামা—পা.হ.)

অনুমানি (অস.ক্ৰি.) অনুমান কৰি, ভাবি (ঐচন বাক্য অনুমানি—কা.দ., শুনি মনে অনুমানি—ব.গী.)

অনুৰূপে (ক্ৰি. বিণ.) অনুসাৰে, প্ৰকাৰে (সোহি অনুৰূপে কহলো—ৰু.হ.)

অপাৰা (বিণ.) অপাৰ, বহুত, অধিক (ওহি ভব তাপ অপাৰা—ৰা.বি., বহুৰোষ অপাৰা—ভ.)

অপাঙ্গে (বি.) চকুৰ কোণেদি (অৰুণ অপাঙ্গে চাই—ব.গী.)

অপেখা } (বি.) বোৱা কাৰ্য্য, বিলম্ব, পলম (অপেখা নাহি কৰবি—ৰু.হ., কি নিমিত্ত
অপেক্ষা } তোহো অপেখা কৰহ—পা.হ.)

অপেচৰা (বি.স্ত্ৰীং) অপ্সৰা, স্বৰ্গৰ নাচনী (নাচয় অপেচৰাগণ—ব.গী., তুল.—অপেচৰাগণে কৰে নৃত্য—কী.ঘো.)

অব (অব্য.) এতিয়া, সম্প্ৰতি (অব সত্বৰে চলহ—কে.গো., অব নৰকাসুৰ পাপ—পা.হ., কহলো ভিক্ষুক অব জানি—ৰু.হ., অব অনাথিনী ভেলো—কা.দ., অব কোন প্ৰয়োজন সাধো—ৰা.বি., অব সখী পেখো—ব.গী.)

অবজৰ (বি.) আজৰি, অৱসৰ (হামো সব অবজৰ নোহো— অ.ভ., তুল.—অবজৰ নাহি ৰাতি—কী.ঘো.)

অৱতৰি (অস.ক্রি.) অৱতাৰ হৈ, জন্ম লৈ (পৰশুৰাম নামে অৱতৰি—কে.গো., তাহেৰি' অংশে অৱতৰি—ৰু.হ., দুষ্টক দণ্ডিতে অৱতাৰ—কা.দ., তুল.—অৱতৰি বিষ্ণু আছা—কী.ঘো.)

অৱধি (বি.) সীমা, অৱসান, অন্ত (অৱধি বিবাহ বয়ণি মহ থিক—ৰু.হ., এদুখ অৱধি পাৱ—ব.গী.)

অৱনিসি (ক্রি.বিশ.) দিনে ৰাতিয়ে, দিনে নিশাই (অৱনিসি হৰিগুণ গায়ো—ব.গী., অৱনিসি চাৰিবেদ বিচাৰি—ভ.)

অৱশ্যে (ক্রি.বিশ.) নিশ্চয়, খাটাং, নিতান্তই (ওহি শৰীৰ অৱশ্যে পৰব—কা.দ., অৱশ্যে ভেট পাৱব—ৰা.বি., সে অৱশ্যে কৰিবে লাগে—পা.হ.)

অৱসানে (ক্রি.বিশ.) শেহত (নিসি অৱসানে—ভো.বে., দিবস অৱসানে—কা.দ.)

অৱহু (অব্য.) এতিয়াই, এতিয়াও—(জনম সাফল সখী অৱহু হামাৰ—ৰু.হ., অৱহু নাহিঁ পৰিচয় বালা—কে.গো., অৱহু ছোড়হু মোহ পাশ—ব.গী.)

অবিঘিনিয়ে (ক্রি.বিশ.) বিঘিনি নোহোৱাকৈ (অবিঘিনিয়ে লেহন্তোক - ৰু.হ.)

অবিছেদ-ধাৰায়ে (ক্রি.বিশ.) ছেদভেদ নোহোৱাকৈ (অবিছেদ-ধাৰায়ে নয়নক নিৰ—কে.গো.)

অবিলম্বে (ক্রি.বিশ.) বিলম্ব বা পলম নকৰাকৈ (চলহ অবিলম্বে জনকক ঠাম—ৰা.বি.)

অভাগি (বিশ.স্ত্রীং) ভাগ্যহীনা, দুৰ্ভগীয়া (হামো অভাগি বিহি—ৰু.হ., তুল.-অভাগি কিনো আমি—কী.ঘো.)

অভিলাসে (অস.ক্রি.) অভিলাষ কৰি, আশা কৰি (শংকৰ কহ অভিলাসে—ব.গী.)

অমিয় } অমিয়া } (বিশ.) অমৃত, মিঠা, মধুৰ (বৰিষে শিৰ অমিয়া নিতান্ত—পা.হ., অমিয় ঝুৰে বাণী—ৰা.বি., ৰাম নাম অমিয় উপভোগা—ব.গী.)

অমোল (বিশ.) অমূল্য, উত্তম (হৃদয়ে হেমক হাৰ অমোল—পা.হ., মধুৰ মুৰুৰী অমোল—ব.গী.)

অৰথ (বি.) অৰ্থ (ধৰম অৰথ কাম—ব.গী.)

অৰপিত (বিশ.) অৰ্পিত, আৰোপিত (অধৰ অৰপিত কনক বিৰচিত—ব.গী.)

অৰি (বি.) চক্ৰ, সুদৰ্শন (অৰি অৰবিন্দ কৌমুদী—পা.হ.)

অৰে (সম্বো.অব্য.) হেৰৌ, হেৰা, হেৰি (শুন অৰে চৈণ্টন কালাই—পি.গু., সকলো নাট)

অলকত (বিশ.) ৰঙচুৰা (অলকত পান্তি—ভ.)

অলখিতে (ক্রি.বিশ.) অলক্ষিতে, নেদেখাকৈ (অলখিতে গোপজায়া—কে.গো.)

অলপ (বিশ.) অলপকৈ, সামান্যভাৱে (উচাৰন্ত বেদ অলপ কৰি হাস—প.প্ৰ.)

অলেখ (বিশ.) লেখজোখ নোহোৱা (সঙ্গে অলেখ গোৱালগণ—ব.গী.)

অসাৰত (বিণ.) সাৰহীন, অস্থিৰ (অসাৰত সাৰত কাৰত ভাৰত—ৰা.বি.)

অহিতে (স্থা. সৰ্ব্ব.) ইয়াতে, এই ঠাইতে (আসা অহিতে ভোজন কৰোহো—ভো.বে.)

অহিতো (স্থা.সৰ্ব্ব.) ইয়াতো, এই ঠাইতো (অহিতো শিশু সবক—ভো.বে.)

অন্তৰিক্ষে (অস.ক্রি.) অন্তৰীক্ষ হৈ (প্ৰাণ অন্তৰিক্ষে—কা.দ.)

অন্তৰে (ক্রি.বিণ.) পিছতো, দূৰতো (নৱতনু কোটি কল্প অন্তৰে—কে.গো.)

অন্যোঅন্যে (বিণ.) পৰস্পৰে, ইজনে সিজনে (অন্যোঅন্যে কৰ্ণে কৰ্ণে কহে—ৰু.হ., অন্যোঅন্যে হাস পৰিহাস—ভো.বে., অন্যোঅন্যে কহয়—কা.দ., অন্যো অন্যে ডাকিয়া বোলে—ব.গী.)

অন্নপান (বি.) ভাতপানী (অন্নপান সব ছোড়ল—ৰু.হ., নাহি অন্নপান—ব.গী.)

অন্নয় (বিণ.) নিচিনা, সদৃশ, তুল্য (পদ্মপত্ৰেৰ অন্নয়—ভো.বে.)

অপ্ৰয়াসে (ক্রি.বিণ.) অনায়াসে, সহজতে (হাসিহাসি অপ্ৰয়াসে—ৰা.বি., তুল.—অপ্ৰয়াসেঁ দৈত্যক কী.ঘো.)

অম্বৰি / অম্বৰু (বি.) বস্ত্ৰ, কাপোৰ (পীত অম্বৰু ঢোলে—কে.গো., পীত অম্বৰু ভাসা—পা.হ., পীত অম্বৰু অম্বুদ—ৰু.হ., কাহাকু লেলা হৰি অম্বৰিৰ চোঢ়ি—কে.গো.)

অল্পতে (ক্রি.বিণ.) অলপতে, কম সময়তে (অল্পতে অনাথিনী কয়—কা.দ., তুল.—অল্পতে সিজিব প্ৰয়োজন—কী.ঘো.)

আ

আ বৰ্ণমালাৰ দুই সংখ্যাৰ আখৰ।

আঃ (ভা.অব্য.) আনন্দ, নিন্দা, কোপ, পীড়া, তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন, গৰিহণা সূচক শব্দ (আঃ সে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ মিলল—ৰা.বি., আঃ হামাৰ ভগিনি ৰুক্মিণী—ৰু.হ, আঃ হামো সব স্ত্ৰীতো অধম ভেলো—প.প্ৰ., আঃ হামো আজুসে জানলো—ভৃ.হ.)

আ-আহ্ স.ধা.—(আ + ইছু প্ৰত্যয়—আইছু—আহিছোঁ, আছোঁ (ক্রি.প্ৰ.পু.)—নিতে আইছু নিতে যাইছু—কো.খে.—আ + ইল, ইলা = আইল, আইলা—ক্রি.তৃ.পু. = আহিল—আইলা সবে কৌতূহলে—ভো.বে., আইলা হৰিৰ কাছে—ভৃ.হ.,—আ + ইলো = আহিলো—ক্রি.প্ৰ.পু. = আহিলো = মোৰ ঘৰ বুলি আইলো—পি.গু. বোলা কাহু আইলো—কে.গো., আ + ইলা = ক্রি.দ্বি.পু. = আহিলি, আহিলা = আইলা কি কাৰণে—পি.গু., আ +ইস = অনু.দ্বি.পু. = আইস = আহ, আঁহা, আহক =সাজিয়া আইস সকালে—ভো.বে., চল আইস যাঞু বৃন্দাবনে—ব.গী. আ +ইসে =ক্রি.তৃ.পু. = আহে,

আহিছে = আইসেশুনা বংশীৰ ধ্বনি—ব.গী., আ+ৱ = অনু.দ্বি.পু. =
আৱ = আহ, আহা, আহক = তোহো সত্বৰে আৱ—পা.হ., অ.ভ., চো.ধ.,
কো.খে. (ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ব্যাকৰণ দ্ৰষ্টব্য)

আ-উপস = আ+চৰ্ ধাতু+য় = ক্ৰি.তৃ.পু. =
আচৰয় = বহুত বিঘিনি আচৰয়—ৰা.বি., আ+চৰ্+ল—ক্ৰি.তৃ.পু. =
আচৰল = আচৰণ কৰিলে—ঘোৰ অপৰাধ আচৰল—কা.দ.,
আ+চৰ্+ল—ক্ৰি.দ্বি.পু. =আচৰিলি, আচৰিলা =বহুত পাপ আচৰল—
ৰা.বি., আ+চৰ্+লো =ক্ৰি.প্ৰ.পু. =আচৰিলো = পৰম অপৰাধ
আচৰলো = কে.গো., ৰা.ৱু., (ব্যাকৰণ দ্ৰষ্টব্য)

আউৰ বেলি (ক্ৰি.বিণ.) আকৌ, পুনৰ্ব্বাৰ (আউৰবেলি নাটে—ব.গী.)

আউৰ-আউৰে (বিণ.) পৰস্পৰে, ইজনে সিজনে (আউৰ আউৰে ফাগু—ব.গী.)

আক (সৰ্ব্ব) ইয়াক, ইয়াকে (আক ভাল জানি নাৰায়ণ—ব.গী. তুল.; আক ভাল নমানয়—কী.ঘো.)

আকাৰা (ক্ৰি.বিণ.) আকাৰেৰে, আকৃতিৰে (পংকজ পত্ৰ আকাৰা—ডো.বে.)

আকুলা (বিণ.স্ত্ৰীং) আকুল, বাউলী (হৰি বিৰহানলে আকুলা গোপিনী—ব.গী.)

আকুলি (অস.ক্ৰি.) আকুল হৈ (যশোৱা আৱে আকুলি শোকে—কা.দ.)

আখি (বিণ.) চকু (আঞ্চোৰে আখি মুখ মুচি—ৰা.বি., বাম উৰু কৰ আখি—ৰু.হ.

আখিয়ে (বি.) চকুৱে (তোহাক এ আখিয়ে—ৰু.হ.)

আখি-ভংগ (অস.ক্ৰি.) চকু পচাৰি (হাসি আখিভংগ—ব.গী.)

আখি ভংগলো (অস.ক্ৰি.) চকু টিপিয়াই বা দৃষ্টি নিবন্ধ কৰি (কাহাকু হেৰয়ে হাসি আখি ভংগলো—কে.গো.)

আগ (বিণ.) প্ৰথম, সকলোতকৈ আগ (তথাপি বুঢ়াসে আগ—ব.গী.)

আগকু (ক্ৰি.বিণ.) আগলৈ, সমুখলৈ (ভৰি আগকু বাঢ়য়ে নাহি—কে.গো.)

আগবাঢ়ি গিয়া (অস.ক্ৰি) আগবাঢ়ি গৈ (ভৰি পাঞ্চ সাত আগ বাঢ়ি গিয়া—ৰু.হ.

আগ কৰিএ / আগকৰি (স., অস.ক্ৰি.) আগত লৈ (ধেনু সব আগ কৰিএ—কা.দ., ধেনু বৎস আগ কৰি—ব.গী.)

আগভেণ্টি (অস.ক্ৰি.) আগভেটি ধৰি, আগচি (ৰহ ৰহ বুলি আগভেণ্টি—কা.দ.)

আগৰ (বি.) অগৰু (আগৰ চন্দন ঘসল—কে.গো.)

আগহি (বিণ.) আগত, সমুখত (আগহি নিজ তনয়কু দেখি—অ.ভ.)

আগহি (ক্রি.বিণ.) পূৰ্ব্বতে, আগতে (আগহি নাৰদ হৰি গুণ গাৱে—পা.হ., আগহি লেহু জীউ—ক.হ.)

আগি (বি.) জুই, জুয়ে (হৃদয়ে দহে আগি—ৰা.বি., বিৰহে দহে আগি—ক.হ., দেখিতে দহে আগি—কা.দ., দহে কাম আগি—কে.গো., তনু জ্বলে আগি—ব.গী.)

আগিয়া (বি.) অগ্নিয়ে জুয়ে (দহে দেহা সব আগিয়া—প.প্র.)

আগু (ক্রি.বিণ.) আগে আগে, (সুৰভি চলয়ে আগু—ব.গী.)

আগু (বিণ.) আগত, সমুখত (কয়লি আগু দণ্ড পৰনাম—প.প্র., পৰিয়ে হৰিকু আগু—কা.দ., তোহাৰি চৰণকু আগু—ৰা.ঝু., হামাকু আগু কোন হয়—পা.হ., তঞি দেখনা অন্তক আগু—ব.গী.)

আগু (বিণ.) আগলৈ, সমুখলৈ (বাঘক আগু যাই যচ ছাগ—কে.গো.)

আগু (অব্য.) আগৰ পৰা, সমুখৰ পৰা (হামাকু আগু কাহা যার—পা.হ.)

আগু-পাছু (ক্রি.বিণ.) আগ-পিছ, আগ-পাছ (তদনন্তৰ গোপী সব আগু পাছু চাই—কে.গো.)

আগুৰিয়ে (অস.ক্রি.) আগচি, আগভেটি ধৰি (বাৰম্বাৰ আগুৰিয়ে—কো.খে.)

আগু হুয়া (অস.ক্রি.) আগবাঢ়ি, আগ হৈ (তোহো আগু হুয়া চলহ—ক.হ., পা.হ.)

আগে (বিণ.) আগত, সমুখত (যশোৱাক আগে—ভূ.লো., তাৰা সবক আগে—প.প্র., হামাৰ আগে খানিক—ৰা.বি., পাপীৰ পুনু আগে—ব.গী.)

আগে (বিণ.) আগলৈ, সমুখলৈ (মাৱৰ আগে যাইবো—ব.গী.)

আগে (ক্রি.বিণ.) আগেয়ে, প্রথমতে (আগে ঘৰ মাৰো চাত্রু—অ.ভ.)

আগে পাছে (ক্রি.বিণ.) আগত আৰু পাছত (চলে আগে পাছে—ব.গী.)

আগো (সম্বো.অব্য.) হেৰ, হেৰা, হেৰি (আগো মাঞি তোহাৰ তনয় যদুমণি—ব.গী.)

আঙ্কোৱালি (অস.ক্রি.) সাবটি, সাবট মাৰি ধৰি (কেহো আঙ্কোৱালি তুলি—ক.হ.)

আঙ্গুলা (বি.) আঙ্গুল (আঙ্গুলা দোহো মানে—অ.ভ., তুল.—তথাপি আঙ্গুলা দোহো—কী.ঘো.)

আচৰি (অস.ক্রি.) আচৰণ কৰি, পালন কৰি (যব তপ জপ আচৰি—পা.হ.)

আচৰিয়ে (অস.ক্রি.) আচৰণ কৰি, পালন কৰি (বহুত তপ আচৰিয়ে—ৰা.বি.)

আচৰিয়া (অস.ক্রি.) আচৰণ কৰি (আপোন ইছায়ে পাপ আচৰিয়া—ব.গী.)

আচৰ্য (বিণ.) আশ্চৰ্য্য, আচৰিত (পৰম আচৰ্য হুয়া—ৰা.বি.)

আচাৰি (অস.ক্রি.) আচাৰ মাৰি (মাটিত আচাৰি পেলাই—অ.ভ.)

আচাৰি (বি.) সৎ আচৰণ কাৰী (আচাৰি অনাচাৰী—কে.গো.)

আছোক (ক্রি.বিণ.) থাকক চাৰি, কৰক চাৰি, হওক চাৰি (আছোক আনক কথন

ছোড়ব—অ.ভ., আছোক মানুষ—ব.গী., তুল.—আছোক মৰিব—কী.ঘো.

আজি (কা.সৰ্ব্ব) চলিত দিন, অদ্য (পলাই আজি যাইবি যথা—অ.ভ., তুল.—আজি জোনো মিলয় প্ৰলয়—কী.ঘো.)

আজিসে (কা.সৰ্ব্ব.—সে অৰ্থে 'হে') আজিহে (হামো আজিসে জানলো—পা.হ.)

আজু (কা.সৰ্ব্ব.) আজি, চলিত দিন (আজু কাহা যাসি—চো.ধ., আজু হামাৰ অযোধ্যাপুৰী—ৰা.বি., গোধূলি আজু—কা.দ., আজু গোপীনাথ—ব.গী.)

আজুসে (কা.সৰ্ব্ব.—সে অৰ্থে 'হে') আজিহে (আঃ হামো আজুসে জানলো—ভূ.হ.)

আটাস (বি.) আটাহ, বিকট চিঞৰ (পৰন পিশাঁচি তেজি আটাস—ৰা.বি., তুল.—কোনে দিলে আটাস—কী.ঘো.)

আটোপ (বিণ.) গভীৰ, গহীন (এ ভব আটোপ অৰণ্য মাঝে—ব.গী.)

আটোপে (ক্ৰি.বিণ.) বলৰ দৰ্পেৰে, বিক্ৰমেৰে (পৰম আটোপে—কা.দ., পুৰঞ্জয় পৰম আটোপে—ৰা.বি. পৰম আটোপে কোপে—পা.হ., পৰম আটোপে সাজিয়ে—ৰু.হ., প্ৰকটি আটোপে—কে.গো.)

আড়ম্বৰে (অস.ক্ৰি.) আড়ম্বৰ কৰি (কালিক মাথে আড়ম্বৰে চড়ল—কা.দ., পৰম আড়ম্বৰে কাচি—ৰা.বি.)

আতমা (বি.) আত্মা—(সবাৰে আতমা হৰি—অ.ভ., হৰি আতমা সবাৰে—পি.গু., আতমা গোবিন্দ—ৰা.ৰু, আতমা ৰাম বিনে—ব.গী., নিৰ্গুণ আতমা ৰূপ—ভ.)

আততাই (বি.) আততায়ী, হত্যা কৰিবলৈ অহা ব্যক্তি (ওহি আততাই দুষ্ট দ্বিজক বধে—ৰা.বি.)

আতি (বিশে.বিণ.) অতিশয়, অত্যন্ত (ইটো পদধূলা আতি—কা.দ., আতি মোহপাশে ছন্ন—ব.গী., আতি অনুপাম—ভ.)

আদি দেৱেৰে (বি.) যাই দেৱতাজনে (নাচতু এ আদি দেৱেৰে—কা.দ.)

আদেসে (অস.ক্ৰি.) অনুমতি পাই, আদেশ পাই (তদনন্তৰ কৃষ্ণক আদেসে—ৰু.হ.)

আধাৰি (বি.) আধাৰ, (সোহি নাৰায়ণ ভুবন আধাৰি—পা.হ.)

আধাৰু (বি.) আধাৰ ধৰোঁতো, ধাৰণ কৰোঁতো (তোহো নিৰঞ্জন যত জগত আধাৰু—অ.ভ., মেৰি প্ৰাণ আধাৰু—ব.গী.)

আধি (বি.) মনৰ দুখ, বেজাৰ আদি (আধি ব্যাধি বিঘাত—ব.গী.)

আন (সৰ্ব্ব.) অন্য, বেলেগ (শ্ৰীকৃষ্ণ আন চিন্তা সব ছোড়ি—ৰু.হ., বান্ধৱ আন নাহি কোই—পা.হ., তোহো বিনে নাহি আন—ব.গী., নাহি মোহি আন কাম—ভ., তুল.—আন চিন্তা সবে পৰিহৰা—কী.ঘো.)

আনক (সৰ্ব্ব.) আন জনক, অন্যক (আছোক আনক কথন ছোড়ব—অ.ভ., তুল.—কোনজনে ভজিবে আনক—কী.ঘো.)

আন দিবসে (বি.) আন এদিনাখন (আন দিবসে দেৱবো—ভূ.লো.)

আনন্দ সিন্ধুৱা (বি.) আনন্দ সিন্ধু (বেকত আনন্দ সিন্ধুৱা—ব.গী.) গী.)

আনন্দা (বিণ.) আনন্দ, হৰ্ষ (দেখত মিলত আনন্দা—ব.গী.)

আনা (সৰ্ব্ব.) অন্য, আন, বেলেগ (বিনে হৰি ভকতি তৰণি নাহি আনা—ব.গী.)

আনি (অস.ক্রি.) লৈ আহি, আনি (তাহেক ৰত্ন চূড়ামণি আনি—কে.গো., দিলা আনি তাৰে—ভৃ.লো., সাফলল বাণী জানি আনি—ৰা.বি., ঘৰে আনি ধৰিয়া—ব.গী.)

আনিয়া (অস.ক্রি.) আনি, লৈ আহি (এতিক্ষণে আনিয়াদেৱ—পা.হ.)

আনিয়ে (অস.ক্রি.) আনি, লৈ আহি (ৰাজাসবক আনিয়ে—ৰা.বি., দেবতা সবক আনিয়ে—প.প্র., আনিয়ে বাত বোল—ভ.)

আনিকহো (সং.অস.ক্রি.) আনি, লৈ আহি (পাত্র মন্ত্রী জাতিসবক আনি কহো—ক.হ.)

আপন (সৰ্ব্ব.) নিজ, নিজে (সভা এক পাত্র আপন—ভ.)

আপহি আপ (ক্রি.বিণ.) আপোনা আপুনি, নিজকে নিজে (আপহি আপ বহৈছা—ৰা.ষু.)

আপুন (সৰ্ব্ব.) নিজে, নিজৰ (সুন্দৰি সব আপুন—কে.গো., আপুন হাতক বংশী—ভৃ.লো.)

আপুন কেৰি (সৰ্ব্ব.) নিজৰ (যাৱে নাহি জীৱ আপুনকেৰি ছুটেৰে—ব.গী.)

আপুনহি (সৰ্ব্ব.) নিজক, নিজকে (আপুনহি মানি হৰিক পদ দাসা—ব.গী.)

আপুনহি (সৰ্ব্ব.) নিজে, স্বয়ং (আপুনহি দধি দুধ খায়া—ব.গী., আপুনহি নিজৰূপ—ভ.)

আপুনি (সৰ্ব্ব.) নিজে, নিজেই (সাক্ষাতে আপুনি অৱতৰি—ক.হ., আপুনি দধি মথিতে লাগল—অ.ভ.)

আপুনু (সৰ্ব্ব.) নিজেও (আপুনু জলপান কয়ল—প.প্র., আপুনু ভোজন কৰত—অ.ভ.)

আপুনে (সৰ্ব্ব.) নিজে, স্বয়ং (আপুনে জানহ—প.প্র., হামো আপুনে বন্ধন—অ.ভ., তোহো আপুনে মৰল—কা.দ., ব্ৰহ্মাণ্ড পতি হুয়া আপুনে—ব.গী.)

আপুনো (সৰ্ব্ব.) নিজেও (আপুনো জল ভোজন কয়ল—ভো.বে., আপুনো নিজানন্দে পূর্ণ—প.প্র.)

আপে (ব্য.সৰ্ব্ব.) আপোনাক, (জ্ঞানী আতমা আপে—ব.গী.) (অৰ্থ—জ্ঞানীয়ে তোমাক আতমা বুদ্ধি কৰি মানিলে)

আপেখি (অস.ক্রি.) অপেক্ষা কৰি, বাট চাই (কি নিমিত্তে আপেখি ৰহৈছ—ৰা.বি.)

আপোন (সৰ্ব্ব.) নিজক (আপোন উদ্ধৰ—কে.গো.)

আপোন (সৰ্ব্ব.) নিজৰ (আপোন ৰথে তুলিয়ে—ক.হ., আপোন মন কাম—প.প্র., আপোন পুত্রক—অ.ভ., আপোন ভুজবলে—ভ.)

আপোনাক (সৰ্ব্ব) নিজক, নিজকে (আপোনাক ধিক্কাৰ বোলয়—প.প্ৰ.)

আপোনে (সৰ্ব্ব.) নিজৰ (আখিমুখ আপোনে পীতবস্ত্ৰে—কে.গো.)

আফাল (বি.) কোৰ, আঘাত (পেখি তাহেক হৰি কৰি আফাল—কে.গো.)

আফালি (অস.ক্ৰি.) আস্ফালন কৰি (যোহি বিষ হ্ৰদে বাহু আফালি—ক.হ., দোহো বাহু আফালি—কা.দ.)

আবৰি (অস.ক্ৰি.) আবৰণ কৰি, বেঢ়ি ধৰি (উঠি কহো কৃষ্ণক আবৰি—কে.গো., গোপসবে সবহি আবৰি—কো.খে., আবৰি কৌতুকে—কা.দ.)

আবে (কা.সৰ্ব্ব.) এতিয়া, এই সময়ত (আবে তোমাৰ আমাত চাতুৰি—পি.গু.)

আবেসে (কা.সৰ্ব্ব.—সে অৰ্থে 'হে') এতিয়াহে (আবেসে মৰিলো—কা.দ., তুল.—আবেসে জানিলো—কী.ঘো.)

আভাস (বিণ.) সামান্য, নাম মাত্ৰ (সুমৰি নাম আভাস—ব.গী.)

আভীৰ (বি.) গোৱাল জাতি (আভীৰ বালকে বেঢ়ি—ব.গী.)

আমাত (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোত, মোৰ ওপৰত (আবে তোমাৰ আমাত চাতুৰী—পি.গু., তুলঃ- তোমাৰ আমাত আছে—কী.ঘো.)

আমি (ব্য.সৰ্ব্ব) মই, আমালোক (তাসম্বাত কৈবা আমি আসিবাৰ কথা—প.প্ৰ., আমি সবে আসিলো লৰৰে—ব.গী., তুল.—নুবুজিলো কিছু আমি—কী.ঘো.)

আমোল (ক্ৰি.বিণ.) গুৰিলৈকে, মূল পৰ্য্যন্ত (আঙ্গুলি ললিত আমোল—ৰা.বি.)

আয় (ভা.অব্য.) আইঔ, ভয় বা দুখেৰে মতা মাত (আয় হৰি হৰি গোপাল—কা.দ.)

আয়তী (বি.স্ত্ৰীং) আইটি, (অনেক সুন্দৰী স্ত্ৰী আয়তী সব সহিত—ক.হ.)

আয়া (অস.ক্ৰি.) আহি, খেদি আহি (কি কৰব সিংহ শূকৰ সব আয়া—ক.হ.)

আয়াগমন (কৃদ.বি.) অহা যোৱা, যাতায়াত (আয়াগমন কাৰণ সব মায়া—ব.গী.)

আয়াজাত (কৃদ.বি.) আয়াযাত, অহা যোৱা (কৰত আয়াজাত—ভ.)

আয়ু (বি.) আয়ুস, জীয়াই থকা কাল (আয়ু আশা দূৰ গেল—কা.দ., মন আয়ু ক্ষণে—ব.গী.)

আৰ (ক্ৰি.বিণ.) আৰু, পুনৰ, আকৌ (আৰ কতি যাসি—ক.হ., অৰুণ চৰণ আৰ—কা.দ., তোহো আৰ কতিহো—অ.ভ., আৰু যদি যাৱা—পি.গু., আৰ নাশুনবো বেণু—ব.গী., তুল.—আৰ নাদেখিবোৰে—কী.ঘো.)

আৰ (সৰ্ব্ব.) আন, অন্য (সাৰ নাহি আৰ—কা.দ., নাহি কহল গতি আৰ—ব.গী.)

আঁৰ (বি.) গোপন, আবৰণ (আঁৰ কৰিয়া থৈয়া—ভূ.হ., হাতক বংশী আঁৰ কৰিয়ে—ভূ.লো.)

আৰকত (বিণ.) আৰক্ত, অলপ ৰঙচুৱা (আৰকত কৰতল—ৰা.বি., আৰকত

আখি চাহে—কে.গো., আৰকত অধৰ—অ.ভ., পদতল আৰকত—প.প্র.)

আৰকি (ক্রি.বিণ.) আৰু কি; পুনৰ্ব্বাৰ (আৰকি পেখবো গোপাল প্রাণ—ব.গী.)

আৰতি (বি.) ভক্তি (তেৰি আৰতি নেপাই—ব.গী.)

আৰবাৰ (ক্রি.বিণ.) পুনৰ্বাৰ, আকৌ, এই বেলি (আৰবাৰ নৰক বধ নিমিত্তে—পা.হ., তুল.—আৰবাৰ দৈত্যক নেদিবা—কী.ঘো.)

আৰা (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁ, এওঁলোক (আৰা দুই পৰম পুৰুষ—ব.গী.)

আৰার (বি.) শব্দ, আটাহ, চিঞৰ (ঘৰে ঘৰে ফেৰুৱা আৰার কৰে—কা.দ., তুল. –ত্ৰাহি হৰি বুলি আৰার কৰে—কী.গো.)

আৰাৰে (অস.ক্রি.) চিঞৰি চিঞৰি (আৰাৰে কাতৰ কৰে—কা.দ., কহয় আৰাৰে—ৰা.বি.)

আৰাসব (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁলোক (আৰাসব পৰম মূৰুখ—প.প্র.)

আৰাসব (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁলোকে (আৰাসব হামাক নপাই—কে.গো.)

আৰাসবৰ (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁলোকৰ (আৰাসবৰ নাম—ৰা.বি., তথাপি আৰাসবৰ—প.প্র.)

আৰু (অব্য.) ইয়াৰ উপৰিও, অতিৰিক্ত (আৰু মোৱা লাড়ু—ব.গী.)

আৰোপিয়া (অস.ক্রি.) আৰোপ কৰি, নিৰ্ভৰ কৰি (বাহুমূলে আৰোপিয়া—ব.গী.)

আলাস (বি.) এলাহ (তেজিয়ো আলাস—ব.গী.)

আলিঙ্গি (অস.ক্রি.) আলিঙ্গন কৰি, সাবটি ধৰি (হৰি কহো কণ্ঠে আলিঙ্গি বহু—ৰা.ঝু., কৃষ্ণক আলিঙ্গি ধৰল—কে.গো., আলিঙ্গি ধৰিয়ে—ৰু.হ., আলিঙ্গি বোলল—ৰা.বি.)

আলিঙ্গিকহো (সং.অস.ক্রি.) আলিঙ্গন কৰি, সাবটি ধৰি (গোপীক কণ্ঠে আলিঙ্গি কহো—কে.গো.)

আলেজালে (ক্রি.বিণ.) এনেয়ে, অবাবতে, অনাৱশ্যক ভাবে। (আয়ু আলেজালে গৈলা—ব.গী.)

আলো (সম্বো.অব্য.) হেৰৌ, হেৰা, হেৰি (আলো মাঞি গালি তুমি—পি.গু., কিৰিৰি কৰ আলো মনাই—ব.গী.)

আলোলা (বিণ.) আলসুৱা, আলৌ লৌৱা (তথি আলোলা ব্রাহ্মণ—ৰু.হ.)

আৰে পেখিয়ে (সং.অস.ক্রি.) অহা দেখি (আৰে পেখিয়ে গজ কুবলাই—ভ.)

আৰৰ (বিণ.) আৰু, অধিক (আৰৰ অদভুত দেখলো—অ.ভ., আৰৰ খে—কো.খে., শাসন নাশন কাৰণ আৰৰ—ব.গী.)

আৰৰ (বিণ.) পুনৰ, সিবাৰ (আৰৰ জনমে—ৰা.বি.)

আৰবি (যো.অব্য.) আৰু, দ্বিতীয় জন (মোহোসম সৌভাগিনি আৰবি নাহি—পা.হ., হেৰব আৰবি হৰিকো নাহি—ৰু.হ., দেখলো আৰবি—ভূ.হ.,

হামাক আৱৰি নাহি লাগে—ৰা.ব্ৰু., গতি আৱৰি নাই—ৰা.বি., নিৰয় নিবাৰ আৱৰি নাহি—ব.গী., পিতৃমাতৃকহো আৱৰি নন্দ—ভ.)

আৱি (বি.) আয়ু, আয়ুস (কৰতহু পাপ সমাপল আৱি—ব.গী.)

আশ, আস (বি.) আশা, অভিলাষ (প্ৰাণ পীউ আশ—ক.হ., অব সব পূৰল আশ—ৰা.বি.)

আশাই (অস.ক্ৰি.) আশাকৰি (পৰতিৰী পৰধনৰ আশাই—ব.গী.)

আশে, আসে (অস.ক্ৰি.) আশা কৰি (তোহেক আশে—ৰা.ব্ৰু., কমল মধু আশে—অ.ভ., হামাতেসে আশে গোপী—ব.গী.)

আশেস (বিণ.) অশেষ, অন্তহীন (চাড়ল নগৰ গিৰি অৰণ্য আশেস—ক.হ., তুল. —আশেষ ক্ৰীড়িলা—কী.ঘো.)

আশোৱাস (বি.) আশ্বাস, সান্ত্বনা (কুমাৰিক আশোৱাস বুলিয়ে বচন—ক.হ.)

আসঙ্গ (বি.) আসৈ (দুৰ্জ্জন বানৰে দিলা আপুনি আসঙ্গ—ভূ.লো.)

আসি (অস.ক্ৰি.) আহি (ধৰল হৰি আসি—অ.ভ., কোনে আসি হামাক—কা.দ.)

আসিয়া (অস.ক্ৰি.) আহি (পাইলা দ্বীপ ভাৰতে আসিয়া—ব.গী.)

আসিয়ে (অস.ক্ৰি.) আহি (খীৰ উতাৰি আসিয়ে—অ.ভ., আসিয়ে কৌতুকি—ক.হ., আসিয়ে গোপিনী—কা.দ.)

আসিকহো (সং.অস.ক্ৰি.) আহি (ঘৰে আসি কহো—ভূ.হ., বাদ্য ভণ্ডে আসি কহো—ক.হ., খেদি আসি কহো—কা.দ., কৌসিক আসি কহো—ৰা.বি.)

আসিবাৰ (কৃদ.বি.) আহিবৰ, অহাৰ, আগমনৰ (তাসম্বাত কৈবা আমি আসিবাৰ কথা—প.প্ৰ.)

আহাৰ (সৰ্ব্ব.) এওঁৰ, ইহঁতৰ (আহাৰ লগতে বৃক্ষে—ডো.বে., তুল.—আহাৰ বিৰোধে—কী.ঘো.)

আহে (সম্বো.অব্য.) হেৰি, হেৰা (আহে মাগ্ৰি যশোদে—ভূ.হ., আহে সামাজিক লোক—সকলো নাট, আহে জগন্নাথ—ব.গী.)

আহেক (সৰ্ব্ব.) এওঁক, ইয়াক (আহেক ঐছন অৱস্থা—অ.ভ., আহেক ৰক্ষা কৰহ—পা.হ., আহেক তোহো—ৰা.বি., আহেক চোৰ বোলসি—চো.ধ., আহেক খণ্ডগ—কা.দ.)

আহেৰ (সৰ্ব্ব.) এওঁৰ, ইয়াৰ, এইটোৰ (আহেৰ কথনে মথনে কৰয়—ৰা.বি.)

আহেৰি (সৰ্ব্ব.) ইয়াৰ, এইখনৰ (পাৰিজাত হৰণ আহেৰি নাম—পা.হ.)

আগ্ৰহি (অস.ক্ৰি.) আহৰণ কৰি, আগ্ৰহ কৰি (সৰ্ব্বস্ব আগ্ৰহি লৈয়া—প.প্ৰ.)

আঞ্চল (বি.) আঁচল, কাপোৰৰ আগটো (সম্মান কয় আঞ্চল পাতি—কে.গো., তোহাৰি আগু আঞ্চল পাতি—কা.দ., নেতেৰ আঞ্চল খানি—ব.গী., তুল.—আঞ্চল পাতি স্বামী দান মাগে—কী.ঘো.)

আঞ্চোৰ (বি.) আঁচল, কাপোৰৰ আগটো (আঞ্চোৰ পাতি কৰ যোৰি—ৰা.বু., আঞ্চোৰ পাতি মাগো—কে.গো.)

আঞ্জলি (বি.) আঁজলি (ফাগু মাৰে আঞ্জলি ভৰিয়া—ব.গী.)

আঞ্জুৰি (বি.) আঁজলি (মাগে আঞ্জুৰি জুৰি হাত—পা.হ., আঞ্জুৰি জুৰি—ৰা.বু.)

আঞ্জুলি (বি.) আঁজলি (আঞ্জুলি ভৰি বৰিষে—ক.হ.)

আণ্ট (বি.) আঁটি, নাড়ি, শিৰ (শুখাই গৈল আণ্ট—ব.গী., তুল.—শিৰত মেহ্রাইল আণ্ট দুই—কী.ঘো.

আণ্টয়ে নাহি পাৰি (সং.অস.ক্রি.) বলে নোৱাৰি, ঘটুৱাব নোৱাৰি (উত্তৰে আণ্টয়ে নাহি পাৰি—চো.ধ.)

আণ্ঠুকুড়ি (বি.স্ত্রীং) কাঠবাজী, নিঃসন্তান (আছিলা জনম আণ্ঠুকুড়ি—পি.গু.)

আন্দোল (কৃদ.বি.) আন্দোলন, হেন্দোলনি (উর্ম্মি উথলি আন্দোল মিলল—কা.দ., ধৰঁমাৰ ৰোল আন্দোল —ৰা.বি.)

আন্ধা (বিণ.) আন্ধাৰ, অন্ধকাৰ (ভয়ো গোপপুৰ আন্ধা—ব.গী.)

আন্ধা (বি.) অন্ধ, দৃষ্টিহীন (হামো গোপিনী আন্ধা—কে.গো., দেখি নেদেখস আন্ধা—ব.গী.)

আন্ধাৰি (বিণ.) আন্ধাৰ, অন্ধকাৰ (দিশ দশ দিবসে আন্ধাৰি—ব.গী.)

আন্ধিয়াৰি (বিণ.) আন্ধাৰ, অন্ধকাৰ (দিশ দশ দেখু আন্ধিয়াৰি—কে.গো., ক.হ., ৰা.বি., গোপাল বিনে ভয়ো আন্ধিয়াৰি—ব.গী.)

আৰ্ত্তৰাৱ (বি.) চিঞৰ বাখৰ, আটাহ (আৰ্ত্তৰাৱ শুনিয়ে—কা.দ.)

আৰ্ত্তৰাৱে (অস.ক্রি.) চিঞৰি, আটাহ পাৰি (আৰ্ত্তৰাৱে ক্রন্দন কয়ে লাগল—কে.গো., আৰ্ত্তৰাৱে মাটি লুটি—কা.দ.)

আম্দাসক (বিণ.) আবদাৰ বেচি, অধিক (আজু আম্দাসক সময় নাহি হয়—অ.ভ.)

আস্ফোট (বিণ.) আস্ফালন, আঘাত (শ্রীকৃষ্ণ আস্ফোট কয়—কা.দ.)

আহুতি (বি.) হোম কাৰ্য্য (স্বহস্তে আহুতি কৰিয়ে—ক.হ.)

ই

বৰ্ণমালাৰ তিনি সংখ্যাৰ আখৰ।

ই (সৰ্ব্ব.) এই, এয়া, এইটো (ই কথা বহোক—ক.হ., আৰু আন নাট, ই কোন বিহাৰ—ব.গী., পাত্ৰমধ্যে ই কথা পোছ—ভ.)

ইছা (বি.) ইচ্ছা, অভিলাষ (শুনা সাধুজন যাকেৰি ইছা—ক.হ., বহুত ইছা হুয়াছে—অ.ভ., স্বামী ইছা কয়—ৰা.বি., ইছা কৰো—ব.গী.)

ইছাএ, ইছায়ে (ক্রি.বিণ.) ইচ্ছামতে, ইচ্ছা অনুসৰি (আপোন ইছায়ে পাপ আচৰিয়া—ব.গী.)

ইজানিয়া (অস.ক্রি) ইয়াকে জানি, বুজি (ইজানিয়া কৰিলো ভাৰসা—ব.গী.)

ইটো (সৰ্ব্ব.) এই, এইটো, এইখিনি (ইটো দণ্ডে স্বামী—কা.দ., ইটো আতি বিদিত—ব.গী.)

ইদানিক (ক্রি.বিণ.) এতিয়া, সম্প্রতি (ইদানিক তুমি—প.প্র.)

ইবাৰ (ক্রি.বিণ.) এইবাৰ, এইবেলি (ইবাৰ পাৰিজাত আনি—পা.হ., মোকে ইবাৰ করুণা কৰা—ব.গী., তুল.- ইবাৰ করুণাময়—কী.ঘো.)

ইবেৰি (ক্রি.বিণ.) এইবেলি, এইবাৰ (তাৰু তাৰু তাৰু ইবেৰি নাৰায়ণ—ব.গী.)

ইসব (সৰ্ব্ব.বহু.) এইবিলাক, এইবোৰ (তোহো ইসব বৃত্তান্ত—ৰু.হ., ইসব জানিয়া হৰি—ভৃ.হ., ইসব বৈৰিৰ সঙ্গ—ব.গী.)

ইসে (সৰ্ব্ব.) এইটোৱেহে, এয়াইহে (ইসে মোৰ পাইলে বৰদুখে—ব.গী.)

ইহা (সৰ্ব্ব.) এই, এইটো, (ইহা হামো জানো—ৰা.বি.)

ইহা (ক্রি.বিণ.) ইয়ালৈ, (বনমধ্যে ইহা আৱল—কে.গো.)

ইহাজানি (অস.ক্রি.) ইয়াকে জানি, (ইহাজানি নিৰন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল—সকলো নাট)

ইহাক (ব্য.সৰ্ব্ব.) ইয়াক, এওঁক (ইহাক সম্বৰণ কৰিতে—ৰা.বি., বিহিলা ইহাক হৰি—কা.দ., ইহাক দেখিয়ে—অ.ভ.)

ইহাক (ক্রি.বিণ.) সেই কাৰণে, সেই নিমিত্তে (ইহাক চিন্তা নাহি নাথ—কা.দ.)

ইহাক (ব্য.সৰ্ব্ব.) ইয়াৰ, এওঁৰ (ইহাক শাতি—অ.ভ.)

ইহাত (অব্য.) সেই সম্পৰ্কে, ইয়াত (ইহাত কিছু শঙ্কা নাহি—ৰা.বি.)

ইহাত (স্থা. সৰ্ব্ব.) এই ঠাইত, ইয়াত (ইহাত বাধা চোৰ বাঢ়লি— ভৃ.হ.)

ইহাৰ (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁৰ, এখেতৰ (ইহাৰ দোষ মৰস গোসাঞি—ৰা.বি, তুল. বিহিলা ইহাৰ উচিত—কী.ঘো.)

ইহাৰি (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁৰ, এখেতৰ (ইহাৰি গৃহে ভকতিক বশ্য হুয়া—অ.ভ.)

ইন্দু (বি.) চন্দ্ৰ, জোন (বদন ইন্দু মদন—ৰা.বি., বদন ইন্দু ৰুচি—ৰু.হ., কুমুদ কুল ইন্দু—ভ.)

ঈ

ঈ বৰ্ণমালাৰ চাৰি সংখ্যাৰ আখৰ।

ঈৰিষা (বি.) ঈৰ্ষা, খিয়াল (ঈৰিষা অসূয়া হিংসা—ব.গী., তুল. ঈৰিষা অসূয়া—কী.ঘো.)

ঈসত (বিণ.) ঈষৎ, অলপ, কিঞ্চিৎ (ঈসত হাসা—কে.গো., ৰু.হ., ঈসত হাসি—ৰা.বি.)

উ

উ বৰ্ণমালাৰ পাঁচ সংখ্যাৰ আখৰ।

উচ (বিণ.) উচ্চ, ওখ (উচ কুচ কৰু খত— কে.গো. তুল.—উচ কুচ কুম্ভ হোৱে—কী.ঘো.)

উচল (বিণ.) উচ্চ, উন্নত, ওখ (উচল খোপা কুসুমে ৰঞ্জি কেশ— অ.ভ.)

উচঙ্ক (বি.) শঙ্কা, সন্দেহ, লাজ (হেৰিয়ে ভুজ যুগ মিলল উচঙ্ক— ৰা.বি.)

উচ্চৰি (অস.ক্রি.) উচ্চাৰণ কৰি (উচ্চৰি যাকেৰি নাম— কা.দ.)

উচান (বিণ.) উচ্ছন্ন, নষ্ট, ধ্বংস, নিৰ্ম্মূল (কৰবি ম্লেচ্ছ উচান— কে.গো., ভয়ো গোকুল উচান— ব.গী.)

উচায়া (অস.ক্রি.) ভাঙি, তুলি (উচায়া পাঞ্চনি ধাই— ব.গী.)

উচায়া (ক্রি.বিণ.) উচ্চকৈ, ওখকৈ। (উচায়া পঞ্চম পুৰি—কে.গো., উচায়া পঞ্চম পুৰে—ব.গী.)

উচাৰি (অস.ক্রি.) উচ্চাৰণ কৰি (চতুৰ বয়নে ঘনবেদ উচাৰি— ক.হ., যাকেৰি নাম উচাৰি— পা.হ.)

উছৱ (বি.) উৎসৱ, আনন্দজনক ব্যাপাৰ (চৌদিশে উছৱ— ৰা.বি.)

উছৱে (ক্রি.বিণ.) উৎসৱেৰে, উৎসৱ সহকাৰে (পৰম উছৱে— ৰা.বি., তুল. —উছৱে নাচিল— কী.ঘো.)

উছাহ (বি.) উৎসাহ (সুৰ পুৰে মিলল উছাহ— ৰা.বি.)

উছাট (বিণ.) উচপিচ, ব্যাকুলতা, উচাপ খোৱা কাৰ্য্য (আশ্রম যাইতে ঋষিক উছাট— ৰা.বি.)

উছাটন (বিণ.) ওভোটাই পেলোৱা কাৰ্য্য (শকট উছাটন কয়ল— অ.ভ.)

উছুক (বি.) উৎসুক, উৎসাহ, আনন্দ (দেখি দেৱক উছুক বহুল— পা.হি.)

উছুকি (অস.ক্রি.) উৎসাহিত হৈ (বাসুকি উছুকি— ক.হ.)

উছুকে (ক্রি.বিণ.) উৎসুক্যেৰে, উৎসাহেৰে, উৎসাহ সহকাৰে (জগ জীউ উছুকে চললি— ক.হ., পৰম উছুকে—কে.গো., উছুকে ৰাজ সভা— ৰা.বি., ভুঞ্জিলা উছুকে— ভূ.লো.)

উজণ্টি, উৰাণ্টি (বি.) ভৰি আঙুলিত পিন্ধা এবিধ ওভোটা আঙঠি— (মাণিক উজণ্টি আঙুলিত— প.প্র., ৰতন উজণ্টি— ভ., তুল. উজণ্টি ষত— কী.ঘো.)

উজৰ (বিণ.) উজ্জ্বল, প্ৰকাশিত, উদ্ভাসিত (চতুৰ উজৰ কৰ— ব.গী.)

উজল (বিণ.) উজ্জ্বল (উজল কৰু বেশ— অ.ভ., কিৰীটি উজল— ভ., কী.ঘো., তুল.)

উজৰিত
উজলিত (বিণ.) উজ্জ্বলিত, দীপ্তিমান (চাৰু অংগ উজৰিত— ব.গী.)

উজাৰ (বিণ.) উন্মত্ত, উজাৰ খোৱা কাৰ্য্য (খসল বাঘাম্বৰ বৃষভ উজাৰ— ক.হ.)

উজুৰি (বিণ.) উজ্জ্বল, পোহৰ (বিজুৰি উজুৰি দেখ নেদেখা— ৰা.বি., উজুৰি মিলাৱত—ব.গী.)

উজোৰ (বিণ.) উজ্জ্বল, প্ৰকাশ (উজোৰ তচু সংগ— ক.হ., বিজুৰি উজোৰ— ৰা.বি., বয়ন চান্দ উজোৰ. ব.গী., কিৰীটি কেয়ূৰ উজোৰ— ভ.)

উজোৰা (বিণ.) উজ্জ্বল, প্ৰকাশ (বিজুৰি উজোৰা— প.প্ৰ.)

উঠলি (অস.ক্ৰি.) উতলি (হ্ৰদক উৰ্ম্মি উঠলি— কা.দ., সে উঠলি পৰয়— অ.ভ.)

উঠাই (অস.ক্ৰি.) তুলি, ভাঙি (বাম মুঠি উঠাই— ভ.)

উঠি (অস.ক্ৰি.) উত্থিত হৈ (যৈচে উঠি বৈঠল— কা.দ., আৰু সকলো পাঠ)

উঠিয়া (অস.ক্ৰি.) উঠি (হুৰ দেখ উঠিয়া আসিল—ব.গী.)

উঠিএ,
উঠিয়ে } (অস.ক্ৰি.) উঠি (নিশা ভাগে উঠিয়ে— অ.ভ.)

উঠিকহো (অস.ক্ৰি.) উঠি (কৌতুকে উঠি কহো— ৰা.বি., উঠিকহো আনন্দ মূৰ্ত্তিক— প.প্ৰ., উছুকে উঠিকহো — কে.গো.)

উতপল (বি.) উৎপল, ভেটফুল (কৰতল উতপল ৰাতা— ৰা.বি., কৰদোহো উতপল ৰাতা— প.প্ৰ., নীল উতপল— ভ.)

উতপাত (বি.) উৎপাত, বিপদ, বিঘিনি (কয়লি পুনু উতপাত— ৰা.বি., কৰ্মন উতপাত গোকুলে মিলল— কে.গো.)

উতাৰি (অস.ক্ৰি.) তুলি, নমাই থৈ (খীৰ উতাৰি আসিয়ে মাঞি— অ.ভ.)

উতাৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) দলিয়াই দি (সব উতাৰিয়ে— ভ.)

উৎপাতক (বি.) নাশকৰোঁতা (পাপ মূল উৎপাতক— ক.হ., উৎপাতক দুখ মূল— কা.দ.)

উৎপাতি (অস.ক্ৰি.) উঘালি, নাশ কৰি (কোপে শাল বৃক্ষ উৎপাতি— কে.গো.)

উত্তাৰি (বি.) উদ্ধাৰ কৰোঁতা (ক্ষিতিতল ভাৰ উত্তাৰি— ভ.)

উদাম (বিণ.) উদাৰ, সবল (চৰিত উদাম— ভ.)

উদাস (বিণ.) মুকলি, উদং (মুকুতি কয়লি উদাস— ভ., তুল.,— ভৈল তনু উদাস— কী.ঘো.)

উদিশ, উদিস (বি.প.) উৱাদিহ, সন্দেহ (ভায়াৰে উদিশ— ভো.বে.).

উনমত (বিণ.) উন্মত্ত, হিতাহিত জ্ঞানহীন (কতিহো উনমত মনে— কে.গো.)

উনিকৰ (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁৰ, এখেতৰ, তেওঁৰ, তেখেতৰ। (উনিকৰ মন পুৰিয়ে— ক.হ., উনিকৰ বচনে সঞ্জাত,. পা.হ., উনিকৰ মুখহি সাখী— চো.ধ.,

উনিকৰ দুৰ্জ্জন ভাৱ— কে.গো.)

উপতাপ (বি.) উৎপাত, সন্তাপ, উন্ডভ্ডালি। (কয়লি বড়ি উপতাপ— পা.হ.)

উপমুৱা, উপামুৱা (বিণ.) উপমা, তুলনা (তবহু কৈছে উপমুৱা— ব.গী.))

উপযোগা,উপজোগা (বিণ.) উপযোগী, উপযুক্ত (ছোড়ি ৰাম নাম অমিয় উপযোগা— ব.গী.)

উপাই (বি.) উপায়, প্ৰতীকাৰ (কমন উপাই পাই পুনু— ক.হ., শঙকৰ কহতু উপাই— ব.গী.)

উপাঙগ (বি.) কৰতাল, এবিধ বাদ্য (শিঙগা উপাঙগ বেণু মুহ— ভো.বে., মন্দিৰা উপাঙগ— ব.গী.)

উপাম (বিণ.) অনুপম, উপমাহীন, তুলনাহীন (কৃষ্ণ কিঙকৰ কহ ধৰম উপাম— প.প্ৰ., নাহিকে উপাম—ভ.)

উপামা (বিণ.) উপমাহীন, তুলনাহীন (সোহি কৃষ্ণক নাট উপামা— পা.হ., বিট কীট উপামা— ব.গী.)

উপাৰি, উপাড়ি (অস.ক্ৰি.) উঘালি (পাৰিজাত তৰু সমূলে উপাৰি— পা.হ.)

উপাৰিয়ে, উপাড়িএ (অস.ক্ৰি.) উঘালি (উপাৰিয়ে দন্তা— ভ.

উপালম্ভ (বি.) অসন্মান, উপলুঙা, মানহানী (কি উপালম্ভ ভেলি— ৰা.বি., হাসিয়ে উপালম্ভ বোলব— অ.ভ.)

উপেখিয়া (অস.ক্ৰি.) এৰি থৈ, ত্যাগ কৰি, অমান্য কৰি (চলে সচকিতে পতিসুত উপেখিয়া— কে.গো.)

উফৰি (অস.ক্ৰি.) আচাৰ খাই, আঁতৰি (লাড়িতে নপাৰি উফৰি পৰল— ৰা.বি., কৃষ্ণক ছাড়ি উফৰি পৰল— কা.দ.)

উভজি (অস.ক্ৰি.) উঘালি (বৃক্ষ দোহো উভজি পেহ্লাৱল — অ.ভ., তুল.— ভুজে উভজি— কী.ঘো.)

উভৰি (অস.ক্ৰি.) উঘলি, উঘাল খাই (বৃক্ষ দোহো উভৰি পৰল— অ.ভ., বৃক্ষ সব উভৰি পৰে— কা.দ.)

উমৰাসবক (বি.আৰ.শ.) ছৰদাৰ সকলক, ছৰ্দাৰ বোৰক (উমৰাসবক আনিয়ে বাত বোল— ভ.)

উৰল, উড়ল (বি.) উৰাল, (চলিতে উড়ল পথালি হুয়া— অ.ভ.)

উৰি, উড়ি (অস.ক্ৰি.) ধৰি, লৈ, তুলি (কাহু কান্ডা খান্ডা উৰি হাত— ৰা.বি., আৱত শঙখচূড় উৰি বাহু— কে.গো., কনক পাঞ্চনি উৰি হাতে— ব.গী.)

উৰি, উড়ি (অস.ক্ৰি.) উৰি, আহি (যৈছে উৰি পৰে— ব.গী.)

উৰিয়া (অস.ক্ৰি.) উৰাই দি, দলিয়াই দি (উৰিয়া ধৰে হাতে— ব.গী.)

উকফাল (অস.ক্ৰি.) উফাল মাৰি (উকফাল দেলহ— কা.দ.)

উলত-পালত কৰি (সং.অস.ক্ৰি.) লুটিয়াই বগৰাই (উলট পালত কৰি দেখল— কা.দ.)

উৱা উৱা, ওৱা ওৱা } (অনুকা.) কান্দোতে কৰা ওৱা ওৱা শব্দ (হৰি কান্দে উৱা উৱা— ব.গী.)

উন্ধাৰণ (বি.) উন্ধাৰ কৰোঁতা (জগত উন্ধাৰণ যাহে চৰিত্ৰ— পা.হ.)

উৰ্দ্ধক (ক্ৰি.বিণ.) ওপৰলৈ (কুঠাৰ উৰ্দ্ধক খেপি— বা.বি., তুল.- তুলি আছে উৰ্দ্ধক— কী.ঘো.)

উৰ্ম্মিকয় (অস.ক্ৰি.) ধ্বনি কৰি, ঢৌ তুলি (পৰম উৰ্ম্মিকয়— কা.দ.)

উল্লসি (অস.ক্ৰি.) উল্লসিত হৈ, আনন্দিত হৈ (উল্লসি উঠল— প.প্ৰ.)

উল্লাসি (অস.ক্ৰি.) উলাহি, ওপৰলৈ তুলি (কথং কথমপি উল্লাসি— বা.বি., তুল. তুলিলা হাতে উল্লাসি— কী.ঘো.)

ঋ

ঋ বৰ্ণমালাৰ ছয় সংখ্যাৰ আখৰ।

ঋজু (বিণ.) পোন, বক্ৰতাৰ অভাব (ঋজু কুবুজি যো কয়লি— ক.হ., তুল. ঋজু কৰিবাক প্ৰতি— কী.ঘো.)

এ

এ বৰ্ণমালাৰ সাত সংখ্যাৰ আখৰ।

এ (ক্ৰি.বিণ.) এইমাত্ৰ, এতিয়াই, (হামো দ্বাৰকা এ চললো— ক.হ.)

এ (সৰ্ব্ব.) এই, এইটো, এইজনী, এয়া (এ আৰত এ আৰত— সকলো নাট, যাকেৰি এগুণ নাম— ক.হ., কৰতু এ বৰনাৰী— বা.বি., এ গৃহ গোধন— কা.দ., এ নৱ নৰনি— ভূ.লো., ভকত এ তত্ত্ব জানা— ব.গী.)

এ (সম্বো.অব্য.) হেৰ, হেৰা, হেৰি (এ হৰি কৰিয়ো কৰিয়ো— অ.ভ., এ সখি কতনো কয়লো— কে.গো.)

এক (ক্ৰি.বিণ.) একেলগে, একমাত্ৰ (এক মিলন কিএ— ব.গী., এক দৈৱকী নন্দন—ক.হ., সভাএক পাত্ৰ—ভ.)

এক (বি.) এটা, এজন, এজনী, এখন (এক যত্ত আৰম্ভলো— বা.বি., এক সখীক হাতে ধৰিয়ে— ক.হ., এক গোপীক— কে.গো., হামো এক উপদেশ— অ.ভ., সোহি সময়ে এক ব্ৰাহ্মণে— প.প্ৰ., বুলিতে এক শুনিতে— ব.গী.)

এক (বিণ.) তত্তুল্য, একে (দোহো এক বয়স সমান— ক.হ., দোহো হোৱে এক সমান— কা.দ.)

এক (ক্ৰি.বিণ.) একেলগ, সানমিহলি (কেশ এক কৰিয়ে— ক.হ.)

একখানি (অনু.) এটা, এখন (একখানি বস্ত পাইলে— ব.গী.)

একগতি (ক্ৰি.বিণ.) সমান যাত্ৰা, সম মুক্তি (দোহো একগতি পাই— কে.গো.)

একগাচি (অনুস.)এদাল, এগচ (হামাৰ একগাচি খেড়— ক.হ.)

একঠাম (ক্ৰি.বিণ.) একেলগ (বৰকন্যাক একঠাম কৰিয়ে— ৰা.বি.)

একথান (ক্ৰি.বিণ.) একেলগ (একথান হুয়া সবহি গিয়ে— পি.গু.)

একদিনা (বি.) এদিনাখন (একদিনা কানাই ধৰিয়া নটবেস— কো.খে.)

একদিবসে (বি.) এদিনাখন (শ্ৰীকৃষ্ণ একদিবসে— ভৃ.লো., তদনন্তৰে একদিবসে— অ.ভ., একদিবসে গোপীক— চো.ধ.)

একপাশ (ক্ৰি.বিণ.) একেলগ, একাষৰীয়া (একপাশ হুয়া ৰহল— সকলো নাট)

একবাৰা (বি.) এবাৰ, এবেলি (দয়া কৰু এক একবাৰা— ব.গী., কৰুণা একবাৰা— ভ.)

এক বিন্দুৰা (বি.) একবিন্দু, এটোপাল (ভকতি ৰতি এক বিন্দুৰা— ব.গী.)

একলে (ক্ৰি.বিণ.) অকলে, অকল সৰীয়াকৈ (আছা শুতিয়া একলে— ভৃ.হ., তুলঃ একলে গোপালে তাক— কী.ঘো.)

একা (ক্ৰি.বিণ.) অকলে, অকলসৰে (একা শুতিয়া আছে— ভৃ.হ.)

একাকাৰ (ক্ৰি.বিণ.) অভিন্ন, সানমিহলি (ভেলহ লোক একাকাৰ— কা.দ., কয়লি কলি লোক একাকাৰ— পা.হ.)

একু (ক্ৰি.বিণ.) একমাত্ৰ (একু কৃষ্ণক চৰণ পৰায়ণ— কা.দ., তুমহি একু পালক— ব.গী.)

একু (ক্ৰি.বিণ.) একেলগে (সবহু সব একু ঠামুৰা— ব.গী.)

একু (ক্ৰি.বিণ.) একো, একোকে (একু ভকতি নজানা— ব.গী.)

একুঠাম (ক্ৰি.বিণ.) একেলগ (সবহি একুঠাম— ভ.)

একুতিল (ক্ৰি.বিণ.) অলপমানো, তিলমাত্ৰও (নাহি একুতিল তেৰি— কে.গো.)

একুতিলে (ক্ৰি.বিণ.) ক্ষন্তেকতে, বেগতে, বেগেতে (হামো একুতিলে কৃষ্ণক আনব— ক.হ.)

একুপালং (বি.) একমাত্ৰ পালন কৰোঁতা (সকল ভুবন একুপালং— ব.গী.)

একুপাশে (ক্ৰি.বিণ.) একে লগতে, একে সঙ্গে (সুন্দৰী ৰমণী শচী একুপাশে— পা.হ.)

একুমনে (বিণ.) একমনে, একাগ্ৰচিত্তে (একুমনে প্ৰেম ভকতি ভাই— কে.গো.)

একুসঙ্গে (ক্ৰি.বিণ.) একেসঙ্গে, একেলগে (একুসঙ্গে চুৰ কৰে— ব.গী.)

একেচৰ (বিণ.) অকলসৰীয়া (হামাক একেচৰ দেখিয়ে— চো.ধ.)

একেচৰা	(ক্রি.বিণ.) 'অকলসৰীয়াকৈ', অকলে (ফিৰো একেচৰা— ভো.বে.)
একেচৰী	(বিণ.স্ত্রীং) অকলে (নিসি একেচৰী— কে.গো.)
একেবাৰে	(ক্রি.বিণ.) একে বাৰতে (এ তিনি প্রমাদ মোৰ ভৈল একেবাৰে— ভূ.লো.)
একো	(অব্য.) একোতেই (ৰাম বিনে নাহি একো সিদ্ধি— ৰ.গী.)
একো	(সৰ্ব্ব.) কোনো (একো থানে নবঞ্চো— কো.খে.)
একোৱে	(অব্য.) অলপো, কিছুমাত্রও (ভকতক লঙ্ঘে নাহি একোৱে বিঘিনি— কে.গো.)
এখনে	(কা.সৰ্ব্ব.) এতিয়াই, এতিয়া (এখনে আনব—ভো.বে., এখনে কাতৰ কৰো— ভূ.লো.)
এখনো	(কা.সৰ্ব্ব.) এতিয়াও (এখনো নাৰল— চো.ধ.)
এত	(অব্য.) ইমান (কি নিমিত্তে এত ক্রন্দন— চো.ধ., এত বুলি হামাক— ভূ.লো.)
এতমান	(অব্য.) ইমান (এতমান চাণ্ড— পি.পু.)
এতিখনে	(ক্রি.বিণ.) এতিয়াই, খন্তেকতে (চলি কহো এতিখনে জাঞু— ক.হ., এতিখনে আৰব— পা.হ., এতিখনে পলাৰব—বা.বি.)
এতিবেৰি	(অব্য.) ইমান সময় (কৈছে নাদেসী দৰশন এতিবেৰি— কে.গো.)
এতিবেৰি	(অব্য.) এই সময়তে (এতিবেৰি গাডাৰাঘাট— ভ.)
এতেকে	(অব্য.) গতিকে, ইয়াকে (এতেকে জানিয়া— ৰ.গী.)
এথা	(স্থা.সৰ্ব.) ইয়াত, এই ঠাইত, ইয়ালৈ, ইয়াৰ (এথা লোহে— পা.হ., এথা আৱলো— ক.হ., বা.বি., এথা আৱলি থিক—পি.পু., দণ্ড কৰিয়ে এথা হন্তে— কা.দ.)
এথাতে	(স্থা.সৰ্ব্ব.) এই ঠাইতে, ইয়াতে (তব এথাতে ৰজনী বঞ্চোহো— কা.দ.)
এথায়ে	(স্থা.সৰ্ব্ব.) ইয়াত, এই ঠাইত (এথায়ে থৈয়াছিলো — ভূ.লো., এথায়ে খেলাইছিলো— ৰ.গী.)
এন	(অব্য.) এনেকুৱা, এনেধৰনৰ (এন ভৈল ভাগ্যোদয়— কা.দ.)
এনে	(অব্য.) এনেকুৱা, এনে ধৰনৰ (এনে এনে কত কিনিছো দই— কো.খে.)
এভো	(অব্য.) এতিয়াও, এই পৰ্য্যন্ত (এভো নাইলা ঘৰে— চো.ধ.)
এমন	(অব্য.) এনেকুৱা, ইমান (এমন বয়সে তুমি এতমান— পি.পু., এমন পামৰা— ৰ.গী.)
এৰাই	(অস.ক্রি.) এৰথাই, মুকলি হৈ (মায়াৰ ফান্দ এৰাই মন— ৰ.গী.)
এহি	(অব্য.) এই (লৈলা এহি বুলি— ভূ.হ. তুল. এহি বুলি লৰি গৈলা— কী.ঘো.)
এহু	(অব্য.) এই, ইয়াকে, এয়া (এহু ৰসগাৱত— বা.বু., এহু শঙ্কৰ ভান— কে.গো., অধিৰ এহু সংসাৰ— ৰ.গী., এহু বিৰচিতং— ভ.)

এহে (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁ, এওঁলোক (এহে দুয়ো ভাই— ভ.)

এহেন্তে (ব্য.সৰ্ব্ব.) এঁও, এওঁলোক (এহেন্তে ৰাম বড়হি বলীয়াৰ— ভ., তুল. এহেন্তে ৰাম মহা বলীয়াৰ— কী.ঘো.)

এহেসে (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁক, ইয়াক (এহেসে বাহিৰ কৰ— ভ.)

ঐ

ঐ বৰ্ণমালাৰ আঠ সংখ্যাৰ আখৰ

ঐ (সম্বো.অব্য.) হেৰ, হেৰা, হেৰি (ঐ চলহ— ৰা.বি., ৰু.হ, যদুমণি ঐ ৰাম— ব.গী.)

ঐ (সৰ্ব্ব.) সৌৱা,. সৌটো (ঐ দেখহ— পা.হ.)

ঐচন (বিণ.সৰ্ব্ব.) এনেকৈ, এনেকুৱা, এনে প্ৰকাৰে (ঐচন সীতাক— ৰা.বি., ৰুক্মিণী ঐচন বোলল— ৰু.হ., পুৰুষক ঐচন অবস্থা— পা.হ., ঐচন বচন চাতুৰি— কে.গো., ঐচন ক্ৰন্দন পেখি— ভূ.লো., ঐচন নিৰ্ম্মল হৃদয়— ভ.)

ঐচন (বিণ.সৰ্ব্ব.) এয়ে, এয়েমাত্ৰ (হামাৰ ঐচন দোষ— ভৃ.হ.)

ঐচে (বিণ.সৰ্ব্ব.) এনেকুৱা, (ঐচে স্বামীক— পা.হ.)

ও

ও বৰ্ণমালাৰ ন সংখ্যাৰ আখৰ।

ওই (সৰ্ব্ব.) এই, এইটো (কহয় তত্ত্ব ওই— ব.গী.)

ওজা, ওঝা (বি.) পণ্ডিত, অধ্যাপক (ওঝা সোজা পন্থ নাহেৰি— ব.গী.)

ওতিম (বিণ.) উত্তম, শ্ৰেষ্ঠ (ওতিম মোতিম মালা— পা.হ., দসন ওতিম— ৰা.বি., ওতিম মোতিম— প.প্ৰ.)

ওপৰ (ক্ৰি.বিণ.) ওপৰলৈ (কহল ভাট ওপৰ তুলি হাত— ৰু.হ.)

ওৰে (সম্বো.অব্য.) হেৰ, হেৰা, হেৰি (ওৰে সখী—কে.গো., ওৰে সখী পেখোৰে— ব.গী.)

ওৱা হোৱা (ক্ৰি.বিণ.) এনেকুৱা (ওৱা হোৱা পাৎসা— ভ.)

ওহি (বিণ.সৰ্ব্ব.) এয়া, এই, এইটো, এয়াই (ওহি কৃষ্ণক কাম— অ.ভ., তাৰণ ওহি সংসাৰ— কা.দ., ওহি পথে গেল— কে.গো., হামাৰ ওহি সম্মত— ৰু.হ., ওহি সভা মধ্যে— ৰা.বি., পুৰত ওহি উদৰ— ব.গী., ওহি পৰম তত্ত্ব— ভ., ওহি পৰকাৰে— সকলো নাট)

ওহি (অব্য.) এনেকৈ, এই বুলি (ওহি বুলিতে— কা.দ.)

ওহি (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁ, এখেত (ওহি কি মানুষ— অ.ভ.)
ওহি (সৰ্ব্ব.) এইটোৰ, ইয়াৰ (নাহি নাহি ওহি তুল— কা.দ.)
ওহিতো (সৰ্ব্ব.) এয়াটো (ওহিতো কখন মাত্ৰ— অ.ভ.)
ওহিতো (ব্য.সৰ্ব্ব.) এওঁটো (ওহিতো নিয়ন্তা হৰি— পি.গু.)
ওহো (সম্বো.অব্য.) হেৰ, হেৰা, হোঁৰ (মেৰো মাই ওহো— ব.গী.)

ক

ক বৰ্ণমালাৰ দহ সংখ্যাৰ আখৰ।
কইনা (বি.স্ত্ৰীং) কন্যা (বৰ কইনা পঠাৱল—ৰা.বি., কইনা সম্প্ৰদান কৰিয়ে— ক.হ.)
কংসে (বি.) কংসই (ৰাজা কংসে— ভ., তুল. কংসে পাঞ্চিলেক— কী.ঘো.)
কখাৰি (বিণ.) শুকান, অৰুচি, বেয়া (নাহি খাৱলো সোহি কখাৰি— ব.গী.) পাঠান্তৰ—ৰুখাৰি।
কচালিয়া (অস.ক্ৰি.) মোহাৰি, মচি (হাতে কচালিয়া আখি— অ.ভ.)
কটাক্ষ (বিণ.) চকু বেঁকা, কপট দৃষ্টি (তোহাক কটাক্ষ কৰিয়ে— পা.হ., ঈসত কটাক্ষ দৃষ্টি— ব.গী., তুল. হৰক কটাক্ষ কৰি চান্ত— কী.ঘো.)
কটাক্ষে (ক্ৰি.বি.) কেৰাহিকৈ (মুখ পংকজ কটাক্ষে— কা.দ., প্ৰেম কটাক্ষে নিৰেখি— কে.গো., কোপ কটাক্ষে নিৰেখি— ৰা.বি., কোপে কটাক্ষে নিৰেখি— পা.হ.)
কটি, কটী (বি.) কঁকাল (কৃষ্ণৰ সুন্দৰ কটি— অ.ভ., উৰু কৰিকৰ কটি— ৰা.বি., ত্ৰিবলি বলিত কটি কন্ধ— ক.হ., কটি বেঢ়ি দুলে— ব.গী.)
কতন, কতনো (অব্য.) কিয়নো, কিমাননো, কিনো (কতন লিহিল বিহি— ব.গী., কতনো যতনে বিধি— ক.হ., এসখী কতনো কয়লো— কে.গো., কতনো লাৱণ্য বিধি— ৰা.বি., কতনো সহিবো মঞি— পি.গু.)
কতনা (অব্য.) কিমান, কিমাননো (কৰত কতনা তেৰি— ক.হ., কতনা যতনে— ব.গী.)
কতি (কা.সৰ্ব্ব.) কেতিয়াও, ক'তো (ৰাম বিনে কতি মুকুতি নাহোই—ব.গী.)
কতি (স্থা.সৰ্ব্ব.) ক'ত, ক'তনো, কলৈ, কেনি (মুকুতি কতি পাই— ব.গী., আৰ কতি যাইবি তঞি— অ.ভ., আৰ কতি যাসি— ক.হ.)
কতি (অব্য.) কিয়, কিয়নো, কিমান (হামো জব চোৰ হঞো কতি দেলহো— ভূ.হ., ভকতি কতি নাকায়ী— ব.গী., ভাৰতে কতি ভাগা— ব.গী.)
কতি (বিণ.) অলপ, কিছু (কতিদূৰ খেদিয়ে— ক.হ.)

কতিনা (অব্য.) ক'তনো, কিয়নো (কতিনা বহলি হবি— কে.গো., কতিনা বোলসি নাথ— প.প্র.)

কতিবেৰি
কেতিবেৰি } (বিণ.) অলপ সময়ৰ পিছত (সীতা কতিবেৰি স্বস্থ হুয়া— বা.বি., কায়া পৰত কেতিবেৰি— ব.গী.)

কতিলাই (ক্রি.বিণ.) কি কাৰণে, কিয়, কেলৈ, কিয়নো (তুতি নতি কতিলাই— পা.হ., জীৱন লেহু কতিলাই— কে.গো.)

কতিলাগা (ক্রি.বিণ.) কিয়, কিয়নো, কিহলৈ (নকহসি ৰাম মৰসি কতিলাগা— ব.গী.)

কতিহো (স্থা.সৰ্ব্ব.) কেনিও কলৈকো (তাহেক বাড়ি চাড়ি স্বামী কতিহো— পা.হ., কতিহো যাৱব নাহি— পি.গু., কতিহো যাইতে নাহি দেৱবো— ভূ.লো.)

কতিহো (কা.সৰ্ব্ব.) কেতিয়াবা, কোনো সময়ত (কতিহো কৃষ্ণ চেষ্টা কয়ল— কে.গো.)

কতিহো (স্থা.সৰ্ব.) কলৈ, কোনঠাইলৈ (গোৱালক পাচু পাচু কতিহো যাৱ— প.প্র.)

কতিহো (ব্য.সৰ্ব্ব.) খেনোৱে, কোনোজনে (কতিহো গাৱত গুণ আপুনি— কে.গো., কতিহো চৰণ চলাই— প.প্র., কতিহো কৰতালি— ভো.বে.)

কতিহো (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনেও, কোনোজনে (কৃষ্ণক বন্ধন কতিহো ছোড়বি নাহি— অ.ভ.)

কতিহো (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনো (হামো কতিহো প্ৰাণীক— অ.ভ.)

কতিহো (স্থা.সৰ্ব্ব.) ক'তো, কোনো ঠাইতে (তোহো সম পুৰুষ কতিহো নাহি পাই— ৰু.হ., কতিহো নাহি উপাম— ব.গী.)

কতিহো (অব্য.) কেতিয়াও, (কতিহো গালি নাহি দেৱব— পি.গু.)

কতিহো (ক্রি.বিণ.) কেনিবাদি, ক'ৰবালৈ (কতিহো পলাৱল— অ.ভ.)

কথনে মথনে (অনুক.) কওঁতে মেলোঁতে (আহেৰ কথনে মথনে কৰয়— বা.বি.)

কথি (স্থা.অব্য.) ক'ত, কেতিয়া (কথি তনুপাত মিলত— ব.গী.)

কদৰ্থনা (বি.) গালি, তিৰস্কাৰ, নিন্দা (তোহাক কদৰ্থনা কয়ল— প.প্র., কত কদৰ্থনা কৰহ?—পা.হ.)

কনয়া (বি.) সোন, সুবৰ্ণ (কিঙ্কিণী কনয়া দোলে— ব.গী.)

কনা (বি.) টোপাল (নবনীত কনা শ্যাম— অ.ভ.)

কপোলক ছানি (সং.অস.ক্রি.) কপালখনকে, কপালখন ব্যাপি (ৰাজে তিলক কপোলক ছানি— ৰু.হ.)

কবহু (অব্য.) কেতিয়াও (কবহু নাহিকে বাধ— অ.ভ., কবহু অন্ত নপাই— কে.গো., হামো কবহু নাহি পৰখো— ৰু.হ., কবহু বিমুখ নাহি হয়— বা.বি., কবহু নিয়ত নাহি জানি— ব.গী., মহিমা কবহু— ভ.)

কবহু (কা.সৰ্ব্ব.) কেতিয়াবা (কবহু ভবি হৰি—ভৃ.লো., কবহু বৈঠয়ে কয়-ৰ.গী.)

কবহু (স্থা.অব্য.) ক'তো, কোনো কালেও (তোহো সম স্ত্ৰীজিত পুৰুষ কবহু নাহি পেখি— পা.হ., কবহু নাহি পেখি— ভ.)

কবহু (অব্য.) কেতিয়া, কোন সময়ত (কবহু চলিতেৱে লাগয় যমপুৰী— — ৰ.গী.)

কবিলাস (বি.) বাদ্য বিশেষ (কদ্ৰ কবিলাস বিপঞ্চী ৰবাব— ৰ.গী.)

কবু (অব্য.) কেতিয়াও (কবু নাহি হয়— কে.গো., কবু নাহি ৰহত পৰাণে— ৰ.গী.)

কবে (অব্য.) কেতিয়া, কেতিয়াকৈ (প্ৰাণকৃষ্ণ কবে আৱে— ৰ.গী.)

কমন (বিণ.সৰ্ব্ব.) কিমাননো, কিনো (কমন হানি ভেল— অ.ভ., কমন উতপাত গোকুলে— কে.গো., কমন উপাই পাই পুনু— ক.হ.)

কমন (ক্ৰি.বিণ.) কি প্ৰকাৰে, (অত্তপৰ হামাৰ কমন কুশল থিক— ক.হ.)

কমন (অব্য.) কি, কিহৰ (ওহি প্ৰাণ কৃষ্ণক কমন অপৰাধে— অ.ভ.)

কমন (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনোবা (কমন ৰমণী সঙেগ যাই— কে.গো.)

কমন (ক্ৰি.বিণ.) কেনেকুৱা (কমন ভাগ্যৱতী— ৰ.গী.)

কমনকাজে (ক্ৰি.বিণ.) কিহেতুকে, কি কাৰণে (আন আশা কৰসি কমন কাজে— ৰ.গী.)

কমন পৰকাৰে (ক্ৰি.বিণ.) কি প্ৰকাৰে, কেনেকৈ (গোৱাল সকলে কমন পৰকাৰে— অ.ভ.)

কমনে (সৰ্ব্ব.) কোনে, কোন মানুহে (ঐচন অৱস্থা কমনে কয়ল— অ.ভ.)

কমনে (ক্ৰি.বিণ.) কিয়, কেনেকৈ, কি প্ৰকাৰে (কমনে বিছুড়ি মন ৰহু— ৰ.গী., আৰ ভাল বোলাইবো কমনে— পি.গু., হামো গৃহে কমনে ৰঙ্কৰ— প.প্ৰ.)

কমনে (অব্য.প.) কিয়, কিয়নো (কমনে নাপেখোমস— ৰ.গী.)

কয় (অস.ক্ৰি.) হৈ (ৰহলি কয় থোসমোস— ভৃ.হ., অৰ্থ—নিকত্তৰ হৈ ৰল।)

কয় (অস.ক্ৰি.) কৰি (তোহাৰি কয় কাম— অ.ভ., পুৰল কয় কেলি— কে.গো., শুন সব কয় বিহোৱাস— বা.বি., বহুবিধ বাধা কয়— প.প্ৰ., লীলা নৃত্য কয়— ভ., হেঠমাথে ঠেস কয়—পা.হ.)

কয় কহো (সং.অস.ক্ৰি.) কৰি (প্ৰবেশ কয় কহো— সকলো নাট)

কয় মাখি (সং.অস.ক্ৰি.) সানি, মোহাৰি (চিনি কয় মাখি— ভৃ.লো.)

কয়ে (অস.ক্ৰি.) কৰি (প্ৰবেশ কয়ে আৱে— সকলো নাট)

কয়ে (অস.ক্ৰি.) লৈ, তুলি (কৃষ্ণক কোলে কয়ে— চো.ধ.)

কয়ে (অস.ক্ৰি.) হৈ, থাই (ৰহলি কয়ে থোস মোস— ভৃ.হ.)
(অৰ্থ— ঠট্‌মট্ থাই ৰলি বা নিকত্তৰ হৈ ৰলি)

কয়ো (অস.ক্রি.) কৰি (আয়ে বালক কানু কয়ো পৰসাৰ— অ.ভ., কয়ো পৰবেস— ক.হ., প.প্র.)

কৰকটা (বি.) কৰকৰা ভাত (হামো জলকটা কৰকটা— অ.ভ.)

কৰতহি (অস.ক্রি.) কৰি কৰি (কেলি কৰতহি জাই— ক.হ.)

কৰতা (বি.) কৰ্ত্তা, কৰোঁতা (সৃষ্টি কৰতা হৰতা— ভ.)

কৰতাল (বি.) বাঁহৰ নিৰ্ম্মিত এবিধ বাদ্য (তাল কৰতাল— ৰা.বি., কা.দ.)

কৰতালি (অস.ক্রি.) হাততালি দি (কতিহো কৰতালি বারত গারত— ভো.বে.)

কৰন্তা (বি.) কৰ্ত্তা, কৰোঁতা (বালক কেলি কৰন্তা—ভ.)

কৰতু (অস.ক্রি.) কৰি কৰি (কৰতু কৌতুকে চলতু ৰময়া— ৰা.বি.)

কৰম (বি.) কৰ্ম্ম, যাগ যজ্ঞাদি (মন্ত্র পৰম ধৰম কৰম— ব.গী.)

কৰম (বি.) ভাগ্য, ক :ল, কৰ্ম্মফল (হামাৰ কৰম কিনা ভেলি— ক.হ.)

কৰম
বন্ধ (বি.) পূৰ্ব্ব জন্মাৰ্জ্জিত বন্ধন (ভকতি কৰম বন্ধ কয়ো খীনা— কে.গো.)

কৰযোৰি
কৰজোৰি (সং.অস.ক্রি.) হাত যোৰকৰি (কৰযোৰি উঠিকহো— ৰা.বি., কাকু কৰয় কৰযোৰি— কে.গো., কৰযোৰি যে বোলল— প.প্র., নাগ পতনি সব কৰযোৰি— কা.দ., হামো কৰযোৰি— ৰা.ৰু.)

কৰযোৰে
কৰজোৰে (সং.অস.ক্রি.) হাত যোৰ কৰি (পৰনাম কয়কহো কৰযোৰে— অ.ভ.)

কৰাই
কৰায়া (অস.ক্রি.) কৰি, কৰাই (অধৰ মধুপান কৰাই— ৰা.ৰু., শীতল জলে স্নান কৰায়া— চো.ধ., তন পান কৰায়া পঠাঞু— অ.ভ.

কৰি (অস.ক্রি.) কৰি (কত কলহ কৰি বেড়াৱৱ— পা.হ., নানান সুৰস কৰি— পি.গু., কৰি মহা যত্ন— ব.গী., কাকু কৰি তেৰি— ভ., দৰ্পে ঠেস কৰি— কে.গো.)

কৰিকহো (সং.অস.ক্রি.) কৰি, তুলি, লৈ (কোলে কৰিকহো— ভৃ.হ.)

কৰিতে (অস.ক্রি.) কৰিকৰি (বিলাপ কৰিতে আয়ে— কা.দ., কৰিতে জাই— কে.গো.)

কৰিয়া (অস.ক্রি.) কৰি (কৰিয়া সুবেশ— ব.গী.)

কৰিয়াৰে (সং.অস.ক্রি.) কৰি, তুলি (কোলে কৰিয়াৰে— কে.গো.)

কৰিয়ে (অস.ক্রি.) কৰি (কৃষ্ণক চৰণে কৰিয়ে বিদাই— কা.দ., শ্রৱণ কীৰ্ত্তন কৰিয়ে— চো.ধ., গুৰুক শুশ্রূসা কৰিয়ে— প.প্র.)

কৰিয়ে (অস.ক্রি.) কৰি, লৈ (কোলে কৰিয়ে— ভৃ.হ., কান্ধে কৰিয়ে— অ.ভ., ৰা.বি.)

কৰুণাময়ই (বি.) কৰুণাময় (কৃপাল কৰুণাময়ই— ব.গী.)

কৰেৰে } (বি.) বাৰিয়ে বাৰিয়ে, ঘৰে ঘৰে (সোমাই কড়েৰে গোসাই— ভূ.হ.)
কড়েৰে }

কলকি (বি.) কল্কী (কলকি ৰূপে— কে.গো.)

কলমস (বি.) কলম্ম্ব, পাপ (কলি কলমস ঘোৰ—ব.গী., ভ.)

কলসী (বি.) কলহ, মাটিৰ ভাণ্ড (কলসী ভাঙগল— অ.ভ., কলসী ভাঙিগলো— পি.গু.)

কলিয়া (বিণ.) ক'লা, ক'লাবৰণৰ (কানাই কলিয়া— ব.গী.)

কৰাৰি (বি.) কোৰাৰি, মুখৰ দুই কিনাৰ (জিহ্বায়ে কৰাৰি চেলেকয়— কা.দ., তুল.— চেলেকন্ত জিহ্বায়ে কৰাৰি— কী.ঘো.)

কহতু (ক্রি.বিণ.) কৈ কৈ, ব্যক্ত কৰি কৰি (তোহি মহিমা কহতু নাহি অন্ত— ক.হ.)

কহি (অস.ক্রি.) কৈ কৈ (হৰিগুণ কহি ৰহি— ব.গী.)

কহিয়া } (অস.ক্রি.) কৈ, ব্যক্ত কৰি (সোহি কথা কহিয়ে— বা.বি., সব কথা কহিয়ে— পি.গু.)
কহিএ }

কহিব (স্থা.সৰ্ব্ব.) ক'ব, ক'ববাৰ (কহিব দাৰুণ সৰ্প— কা.দ.)

কন্ধে } (সং.অস.ক্রি.) কান্ধত লৈ (অজগৰ ধনু কন্ধে কৰিয়ে— বা.বি., জুৰিয়ে কন্ধে কৰিয়ে— অ.ভ.)
কৰিয়ে }

কা (অব্য.) কি (কা কৰু মনুৱা— ব.গী., প্ৰত্যুপকাৰ কা কৰব— বা.বি., হে মুনিৰাজ! কা কৰব— পা.হ.)

কাই (বি.) কায়, দেহ, শৰীৰ (প্ৰেমে পুলক কাই— প.প্ৰ., প্ৰেমে পুলক ভেলি কাই— কে.গো., আৰে অৱনত কাই— কা.দ., কোটি কৰম কাই— ব.গী.)

কাকু (ব্য.সৰ্ব্ব.) কাৰোবাক, খেনোক (নাহি ভয় কাকু গোপিনি বুলি— কে.গো.)

কাকু (বি.) কাকুতি, কাবৌ কোকালি (ঐচন কাকু বাণী— অ.ভ., কাকু কৰয় কৰযোৰি— কে.গো., কাকু কৰিয়া তুৱা— ব.গী., কাকু কৰি তেৰি— ভ.)

কাখতে (ক্রি.বিণ.) কাষতে, কিনাৰতে (পানী পিয়া কাখতে— ভো.বে.)

কাচনি (বি.) সাজপাৰ, (পীত বস্ত্ৰে কাচনি কাচি— বা.বি., কাচনি কাচিয়া— ব.গী.)

কাচি (অস.ক্রি.) কাচপাৰ কৰি, কাচিপাৰি (বান্ধি কটিতে বস্ত্ৰ কাচি— বা.বি., কাচি গোপ কাছে— ব.গী.)

কাচিয়া (অস.ক্রি) কাচপাৰ কৰি, বান্ধি—(কষ্টি কাচনি কাচিয়া—ব .গী.;)

কাচিকহো (অস.ক্রি.) কাচিপাৰি, কাচকৰি (কচ্ছিত বস্ত্র কাচিকহো— বা.বি.)

কাচিগিয়া (অস.ক্রি.) কাচপাৰ কৰি, কাচিপাৰি গৈ (পৰম আড়ম্বৰে কাচি গিয়া— বা.বি.)

কাচুৱা, কাছুৱা (বি.) বুকুৰ আবৰণ (ফোড়ল কাচুৱা— কে.গো.)

কাচে, কাছে (বিণ.) ওচৰলৈ (আইলা হৰিৰ কাচে— ভূ.হ.)

কাজ (বি.) কাৰ্য্য, কৰ্ম্ম, প্রয়োজন (ৰাজ কুমাৰিক কাজ— ক.হ., জীৱনত নাহি কাজ— ব.গী., পাৱল সকলহি কাজ— ভ.)

কাটি (অস.ক্রি.) ছেদন কৰি, কাটি চিণ্ডি (কটি কাটি পেহলাৱল— বা.বি.)

কাটিয়া (অস.ক্রি.) কাটি, ছেদন কৰি (খাণ্ডা হানি কাটিয়া খাৱ— অ.ভ.)

কাঢ়ি (অস.ক্রি.) আজুৰি, আকৰ্ষণ কৰি (কৰ কঙ্কন কাঢ়ি লৈলা— কে.গো., এসব কাঢ়ি আনল— পা.হ.)

কাঢ়িয়া (অস.ক্রি.) কাঢ়ি, আজুৰি (অলঙ্কাৰ কাঢ়িয়া সমৃপি— ভূ.হ.)

কাতৰি (বিণ.) কাতৰ, মিনতি (পাৱেপৰি হৰি কৰোহো কাতৰি— ব.গী.)

কান (বি.) কানু, কৃষ্ণ (ঐচন নিকৰুণ কান— কো.গো.)

কানাই (বি.) কানু, কৃষ্ণ (আহে কানাই— চো.ধ., ভূ.হ., কানাই খেলানে যাই— ব.গী.)

কানু (বি.) কৃষ্ণ (আৱত কানু বেণু বজাই— প.প্র., আৱত এ কানু সুৰভী চৰাই— কা.দ., ভোৰে ৰসিক কানু— পা.হ., গোকুলক মাণিক কানু— ব.গী.)

কানুৰাই (বি.) কৃষ্ণ (কানুৰাই নাচত্ত ৰঙ্গে— ব.গী.)

কানে (বি.) কানুৱে, কৃষ্ণই (কুচ কাঞ্চুৰি ফোৰে কানে— ক.হ.)

কাপড় (বি.) কাপোৰ, বস্ত্র (গলে কাপড় বান্ধি— বা.বি.)

কাম (বি.) কামদেৱ মদন (কাম সাগৰে মগন—বা.বি.—ক.হ., ৰামকাম অনিৰুদ্ধ—কা.দ., কাম ক্রোধ কুত্তা খেদি—ব.গী.)

কাম (বি.) কামনা, অভিলাষ (পূৰল পৰমা কাম— বা.বি., কয়কেলি কাম— কে.গো., ওহি মন কাম— ভ.)

কাম (বি.) কৰ্ম্ম, কাৰ্য্য (ওহি কৃষ্ণক কাম— অ.ভ., চললি কৌসিক সাধিয়ে কাম— বা.বি., ওহি কি কৃষ্ণক কাম— কা.দ.)

কামা (বি.) কামনা, অভিলাষ (মাগো নাহি আন কামা— ব.গী.)

কামুৰি (অস.ক্রি.) কামোৰ মাৰি (ৰহি কোপে দন্ত কামুৰি খাই— কে.গো., ওহি

বুলি বাহু কামুৰি— বা.বি., ওষ্ঠ কামুৰি ধৰি— অ.ভ., কুত্তা কামুৰি খাই— ব.গী.)

কায়া লাগি	(বিশ.) কি কাৰণে, কি হেতু (কায়া লাগি গোৱাৰিক ঠামে— ভূ.হ.)
কাৰ	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) কোন জনৰ (সাঞো কাৰতৰে— কা.দ.)
কাৰত	(বি.) কৰোঁতা (অসাৰত সাৰত কাৰত ভাৰত— বা.বি.)
কাৰে	(ব্য.সৰ্ব্ব.) কাক, কাকনো (গালি পাৰা কাৰে— পি.গু., কাৰে নাদিয়া আছ— ব.গী.)
কাৰো	(ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনোজনৰ (কোন কালে কাৰো হামি— ব.গী.)
কাল	(বি.) যম, মৃত্যু (তেৰি ভৈল কাল— কা.দ.) কাল ভেলি মেৰি— ক.হ., কাল অজগৰে গিলে— ব.গী.)
কাল	(বি. সময়, দিন (পৰ্ব্বত বনত খপোহোকাল—কো.খে.)
কালৰূপে	(সং.অস.ক্রি.) কালৰূপ ধৰি (তাহেক কালৰূপে— অ.ভ.)
কালা	(বিশ.) ক'লা (কালা কানু নাচে— কা.দ., এমন বৰণ কালা— ব.গী.)
কালি	(বিশ.) ক'লাবং (কালি চূণ ঘসিয়ে— ক.হ.)
কালে	(বি.) যমে, মৃত্যুৱে (কালে গৰসল—কে.গো., কালে মলমতি—ভ.)
কালো	(বি.) কালেও, যমেও (কালো কাম্পে— অ.ভ.)
কাস, কাশ	(বি.) কাহ (কাস চুল চুল— ব.গী.)
কাহা	(স্থা.অব্য.) কলৈ, কেনি, ক'ত (তোহো কাহা যাৱ— বা.বি., আজু কাহা যাসি— চো.ধ., কাহা যাহা অগনি— কা.দ., অয়ে পাপী কাহা যাৱ— কে.গো.,সুত কাহা পাই—অ.ভ.)
কাহাক	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাক, কাকনো, কাৰ (ধুলা ঝাৰি কাহাক— কা.দ., কাহাক শকতি সে— ক.হ.)
কাহাকু	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাৰোবাক, খেনোক (কাহাকু হেৰয়ে— কে.গো.)
কাহাল	(বি.) কাঁহ ধাতুৰে নিৰ্ম্মিত এবিধ বাদ্য, বৰ কাঁহ (কাহাল কোলাহল— বা.বি.)
কাহালাগি	(অব্য.) কেনি, কলৈ, কোন ঠাইলৈ (গয়ো কাহা লাগি— কা.দ., যাহা কাহা লাগি— ব.গী.)
কাহু	(ব্য.সৰ্ব্ব.) খেনোৱে, কোনোৱে (কাহু বোলে হামো— কে.গো., কাহু কাণ্ডা খাণ্ডা— বা.বি.)
কাহুক	(ব্য.সৰ্ব্ব.) খেনোক, কাৰোবাক (হৰি কাহুক চুম্বয়— কে.গো.)
কাহে	(স্থা.অব্য.) কলৈ, কেনি (কাহে গয়ো কাহে গয়ো— কে.গো., বৎস সব কাহে গেল— ভো.বে., কাহে পলায়— পা.হ., কাহে গয়ো মেটে— ব.গী.)
কাহে	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাক, কোনজনক (কাহে কহবো হামো— ব.গী.)

কাহে (ক্ৰি.বিণ.) কেনেকৈ, কি প্ৰকাৰে (নাৰায়ণ কাহে ভকতি— ব.গী.)

কাহে (অব্য.) কিয়, কিয়নো (কাহে ওহি মোহ কথা— ব.গী.)

কাহেক (ব্য.সৰ্ব্ব.) কাক, কোনজনক (তোহাক সমিপে কাহেক পঠাঞ্‌— ক.হ., কাহেক দেলোহো— ৰা.বি., কাহেক দেলো— কা.দ., কাহেক চোৰ গৰাঁৱি— চো.ধ.)

কাহেক (সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাৰ, কোন জনৰ (কাহেক আগে ঐচন— অ.ভ., কাহেক ছুৱাল— ৰা.বি.)

কাহেক (ক্ৰি.বিণ.) কেনেকৈ, কি প্ৰকাৰে (কাহেক এৰাঞ্‌— কা.দ.)

কাহেক (সৰ্ব্ব.) কালৈ (তোহো কাহেক ভয় কৰহ— ৰা.বি.)

কাহেনু (স্থা.সৰ্ব্ব.) কলৈ, কলৈনো (গোপিনি প্ৰাণ কাহেনু গয়োৰে— ব.গী.)

কাহেৰ (সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাৰ (কাহেৰ কুমাৰ— ৰা.বি.)

কাহেৰি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাৰ, কাক (কাহেৰি হেৰব মুখ— কা.দ., কৰবো কাহেৰি সাৰ— ব.গী.)

কি (সৰ্ব্ব.) কিনো (কি মেৰি কম্পাল— কা.দ., কি বাদ্য শুনিয়ে— সকলো নাট, গোপালে কি গতি কৈলে— ব.গী.)

কিএ, কিয়ে (অস.ক্ৰি.) কৰি (তেৰে দাস কিএ নিয়ো— ভ.)

কি কাৰণে (ক্ৰি.বিণ.) কিনিমিত্তে, কিহেতুকে (আইলা কি কাৰণে— পি.গু., কাম্পা কি কাৰণে— ব.গী.)

কিছু, কিচু (বিণ.) একো, একোকে, অলপ, অলপো (নাহি নাহি কিছু শঙ্কা— কে.গো., তোহো কিছু বুঝয়ে নাহি— ক.হ., কিছু জানয়ে নাহি— ৰা.বি., হামাক কিছু নৱনু দেহ—চো.ধ. কিছু নোহে কেহ—ব.গী., কিছু পৰনাম—ভ.)

কিছুৱে (বিণ.) একোকে, অলপো (কিছুৱে নাহি জানে— ৰা.বি., কিছুৱে নাহি জানত— ব.গী.)

কিঙ্কিণী (বি.) কটিভূষণ (কনক কিঙ্কিণী বোলে— ৰা.বি., কটি কাঞ্চি কিঙ্কিণী— ব.গী.)

কিঞ্চিত (বিণ.) কিঞ্চিৎ, যৎসামান্য, অলপ (কিঞ্চিত স্বস্থ হুয়া— ৰা.বি., কিঞ্চিত চিত্ত শান্ত— পা.হ.)

কিনা (বিণ.) কিনো, কি যে (কিনা মধুৰ মুকতি— অ.ভ., ভকত বান্ধৱ কিনা ভেলি— কে.গো., হৰি হৰি কিনা ভেলি— ক.হ., কিনা মঞি ছাড়— ব.গী.)

কিনিমিত্তে (ক্ৰি.বিণ.) কি কাৰণে, কিহেতু (কিনিমিত্তে নাহি মৰলি— ক.হ., কিনিমিত্তে সন্তাত— ৰা.বি., কি নিমিত্তে ৰহলি— কে.গো., কি নিমিত্তে এথা— পি.গু., তোহো কি নিমিত্তে ভূ.লো.)

কিনো (অব্য.) কিনো, কি যে (কিনো ভেলি ভাগ— ৰা.বি.)

কিবা	(অব্য.) কি, কিনো (মোৰে কিবা যাচি— ভূ.লো., কিবা দেব কিবা মানুষ— বা.বি., কিবা নাম জাতি— কো.খে., তুল. কিবা সুশোভন পাঠ— কী.ঘো.)
কিমতে	(ক্রি.বিণ.) কেনেকৈ, কি প্রকাৰে (কিমতে দিতে পাৰি— পা.হ., কিমতে পাইলেক ইটো— কা.দ., নজানো কিমতে তৰি— ব.গী., তুল. কিমতে দুৰ্যশ গুছাওঁ— কী.ঘো.)
কিৰীট	(বি.) কিৰীটি, মুকুট (কনক কিৰীট জড়িত— ব.গী., কিৰীট কেয়ূৰ— ভ.)
কিৰীটি	(বি.) কিৰীটি, মুকুট (কৌস্তুভ কিৰীটি— কা.দ., কাঞ্চন কিৰীটি— ক.হ., কিৰীটি উজ্জ্বল— ভ.)
কিৰিষি	(বি.) কৃষি, খেতি (কিৰিষি কৰ আলো— ব.গী.)
কি লাগি	(ক্রি.বিণ.) কি কাৰণে, (কি লাগি কমলাপতি— ব.গী.)
কিসক	(ক্রি.বিণ.) কিয়নো, কি কাৰণে (কিসক জগাইলা মোৰ— পি.পু., কিসক কন্দন কৰহ— ডো.বে.)
কীৰিতি	(বিণ.) কীৰ্ত্তি, যশস্যা (পৰমা কীৰিতি দিগন্ত— ক.হ., কীৰিতি গয়ো— ভ.)
কুখ, কুস	(বি.) কুশ (বাম হাতে কুখ— ক.হ.)
কুখল	(বি.)কুশল, কল্যাণ (কমন কুখল থিক— ক.হ.)
কুচ	(বি.) স্তন, ক্ষীৰাধাৰ (ফোৰ কুচ চিবুক— বা.বি., কুচ পৰকাশ— কে.গো., তুল. উচ কুচ কুম্ভ—কী.ঘো.)
কুচ	(বিণ.) সামান্য, ক্ষুদ্র (কুচ ছৱাল বড়হি— ভ.)
কুচি	(বিণ.) কিছু, অলপ (মুগ্ধ কৰত কুচি— ভ.)
কুচকজহাৰি	(বি.) স্তনৰ ব্যাধিনাশক (হামাকু কুচকজহাৰি—বা.বু.)
কুট	(বি.) কুট নামৰ মল্ল (কংস কুট চানুৰ— ভ. তুল. কুট তোসল— কী.ঘো.)
কুটিল	(বিণ.) বেঁকা, ভাঁজলগা (কুটিল অলক কুল— পা.হ., কুন্তল কুটিল— ব.গী., অলকা কুটিল তিলক— ভ.)
কুত্তা	(বি.) কুকুৰ (কাম ক্রোধ কুত্তা খেদি— ব.গী.)
কুবুজি	(বি.স্ত্রী) কুজী, কংসৰ দাসী (কংসক দাসী কুবুজি— পা.হ.)
কুবলাই	(বি.) কুবলয় নামৰ হাতী (পেখিএ গজ কুবলাই— ভ.)
কুৰুম	(বি.) কূৰ্ম্ম (মৎস কুৰুম—ভ.)
কুশলে	(ক্রি.বিণ.) বিপদভলপৰাকৈ, নিৰাপদে (তোহো কুশলে আছল? ক.হ., কে.গো., তুল. কুশলে কি আইলা— কী.ঘো.)

কুশণ্ডি	(বি.) যজ্ঞৰ অগ্নিস্থাপন, হোমৰ প্ৰাৰম্ভিক কাৰ্য্য, (কুশণ্ডি কৰিয়ে— ক.হ., ৰা.বি.)
কুহু কুহু	(অনুকা.)কুলিৰ কুঁকুঁ ধ্বনি(কোকিল কুহু কুহু লেহু— ব.গী.)
কৃষ্ণক চাড়ি / কৃষ্ণক ছাড়ি	(সং.অস.ক্ৰি.) কৃষ্ণৰ পৰা এৰা খাই, (কৃষ্ণক চাড়ি উফৰি পৰল—কা.দ.)
কৃপায়ে	(অস.ক্ৰি.) কৃপা কৰি, দয়া কৰি (তাহে কৃপায়ে শ্ৰম দূৰ কৰল— কে.গো.)
কৃপাল	(বি.) কৃপালু, (ওহি পৰকাৰে ভকত কৃপাল— ক.হ., করুণাকৰ কৃপাল গোপাল— কা.দ., তোহো কৃপাল— ব.গী., ঐচন দয়াল কৃপাল— ভ.)
কে	(ব্য.সৰ্ব্ব.) কোন, কোনে (হামাৰ মন্দিৰে তোহো কে— পি.গু., তোহো কে— ক.হ., দধি দুধ লরনু কে পুচত— অ.ভ., হামাৰ পুত্ৰ কে নিয়া যাই— কা.দ., কে লয়ে কে লয়ে— কো.খে., নাৰায়ণ কে গুণ জানব তোই— ব.গী.)
কেউ	(ব্য.সৰ্ব্ব.) কাঁকো (ৰাখবি নাহি কেউ— ভ.)
কেন	(অব্য.) কিয়, কিয়নো (দান কেন নেদস— কো.খে.)
কেনা	(ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনে (কেনা পান কৰব— কা.দ., কেনা নিয়া খাইলে মোৰ— ভূ.লো.)
কেনা	(ব্য.সৰ্ব্ব.) কোন (মোৰ ঘৰে কেনা তুমি— পি.গু.)
কেনে	(অব্য.) কিয়, কিয়নো (পুচে অলংকাৰ কেনে— ভূ.হ.,) লরনু কলসে কেনে— পি.গু., মোৰে কেনে খণ্ড— ভূ.লো., পৰৰ দোষে কেনে আমি— ব.গী)
কেনে	(ক্ৰি.বিণ.) কেনেকৈ, কি প্ৰকাৰে (অধমে জানিবো কেনে— ব.গী.)
কেবা	(সৰ্ব্ব.) কোনোবাই (কানাইক কেবা মাৰি— ভূ.হ., কেবা নিয়া খাইলে মোৰ— ভূ.লো., হামাৰ বালক কেবা দেখিলা— চো.ধ.)
কেবা	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাৰ, (উপকাৰ কেবা ক্ষেম— ব.গী.)
কেবাগণে	(ক্ৰি.বিণ.) বহুগুণে, বহু প্ৰকাৰে (আৰৰ পাপীৰ কেবাগণে— ব.গী.)
কেবাগুণে	(ক্ৰি.বিণ.) কি কাৰণে (ধৰিলা লরনুচোৰা নাম কেবাগুণে— ব.গী.)
কেবাগুণে	(ক্ৰি.বিণ.) বহুগুণে বেচি (কেবাগুণে লাগে— ব.গী.)
কেমন	(ক্ৰি.বিণ.) কেনেকুৱা (কেমন ৰম্যস্থান— ভো.বে.)
কেমনে	(ক্ৰি.বিণ.) কেনেকৈ, কি প্ৰকাৰে (কেমনে জীৱন ৰাখবো— কা.দ., কেমনে পাইবো হৰি— ব.গী.)
কেৰি	(বি.) কেলি, খেলা (কহ শংকৰ কেৰি— ক.হ.
কেশৱণী	(বি.) গুৰিয়াল, গুৰি বঠা ধবৌতা (গুরু কেশৱণী বাম— ব.গী.)
কেৱ	(ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনো, কোনেও (তোহো বিনে কেৱ— ব.গী., আদি অন্ত নপাৱন্ত কেৱ— ক.হ.)

কেৱল (বিণ.) অকল, একমাত্ৰ (কেৱল কৃষ্ণক— কে.গো.)
কেৱলে (বিণ.) অকলে, একমাত্ৰ (তোহো মাত্ৰ কেৱলে সত্য— অ.ভ., কেৱলে তোহাক মাত্ৰ— ক.হ., জানিলো কেৱলে তুমি— ব.গী.)
কেশা (বি.) কেশ, চুলি (পতত্ৰ সুবেশিত কেশা— ভ.)
কেশৱে (বি.) কৃষ্ণই (কেশৱে কৰত কেলি— কে.গো.)
কেহ (সম্ব.সৰ্ব্ব.) কাৰো, কোনো জনৰ (কিছুনোহে কেহ— ব.গী.)
কেহো (স্থা.সৰ্ব্ব.) ক'তো, (কেহো নাহি শুনা— কো.খে.)
কেহো (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনেও (কেহো নাহি জানল— অ.ভ.)
কেহো (ব্য.সৰ্ব্ব.) খেনোৱে, কোনোজনে (দেখ কেহো বোল— কে.গো., কেহো বোলে— পি.গু., কেহো নাচে— ব.গী.)
কেহোজনী (ব্য.সৰ্ব্ব.স্ত্ৰীং) কোনো জনীয়ে (বোলে কেহো জনী— পি.গু.)
কৈচন, কৈছন (অব্য.) কেনেকৈ, কেনেকুৱা (কৈচন যোগ্যতা হুই— ৰা.বি., বালক কৈচন ৰূপ— চো.ধ., তেৰা দৰসন কৈচন হোই— ক.হ.)
কৈচা (অব্য.) কিয় (গৰব কৰসি তোহো কৈচা— ৰা.ৰু.)
কৈচে (অব্য.) কিয়, কি কাৰণে (কৈচে মৰিয়ে নজাও— ভূ.লো., কৈচে কৰসি মুৰাৰি— চো.ধ., গোপিনিক কৈচে কেশৱ— কে.গো., কৈচে ৰাকচক হাতে— ৰা.বি., চোড়ি কৈচে চলৈছি— কা.দ., পাৰ কৰ কৈচে নিন্দ— ব.গী.)
কৈচে (অব্য.) কেনেকৈ (কৈচে কেশৱ দৰসন— ক.হ.)
কৈচে (স্থা.অব্য.) কলৈ (দান নাহিদিয়ে কৈচে চলহ— কো.খে.)
কৈৰ (স্থা.সৰ্ব্ব.) ক'ৰবাৰ (কৈৰ অনাচাৰী গোপী— কে.গো.)
কোই (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনেও (জানয়ে নাহি কোই— অ.ভ., জানত নাহি কোই— ভূ.লো.)
কোই (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোন, কোনে, কোনো (হৰি বিনে গতি কোই— কে.গো., জানব কোই— ব.গী., সৌভাগিনী নাহি কোই— পা.হ.)
কোই (স্থা.সৰ্ব্ব.) ক'তো, কোনো ঠাইতেই (পেখি নাহি কোই— ভ.)
কোই (সৰ্ব্ব.) কোনো (কোই কোই সঙ্গা— ব.গী.) গী.)
কোকিলে (বি.) কুলিয়ে (কোকিলে তেজে— ব.গী.)
কোটোৰা (বি.) এবিধ খেলাৰ সামগ্ৰী (কোটোৰা খেলাই হৰি— কো.খে., আনন্দে কোটোৰা খেলে— ব.গী.)
কোড়েকৰি (সং.অস.ক্ৰি.) কোলতলৈ (ভোৰে কোড়েকৰি— কো.গো.)
কোথা (স্থা.অব্য.) কলৈ (কোথা যাও কোথা থাকো— ব.গী.)
কোথা (স্থা.অব্য.) ক'ৰ, কোনঠাইৰ (তোহো কোথা হন্তে— ক.হ.)

কোথাক (স্থা.অব্য.) ক'ৰ, ক'ৰবাৰ (কোথাক মানুষী সত্যভামা— পা.হ., কোথাক মাদয়ে— ক.হ.)

কোথেৰ (স্থা.অব্য.) ক'ৰ, ক'ৰবাৰ (কোথেৰ অনাচাৰী গোপনাৰী— বা.বৃ., তুল. কোথেৰ মনুষ্য— কী.ঘো.)

কোন (সৰ্ব্ব) কি, কিনো (সোহিকোন হুই— পা.হ., হামাকু আগু কোন হই— বা.বি., অব কোন প্ৰয়োজন সাধো— বা.বি., কোন যশ সাধব— কা.দ., ক্ৰোন অপৰাধে— কে.গো., তোহাৰ গৃহে কোন অধিকাৰ— অ.ভ., কোন কিৰিষি কৰ— ব.গী., তোহাৰ পাৰিজাত কোন কথা— পা.হ.)

কোন (ক্ৰি.বিণ.) কিতোলো (কোন ছাড় পুৰাতন— অ.ভ., প্ৰি.গু.)

কোনকালে (ক্ৰি.বিণ.) কেতিয়াও, কাহানিও (কোন কালে কাৰো হামি— ব.গী.)

কোনজনে (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনেও, (তোৰা সবক কোনজনে অসূয়া— প.প্ৰ.)

কোননো (ব্য.সৰ্ব্ব.) কোনেনো (কোননো পাৰ্থকে— প.প্ৰ.)

কোন পৰকাৰে (ক্ৰি.বিণ.) কেনেকৈ (কোনপ্ৰকাৰে ভেটি পাৰব— ক.হ.)

কোন হুই / কোন হয় (বি.) কোনকুটা, কি ভাওৰ কথা (হামাকু আগু কোন হয়— বা.বি., চুৰি কৰিতে কোন হুই— ভৃ.হ.)

কোন লাভে (ক্ৰি.বিণ.) কি কাৰণে, কি লাভৰ কাৰণে (কোন লাভে লৈলা— ব.গী.)

কোনে (সৰ্ব্ব.) কোনজনে (কোনে আসি হামাক— কা.দ.)

কোৰ (বি.) ফুলৰ কলি (যচ চম্পক কোৰ— পা.হ.)

কোৰোধ (বি.) ক্ৰোধ, খং, (বৈৰি কাম কোৰোধ— ব.গী.)

কোল (বিণ.) ওচৰ, সমীপ (পাৰব স্বামীক কোল— বা.বি., হামাৰ কোল ছাড়য়ে নাহি— কে.গো., তুল. আপুনি চাপো কোল— কী.ঘো.)

কোলাহল (বি.) কোহাল, হাইউৰুমি (কোলাহল কৰিতে লাগল— কা.দ., কাহাল কোলাহল— বা.বি., পৰম কোলাহল— ব.গী.)

কোলে (ক্ৰি.বিণ.) একাষে, এদতিয়াকৈ (মত্ত গজগামিণী কামিনী কোলে— পা.হ.)

কণ্টকে (বি.) কাঁইটে (পদতলে কণ্টকে বেধল— কে.গো.)

কন্থা (বি.) কেঁথা, ফটা চিটা কাপোৰ বা কানি কাপোৰ (গলে কন্থা বান্ধি— কা.দ., পৰিধান কন্থা— পা.হ.)

কণ্ডিয়া (বি.) ক'ড়িয়া, পাখীবৰ পাত্ৰ (কলস কণ্ডিয়া বাঞ্চকা— অ.ভ.)

ক্ৰন্দন (বি.) কান্দিয়া, (ক্ৰন্দন বয়ন নেহাৰি— পা.হ., কিসক ক্ৰন্দন কৰহ— ভো.বে.)

কন্দুক (বি.) চোপ, খেলাৰ সামগ্ৰী (কনক কন্দুক হাতে— ব.গী.)

কন্ধ (বি.) কান্ধ, স্কন্ধ (সিংহ কন্ধ কন্ধ— বা.বি., চিক্কি কন্ধ মাথ— কে.গো.)

কল্লিকা (বি.) পদুমৰ চকা (পদ্মৰ কল্লিকা ভৈল— ভো.বে.)

কম্পক (বি.) কপাওঁতা, (ত্ৰিভুবন কম্পক— কা.দ.)

কম্পয় দেখি } (সং.অস.ক্ৰি) কঁপি থকা দেখি (ব্ৰাহ্মণে কম্পয় দেখি— ক.হ.)

কম্পাই (অস.ক্ৰি.) কপাই, কম্পিত কৰি (দশোদিশ কম্পাই— পা.হ.)

কম্পাল (বি.) কপাল, ভাগ্য (কি মেৰি কম্পাল— কা.দ.)

কম্পি (অস.ক্ৰি.) কঁপি (শৰীৰ কম্পি মূৰ্চ্ছিত— ৰা.বি.), শৰীৰ কম্পি কম্পি— কা.দ.)

কৰ্ণমানে (ক্ৰি.বিণ.) কানৰ গুৰিলৈকে (কৰ্ণমানে টানি— ৰা.বি.)

কৰ্ণে কৰ্ণে (ক্ৰি.বিণ.) কানে কানে (কৰ্ণে কৰ্ণে কহে— ক.হ.)

কল্লোল, কহ্লোল } (বি.) কোহাল, উচ্চবাচ্য (আন্দোল কহ্লোল ৰোল— কা.দ.)

কাঞ্চি (বি.) কঁকালত পিন্ধা এবিধ অলংকাৰ (কনক কাঞ্চি পৰিৰম্ভ— পা.হ., মাণিক কাঞ্চি ৰচিত—ক.হ কটি কাঞ্চি কিঙ্কিণী— ব.গী., ৰুচিৰ কাঞ্চি— ভ.)

কাঞ্চুৰি (বি) স্তনাৱৰণ (কাঞ্চুৰি ছোড়ি কুচ— কে.গো., কুচ কাঞ্চুৰি ফোৰে— ক.হ., কাঞ্চুৰি ফোৰে— পা.হ.)

কাঞ্চুৰা (বি.) স্তনাৱৰণ (কাঞ্চুৰা ছোড়— ৰা.বি.)

কাণ্ডা (বি.) কাঁড়, শৰ (কাহ্নু কাণ্ডা খাণ্ডা উৰিহাত ৰা.বি.)

কান্দি (অস.ক্ৰি.) ক্ৰন্দন কৰি (কান্দি কান্দি ৰাৰ্ত্তা— কে.গো., কান্দি কান্দি পুৰন্দৰ— পা.হ., বদন নিৰেখি কান্দি কান্দি- চো.ধ., জননীৰ ভয়ে কান্দি— ব.গী.)

কান্দিয়া (অস.ক্ৰি.) কান্দি (কান্দিয়া ৰহিলা— অ.ভ., কান্দিয়া মৰিবা পাছে— পি.গু.)

কান্দিএ কান্দিয়ে } (অস.ক্ৰি.) কান্দি কান্দি (কান্দিএ ৰহল— অ.ভ.)

কাহ্লাই (বি) কানাই, কৃষ্ণ (ৰাম কাহ্লাই— ভ.)

ক্ৰিয়াভাণ্ড (বি.) কামৰ স্থান, কৰ্ম্মস্থলি (কোটি ব্ৰহ্মাণ্ড ক্ৰিয়াভাণ্ড যাৰ— কো.খে.)

ক্ৰীড়ি (অস.ক্ৰি.) খেলা কৰি (পীড়িক্ৰীড়ি— কা.দ.)

ক্ৰোধে (অস.ক্ৰি.) খং উঠি, খঙতে (পৰম ক্ৰোধে— পা.হ., তুল. ক্ৰোধে আৰক্ত— কী.ঘো.)

খ

খ বৰ্ণমালাৰ এঘাৰ সংখ্যাৰ আখৰ।

খঙ্গ (বি.) খং, ক্ৰোধ (মোৰে কেনে খঙ্গ—ভূ.লো.)

খত (বি.) ক্ষত, আঘাত (উচ কুচ কঙ্ক খত—কে.গো.)
খবে (বি.) অনাবৃষ্টিতে (খবে নমাবে বাণে নেলে—ব.গী.)
খলখলি (বিণ.) খেলুখেলুকৈ (হঁইহাত খাটে) (হাসিব খলখলি—ব.গী.)
খসায়া (অস.ক্রি.) খহাই, সোলোকাই (ভূষণ খসায়া বাধা—ভূ.হ.)
খসি (অস.ক্রি.) খহি, সুলকি (খসি পেন্ডুরা পবে—ব.গী. গারব বসন খসি গেল—অ.ভ., শ্রুব শ্রুচ খসি পবল—বা.বি.)
খন্ডক (বি.) খন্ডন করোঁতা, দূব করোঁতা (ভ্রান্তি খন্ডক সেরা—ভ.)
খন্ডন (বি.) খন্ডন করোঁতা (তাপ তিনি খন্ডন—ব.গী.)
খাড়া (বি.) উপস্থিত, হাজিব (যো আগ ভয়ো খাড়া—ভ.)
খাড়ি (বিণ.) দাগ, আঘাতব চিন (যেন গারে বহে খাড়ি—পি.গু.)
খান্ডা (বি.) দা, অস্ত্র, তবোয়াল (লাগে খান্ডা হানি—অ.ভ., কাহু কান্ডা খান্ডা উবি—বা.বি., খান্ডা ফিঙকারয়—পা.হ.)
খানি (বিণ.) খিনি, ভাগ, বিলাক (সে খাই লরনু খানি—ভূ.লো., সেহি অপরাধ খানি—পি.গু.)
খানি (বি.) খন, টো (নেতেব আঞ্চল খানি—ব.গী.)
খানিক (বিন.) অলপসময়, খন্তেক (খানিক থাকো চাই—কা.দ., হামাব আগে খানিক—বা.বি., খানিক বহ—ক.হ.)

খানিকো (বিণ.) অলপমানো, সামান্যও (খানিকো নভেল ঘার—ব.গী.)
খায়া (অস.ক্রি.) খাই, ভক্ষণ কবি (আপুনহি দধিদুগ্ধ খায়া—চো.ধ., দধি দুগ্ধ লরনু খায়া—অ.ভ., খীব লরনু খায়া—ভূ.লো., ব.গী.)
খায়া দায়া (অনুক.) খাইবে, খাই অতাই (খায়া দায়া সিঞ্চিয়া—ব.গী.)
খারু (বি.) হাতত পিন্ধা এবিধ অলঙ্কাব (সোনাতাব খারু—ব.গী.)
খালি (বিণ.) উদং (খালি উদবে হবি—ব.গী., খায়া খালিঘবে—ভূ.লো.)
খীন, খীনা (বিণ.) ক্ষীণ, কৃশতা, হীন, নষ্ট (সবশবীব খীন ভেল—অ.ভ., চেতন তনু খীন—ক.হ., কবম কধ কয়ো খীনা—কে.গো.)
খীব (বি.) গাখীব (কুঙ্কম কাপে খীব সাগব—কে.গো.)
খুচি (বি.) আনন্দ, সন্তোষ (হোরে তব খুচি—ভ.)
খুজি (অস.ক্রি.) বিচাবি, প্রার্থনা কবি (শুনিয়া গোপিনী খুজি—পি.গু., ইন্দ্রক খুজি—পা.হ., ইটো পদবজ খুজি—কা.দ., মনে ধন খুজি—ব.গী., তুল. খুজি আরু নপান্ত—কী.ঘো.)
খুজিয়া (অস.ক্রি.) বিচাবি, (বৎস খুজিয়া নপাইলো—পি.গু.)
খুদ্র (বিণ.) সরু, সামান্য (তোহাবি আগু খুদ্র—কা.দ.)
খুধা (বি.) ক্ষুধা, ভোক (খুধা নিবাবণ উপায়—প.প্র.)

খুপি (বি.) কোঠা, (খুপি পৈসল ভগবন্ত—অ.ভ., 'তুল. - দেখিলা পশি খুপি—কী.ঘো.)

খেত (বি.) খেতি, কৃষি (ভাল খেত খানি—ব.গী.)

খেদ (বি.) শোক, বেজার (বহুখেদ করু কহো—কা.দ., বাধা খেদ কয় কহো—ভু.হ.)

খেদাই (অস.ক্রি.) খেদিদি (কোরবিক পর্জি খেদাই—ভু.হ.)

খেদাইয়া, খেদায়া } (অস.ক্রি.) খেদি দি, খেদি পঠিয়াই (এথা হন্তে খেদাইয়া—কা.দ.)

খেদায়া কহো } (সং অস.ক্রি.) খেদি, খেদি পঠিয়াই (ঠেঙ্গনা দিয়া খেদায়া কহো—চো.ধ.)

খেদি (অস.ক্রি.) খেদাখাবি (খেদি আসি কহো—কা.দ., নবকাসুব খেদি আরল—পা.হ., তুল. - ক্রোধে খেদি আসি—কী.ঘো. কাম ক্রোধ কুত্তা খেদি খাই—ব.গী.)

খেদিয়ে (অস.ক্রি.) খেদি দি (কতিদূব খেদিয়ে—ক.হ.)

খেনবেন (ক্রি.বিশ.) থেনে থেন, আধাফুটামাতেবে (মাণিক্কক খেনবেন—ব.গী.)

খেপি (অস.ক্রি.) ক্ষেপণ কবি, দলিয়াইদি (কুসুম মালাক উর্ধক খেপি—বা.বি., কোপে চক্র খেপি—পা.হ.)

খেড়, খেব (বি.) খেব, তৃণ, কুটা (দসনে খেড় কামুবি—বা.বি., খেড় লঞ্জু মাথ—পা.হ.)

খেড়া, খেবা (বি.) খেলা (বহুরঙ্গ খেড়া—ব.গী.)

খেড়ী, খেবি (বি.) খেলা, খেমালি (খেড়ি খেলাইতে জাই—কা.দ., খেড়ি খেলায়ভুবে—ভো.বে., খেড়ি খেলাইতে—চো.ধ., খেড়ি খেলায়ত—ব.গী.)

খেলনা (বি.) খেলা, খেমালি (খেলনা খেলাই বঙ্গে—ভো.বে., ভালাবে খেলনা—অ.ভ., নানা খেলনা করু কহো—কে.গো., নানাবিধ খেলনা করু কহো—চো.ধ.)

খেলা (বি.) খেমালি, (করইতে কত মদন খেলা—কে.গো., পাতি আছা খেলা.) —ব.গী.)

খেলাইতে (অস.ক্রি.) খেলা কবি (খেড়ি খেলাইতে—ব.গী., খেলাইতে থিক—কো.খে., চো.ধ., খেড়ি খেলাইতে জাই—কা.দ.)

খেলান (বি.) খেলা, খেমালি (রবির সঙ্গে খেলান খেলে—ব.গী.)

খেলাসে (বি.) খেলাইহে, খেমালিতেহে (তাহের বালক খেলাসে রতি—কো.খে.)

খৈ (বি.) আখৈ (গোটা ঝুমুরিকা খৈ—কো.খে.)

খোজ (বি.) ভরির চিন (প্রতিনীর খোজ দেখি—কে.গো., 'তুল. - অম্বেষক ভরির খোজ—কী.ঘো.)

খোজেক (অনুস.) এখোজো (হামাৰ পাৱ খোজেক চলয়ে নাহি—কে.গো.)
খোপা (বি.) কবৰী, চুলি মুঠি কৰি কথা সমষ্টি, (উচল খোপা কুসুমে—অ.ভ.)

গ

গ বৰ্ণমালাৰ বাৰ সংখ্যাৰ আখৰ।

গজমতি (বি.) গজমুক্তা (গলে গজমতি—ব.গী., হীৰা গজমতি—ভ.)

গঞ্জনু (বি.) তুচ্ছ কৰোঁতা (কমল কোষ গঞ্জনু—ব.গী.)

গঞ্জি (অস.ক্রি.) তুচ্চ কৰি, নিন্দা কৰি (ভ্রূব যুগ গঞ্জি—পা.হ., ভ্রূব যুগ গঞ্জি—ভ.)

গড়গড় (অনুকা.) গৰ্‌গৰ্ শব্দ (গিৰি গড় গড় পদ ঘারে—ব.গী.)

গড়ায়া (অস.ক্রি.) কাটি কৰি পেলাই থৈ (ভান্ডাটি গড়ায়া—ভৃ.লো.)

গনাগন (বি.) মনকান, কৰ্ণপাত (নাম শুনি গনাগন কৰয়ে নাহি—প.প্র.)

গম্ভীৰে (বিণ.) স্হিৰ ভাৱে, গহীন ভাবে (গঞ্জয় গজৰাজ গমন গম্ভীৰে—ব.গী.)

গৰজি (অস.ক্রি.) তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰি (গৰজি বাসৱ বাণ—পা.হ., মাৰিবে গৰজি—ভো.বে., গৰজি দৰপে—কা.দ., ভুজঙ্গম গৰজি—ব.গী.)
গৰব (বি.) গৰ্ব্ব (তোহো গৰব কৰৈছ—ৰা.বি., গৰব কৰসি তোহো—ৰা.ব্রু., গৰব চুৰ ভেল—কে.গো., কৰম গৰব সব—ব.গী., গৰব কয়লি সব—ভ.)

গৰল (বি.) বৰবিঁহ (কৰল গৰল যচ ভোজন—ব.গী.) .)

গৰসি (অস.ক্রি.) গ্রাস কৰি, গিলি (গৰসি ৰহ ৰাহু—কে.গো.)

গৰিহা (বি.) নিন্দা, তিৰস্কাৰ (উনিকৰ গৰিহা শুনিয়ে—ৰু.হ.)
গৰিহিত (বিণ.) গৰ্হিত, নিন্দিত (ওহি গৰিহিত কৰ্ম্ম কৰিতে—অ.ভ.)
গৰুড়ে (বি.) গৰুড় পক্ষীয়ে (হামাক ভয়ে গৰুড়ে—কা.দ.)
গৰ্জ্জি (অস.ক্রি.) গৰ্জ্জন কৰি (গোৱাৰিক গৰ্জ্জি—ভৃ.হ.)
গলা (বি.) মাত, ডিঙিগ, গল (কান্দিতে ভাগিল গলা—ভৃ.লো.)
গৱাই (অস.ক্রি.) কটাই, নিয়াই (কাশীবাসী বয়স গৱাই—ব.গী.)
গাই (অস.ক্রি.) কীৰ্ত্তন কৰি, প্রকাশ কৰি (সঙ্গো গোপগুণ গাই—প.প্র., যাহে নাম মুহে গাই—ৰা.বি. গাই পাপী তৰে—পা.হ., মিলাই গাই পাই—ভ.)
গাই (বি.স্ত্রীং.) গাভী, খীৰতি গৰু (গাই দুহবি—অ.ভ.)
গাও (বি.) গা, শৰীৰ (কৃষ্ণৰ নিকজ গাও—ব.গী.)

গাণ্ঠি (অস.ক্রি.) গাঁঠী, গঁঠিয়াই (মালাগাঠি গলে—কে.গো., গাণ্ঠি দিয়ে—অ.ভ., গজ মুকুতাৰ হাৰ গাণ্ঠি—ব.গী.)

গাণ্ঠিয়া (অস.ক্রি.) গাঁঠী, গঠিয়াই (বনেৰ মালা গাণ্ঠিয়া পিন্ধে—ব.গী.)

গাথা (বি.) গীত, কবিতা (শংকৰ কহ গুণ গাথা—ব.গী.)

গাদাড়াঘাট (বি.) গাদাৰা নামৰ ঘাট (এতিবেৰি গাদাড়াঘাট—ভ.)

গায়া (অস.ক্রি.) গাই, কীৰ্ত্তন কৰি (হৰিগুণ গায়া ৰঙ্গে—কো.খে., হৰিগুণ গায়া—ব.গী.)

গাৰি (বি.) গালি (হামাকু পাৰত গাৰি—ভূ.হ., পাৰয় গাৰি—ৰু.হ. গোৱাৰি সবক গাৰি দিয়ে—চো. ধ., যশোদাক গাৰি দিয়ে—অ.ভ.)

গাল্দৱে (বি.) গাল্দৱ নামৰ মুনিয়ে (পেখি শিষ্য গাল্দৱে—ৰা.বি.)

গাৱ (বি.) গা, শৰীৰ, দেহ (গাৱ চালি তেজ—ব. ী.

গাৱেগাৱে (ক্রি.বিণ.) গাইপতি, প্রতিজনকে (গাৱে গাৱে গোপীক—কে.গো., ৰাজাসবক গাৱে গাৱে—ৰা.বি., গাৱে গাৱে বৎস—ব.গী.)

গিয়ে }
গিয়া } (অস.ক্রি.) গৈ (সবহি গিয়ে যশোদাক—পি.গু.)

গিয়া কহো (সং অস.ক্রি.) গৈ (ৰুক্মিণীক সমীপ গিয়া কহো—ৰু.হ.)

গিয়ান (বি.) জ্ঞান (সুৰতি ৰসে নৰহে গিয়ান—কে.গো., হৰিল গিয়ান—ব.গী., চেতন গিয়ান—ভ.)

গুঞ্জাৰ (বি.) লাতুমনি (গলে গুঞ্জাৰ হাৰ—প.প্র.)

গুণ (বি.) জৰি, ৰচি, দোল (বহুতৰ গুণ জোৰায়া—অ.ভ., যে গুণ দিতে পাৰয়—ৰা.বি.)

গুণ (বি.) উপকাৰ, ধাৰ (তোহাক গুণ সুজয়ে নাহি পাৰি—ৰু.হ., পা.হ.)

গুণ (বিণ.) যশস্যা, কীৰ্ত্তিকাৰ্য্যৰ শলাগ (মাধৱ গুণ গাই—অ.ভ., হৰিগুণ গাৱে—ৰা.বি., গোপাল গুণ গাৱে—কে.গো., হৰিগুণ কহন নযাই—ৰু.হ., হৰিগুণ কহি ৰহি—ব.গী.)

গুনি (অস.ক্রি.) ভাবি চিন্তি, চিন্তা কৰি (গুণি চাৱা বাৰ বাৰে—ভু.লো., গুণি চাৱা মন তুমি—ব.গী.)

গুণে (ক্রি.বিণ.) কাৰণে, নিমিত্তে (ভকত বৎসল গুণে—অ.ভ.)

গুম্ফ (বি.) গোঁফ (দাড়ি গুম্ফ চক্ষু ভ্রু—ৰু.হ.)

গুৰুৱা (বিণ.) গুৰুতৰ, বেচি (গুৰুৱা মনোৰথ—ব.গী.)

গুৱাল (বি.) গৰখীয়া (নন্দ আদি গুৱাল সকলে—অ.ভ.)

গেন্ডুৱা (বি.) কন্দুক, চোপ, খেলাৰ সামগ্রী (গেন্ডুৱা লুম্ফি লুম্ফি—ব.গী.)

গেৰিপাৰি (সং অস.ক্রি.) চিয়ঁৰি চিয়ঁৰি, উচ্চ বাচ্য কৰি (এহি বুলি গেৰি পাৰি—বা.গী., ভুল. গেৰি পাৰি বোলে—কী.ঘো.)

গেৰু (বি.) এবিধ অলংকাৰ (গেৰু কৰু পৰিধান—প.প্র., গুঞ্জা গেৰু মৈৰা পাখি—ভো.বে.)

গেৰুৱা (বি.) হালধীয়া মাটি (পৰিকল গেৰুৱা চৰাৱে—ব.গী.)

গৈয়া কহো (সং অস.ক্রি.) গৈ (শিৰে ধৰি গৈয়া কহো— প.প্র., বৃন্দাবনে গৈয়া কহো—কে.গো.)

গোচৰ (বি.) নিবেদন, প্রার্থনা (সাম্প্রত গোচৰ হামাৰি—পা.হ., যৈচে গোচৰ কয়ল—প্র.প্র.)

গোটা (বিণ.) ঘূৰণীয়া (গোটা ঝুমুৰিকা খে—কো.খে.)

গোটা এক (অনুস.) এটা, এগোটা (সেলো গোটা এক ফুল—পা.হ.)

গোটাগোট (অনুস.) গোট গোট (হাড় গোটা গোট—ব.গী.)

গোড় (বি.) ভৰিৰ প্রহাৰ, গোৰ (ৰুকমী হৃদয়ে মাৰল গোড়—ৰু.হ., গোড় মাৰি ভৰচয়—বা.বি.)

গোপালে (বি.) শ্রীকৃষ্ণই (গোপালে কি গতি কৈলে—ব.গী.)

গোপীনী নাথে (বি.) গোপীনাথ শ্রীকৃষ্ণই (গতি গোপীনী নাথে—পা.হ.)

গোপে (বি.) গুৱালটোৱে (শ্রীদাম নাম গোপে—ভো.বে.)

গোবিন্দে (বি.) গোবিন্দই, শ্রীকৃষ্ণই (ভুবন ভুলাই আনন্দে গোবিন্দে—কে.গো., আনন্দে গোবিন্দে—ব.গী.)

গোৰস (বি.) গাখীৰ (কাহেক গোৰস পান—কা.দ., তুল. কোনে কৰিবেক গোৰস পান—কী.ঘো.)

গোৰি (বি.স্ত্রীং.) গৌৰী, সুন্দৰী স্ত্রী (হাতে ঘেৰি গোৰি—কে.গো.)

গোৱাই (অস.ক্রি.) নিয়াই, কটাই, অতিবাহিত কৰি (ঝুন্টা ঐছন জনম গোৱাই—ব.গী., জীৱন জনম গোৱাই—ভ.)

গোৱাৰি (বি.স্ত্রীং.) গোৱালী, গোৱালৰ তিৰোতা (গোৱাৰি ঘন ডাকে—চো.ধ., গোৱাৰি সবে ডাকয়—অ.ভ., গোকুল গোৱাৰি—কে.গো.)

গোসাঞি (বি.) গোসাই, গুৰু, মান্যৱন্ত লোক (তুৱা পাৱে শৰণ গোসাই—ভৃ.হ., বাৰেক দৰস গোসাঞি—কা.দ., দোষ খণ্ডস গোসাঞি—বা.বি., বামক গোসাঞি—ব.গী., গোসাঞি গোপাল—ভ.)

গোসানী (বি.স্ত্রীং.) গুৰুস্ত্রী, গুৰু ভাৰ্য্যা (যে লক্ষ্মী গোসানী—কে.গো., সে গোসানী ৰুক্মিণী—ৰু.হ.

গোহাৰি (বি.) প্রার্থনা, নিবেদন (গোবিন্দ কৰত গোহাৰি—ভৃ.হ., কৰোহো গোহাৰি—পা.হ., ব.গী.)

গৌৱা (বি.) গৰু গাই (ফিৰত গৌৱা চৰাই—ব.গী.)

ঘ

ঘ	বৰ্ণমালাৰ তেৰ সংখ্যাৰ আখৰ।
ঘটে ঘটে	(ক্রি.বিণ.) প্ৰতি হৃদয়তে (ঘটে ঘটে ৰাম বিয়াপক হোই—ব.গী.)
ঘন	(বিণ.) ঘনে ঘনে, (ঘন চুম্বন দিছা—ভূ.লো.)
ঘন	(বি.) দাঠ, দৈ (ঘন খীৰ ফুটি থৈয়াছিল—ভূ.লো.)
ঘনঘন	(ক্রি.বিণ.) বাৰে বাৰে (ঘনঘন শ্বাস—ৰা.বি., কুচ নখ ঘনঘন ঘালি—পা.হ., কয়ল আলিঙগন ঘনঘন বাহু—কে.গো.)
ঘনঘন	(বি.) মেঘ, ডাৱৰ (গুৰু ঘনঘন ঘোষ—ব.গী.)
ঘনেঘন	(ক্রি.বিণ.) বাৰে বাৰে, বাৰেপতি (ফোকাৰয় ঘনেঘন—প.প্র., মাধৱ ঘনে ঘন—ব.গী.)
ঘনেঘনে	(ক্রি.বিণ.) বাৰে বাৰে, বাৰেপতি (ঘনেঘনে ভুজ দোহো—ৰা.ঝু., ঘনে ঘনে আৱত হামি—ভূ.হ., ঘনে ঘনে বয়নে—ভ.)
ঘন্টালাড়ি	(সং অস.ক্রি.) জোকাৰি, ঘন্টা লৰোৱাদি লৰাই (ঘন্টালাড়ি ঘাড়—ৰু.হ., কে.গো., তুল. - কেশত ধৰি তাৰ ঘন্টালাড়ি—কী.ঘো.)
ঘৰহি	(ক্রি.বিণ.) প্ৰতি ঘৰে ঘৰে (ঘৰহি ঘৰহি সব—ভূ.হ.)
ঘৰম	(বি.) ঘাম, ঘৰ্ম্ম (সব শৰীৰে ঘৰম বহয়—কে.গো.)
ঘৰিণী	(বি.স্ত্রীং.) গৃহিণী, পত্নী (ৰমণী ঘৰিণী যব—ৰা.বি.)
ঘৰিষন	(বি.) ঘৰ্ষন, লৰচৰ (পীন পয়োধৰ ঘৰিষন—কে.গো., ঘৰিষন গজ্জন—ব.গী.)
ঘৰেঘৰে	(ক্রি.বিণ.) প্ৰতি ঘৰে ঘৰে (ঘৰে ঘৰে ফেৰুৱা—কা.দ., পৰৰ ঘৰে ঘৰে—পি.গু.)
ঘসিয়ে	(অস.ক্রি.) ঘঁহি, সানি (কালি চূন ঘসিয়ে—ৰু.হ.)
ঘাট	(বি.) নৈৰপাতি, মানুহ উঠানমা ঠাই (হাট ঘাট বহু বাট--—ব.গী.)
ঘাটি	(বি.) দায়, জগৰ, দোষ (মোৰে কিবা ঘাটি—ভূ.লো:)
ঘাটি মাৰি	(সং অস.ক্রি.) এৰাই, হাত সাৰি (যমেৰ ঘাটি মাৰি যাৱ—ব.গী.)
ঘাটৈয়া	(বি.) ঘাটে নৈ পাৰ কৰোঁতা (ঘাটেৰ ঘাটৈয়া হামো—কো.খে.)
ঘাড়	(বি.) ডিঙি, গলধন (পৰম পীড়াত ঘাড় ওলমাল—কা.দ., ঘন্টা লাড়ি ঘাড় কৰয়—ৰু.হ., মোড়ৰ ঘাড় ছোড়—কে.গো.)
ঘাতকি	(বি.) হত্যাকাৰী (ওহি ক্ষত্রিয় ঘাতকি পৰম—ৰা.বি.)
ঘাতন	(বি.) বধকৰোঁতা (ঘাতন কালি নিকালি—ভ., দশানন ঘাতন—ব.গী., ঘাতন পাতন—ৰা.বি.)
ঘাতা	(বি.) বধকৰোঁতা (জয়জয় পাতক ঘাতা—পা.হ.)

ঘাতি (অস.ক্রি.) বধ কৰি (ঘাতি. ক্ষিতিকহো—ভ.)
ঘাতিয়ে (অস.ক্রি.) বধ কৰি (মত্ত মাতঙ্গ ঘাতিয়ে—ভ.)
ঘাতুক (বি.) বধ কাৰ্য, বধ সম্পৰ্কীয় (ঘাতুক পাপ নাছোড়া—ব.গী.)
ঘাতেক (বি.) বধ কৰোঁতা (যাতেক পাতেক ঘাতেক—কা.দ.)
ঘালি (অস.ক্রি.) বধ কৰি (বালিঘালি—ৰা.বি., বালি ঘালি পালি—ব.গী., অঘ বকাসুৰ ঘালি—ভ.)
ঘালিয়ে (অস.ক্রি.) বধ কৰি (বাণ বিদুৰথ ঘালিয়ে—ভ.)
ঘাৱ, ঘাও (বি.) ঘা, কটা চিঙা (খানিকো নভেল ঘাৱ—ব.গী.)
ঘিনাসে (বি.) ঘিনহে (ঘিনাসে লাগে—পা.হ., অ.ভ.)
ঘুসিয়ে (অস.ক্রি.) ঘোষনা কৰি (জয় কৃষ্ণ ঘুসিয়ে—ৰু.হ.)
ঘুসি দিয়ে (সং অস.ক্রি.) ঘুটিদি (ঘুসি দিয়ে থালি ভৰিয়ে—অ.ভ.)
ঘেৰি (অস.ক্রি.) আবৰণ কৰি (হাতে ঘেৰি গৌৰী—কে.গো.)
ঘোৰে (বিণ.) ভয়ানক, অতিশয় (মজিলো সংসাৰ ঘোৰে—ব.গী., তুল. মজিলো সংসাৰ ঘোৰে—কী.ঘো.)
ঘোল (বি.) ঘোলপানী, গাখীৰৰ ঘোল (জলকটা কৰকটা ঘোল যে বস্ত— অ.ভ.)
ঘোস (বি.) ঘোষণা, শব্দ, ধ্বনি (কৰয় তাঁথ ঘোস—প.প্র.)

চ

চ বৰ্ণমালাৰ চৌধ সংখ্যাৰ আখৰ।
চকৰ (বি.) চক্র, সুদৰ্শন (শঙ্খ চকৰ গদা—ব.গী.)
চকিত (বিণ.) সাৱধানে, তৎপৰতাৰে (চাহে চকিত দিশ পাশা—কে.গো.)
চকী (বি.) সীমান্তৰ প্ৰহৰা দিয়া ঠাই (কানাইৰ চকী বুলি—কো.খে.)
চকোৰ (বি.) চাকৈচকোৱা পক্ষী (চান্দ চকোৰ—পা.হ., লোচন চকোৰ—ৰা.বি., নয়ন চকোৰ—ৰু.হ., চকোৰ শ্যামল—ব.গী.)
চকোৱা (বি.) চকিদাৰ, হাটীমতা (ঘৰহি ঘৰহি সব ফিৰত চকোৱা—ভৃ.হ.)
চটি (বি.) গৰ্ব্ববাক্য, আইচটি (পৰম চটি চৰ্পটি কৰয় থিক—ৰা.বি. তুল.- পাৰিষদ বোলাই কৰস চটি—কী.ঘো.
চড়াই (অস.ক্রি.) লগাই, দি (বয়নে হাত চড়াই—ৰা.বি., কে.গো.)
চড়ায়া কহো (সংঅস.ক্রি.) তুলি, উত্তোলন কৰি (শ্ৰীকৃষ্ণ মাথে চড়ায়া কহো—ৰু.হ.)
চড়ি, চৰি (অস.ক্রি.) উঠি (কোলে চড়িতন পান—ভৃ.লো., উড়ল উৱৰে চড়ি—অ.ভ., কৰিয়ে শিৰে চড়ি—ভ. তুল. চড়ি ৰত্নময় দিব্য বিমানে—কী.ঘো.)

চড়িয়া (অস.ক্রি.) উঠি (মৰ্দ্দয় কালিক চড়িয়ামাথ—কে.গো.)
চড়িয়ে (অস.ক্রি.) উঠি (তাহেৰ কন্ধে চড়িয়ে—পা.হ.)
চড়ি কহো (সংঅস.ক্রি.) উঠি (কদম্ব বৃক্ষে চড়ি কহো—কা.দ.)
চতুৰ (সংবি.) চাৰি, চাৰিখন (চতুৰ উজৰ কৰ—ব.গী., 'ভ., চতুৰ বয়ন ।—তেবি—ৰা.ঝু.)
চতুৰ (বিণ.) নিপুণ, চালাকি, বুধিয়ক (পৰম চতুৰ মহাবিবেকী—প.প্র.)
চতুৰদশ (সংবি.) চৌধ সংখ্যা (ভুবন চতুৰদশ—ব.গী.)
চতুৰ বয়নে (বি.) ব্ৰহ্মাই (চতুৰ বয়নে ঘন—ক.হ.)
চতুৰভুজ (সংবি.)চাৰিখন হাত (চাৰু চতুৰভুজ অংগভ্রূভংগ—পা.হ.)
চতুৰমুহ (বি.) চতুৰ্ম্মুখ ব্ৰহ্মাই (চিন্তি চতুৰমুহ—ব.গী.)
চতুৰাশী (সংবি.) চৌৰাশী (চতুৰাশী নৰকত—ব.গী.)
চপয় (বি.) কবিতাৰ এবিধ ছন্দ (পঢ়ি পুনু ভাট চপয় কহ বাণী—ক.হ.)
চবিন (বিণ.) প্ৰবীণ, বয়সিয়াল (নবীন চবিণ চলাৱতুৰে—ভো.বে.)
চমৎকাৰ (বিণ.) বিস্ময়জনক (ত্ৰৈলোক্য চমৎকাৰ—ক.হ.)
চমৎকাৰে (ক্রি.বিণ.) আচৰিত ধৰনেৰে (চক্ৰাকাৰে চমৎকাৰে—কা.দ.)
চৰণক হুয়া (সংঅস.ক্রি.) চৰণৰহকে (চৰণক হুয়া মৰিয়া যাঞু—অ.ভ.)
চৰপটি (বি.) চুপটি (বচন চৰপটি বঢ়ায়া ঢংগ—কে.গো.)
চৰাই, চড়াই (অস.ক্রি.) চৰোৱা কাৰ্য্য কৰি (গৰু চৰোৱাত খাটে)। (ফিৰত গৌৱা' চৰাই—ব.গী., আৱত এ কানু সুৰভী চৰাই—কা.দ.)
চৰাই (অস.ক্রি.) তুলি (জানকী শিৰত চৰাই—ব.গী.)
চৰাই (অস.ক্রি.) লগাই, সংযোগ কৰি (বয়নে হাত চৰাই—ৰা.বি., ক.হ.)
চৰাচৰ (বিণ.) আহল বহল, (ভোডোকাৰ দাড়ি নখ চৰাচৰফোট—প.প্র.)
চলন্তা (বি.) চলোঁতা, যাওঁতা (যৈচে সিংহ চলন্তা—ভ.)
চলাই (অস.ক্রি.) পদচালনা কৰি (কতিহো চৰণ চলাই—প.প্র., কালা কানু নাচে চৰণ চলাই—কা.দ., নাচে প্ৰভু চৰণ চলাই—কে.গো., চৰণ চলাই—ব.গী.)
চলিয়ে (অস.ক্রি.) গৈ, গৈ থাকি (আগ কৰি চলিয়ে—কা.দ.)
চলি কহো (সংঅস.ক্রি.) যাত্রা কৰি, (কুণ্ডিনক চলিকহো এতিখনে যাঞু—ক.হ.)
চলি গিয়া (সংঅস.ক্রি.) গৈ, প্ৰস্থান কৰি (নাৰদ চলি গিয়া—পা.হ.)
চলি যাই (সংঅস.ক্রি.) গৈ, প্ৰস্থান কৰি (সুনি লীলাৱতী তত্তকালে চলি যাই—ক.হ.)
চৱৰ (বি.) চৰ, গালত কৰা প্ৰহাৰ (গজ চৱৰ তাৰি—ভ.)
চৱাল (বি.) লৰা, বালক (কদমতলে চৱাল কানাই—ভূ.হ., 'ওহি কাহেক চৱাল—ৰা.বি., ধূলা দিল তোমাৰ চৱাল—ব.গী.)

চক্ৰাকাৰে (ক্রি.বিণ.) ঘূৰি ঘূৰি, মণ্ডলাকাৰে (চক্ৰাকাৰে চমৎকাৰে—কা.দ.)

চঞ্চ (বি.) গাখীৰেৰে নিৰ্ম্মিত এৰিধ সুমিষ্ট খাদ্য (অব কাটিয়া লেহু মাখ্‌ন, চঞ্চ—ভো.বে.)

চঞ্চৰ (বিণ.) চঞ্চল (চঞ্চল চিকুৰ—ৰা.বি., ব.গী.)

চঞ্চল (বিণ.) অস্থিৰ, কম্পন (চঞ্চল লোচন মন—ক.হ. স্বভাবে চঞ্চল স্ত্ৰী—কে.গো., চিত্ত চঞ্চল—ব.গী.)

চৰ্পটি (বি.) চুপটি, চট্‌ফটনি (পৰম চটি চৰ্পটি কৰয় থিক—ৰা.বি.)

চৰ্ব্বি (অস.ক্রি.) চোবাই, কৰচি (পৰশুৰাম দশন চৰ্ব্বি—ৰা.বি.)

চণ্ড (বিণ.) খঙাল, ক্ৰোধী (কৌতুকে কৌশিক চণ্ড—ৰা.বি., ওহি চণ্ড বালক—অ.ভ., আচৰল ওহি চণ্ড—কা.দ.)

চাই (অস.ক্রি.) দৃষ্টি কৰি (খানিক থাকো চাই—কা.দ., ধ্বজ বজ্ৰযৱ পঙ্কজ চাই—ব.গী.)

চাকৰ (বি.) ভৃত্য, আলধৰা (ব্ৰহ্মামহেশ্বৰ যাকৰ চাকৰ—কা.দ., চাকৰ হামি—ব.গী.)

চাকৰি (বি.) ভৃত্যৰকাম, দাস্যালিকাম (অৰুণ চৰণে চাকৰি মাগো—ব.গী.)

চাকেৰি (বি.) চাকৰি, ভৃত্যৰ কাম (যাকেৰি চাকেৰি কৰতহু—ব.গী.)

চাটু (বি.) তোষামোদ, ভালৰি বোলোৱা (হামাক চাটু বুলিতে—অ.ভ., ভাৰ্য্যাক চাটু বুলিতে— পা.হ., চাটু বুলি চলৈছে—কে.গো.)

চাড়, ছাড় (বিণ.) সামান্য, ক্ষুদ্ৰমান (কোন চাড় পুৰাতন—পি.গু., অ.ভ., কিনা মাঞি চাড়—ব.গী.)

চাড়, ছাড় (বি.) ছাই, পোৰা খৰিৰ অৱশিষ্ট (তোহাৰি মুখে চাড় পৰোক—ভৃ.হ., মাথে চাড় দেহু—ব.গী.)

চাঁড়ি, ছাঁড়ি (অস.ক্রি.) চৰাই (গৰুত খাটে) ঘাঁহনিত মেলিদি, (গৰু চাড়ি খাঞু ভাত—পি.গু., চাড়ি ফুৰা ধেনু—ব.গী.)

চাঁড়ি, ছাড়ি (অ.ক্রি.) এৰি, ত্যাগ কৰি (তোহাক চাড়ি হামাৰ গতি নাহি—ক.হ., হামাক চাড়ি—কে.গো., কৰ্ম্ম গৰ্ব্ব সব চাঁড়ি—প.প্ৰ., তাহেক বাড়ি চাড়ি—পা.হ. কম্পি কম্পি প্ৰাণ চাড়ি—কা.দ.)

চাতুৰালি (বি.) দুষ্টালি, টেঙৰালি (কৰত কানাই চোৰ চাতুৰালি—চো.ধ.)

চাতুৰি (বি.) চতুৰালি, শঠামি, দুষ্টালি (অতয়ে চাতুৰি ছোড়ি—পা.হ., ঐচন বচন চাতুৰি—কে.গো., গোপীজন মধ্যে চোৰ চাতুৰি—চো.ধ., চাতুৰি কয়ে লাগল—ভৃ.হ., পটু চাতুৰি যো নিত—ব.গী.)

চাপৰি 	(বি.) হাততালি (আভীৰ বালক বেঢ়ি চাপৰি বজাই—ব.গী.)

চাপি 	(অস.ক্ৰি.) চপাই লৈ, চপাই (চাপি ধৰু কোল—পা.হ., কটি চাপি উড়ুখল—অ.ভ., চৰণে নধৰো চাপি—ব.গী.)

চাপিয়ে 	(অস.ক্ৰি.) চাপি, চাপিগৈ (মায়ক নিকট চাপিয়ে—অ.ভ.)

চাপিকহো 	(সং অস.ক্ৰি.) চপাইনি (গলাত চাপিকহো—অ.ভ.)

চায়া 	(অস.ক্ৰি.) চাই, দৃষ্টি কৰি (তীৰে তীৰে চায়া—চো.ধ., গোৱাৰিক চায়া—ব.গী.)

চাৰি 	(সং বি.) চাৰি সংখ্যা (পাৱত চাৰি পদাৰস—ভ.)

চালনি 	(বি.) চালনা কাৰ্য্য (ভ্ৰুৱেৰ চালনি—ব.গী.)

চালি 	(অস.ক্ৰি.) চালনা কৰি (কোমল অংগুলিচয় চালি—কে.গো., কণ্ঠ মধ্যে চালি—ব.গী.)

চালি 	(অস.ক্ৰি.) উঠি, উত্তোলন কৰি (গাৱ চালি তেজ নিন্দ—ব.গী.)

চাস 	(বি.) ধনু (মদনকু চাস—ভ.)

চাহেব 	(বি.) গৰাকী, মালিক (তুমি চাহেব হৰি—ব.গী.)

চিকন 	(বিণ.) চিকুন, উত্তম, সুন্দৰ (কেন নেদৰে চিকন গোৱাৰিনী—কো.খে.)

চিকৰ, চিকুৰ 	(বি.) চুলি, কেশ (চঞ্চৰ চিকৰ নিকৰ—বা.বি., চিকুৰ চিবুক ধৰ—পা.হ., চঞ্চৰ চিকুৰ—ব.গী.)

চিত 	(বি.) চিত্ত, মন, অন্তঃকৰণ (ব্ৰজযোসিত চিত—কে.গো., কমল লোচন চিন্ত চিত—ব.গী., নাহি ধৰমক চিত—ভ.)

চিত 	(বি.) ওপৰলৈ মু, ওপৰমুৱা (গুণ দিতে চিত হুয়া পৰল—বা.বি.)

চিতি 	(বি.) চিত্ত, মন (ভুলত চিতি—ভ., তুল. আচন্ত যদি সবে খেদ চিতি—কী.ঘো.)

চিত্ৰ 	(বিণ.) বিচিত্ৰ, নানা প্ৰকাৰ, (কলিমল মোচন চিত্ৰ—ক.হ. অৰ্থ—কলযুগৰ নানা প্ৰকাৰ পাপ মোচন কৰোঁতা)

চিনান 	(বি.) স্নান, গা ধোৱা কাৰ্য্য (আজু চিনান কৰবো নাহি যাৱ—ব.গী.)

চিনি 	(বি.) চেনী (চিনি কৰ্পুৰ মাখিয়ে—ভৃ.লো., দিব চিনি লাড়ু—ব.গী.)

চিনি 	(অস.ক্ৰি.) পৰিচয় হৈ, চিনাচিনি কৰি (গোৱালীৰ ঘৰে গৈয়া ব্ৰহ্ম চিনি ধৰা—ব.গী.)

চিন্তায়ে 	(বি.) চিন্তা ভাৱনাই (দুৰন্ত চিন্তায়ে পীড়ল—বা.বি.)

চিন্তি 	(অস.ক্ৰি.) চিন্তা কৰি (কৃষ্ণৰ চৰণ চিন্তি—কে.গো., ৰামক চৰণ চিন্তি—বা.বি., চিন্তি চতুৰ মুহ—ব.গী.)

চিন্তিত 	(কৃদ.বিণ.) চিন্তাযুক্ত দুখীত (চিন্তিত গোপিনী—কে.গো.)

চিন্তিয়া 	(অস.ক্ৰি.) চিন্তা কৰি (চিন্তিয়া নপাৱে লাগ যাবে—অ.ভ.)

চিন্তিয়ে	(অস.ক্রি.) চিন্তা কৰি (চিন্তিয়ে ৰুকমিণী নাৰী—ৰু.হ.)
চিবুক	(বি.) থুৰ্তৰি, (ফোৰ কুচ চিবুক—ৰা.বি., চিকুৰ চিবুক ধৰ—পা.হ., চিবুক শ্যামিমা—ব.গী., চাৰু চিবুক মন—ভ.)
চিৰ	(ক্রি.বিণ.) স্থায়ী, ওৰেজীৱন (চিৰ হিৰ হেম হাৰ—কা.দ., কৃষ্ণৰ চৰণ চিৰ যোহি—ৰু.হ., চিৰ বিৰহে দহে—ৰা.বি.)
চিৰ	(বি.) কাপোৰ (শ্যাম ৰুচিৰ চিৰ পীত পৰকাশ—ৰা.বি., লম্বি চিৰ পীত—ভ., পীত ৰুচি চিৰ—পা.হ.)
চিৰকাল	(বিণ.) বহুদিন, ভালোদিন (চিৰকাল আশা কয়েছিলো—ৰু.হ., তোহো চিৰকাল জীৱ—অ.ভ.),
চিৰি	(অস.ক্রি.) চিৰাচিৰ কৰি, চিৰাচিৰহৈ (চিৰি পৰল—ৰা.বি., তুল. কাৰো বুকু চিৰি—কী.ঘো.)
চিৰি গোপালে	(বি.) শ্ৰীগোপালে (ডাকয় চিৰি গোপালে—ভো.বে.)
চুটি	(অস.ক্রি.) বাহিৰ হৈ, ওলাই (হামাৰ প্ৰাণ চুটি যাই—ৰা.বি.)
চুড়া	(বি.) পাখি (মাথে ঝলমল ময়ুৰে চুড়া—ব.গী.)
চুত	(বি.) আমগছ (চম্পক চুত আশ্বোৰ পাতি—কে.গো.)
চুপ	(বি.) মৌন, নিমাত, মাতিব নোৱৰা (নন্দক চুপ কয়ল—অ.ভ.)
চুম্পি	(অস.ক্রি.) খাপদি (শৃগাল চুম্পি ৰহয়ে থিক—ৰু.হ., চুম্পি ৰহি আছে সাৱধানে—ব.গী.)
চুম্বি	(অস.ক্রি.) চুম্বন কৰি, চুমাখাই (চুম্বি জগত আধাৰ—ৰু.হ.)
চুৰ	(বিণ.) নষ্ট, ধ্বংস, শেষ (প্ৰহাৰক-চোটে চুৰ ভেল—ৰা.বি., সব চুৰ ভেল—কা.দ., গৰব চুৰ ভেল—কে.গো.)
চুৰ	(বি.) অপহৰণ, চুৰ কৰা কাৰ্য্য (তোহাৰি ঘৰে চুৰ কয়ে—পি.গু.)
চুৰি	(বি.) অপহৰণ, চুৰ কৰা কাৰ্য্য (চুৰি কৰি দধি—অ.ভ., চুৰি কৰিতে—ভৃ.হ., চুৰি কৰিয়ে—ভৃ.লো., চুৰি কৰি নিয়া গেল—ভো.বে.)
চুৰুণী	(বি. স্ত্ৰীং.) চুৰ কৰা তিৰোতা (তোহো চুৰুণী—চো.ধ., তক্ৰিসে চুৰুণী—পি.গু.)
চুল	(বি.) চুলি, কেশ (সবি গৈল চুল—ব.গী.)
চুৱড়ি	(বি.) চৌৱৰ, চুৱঁৰি পহুৰ ছালৰ আসন (চুৱড়ি পাবি বৈঠি—পা.হ., চুৱড়ি ধৰিয়ে যুদ্ধ—ৰা.বি.)
চেদক	(বি.) ছেদন কৰোঁতা, (জয় চেদক ভৱপাশ—পা.হ.)
চেতিয়া	(অস.ক্রি.) চেতনা লাভ কৰি, জ্ঞান লাভ কৰি (তক্ৰি চেতিয়া চিন্ত গোবিন্দ—ব.গী.)
চেদি	(অস.ক্রি.) ছেদন কৰি (চেদি বাণগণ—পা.হ., পেহলাৱল চেদি—ৰু.হ.)

চেদিয়ে (অস.ক্রি.) ছেদন কৰি (শৰ সব চেদিয়ে—ৰা.বি.)

চেলি (বি.) চোলা (নেত কৰু চেলি—ব.গী.)

চেৱে (অস.ক্রি.) চেও ধৰি ধৰি (তাহেক চেৱে—কা.দ.)

চেষ্টা (বি.) ভাও (মনুষ্য চেষ্টা দেখায়া—পা.হ., মনুষ্য চেষ্টা দৰসি—কা.দ.)

চৈধয় (সং বি.) চৌধ (চৈধয় ভুবন অধিকাৰী—কে.গো.)

চোঞ্চামাৰি (সং অস.ক্রি.) চুৰকৰি, চোচামাৰি (একা দেখিয়ে চোঞ্চামাৰি—ভূ.হ.)

চোট (বি.) আঘাত, খুন্দা, ঠেলা (পাই চোট বৰ মুৰছিত বীৰ—ক.হ.)

চোড়াই ((অস.ক্রি.) এৰুৱাই, এৰিবলৈ বাধ্যকৰাই (হামাকু পয়োধৰ পান চোড়াই—অ.ভ.)

চৌড়ি (অ.ক্রি.) এৰি, ত্যাগ কৰি (চোড়ি পৰল গোপী প্ৰাণা—কে.গো., চোড়ি ভবন—ডো.বে., কিংকৰী সবক চোড়ি—কা.দ., আন চিন্তা সব চোড়ি—ৰু.হ., চোড়ি ৰাম নাম—ব.গী.)

চোড়ি (অস.ক্রি.) এৰুৱাই, আজুৰি (লেলা হৰি অম্বৰি চোড়ি—কে.গো., দ্বাৰসব চোড়ি—ভ.)

চোড়ি (অস.ক্রি.) খুলি দি, মোকোলাই দি (কৃষ্ণক বন্ধন চোড়ি—অ.ভ.)

চোৰ, চোৰা (বি.) চুৰ কৰোঁতা (কৃষ্ণক লৱনু চোৰ—কে.গো., চোৰ বোলসি—চো.ধ., চান্দ ৰুচি চোৰ—ৰা.বি., বন্দুলি ৰুচি চোৰ—পা.হ., লৱনু চোৰা—অ.ভ.)

চোৰি (অস.ক্রি.) চুৰকৰি (তনু ইন্দিবৰ শ্যামল চোৰি—পা.হ.)

চৌগড় (ক্রি.বিণ.) চাৰিওফালে (চৌগড় বেঢ়লি লংকা—ব.গী.)

চৌদিশে (ক্রি.বিণ.) চাৰিওফালে (চৌদিশে চাৱে—ৰা.বি.)

চৌপাশে (ক্রি.বিণ.) চাৰিওফালে (চৌপাশে ফিৰি ফিৰি—অ.ভ.)

চৌভিতি (ক্রি.বিণ.) চাৰিওফালে (চৌভিতি বৈঠল—ডো.বে., চৌভিতি গোপিনী—কে.গো., চৌভিতি বেঢ়িয়া—ব.গী.)

ছ

ছ বৰ্ণমালাৰ পোন্ধৰ সংখ্যাৰ আখৰ।

ছত্ৰকবেশ (বিণ.) ছাতীটোৰ দৰে ঘূৰনীয়া আকৃতিৰ (মস্তক ছত্ৰকবেশ—ৰা.বি.)

ছন্ন (বিণ.) উচ্ছন্ন, নষ্ট, ধ্বংস (সব গোকুল ছন্ন কৰিয়ে—অ.ভ.)

ছন্ন (বি.) গোপন, আবৃত, অমান্য (পুনু নকৰিয়ো ছন্ন—প.প্ৰ., আতি মোহ পাশে ছন্ন—ব.গী.)

ছনেবনে (সৰ্ব্ব.) সকলোতে, য'তে ত'তে (ফলে ছনে বনে—ব.গী.)

ছলি কহো (সং অস.ক্রি.) ছলনা কৰি, প্ৰবঞ্চনা কৰি (বামন মূৰুতি বলি ছলি কহো—কে.গো.)

ছৱাল (বি.) বালক, বালকে, লৰা, লৰাই (ওহি কাহেক ছৱাল—বা.বি., নিদ্ৰাৰ ছৱাল—পি.গু., গায়ে ধূলা দিল তোমাৰ ছৱাল—ব.গী., হামো গোপছৱাল—ভ.)

ছাগ (বি.) ছাগলী (বাঘক আগু যাই যচ ছাগ—কে.গো.)

ছানি (বিণ.) ব্যাপি, আগুৰি (ৰঙ্গেতিলক কপোলক ছানি—ৰু.হ., বিমানে গগন ছানি—অ.ভ.,.নাচতু ছানি—ব.গী.)

ছান্দনি জৰি (বি.) আধাৰি পকোৱা দোল, বা মেৰিয়াই বন্ধা দোল (মাথায়ে ছান্দনি জৰি সাজে—ব.গী.)

ছান্দি (অস.ক্ৰি.) বান্ধি, মেৰিয়াই (পাশ ছান্দি ইন্দ্ৰিয় মোহি—ব.গী.)

ছায়া (বি.) আচ্ছাদন, (ছায়া ছত্ৰ ধৰত—কে.গো.)

ছাল (বি.) চৰ্ম্ম (ছাল সোটাসোট— ব.গী.)

ছিঃ (ভা.অব্য.) ঘৃণা বা নিন্দাৰ্থত ব্যৱহৃত মাত (ছিঃ হামাক মাৰিতে—অ.ভ., ছিঃ তোহাত পুৰুষ তেজ—পা.হ., ছিঃ তোহাৰ মুখে—ভূ.হ.)

ছিড়িয়া (অস.ক্ৰি.) দুফাল কৰি (ছিড়িয়া মাৰিলা—ব.গী.)

ছিন্ডি (অস.ক্ৰি.) চিগি, এবা খাই (পৰল যক্ষক ছিন্ডি কন্ধ মাথ—কে.গো.)

ছিৰিপতি (বি.) শ্ৰীপতি, লক্ষ্মীপতি বিষ্ণু (দেহু ছিৰিপতি—ব.গী.)

ছিৰিৰাম (বি.) শ্ৰীৰাম (ছিৰিৰাম মক্তি পাপী—ব.গী.)

ছেদ (বি.) ছেদন (ওহি স্বৰ্গপথ ছেদ কৰোহো—বা.বি.)

ছোড়্য় যব (ক্ৰি.বিণ.) এৰিব খুজি লেও, (গোৱাৰি ছোড়য়া যব—চো.ধ.)

ছোড়য়ে (বি.) যদি এৰে, পৰিত্যাগ, এৰি দিয়া কাৰ্য্য (তনিক ছোড়য়ে নাহি দেখিএ—ৰু.হ.)

ছোড়ব (ক্ৰি.বিণ.) এৰি দিয়ক ছাৰি, মোকোলাই দিয়াটো দূৰৰে কথা (আছোক আনক বন্ধন ছোড়ব—অ.ভ.)

জ

জ বৰ্ণমালাৰ ষোল সংখ্যাৰ আখৰ।

জগজীউ (বি.) জগৎজীৱ, জগতৰ প্ৰাণ স্বৰূপ, শ্ৰীকৃষ্ণ (জগজীউ উচুকে—ৰু.হ., তাৰু জগজীউ—কে.গো., নাচে জগজীউৰে—ব.গী.)

জঞ্জাল (বি.) আহুকাল (বিষয় জঞ্জাল দূৰ কৰহ—কা.দ.)

জড়াজড় (বিণ.) জৰ্জ্জৰিত (বিষে জড়াজড়—ব.গী.)

জড়িত (বিণ.) যুক্ত, সংলগ্ন, অবিভক্ত (তড়িত জড়িত যৈচে—কে.গো., তড়িত জড়িত যচ—পা.হ., ৰু.হ., কটি ৰতন জড়িত—ভ.)

জনম (ক্ৰি.বিণ.) জন্মাবধি জন্মতে (আছিলা জনম আন্তুকুড়ি—পি.পু.)

জনমি (অস.ক্ৰি.) জন্মি, জন্মলাভ কৰি (হামাক উদৰে জনমি—পি.পু., তোহো জনমি—ক.হ., আজু জনমি সুত—ব.গী.)

জনমে জনমে (ক্ৰি.বিণ.) প্ৰতি জন্মতে, জন্মে জন্মে (জনমে জনমে গতি—ভো.বে., জনমে জনমে হামো—ব.গী., জনমে জনমে ওহি—ভ.)

জনয় (বি.) পৰিয়াল, পৰিজন, বন্ধুবান্ধৱ (জনয় সব মৰণা—ব.গী.)

জনাই (অস.ক্ৰি.) প্ৰচাৰ কৰি (ঐচন বাত জনাই—ভৃ.হ.)

জন্মান্তৰে (ক্ৰি.বিণ.) বহুজন্মৰ মূৰকত (যব তপজপ আচৰি জন্মান্তৰে—পা.হ.)

জনিকহো (সং অস.ক্ৰি.) জন্মাই, দেখুৱাই (ভয় জনিকহো—কে.গো.)

জবৰাবাপ (বি.) এজন গোৱাল, বহুৱা (আহে জবৰাবাপ—কো.খে.)

জপিয়ে (অস.ক্ৰি.) জপ কৰি, ধ্যান কৰি (ঘনঘন জপিয়ে—কে.গো.)

জৰাসন্ধে (বি.) জৰাসন্ধই (জৰাসন্ধে দেখল—ক.হ.)

জৰি }
জড়ি } (বি.) ৰচি, ৰজ্জু (উদৰে জৰি মেহ্লাই—অ.ভ.)

জলকটা, }
জৰকটা } (বি.) পানীত ডুবাই ৰখা পইতা ভাত (হামো জলকটা কৰকটা.—অ.ভ.)

জাগি (অস.ক্ৰি.) সাৰ পাই, চেতন পাই (স্বপ্নৰ জাগি যৈচে—কা.দ.)

জাগি (ক্ৰি.বিণ.) নোশোৱাকৈ, উজাগৰে (নিশিসব বঞ্চোহো জাগি—ব.গী.)

জাতি (বি.) শ্ৰেণী, কুল (তোহাৰ কিবা নাম জাতি—কো.খে., কালিসৰ্প জাতি—কা.দ., জাতিভ্ৰষ্ট কয়ল—পা.হ., তুল. নাহি তাৰ নাম জাতি—কী.ঘো.)

জাতিস্কাৰ (বিণ.) সুন্দৰ, শোভাযুক্ত (কেয়ুৰ জাতিস্কাৰ—প.প্ৰ.)

জাতিস্মৰ (বি.) পূৰ্ব্বজন্মৰ স্মৃতি থকা (সে জাতিস্মৰ কন্যা—ৰা.বি.)

জান (বি.) জ্ঞানী, পণ্ডিত (শ্ৰীজগতানন্দ দলপতি জান—পা.হ.)

জানি (অস.ক্ৰি.) বুজি, অনুভৱ কৰি (ভকত বৎসল তোমাক জানি—কে.গো., জানি আনি—ৰা.বি., তনয়ৰ ভয় জানি—অ.ভ., জানি প্ৰাণনাথ—ক.হ., পৰম ঈশ্বৰ পুৰুষ জানি—কা.দ., শৰণ লেহু জানি—ব.গী., জানি অন্ত নপাই—ভ.)

জানিয়া (অস.ক্ৰি.) জানি, বুজি (জানিয়া লোকাই ডাকি—কে.গো., জানিয়া শিশু সকলে—ভো.বে., ইসব জানিয়া হৰি—ভৃ.হ., মন জানিয়া শঙ্কৰে—ব.গী.)

জানিয়ে (অস.ক্ৰি.) জানি, বুজিব পাৰি (পৰম ঈশ্বৰ জানিয়ে—পা.হ., হৰিক বিবাহ কথা জানিয়ে—ক.হ.)

জানিয়ে (অস.ক্রি.) জানি, বুজিব পাৰি (পৰম ঈশ্বৰ জানিয়ে—পা.হ., হৰিক বিবাহ কথা জানিয়ে—ক.হ.)

জানু দিয়ে (সং অস.ক্রি.) আঠুৰে ভেজাদি, আঁঠু ভেজাদি (জানু দিয়ে গাৰক বলে—অ.ভ.)

জানু পাৰি, জানু পাৰিয়ে (সং অস.ক্রি.) আঁঠু পাৰি, আঁঠু পেলাই (বুলিবে লাগিলা গোপচয় জানু পাৰি—প.প্র., পশ্চাৎ জানু পাৰি—কা.দ., অদিতি শাশুক জানু পাৰি—পা.হ., বিপ্রক জানু পাৰি—ক.হ., মাটিত জানু পাৰিয়ে—অ.ভ.)

জানো (সম্ভা.অব্য.) জানোচা, কিজানি (জানো ভৈল তুৱা দায়া—ব.গী.)

জালিয়া (অস.ক্রি.) জ্বলাইদি, লগাই দি (কাহা যাহা অগনি জালিয়া—কা.দ.)

জিউ, জীউ (বি.) জীৱ, প্রাণ (অধমক জিউ ৰক্ষা কৰহ—ক.হ., গোপী ভুলল জীউ—কে.গো.)

জিকমিক, ঝিকমিক (বিণ.) উজ্জ্বল, চিকমিকিয়া (তাৰা জিকমিক কৰু—পা.হ.; মানিক জিকমিক কান্তি—ৰা.বি.)

জিনি (অস.ক্রি.) জয় কৰি (কুবলয় দল জিনি—চো.ধ., বাঢ়য় জিনি নিতে—ক.হ., নটবৰ জিনি—ব.গী.)

জিনিয়া (অস.ক্রি.) জিনি, জয় কৰি (মানিক জিনিয়া জলে—ভূ.লো., মদন জিনিয়া জলে—ব.গী.)

জিনিয়ে (অস.ক্রি.) জিনি, জয় কৰি (ইন্দ্রক জিনিয়ে—পা.হ., ভাৰ্গবক জিনিয়ে—ৰা.বি., নবীন মেঘ জিনিয়ে—ব.গী.)

জীয়াই (অস.ক্রি.) প্রাণদান দি, ধাতু আনি (প্রাণ জীয়াই তোহো—কা.দ.)

জীয়ন্তে, জীৱন্তে (ক্রি.বিণ.) জীৱিত কালতে, জীয়াই থাকোঁতেই (তোহো জীয়ন্তে মৰল—পা.হ.)

জীৱে (বি.বহু.) জীৱ বা প্রাণী বিলাকে (কোটি কল্প জীৱে নাহি পাই—কে.গো.)

জুড়া (বি.) চুলিৰে বন্ধা খোপা (কুসুমে ৰঞ্জয় মোহন জুড়া—ব.গী.)

জুড়িয়ে (অস.ক্রি.) জুৰিলৈ, বান্ধি চাটি লৈ (বাঞ্জুকা সিকিয়া জুড়িয়ে—অ.ভ.)

জুৰি (অস.ক্রি.) পাতি, জোৰ কৰি (আঙুৰি জুৰি—ৰা.বু., মাগে আঙুৰি জুৰি হাত—পা.হ.)

জুৱাই (বি.) উচিত, উপযুক্ত (যে জুৱাই তা কৰহ—ভূ.হ.)

জোটাজোট (অনুস.) একেদাল ৰচিতে থোপাথুপি কৈ বন্ধা (হাতে গলে শিৰে ৰুদ্রাক্ষ জোটাজোট—প.প্র.)

জোড় (বিণ.) সমতা, মিল (নয়ন কমল মুহ পঙ্কজ জোড়—পা.হ.)

জোড়ায়া (অস.ক্রি.) জোৰা দি, লগলগাই (সবকহো জোড়ায়া মেহ্রাৱত—অ.ভ.)

জোনো (সম্ভা.অব্য.) জানোচা, কিজানি (স্বামী জোনো নাহি পাৰয়—বা.বি., জোনো কাচক চাহিতে—ৰু.হ., মুখে জোনো চাড়ে—ভ., তুল. সুখে দুখে মুখে জোনো—কী.ঘো.)

ঝ

ঝ বৰ্ণমালাৰ সোতৰ সংখ্যাৰ আখৰ।

ঝগড়া (বি.) কাজিয়া, বিবাদ (বহুত ঝুন্টা ঝগড়া কৰৈছে—চো.ধ., কতনো সহিবো মঞি তোমাৰ ঝগড়া—পি.গু., ঝুন্টা ঝগড়া কৰহ—কো.খে.)

ঝনক (অনুকা.) ঝন্‌ঝন্ শব্দ (কনক ঝনক ৰতন—ভ.)

ঝনকাৰ (অনুকা.) ঝন্‌ঝন্ শব্দ যুক্ত (কৰ কঙ্কন কেয়ুৰ ঝনকাৰ—ৰু.হ.)

ঝনকিত (অনুকা.) ঝন্‌ঝন্ শব্দ যুক্ত (কৰইতে নৃত্য কঙ্কন ঝৰ্নকিত—কে.গো., ঝনকিত কাই—বা.বি., ঝনকিত কিঙ্কিনী—ব.গী.)

ঝলমলীয়া (বিণ.) ঝলমলাই থকা, উজ্জ্বলতা (কুন্তল কুটিল অলক ঝলমলীয়া—ব.গী.)

ঝলমলু (অনুকা.) জিক্‌মিক্ (খেলাইতে ঝলমলু—ব.গী.)

ঝাঙকাৰি (অস.ক্রি.) জোকাৰি, লৰলৰ কৰি (মাথা ঝাঙকাৰি—বা.বি.)

ঝাকে (অস.ক্রি.) জাকপাতি, হুমে জাপে (পৰাক গোৱাৰি আৱল সব ঝাকে—চো.ধ.)

ঝান্তে (ক্রি.বিণ.) সোনকালে, শীঘ্রে (চলিতে নিকট ভয়ো ভৰা দিয়া ঝান্তে—ব.গী.)

ঝামৰ (বিণ.) দোলোল্যমান, সেমেকাভাব (ৰময়া বিনে মন ঝামৰ—বা.বি., তনু মন ঝামৰ নয়নে ঝুৰে বাৰি—কে.গো., ভৈগেল ঝামৰ—ভৃ.লো. তনুমন ঝামৰ—ব.গী.)

ঝাৰি (অস.ক্রি.) জোকাৰি, গুচাই (ধুলা ঝাৰি—ভৃ.হ., ভৃ.লো., কা.দ.)

ঝাম্প (বি.) জপিয়াই যোৱা কাৰ্য্য (কয়ল ঝাম্প কমল জল মাঝ—ৰু.হ., হ্রদত ঝাম্প দিতে—কা.দ.)

ঝাম্প দিয়া (সং অস.ক্রি.) জাপ দি (ঝাম্প দিয়া জল মাঝে—ব.গী.)

ঝিকমিক (ক্রি.বিণ.) জিক্‌মিক্‌কৈ (ফণামনি ঝিকমিক কয়ো পৰকাস—কা.দ.)

ঝিকি (বি.) জিলিকনি, তিৰ্‌বিৰনি (তাৰক ঝিকি জিনিয়ে—ব.গী.)

ঝী (বি.স্ত্রী.) জীয়েক, কন্যা (যেন বড় মানুষৰ ঝী—পি.গু.)

ঝুন্টা (বিণ.) মিছা,অসত্য (অব ঝুন্টা বাত—পি.গু., বহুত ঝুন্টা ঝগড়া—চো.ধ., ঝুন্টা ঝগড়া কৰহ—কো.খে., ঝুন্টা ঐছন—ব.গী.)

ঝুমুৰি (বি.) গাখীৰেৰে নিৰ্ম্মিত এবিধ সুমিষ্ট খাদ্য (মোৱা ঝুমুৰি আৱৰ খৈ—কো.খে.)

ঝুমুৰিকা (বি.) গাখীৰেৰে নিৰ্ম্মিত এবিধ সুমিষ্ট খাদ্য (গোটা ঝুমুৰিকা খে—ৰ.গী.)
ঝুৰি (অস.ক্রি.) নিগৰি, বৈ (লোতক ঝুৰি—কে.গো., ঝুৰি বহে নিৰ—পা.হ.)

ট

ট বৰ্ণমালাৰ ওঠৰ সংখ্যাৰ আখৰ।
টঙ্কাৰ (বি.) ধনুৰ জোৰৰ শব্দ (ধৰ্নুক টঙ্কাৰ কয়ল—ৰা.বি.)
টঙ্কাৰি (অস.ক্রি.) ধনুত গুণ লগাই শব্দ কৰি (ধনুক টঙ্কাৰি— ৰা.বি., তুল. ধৰ্নুক টঙ্কাৰি—কী.ঘো.)
টান দিয়ে (সং অস.ক্রি.) টানি, টান দি (কঙ্কাল ফান্দিয়ে টান দিয়ে—অ.ভ.)
টালনা (বি.) টালনি, মূৰত শিখা কপালি—(ভালি টালনা— ৰ.গী.)
টালনি (বি.) কপালি (জুড়াৰ টালনি—ৰ.গী.)
টানি (অস.ক্রি.) আজুৰি, বৰকৈ আঁটি, চোচোৰাই (গোপীক বান্ধয় উড়লে টানি—কে.গো., আনত হৰি টানি—চো.ধ., ধৰি লৈ যাই টানি—ৰ.গী., তুল. নিলস্ত টানি—কী.ঘো.)
টানিয়ে (অস.ক্রি.) টানি নি, টানি টানি (লাসে লাসে উড়ুখল টানিয়ে—অ.ভ.)
টানে (ক্রি.বিণ.) টানকৈ, কঠিন ভাৱে (হৃদয় মাৰে হামো ফুটলো টানে—ৰ.গী.)
টেণ্টন (বি.) টেটোন, ধূৰ্ত্ত, প্রতাৰক, প্রৱঞ্চক (শুন অৰে টেণ্টন কানাই—পি.গু.)

ঠ

ঠ বৰ্ণমালাৰ উনৈশ সংখ্যাৰ আখৰ
ঠমকে (বিণ.) লাহে লাহে, ধীৰে ধীৰে (ঝনকে ঝমকে ঠমকে—ৰা.বি., তাল ঠুকে ঠমকে—ক.হ., বাজই ঠমকে—ৰ.গী.)
ঠমকেকয় (সং অস.ক্রি.) ধীৰে ধীৰে গৈ (ঠমকে কয় ৰয়লাসা—ৰা.বি.)
ঠাই (স্থা.সৰ্ব্ব.) ঠাইত (দেলহ মাৰক ঠাই—ভূ.হ., তোহাক ঠাই—ৰা.বি., সুতলে বণিকঠাই—ভো.বে., মাগে গোপীক ঠাই—ৰ.গী.)
ঠাকুৰ (বিণ.) শ্ৰেষ্ঠ, উত্তম, মালিক (মঞি বাপেৰ ঠাকুৰ—ভূ.লো., দয়াল ঠাকুৰ হৰি—ৰ.গী.)
ঠাকুৰাল (বি.) মহিমা, শক্তি (কে জানিতে পাৰয় তোমাৰ ঠাকুৰাল—ৰ.গী.)
ঠাট, ঠাঠ (বি.) সমূহ, সমাজ (বানৰক ঠাট—ৰা.বি., ঠাঠ প্ৰকট পটু—ৰ.গী.)
ঠাংকাৰ (অনুকা.) ঠাং শব্দ (ঠাংকাৰ শবদে—ৰা.বি.)

ঠান (বিণ.) নিচিনা, দৰে, সদৃশ (ডম্বৰুক ঠান—ৰা.বি., ব.গী.)
ঠাম (স্থা.সৰ্ব্ব.) ঠাইত (ভেলি যোহি ঠাম—পা.হ., পুনু আপুন ঠাম—ব.গী.)
ঠাম (স্থা.সৰ্ব্ব.) ঠাইলৈ, ওচৰলৈ (জনকক ঠাম—ৰা.বি.)
ঠাম (বিণ.) নিচিনা, দৰে, সদৃশ (ডম্বৰুক ঠাম—ভ.)
ঠামহি (স্থা.সৰ্ব্ব.) ঠাইত, ওচৰতে (অমৰ পদ ঠামহি মিলাই—ব.গী.)
ঠামা (স্থা.সৰ্ব্ব.) ঠাইত (কৰু বহুঠামা—পা.হ.)
ঠামুৰা (বিণ.) শুৱনি, সুঠাম (সবহু সব একু ঠামুৰা—ব.গী.)
ঠামে (স্থা.সৰ্ব্ব.) ঠাইত (গোৱাৰিক ঠামে—ভূ.হ.)
ঠাৰ (স্থা.সৰ্ব্ব.) ঠাইত (গোৱাৰিক ঠাৰ—ব.গী.)
ঠাৰে ঠাৰে (বিণ.) ঠায়ে ঠায়ে (ঠাৰে ঠাৰে জয় বাজনা—পা.হ., বিনোদ মিলিছে ঠাৰে ঠাৰে—ব.গী.)
ঠেঙগনা (বি.) প্ৰহাৰ, ঠেলা, হেচা, মুকুটি (হাতে পাৰে ঠেঙগনা মাৰয়—ৰা.বি.)
ঠেঙগনা দিয়ে (সং অস.ক্ৰি.) প্ৰহাৰ কৰি, ঠেলা মাৰি (গোপী সবক ঠেঙগনা দিয়ে—চো.ধ.)
ঠেলা (বি.) ঠেলা হেচা, ওপৰাওপৰি (গোপ ছৱালেৰ ঠেলা—ব.গী.)
ঠেস (বি.) ঠেহ, ৰোহ (হেঠ মাথে ঠেসকয়—পা.হ., দৰ্পে ঠেস কৰি—কে.গো.)
ঠোট (বি.) চৰাইৰ মুখ (বজ্ৰেৰ সমান ঠোট—ব.গী.)

ড

ড বৰ্ণমালাৰ বিশ সংখ্যাৰ আখৰ।
ডগমগী (অনুকা.) ডগমগকৈ জিলিকি থকা, চিক্ মিক্ (কুন্ডল ডগমগী লম্বিত অংশা—ব.গী.)
ডৰি (অস.ক্ৰি.) ডয়কৰি (যাৰ সুমৰনে ডৰি—অ.ভ.)
ডাকি (অস.ক্ৰি.) মাতি, আহ্বান কৰি, উচ্চ শব্দ কৰি (বহ বহ ইন্দ্ৰ বুলি —ডাকি পা.হ.. ডাকি বোলহু—সকলোনাট
ডাকিয়ে (অস.ক্ৰি.) মাতি, আহ্বান কৰি (ডাকিয়ে বোলল—কে.গো., অ.ভ., গোপী সবক ডাকিয়ে—পি.গু.)
ডাগ (বিণ.) দাগ, চিন (যোনী ডাগ ভেল—পা.হ.)
ডাড়িম্ব (বি.) দালিম (ডাড়িম্ব নিবিড়—ৰা.বি.)
ডেৰদিয়া (সং অস.ক্ৰি.) ডেও দি, জাপ মাৰি (ওহি বোলি ডেৰ দিয়া—কা.দ.)
ডোৰ (বি.) ডয়, শংকা (শমনকলাই জীৱ বৰ ডোৰ—ব.গী.)
ডোৰ (বি.) দোল, ৰচি (পাপ পুণ্য এ বড় ডোৰ—ব.গী.)
ডোলি (অস.ক্ৰি.) ওলমি, ওলমি পৰি (ডোলি বিৰাজিত—পা.হ.)

ঢ়

ঢ় বৰ্ণমালাৰ একৈশ সংখ্যাৰ আখৰ।

ঢ়ঙ্কা মাৰি (সং অস.ক্রি.) ঢকা মাৰি, আঘাত কৰি (মুখে কালি চূন ঘসিয়ে ঢ়ঙ্কা মাৰি—ক.হ.)

ঢ়ঙ্কা (বি.) ঢাক বাদ্য (তদনন্তৰ ঢোল ঢঙ্কা—ৰা.বি.)

ঢ়ঙ্গ (বি.) ধেমালি, ৰং ঢং (বচন চৰপটি বঢ়ায়া ঢঙ্গ—কে.গো.)

ঢ়ল ঢ়ল (বিন.) বগা, ধল মাটিৰ নিচিনা বগা (কাচ ঢ়ল ঢ়ল—ব.গী.)

ঢ়লি (অস.ক্রি.) কাটি হৈ, হুঁৰলি (আসন হন্তে ঢ়লি ঢ়লি পৰল—ক.হ., হাঁ হাঁ কৃষ্ণ বুলিয়ে ঢ়লি ঢ়লি পৰল—কে.গো., কোন দিনা ঢ়লি— ব.গী.)

ঢ়াকি (অস.ক্রি.) ব্যাপি, বহুঠাই জুৰি (সব শৰীৰ ঢাকি—পা.হ.)

ঢ়াকি (অস.ক্রি.) আবৰণ দি (হাতে আখি ঢ়াকি—অ.ভ.)

ঢ়াকিয়া (অস.ক্রি.) ব্যাপি, (জগত ঢাকিয়া ঘোৰ—পি.গু.)

ঢ়ান্ডী, ঢ়ান্ঢ়ী (বিণ.স্ত্রীং.) লুধুমী, শকত গাৰ তিৰোতা (অয়ে দাসীক দাসী ঢ়ান্ঢ়ী গোৱাৰী—অ.ভ.)

ঢুলঢুল (অনুকা.) কাহোঁতে কফৰ পৰা হোৱা ধ্বনি (কাস ঢুলঢুল—ব.গী.)

ত

ত বৰ্ণমালাৰ বাইশ সংখ্যাৰ আখৰ।

তঙ্কা (বি.) আতঙ্ক, ভয় (যতয়ে তঙ্ক্যা লঙ্কা—ৰা.বি.)

তচু, তছু (অব্য.) তাৰ, তাতে (ৰতন কেয়ুৰ উজৰ তচু সঙ্গ—পা.হ., নয়ন তচু পাঞ্চবাণ—ব.গী.)

তচু (বা. সৰ্ব্ব.) তোৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ (বিনে চৰণ তচু স্বামী—ব.গী.)

তচু (বা. সৰ্ব্ব.) তাক, তেওঁক, তেখেতক (ধৰল গোপাল পাই তচু লাগ—কে.গো.)

তঞি (বং সৰ্ব্ব.) তই (আৰ কতি যাইবি তঞি—অ.ভ., কিসোধ তঞি—কো.খে., তঞি দেখনা—ব.গী.)

তঞি (বি.) তঁয়া তোকা, তঁয়া হঁয়া (বোলোনাই তঞি—ব.গী.)

তঞিসে (সৰ্ব্ব.) তইহে (তঞিসে চুৰুণী—পি.গু.)

তড়িত (বি.) বিজুলি (তড়িত জড়িত যচ—ক.হ. পা.হ., নৱঘন যৈচে চমকে তড়িত—প.প্র., তড়িত জড়িত যৈচে—কে.গো.)

তত (অব্য.) সিমানবোৰ, তিমান (যত খাইতে পাৰ তত হাযো দেৱৰ—চো.ধ. যত গোপী তত মুৰুতি—কে.গো., যত খুজি তত পাই—ব.গী.)

তত্তকালে (ক্রি.বিণ.) তেতিয়াই, তৎক্ষণাৎ (তত্তকালে চলি জাই—বা.বি., তত্তকালে উঠিকহো—কে.গো., তত্তকালে দোর্যোৰ—কা.দ., কোলে তুলি তত্তকালে—ভূ.লো., তাহে পেখি দাৰুক তত্তকালে—রু.হ.)

তথায়ে (স্থা.সৰ্ব্ব.) তাতে, সেই ঠাইতেই (তথায়ে অন্তৰ্ধান ভেল—কে.গো., তথায়ে খেলাইছিল—ব.গী.)

তথাপিতো (অব্য.) এনে হোৱা সত্ত্বেও, এনেকুৱাতো, (তথাপিতো আমি ভাল—পি.গু., তুল. তথাপিতো আখি ফুটিল তাৰ—কী.ঘো.)

তথি (স্থা.সৰ্ব্ব.) তাত, সেই ঠাইত (লহু লহু মলয় পৱন তথি থিক—কে.গো., তথি শিশুপাল হামাক—রু.হ., তথি কৃষ্ণে কয়লি কি—পা.হ., তথি কৰু গীত—ভ.)

তথি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰ, সেইটোৰ (তথি এক উপায় কহো—রু.হ.)

তথি (স্থা.সৰ্ব্ব.) তালৈ (তথি গিয়া খীৰ উতাৰি—অ.ভ.)

তথিএ, তথিয়ে } (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰ, তাৰ কাৰণে (তেজু তথিয়ে আশ—ব.গী.)

তথিএ, তথিয়ে } (স্থা.সৰ্ব্ব.) তাত, তাতে (তথিয়ে মজিয়ে ৰহু মাঞি—বা.ঝু., তথিয়ে মজাইলো মন—ব.গী.)

তন (বি.) স্তন, ক্ষীৰাধাৰ (তন পান বিনে—অ.ভ.)

তনপানে (অস.ক্রি.) স্তন পান কৰি (তন পানে শুষি মাৰে পুতনা—কে.গো.)

তনয়তোধিক (ক্রি.বিণ.) পুত্ৰতকৈয়ো বেচি (দায়া তনয়তোধিক—ভ.)

তনয়া (বি.) তনয়, পুত্ৰ (মাতুপিতু পতনী তনয়া—ব.গী.)

তনিক (ব্য. সৰ্ব্ব.) তেওঁক, তাক (শ্ৰীকৃষ্ণ তথাপি তনিক—রু.হ.)

তনিকৰ (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰ, তেওঁৰ (তনিকৰ বচন বাধয়ে নাহি পাৰি—রু.হ.)

তপসাই (অস.ক্রি.) তপস্যা কৰি (কত তপসাই তোহাক—কা.দ., কত তপসাই নৰতনু পাই—ব.গী.)

তব (ক্রি.বিণ.) তেন্তে, তেনেহলে (তব কি বান্ধিতে—অ.ভ., তব কি মাৰব হাতে দেহ—ভূ.হ., তব এক উপায়—রু.হ., তব ইহাক নিয়াজাব—পা.হ.)

তব (অব্য.) তেতিয়া, তেতিয়াহে (সাফল জনম তব তোই—রু.হ., তব পুত্ৰক চোড়ি—বা.বি., মিলব মৰণ তব—কে.গো., তব সাফল বড়াই—পা.হ., তব চোড়ি যব হামাক—চো.ধ., হোৱে তব খুচি—ভ.)

তবধ নয়নে (সং অস.ক্রি.) চকু থৰ কৰি, (তবধ নয়নে হেঠ মাথ কয়ল—কে.গো., তুল. তবধ নয়নে চাই—কী.ঘো.)

তবহু (অব্য.) তথাপি, তথাপিও (তবহু ভাৰ্গৱে—বা.বি., তবহু বিমুখ গোপি—কে.গো., তবহু যদি ধুন্টা—কো.খে., তবহু ৰহলি মেৰি—ব.গী., মহিমা তবহু নজান—ভ.)

তম্ভ (বি.) স্তম্ভ, খুটা (মৰকত তম্ভ—পা.হ.)

তম্ভাই (অস.ক্রি.) সম্বৰণ কৰি (শোকক তম্ভাই—কে.গো.)

তম্ভিয়ে (অস.ক্রি.) বৈ, উপেক্ষি (হামাৰ আগে খানিক তম্ভিয়ে—ৰা.বি.)

তজু, তযু (ব্য. সৰ্ব্ব.) তোৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ, তোমাত, আপোনাত (তজু চৰণ—পা.হ., জানি কয়লো তজু আশা—কে.গো., কহলো তজু গুণ—ভ.)

তৰতৰি (ক্রি.বিণ.) থৰ্থৰ্কৈ, ঠক্ঠক্ কৈ (কালো কাম্পে তৰতৰি—অ.ভ.)

তৰণা (বি.) উম্ধাৰ কৰোঁতা (নাহি নাহি ভৱভয় তৰণা—ব.গী.)

তৰসি (ক্রি.বিণ.) ভয়তে (মহিধৰ তৰসি প্রকাম্পে—ব.গী.)

তৰণি (বি.) উম্ধাৰ কৰোঁতা (তৰণি নাহি আনা—ব.গী.)

তৰাস (বি.) ত্ৰাস, ভয় (যৈচে লোক তৰাস—ৰা.বি., বিমোড়ন জনিত তৰাস—ভ.)

তৰাসে (ক্রি.বিণ.) ভয়তে (কাম্পে কৌসিক পৰিয়ে তৰাসে—ৰা.বি.), গোপী তৰাসে কাম্পে—কে.গো.)

তৰি (অস.ক্রি.) উম্ধাৰ হৈ (বাৰিধিতীৰ তৰি—ব.গী.)

তৰে (অব্য.) কাৰণে, হেতুকে (সাঞো কাৰ তৰে—কা.দ.)

তৰ্জ্জনা (বি.) তিৰস্কাৰ, ভৰ্ৎসনা (যশোদা তৰ্জ্জনা কৰিয়ে—অ.ভ.)

তৰ্জ্জিয়ে (অস.ক্রি.) তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰি (গোপী সবক তৰ্জ্জিয়ে—অ.ভ.)

তা (অব্য.) তাকে, সেইটোকে (যে জানো তা কৰব—অ.ভ.), তা আজ্ঞা কৰহ—ৰু.হ., তা দেখহ শুনহ—স.নাট.)

তা (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰ, তেওঁৰ (তা বিনে পতিত তাৰক—ব.গী., তা বিষ লাগি—ভ.)

তাক (সৰ্ব্ব.) তাক, তেওঁক (ব্ৰজবাসী দেখে তাক—ভো.বে., ঠোটত ধৰিয়া তাক—ব.গী.)

তাকৰ (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰ, তেওঁৰ, তেখেতৰ (যাকৰ চাকৰ তাকৰ গুণ—কা.দ.)

তাকৰ (সৰ্ব্ব.) তাক, তেওঁক, (তাকৰ ছোড়াইতে শখ নাহি থিক—ব.গী.)

তাকু (সৰ্ব্ব.) তাক, তেওঁক, তালৈ, তেওঁলৈ (ভকতিক বলে তাকু বন্ধন কাই—অ.ভ., পাচু পাচু তাকু মাধৱ ধাৱে—কে.গো., আৱলি তাকু ধাই—ভ.)

তাকেৰি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰ, তেওঁৰ (তাকেৰি চৰণ ৰেণু লেহু—ব.গী., শংকৰ তাকেৰি অংশ—ভ.)

তাতে (স্থা.সৰ্ব্ব.) সেই ঠাইতে, তাতে (তাতে হামো হৰিণ বেড়াই—ব.গী.)

তাতেসে (ক্রি.বিণ.) তাতেহে, সেই কাৰণেহে (তাতেসে মানবী কায়া—ব.গী.)

তাতো (ক্রি.বিণ.) তাতোকৈয়ো (তাতো কোটি কোটি গুণ—ব.গী.)

তাধিকা ধিঙগা ধোগা } (বি.) মৃদংগৰ বাজনাৰ বোল (তাধিকা ধিঙগা ধোগা—ব.গী.)

তাপিত (কৃদ.বিণ.) বেজাৰ, দুখীত (তাপিত ব্ৰজবধু—কে.গো., তাপিত তনুমন—কা.দ., ভবভয় তাপে তাপিত—ব.গী.)

তামহ (স্থা.সৰ্ব্ব.) তাত, তাতে, তাৰ মাজত (তামহ ৰহ হামো—ব.গী.)

তাৰন, তাড়ন (বি.) শাসন, কোবোৱা কাৰ্য্য (তাড়ন এৰন ন্যাই—অ.ভ.)

তাৰন, তাড়ন (বি.) উদ্ধাৰ বা ত্ৰাণ কৰোঁতা (তাৰন ওহি সংসাৰ—কা.দ., ত্ৰিভুবন কাৰণ তাৰন মাৰণ—বা.বি.)

তাৰনা, তাড়না (বি.) শাসন, (তাড়না কৰিয়ে শিখায়ব—ভৃ.হ.)

তাৰা (বি.) তৰা, নক্ষত্ৰ (তাৰা ঝিকমিক—পা.হ.)

তাৰাসব তাৰাসবে } (সৰ্ব্ব.বহু.) তেওঁলোক, তেওঁলোকে (তাৰাসব হামাক—প.প্ৰ., তাৰাসবে বন্ধন দখ—অ.ভ.)

তাৰাসবক (সৰ্ব্ব.বহু.) তেওঁলোকক, তেখেত সকলক (তাৰাসবক যে বোলল—প.প্ৰ.)

তাৰাসবক (সম্ব. সৰ্ব্ব. বহু.) তেঁওলোকৰ, তেখেতসকলৰ (তাৰাসবক আগে—প.প্ৰ.)

তাৰাসবৰ (সম্ব. সৰ্ব্ব. বহু.) তেঁওলোকৰ, তেখেত সকলৰ (তদনন্তৰ তাৰাসবৰ—প.প্ৰ., তাৰাসবৰ শ্ৰীকৃষ্ণ—অ.ভ.)

তাৰি (অস.ক্ৰি.) উদ্ধাৰ কৰি (কলকী ৰূপে ভকতক তাৰি—কে.গো., নিজ কুল তাৰি—ভ.)

তাৰি (অস.ক্ৰি.) তাৰনা কৰি, মাৰি (গজ চৰৰ তাৰি—ভ.)

তাৰিএ, তাৰিয়ে } (অস.ক্ৰি.) তাৰনা কৰি, মাৰি (তাৰিয়ে বাহুবলে—ভ.)

তাৰে (সৰ্ব্ব.) সেই খিনিকে, সেই খিনিৰে (দিলা আনি তাৰে—ভৃ.লো.)

তাৰে (সৰ্ব্ব.) তাক, তাকে (তাৰে পুচে কানু—ভো.বে., তাৰে পুচিবাৰে লাগি—পি.গু., তাৰে মাৰিবাৰে—অ.ভ., তাৰে দেখি মনে দুখ—ব.গী.)

তাৰে (সৰ্ব্ব.) তালৈ, সেইঠোলৈ (তাৰে নাকৈলো—ব.গী.)

তাৰো (সৰ্ব্ব.) সেইঠোৰো, সেইখিনিও (তাৰো গেল খায়া—ভৃ.লো., তাৰো কণ্টা খাই—ব.গী.)

তালি (বি.) চাপৰি, দুইহাতেৰে কৰা শব্দ (হাতে তালি বজাই—ব.গী., গোপিনী তালি বজাই—চো.ধ.)

তাৱত (ক্ৰি.বিণ.) তেতিয়ালৈকে (তাৱত চাড়লো নাহি—পা.হ.)

তাৱে (অব্য.) তেতিয়ালৈকে (যাৱে বেলি তাৱে লেহু ৰামনাম—ব.গী.)

ত তাৱে (ক্ৰি.বিণ.) পূৰ্ব্বতে, তাৰ আগতে (যাৱত ৰজনী প্ৰসন্ন নাহি হয় তাৱে সত্বৰে—কে.গো.)

তাসম্বাক (সৰ্ব্ব.বহু.) তেওঁলোকক (তাসম্বাক দেখি—ব.গী., তুল. তাসম্বাক কৃষ্ণে—কী.ঘো.)

তাসম্বাত (সৰ্ব্ব.বহু.) তেওঁলোকক (তাসম্বাত কৈবা—প.প্ৰ.)

তাসম্বাৰ (সম্ব.সৰ্ব্ব.বহু.) তেওঁলোকৰ (তাসম্বাৰ অতি সত্বৰে—কে.গো.)

তাসনে (অব্য.) তাৰে সৈতে, তাৰ লগত (তাসনে ৰতিমতি হীনা—ব.গী.)

তাসু (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰ, সেইবোৰৰ (তাসু মাঝে নন্দ সুত—ভো.বে., তাসু বিপাৰিয়ে দন্তা—ভ.)

তাসু (স্থা.সৰ্ব্ব.) তাত, সেই ঠাইত (তাসু পৰল মেৰি—ব.গী., তাসু ৰশমি গণ্ড—ভ.)

তাসু (ব্য. সৰ্ব্ব.) তেওঁলোকক, সিহঁতক (তাসু কিয়ে কালে—ভ.)

তাহা (ক্রি.বিণ.) তালৈকে, সেই ঠাইলৈকে (হামো তাহা খেদব—অ.ভ.)

তাহাতো (ক্রি.বিণ.) তাতকৈ, তাতোকৈ (তাহাতো অধিক সাক্ষাতে—ক.হ.)

তাহে (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তাৰে, তেওঁৰ, তেখেতৰ (তাহে চৰণ চিন্ত চিত্ত লাই—পা.হ.)

তাহে (সৰ্ব্ব.) তাকে, সেইটোকে (তাহে শিৰে ধৰি কহো—প.প্ৰ., তাহে পেখি—ৰা.বি., তাহে শুনি গোপী—কে.গো., তাহে সাৱধানে—সকলোনাট.)

তাহে (সম্ব.সৰ্ব্ব.বহু.) তেওঁলোকৰ, সিহতৰ (তাহে হৃদি ভেদি—ক.হ.)

তাহে (স্থা.সৰ্ব্ব.) তাতে, (তাহে মজোক মন—ব.গী.)

তাহে (ব্য.সৰ্ব্ব.) তেওঁক, তেওঁলোকক (কৈৰ অনাচাৰী গোপী তাহে—কে.গো., তাহে কয়লি উদ্ধাৰ—ভ.

তাহেলাগি (ক্রি.বিণ.) তাৰকাৰণে, সেইকাৰণে (তাহেলাগি তোহো অতয়ে আকুল—পা.হ.)

তাহেক (সম্ব. সৰ্ব্ব.) তেওঁৰ, তেখেতৰ (তাহেক কৃষ্ণ চৰণে—কা.দ., তাহেক লড়ি ছাড়ি—পা.হ., নাহি চাড়বো সখি তাহেক সম্মিত—ব.গী.)

তাহেক (বিণ.সৰ্ব্ব.) তাক, সেইখিনি (তাহেক পাপী সোদৰে দূৰ কয়ল—ক.হ., তাহেক হানি হইতে—অ.ভ.)

তাহেক (ব্য. সৰ্ব্ব.) তেওঁক, তেওঁলোকক (তাহেক অতয়ে—অ.ভ.)

তাহেক নিমিত্তে } (ক্রি.বিণ.) তাৰ কাৰণে, সেই কাৰণে (তাহেক নিমিত্তে কৃষ্ণক অতয়ে—অ.ভ.)

তাহেক লাগি } (ক্রি.বিণ.) তালৈ, সেই ঠাইলৈ (তাহেক লাগি সপৰিবাৰে—কা.দ.)

তাহেত (ব্য. সৰ্ব্ব.) তেওঁত, তেওঁৰ হাতত (তাহেত হামো যুদ্ধে হাৰলো—পা.হ.)

তাহেৰ (বিণ.সৰ্ব্ব.) তাৰ, সেইটোৰ (তাহেৰ চেৰে শ্ৰীকৃষ্ণ—কা.দ.)

তাহেৰ (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তেওঁৰ, তেখেতৰ (তাহেৰ দুখ শুনি—ব.গী., তাহেৰ কুমৰ দোহো—ৰা.বি., হামো সব তাহেৰ—প.প্ৰ.)

তাহেৰি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তেওঁৰ, তেখেতৰ (তাহেৰি দুখশুনি—ব.গী.)

তিনি (সং বি.) তিনি সংখ্যা (দুই তিনি সখী—ৰা.বি.)

তিনি প্ৰহৰেক (সং বি.) তিনি প্ৰহৰ, ছয়ত্ৰিশ মাইল দূৰলৈ (ওহি পাৰিজাতক গন্ধ তিনি প্ৰহৰেক পথ যাই—পা.হ.)

তিৰি, তিৰী (বি.স্ত্ৰীং.) স্ত্ৰী, তিৰোতা (তিৰি বধ ভাগি—পা.হ., শংখচূড় তিৰি চোৰ—কে.গো., পৰ তিৰি পৰ ধনৰ—ব.গী.)

তিৰিমিৰি (অনুকা.) তিৰ্মিৰ্ তিৰ্বিৰনি, জিলিকনি (কৰে তিৰিমিৰি—ব.গী., তুল. কৰে তিৰিমিৰি—কী.ঘো.)

তিলএক (ক্ৰি.বিণ.) তিলমাত্ৰও, অলপমাত্ৰও (মানিনি নসহে তিলএক অপমান—পা.হ., থিৰ নোহে তিলএক—ব.গী.)

তিল একু (ক্ৰি.বিণ.) তিল মাত্ৰও, অলপ সময়ো (তিল একু ৰহয়ে নপাৰি—ব.গী.)

তিলে তিলে (ক্ৰি.বিণ.) তিলমাত্ৰও, ক্ষণমাত্ৰও (নাগুছে এ তিলে তিলে—ব.গী.)

তিলে তিলে কৰি (ক্ৰি.বিণ.) তিল তিলকৈ (তনুক বেঢ়ি তিলে তিলে কৰি—ব.গী.)

তিলেকে, তিলএকে (ক্ৰি.বিণ.) ক্ষন্তেকতে, অলপ সময়তে (জান তিলেকে মৰণ মিলে—ব.গী., তিল একে মিলল কামৰূপ ৰাজ—পা.হ.)

ত্ৰিবলিত (কৃদ.বিণ.) পেট আৰু কন্ঠাদিৰ তিনিৰেখা (ত্ৰিবলিত অংগ ভংগ—ব.গী.)

ত্ৰিবলি বলিত (কৃদ.বিণ.) তিনিটা ভাঁজ, ত্ৰিভংগ (ত্ৰিবলি বলিত কটি কন্ধ—ৰু.হ., ত্ৰিবলি বলিত অংগ—ব.গী.)

তীৰ (বি.) অস্ত্ৰ, তৰোৱাল, শৰ (হাতে তীৰ ধনু—ৰু.হ.)

তীৰ (বি.) পাৰ, কিনাৰ (বাৰিধিতীৰ তৰি—ব.গী.)

তীৰিথ (বি.) তীৰ্থ, পুণ্যস্থান (তীৰিথ বৰত তপ—ব.গী.)

তীৰে তীৰে (ক্ৰি.বিণ.) পাৰে পাৰে, দাতিয়েদি (যমুনাক তীৰে তীৰে—চো.ধ.)

তুতি (বি.) স্তুতি, মিনতি (কৰযোৰি তুতি বোলল—ৰা.বি., বহুত তুতি কয়ল—অ.ভ., তুতি নতি কৰিয়ে—ৰু.হ., তুতি নতি কতিলাই—পা.হ.)

তুমহি (ব্য. সৰ্ব্ব.) তুমি, তুমিহে (তুমহি অখন্ডিত—ভূ.হ., তুমহি একু পালক—ব.গী., তুমহি বড়ি লাজ—ভ.)

তুমি (ব্য. সৰ্ব্ব.) তুমি (জানিলো আসিলা তুমি—পি.গু.)

তুমিসব (ব্য. সৰ্ব্ব.বহু.) তোমালোক, তোমালোকে (তুমি সব ভকতৰ হেনয় লক্ষণ—প.প্ৰ., তুমি সব ভাল জানা—ব.গী.)

তুমিসে (ব্য. সৰ্ব্ব.) তুমিহে (তুমিসে অকাৰণ—কা.দ.)

তুৰ (বি.) তুল্য, তুলনা (যাহে নুহি তুৰ—পা.হ.)

তুল (বি.) তুল্য, তুলনা (নাহি নাহি ওহি তুল—কা.দ., ৰূপে তুল নুহি যাৱা—ব.গী.)

তুলনা (বি.) সাদৃশ্য (সঙেগ তুলনা তনু—ব.গী.)

তুলি (অস.ক্রি.) ডাঙি, উত্তোলন কৰি (ওহি বুলি কুঠাৰ তুলি—ৰা.বি., শূল তুলি হাতে—কে.গো., ধৰবো বুকে তুলি—কা.দ., কোলাত লৈলা তুলি—ব.গী., তুলি মন্দৰ—ভ.)

তুলিয়াৰে (অস.ক্রি.) তুলি, ডাঙি (বোকে তুলিয়াৰে—কে.গো.)

তুলিয়ে (অস.ক্রি.) তুলি, ডাঙি (আপোন ৰথে তুলিয়ে—পা.হ.)

তুৱা (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমাৰ, আপোনাৰ (তুৱা সম সৌভাগিনী—পা.হ., তুৱা দৰসনে—ৰা.বি., তুৱা পাৱে শৰণ হামাৰি—ভূ.হ., তুৱা পাৱে অতয়ে সাধি—কা.দ., তুৱা পদ পংকজ আগ—কে.গো., বাধক তুৱা নাম—ব.গী., তুৱা গুণ নাম—ভ.)

তৃপিতি (বি.) তৃপ্ত (কৃষ্ণ বাক্যামৃতে তৃপিতি হুয়া—কে.গো., তুল. তৃপিতি কৰে আমাক—কী.ঘো.)

তেখনে (অব্য.) তেতিয়া, তেতিয়াই (তেখনে কোল হস্তে—অ.ভ., শত্রুক তেখনে কন্ধ পাত—পা.হ., তুল. তেখনে আল্টাইল গয়া—কী.ঘো.)

তেজি (অস.ক্রি.) এৰি, ত্যাগ কৰি (কৃষ্ণ চৰণ তেজি—প.প্র., তেজি আটাস—ৰা.বি., তেজি সুন্দৰী ৰাধে—ৰা.বু., ভজ তেজি মায়া—ব.গী., তেজি নিজ পুৰ—ভ.)

তেজিয়া (অস. ক্রি.) এৰি, ত্যাগ কৰি (ধৰিলা তেজিয়া বাৰিকৰে—অ.ভ., সব তেজিয়া তেৰি—কা.দ.,হেন কিৰিষি তেজিয়া মনাই—ব.গী.)

তেঞো (ব্য..সৰ্ব্ব.) তেওঁ, তেখেত (তেঞো নাহি ঘৰে—ভূ.লো.)

তেবেসে (অব্য.) তেতিয়াহে (তেবেসে কিৰিষি ফলে—ব.গী.)

তেমনে (অব্য.) তিহকে, তিমানে, সেয়ে (যেমনে বুলি তেমনে হয়—ব.গী.)

তেৰা (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তেওঁৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ (তেৰা দৰসন কৈচন—ক.হ., তেৰা বালাই লঞ—অ.ভ., দাসী ভেলো তেৰা—ৰা.বু., কাহে ভকতি কৰো তেৰা—ব.গী.)

তেৰি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ (তেৰি সতত কৰু—কা.দ., সকল নিগম তেৰি—ৰা.বু., তেৰি কিংকৰী ভেলো—কে.গো., তেৰি মনোৰথ জানি—ৰা.বি., কৰতু কতনা তেৰি—ক.হ., অগনগজগ তেৰি—ব.গী., পাৱে পৰি তেৰি—ভ.)

তেৰে (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ (তেৰে দাস কিয়ে—ভ.)

তেহো	(ব্য.সৰ্ব্ব.) সি, তেওঁ, তেখেত (তেহো স্বামীক বোলল—ক.হ., তেহো কৃষ্ণক ওহি—অ.ভ.)
তৈছে	(অব্য.) তেনেকৈ, তেনে ধৰণে (বিষয় লুবুধ মন তৈছে অথিৰ—ব.গী.)
তোই, তোয়ি	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ (লেলো অব তোই—পা.হ., চিন্তোহো চৰণক তোই—কা.দ., সাফল তব তোই—ৰা.বি., বিপৰীত কৌতুক তোই—কে.গো., সেবহো তোই—ব.গী., কৰোহো কাতৰ তোই—ভ.)
তোই	(বি.) তোয়, পানী, জল (তৰঙ্গিণী সবৰহু অচলিত তোই—ব.গী.)
তোহ্মাৰ, তোমাৰ	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমাৰ (কতনো সহিবো মঞি তোহ্মাৰ ঝগড়া—পি.গু., সংসাৰ কূপত পৰিয়া তোমাৰ—ব.গী., তুল. তোহ্মাৰ আমাত আছে—কী.ঘো.)
তোহ্মাৰে তোমাৰে	(সম্ব. সৰ্ব্ব..) তোমাৰ (দাসী সকল তোহ্মাৰে—ভূ.লো., নামলৈতে নপাৰো তোমাৰে—ব.গী.)
তোমাতেসে	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমাৰহে, তোমাৰ (তোমাতেসে হন্তে—কা.দ.)
তোৰ	(সম্ব.সৰ্ব্ব.)তোৰ, তোমাৰ (তোৰ মাথা খাইবো—কে.গো., মুখহি সাখী তোৰ—চো.ধ., হৰি সেৱক তোৰ—ব.গী.)
তোৰাক	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমাৰ, আপোনাৰ (তোৰাক নিমিত্তে হামাৰ মন—কে.গো.)
তোৰাসব	(ব্য. সৰ্ব্ব.বহু.) তোমালোক, আপোনালোক (তোৰা সব পৰম পন্ডিত—প.প্ৰ.)
তোৰাসবক	(সম্ব.সৰ্ব্ব.বহু.) তোমালোকৰ, আপোনালোকৰ (তোৰাসবক পতি পুত্ৰে—প.প্ৰ., তোৰাসবক গাৱে কি—অ.ভ., তোৰাসবক প্ৰসাদে যদি—ৰা.বি., তোৰাসবক মনোৰথ পুৰি—কে.গো.)
তোৰাসবক	(ব্য. সৰ্ব্ব.বহু.) তোমালোকক, আপোনালোকক (তোৰাসবক হামো এক—অ.ভ.)
তোৰাসবৰ	(সম্ব.সৰ্ব্ব.বহু.) তোমালোকৰ, আপোনালোকৰ (তোৰাসবৰ প্ৰেম ভকতি—প.প্ৰ.)
তোৰাসবে	(ব্য. সৰ্ব্ব. বহু.) তোমালোকে, আপোনালোকে (তোৰা সবে কি দেখল—প.প্ৰ., তোৰাসবে কিসক—ভো.বে., তোৰাসবে কৈছন—অ.ভ.)
তোৰে	(ব্য. সৰ্ব্ব.) তোক, তোমাক (আজু নচাড়িবো তোৰে—ভূ.লো.)
তোৰে	(সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোৰ, তোমাৰ (আৰ লাগ নচাড়িবো তোৰে—অ.ভ., হৰি চৰণ তোৰে—ব.গী.)
তোলাই	(অস.ক্ৰি.) তুলি দি, বেচি কৰি দি (কুচবলি কহো ৰোষ তোলাই—ভ.)

তোহাক লাগি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমালৈ, আপনালৈ (তোহাকলাগি ৰহৈছে—ৰা.বি., তোহাক গুণ সুজয়ে—পা.হ.)

তোহাক (ব্য. সৰ্ব্ব.) তোমাক, আপোনাক (তোহাক বিবাহ কৰব—ৰা.বি., তোহাক এ আখিয়ে—ক.হ.)

তোহাকেৰি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমাৰ, আপোনাৰ (থিক তোহাকেৰি ভাগ—ভূ.হ.)

তোহাত (ব্য. সৰ্ব্ব.) তোমাত, আপোনাত (তব তোহাত বধ দিয়ে—ক.হ.)

তোহাৰ (সম্ব. সৰ্ব্ব.) তোমাৰ, আপোনাৰ (তোহাৰ মনোৰথ সাফল ভেল—ৰা.বি.)

তোহাৰি (সম্ব.সম্ব.) তোমাৰ, আপোনাৰ (তোহাৰি চৰণে মন—প.প্ৰ., তোহাৰি পাৱে লাগো—ৰা.বি., তোহাৰি বচনে—পা.হ., তোহাৰি চৰণে—ভ.)

তোহাৰি (ব্য. সৰ্ব্ব.) তোমাক, তোক (আৰ নেদেখো তোহাৰি—কা.দ.)

তোহি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমাৰ, আপোনাৰ (তোহি মহিমা কহতু নাহি অন্ত—ক.হ.)

তোহো (ব্য. সৰ্ব্ব.) তুমি, আপুনি (তোহো ৰাজনন্দিনী—ৰা.বি., তোহো যব দ্বাৰকাপুৰ গিয়া—ক.হ., তোহো জগবাস—ভ.)

তোহো (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোমাৰ, আপোনাৰ (বুঝলোহো জানলোহো তোহো বেৱহাৰা—পা.হ., তোহো বিনে নাহি আন—ব.গী., তোহো বিনে কেৱ—ভ.)

তোহো (ব্য. সৰ্ব্ব.) তোমাক, আপোনাক (দেলোহো নাহি তোহো পাৰিজাত—পা.হ., তোহো নাহি' জানিয়ে দংসল—কা.দ.)

তোহোৰ (সম্ব.সৰ্ব্ব.) তোৰ, তোমাৰ, আপোনাৰ (তোহোৰ মুখত গন্ধ—পি.গু.)

তোহোসব (ব্য. সৰ্ব্ব.বহু.) তোমালোক, আপোনালোক (তোহোসব পৰম ভাগ্যৱতী—প.প্ৰ., তোহোসব পৰম ভকত—কে.গো.)

তোহোসবে (ব্য. সৰ্ব্ব.বহু.) তোমালোকে, আপোনালোকে (তেহোসবে কিছু—কা.দ.)

থ

থ বৰ্ণমালাৰ তেইশ সংখ্যাৰ আখৰ।

থৰথৰ (ক্ৰি.বিণ.) থৰ্‌থৰ্‌কৈ (ফণধৰ থৰথৰ—ব.গী.)

থাকি (অস.ক্ৰি.) উপস্থিত হৈ, বৈ (হামো হৃদয়ে থাকি—প.প্ৰ., তুল. ৰাজাৰ দণ্ডিত থাকি—কী.ঘো.)

থান (বি.) স্থান, ঠাই (হৃদয়ে থান লভি কহো—কে.গো., হামাক থান নাহি দেৱব—প.প্ৰ.)

থাপি (অস.ক্ৰি.) থাপনা কৰি, বহুৱাই, পাতিদি (থাপি বিভীষণ পাট—ৰা.বি., তাসু উদৰে থাপি—ভো.বে., কপোলে থাপি—কে.গো., থাপি গয়ো নিজ—ভ.)

থাপিয়া (অস.ক্ৰি.) থাপনা কৰি (দখিন কোমল কৰ থাপিয়া—ব.গী.)
থালি (বি.) পাত্ৰ, বস্তুৰখা যতন (ঘুসি দিয়ে থালি ভৰিয়ে—অ.ভ.)
থিত (বিণ.) স্থিৰ, সিদ্ধান্ত (কৰিতে নপাৰোথিত—ব.গী.)
থিয় (বিণ.) উপস্থিত, (কোটি মদন আগে নুহি থিয়—প.প্ৰ.)
থিৰ (বিণ.) স্থিৰ, অচল (থিৰ নোহে কায়া—অ.ভ., হাত পাৱ থিৰ নোহে—পা.হ., হাত পাৱ থিৰ ভেল—ক.হ., তনু মন নোহে থিৰ—ৰা.বি., থিৰ মন কয়—ভ.)
থুকি (অস.ক্ৰি.) থুক্ থুক্ শব্দ কৰি (তাল কৰতাল থুকি—কা.দ.)
থুল (বিণ.) থুলন্তৰ, শকত আৱত (কায়া থুল শূল তুলি হাতে—কে.গো.)
থেকেচায়া (অস.ক্ৰি.) থেকেচামাৰি (থেকেচায়া থৈয়াকহো—অ.ভ.)
থৈয়া (অস.ক্ৰি.) থৈ, ৰাখি (আৰ কৰিয়া থৈয়া—ভূ.হ., বান্ধি থৈয়া তোৰে—ব.গী.)
থৈয়াকহো (অস.ক্ৰি.) থৈ, ৰাখি (মাটিত থেকেচায়া থৈয়াকহো—অ.ভ.)
থোৰ (বিণ.প.) সামান্য, অলপমান, কিঞ্চিৎ (মানিক দসন তথি থোৰ—পা.হ., জীৱন নাৰহে থোৰ—ব.গী.)
থোৰে (বিণ.প.) সামান্য, অলপমান (আজু থোৰে অপৰাধ কয়ল—অ.ভ., থোৰে কৰুণা কৰু মোই—ব.গী., তাৰলি কুণ্ড থোৰে ভগৱানে—ভ.)
থোসমোস (বিণ.প.) নিৰুত্তৰ, শব্দহীন (ৰহলি কয়ে থোসমোস—ভূ.হ.)

থোসমোস কয় } (অস.ক্ৰি.) ঠট্মট্ খাই, নিৰুত্তৰ হৈ (হামো পুচিতে থোসমোস কয়—ভূ.হ.)

দ

দ বৰ্ণমালাৰ চৌবিশ সংখ্যাৰ আখৰ।
দই (বি.) দৈগাখীৰ (এনে এনে কত কিনিছো দই— কো.খে.)
দখিন (বি.) দক্ষিণ (স্ত্ৰীৰ দখিন— কা.দ., দখিন কোমল কৰ থাপিয়া— ব.গী.)
দগধ (কৃদ.বি.) দগ্ধ, পোৰনি (অধিকে দগধ প্ৰাণ— কা.দ. গুনিতে দগধ ভৈল জীৱ— ব.গী.)
দংসি (অস.ক্ৰি.) দংসন কৰি, খোটমাৰি (শ্ৰীকৃষ্ণক দংসি— কা.দ.)
দণ্ড (অস.ক্ৰি.) দণ্ডবৎ হৈ, (কয়লি আগু দণ্ড পৰনাম— প.প্ৰ.)
দণ্ডন (বি.) দণ্ড কৰোঁতা, শাস্তি দিওঁতা (পাষণ্ড দণ্ডন— কা.দ.)
দণ্ডৱতে (ক্ৰি.বিণ.) দণ্ডাকাৰে (দণ্ডৱতে পৰি নমস্কাৰ— প.প্ৰ., দণ্ডৱতে বাৰুম্বাৰ— অ.ভ., পৰল দণ্ডৱতে— ৰা.বি.)
দণ্ডিয়া (অস.ক্ৰি.) দণ্ড কৰি, শাস্তি দি (দণ্ডিয়া মাগন লৈবো— কো.খে.)

দণ্ডিয়ে (অস.ক্রি.) দণ্ড কৰি, শাস্তি দি (দণ্ডিয়ে ৰাজকুল— ভ.)
দণ্ডে (ক্রি.বিণ.) এক দণ্ড মানতে (ভয়ে দণ্ডে যুগ জাই— ৰু.হ.)
দন্তা (বি.) দাঁত (তাসু বিপাৰিয়ে দন্তা— ভ.)
দমি (অস.ক্রি.) দমন কৰি (কালিসৰ্পক দমি— কা.দ.)
দমিয়ে (অস.ক্রি.) দমন কৰি (কালিক দমিয়ে— কা.দ.)
দয়াল (বি.) দয়ালু (দৰসন দেহু দয়াল— কে.গো, দীন দয়াল— ব.গী., ঐছন দয়াল—ভ.)
দয়ালা (বি.) দয়ালু (খেলে সোহি দয়ালা— ভূ.লো.)
দৰ (বি.) খাল, গহ্বৰ (চাৰু উদৰ দৰ— পা.হ.)
দৰ (বি.) ভয়, আশংকা (কহয় মাধৱ ওহি দৰ— ব.গী.)
দৰপ (বি.) দৰ্প (ইন্দ্র দৰপ কৰু চুৰ— ৰু.হ.)
দৰসন (বি.) দৰ্শন (দৰসন দেহু দয়াল— কে.গো., কৈছে কেশৱ দৰসন হোই— ৰু.হ.)

দৰসনে (ক্রি.বিণ.) দেখা মাত্রেই (তুৱা দৰসনে হামাৰ— ৰা.বি., হামাৰ ভকতক দৰসনে— অ.ভ., দূৰ গেল তুৱা দৰসনে— কা.দ., দৰসনে পাপ বিনাস— ভ.)
দৰসি (অস.ক্রি.) দেখুৱাই (মনুষ্য চেষ্টা দৰসি— কা.দ.)
দৰসিয়া (অস.ক্রি.) দেখুৱাই (দৰসিয়া লীলা— ব.গী.)
দৰসিয়ে (অস.ক্রি.) দেখুৱাই (দৰসিয়ে হাস— ৰু.হ., বিক্রম দৰসিয়ে— কে.গো., মনুষ্য চেষ্টা দৰসিয়ে— কা.দ.)

দৰসিয়ে কহো (সং.অস.ক্রি.) দেখুৱাই (ৰতিৰস দৰসিয়ে কহো— ভ.)
দৰসে (অস.ক্রি.) দেখুৱাই (কৰে লীলাগতি দৰসে কেলি— কে.গো.)
দৰ্পিত (কৃদ.বিণ.) দৰ্পী, দৰ্পযুক্ত (দৰ্পিত সুৰমুনি— ভ.)
দলন (বি.) দলন কৰোঁতা, নাশ কৰোঁতা (দানব দলন— কে.গো., কন্দৰ্প দৰ্প দলন— ৰা.বি.)
দলিত (কৃদ.বি.) দল বান্ধি থকা (দলিত অঞ্জন— ব.গী.)
দশহি (বিণ.) দহ প্রকাৰে (দশহি ৰূপ চাই— ভ.)
দহনু (বি.) দমন কৰোঁতা (শ্যাম কাম দহনু— ব.গী.)
দস্তৰি (বি.) মান, সম্মান (দস্তৰি ভাঙিয়ে— ভ.)
দাই, দায় (বি.) দায়, জগৰ, অপৰাধ (অব যব দায়— কো.গো., ছুটে অন্ত কেৰি দাই— ব.গী.)
দানে (বি.) দান (ভকতি আমিয়া মাগো দানে— ব.গী.)
দাড়ি (বি.) দাড়ি, গোঁফ (ভোডোকাৰ দাড়ি নখ— প.প্র., দাড়ি গুম্ফ— ৰু.হ.)

দান্ত (বি.) দন্ত, দাঁত (ওষ্ঠ কামুৰি ধৰি দান্ত— অ.ভ., দান্ত কামুৰি খাই— কে.গো., উপাৰল দান্ত— ক.হ., ভুল, কাৰো দান্ত সাৰে— কী.ঘো.)

দাপে (অস.ক্রি.) দৰ্প কৰি (খেলল দাপে— ৰা.বি.)

দায়া (বি.) দয়া, স্নেহ (আজু কয়লি দেৱ দায়া— কা.দ., নাহি কৰত ভূত দায়া— ব.গী., দায়াতনয় অধিক— ভ.)

দাস দাস (বিণ.) দাসৰো দাস (দাস দাস বুলি— ব.গী.)

দাসক দাস (বিণ.) দাসৰো দাস (দাসক দাস কয়— ভো.বে.)

দাসকি (বি.) দাস, ভৃত্য, সেৱক (জগন্নাথকি দাসকি— ভো.বে.)

দাসকু দাস, দাসকু দাসা (বিণ.) দাসৰো দাস (হামো দাসকু দাস— ব.গী., ভ., তাহে হামো দাসকু দাসা— ব.গী.)

দাসা (বি.) দাস, ভৃত্য, সেৱক (কহওহি কেশৱ দাসা— ক.হ.)

দাসীক দাসী (বিণ.স্ত্ৰীং.) দাসীৰো দাসী (অয়ে দাসীক দাসী— অ.ভ., ভূ.হ.)

দাসে (বি.) ভৃত্যই, চাকৰে (দীন মাধৱ দাসে কই— অ.ভ.)

দাহক (বি.) দাহ কৰোঁতা (এ দুখ দাহক— কা.দ.)

দিতে (ক্রি.বিণ.) দিয়াৰ কাৰণে (সখী সব বোধ দিতে— ক.হ.)

দিয়া (অস.ক্রি.) দি, প্ৰদান কৰি (কৃষ্ণক আগু দিয়া— ক.হ., অলংকাৰ দিয়া— ভূ.হ., দিয়া পঠায়— পা.হ.)

দিয়ে, দিয়ে কহো (অস.ক্রি.) দি, প্ৰদান কৰি (নানাবিধ নৈবেদ্য দিয়ে— ক.হ., হামাক কলংক দিয়ে— চো.ধ., গালে হাত দিয়ে— অ.ভ., সুবৰ্ণ পংকজ মালা হাতে দিয়ে কহো— ৰা.বি.)

দিয়ে (অস.ক্রি.) পিন্ধাই, পিন্ধাই দি (কুসুম মালা দিয়ে— ৰা.বি.)

দিনে দিনে (ক্রি.বিণ.) প্ৰতি দিনে (দিনে দিনে দৃঢ়বন্দী— ব.গী.)

দিৱস ৰয়নি (ক্রি.বিণ.) দিনে ৰাতিয়ে (দিৱস ৰয়নি হৰি— ক.হ.)

দিৱস সময়ে কহো (ক্রি.বিণ.) দিনতে, দিন দুপৰতে (দিৱস সময়ে কহো ৰাজ বাটে— ভূ.হ.)

দিৱসে (ক্রি.বিণ.) দিনৰ ছোৱাত (দিবসে বিষয় বিয়াকুল— ব.গী.)

দিৱসে (ক্রি.বিণ.) দিন দুপৰতে (দিশ দশ দিবসে আন্ধাৰি— ব.গী.)

দিমদিমি (অনুকা.) দিম্ দিম্ বা দুমদুমু শব্দ (মৃদংগ দিমদিমি— কা.দ.)

দিশপাশা (ক্রি.বিণ.) চাৰিওফালে (চাহে চকিত দিশপাশা— কে.গো.)

দীপিত (বিণ.) দীপ্ত (শ্যাম মূৰুতি দীপিত পীতবাস—প.প্ৰ.)

দুই (সং.বি.) দুই, দুটা, দুজনী (দুই তিনি সখী ঘসায়ে— ৰা.বি., দুই দণ্ড সৰ্পক— কা.দ.)

দুখানি (সং.বি.) দুখন, দুটা (মানিক জিনিয়া জ্বলে দুখানি অধৰ— ভূ.লো.)
দুখিনী (বি.স্ত্রীং.) দুখ ভাৰযুক্তা (ফোকাৰে দুখিনী— কা.দ.)
দুজা (সং.বি.) দুটা, দুখন (মাঞি সেবহো ৰাম চৰণ দুজা— ব.গী.)
দুধ (বি.) দুগ্ধ এৱাঁ গাখীৰ (সব দধি দুধ খাই— পি.গু., দধি দুধ ঘৃত— ব.গী.)
দুনাই (ক্রি.বিণ.) আকৌ, পুনৰ (কৃষ্ণ ভেটব দুনাই— ব.গী., তুল. দুনাই দুনাই দেই ধাৰ— কী.ঘো.)
দুনিয়া (বি.) জগত, পৃথিবী (মায়াময় সয়ল দুনিয়া জানি— ব.গী.)
দুমদুম ((অনুকা.) দুম্‌দুম্ শব্দ (দুমদুম দুন্দুভী— ব.গী.)
দূৰ (বিণ.) বেয়া, অসৎ (হামাক বোলত দূৰ চোৰা— ভূ.হ.)
দূৰ (অস.ক্রি.) আঁতৰি, (ৰয়নি দিৱসে দূৰ আৰি যাৱত— ব.গী.)
দূৰ (বিণ.) নিলুগ, আঁতৰ (শ্রম দূৰ কয়ল—কে.গো. কৰ্ম্ম গৰ্ব্ব দূৰ কয়ল— প.প্র., কৈচন দূৰ কয়ল—অ.ভ., দূৰ কৰি হৰি—ব.গী., দূৰ কৰ মল্ল বাদ্য—ভ.)
দূৰ কৰিকহো (সং.অস.ক্রি.) আঁতৰ কৰি (হ্রদ হন্তে দূৰ কৰি কহোঁ— কা.দ.)
দুৰন্ত (বিণ.) প্রবল, ভয়ানক (দুৰন্ত বিষবীর্য্য— কা.দ., দুৰন্ত চিন্তায়ে পীড়ল— ৰু.হ., ৰা.বি.)
দুৰবলি (বি.স্ত্রীং.) দুর্ব্বলী, বল শক্তিহীনা (গোপী দুৰবলি ভেলি— কে.গো.)
দুৰিত (বি.) পাপ, বাসনা (দুৰিত সঞ্চিলো— ব.গী.)
দুৰ্ভগা (বিণ.স্ত্রীং.) এলাগী, দুৰ্ভগীয়া (তোহো দুৰ্ভগা ভেলি— পা.হ.)
দেখ নেদেখা (বিণ.) চক্‌মক্, অস্থিৰ পোহৰ (উজুৰি দেখ নেদেখা— ৰা.বি.)
দেখাই (অস.ক্রি.) দেখুৱাই, প্রদর্শন কৰি (ওহি ইন্দ্রক দেখাই— পা.হ., প্রাণবন্ধু দেহু দেখাই— কে.গো.)
দেখায়া (অস.ক্রি.) দেখুৱাই, প্রদর্শন কৰি (মনুষ্য চেষ্টা দেখায়া— পা.হ., অ.ভ.)
দেখি (অস.ক্রি.) দেখি, দেখিও, দেখা পায়ো (মধুৰ মূৰুতি দেখি— ৰা.বি., দেখি নেদেখস আন্ধা— ব.গী.)
দেখিয়া, দেখিয়ে } (অস.ক্রি.) দেখি, চাই (ব্রাহ্মণী সবক দেখিয়া— প.প্র., পৰম বিক্রম দেখিয়ে— ৰা.বি., তাহে দেখিয়ে ব্রাহ্মণ— ৰু.হ., যশোৱাক দেখিয়ে— ভূ.লো., একা দেখিয়ে— ভূ.হ., বিক্রম দেখিয়ে— ভ.)
দেখিতে (ক্রি.বিণ.) দেখা মাত্রেই, দেখা পোৱা মাত্রে (সে পাপীক দেখিতে— ৰু.হ., কুমাৰ দোহো দেখিতে— ৰা.বি.)
দেখিতে (অস.ক্রি.) চাই, নিৰীক্ষণ কৰি (হামাক দেখিতে ওহি— ৰু.হ.)
দেখু (ক্রি.বিণ.) দেখোঁ বাক, চাওঁবাক (দেখু তোহাক কমনে— অ.ভ., দেখু তোহাক স্বামী— পা.হ.)

দেৱকু দেৱতা (বিণ.) দেৱতাৰো দেৱতা (দেৱকু দেৱতা কৃষ্ণক— প.প্ৰ.)

দেৱকু দেৱা (বিণ.) দেৱতাৰো দেৱতা (কৃপাময় দেৱকু দেৱা— ভু.লো., সোহি দেৱকু দেৱা— ৰা.বি., যো হৰি দেৱকু দেৱা— ভ.)

দেৱদেৱা (বিণ.) দেৱতাৰো দেৱতা (সোহি মোহি পতি দেৱদেৱা— ৰু.হ.)

দেৱৰে (বি.) স্বামীৰ ভায়েকে (স্বামী দেৱৰে শ্বাৰ— কে.গো.)

দেৱে (বি.প.) দেৱতাই, দেৱতায়ো (দেৱে নাহি পাই— ব.গী.)

দেহা (বি.) দেহ, শৰীৰ (দহে দেহা সব আগিয়া— প.প্ৰ., দেখহু খীন দিনে দিনে দেহা— ব.গী.)

দেহু (বি.) দেহ, শৰীৰ (দেহু দহে কাম আগি— কে.গো.)

দোকানি (বি.) বিপণিক, বস্ত বিক্ৰী কৰোঁতা (ভাৰত হাটত আছে অনেক দোকানি— ব.গী.)

দোঘোৰ (বিণ.) প্ৰবল, বেচি (তন্তকালে দোৰ্ঘোৰ— কা.দ.)

দোঙগা দিয়ে (সং.অস.ক্ৰি.) উলাহি, দাঙি দি (ধনুক দোঙগা দিয়ে— ৰা.বি.)

দোলি (অস.ক্ৰি.) জোকাৰ খাই, লৰচৰ কৰি (হাণ্ঠিতে কুণ্ডল দোলি দোলি— কে.গো.)

দোৱাজ (ক্ৰি.বিণ.) পুনৰ, আকৌ (নন্দে দোৱাজ মাতিতে নাহি পাৰল— অ.ভ.)

দোৱাৰা (অব্য.) দ্বাৰা, হতুৱাই (গজ চৰৱ তাৰি কৃষ্ণ দোৱাৰা— ভ.)

দোহাই (বি.) শপত বাক্য (কংসৰাজাক দোহাই জানব— কো.খে.)

দোহো (সং.বি.) দুই, দুটা, দুজন (কৃষ্ণ হস্তে দোহো দেৱতা— অ.ভ., মুদি ৰহু দোহো নয়না— কে.গো., দোহো ৰাকচে— ৰা.বি., দোহো এক বয়স— ৰু.হ., লোভ মোহ দোহো বাঘ— ব.গী.)

ধ

ধ বৰ্ণমালাৰ পঁচিশ সংখ্যাৰ আখৰ।

ধতি (বি.) চুৰিয়া (পাট ধতি পীত— প.প্ৰ., পীত পট ধতি— ব.গী.)

ধনি (বি.স্ত্ৰীং.) প্ৰেমিকাই, গাভৰুৱে (দেখি মুনিক ধনি— পা.হ., শুনি ধনি বচন— ৰু.হ.)

ধৰম (বি.) ধৰ্ম্ম (ধৰম দুৰ গেল— কে.গো., ধৰম অৰ্থ কাম— ব.গী., ধৰম শিৰোমণি— ভ.)

ধৰমা (বি.) ধৰ্ম্ম (যতয়ে পৰমা ধৰমা কৰমা— কা.দ.)

ধৰা, ধড়া (বি.) কটি বস্ত্ৰ বা ডিঙিত মেৰিয়াই দিয়া কাপোৰ (পীত ধৰা নেত— ভো.বে., পিন্ধন নেতেৰ ধৰা— ব.গী.)

ধৰি (অস.ক্ৰি.) ধাৰণ কৰি (কৃষ্ণক গলে ধৰি— পা.হ., মধুৰ অধৰে ধৰি— কা.দ., বাহুমেলি ধৰি— ৰা.বি., ধৰি ধৰি সমৰক ধাৱে— ব.গী., মায়া নৰতনু ধৰি— ভ.)

ধৰিয়া } ধৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) ধৰি, ধাৰণ কৰি (ধৰিয়া নটবেশ— কে.গো., ঠোটত ধৰিয়া তাক— ব.গী., হাতে ৰাখি ধৰিয়ে— অ.ভ., সাদৰে ধৰিয়ে— ক.হ., ইন্দ্ৰ বজ্ৰ ধৰিয়ে— পা.হ., মধুৰ ৰূপ ধৰিয়ে— ব.গী.)

ধৰিকহো (সং.অস.ক্ৰি.) ধৰি, ধাৰণ কৰি (চৰণে ধৰিকহো— বা.বি., এক গোপীক ধৰিকহো— কে.গো., তাহে শিৰে ধৰিকহো— প.প্ৰ., হৃদয়ে ধৰিকহো— ভ.)

ধৱলি (বিণ.) বগা, গোহৰ (নিশি ধৱলি অধিক— কে.গো., বিকসিত ধৱলি বৰণ— ব.গী.)

ধন্ধ (বি.) চিন্তা, আশংকা, বিমোৰ (চাড়হু ধন্ধ— ব.গী.)

ধাই (অস.ক্ৰি.) খেদি, খেদামাৰি (আৱাল তাকু ধাই— ভ, জানল আৱল মাধৱ ধাই— পা.হ.)

ধাতু (বি.) প্ৰাণবায়ু (স্বামীক ধাতু প্ৰাণ— কা.দ., ফুঁিক ফুঁিক ধাতু আনল— ক.হ., তুল. অন্তৰীক্ষ ভৈল ধাতু— কী.ঘো.)

ধান্ধা (বি.) চিন্তা, মোহ (ছোড় বিষয় ধান্ধা— কে.গো, মায়া এসব ধান্ধা— ব.গী.)

ধায়া (অস.ক্ৰি.) খেদি, লৰি গৈ (হামো ধায়া যাইবো তথা— অ.ভ., ততকালে ধায়া চলল— কে.গো.,ধায়া ধায়া লৱে লাগু— ব.গী.)

ধাৰ (বি.) বেগ, সোঁত (বহে দোহো ধাৰ— পা.হ.)

ধাৰ (বি.) ঋণ, বোজা (বহল ধাৰ মোহে— কে.গো.)

ধাৰুতা (বি.) ধাৰণ কৰোঁতা (ধৰণী ভাৰ ধাৰুতা— ভ.)

ধাৰাৱে (ক্ৰি.বিণ.) ধাৰাসাৰে, অবিচ্ছেদে (নয়নক নীৰ ধাৰাৱে বৰিষে— কে.গো.)

ধাৰু (বি.) ধাৰণ কৰোঁতা (কৰে সাৰংগ শৰধাৰু— ক.হ., চক্ৰ কেৰি কুঞ্জ ধাৰু— ব.গী.)

ধাৰে (ক্ৰি.বিণ.) ধাৰসাৰে, অবিচ্ছেদে (নীৰ ধাৰে বহি যাই— ক.হ., কা.দ., ধাৰে বহি পৰে— ব.গী.)

ধিয়াই (অস.ক্ৰি.) ধ্যান কৰি, চিন্তা কৰি (নয়না বয়ন ধিয়াই— বা.বু., পদ পংকজ ধিয়াই— পা.হ., ৰহলি ধিয়াই— কে.গো., প.প্ৰ., ক.হ.)

ধিয়ান (বি.) ধ্যান, চিন্তা (তোহাক মাত্ৰ ধিয়ান কৰু— ক.হ., কৈলো ধনৰ ধিয়ান— ব.গী.)

ধীৰে ধীৰে (বিণ.) লাহে লাহে (চলে ধীৰে ধীৰে— ব.গী.)

ধুম (বি.) ধূম্ৰ, ধোৱাঁ (পেখিয়ে ধুম— বা.বি.)

ধুলা (বি.) ধূলি মাকতি (হামাৰ গাৱে ধুলা দিল— ব.গী., কৃষ্ণক ধুলা ঝাৰি— ভূ.হ., ওহি বুলি ধুলা ঝাৰি— ভূ.লো., কাহেক ধুলা ঝাৰি— কা.দ.)

ধুসৰ (বিণ.) ধুসৰিত, মটীয়া বগা (গোধুৰী ধুসৰ গায়— ব.গী.)

ধুসল (বিণ.) ধুসৰিত, মটীয়া বগা (ধুলায়ে ধুসল— ব.গী.)

ধৌত (বিশ.) বগা, শুভ্ৰ, নিকা, পৰিষ্কাৰ (ধৌত বাস কুম শোভিত পানি— ক.হ.)

ন

ন বৰ্ণমালাৰ চাৰিবিশ সংখ্যাৰ আখৰ।

নকহসি (অস.ক্রি.) নহঁহে, নুবুলি (নকহসি বাম মবসি— ব.গী.)

নখাই (অস.ক্রি.) নেখাই, খোৱা বোৱা নকৰি (কিছুরে নখাই— ব.গী.)

নখায়া (অস.ক্রি.) নেখাই, নোখোৱাকৈ (কৃষ্ণক নখায়া হামাক খায়— অ.ভ., দুগ্ধ নখায়া হৰি— ব.গী.)

নগনি কহো (সং.অস.ক্রি.) গণ্য নকৰি, ভ্ৰূক্ষেপ নকৰি (সুহৃদ সবৰ বাধা নগনি কহো— প.প্র.)

নগৰি, নগৰী (বি.প.) নগৰী, পুৰি (কংসৰ নগৰি— পি.পু.)

নগৰে নগৰে (ক্রি.বিশ.) প্ৰতি নগৰতে (নগৰে নগৰে ফিৰে দামোদৰে— ব.গী.)

নচাই (ক্রি.বিশ.) নোচোৱাকৈ, দৃষ্টি নকৰাকৈ (নৱৰে বাসৱ পাছু নচাই— পা.হ.)

নজানি (অস.ক্রি.) নেজানি, নুবুজি (তোহাক নজানি— কা.দ., তুল. বিষময় হ্ৰদ তাক নজানি— কী.ঘো.)

নজানিয়া } নজানিয়ে } (অস.ক্রি.) নেজানি, নুবুজি (আসিলা তুমি ঘৰ নজানিয়া— পি.পু., নজানিয়া তোমাৰ মহিমা— ব.গী., তাহে নজানিয়ে— বা.বু.)

নট (বি.) নটুৱা, নাচনিয়াৰ, ভেশছদ্মকাৰী (দেখত নাগৰ নট বিলসিয়া— ব.গী.)

নপাই (অস.ক্রি.) নেপাই, পোৱাৰ বঞ্চিত হৈ (বৎস বিচাৰি নপাই— ভো.বে., গোপিনী পেখয়ে নপাই— কে.গো., খাইবাক নপাই— পি.পু., তনপান কৰিতে নপাই— অ.ভ.)

নপাই (ক্রি.বিশ.) নোপোৱাকৈ, নোপোৱাকৈ (নপাই নছাড়িব লাগ— অ.ভ.)

নপায়া (অস.ক্রি.) নেপাই, (হৰি নপায়া উত্তৰ— ভূ.হ., পুত্ৰক নপায়া— চো.ধ., আমাক নপায়া লাগ— পি.পু., যাকেৰি অন্ত নপায়া— ব.গী.)

নপায়া (ক্রি.বিশ.) নোপোৱাকৈ, নোপোৱাকৈ (পয়োধৰ নপায়া ছাড়ব নাহি— অ.ভ., আজু নৱণু নপায়া— ভূ.লো.)

নপাৰি (অস.ক্রি.) নোৱাৰি, অসমৰ্থহৈ (বাণ যুদ্ধে নপাৰি— পা.হ., অপমান সহিবাক নপাৰি— পি.পু. এৰাইতে নপাৰি— ভূ.লো.)

নপুৰ (বি.) ভৰিত পিন্ধা অলংকাৰ বিশেষ (ৰতন নপুৰ পৰকাশ— ব.গী.)

নমাতিয়া (অস.ক্রি.) নামাতি, নমতাকৈ (নমাতিয়া আছা হৰি— ভূ.হ.)

নমানি (অস.ক্রি.) নেমানি, মান্য নকৰি (ঐছন বাধা সব নমানি— কো.দে.)

নমায়া (অস.ক্রি.) নমাই, নমাই থৈ (খীৰ নমায়া— অ.ভ.)

নমাৰি (অস.ক্রি.) নেমাৰি, হত্যা নকৰি (কৃষ্ণক নমাৰি— ক.হ.)

নমিয়ে (অস.ক্রি.) প্রণাম কৰি (নমিয়ে স্বামীক পায়ে— পা.হ., চতুৰমুহ নমিয়ে— ব.গী.)

নয়না (বি.) চক্ষু, চকুরে (মুদি ৰহু দোহো নয়না— কে.গো., নয়না মুদি ৰহু মাঞি— ৰা.বি., নয়না কামিনী ৰূপ— ব.গী.)

নযাই (অস.ক্রি.) নগৈ, নোযোৱাকৈ (যমুনা ঘাটে নযাই— কো.খে.)

নৰলোই (বি.) মানুহ, লোক (শুনহ নৰলোই— ব.গী.)

নৱ (বিণ.) নতুন (টুটল নৱ অনুৰাগ— কে.গো., নৱ ঘন খণ্ড— পা.হ., কোটি নৱ সুৰ— কা.দ., দসন ওতিম নৱ— ৰা.বি., এ নৱ লৱণি— ভূ.লো..)

নশিয়ে (অস.ক্রি.) নাশ কৰি (বকাসুৰ নশিয়ে— ভ..)

নহি } নুহি } (অব্য.) নাই, নাইনে, নহয়, নহয়নে (হামাৰ গৃহে দধি নহি দুগ্ধ নহি— পি.গু., আৱৰ যোগ্য বৰ নহি নহি— ক.হ.)

নহে (অব্য.) নহয়, নাই (ৰাম বিনে গতি নহে— ব.গী.)

নন্দক খড়্গ (বি.) কৃষ্ণৰ অস্ত্র বিশেষ (নন্দক খড়্গ ধৰল— ক.হ.)

নন্দকুমাৰা (বি.) নন্দ পুত্র (চললি নন্দকুমাৰা— ব.গী.)

নন্দলাল (বি.) নন্দৰ পুত্র (আতমা নন্দলাল— ব.গী.)

নন্দলালনা (বি.) নন্দৰ পালিত পুত্র (যশোৱা নন্দলালনা— ব.গী.)

নম্রভাৱে (সং.অস.ক্রি.) সেও ভাও হৈ (জানু পাৰি নম্রভাৱে— অ.ভ.)

নাঞি, নাই (অব্য.) নাই, নাইকিয়া (বাহিৰে ভিতৰে যাকেৰি নাঞি— অ.ভ., ৰাধা বিনে নাঞি— ভূ.হ., ঘনে ঘন চেতন নাঞি— কা.দ., তনু চেতন নাঞি— ৰা.বি., তেৰি ভাৱনা নাঞি— ব.গী.)

নাঞো (বি.) নাওঁ, নাম (কি সোধ তোৰ মায়েৰ নাঞো— কো.খে.)

নাগপতনী } নাগপতনি } (বি.স্ত্রীং.) সর্পভার্যা (নাগপতনী সব— কা.দ.)

নাগৰী } নাগৰি } (বি.) নগৰবাসী, নগৰীয়া লোক (আজু যত নাগৰী— ব.গী.)

নাগিনী (বি.স্ত্রীং.) সর্পপত্নী (নাগিনী সব সৈদে কা.দ.)

নাগিনী (বি.স্ত্রীং.) কালসর্পিনী (অয়ে নাগিনী— অ.ভ.)

নাগেৰা (বি.) চতুৰ, অভিজ্ঞ (কলাৰসসিন্ধু নাগেৰা— ব.গী.)

নাচয়ে (অস.ক্রি.) নাচি নাচি, নৃত্য কৰি (নাচয়ে ৺হল— ক.হ.)

নাঠি (বিণ.) তাকৰ, নষ্ট, হানি (দধি সব কৈলি নাঠি— অ.ভ.)

নাদিয়া ((অস.ক্রি.) দিদি, দিদিয়াকৈ (কুসুম নাদিয়া ভেলো— পা.হ., কাবে নাদিয়া আছ— ব.গী.)

নাদেখিয়া (অস.ক্ৰি.) নেদেখি (পৰান নিগড়ে নাদেখিয়া চান্দমুখ— ব.গী.)

নাদেখিয়ে (অস.ক্ৰি.) নেদেখি (চান্দ বদন নাদেখিয়ে— কা.দ.

নাদেখিতে (অস.ক্ৰি.) নেদেখি (নাদেখিতে তনুখীন— ব.গী.)

নানা, নানান (বিণ.) অনেক, বহু প্ৰকাৰৰ (গোকুলত নানা— কা.দ., এৱম্বিধ নানা— কে.গো., নানা বিভৎস ভাৱনা— বা.বি., কৌতুকে নানান— অ.ভ., নানান ৰসে খেলে— ভূ.লো., নানান বিনোদ ৰসে— ব.গী..)

নানাবিধ (বিণ.) অনেক প্ৰকাৰে, বহু প্ৰকাৰে (নানাবিধ কেলিকৌতুক— কে.গো., নানাবিধ নৈবেদ্য— ৰু.হ., নানাবিধ ৰসে— ব.গী.)

নানামত (বিণ.) অনেক প্ৰকাৰ, বহু প্ৰকাৰে (পাইলো দুখ নানা মত— ব.গী.)

নাবুঝি (অস.ক্ৰি.) নুবুজি, বুজিব নোৱাৰি (নাবুঝি মানলো হামো— পা.হ.)

নাম ধৰিয়া, নাম ধৰিয়ে (সং.অস.ক্ৰি.) নাম উচ্চাৰণ কৰি, নাম কাঢ়ি (বংশীৰ স্বৰে নাম ধৰিয়া— ব.গী., দদাৰ হামাৰ নাম ধৰিয়ে— প.প্ৰ.)

নামা (বি.) নাম (জপ গোবিন্দক নামা— ব.গী.)

নামিয়ে (অস.ক্ৰি.) নামি (যমুনাক বালি নামিয়ে— কে.গো.)

নামে (বি.) হৰিনামে (যাৰ নামে মুকুতি ঠেলয়— অ.ভ., যাহেৰ নামে মহা মহা— কে.গো.)

নাৰীও (বি.স্ত্ৰীং.) তিৰোতায়ো (সামান্য নাৰীও জানে— পি.গু.)

নাৱ (বি.) নাও, নৌকা (কৃষ্ণ পাদপল্লৱ নাৱ— কা.দ., নৰ নাৱ পচি যাই— ব.গী.)

নাশক (বি.) নাশ কৰোঁতা (নাশক কংসক প্ৰাণ—কা.দ., দাসক নাশক ভীতি— বা.বি.)

নাশন (বি.) নাশ কৰোঁতা (নাশন শাসন— বা.বি., শাসন নাশন কাৰণ— ব.গী., নাশন বীৰবৰ— ভ.)

নাশা (বি.) নাশ কৰোঁতা (এ বুদ্ধি নাশা— ব.গী.)

নাশি (অস.ক্ৰি.) নষ্ট কৰি, বধ কৰি (ৰবি পৰসনে তিমিৰ নাশি— ব.গী., কৌৰব নাশি— ভ.)

নাশি (বি.) ধ্বংস কৰোঁতা, নাশ কৰোঁতা (কুবলয় ধেনুক নাশি— কা.দ., মধুৰ মুৰুতি মুৰ নাশি— ব.গী.)

নাশিয়ে (অস.ক্ৰি.) নাশ কৰি (দধিসব নাশিয়ে— অ.ভ.)

নাসা (বি.) নাসিকা, নাক (নাসা লীন তিল— বা.বি., নাসা উন্নত তিল— প.প্ৰ., নাসা তিল কুসুম— ভ.)

নাসেবি (অস.ক্ৰি.) সেৱা নকৰি (কেশৱ নাসেবি যো— ব.গী.)

নাহি (অব্য.প.) নহয়, নাই (ভকতৰ নষ্ট নাহি— প.প্ৰ., বাত নাহি বৃষ্টি নাহি—

অ.ভ., তোহো বিনে নাহি আন— ব.গী., যো মুহে ৰামনাম নাহি অংসে— পা.হ.)

নাহিকয় (অব্য.) নাই, নাইকিয়া (তুমি বিনে নাহিকয়— ব.গী., নাহিকয় বীৰ— ভ.)

নাহিকে (অব্য.) নাই, নাইকিয়া (কবহু নাহিকে বাধ— অ.ভ., কেনে নাহিকে শৰীৰে— ভূ.হ., যাকেৰি নাহিকে— ভ., তুল. নাহিকে ব্যাধি ব্যাঘ্র— কী.ঘো.)

নাহি চোড়াই, নাহি ছোড়াই (ক্রি.বিণ.) নেৰুৱাকৈ, এৰুৱাৰ নোৱৰা পৰ্য্যন্ত (ৰুক্মিণীক নাহি চোড়াই— ৰু.হ.)

নাহি জানত (ক্রি.বিণ.) নজনাকৈ, নজনা অৱস্থাতে (লোকে নাহি জানত— কে.গো.)

নাহি জানি, নাহি জানিয়ে (সং.অস.ক্রি.) নেজানি (তোহো ঘৰ নাহি জানি— পি.গু., তাহে নাহি জানিয়ে— কে.গো., তোহো নাহি জানিয়ে— কা.দ.)

নাহি দিয়ে (সং.অস.ক্রি.) নিদি, নিদিয়াকৈ (দান নাহি দিয়ে— কো.খে.)

নাহি দেখিয়ে (সং.অস.ক্রি.) নেদেখি (শিশু সবক নাহি দেখিয়ে— ভো.বে., কৃষ্ণক নাহি দেখিয়ে— ৰু.হ., কে.গো.)

নাহি পাই (সং.অস.ক্রি.) নোৱাৰি, নেপাই (উত্তৰ নাহি পাই— ভূ.হ.)

নাহি পাৰি, নাহি পাৰিয়ে (সং.অস.ক্রি.) নোৱাৰি, অসমৰ্থ হৈ (প্ৰাণ ধৰয়ে নাহি পাৰি— কা.দ., গোপয়ে নাহি পাৰি— ভূ.হ. বাধিতে নাহি পাৰি— প.প্ৰ., আনয়ে নাহি পাৰি— ৰু.হ., পলাইতে যেন নাহি পাৰিয়ে— অ.ভ..)

নাহিপেখি, নাহি পেখিয়ে (সং.অস.ক্রি.) নেদেখি, দেখা নেপাই (কৃষ্ণক নাহি পেখি— কে.গো., ঘৰে নাহি পেখিয়ে— চো.ধ.)

নাহি বান্ধিয়ে (সং.অস.ক্রি.) নেবান্ধি, নবন্ধাকৈ (আজু কৃষ্ণক নাহি বান্ধিয়ে— অ.ভ.)

নাহি বিকিয়ে (সং.অস.ক্রি.) নেবেচি, বিক্ৰী নকৰি (দধি নাহি বিকিয়ে— কো.খে.)

নাহি বুলি (ক্রি.বিণ.) নকৈ, নোকোৱাকৈ (নাহি বুলি আছা— ব.গী.)

নাহি হয় (সং.অব্য.) নহয়, নহয়হি, হোৱানাই (কবহু বিমুখ নাহি হয়— ৰা.বি., আৰ্দ্দাসক সময় নাহি হয়— অ.ভ.,ভাৰত প্ৰভাত নাহি হয়— কে.গো.)

নাহি হোৱে (সং.অব্য.) নহয়, নহয়হি (মাৰত প্ৰসঙ্গ নাহি হোৱে— কে.গো.)

নাহেৰি (অস.ক্রি.) নেদেখি (তাহে নাহেৰি হৰি— কে.গো., তাহে না হেৰি ৰহব— ৰা.বি., ব.গী.)

নাহেৰি (ক্ৰি.বিণ.) দেখিলে, দেখা মাত্ৰে (যাহে নাহেৰি দূৰ হোয়ে পাপ— ৰা.বি.)
নাহোই (অব্য.) নহয় (বিৰকতি তৰহু নাহোই— ব.গী., মুকুতি কৰহু নাহোই— ভ.)
নিক, নীক (বিণ.) নিৰ্ম্মল, পবিত্ৰ (ভকতি ৰসিক নিক— পা.হ.)
নিক, নীক (বিণ.) নিকৰুণ, নিৰ্ম্মম (শুনি ৰমণিক নিক কাহিনী—ৰা.বি.)
নিক, নীক (ক্ৰি.বিণ.) ভালকৈ, বঢ়িয়াকৈ (গোৱাবি বোলয় নিক নাচা গোপালা— চো.ধ.)
নিকৰয়ে (বি.) বোৰ, বিলাকে (বালা গাৱে নিকৰয়ে— কে.গো.)
নিকটে (স্থা.সৰ্ব্ব.) ওচৰতে (হামাৰ স্বাৰ নিকটে— পা.হ., নিকটে থাকি— প.প্ৰ., নিকটে দেখহু নিজ— ব.গী.)
নিকৰুণ (বিণ.) নিষ্ঠুৰ, নিৰ্দ্দয় (নিকৰুণ বাণী বাণ— কে.গো., নিকৰুণ বিধিবাম— ব.গী.)
নিকা (বিণ.) পৰিষ্কাৰ, নিৰ্ম্মল (পুনু নিকা কৰব— ৰা.বি.)
নিকাৰুনি (বিণ.স্ত্ৰীং.) নিষ্ঠুৰা, নিৰ্দ্দয়া (কৰত কতনা তেৰি নাৰী নিকাৰুনি— ৰু.হ.)
নিকালি (বি.প.) খেদি পঠাওঁতা (বামন বলিক নিকালি— পা.হ., দুৰ্জ্জন দুষ্ট নিকালি— ভ.)
নিকালি (অস.ক্ৰি.) খেদি, পঠিয়াই দি (কালি নিকালি— ৰু.হ.)
নিগ্ৰহি (অস.ক্ৰি.) কাঢ়ি, দমন কৰি (তোৰা সবক নিগ্ৰহি— প.প্ৰ.)
নিছয়, নিচয় (বিণ.) নিশ্চয়, খাটাং (চলিতে নিছয় কয়ল— প.প্ৰ., সবহি নিছয় কয়ল— ৰু.হ., মন নিছয় পতন কায়া— ব.গী.)
নিছয়ে, নিচয়ে (ক্ৰি.বিণ.) নিশ্চয়কৈ, সঁচাকৈ, খাটাংকৈ (উডুখলে নিছয়ে বন্দী— অ.ভ., নিছয়ে চলিতে লাগে— ব.গী., চন্দ্ৰক নিছয়ে— ভ.)
নিচনি (বি.) লেওচনি, গৰিহনা (কানাইৰ নিচনি দিয়া— ব.গী.)
নিচিনি (ক্ৰি.বিণ.) চিনি নোপোৱাকৈ, বিচাৰ নকৰাকৈ (নিচিনি কিনিলে পুনু— ব.গী.)
নিচোল, নিছোল (বি.) কাপোৰ (নীল নিচোল— ৰু.হ.)
নিৰ্ঝৰা (বি.) বৈ অহা পানী বা জলধাৰা (পৰ্ব্বত নিৰ্ঝৰা— ভো.বে.)
নিত (অব্য.) নিতৌ, সদায় (আৱে নিকট নিত— পা.হ., নিত অনিত সমান— ব.গী.)
নিতান্তে (ক্ৰি.বিণ.) প্ৰতিদিনে, নিতৌ (ব্ৰজক নিতান্তে বিচাৰ কৰিতে— অ.ভ.)
নিতু (অব্য.) নিতৌ, সদায় (যো জন্ত নিতু জল্পতু— ব.গী.)

নিতে (অব্য.) নিতৌ, সদায় (বাঢ়য় ভিনি নিতে— ক.হ., নিতে আইছু নিতে যাইছু— কো.খে., যাকেৰি কৰু নিতে— ভ.)

নিদানা (বি.প.) কাৰণ, হেতু (নিশাচৰ নাশ নিদানা— ব.গী.)

নিদানি (বি.) কাৰণ, হেতু (নিজ জন মুকুতি নিদানি— ভ.)

নিদাৰুনি (বিণ.স্ত্ৰীং.) নিষ্ঠুৰা, নিৰ্দয়া (শুন অৰে গোপী নিদাৰুনি— পি.গু., ওহি সাহাঙ্কাৰী নিদাৰুনি— অ.ভ.)

নিন্দ (বি.) নিদ্ৰা, টোপনি (নয়না নিন্দ নাহি আৱে— ক.হ., নাৱে নয়নক নিন্দ— ব.গী.)

নিন্দি (অস.ক্ৰি.) নিন্দা কৰি, তুচ্ছ কৰি (বন্দুলি নিন্দি— ৰা.বি., নিন্দি ইন্দু কোটি— প.প্ৰ., নিন্দি নটবৰ— ব.গী.)

নিবাৰ (বি.প.) নিবাৰণ কৰোঁতা (নিৰয় নিবাৰ আৱৰি—ব.গী.)

নিবাৰণ (বি.) নিবাৰণ কৰোঁতা (নৰক নিবাৰণ— ক.হ., ভ.)

নিবাৰি (অস.ক্ৰি.) নিবাৰণ কৰি, বাধা দি (আগডেণ্টি নিবাৰি বোলল— কা.দ., মৃৰ নৰক নিবাৰি— ভ.)

নিবিড় (বিণ.) স্থিৰ, একান্ত (মন নিবিড় কৰিয়ে— অ.ভ., নিবিড় ধ্যানে আলিঙ্গি— কে.গো.)

নিবিড় (বিণ.) স্থূল, দাঠ, ঘন (ডাড়িম্ব নিবিড়— ৰা.বি.)

নিবেশিয়ে (অস.ক্ৰি.) লগাই দি, দেখুৱাই দি (খালি উদৰে হৰি হাত নিবেশিয়ে— ব.গী.)

নিভ (বিণ.) নিচিনা, দৰে (নীলমণিনিভ তনু— ব.গী.)

নিমিত্তে (অব্য.) কাৰণে, হেতুকে (ভাৰ হৰণ নিমিত্তে— ৰা.বি.)

নিমিষে (ক্ৰি.বিণ.) নিমিষতে, চকুৰ পচাৰতে (আজু বৈৰিণী নিসি নিমিষে পুহাৱলি— কে.গো.)

নিমেষ (বি.দ.) পিৰিকতি লৰোৱা, চকুৰ পচাৰ (চক্ষুত নিমেষ নাহি— কা.দ.)

নিয়ম (বি.প.) শাসন, নিয়ন্ত্ৰণ (জীৱক নিয়ম কৰিতেছ— অ.ভ., তোহো নিয়ম কৰিতে চাৱ— পি.গু.)

নিয়া (অস.ক্ৰি.) নি, লৈ, গৈ (আজু নিয়া ভেটব— চো.ধ., সবাৰ নিকটে নিয়া— পা.হ., কেবা নিয়া খাইলে— ভৃ.লো., যশোদাৰ হাতে নিয়া— ভৃ.হ.)

নিয়ামক (বি.প.) শাসন কৰ্ত্তা, পালন কৰ্ত্তা (প্ৰধান পুৰুষ নিয়ামক— অ.ভ.)

নিয়োজিয়ে (অস.ক্ৰি.) নিয়োগ কৰি, লগাই দি (দাসী সবক নিয়োজিয়ে— অ.ভ.)

নিৰ, নীৰ (বি.) পানী, জল (নয়নক নিৰ— ক.হ., নিৰ নয়ন বুৰাই— ৰা.বি., নিৰ আনিবাৰে— ভৃ.লো., নয়নক নিৰ নিগড়ে— কে.গো.)

নিৰজান (বিণ.) নিৰ্জ্জন, জনশূন্য, হত্যা (ক্ষত্ৰ কয় নিৰজান— কে.গো., মাল নিৰজান— ক.হ., বৎস কৰু নিৰজান— ভ.)

নিৰন্তৰে (বিণ.) নিৰবচ্ছিন্ন ভাবে, সকলো (নিৰন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল— সকলো নাট, নিৰন্তৰে নিগমেৰ— ব.গী.)

নিৰবধি (বিণ.) একেৰাহে, সদায় (নিৰবধি বজাৱন্ত— ব.গী.)

নিৰমল (বিণ.) নিৰ্ম্মল, পৰিস্কাৰ (নিৰমল ভকতিৰাজতুৱা— ব.গী.)

নিৰমান (বি.) নিৰ্ম্মাণ, (কতনো যতনে বিধি কয় নিৰমান— ৰু.হ., ত্ৰিজগত নিৰমান— ভ.)

নিৰমানি (বি.) নিৰ্ম্মাণ কৰোঁতা (সকল নিগম নিৰমানি— ভ.)

নিৰমিয়ে (অস.ক্ৰি.) নিৰ্ম্মাণ কৰি (নিৰমিয়ে সয়ল সংসাৰ— ৰু.হ.)

নিৰয় (বি.) নৰক, দুখ যাতনা (নিৰয় নিবাৰ— ব.গী.)

নিৰুজ (বিণ.) নীৰুজ, সুস্থ (কৃষ্ণৰ নিৰুজ গাও— ব.গী.)

নিৰেখি (অস.ক্ৰি.) দৃষ্টি কৰি (নয়নক নিৰেখি— ৰা.বি., মাৰক বদন নিৰেখি— চো.ধ.)

নিৰেখিয়ে (অস.ক্ৰি.) চাই, দৃষ্টি কৰি (নিৰেখিয়ে কোনে— কা.দ., মুখ নিৰেখিয়ে— ৰু.হ., নিৰেখিয়ে ৰহোক— অ.ভ., প্ৰেমে নিৰেখিয়ে— কে.গো.)

নিৰ্ঘাত (বিণ.) কঠোৰ, ভীষণ (নিৰ্ঘাত বজ্ৰপাত— অ.ভ.)

নিৰ্ঘাত (বি.) বজ্ৰপাত (ঘনঘন ভূমিকম্প নিৰ্ঘাত পৰে— কা.দ.)

নিৰ্দ্দয়া (বিণ.) নিষ্ঠুৰ, মমতাহীন (তোহো বড় নিৰ্দ্দয়া— কে.গো.)

নিৰ্ভয়ে (ক্ৰি.বিণ.) ভয় নকৰাকৈ (নিৰ্ভয়ে ৰহ— ৰু.হ., ৰা.বি., নিৰ্ভয়ে নিদ্ৰা গেলহ— কা.দ.)

নিলাজিনী (বি.স্ত্ৰীং.) লজ্জাহীনা (অয়ে নিলাজিনী— পা.হ.)

নিশবদ (বিণ.) নিঃশব্দ, শব্দহীন (নিশবদ বাণী শুনিয়ে— ভ.)

নিশাভাগে (ক্ৰি.বিণ.) নিশাতে, দোভাগৰাতিতে (নিশা ভাগে উঠিয়ে— অ.ভ.)

নিশি, নিসি (বি.) নিশা, ৰাতি (শৰত 'শশীনিনিসি— কে.গো., নিসি নিদ্ৰা কৰত নাহি— ৰু.হ., নিসি শয়নে গোৱাই— ব.গী.)

নিসিসব (বিণ.) ওৰে ৰাতি, গোটেই নিশা (নিসি সব বঞ্চোহো জাগি— ব.গী.)

নিশেষ (বিণ.) গোটেই, সমগ্ৰ (গাৱত মুকুত নিশেষ— ব.গী.)

নিষেধি (অস.ক্ৰি.) নিষেধ কৰি, বাধা দি (হাত নিসানে নিষেধি বোলল— ৰু.হ.)

নিষ্ঠকয়ে (ক্ৰি.বিণ.) খাটাংকৈ (হামো নিষ্ঠকয়ে বোললো— অ.ভ.)

নিষ্ঠে, নিষ্টে (ক্ৰি.বিণ.) খাটাংকৈ (নিষ্ঠে তাহাক বিবাহ দেৱব—ক.হ.,হামো নিষ্ঠে কহলো—ভৃ.হ.)

নিসান (বি.) ধ্বনি, শব্দ (মুৰুৰি নিসান— ভো.বে., বাজত বাজন নিসান— ভ.)

নিসানি (বি.) ধ্বনি, শব্দ (দূৰ কৰ মঙ্গলবাদ্য নিসানি— ভ.)

নিসানে (অস.ক্ৰি.) ধ্বনি কৰি কৰি (বংশীৰ নিসানে বৃন্দাবনে— ব.গী.)

নিস্তাৰা	(অস.ক্ৰি.) উপধাৰ কৰি (নিয়ো নিস্তাৰা— ভ.)
নিহালি	(অস.ক্ৰি.) বিশেষ ভাৱে দৃষ্টি কৰি (গোপে নিহালি চারত— ভো.বে.)
নুজুৱাই	(বিণ.) অনুচিত, অন্যায়, অযুগুত (কুণ্টা কহিতে নুজুৱাই— ভৃ.হ.)
নুহি	(অব্য.) নহয়, নাই (যোগ্যবৰ নুহি নুহি— ক.হ., কোটি মদন আগে নুহি থিয়— প.প্ৰ.)
নুহি	(অব্য.) নতুবা, নাইবা (নুহি ওহি বজ্ৰ সন্ধানে— পা.হ., তুল. নুহি বিৰহতে দহিয়া তনু— কী.ঘো.)
নেওচনি	(বি.) গৰিহনা (কানাইৰ নেওচনি দেওঁ— ব.গী.)
নেত	(বি.) পাট বা পাটজাতীয় কাপোৰ (পীতধৰা নেত—ভো.বে., নেত কৰ চেলি—ব.গী.)
নেদি	(ক্ৰি.বিণ.) নিদিয়াকৈ, নকৰাকৈ (দান নেদি যাস যদি— কো.খে., তুল. শঙ্কৰক লাগ নেদি— কী.ঘো.)
নেহা	(বি.) স্নেহ, মৰম, প্ৰীতি (ৰমণীক নয়নেহা— ক.হ.)
নেহাৰি	(অস.ক্ৰি.) দেখি, দৃষ্টি কৰি (কন্দল বয়ন নেহাৰি— পা.হ., ৰময়াক মুহ নেহাৰি— কে.গো.)
নেহাৰি	(অস.ক্ৰি.) নেদেখি (গোপাল প্ৰাণ নেহাৰি— কে.গো.)
নেহু	(অস.ক্ৰি.) নিয়া বুলি, লৈ যোৱা গৈ বুলি (কোন মুহে কহব ৰামক তোহো নেহু— ৰা.বি.)
নৈৰাস, নৈৰাসা	(বিণ.) নিৰাশা, আশাক্ষীণ (চিন্তিত গোপিনী পেখিয়ে নৈৰাস— কে.গো., নৈৰাস বচন শুনিয়ে— প.প্ৰ., শ্ৰীকৃষ্ণক নৈৰাসা শুনিয়ে— ক.হ., নকৰা নৈৰাস— ভ., তুল কৃষ্ণত নৈৰাসা—কী.ঘো.)
নোহন্ত	(অব্য.) নহয় (ৰামকৃষ্ণ নোহন্ত মানুষ— ব.গী., তুল. নোহন্ত মানুষ নন্দ তনয়— কী.ঘো.)
নোহে	(অব্য.) নহয়, নাই (উচিত নোহে— ৰা.বি., ভৃ.হ., এথা নোহে— পা.হ., বিলম্বক যোগ্য নোহে— কে.গো., ওহি ক্ষত্ৰিয়ক ব্যৱহাৰ নোহে— ক.হ., কিছু নোহে কেৱ— ব.গী.)

প

প	বৰ্ণমালাৰ সাতইশ সংখ্যাৰ আখৰ।
পকতি	(বি.) পংক্তি, শাৰি, শ্ৰেণী (তাহে লম্বিব বক পকতি বিৰাজে— পা.হ.)
পখালিয়ে	(অস.ক্ৰি.) ধুৱাই, পখালি (পাৱ পখালিয়ে— ক.হ.)
পখীৰাজ	(বি.) পক্ষীৰাজ গৰুড় (বায়ুক বেগে চলয় পখীৰাজ— পা.হ.)
পচাৰি	(অস.ক্ৰি.) মেলি, মোকোলাই (সবাৰ বেড়ল গোপী বাহু পচাৰি— চো.ধ.)
পচাৰো	(ক্ৰি.বিণ.) চকুৰ পচাৰতে (ধনু ভাগি পচাৰো চিড়ল— ৰা.বি.)

পঞ্চমুহে (বি.) ব্ৰহ্মাই বা শিৱই (পঞ্চমুহে যাহে স্তুতি— ক.হ.)
পঞ্জৰ (বি.) সজা, বাহ (পঙ্কজ পঞ্জৰ মোই—ব.গী.)
পট (বি.প.) পাট, পাট কাপোৰ (নীল তনু পীট পট— ব.গী.)
পটাপোক (বি.) পটাগুটি (পটাপোক হানি— অ.ভ.)
পটাম্বৰ (বি.) পাটৰ কাপোৰ (পহিৰিয়ে পটাম্বৰ— ক.হ., পীত পটাম্বৰ— ভ.)
পঠাই (অস.ক্রি.) পঠিয়াই, পঠাইদি (দূত পঠাই ৰাজা— ৰা.বি.)
পঠাইকহো (সং.অস.ক্রি.) পঠিয়াই, পঠাইদি (বিপ্ৰক আগু পঠাই কহো—ক.হ.)
পঢ়ি (অস.ক্রি.) পাঠকৰি (পঢ়ি পুনু ভাট— ক.হ., পঢ়িপুনু মৰম নজানি— ব.গী.)
পতনি } পতনী } (বি.স্ত্রী.) পত্নী, ভাৰ্য্যা (হামো তোহাৰ প্ৰথম পতনি— পা.হ., মাতু পিতু পতনি তনয়া— ব.গী., পতনিধন— ভ.)
পতিয়া (বি.) পত্ৰ, চিঠি (এক পতিয়া লিখি— ক.হ.)
পতিতগতি (বি.) পতিতৰ গতি দাতা (তোহো পতিতগতি—ব.গী.)
পতি ভাৱে (সং.অস.ক্রি.) স্বামী বুলি ভাবি (তোহাক পতি ভাবে বৰৈছি— ক.হ.)
পতিৱায়া (কৃদ.বি.) পতিয়ন, প্ৰত্যয়, বিশ্বাস (যব মোহি বাক্য নাহি পতিৱায়া— পা.হ.)
পত্ৰে (বি.) পাতে, পাতবোৰে (পদ্মৰ চকাক পত্ৰে— ভো.বে.)
পথালি (বিণ.) থিয় বা দীঘৰ বিপৰীত, আগ ভেটা (চলিতে উড়ল পথালি হুয়া— অ.ভ.)
পথে পথে (ক্রি.বিণ.) বাটে বাটে (পথে পথে যশোরা— চো.ধ.)
পদনখ (ক্রি.বিণ.) ভৰিৰ নখলৈকে (পদনখ পৰসি— ভ.)
পদৰেণুৱে (বি.) পদধূলিয়ে (তোহাৰি পদৰেণুৱে— ক.হ.)
পদাৰস (বি.) ধৰ্ম্ম, অৰ্থ, কাম, মোক্ষ (পাই পদাৰস চাৰি— পা.হ., দাতা পদাৰস চাৰি— ব.গী., পাৰত চাৰি পদাৰস— ভ.)
পদুমিনি (বি.স্ত্রীং.) পদ্মিনী, (ত্ৰিভুবন মোহিনী পদুমিনি— ৰা.বি.)
পয়ান (বি.) প্ৰয়াণ, প্ৰস্থান, গমন (কয়লি পয়ান যদুৰাই— পা.হ.)
পয়ানা (বি.) প্ৰয়াণ, প্ৰস্থান, গমন (সমদলে কয়লি পয়াণা — ব.গী.)
পয়ানে (অস.ক্রি.) প্ৰয়াণ কৰি, যাত্ৰা কৰি (প্ৰিয়াক সহিতে পয়ানে চলৈছে— পা.হ.)
পৰ (সৰ্ব্ব.) পৰৰ, আনৰ (তোহো সব পৰ উপকাৰি— কে.গো., পৰ তিৰি পৰ ধনৰ আশাই— ব.গী.)
পৰ (সৰ্ব্ব.) পৰক, আনক (পৰ উপদেশে পণ্ডিত— প.প্ৰ.)
পৰকাৰে (ক্রি.বিণ.) প্ৰকাৰে, দৰে (ওহি পৰকাৰে, ঐছন পৰকাৰে— সকলো নাট.)

পৰকাস, পৰকাশ (বি.) প্ৰকাশ, পোহৰ (চিৰ পীত পৰকাস— ৰা.বি., দসন পৰকাস— প.প্ৰ., কুসুম পৰকাস— কে.গো., শঙ্কৰদেৱৰ পৰকাস— ভ.)

পৰকাসি, পৰকাশি (অস.ক্ৰি.) প্ৰকাশ কৰি (তাৰবি লোক বিনোদ পৰকাসি— অ.ভ., পৰমানন্দ লীলা পৰকাসি— চো.ধ.)

পৰকাসি, পৰকাশি (বি.) প্ৰকাশক, প্ৰকাশ কৰোঁতা (শাৰদ ইন্দু নিন্দি পৰকাসি— কে.গো., ইন্দু নিন্দি পৰকাসি— ব.গী.)

পৰকাসিত (কৃদ.বিণ.) প্ৰকাশিত (তথি পৰকাসিত— পা.হ.)

পৰখি (অস.ক্ৰি.) স্পৰ্শ কৰি (পদ পঙ্কজ শিৰে পৰখি— ভো.বে.)

পৰচণ্ড (বিণ.) প্ৰচণ্ড (উৰৱে ৰহ ৰবিকৰ পৰচণ্ড— পা.হ.)

পৰচাৰ (বি.) প্ৰচাৰ (কয়লি বহু পৰচাৰ— ভ.)

পৰতেক (ক্ৰি.বিণ.) প্ৰত্যক্ষে (পৰম্পদ পৰতেক— ব.গী.)

পৰধান (বিণ.) প্ৰধান, ঘাই (নাট পৰধান— ক.হ.)

পৰনাম (বি.) প্ৰণাম (গোপীনাথ কৰো পৰনাম— কে.গো., পৰনাম কয় কহো— অ.ভ., কয়লো পৰি পৰনাম— ৰা.বি., কিছু পৰনাম— ভ.)

পৰনামি (অস.ক্ৰি.) প্ৰণাম কৰি (পৰি পৰনামি— কা.দ., চৰণে পৰি পৰনামি— পা.হ., পৰি পৰনামি— ৰা.বি.)

পৰবেশ, পৰবেস (বি.) প্ৰবেশ, আগমন (ভেলি পৰবেস পৰেশ ৰঘুনাথ— ৰা.বি., দ্বাৰৱতী পুৰি বিপ্ৰ পৰবেস— ক.হ.)

পৰভাত (বি.) প্ৰভাত, ৰাতিপুৱা (নিসি পৰভাত ভেল— ব.গী.)

পৰভাতে (ক্ৰি.বিণ.) প্ৰভাতে, ৰাতি পুৱাতে, নিচেই পুৱাতে (আজু পৰভাতে— প.প্ৰ., পৰভাতে শ্যাম কানু— ব.গী.)

পৰমা (বিণ.) পৰম, শ্ৰেষ্ঠ, উৎকৃষ্ট (পুৰল পৰমা কাম— ৰা.বি.)

পৰমাদ (বি.) প্ৰমাদ, বিপদ (বড়ি পৰমাদ ভেল— ভো.বে.)

পৰমান, পৰমানা (বি.) প্ৰমাণ (কহয় পৰমান— কে.গো., শঙ্কৰ পৰমানা— কে.গো.)

পৰমানি (অস.ক্ৰি.) প্ৰমাণ কৰি (কহত মাধৱ পৰমানি— ব.গী.)

পৰমানি (বি.) প্ৰমাণ, তুল্য (যৈছন অণু পৰমানি— ব.গী.)

পৰৰ (সৰ্ব্ব.) আনৰ, আনলোকৰ (পৰৰ দোষে কেনে আমি— ব.গী.)

পৰল দেখি (সং.অস.ক্ৰি.) পৰা দেখি (লৱণু চোৰ পৰল দেখি— চো.ধ.)

পৰশ, পৰস (বি.) স্পৰ্শ (প্ৰেম পৰশ ৰস— ৰা.বি., পৰস তুচ চাহে— ব.গী.)

পৰশন } (বি.) স্পৰ্শন, স্পৰ্শ (পাই পুনু পৰশন— ক.হ.)
পৰসন

পৰশনি } (বি.স্ত্ৰীং.) স্পৰ্শযুক্তা (পদ পঙ্কজ ৰজ পৰশনি গঙ্গা— ক.হ.)
পৰসনি

পৰশনে } (ক্ৰি.বিণ.) স্পৰ্শ কৰা মাত্ৰেই (পৰশনে পৰমানন্দ— কে.গো.)
পৰসনে

পৰসাদ (বি.) প্ৰসাদ, অনুগ্ৰহ, পুৰস্কাৰ (তোহাক কি পৰসাদ দেঅ— ক.হ.)

পৰসাৰ (বি.) প্ৰবেশ, আগমন (আৱত ৰুকমিণী কয়ো পৰসাৰ— ক.হ., আৱে বালক কানু কয়ো পৰসাৰ— অ.ভ.)

পৰশি } (অস.ক্ৰি.) স্পৰ্শ কৰি, চুই (চৰণ পঙ্কজ ৰজ পৰশি— পা.হ., প্ৰেম পৰশি পুনু— কে.গো., গোপিনীক প্ৰেম পৰশি— ব.গী., ৰেণু শিৰে পৰশি— ভ.)
পৰসি

পৰশিএ } (অস.ক্ৰি.) স্পৰ্শকৰি, চুই (শিৰে চৰণ পৰশিএ— কা.দ.)
পৰসিয়ে

পৰান (বি.) প্ৰাণ, (লৱড়ে শঙ্খচূড় ৰাখি পৰান— কে.গো. পৰান নিগড়ে— ব.গী.)

পৰানু (বি.) প্ৰাণ (ৰমণীক নৰহে পৰানু— ব.গী.)

পৰি (অস.ক্ৰি.) দণ্ডৱৎ হৈ, দীঘল দি (চৰণে পৰি পৰনামি— পা.হ., পাৱে পৰি মাঞি— ৰা.বি., পাৱে পৰি হৰি— ব.গী., পাৱে পৰি তেৰি— ভ.)

পৰিয়া } (অস.ক্ৰি.) পৰি, পৰিধৰি (সংসাৰ কূপত পৰিয়া তোমাৰ— ব.গী., কাম্পে কৌসিক পৰিয়ে— ৰা.বি., ওহি বৃক্ষ পৰিয়ে— অ.ভ., পৰিয়ে হৰিকু— কা.দ.)
পৰিয়ে

পৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) পিন্ধি, পৰিধান কৰি (মলিন বসন পৰিয়ে— অ.ভ.)

পৰিচ্ছিন্ন (বিণ.) সীমাবন্ধ, নিৰূপিত (নাহি আদি অন্ত মধ্য পৰিচ্ছিন্ন যাৰ— কা.দ.)

পৰিছেদ (বি.) এৰাএৰি, আধ্যা (আজু পৰিছেদ ভেল— ৰা.বি.)

পৰিধাই (অস.ক্ৰি.) পিন্ধাই দি (স্বামীক মাথে মালা পৰিধাই — ৰা.বি.)

পৰিধান (বি.) পিন্ধা, পিন্ধা থকা (পৰিধান চৰ্ম্ম খসি পৰল— ৰা.বি.)

পৰিধানি (বি.) পিন্ধোতা (পীত বসন পৰিধানি— ভ.)

পৰিবৰ্ত্তি (অস.ক্ৰি.) উভটি, উলটি (সভাৰ্য্যে পৰিবৰ্ত্তি— পা.হ.)

পৰিহৰি (অস.ক্ৰি.) এৰি, পৰিহাৰ কৰি (যজ্ঞকাৰ্য্য পৰিহৰি— প.প্ৰ.)

পৰিহাসে (অস.ক্ৰি.) পৰিহাস কৰি (হৰি পৰিহাসে— কে.গো.)

পলাই (অস.ক্ৰি.) পলায়ন কৰি, পলাই গৈ (পলাই আজি যাইবি যথা— অ.ভ., ইন্দ্ৰ বিভঙ্গে পলাই— পা.হ.)

পলায়া (অস.ক্ৰি.) পলায়ন কৰি (নপায়া পলায়া যাইবো— পি.গু., মাৰিবাৰ ভয়ে পলায়া— ভৃ.হ., গোপাল পলায়া আছা— ব.গী.)

পশি, পসি (অস.ক্ৰি.) সোমাই, প্ৰবেশ কৰি (ৰহিল পঙ্কতে পশি— ব.গী.)

পশিয়ে, পসিয়ে (অস.ক্ৰি.) সোমাই, আশ্ৰয় লৈ (তোহাৰি চৰণে শৰণ পশিয়ে— অ.ভ., যশোৱাক মন্দিৰ পশিয়ে— ভৃ.লো., বৃন্দাবনে পশিয়ে— কে.গো.)

পসাৰ (বি.) পোহাৰ, বজাৰত বেচিবলৈ নিয়া সম্ভাৰ (পসাৰ নমাইতে— কো.খে., পসাৰ পেহ্লাই— বং.গী.)

পসাৰি (বি.স্ত্ৰীং.) পোহাৰি (আহে পসাৰি সব— কো.খে., তুল. ডাকিল পসাৰি— কী.ঘো.)

পহিল (ক্ৰি.বিণ.) পহিলাতে, প্ৰথমতে (কাম পহিল প্ৰবেশ— ৰা.বি.)

পহিলহি (ক্ৰি.বিণ.) পহিলাতে, প্ৰথমতে (পহিলহি শ্ৰীকৃষ্ণক প্ৰণাম কয়কহো— পা.হ.)

পহ্নিয়ে, পহ্নিএ (অস.ক্ৰি.) পিন্ধি, পৰিধান কৰি (পহ্নিয়ে পটাম্বৰ— ক.হ.)

পহু (বি.) প্ৰভু, গৰাকী (পহু বিনে তনুমন— কে.গো., পাৱল পহু ওহি— ৰা.বি., পাৱলো পহু বহু— ক.হ., শঙ্কৰ কহ পহু— ব.গী.)

প্ৰকটি (অস.ক্ৰি.) প্ৰকাশ কৰি, প্ৰকাশ হৈ (নৰসিংহ ৰূপে প্ৰকটি— কে.গো.)

প্ৰকাশি, প্ৰকাসি (অস.ক্ৰি.) প্ৰকাশ কৰি, উলিয়াই দি (গোপী দান্ত প্ৰকাশি— কে.গো., তুল. সাধুৰ্ব্বাদ দান্ত প্ৰকাশি— কী.ঘো.)

প্ৰচাৰি (অস.ক্ৰি.) প্ৰচাৰ কৰি (প্ৰচাৰি তাৰিলা জীৱ— ব.গী.)

প্ৰতিপালি (বি.) প্ৰতিপালন কৰোঁতা (সজ্জন জন প্ৰতিপালি— ভ.)

প্ৰতি দিনে দিনে (ক্ৰি.বিণ.) নিতৌ, দিনৌ (প্ৰতি দিনে দিনে বহাইবাক পাৰো নদী— পি.গু.)

প্ৰথমে (ক্ৰি.বিণ.) প্ৰথমতে, আৰম্ভনিতে (প্ৰথমে লক্ষ্মণ সহিত শ্ৰীৰামক— ৰা.বি.)

প্ৰদক্ষিণে (অস.ক্ৰি.) প্ৰদক্ষিণ কৰি (পৰম আনন্দে প্ৰদক্ষিণে— ক.হ.)

প্ৰণামি (অস.ক্ৰি.) প্ৰণাম কৰি (ঋষিক প্ৰণামি— ৰা.বি.)

প্ৰপঞ্চিয়া (অস.ক্ৰি.) ভাণ্ডিপাতি, বুজনি দি (বাধা কৈলা প্ৰপঞ্চিয়া— ভৃ.হ.)

প্ৰবন্ধে (ক্ৰি.বিণ.) অতি যত্নেৰে, যত্ন সহকাৰে (বেঢ়ল লাগহি ভুজঙ্গ প্ৰবন্ধে— কা.দ., গোপী সব অনেক প্ৰবন্ধে— কে.গো., সেৱন্ত কত প্ৰবন্ধে— ব.গী., তুলহ লগাইলেক জুই তাত অনেক প্ৰবন্ধে— কী.ঘো.)

প্ৰবেশ কয় কহো (সং.অস.ক্ৰি.) প্ৰবেশ কৰি,আছি (শ্ৰীকৃষ্ণ প্ৰবেশ কয় কহো— সকলো নাট.)

প্ৰবেশ দিএ কহো (সং.অস.ক্ৰি.) প্ৰবেশ কৰি, আছি (ছিৰিগোপাল প্ৰবেশ দিএ কহো— কে.গো.)

প্ৰবেশি (অস.ক্ৰি.) প্ৰবেশ কৰি, সোমাই (দ্বাৰকাপুৰ প্ৰবেশি ৰহল— পা.হ., যমুনাক জল প্ৰবেশি— কে.গো.)

প্ৰবেশিএ, প্ৰবেশিয়ে (অস.ক্ৰি.) প্ৰবেশ কৰি, সোমাই (অভ্যান্তৰ প্ৰবেশিএ— ৰা.বি.)

প্ৰবেশি কহো (সং.অস.ক্ৰি.) প্ৰবেশ কৰি, আছি (সভামধ্যে প্ৰবেশি কহো— পা.হ., এথা প্ৰবেশি কহো— কা.দ.)

প্ৰবোধ কয় (সং.অস.ক্ৰি.) বুজনি দি, জ্ঞান দি (সখী সব প্ৰবোধ কয়— ৰা.বি.)

প্ৰভাত নাহি হয় (ক্ৰি.বিশ.) ৰাতি নৌ পুৱাওঁতেই (যাৱত প্ৰভাত নাহি হয়— কে.গো.)

প্ৰমাণা (বি.) প্ৰমাণ (সুৰ বৈৰি প্ৰমাণা— ব.গী.)

প্ৰলয়া (বি.) প্ৰলয়, বিনাশ (পালন প্ৰলয়া— কে.গো.)

প্ৰশংসিয়ে (অস.ক্ৰি.) প্ৰশংসা কৰি (শ্ৰীকৃষ্ণক প্ৰশংসিয়ে— কা.দ.)

প্ৰহাৰি (অস.ক্ৰি.) প্ৰহাৰ কৰি (গাৱে গাৱে বাণ প্ৰহাৰি— ৰা.বি., পুনু বাণ প্ৰহাৰি— পা.হ.)

প্ৰহাৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) প্ৰহাৰ কৰি (বাণ প্ৰহাৰিয়ে— পা.হ.)

পাই (অস.ক্ৰি.) লাভ কৰি, উপস্থিত হৈ (হামাক পাই— অ.ভ., আশ্ৰম পাই আৰম্ভল হোম— ৰা.বি.)

পাই (বি.) পাৱ, ভৰি, চৰণ (কহ শঙ্কৰ হৰি পাই— পা.হ., গতি গোবিন্দ পাই— কা.দ., ভজব তুৱা পাই— ৰা.বি., পাই মুহ— ব.গী.)

পাই কহো (সং.অস.ক্ৰি.) পাই, লাভ কৰি (মহামান্য পাই কহো— কে.গো., ভবানীক মঠ পাই কহো— ৰু.হ.)

পাক (বি.) ৰন্ধন, উতলি থকা অৱস্থা (পাক জুৰাইলে— অ.ভ.)

পাক (অস.ক্ৰি.) পাক দি, চক্ৰাকাৰে (পাক ফুৰিতে লাগল— কা.দ., পাক ফিৰি ফিৰিয়া নাচয়— ব.গী.)

পাকড়ি (বি.) কলি (চম্পক পাকড়ি— ৰা.বি.)

পাকড়িয়ে (অস.ক্ৰি.) আগচি ধৰি (পাকড়িয়ে যো আগ— ভ.)

পাখি (বি.) পক্ষী, চৰাই (উপৰে উৰয় পাখি— ডো.বে.)

পাচু (ক্ৰি.বিশ.) পিছলৈ, পিছফাললৈ (ত্ৰাসে পাচু চাহে নাহি— ৰু.হ., লৰড়ে বায়ব পাচু নচাই— পা..)

পাচু (ক্ৰি.বিশ.) পিছত (পাচু লৈয়া যাৱব— পা.হ.)

পাচু কয় (সং.অস.ক্ৰি.) পিছ পেলাই থৈ (লক্ষ্মণক পাচু কয় বোলল— ৰা.বি.)

পাচু পাচু (ক্ৰি.বিণ.) পিছে পিছে (পাচু পাচু চাটুবুলি— কে.গো., লড়ু ধৰি পাচু পাচু ধাই— অ.ভ., গোৱালক পাচু পাচু—প.প্ৰ., হাসি হাসি পাচু পাচু— পা.হ., শ্ৰীকৃষ্ণক পাচু পাচু— ৰু.হ., বাছড়ু পাচু পাচু ধাই— ব.গী.)

পাচে (ক্ৰি.বিণ.) পিছত (শুনিয়া সিদ্ধান্ত পাচে— প.প্ৰ.)

পাট (বি.) নগৰ, পুৰ, পাট কাপোৰ, সিংহাসন (সে নৰকাসুৰ পাট— পা.হ., পাট ধুতি পীত— প.প্ৰ., সুগ্ৰীৱক পাট— ৰা.বি.)

পাটুকা (বি.) কাপোৰ (গলায়ে পাটুকা বান্ধি— ভ.)

পাড়িয়ে (অস.ক্ৰি.) পেলাই লৈ (পুনু পাড়িয়ে— ভ.)

পাত (কৃদ.বি.) পতন, মৃত্যু (ভেলি সুবাহু সাগৰত পাত— ৰা.বি., কথি তনু পাত মিলত— ব.গী.)

পাত (বি..) প্লাত, পাহি, পত্ৰ, (পংকজ পাত অহিত—ব.গী.)

পাতন (বি.) বধ কৰোঁতা (পাতন পাতক ৰীতি— ৰা.বি., পুতনিকাতন পাতন— ভ.)

পাতকি (বি.) পাপী (কৰতহু গতি পাতকি পায়ী— ব.গী.)

পাতা (বি.) পাত, পাহি, পত্ৰ (নয়ন পংকজ নৱপাতা— ৰা.বি., দোহো পংকজ পাতা— প.প্ৰ.)

পাতা (বি.) পালন কৰোঁতা (পাতা দেৱকু দেৱা— ভ.)

পাতি (অস.ক্ৰি.) মেকোলাই দি, পাতি (আঞ্চল পাতি— কে.গো., তোহাৰি আগু আঞ্চল পাতি— কা.দ., তুল. আঞ্চল পাতি স্বামী দান— কী.ঘো.)

পাতিয়া (অস.ক্ৰি.) পাতি (আঞ্চল পাতিয়া মাগো— কা.দ., তুল. আঞ্চল পাতিয়া দিলা— কী.ঘো.)

পাতেক (বি.) পাতক, পাপ (এড়াইল পাতেক— কা.দ., পাতেক ঘাতেক— ভ.)

পাৎসা (বি.) বাদছাহে, মুছলমানৰ ৰজাই (তাহেক শুনল পাৎসা সমাজে— ভ.)

পানহি (অস.ক্ৰি.) পান কৰি, পী খাই (যশোৱাকু তন পানহি সন্তোষ— ব.গী.)

পানা (বি.) পান, পী খোৱা কাৰ্য্য (চৰণ পংকজ মধুপানা— ব.গী.)

পানী গৈয়া (সং.অস.ক্ৰি.) পানী আনিবলৈ গৈ (পানী গৈয়া ৰাধা দেখি— ভৃ.হ.)

পানে (অস.ক্ৰি.) পান কৰি (বিষজল পানে— কা.দ., পূৰল মন পয়োধৰ পানে— ভৃ.লো. মৰিয়ে বিষয় বিষ পানে— ব.গী.)

পাপিনি (বি.স্ত্ৰীং.) পাপীনী (হামো পাপিনি পুনু— ব.গী.)

পামৰা (বি.) মূৰ্খ, অজ্ঞানী (এমন পামৰা— ব.গী.)

পামৰি (বি.) পামৰী, নীচ (পামৰি হৰিকো— পা.হ.)

পামৰু (বি.) পামৰ, মূৰ্খ, নীচ (মেৰি পামৰু মন— ব.গী.)

পায়া (অস.ক্ৰি.) পাই, লাভ কৰি (কৃষ্ণক প্ৰসাদ পায়া— ৰু.হ., লৱণু চোৰা

	পায়া— অ.ভ., নবীন লৱণু পায়া— ভূ.লো., পায়া ঘোটক দেশ— ভ.)
পাৰ	(বি.) উদ্ধাৰ, পৰিত্ৰাণ (পাৱত ভৱ নদী পাৰ— কে.গো., পাপ পয়োনিধি পাৰ— ৰু.হ., পাৰ কৰা হৃষীকেশ— ব.গী., তুল. পাৰ কৰা ৰঘুনাথ— কী.ঘো.)
পাৰমানে	(ক্ৰি.বিণ.) পাৰেমানে, যিমান পাৰি (যত পাৰমানে খাৱ— পি.গু.)
পাল	(বি.) পালক, পালন কৰোঁতা (সেৱক পাল— ব.গী.)
পালটি	(অস.ক্ৰি.) উলটি, উভটি (পালটি পলাৱল— ৰু.হ.)
পালি	(অস.ক্ৰি.) পালন কৰি (যোহি পালি পিতা কেৰি— ৰা.বি., পালি সুগ্ৰীৱ কপি— ব.গী.)
পালি	(বি.) পালন কৰোঁতা (সন্ত বিভীষণ পালি—ভ.)
পালিয়ে	(অস.ক্ৰি.) পালন কৰি (পাণ্ডৱ পালিয়ে— ভ.)
পাৱ	(বি.) ভৰি, চৰণ (হস্ত পাৱ মৰ্দ্দয়— কে.গো., পাৱ পখালিয়ে— ৰু.হ., পাৱ নৱ পল্লৱ— ব.গী.)
পাৱত	(অস.ক্ৰি.) পাই, লাভ কৰি (যদুপুৰি পাৱত পুনু— ব.গী.)
পাৱমাৰিয়ে	(ক্ৰি.বিণ.) ভৰিৰ শব্দ নোহোৱাকৈ, হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে (বাঁৰি ধৰিয়ে পাৱ মাৰিয়ে— অ.ভ.)
পাশ, পাস	(বি.) ওচৰ, সমীপ (প্ৰাণ পিউ পাশ আস— ৰু.হ.)
পাশ, পাস	(বি.) জৰি, খোৰোচা (খসল কেশ পাশ— কে.গো., বিষয় বিলাস পাশ— ব.গী.)
পাশান, পাসান	(বি.) শিল, (কেহো পাশান— ভো.বে.)
পাশে, পাসে	(বি.) জৰিয়ে, দোলে (আঙগুল দোহো পাশে— অ.ভ.)
পাসি	(বি.) পাহি (নয়ন ৰাতা উতপল পাসি— ব.গী., কমল দল পাসি— ভ.)
পাঞ্চ কাওন	(সং.বি.) পাঁচ কাওন, পাঁচ টকা, আশী পোন কড়ি (এ পাঞ্চ কাওন— কো.খে.)
পাঞ্চনি	(বি.) এচাৰি, গৰু খেদা মাৰি (উচায়া পাঞ্চনি নাচে— ব.গী.)
পাঞ্চসাত	(সং.বি.) পাঁচসাত (ভৰি পাঞ্চসাত আগবাঢ়ি গিয়া— ৰু.হ.)
পাঞ্চি কহো	(সং অস.ক্ৰি.) পঠিয়াই, প্ৰেৰণ কৰি (কৌতুকে দূত পাঞ্চি কহো—ৰু.হ.)
পান্তি	(বি.) শাৰি, শ্ৰেণী (নৱমোতিম পান্তি— ৰা.বি., দশনকু পান্তি— ৰু.হ., অলকত পান্তি— ভ.)
পাৰ্থক, পাৰ্থকে	(বি.) খোজনিয়া, খোজনিয়াই, ভিক্ষাৰি, ভিক্ষাৰিয়ে (তোহাক ঠাই পাৰ্থক— ৰা.বি., কোননো পাৰ্থকে নাহি পাৱে— প.প্ৰ.)
পাৰ্থিয়ে	(অস.ক্ৰি.) প্ৰাৰ্থনা কৰি (ওহি বৰ প্ৰাৰ্থিয়ে— ৰু.হ.)

প্ৰাই (বিণ.) প্ৰায়, দৰে, নিচিনাকৈ (শোহে বিদ্যাধৰ প্ৰাই— ব.গী.)

প্ৰাতু (বি.) পুৱা, প্ৰাতঃ (প্ৰাতুসময়ে যশোৱা— ভো.বে.)

প্ৰাণঅধিক (ক্ৰি.বিণ.) প্ৰাণতকৈ বেচি (প্ৰাণ অধিক প্ৰিয় মানি— কে.গো.)

প্ৰাণতো অধিক (ক্ৰি.বিণ.) প্ৰাণতকৈ বেচি (হামাৰ প্ৰাণতো অধিক—কে.গো.)

প্ৰাণে (বি.) প্ৰাণ, জীৱন (প্ৰাণেকি জীৱয় মোৰ— পা.হ., প্ৰাণে মৰলো— কা.দ., ব্ৰজ বধু প্ৰাণে— ব.গী.)

প্ৰাণে (অস.ক্ৰি.) প্ৰাণৰক্ষা কৰি (পলাৱত প্ৰাণে— ৰা.বি., পলাৱল প্ৰাণে— ভ.)

প্ৰাৰম্ভে (অস.ক্ৰি.) আড়ম্বৰ কৰি (পৰম প্ৰাৰম্ভে সাজি— পা.হ.)

প্ৰাৰ্থী (অস.ক্ৰি.) প্ৰাৰ্থনা কৰি (কৃষ্ণক প্ৰাৰ্থী ক্ৰন্দন কয়ে— কে.গো.)

পিঅ, পিয় (বিণ.) প্ৰিয়, মৰমৰ (তেজয় জীৱ পিঅ— কা.দ.)

পিউ, পীউ (বি.) স্বামী, গৰাকী (আৱত গোবিন্দ গোপিনি পিউ— কে.গো., পৰম পিউ জীৱ— ৰা.বি., সব গোপিনি পিউ— ব.গী.)

পিচোড়া, পিছোড়া (বি.) কাপোৰ, বস্ত্ৰ (শ্যামল অংগ পীত পিচোড়া— প.প্ৰ. , তনু পীত পিচোড়া— ৰু.হ., পিশংগ পিচোড়া— ব.গী.)

পিচোড়ি, পিছোড়ি (বি.) কাপোৰ, বস্ত্ৰ (তথি পৰকাসিত পীত পিচোড়ি— পা.হ., তথি পীত পিচোড়ি— কা.দ.)

পিঠাপন্না (বি.) পিঠাপনা, এবিধ সুস্বাদু খাদ্য (অন্ন ব্যঞ্জন পিঠাপন্না— প.প্ৰ., তুল. অন্ন পিঠাপন্না— কী.ঘো.)

পিঠি দিয়ে কহো, পিঠি দিয়ে (সং.অস.ক্ৰি.) পিঠি দি, পিছফাল কৰি (স্বামীক পিঠি দিয়ে কহো— পা.হ., মদ গৰ্ব্বে পিঠি দিয়ে— কে.গো.)

পিড়ি (অস.ক্ৰি.) পীড়া কৰি, দুখদি (দৈত্য কহো পিড়ি— পা.হ., পিড়ি ক্ৰীড়ি— কা.দ.)

পিড়িত হুয়া (সং.অস.ক্ৰি.) পীড়া পাই, কষ্ট পাই (বাক্যশৰে পিড়িত হুয়া— পা.হ.)

পিতৃ (বি.) পিতৃ, পিতা (মাতৃ পিতৃ পতনি তনয়া— ব.গী.)

পিতৃ মাতৃ কহো (বি.) পিতৃ মাতৃয়ে (পিতৃ মাতৃ কহো আৱৰি নন্দ— ভ.)

পিয়া (অস.ক্ৰি.) পী, পান কৰি (পানী পিয়া কাখতে— ভো.বে.)

পিয়াৰি (বি.) প্ৰিয়, স্বামী (গুৰু গোপী পিয়াৰি— পা.হ.)

পিয়াৰু (বি.) স্বামী, গৰাকী (ৰেসোই গোপিনি পিয়াৰু— ব.গী.)

পিয়ে (অস.ক্ৰি.) পী, পান কৰি (ওহি বিষ পানী পিয়ে— কা.দ.)

পিশাচিনি (বি.স্ত্ৰীং.) পিশাচৰ স্ত্ৰী (মিলল ভক্ষ পিশাচিনি হাসে— ৰা.বি.)

পিশাচে (বি.) পিশাচ (দোহো পিশাচে— ৰা.বি.)

পিসঙ্গ (বি.) হালধীয়া, পীত (পিসঙ্গ পিচোড়া— ব.গী.)

পিৰিতি, পীৰিতি (বি.) প্ৰীতি, মৰম (যৈছন পিৰিতি ৰিতি— পা.হ., সহজে পিৰিতি মাগো— ব.গী.)

পিন্ধন (বি.) পিন্ধি থকা (পিন্ধন নেতেৰ ধড়া— ব.গী.)

পিম্পৰা (বি.) পিঁপৰা, পৰুৱা (পিম্পৰা গুচাইতে লাগি— পি.গু.)

পুত (বি.) পুত্ৰ, (পুত পুত বুলি— ব.গী.)

পুতমাথে (সং.অস.ক্ৰি.) পুতেকৰ মূৰ খোৱা বুলি (তাকু শপয় পুত মাথে— কে.গো.)

পুতলি (বিণ.) পুতলাতুল্য, পুতলা সদৃশ (ওহি মাণিক পুতলি— অ.ভ., ভূ.হ.)

পুতা (বি.) পুত্ৰ, সন্তান (আহে পুতা— ৰু.হ., কা.দ., চো.ধ., ভূ.লো.)

পুনু, পুনুপুনু (ক্ৰি.বিণ.) পুনৰ, আকৌ, বাৰে বাৰে (কয়লি পুনু উতপাত— ৰা.বি., পঞ্চম পুৰি পুনু— কে.গো., পঢ়ি পুনু ভাট— ৰু.হ., পুনুপুনু চাহে মাগ্ৰি— প.প্ৰ., পঢ়ি পুনু মৰম নজানি— ব.গী., পুনু পাড়িয়ে— ভ.)

পুনুহু, পুনুহো (ক্ৰি.বিণ.) পুনৰ, আকৌ (দুৰ্ল্লভ মানবী তনু পুনুহু নপাস— ব.গী.)

পুৰ, পূৰ (বি.) পূৰ্ণ কৰোঁতা (গোপী মনোৰথ পুৰ— ৰু.হ.)

পুৰ, পূৰ (বিণ.) পূৰ্ণ, পূৰণ (মোহি মন কৰু পুৰ— ভ.)

পুৰণ, পূৰণ (বি.) পূৰ্ণ কৰোঁতা (কোটি কল্পতৰু পুৰণ কামা— পা.হ., জগজন পুৰণ কাম— ৰু.হ., পুৰণ কামা— ব.গী., ভকত বৎসল মন পুৰন— ভ.)

পুৰণ, পূৰণ (বিণ.) পূৰ্ণ, সিদ্ধি (হামাক পাই মন পুৰণ— অ.ভ.)

পুৰি, পূৰি (অস.ক্ৰি) পূৰ্ণ কৰি, সিদ্ধি কৰি (তোৰা সবক মনোৰথ পুৰি— কে.গো., সীতাক মনোৰথ পুৰি— ৰা.বি., কমল নয়ন পুৰি— ৰু.হ., মন পুৰি পাৰে— ভ.)

পুৰি (বি.) গাখীৰ, চেনীৰে নিৰ্ম্মিত এবিধ খাদ্য (মাখন চঞ্চ পুৰি মুৰুবি— ভো.বে.)

পুৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) পূৰ্ণ কৰি (উনিকৰ মন পুৰিয়ে— ৰু.হ.)

পুৰুব দিবসে, পূৰুব দিবসে (ক্ৰি.বিণ.) আগদিনাখন (বিবাহক পুৰুব দিবসে— ৰু.হ.)

পুৰুবে, পূৰুবে (ক্ৰি.বিণ.) পূৰ্ব্বতে, আগেয়ে (পুৰুবে বুলিয়া আছা— ভূ.লো.)

পুলকিত (বিণ.) আহ্লাদিত, ৰোমাঞ্চিত (শৰীৰ পুলকিত— কে.গো.)

পুলকে (অস.ক্ৰি.) ৰোমাঞ্চিত হৈ (পুলকে কমল কুল ডোলে— কে.গো.)

পুৰ্ব্বৱতে, পূৰ্ব্বৱতে (ক্ৰি.বিণ.) আগৰ দৰে, আগৰ নিচিনাকৈ (সন্ধ্যা সময়ে পূৰ্ব্বৱতে— কে.গো.)

পেখি (অস.ক্ৰি.) দেখি (তাহে পেখি— ৰা.বি., পেখি কৰল ৰাস— কে.গো., পেখি হৰিক— ভ.)

পেখিএ, পেখিয়ে (অস.ক্ৰি.) দেখি, দেখা পাই (পেখিএ নৈৰাস— কে.গো., পেখিএ বদন— ৰা.বি., পেখিএ যশোৱা— ব.গী., আৱে পেখিয়ে— ভ.)

পেচন্দাৰ (বি.) ঐবিধ অলংকাৰ (গজমতি হাৰ পেচন্দাৰ— ভ.)

পেৰা পাত্ৰক জীউ, পোৰা পাত্ৰক জীউ (বি.স্ত্ৰীং.) ৰাজস্ব মন্ত্ৰীৰ জীয়েক স্বামী বশ কৰা নাৰীয়ে (যৈচে সেকৰা স্বামীক পেৰা পাত্ৰক জীউ— কে.গো.)

পেলাই (অস.ক্ৰি.) পেলাই, থৈ, দলিয়াই (পসাৰ পেলাই— ব.গী.)

পেলুৱানে (বিণ.) পালোৱান, শকত আৱত (তাকু পেলল হাতী পেলুৱানে— ভ.)

পেহ্লাই (অস.ক্ৰি.) দলিয়াই পেলাই থৈ (মাটিত আচাৰি পেহ্লাই— অ.ভ.)

পেহ্লায়া (অস.ক্ৰি.) দলিয়াই পেলাই (হাতক বাৰি পেহ্লায়া— অ.ভ.)

ফ

ফ বৰ্ণমালাৰ আঠাইশ সংখ্যাৰ আখৰ।

ফণধৰ (বি.) সাপ, অনন্তনাগ (ফণধৰ থৰথৰ— ব.গী.)

ফণামণি (বি.) সাপৰ মণি (ফণামণি ঝিকমিক—কা.দ.)

ফৰমান (বি.) আদেশ (গোবিন্দৰ ফৰমান— ব.গী.)

ফলগোটে (বি.) ফলটোৱে (প্ৰজাৰ ভাগ্য ফল গোটে— ব.গী.)

ফন্দিয়ে (অস.ক্ৰি.) স্পন্দন কৰি, লৰচৰ হৈ (আখি ফন্দিয়ে গেল— ৰু.হ.)

ফাগু (বি.) ফাকু (ফাগু খেলে করুণাময়ই— ব.গী., তুল. ৰঙেগ ফাগু খেলে— কী.ঘো.)

ফান্দিয়ে (অস.ক্ৰি.) জোৰ দি, ফিন্দাই লৈ (কঙ্কাল ফান্দিয়ে— অ.ভ.)

ফান্দোৱাল (বি.) জাল পাতোঁতা, ব্যাধ (ফান্দোৱাল গোবিন্দক— ব.গী.)

ফিৰি ফিৰি (অস.ক্ৰি.) ফুৰি ফুৰি (পাক ফিৰিফিৰি— কা.দ.), চৌপাশে ফিৰি ফিৰি চাৱত— অ.ভ., ফিৰি ফিৰি চাই— ব.গী.)

ফুণ্ডিক ফুণ্ডিক (অস.ক্ৰি.) ফুৱাই ফুৱাই (ফুণ্ডিক ফুণ্ডিক ধাতু আনল— ৰু.হ.)

ফুটি (অস.ক্রি.) সৰকি, সৰকি গৈ (মদন বাণে ফুটি— ৰা.বি.)
ফুটি (অস.ক্রি.) লুকাই, গোপনকৈ (ঘন খীৰ ফুটি থৈয়া ছিলো— ভূ.লো.)
ফেট (বি.) ফণা (তুলি ফেট ফোটকাৰা— কা.দ.)
ফেৰিয়া (অস.ক্রি.) ফালি, ভেদ কৰি (তিমিৰ ফেৰিয়া বাৰ— ব.গী.)
ফেৰুৱা (বি.) শিয়াল (ঘৰে ঘৰে ফেৰুৱা আৰাৱ— কা.দ.)
ফোকাৰি (অস.ক্রি.) উচুপি উচুপি (নিশ্বাস ফোকাৰি— কে.গো., কান্দে ফোকাৰি ফোকাৰি— ব.গী.)
ফোকাৰি কহো (সং.অস.ক্রি.) বাহিৰ কৰি, উলিয়াই (নিশ্বাস ফোকাৰি কহো— ৰা.বি.)
ফোট (বি.) তিলক, চন্দনৰ ফোট (চৰাচৰ ফোট— প.প্র.)
ফোটকাৰা (অনুকা.) ফোঁচফোৰ্চনি শব্দ (কৰত তুলি ফেট ফোটকাৰা— কা.দ.)
ফোৎকাৰ (অনুকা.) ফোঁচফোৰ্চনি (মহা ফোৎকাৰ কৰিয়ে— কা.দ.)

ব

ব বৰ্ণমালাৰ ঊনত্রিশ সংখ্যাৰ আখৰ।
বক (বি.) বক নামৰ এবিধ ফুলৰ গছ (কদম্ব বক তুলসী— কে.গো.)
বকগোট (বি.) বগলিটো (ভয়ংকৰ বক গোট— ব.গী.)
বখানা (বি.) ব্যাখ্যা (বয়নে কৰত বখানা— ব.গী.)
বখানি (অস.ক্রি.) ব্যাখ্যা কৰি (কৃষ্ণকু আগু ৰূপ বখানি— ৰু.হ., পণ্ডিত মানি বেদ বখানি— ভ.)
বচনেক (অনুস.) একাষাৰ, এফাঁকি (হামো বচনেক বোলো— কে.গো., অব বচনেক বুলি— পি.গু., হামো বচনেক বুলি— ভূ.হ., শুন অব বচনেক বোলোহো— ৰু.হ., হামো বচনেক বোলো— ৰা.ঝু.)
বজাই (অস.ক্রি.) বাদ্য কৰি (আৰত কানু বেণু বজাই— প.প্র., আনন্দে বাজনা বজাই— ৰা.বি.)
বজাইতে (অস.ক্রি.) বজাই বজাই, বাদ্য কাৰ কাৰ (বেণু বজাইতে জাই— প.প্র., বজাইতে বেণু— কা.দ.)
বজায়া (অস.ক্রি.) বজাই, বাদ্য কৰি (বজায়া মোহন বেণু— ব.গী.)
বড় (বিণ.) শ্ৰেষ্ঠ, উত্তম, বেচি, অধিক (বড় ভুজ দণ্ড— ভ., শমনক লাই জীৱ বড় ডোৰ— ব.গী.)
বড়টানে (ক্রি.বিণ.) বৰটানকৈ (মৰম ভেদল বড় টানে— ব.গী.)
বড়হি (বিণ.) বৰ, শ্ৰেষ্ঠ, (বড়হি ঠাকুৰ হৰি— ব.গী., বড়হি বলীয়ন্তা— ভ.)
বড়াই (বিণ.) ডাঙৰ, মহৎকাল (ই কোন বড়াই— ব.গী.)

বড়াই কৰিয়ে (সং.অস.ক্ৰি.) বৰ কথামাতি, দম্ভালি মাৰি (সত্যভামা বড়াই কৰিয়ে— পা.হ.)

বড়ি (বিণ.) বৰ, বেচি, অধিক (বড়ি বাৰিষা যচ— ৰু.হ., বড়ি বিষম চেষ্টা— পা.হ., বৎস সব বড়ি দূৰে— ডো.বে., বড়ি দুখী— ভ.)

বড়ে (বিণ.) বৰকৈ, বেচিকৈ (কম্পিত ভৈগেলো বড়ে— ব.গী.)

বড়ায়া (অস.ক্ৰি.) বঢ়াই, বেচি কৰি (বচন চৰপটি বড়ায়া ভূঙগ— কে.গো.)

বতৰ (বি.) শস্য আৰ্জিবলৈ ভাল সময় (বতৰ বান্ধিয়া লয়ো— ব.গী.)

বতাসে (বি.) বতাহে (বিষয় বতাসে পাই— ব.গী.)

বৎসপালনা (বি.) গোপালন কৰোঁতা (সো হৰি বনে বৎসপালনা— ব.গী.)

বৎসৰ দুই চাৰি (ক্ৰি.বিণ.) দুই চাৰি বছৰৰ মূৰকত (বৎসৰ দুই চাৰি পাৰব— পা.হ.)

বধ দিয়ে (সং.অস.ক্ৰি.) বধশপতদি (তোহাত বধ দিয়ে— ৰু.হ.)

বধভাগি (বি.) হত্যাৰ সমভাগী (হঞু তব তুৱা বধভাগি— ৰু.হ., ভেলো তিৰী বধভাগি— পা.হ., ভেলি মাধৱ বধভাগি— ব.গী.)

বধি (অস.ক্ৰি.) বধ কৰি, হত্যা কৰি (বকাসুৰ বধি হৰি— ব.গী.)

বধিয়ে (অস.ক্ৰি.) বধ কৰি, হত্যা কৰি (যুদ্ধে বধিয়ে— ৰা.বি.)

বনমাল (বি.) বনমালা (পঞ্চবৰণ বনমাল (পা.হ.)

বনিয়ে (অস.ক্ৰি.) বনাই, ফনিয়াই, শোভা যুক্ত কৰি (কেশ বেশ বনিয়ে— অ.ভ., সুবেশ ভাল বনিয়ে— ব.গী.)

বৰজি (অস.ক্ৰি.) বৰ্জ্জন কৰি, ত্যাগ কৰি (লেহু হৰি চৰণ শৰণ সব বৰজি— পা.হ., লেহু সব বৰজি— ব.গী.)

বৰঠাকুৰ (বি.) শ্ৰেষ্ঠব্যক্তি, প্ৰভু (তুমহি বৰঠাকুৰ— ব.গী.)

বৰত (বি.) ব্ৰত, উপবাস (তীৰিথ বৰত তপজপ— ব.গী.)

বৰতো অধিক (ক্ৰি.বিণ.) আশীৰ্ব্বাদতকৈয়ো (বৰতো অধিক দেখো তোহাৰি— কা.দ.)

বৰবালা (বি.স্ত্ৰীং.) সুন্দৰী, উত্তমাকন্যা, সম্ভ্ৰান্ত মহিলা (মোহে পৰল বৰবালা— ৰা.বি., মূৰুচি পৰয় বৰবালা— কে.গো.)

বৰষি (অস.ক্ৰি.) বৰ্ষণ কৰি (বচন অমিয়া ৰস বৰষি— ৰা.বি.)

বৰষিয়ে (অস.ক্ৰি.) বৰ্ষণ কৰি (ৰাজা শৰ বৰষিয়ে— ৰু.হ.)

বৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) বৰণ কৰি (স্বামী ভাবে বৰিয়ে— ৰা.বি.)

বলয়া (বি.) এবিধ অলঙ্কাৰ (বলয়া কঙ্কন— ভ.)

বলাইতোকৰি (ক্ৰি.বিণ.) বলভদ্ৰতকৈয়ো (আপোন পুত্ৰ বলাইতো কৰি— অ.ভ.)

বলিত (বিণ.) দীঘলিয়া (ভুজ যুগ বলিত ভুজঙ্গ— ৰা.বি., দোহো বলিত সমান— ভ.)

বলিয়ন্তা } (বি.) বলবান্, বলী (বড়হি বলিয়ন্তা— ভ.)
বলীয়ন্তা }

বলিয়াৰ } (বি.) বলবান্, বলী (কেশিকংস বলিয়াৰ— ক.হ., বড়হি বলিয়াৰ— ভ., আৰে কাল কালি বলিয়াৰা— কা.দ.)
বলিয়াৰা }

বলে (বি.) বলোভদ্রই (মাৰল বলে তাহে— ভ.)

বসি (অস.ক্রি.) বহি, উপবেশন কৰি (ৰতন সিংহাসনে বসি— ব.গী.)

বসুৱা (কি.) বহুৱা, আলধৰা, (বসুৱা চুৱড়ি পাৰল— পা.হ.)

বহল (বিণ.) বিস্তীর্ণ, পথালিয়ে বেচি (বহল বক্ষস্থল— ক.হ., বহল নিতম্ব কটি— ভ.)

বঙ্ক (বিণ.) বক্র, বেকা, প্রতিকূল দৃষ্টি (হামাৰ বিধি বঙ্ক ভেল— ক.হ., বঙ্ক বিধাতা— ৰা.বি., হামাৰি বঙ্ক বিধি— ব.গী.)

বঙ্কিম (বিণ.) বক্র, বেকা, কেৰাহিকৈ (বঙ্কিম নয়নে হেৰহু— ক.হ., কে.গো., বঙ্কিম নয়নে চাই— ব.গী.)

বঞ্চনা (বি.) প্রবঞ্চনা, প্রতাৰণা (ওহি বাঞ্চা বঞ্চনা— ৰা.বু.)

বঞ্চিত (বিণ.) প্রতাৰিত, আশাচ্ছেদ (কৈছে হামাক বঞ্চিত কয়লি— ক.হ.)

বঞ্চিয়া (অস.ক্রি.) প্রবঞ্চনা কৰি, প্রতাৰণা কৰি (বঞ্চিয়া নিলেক নিকৰুণ বিধি— ব.গী.)

বণ্টা (বি.) অংশ, ভাগবঁটা (তাৰো বণ্টা খাই— ব.গী.)

বন্দি, বন্দিয়ে (অস.ক্রি.) বন্দনা কৰি, সেৱা কৰি (তোহাৰি চৰণ বন্দি ৰহু— অ.ভ., তোহাৰি চৰণ বন্দিয়ে— ক.হ.)

বন্দিত (কৃদ.) সেৱিত (সাদৰ বন্দিত যাকৰ— কে.গো., ব্রহ্মামহেশ বন্দিত পাদপদ্ম— ক.হ.)

বন্ধ (বি.) বন্ধন (শিলা সেতু কয় বন্ধ— ৰা.বি., চোড়ল বন্ধ মুৰাৰি— কা.দ., মাতু পিতুক বন্ধ চোড়ি— ভ.)

বন্ধ কয় (সং.অস.ক্রি.) বন্ধ কৰি, জপাই ধৰি (দ্বাৰবন্ধ কয়— কে.গো.)

বন্ধ কয় কহো (সং.অস.ক্রি.) বন্ধ কৰি, জপাই ধৰি (দ্বাৰবন্ধ কয় কহো— চো.ধ.)

বর্ণাই (অস.ক্রি.) বর্ণনা কৰি (গলে বান্ধিয়ে গুণ বর্ণাই— প.প্র.)

বহু } (বিণ.) অসংখ্য, অনেক (কৰোহো বহু সেৱা— ক.হ., বহুত বিঘিনি আচৰয়— ৰা.বি., কৰোহো বহু সেৱ— ভ.)
বহুত }

বহুতৰ (বিণ.) অসংখ্য, অনেক (বহুতৰ বাণে তাহে— ক.হ., পুনু বহুতৰ জৰি— অ.ভ.)

বহুবিধ (ক্রি.বিণ.) বহু প্রকাৰৰ, অনেক বিধৰ (বহুবিধ ষড়ৰস— প.প্র., বহুবিধ প্রসাদ— ক.হ.)

বহুভাৱে (ক্রি.বিণ.) বহুপ্রকাৰে, বহুভাৱেৰে (বহুভাৱে গাৱে— ব.গী.)

বহুল (বিণ.) বহুত, অনেক (দেখি দেৱক উছুক বহুল— পা.হ.)

বহুৰসে (ক্রি.বিণ.) বহুপ্রকাৰ ৰসেৰে (বহুৰসে ৰঙ্গল— চো.ধ., জিনি বহুৰসে— ভো.বে., বহুৰসে লাসে বেশে— ব.গী.)

বহুৰি (ক্রি.বিণ.) পুনৰ, আকৌ (চলহু বহুৰি গৌৰি— কে.গো., বহুৰি নয়ন চান্দ বয়ন— প.প্র.)

ব্রহ্মায়ে (বি.) ব্রহ্মাই (ব্রহ্মায়ে কৰিলা চুৰি— ভো.বে.)

বাইৰ হুয়া (সং.অস.ক্রি.) বাহিৰ হৈ, ওলাই (বাইৰ হুয়া কানু— ব.গী.)

বাখৰে (বিণ.) সুগন্ধি মছলা আদিৰে (নানান সুৰস কৰি নানান বাখৰে— পি.গু.)

বাগ (বিণ.) ভাঁজ, বেকা (তিনি থানে ভৈল বাগ— ব.গী.)

বাংশিটি, বাশিটি (অনুস.) বাঁহীটো (বাংশিটি বজাৱে— ভো.বে., বাশিটি বজান্ত—ভ.)

বাচৰু, বাছড়ু (বি.দ.) গৰু, (এক বাচৰু নাহি পাৱত—পি.গু., বাচৰু হৰায়া— ভো.বে., বাচৰু চাৰিতে— ব.গী.)

বাচি, বাছি (অস.ক্রি.) বিচাৰি, বিচাৰ কৰি (বড় দোষ পাইলি বাচি— পী.গু.)

বাচিয়া (অস.ক্রি.) বাচি বাচি (লৈয়ো ৰামনাম ভাই মানিক বাচিয়া— ব.গী.)

বাজন, বাজনা (বি.) বাদ্য, (জয় বাজন বজাৱল— পা.হ., বাজত বাজন ৰংগ— ভ. আনন্দে বাজনা বজাই— ৰা.খি., বাজনা বাজে— ৰু.হ.)

বাজহুয়া (সং.অস.ক্রি.) বাজহৈ, বাহিৰ হৈ (গৃহৰ দ্বাৰ বাজহুয়া যান্তে—কো.খে., গৃহ হন্তে বাজ হুয়া.প.প্র.)

বাজহুয়া কহো (সং অস.ক্রি.) বাজহৈ, বাহিৰ হৈ (দিব্যৰূপ ধৰিয়ে বাজহুয়া কহো— অ.ভ.)

বাঞুকা (বি.) বাওঁকা, ভাৰ কঢ়িওৱা মাৰি (কলস কন্ডিয়া বাঞুকা সিকিয়া— অ.ভ.)

বাঞ্চিত (কৃদ.বিণ.) অভিলষিত (আপোন মন বাঞ্চিত— ভ.)

বাট (বি.) পথ, (বহু বাট বিয়াপিয়ে—ব.গী., মিলল তাহেক বৈকুণ্ঠক বাট— ৰু.হ)

বাটোৱাৰি (বি.) ডকাইতে (ওহি লুটে বাটোৱাৰি— ব.গী.)

বাড়য় (সং.বি.) বাৰ সংখ্যা (চিন্তা নামে বাড়য় অগণি শোষে প্রাণ— ব.গী.)

বাড়ি (বি.) বাৰী, ঘৰ (তাহেক বাড়ি ছাড়ি— পা.হ.)

বাত (বি.) বাতৰি সম্বাদ, কথা, বাক্য, বায়ু, বতাহ আদি (ঐছন বাত জনাই,— ভৃ.হ., শ্রীৰামক বিজয় বাত শুনিয়ে— ৰা.বি., কাতৰ কৰিকহো বাত পুচি— পা.হ., গোপিনিক সন্দেশ বাত— ব.গী., হামাৰ বাত বুজব— অ.ভ., হামাক কি বাত পুছহ— ৰা.বি., বাত বুঝ লোহো—

ৰা.বু., আনিয়ে বাত বোল— ভ., বাত নাহি বৃষ্টি নাহি— অ.ভ., বাত ভয় কৰু ত্ৰাণ— ভ.)

বাতয়া (বি.) সম্বাদ, বাতৰি (কহতু শংকৰ বাতয়া— ক.হ.)

বাতে (বি.) বতাহে, বায়ুয়ে (যৈচে লবংগ লতাক বাতে উপাৰল— পা.হ., যৈচে কদলিক বাতে উপাৰল— ক.হ.)

বাতে (বি.) বাতৰি, সম্বাদ, কথা (কহ মেৰি কানুক বাতে— ব.গী.)

বাধ (বি.) বাধা, নিষেধ (কবহু নাহিকে বাধ— অ.ভ.)

বাধা (বি.) বাধা, নিষেধ (তথি বাধা সব দেখিয়ে— কো.খে., বহুবিধ ৰাধা কয়— প.প্ৰ.)

বাধি (অস.ক্ৰি.) বাধা কৰি, নিষেধ কৰি (বাধি বৰিষণ— ভ.)

বাণ (বি.) বাণে, শৰে (হৰল চেতন মন মনসিজ বাণ— কে.গো.)

বানে (বি.) বান পানীয়ে (খৰে নমাৰে বানে নেনে— ব.গী.)

বাপ (বি. মান্যাৰ্থে, স্নেহাৰ্থে) প্ৰভু, বোপাই (হৰি হেৰোৰে বাপ— ব.গী., গোপাল শুনৰে বাপ— ভূ.লো., বাপ চাপ সমিপ— কা.দ., বাপ ৰামক চাড়ি— ৰা.বি.)

বাপ (বি.) পিতৃ, (তোহাৰি বাপ নন্দ— পি.গু., ত্ৰিভুবন ঈশ্বৰ ৰামক বাপ— ৰা.বি.)

বাপু (বি. স্নেহাৰ্থে) বোপাই (আহে বাপু কৃষ্ণ— অ.ভ.)

বাম (বিণ.) বক্ৰ. বিৰুদ্ধ (নিকৰুণ বিধি বাম— ব.গী., মোহি বিহি ভেল বাম— ক.হ.)

বাম (বি.) বাওঁফাল (হামাৰ বাম অংক ফন্দে— ৰা.বি., ক.হ., মাৰলি ৰাম বাম মুঠি উঠাই— ভ.)

বাৰহিবাৰা (ক্ৰি.বিণ.) বাৰে বাৰে (টানহি বাৰহিবাৰা— চো.ধ.)

বাৰি (বি.) এচাৰি, চেকনি (হাতে বাৰি ধৰিয়ে— অ.ভ.), তুল. দেখি বাৰি এৰিলাহা সতী— কী.ঘো.)

বাৰিষা (বি.) বৰ্ষাকাল (বড়ি বাৰিষা যচ— ক.হ.)

বাৰেক (অনুস.) এইবাৰলৈ, এই বেলিলৈ (ইহাক দোষ বাৰেক মৰস— কা.দ.)

বাৰেবাৰ (ক্ৰি.বিণ.) বাৰে বাৰে, বাৰম্বাৰ (ফুংকল শংখ হৰি বাৰেবাৰ— পা.হ.)

বাৰেবাৰে (ক্ৰি.বিণ.) বাৰম্বাৰ, (গুণি চাৱা বাৰেবাৰে— ভূ.লো.)

বালাম্ভ (বি.) স্বামী, গৰাকী (বঞ্চল কৈছন কৃষ্ণ বালাম্ভ হামাৰি— ক.হ.)

বালাই (বি.) বালি, ধূলি, আপদ বিপদ (অধৰক বালাই লঞ— অ.ভ., তোমাৰ পাৱৰ বালাই লঞো,— ভূ.লো., চান্দ মুখেৰ বালাই লঞ— ব.গী.)

বায় (বি.) বায়ু, বতাহ (লহু লহু বহে মলয়া বায়— ব.গী.)

বাসনা (বি.) ইচ্ছা, কামনা, সঞ্চিত ভাগ্যৰ ফল (পূৰুৱ বাসনা দূৰ কৰহু— অ.ভ., বাসনা নচাড়ে— ব.গী.)

বাসা কৰি (সং.অস.ক্রি.) বাস কৰি, নিবাস কৰি (যে নৃপতি সব বাসা কৰি ৰহৈছে— ৰা.বি.)

বাসাঘৰ (বি.) থকাঘৰ (বাসাঘৰ দিয়ে ৰাখল— ৰু.হ.)

বাহিৰ (বি.) বাজ, বাহিৰ (পেলাইল বাহিৰ কৰি— ব.গী., এহেসে বাহিৰ কৰ— ভ.)

বাণ্টিয়া (অস.ক্রি.) ভাগবাটি, ভাগ বতৰা কৰি (একখানি বস্তু পাইলে বাণ্টিয়া খাঞু— ব.গী.)

বাণ্টি লৈয়া (সং.অস.ক্রি.) ভাগ ভাগ কৰি লৈ (কৃষ্ণৰ অসংখ্য বৎস বাণ্টি লৈয়া— ভো.বে.)

বাহু মেলি (সং.অস.ক্রি.) বাহু দুটা মেলি দি, বাহুৰে সাবটি ধৰি (বাহু মেলি গলে বান্ধি— কা.দ., তথি গোপী বাহু মেলি— চো.ধ., কনকাৱতী বাহুমেলি ধৰি— ৰা.বি. ৰহতব বাহু মেলি— কে.গো.)

বাহুড়িয়ে (ক্রি.বিণ.) পুনৰ, আকৌ (চলে ৰাধে বাহুৰিয়ে— কো.খে.)

বাহুড়ি (ক্রি.বিণ.) ঘূৰি, পুনৰ, আকৌ (বেদ নিধি গৈয়া কহো বাহুড়ি নাৰল— ৰু.হ., হৃদয়ে মুষ্ঠি হানি বাহুড়ি— ৰা.বি., বাহুড়ি আৱব কৃষ্ণ— ব.গী.)

বান্দী (বি.স্ত্রীং.) দাসী, চাকৰণী (দাসীক দাসী বান্দী— অ.ভ., ওহি বান্দী সবক— চো.ধ.)

বান্ধি (অস.ক্রি.) বন্ধন কৰি, মেৰিয়াই (গলে কাপড় বান্ধি— ৰা.বি., গলায়ে পাটুকা বান্ধি— ভ.)

বান্ধি (অস.ক্রি.) লৈ, গ্রহণ কৰি (কৃষ্ণে বোকে বান্ধি— কে.গো.)

বান্ধি (অস.ক্রি.) সাবটি, সুমুৱাই (ৰামচন্দ্ৰক গলে বান্ধি— ৰা.বি., গলে বান্ধি ধৰল— কা.দ., বুকে বান্ধি কোলে লৈল— ব.গী.)

বান্ধি ছান্দি (সং.অস.ক্রি.) বান্ধি ছাটি, মেৰিয়াই (শিকা বান্ধি ছান্দি কান্ধে— ব.গী.)

বান্ধি কহো (সং.অস.ক্রি.) বান্ধি, বন্ধন কৰি (কৃষ্ণক চৰণ হৃদয়ে বান্ধি কহো— কে.গো.)

বান্ধিয়ে (অস.ক্রি.) বান্ধি, বন্ধন কৰি (গলে বস্ত্ৰ বান্ধিয়ে— ৰা.বি., ৰু.হ.)

বান্ধিয়া (অস.ক্রি.) বান্ধি, বন্ধন কৰি (বতৰ বান্ধিয়া লৈয়ো— ব.গী.)

বান্ধি থৈয়া কহো (সং.অস.ক্রি.) বান্ধি থৈ, বন্ধন কৰি থৈ (শ্ৰীকৃষ্ণক বান্ধি থৈয়া কহো— অ.ভ.)

ব্যাপিয়ে (অস.ক্রি.) ব্যাপ্তহৈ, বিয়পি (ব্যাপিয়ে ধৰণী— ভ.)

বিকৰ্থনা (বি.) নিন্দা, গৰিহনা (হামাক কত বিকৰ্থনা— পা.হ.)

বিকলি (বিণ.) অস্থিৰ, বিকল (বিকলি ৰুকুণি— ৰু.হ.)

বিকলে (অস.ক্রি.) বিকলহৈ, অস্থিৰহৈ (বিকলে মৰব— ভ্.হ., মনৰ বিকলে— ব.গী.)

বিকাকিনা (বি.) বেচাকিনা, ক্রয় বিক্রয় (কৰো বিকাকিনা— কো.খে.)

বিকি (অস.ক্রি.) বেচি, বিক্রী কৰি (দধি দুধ বিকি— কো.খে., দধি বিকি আসি— ব.গী.)

বিগাৰ (বিণ.) বিকাৰ, বিগৰি যোৱা (মদন বিগাৰ উপজল— ৰা.বি.)

বিগাৰি (বিণ.) বিকাৰ, বিগৰি যোৱা (চিত্ত মদন বিগাৰি— ৰা.বি., মানস মদন বিগাৰি— ৰু.হ.)

বিগুটি (বিণ.) অপদস্থ, অপমান (বিগুটি কৰি ঘসায়ল— কো.খে.)

বিঘটিয়ে (অস.ক্রি.) লুটি খুৱাই, বগৰাই পেলাই (শকট বিঘটিয়ে— ভ.)

বিঘাত (বি.) ব্যাঘাত, (আধি ব্যাধি বিঘাত— ব.গী.)

বিঘাতনকাৰি (বি.) লুটি খুৱাই পেলাওঁতা (যোহি শকট বিঘাতনকাৰি— ভ.)

বিঘিনি (বি.) বিঘ্ন, বিপদ (ভকতক বিঘিনি লঙঘয়ে নাহি— প.প্র., লংঘ নাহি একোৱে বিঘিনি— কে.গো., বহুত বিঘিনি আচৰয়— ৰা.বি., কৰত্ব বিঘিনি নাশা— ব.গী.)

বিচাৰক ছাড়ি } (সং.অস.ক্রি.) বিচাৰ কৰাটো এৰি (অব বেদ বন বিচাৰক ছাড়ি—
বিচাৰক ছোড়ি } অ.ভ.)

বিচাৰি (অস.ক্রি.) বিচাৰ খোচাৰ কৰি, বিচাৰ বিবেচনা কৰি (অব বচন বিচাৰি— ৰু.হ., দেখু বিচাৰি— কা.দ., বৃন্দাবনে বিচাৰি নপাই— কে.গো., লোই দেখু বিচাৰি— পা.হ., সকল নিগমে বিচাৰি বিধি— ব.গী.)

বিচাৰিয়া (অস.ক্রি.) বিচাৰি, বিচাৰ কৰি (চাৰি বেদ বিচাৰিয়া— ব.গী.)

বিচেষ্টা (বিণ.) উন্ডভন্ডালি, অত্যাচাৰ (নৰকাসুৰক বিচেষ্টা—পা.হ.)

বিচুড়ি } (অস.ক্রি.) এৰি, পাহৰি (মাধৱ মেৰি বিচুড়ি অব—ৰু.হ., হৰিক্ বিচুড়ি
বিছুড়ি } কত— কে.গো. বিচুড়ি ৰহত তনু—ৰা.ঝু., বিচুড়ি বিষয় কামা—ব.গী.)

বিচোড়ন } (বি.) ত্যাগ, এৰাকাৰ্য্য (নৱপ্রেমৰস বিচোড়ন—কে.গো.)
বিছোড়ন }

বিছোৱাস (বি.) বিশ্বাস, প্রত্যয় (শুন সব কয় বিছোৱাস—ৰা.বি., সুদৃঢ় বিছোৱাস— পা.হ., নামে কৰু বিছোৱাস—ব.গী.)

বিজুড়ি (বি.) বিজুলি (যৈচে চমকে বিজুড়ি—কা.দ., যৈচন বিজুড়ি—ৰা.বি., ব.গী., বিজুড়ি সঞ্চাৰ—ভ.)

বিজোড় (বিণ.) উজ্জ্বল, প্রকাশিত (কঙ্কন বিজোড়—ভ.)

বিটাল (বি.) ৰমণ কৰোঁতা, হৰণ কৰোঁতা (ওহি গোপী বিটাল গোপাল—পা.হ.)

বিড়ম্বনা (বি.) প্ৰতাড়ণা, চলনা (বিহিক বিড়ম্বনা কি ভেলি—ৰা.বি.)

বিড়ালা (বি.) বিড়াল, মেকুৰি (মানস মুগুধ বিড়ালা—ব.গী.)

বিত (বি.) বিত্ত, ধন (সুত বিত জায়া—ব.গী.)

বিতাৰি (বি.) বিস্তাৰ কৰোঁতা (গুণ তিনি মায়া বিতাৰি—ভ.)

বিদাৰ (বিণ.) বিদীৰ্ণ, দুই ফাল (শুনি শত্ৰুক ভেল হৃদয় বিদাৰ—ৰু.হ.)

বিদাৰি (অস.ক্ৰি.) বিদাৰণ কৰি (ইন্দ্ৰক হৃদয় বিদাৰি—পা.হ., মধুমূৰ নৰক বিদাৰি—ভ.)

বিদূৰতে (ক্ৰি.বিণ.) আতঁৰতে, অলপ দূৰতে (বিদূৰতে দেখল—কা.দ.)

বিদূৰে (ক্ৰি.বিণ.) আতঁৰলৈ, দূৰলৈ (বৎস সব বিদূৰে গেল—ভো.বে.)

বিধানা (বি.) বিধান, উপায়, দিহা, ব্যৱস্থা (কৰু বহু পাত্ৰ বিধানা—ভো.বে.)

বিধিএ (বি.) বিধাতাই, (বিধিএ নিৰমিল—ব.গী.)

বিনাই (অব্য.) বাহিৰ, ব্যতিৰেকে (হৰিচৰিত্ৰ বিনাই—ৰু.হ.)

বিনাশি, বিনাসি } (বি.) বিনাশ কৰোঁতা (দানব দৈত্য বিনাশি—ভ.)

বিনি (অব্য.) বাহিৰে, ব্যতিৰেকে (ৰময়া বিনে মন—ৰা.বি., প্ৰাণ গোপাল পিউবিনে—কে.গো, চোৰ ৰাধা বিনে নাই—ভূ.হ., তেহো বিনে নাহি আন—ব.গী., বিনে অংগ ভূষণ—ভ.)

বিনো (অব.) বাহিৰে, ব্যতিৰেকে (বিনো হৰি ভকতি—প.প্ৰ., গোবিন্দ পদ পংকজ বিনো—ব.গী.)

বিনোদি (অস.ক্ৰি.) বিনোদ বা লীলা প্ৰকাশ কৰি (লীলা বিনোদি—ব.গী.)

বিপাৰিএ, বিপাৰিয়ে } (অস.ক্ৰি.) উঘালি, উৎপাতন কৰি (তাসু বিপাৰিএ দন্তা—ভ.)

বিফলহি (ক্ৰি.বিণ.) এনেয়ে, অবাবতে, (তনু চিন্তামণি বিফলহি যাই—পা.হ., ব.গী., নৰতনু বিফলহি যাই—ৰা.বি., ভ., হৰি বিনে বিফলহি যাই—কে.গো.)

বিফলে (ক্ৰি.বিণ.) এনেয়ে, অবাবতে (বিফলে জনম সব গেলৰে—ব.গী.)

বিভৎস (বিণ.) গৰ্হিত আচৰণ, অভদ্ৰ (বিভৎস ভাৱনা কয়—ৰা.বি., আৰু অন্যান্য.)

বিভংগ (অস.ক্ৰি.) ভংগ দি, ভংগমানি (ইন্দ্ৰ বিভংগ পলাই—পা.হ.)

বিমৰিস (বি.) চিন্তা, ভাৱনা, (মনে বিমৰিস কয়—ৰা.বি., সবহি বিমৰিস কয়ে বোল—ৰু.হ.)

বিমৰ্দ্দিএ, বিমৰ্দ্দিয়ে } (অস.ক্ৰি.) মৰ্দ্দন কৰি, দমন কৰি (সদৰ্পে গজৰাজ বিমৰ্দ্দিএ—ভ.)

বিমোড়ন কাৰি (বি.) বধ কৰোঁতা (মল্ল বিমোড়ন কাৰি—ভ.)

বিয়াকুল (বিণ.) ব্যাকুল, বিমোৰ (বিষয়ে বিয়াকুল—ব.গী.)

বিয়াপক (বিণ.) ব্যাপক (ঘটে ঘটে ৰাম বিয়াপক হোই—ব.গী.)

বিয়াপি (অস.ক্রি.) ব্যাপি, সম্প্রসাৰিত হৈ (জগতকে বিয়াপি আপুনি—কা.দ., যৈচন গগন বিয়াপি—ব.গী. তুল.- জগততে তুমি আছা বিয়াপি—কী.ঘো.)

বিয়াপিএ, বিয়াপিয়ে (অস.ক্রি.) ব্যাপি, সম্প্রসাৰিত হৈ (বহু বাট বিয়াপিএ—ব.গী.)

বিয়ামোহ (বিণ.) ব্যামোহ, বিবুদ্ধি).কিনো ভৈল বিয়ামোহ—ব.গী.)

বিয়াল (বি.) বিয়লি, ভাটিবেলা (ভৈ গৈল বিয়াল পুতা এভো—চো.ধ.)

বিয়োজন কাৰি (বি.) বধ কৰোঁতা, (জীৱ বিয়োজনকাৰি—ভ.

বিৰকতি (বি.) বিৰক্তি, বেজাৰ (বিৰকতি তবহু—ব.গী.)

বিৰহাতুৰ (বিণ.) বিৰহ বেদনাত ব্যাকুল (পৰম বিৰহাতুৰ হুয়া—ৰা.বি.)

বিৰিখ (বি.) বৃক্ষ, গছ (পেখু পেখু বিৰিখ পশু—কে.গো.)

বিৰিন্দাবন (বি.) বৃন্দাবন (বিৰিন্দাবন বৈৰি—ব.গী.)

বিৰিন্দা বিপিন (বি.) বৃন্দাবন (বিৰিন্দাবিপিন কুসুম পৰকাস—কে.গো., শূন্য ভেল বিৰিন্দা বিপিন—ব.গী.)

বিলসিয়া (বিণ.) বিলাসী, ধুন পেচ (দেখত নাগৰ নট বিলসিয়া—ব.গী.)

বিলম্ব ছোড়ি (সং অস.ক্রি.) পলম নকৰি (জানি বিলম্ব ছোড়ি—ৰা.বি.)

বিলাই (বিণ.) দুৰৱস্থা, নষ্ট (কেহো বোলে বিলাই দধিক মোৰ—কে.গো.)

বিলাসা (বি.) আমোদ প্রমোদ (কৰল হৰি বিবিধ বিলাসা—ক.হ.)

বিলাশিত (বি.) বিলাস কৰোঁতা (বাল বিলাসিত—ভ.)

বিষাণ (বি.) শিঙা (নাহি বাজত বেণু বিষাণ—ব.গী.)

বিহসি (অস.ক্রি.) মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি (বিহসি বোল—ক.হ., প.প্র., কে.গো.

বিহানত বিহানে বজাইল—চো.ধ., চাড়ব বিহানে কেবা—কা.দ.)

বিহাৰা (বি.) বিহাৰ, লীলা, খেলা (কৰত বিহাৰা—ভূ.লো.)

বিহি (বি.) বিধি, বিধাতা (হামাৰ বিহি বঞ্চক ভেল—ক.হ.)

বিক্ষেপ (বি.) ক্ষেপণ, অধোবায়ু (মহা প্রয়াস পাই বিক্ষেপ কয়ল—ৰা.বি.)

বিন্দু (বি.) কোৱাভাতুৰি (নিৰমিল বিম্ববিন্দু—ব.গী.)

বিঞ্চি (অস.ক্রি.) বিচি, বতাহ লগাই দি (আঞ্চোৰে বিঞ্চি—পা.হ.)

বিঞ্চিকহো (সং অস.ক্রি.) বিচি, বতাহ লগাই দি (আঞ্চোৰে বিঞ্চিকহো—ক.হ.)

বিস্তাৰি (অস.ক্রি.) বিস্তাৰ কৰি, বহলাই (বৈষ্ণবী মায়া বিস্তাৰি—পা.হ., মায়া বিস্তাৰি—ভ.)

বুক (বি.) বুকু, বুকুখন (কালিন্দি দেখি সখী ফুটয় বুক—ব.গী.)
বুঢ়াসে (বি.) বুঢ়াহে (তথাপি বুঢ়াসে আগ—ব.গী.)
বুঢ়িয়া (বি.) বুঢ়া, বৃদ্ধ (আহে বুঢ়িয়া—অ.ভ.)
বুধি (বি.) বুদ্ধি (বুধিহত ভেলো—প.প্র.)
বুন্দা কৰি (সং অস.ক্রি.) মুঠি মাৰি (বুন্দা কৰি আনন্দে—ব.গী.)
বুলি (অস.ক্রি.) কৈ, দি, ভাবি (বুলি নির্ভয়ে জোড়ল—ৰা.বি., হা হৰি হা হৰি বুলি ৰহ পৰি—প.প্র., মাধৱক বুলি বন্ধু—কে.গো., হাৰাম স্বামী বুলি—ৰা.বি., দাস দাস বুলি তাৰহু—ব.গী.)
বুলিয়ে (অস.ক্রি.) বুলি, কৈ, ভাবি (হা হা কৃষ্ণ বুলিয়ে—কে.গো., ৰাজ কুমাৰিক প্ৰবোধ বুলিয়ে—ৰু.হ., ছৱালক বাক্য বুলিয়ে—অ.ভ.)
বুলিয়া (অস.ক্রি.) বুলি, ভাবি (অমিয় বুলিয়া বিষয়—ব.গী.)
বৃক্ষে (বি.) বৃক্ষই, গছে (আহাৰ লগতে বৃক্ষে—ভো.বে.)
বেকত (বিণ.) ব্যক্ত, প্ৰকাশ (বেকত ভেল মুৰাৰি—কে.গো., নিজ যোগ মায়া বেকত কয়ল—অ.ভ., বেকত কয়ো হৰিনাম—ভ.)
বেগহি (ক্রি.বিণ.) খৰখেদাকৈ, বেগাবেগিকৈ (বেগহি যাই জনিল—কে.গো.)
বেগাড়ি (বিণ.) বিকাৰ, বিকাৰী (কৈচন বাত বেগাড়ি—ৰা.ঝু.)
বেগে (ক্রি.বিণ.) বেগা বেগিকৈ (বেগে যাৱ—কে.গো.)
বেগ্ৰহুয়া (সং অস.ক্রি.) ব্যগ্ৰহৈ, (গৃহ কৰ্ম্মে বেগ্ৰ হুয়া—অ.ভ.)
বেটি, বেটী (বি.স্ত্ৰীং.) কন্যা দাসী, চাকৰনী (অয়ে দানবক বেটি শচী—পা.হ.)
বেঢ়ি (অস.ক্রি.) আবৰি, (চৌভিতি বেঢ়ি ৰহ—প.প্র., বালকে বেঢ়ি বংশী—কা.দ., গোপীক বেঢ়ি—কে.গো., তনুক বেঢ়ি তিলে তিলে কৰি—ব.গী.)
বেঢ়িয়া (অস.ক্রি.) আবৰি, (পদ্মক বেঢ়িয়া—ভো.বে.)
বেত (বি.) বেতৰ আচাৰি (শিঙা বংশী বেত—ভো.বে., বাম কাখে শিঙা বেত—ব.গী.)
বেথা (বি.) মৰম, চেনেহ (আপোন পুত্ৰৰ দয়া বেথা—পি.,গু., লাগিয়া গৈল বেথা—ব.গী.)
বেৰিবেৰি (ক্রি.বিণ.) বাৰে বাৰে (পিউ মুখ বেৰিবেৰি—ৰু.হ., পৰল ভৱ বেৰি বেৰি—ব.গী.)
বেলা (বি.) বিয়লি, ভাটি বেলা (বেলা ভৈল—ভো.বে.)
বেৱহাৰ, বেৱহাৰা } (বি.) ব্যৱহাৰ, আচৰণ, বিহাৰ (ওহি ক্ষত্ৰিয়ক বেৱহাৰ নোহে—ৰু.হ., কৰত গোপাল ভোজন বেৱহাৰা—ভো.বে., তোহো বেৱহাৰা—পা.হ.)
বৈঠাই (অস.ক্রি.) বহুৱাই (আসনে বৈঠাই—ৰা.বি., তুলি বৈঠাই—ৰু.হ.)
বৈঠিয়ে কয় (সং অস.ক্রি.) বহি (কৰহু বৈঠিয়ে কয়—ব.গী.)
বৈঠিকহো (সং অস.ক্রি.) বহি (উড়ল উৱৰে বৈঠিকহো—অ.ভ.)

বৈৰাগ্যে (অস.ক্রি.) বিৰক্তি উপজি (পুৰুন্দৰ পৰম বৈৰাগ্যে—পা.হ.)
বৈৰিণী (বি.স্ত্রীং.) ৎঅহিতকাৰিণী। (আজু বৈৰিণী নিসি—কে.গো., পৰল বৈৰিণী—ব.গী.)
বৈসাই (অস.ক্রি.) বহুৱাই (কতিহু উকত বৈসাই—কে.গো.)
বৈসায়া (অস.ক্রি.) বহুৱাই (আঞ্চোৰ পাতি বৈসায়া—কে.গো.)
বোল (বি.) কথা, বাক্য (তনিকৰ বোল বাধয়ে—ক.হ.)
বোলমাত (বি.) মাত কথা (যত বোল মাত মানে—পি.গু.)
বোলান (বি.) কথা, মাত, বাক্য (হাসিয়া খেলাই বোলান বোলাই—ব.গী.)

ভ

ভ বৰ্ণমালাৰ ত্ৰিশ সংখ্যাৰ আখৰ।
ভকত (বি.) ভক্ত, ভগবানৰ সেৱক (ভকত বোচন ৰাম—ভ.)
ভকতা (বি.স্ত্রী.) ভক্তা, দাসী (ভকতা ভীতা সীতা—ৰা.বি., হামাৰ ভকতা জননীক—অ.ভ.)
ভকতিয়ে (বি.) ভক্তিয়ে (কাম ভকতিয়ে বশ্য—কে.গো.)
ভকতিৰাজ (বি.) ভক্তিৰজা (নিৰমল ভকতিৰাজ—ব.গী.)
ভকতে (বি.) ভক্তই, বিষ্ণু সেৱকে (সাৰ ভকতে লিয়ে—ব.গী.)
ভখিয়ে (অস.ক্রি.) খাই, ভক্ষণ কৰি (ভখিয়ে ভালমন্দ—ভো.বে.)
ভজমান (বি.) ভজন কৰোঁতা (হৰিকো পদ পঙ্কজ ভজমান—পা.হ.)
ভৰম (বি.) ভ্ৰম, ভুল, বিস্মৰণ (ভৰম তেজি জাগু—ব.গী.)
ভৰা (বিণ.) ভৰপূৰ, পৰিপূৰ্ণ (ভৰাহাট ভাগে—ব.গী.)
ভৰায়া (অস.ক্রি.) ভৰাই, পূৰ্ণ কৰি (ভৰায়া শালেৰ নাৱ—ব.গী.)
ভৰি (অস.ক্রি.) ভৰাই, পূৰ্ণ কৰি (খাৱ পেট ভৰি ভৰি—পি.গু., মুহ ভৰিৰাম—ভো.বে., নয়ন ভৃঙগ ভৰি পিৱত—কে.গো., বয়ন ভৰি ঘন—ভু.লো., ভৰি লৈয়াকহো—প.প্ৰ.)
ভৰি (অস.ক্রি.) পূৰ্ণ হৈ, পূৰ হৈ (কমল নয়ন ভৰি ঝুৰি বহে নীৰ—পা.হ.)
ভৰি (বি.) পদ, চৰণ (ভৰি পাঞ্চসাত—কে.গো., ভৰি পাঞ্চসাত আগবাঢ়ি—ক.হ.)
ভৰিয়ে (অস.ক্রি.) পূৰ্ণ কৰি, হেপাহ পলুৱাই (দেখোৰে নয়ন দোহো ভৰিয়ে—ব.গী.)
ভল্ল (বিণ) ভাল, সুন্দৰ (ওাঁহ ভল্ল ভাট—ক.হ., আঃ ভল্ল কহল—প.প্ৰ., দেৱী ভল্ল কহল—পা.হ.)
ভল্ল কয় } ভল্ল কয়ে } (ক্রি.বিণ.) ভালকৈ, দৃঢ়ভাৱে (তোহো ভল্ল কয়—ৰা.বি., তোহো জব ভল্ল কয় নৃত্য কৰহ—চো.ধ.)

ভৰতবি (সং অস.ক্ৰি.) মুক্তি লাভ কৰি (বহু ভৰতবি—ব.গী.)

ভঙ্গ (বি.) পৰাজয়, বিফল (কৃষ্ণক ভয়ে ভঙ্গ দেলহ—পা.হ., প্ৰাৰ্থনা ভঙ্গ কয়লো—প.প্ৰ., ভঙ্গ কৰাৱল—চো.ধ.)

ভঙ্গ কৰিয়ে(সং অস.ক্ৰি.) ভাঙি, ভঙ্গ কৰি (হামো ধনু ভঙ্গ কৰিয়ে—ৰা.বি.)

ভঙ্গ দিয়ে (সং অস.ক্ৰি.) পৰাজয় হৈ (ৰাজা সব ভঙ্গ দিয়ে পলাৱল—ক.হ.)

ভঙ্গমানি (সং অস.ক্ৰি.) পৰাজয় হৈ (বিশ্বামিত্ৰ ভঙ্গমানি—ৰা.বি.)

ভঙ্গিম (বি.) হাত ভৰিৰে কৰা অঙ্গ বিক্ষেপ (অঙ্গ ভঙ্গিম—কা.দ.)

ভঙ্গুৰা (অস.ক্ৰি.) কোচাই, কোচ খুৱাই (কপোল ভঙ্গুৰা—ব.গী.)

ভঙেগ (অস.ক্ৰি.) ভঙ্গ কৰি, চূৰ্ণ কৰি (মখ ভঙেগ দেৱৰাজক—ভ.)

ভজি (অস.ক্ৰি.) উঘালি (ভজি তৰুবৰ—ভ.)

ভজিয়ে (অস.ক্ৰি.) উঘালি (জমলাৰ্জুন ভজিয়ে —ভ.)

ভণ্টা (বি.) খেলৰ সামগ্ৰী, টাংগুটি (ভণ্টা খেলা শ্ৰমজলে—চো.ধ., ভণ্টা কয়লি চুৰি—ভৃ.হ.)

ভৎসনি (বি.) নিন্দা, গালি (তোহাক ভৎসনি—পি.গু.)

ভ্ৰমিয়ে (অস.ক্ৰি.) ভ্ৰমণ কৰি (একবিংশতি বাৰ ভূমি ভ্ৰমিয়ে—ৰা.বি.)

ভাই (বি.) সহোদৰ, কনিষ্ঠ (হৃদি পঙ্কজ ধৰু ভাই—ৰা.বি., ভাই চিত্তে নাচিন্তস—ব.গী.)

ভাগ (বি.প.) ভাগ্য, কপাল, দশা (থিক তোহা কেৰি ভাগ—ভৃ.হ.)

ভাগি (অস.ক্ৰি.) ভঙ্গ হৈ (মধ্যভাগে ধনুভাগি—ৰা.বি.)

ভাজিত (কৃদ.বিণ.) মাৰ্জ্জিত (মিলিত বহুভাজিত—ব.গী.)

ভাট (বি.) ভট্ট, বাৰ্ত্তাবহ লোক (এক ভিক্ষুক ভাট—ক.হ.)

ভাত (বি.) সিদ্ধান্ন, পাকান্ন (দধিভাত মেলিএ—ডো.বে., লৈয়া দধি ভাত—ব.গী.)

ভায়া (বি.) ভাই, সহোদৰ (আহে ভায়া—ৰা.বি.)

ভাৰ (বিণ.) বোজা, (দধিক ভাৰ বহবি—অ.ভ., হৰলি ভূমিকেৰি ভাৰ—পা.হ., ক.হ., ভূমিক ভাৰ উতাৰল—ৰা.বি., ভূমিক ভাৰ হৰসি—ব.গী.,ক্ষিতিকহো ভাৰ—ভ.)

ভাৰসা (বি.) প্ৰাৰ্থনা, অনুৰোধ (ওহি মেৰি পৰম ভাৰসা—ব.গী.)

ভাৰা (অস.ক্ৰি.) ভৰাদি (ত্ৰিজগত ভাৰা—ভ.)

ভাল (বিণ.) সুন্দৰ, বঢ়িয়া (ভখিয়ে ভাল মন্দ তোহাক কহব—ডো.বে., ভাল খেত খানি—ব.গী., ইহাৰ ভাল মন্দ—অ.ভ.)

ভালকয়ে (ক্ৰি.বিণ.) ভালকৈ, সুন্দৰকৈ (তোহো ভাল কয়ে নৃত্য কৰহ—কো.খে.)

ভাল জানি (সং অস.ক্ৰি.) ভাল বুলি বোধ কৰি (আক ভাল জানি নাৰায়ণ—ব.গী.)

ভাল বনিয়ে (ক্ৰি.বিণ.) ভালৰূপে (সুবেশ ভাল বনিয়ে—ব.গী.)

ভাল বনিয়া (ক্রি.বিণ.) ভালকৈ সজোৱা (কপোল ভাল বনিয়া—ব.গী.)

ভালা (ক্রি.বিণ.) ভালকৈ, বঢ়িয়াকৈ (পুষ্প পৰিধান ভালা—ব.গী., দিৰত হামো ভালা.চো.ধ.)

ভালাৰে (বিণ.) সুন্দৰ (ভালাৰে নয়না—অ.ভ.)

ভালি (ক্রি.বিণ.) ভালকৈ, বঢ়িয়াকৈ (ভালি নাচে মদন গোপাল—ব.গী.)

ভালি (বিণ.প.) ভাল, সুন্দৰ (ভালি টালনা—ব.গী.)

ভালে (ক্রি.বিণ.) ভালকৈ, ভালধৰনে (ভালে আমি সৈয়া আছি তাৰে—পি.গু.)

ভাৱ (বি.) ভাও, ভাৱনা, অভিনয় (ভাৱ দেখাৰত—অ.ভ., ভাৱ ভিন্ন ৰীত—ক.হ.)

ভাৱ (বি.প.) চৰিত্ৰ,স্বভাৱ (স্ত্রীক দুৰ্জ্জন ভাৱ—কো.গো.)

ভাৱতৰি (অস.ক্রি.) ভাও দেখুৱাই (সোহৰি মানুষ ভাৱতৰি—ব.গী.)

ভাৱন (বি.) ভাও, অভিনয় (ভাৱন ওহি সংসাৰ—ভ.)

ভাৱনা (বি.) ভাওনা, অভিনয়, চিন্তা, অহঙ্কাৰ (বিভৎস ভাৱনা কয়ে—ৰা.বি., বিভৎস ৰস ভাৱনা কয়ে—কে.গো., যে ভাৱনা কৰয়—অ.ভ., তেৰি ভাৱনা নাই—ব.গী., তোহাৰি ভাৱনা চুৰ কৰব—অ.ভ.)

ভাৱে (অস.ক্রি.) চিন্তাযুক্ত হৈ (ভাৱে নিৰক বুৰাৱে—কা.দ.)

ভাঙ্গি (অস.ক্রি.) ভঙ্গ কৰি, চূৰ্ণ কৰি (মথনি মাঠি ভাঙ্গি—অ.ভ., জোখাক ভাণ্ড ভাঙ্গি—পি.গু.)

ভাঙ্গিয়ে (অস.ক্রি.) ভাঙ্গি, চূৰ্ণ কৰি (মথনি মাঠি ভাঙ্গিয়ে—অ.ভ.)

ভাণ্ড (বি.) পাত্ৰ, বাচন (খীৰ লৱনুক ভাণ্ড—ভৃ.লো., জোখাৰ মোৰ ভাণ্ড—পি.গু., ব্ৰহ্মাণ্ড ভাণ্ড—ক.হ.)

ভাণ্ডাটি (বি.) ভাণ্ডটো, পাত্ৰটো (ভাণ্ডাটি গড়ায়া—ভৃ.লো.)

ভাণ্ডাৰ (বি.) ভঁৰাল (ভাণ্ডাৰ মেলি আছে—ব.গী.)

ভাণ্ডিয়ে (অস.ক্রি.) প্ৰবঞ্চনা কৰি, ছলনা কৰি (মাৱক ভাণ্ডিয়ে—ভৃ.লো., হামাক ভাণ্ডিয়ে—চো.ধ.)

ভিখাৰী (বি.) ভিক্ষাৰী (সোহি লৱনু ভিখাৰী—চো.ধ.)

ভিত (বি.) ভয়, আশঙ্কা (তিৰী বধ ভিত—কে.গো.)

ভিতি (বি.) দিশ, ফালে (কোন ভিতি গেল—কে.গো.)

ভিতি (বি.) ভয় (ভকতক ভিতি পেখিয়ে—কা.দ., ভিতি কাতৰ দেখিয়ে—পা.হ., দাসক নাসক ভিতি—ৰা.বি.)

ভিতি (অস.ক্রি.) ভয় খাই (ভিতি পলাৱল—অ.ভ.)

ভিনে ভিন (বিণ.) বেলেগে বেলেগে (গাৱত ভিনে ভিন—ব.গী.)

ভিৰ দিয়ে (সং অস.ক্রি.) ভিৰদি, ভেজাদি (লাঠিত ভিৰ দিয়ে—প.প্ৰ.)

ভিৰি (অস.ক্রি.) ভিৰ দি, ভেজাদি (কুবলয় ভিৰি উপাৰল—ক.হ., ভিৰি ভিৰি

পাৱে—কা.দ., কান্ধে ভিৰি দান্ত—ভ.)

ভিৰি (অস.ক্ৰি.) ভিৰাই লৈ (হৰি উত্কাৰল সাৰঙ্গ ভিৰি—পা.হ.)

ভুকুতি (বি.) ভুক্তি, ভোগ (ভুকতি মুকুতি নিত্য—পা.হ.)

ভুখাৰি (বি.) ভোকাতুৰ (হামো বড়ি ভুখাৰি—ব.গী.)

ভুজ মেলি (সং অস.ক্ৰি.) বাহু মেলি দি (ভুজ মেলি কেলি—কে.গো.)

ভুলাই (অস.ক্ৰি.) মোহিত কৰি (লীলা গতি ভুবন ভুলাই—ক.হ., ভুবন ভুলাই—কে.গো., পা.হ.)

ভুলাই (অস.ক্ৰি.) ভোল গৈ (বৃথা মোহে ভুলাই—ব.গী.)

ভুলি (অস.ক্ৰি.) ভোল গৈ (সীতা ভুলি ভজব—ৰা.বি., ভুলি শশধৰ ৰথ—কে.গো.)

ভুলি (অস.ক্ৰি.) ভোল নিয়াই (ভুবন ভুলি কয়ো পৰকাস—ব.গী.)

ভূমি পাৱে (সং.অস.ক্ৰি.) খোজ কাঢ়ি (হামো ভূমি পাৱে চলৈছি—কে.গো.)

ভূসিত হুয়া (সং.অস.ক্ৰি.) আভৰণ পিন্ধি (তোহো অতি সত্বৰে ভূসিত হুয়া—ক.হ.)

ভুজি (অস.ক্ৰি.) ভোজন কৰি, খাই (প্ৰসাদ ভুজি—ভো.বে., ভুজি সুৰভি ফুল—ব.গী.)

ভুঞ্জিয়া (অস.ক্ৰি.) ভোজন কৰি, খাই (যমেৰ যাতনা ভুঞ্জিয়া—ব.গী.

ভুঞ্জিয়ে (অস.ক্ৰি.) ভোজন কৰি, খাই (কৰ্পুৰ তাম্বুল ভুঞ্জিয়ে—অ.ভ., নৱনু ভুঞ্জিয়ে—প.প্ৰ., ভূ.লো.)

ভ্ৰুৱ ভঙ্গ (বিণ.) চেলাউৰি বেঁকা (ধনু ভ্ৰুৱ ভঙ্গ—ৰা.বি., ক.হ.)

ভ্ৰুৱ ভঙ্গ (বিণ.) চকুৰ পচাৰতে (ভ্ৰুৱ ভঙ্গ চলিত মায়া—ভ.)

ভ্ৰুৱভাস (বিণ.) কেৰাহিকৈ দৃষ্টি (কক-হৰি ভ্ৰুৱ ভাস—ব.গী.)

ভ্ৰুৱ ভঙ্গিয়া(ক্ৰি.বিণ.) কেৰাহিকৈ দৃষ্টি কৰামাত্ৰেই (ভূবন ভুলে ভ্ৰুৱ ভঙ্গিয়া—ক.হ.)

ভেজাই (অস.ক্ৰি.) প্ৰহাৰ কৰি (সে লাঠ ভেজাই—ভ.)

ভেট (বি.) লাগ, সং (পদচিহ্ন ভেট পাৱলো—ভো.বে., স্বামীক ভেট নাহি পাৱব—ৰা.বি., কৃষ্ণক ভেট পাৱল—ক.হ.)

ভেন্ট (বি.) লগ, সং (তোহাক ভেন্ট নপাই—কে.গো.)

ভেদি (অস.ক্ৰি.) ভেদ কৰি (তাহে হৃদি ভেদি—ক.হ.)

ভেল দেখি (সং অস.ক্ৰি.) হোৱা দেখি (নৰক পুত্ৰ বধ ভেল দেখি—পা.হ.)

ভৈয়াই (বি.) ভাই, সহোদৰ (হাঁ ভৈয়াই বুলি—ক.হ.)

ভোগা (বি.) ভোগ, ভোজন (যৈছে পুৰীষ শূকৰ কয়ো ভোগা—ব.গী.)

ভোভোকাৰ (বিণ.) ভোবোকাৰ, ভোবোৰা (ভোভোকাৰ দাড়ি নখ—প.প্ৰ.)

ভোৰে (অস.ক্ৰি.) ভোল গৈ, মুগ্ধ হৈ (কাহুক ভোৰে কোৰে—কে.গো., ভোৰে ৰসিক কানু—পা.হ.)

ভোলে (অস.ক্ৰি.) ভোলগৈ, পাহৰি (পৰসয় ভোলে—কে.গো. কামিনী কোলে ভোলে—পা.হ., গোৱাইলো বিষয় ভোলে—ব.গী.)

ভোলেৰে (অস.ক্ৰি.) ভোলগৈ, পাহৰি (মৃকচি পৰয় ভোলেৰে—কে.গো.)

ম

ম বৰ্ণমালাৰ একত্ৰিশ সংখ্যাৰ আখৰ।

মঞি (ব্য.সৰ্ব.) মই (বলাইৰ কনিষ্ঠ মঞি—পি.গু., লাগল পাইলো মঞি—অ.ভ., মঞি কৃষ্ণ বুলি—কে.গো., মঞি সেবহো—ব.গী.)

মকৰন্দা (বি.) মকৰন্দ,ফুলৰ মৌ (তুৱা পদ মকৰন্দা—ব.গী.)

মগন (বিণ.) মগ্ন (মগন মন কামিনী—ৰা.বি., আনন্দে মন মগন হুয়াছে—কে.গো., মগন মন মজ্জন—ড.)

মগনে (অস.ক্ৰি.) মগ্ন হৈ (আনন্দে মন মগনে—কে.গো.)

মগৰ (বি.) মেহৰাজি (মগৰ ভিতৰে—ব.গী.)

মগৰে (বি.) মকৰে (সাগৰত থকা এবিধ প্ৰাণী) (কাম ক্ৰোধ কুম্ভীৰ মগৰে—ব.গী.)

মজি (অস.ক্ৰি.) মগ্ন হৈ (মেৰি মন মজি ৰহু —ৰা.বু., মজিৰহু মেৰি মন—ব.গী.)

মজিয়া (অস.ক্ৰি.) মগ্ন হৈ (নমৰমজিয়া —ব.গী.

মজিয়ে (অস.ক্ৰি.) মগ্ন হৈ (তথিয়ে মজিয়ে ৰহু —ৰা.বু.)

মজু (বি.) মধু (ছোড়ি অমিয়া মজু—ব.গী.)

মজ্জন (বি.) দমন কৰোঁতা (দুজ্জন মজ্জন—ড.)

মতি মানি (সং অস.ক্ৰি.) মনতে ভাবি (কথি তনুপাত মিলত মতি মানি—ব.গী.)

মথন (বি.) দমন কৰোঁতা (মনমথ কোটি মথন মন—কে.গো.)

মথন (বি.) মন্থন কৰা কাৰ্য্য (তেজল মথন যশোমতী মাঞি—অ.ভ.)

মথনি মাঠি (বি.) দধি মথা কলহ (মথনি মাঠি ভাঙিগ—অ.ভ.আক.ভ.)

মথিয়ে (অস.ক্ৰি.) মন্থন কৰি (তাহেক হামো মথিয়ে—ভৃ.লো.)

মদন (বি.) কামভাৱে (কিঞ্চিত মদন বিগাৰ—ৰা.বি.)

মদনে (বি.) কামদেৱে(মদনেমন মৰ্দয়—কে.গো., ৰা.বি., ক.হ., ঘনঘন হানয় মদনে—ব.গী.)

মধাই (বি.) মাধৱ, শ্ৰীকৃষ্ণ (মধাই আৱত আনন্দ মনে—ক.হ., জগজন জীৱন মধাই—পা.হ., হামাৰি বন্ধু মধাই—কে.গো., চলদি বিপিনে মধাই—ব.গী.)

মধুৰি (বিণ.) মিঠা, সোৱাদ (অমিয়া মধুৰি ৰুৰে—ব.গী.)

মধ্যভাগে (বিণ.) মাজ ভাগতে (মধ্যভাগে ভাগি—ৰা.বি.)

মধ্যাখিনী (বিণ.স্ত্ৰীং) সৰু কঁকাল (চলে ৰামা মধ্যাখিনী—ক.হ.)

মধ্যে কৰিয়ে(সং অস.ক্ৰি.) মাজত লৈ (কৃষ্ণক মধ্যে কৰিয়ে—ভো.বে.)

মনকামা (বি.) কামনা, অভিলাষ (পূৰল সব মনকামা—ৰা.বি.)

মন পূৰ (বি.) মন পূৰ্ণ কৰোঁতা (ভকত মন পূৰ—পা.হ.)

মন পূৰি (সং অস.ক্ৰি.) মন পূৰ্ণ কৰি (পূয়াক মন পূৰি—পা.হ.)

মনমথ, মনমথে (বি.) কামদেৱ, কামদেৱে (মনমথ কোটি—কে.গো., পা.হ., মনমথ ভোলে—ৰা.বি., অপমানে মনমথে—ব.গী.)

মনলাগি (সং অস.ক্ৰি.) মনত লাগি, মন লগাই, মনোনিবেশ কৰি, মনত পৰি (গোবিন্দ গুণ মনলাগি—ব.গী.)

মনাই (বি.) মন, চিত্ত (হৰিগুণ গাৱত মেৰি মনাই—ব.গী.)

মনু (বি.) মন, চিত্ত (কুসুম ধনু মনু—কে.গো.)

মনুৱা (বি.) মন, চিত্ত (কা কৰু মনুৱা—ব.গী.)

মনে (অস.ক্ৰি.) ভাবি, অভিলাষ কৰি (দুখমোচন মনে—কা.দ.)

মৰকত (বি.) সেউজীয়া বাখৰ (মণি মৰকত পৰকাশে—কে.গো., মৰকত গিৰি—ব.গী., মৰকত ৰত্ন—ভ.)

মৰণা (বি.) মৃত্যুশীল (জনয় সব মৰণা—ব.গী.)

মৰম (বি.) মৰ্ম্ম, গূঢ়াৰ্থ, সাৰ (পঢ়ি পুনু মৰম নজানি—ব.গী.)

মৰম (বি.) স্নেহ, বেথা (হৃদয়ে মৰম চড়ল—কে.গো., দেখিয়ে মৰম চড়ল—পা.হ.)

মৰম (বিণ.) কোমল, শিথিল (খেদি আসি মৰম থানে—কা.দ.)

মৰয় দেখি (সং অস.ক্ৰি.) মৰে যেন দেখি (স্বামী মৰয় দেখি—কা.দ.)

মৰয় বুলি (সং অস.ক্ৰি.) মৰে বুলি (ভাতৃ মৰয় বুলি—ক.হ.)

মৰল বুলি (সং.অস.ক্ৰি.) মৰিল বুলি ভাবি (প্ৰাণ সখি মৰল বুলি—পা.হ.

মহ (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (মৰস সকল মহ দোষ—ভ.)

মহাদই (বি.স্ত্ৰীং) মাদৈ, মহাৰাণী, ঘাইপত্নী (যত মহাদই থিক—ৰা.বি., ক.হ.)

মহাবেগে (ক্ৰি.বিণ.) বেগাবেগিকৈ (মহাবেগে ৰথ ডকাৱল—ক.হ.)

মঞ্জিৰ (বি.) ভৰিৰ অলংকাৰ বিশেষ (মঞ্জিৰ কনঝুন বোলে—কে.গো., চৰণক বাজি মঞ্জিৰ—ৰা.বি., মণি মঞ্জিৰ ঝুৰাৱে—পা.হ., হীৰ মঞ্জিৰ ঝুৰাৱে—কা.দ., মঞ্জিৰ ঝুৰে—ব.গী.)

মঞ্জুৰি (বি.) ফুলৰ থোপা (পাৰিজাতক মঞ্জুৰি পৰিধান কৰিয়ে—পা.হ.)

মঞ্জুল (বিণ.প.) মনোহৰ, সুন্দৰ (মঞ্জুল মধুৰ মূৰুতি—ব.গী.)

মণ্ডিয়ে (অস.ক্ৰি.) সুন্দৰকৈ ঘঁহি, লেপন কৰি (নবীন কুংকুমে কুচ যুগ মণ্ডিয়ে—অ.ভ.)

মন্তৰ (বি.) মন্ত্ৰ (মোহ মন্তৰ জপি—ব.গী.)
মন্দা (বিণ.) মন্দ, বেয়া, বিষণ্ণ (মেৰি মন মন্দা—ব.গী.)
মন্দিৰা (বি.) এবিধ বাদ্য (মন্দিৰা উপাঙ্গ—ব.গী.)
মৰ্দ্দিয়ে (অস.ক্ৰি.) দমন কৰি, ঘৰ্ষণ কৰি (মৰ্দ্দিয়ে বিষধৰ কালি—ক.হ., দুই পাৱে ফনাক মৰ্দ্দিয়ে—কা.দ.)
মাঞি (বি.স্ত্ৰীং) মাই, আই (বিদপতি মৈথিলী মাঞি—ৰা.বি., আহে মাঞি—ভূ.লো., অ.ভ., মাঞি খেলত—ব.গী.)
মাখি (অস.ক্ৰি.) সানি, সানি দি (গোপিনী মুখে মাখি—চো.ধ., চৰণ ৰেণু মাথে মাখি—কে.গো.)
মাখিয়ে (অস.ক্ৰি.) সানি, সানিদি (চিনি কৰ্পুৰ মাখিয়ে—ভূ.লো.)
মাগি (অস.ক্ৰি.) খুজি, প্ৰাৰ্থনা কৰি (ৰাকচ লাগি মাগি—ৰা.বি., অন্ন মাগি পঠাৱল—প.প্ৰ., মাগি আনো দই দুধ—ব.গী.)
মাগিয়ে (অস.ক্ৰি.) খুজি, প্ৰাৰ্থনা কৰি (মাগিয়ে ভুঞ্জব ভিক্ষা—কা.দ.)
মাজিয়ে, মাঝিয়ে (অস.ক্ৰি.) মোহাৰি, মচি (নয়নক নিৰ মাজিয়ে—অ.ভ.)
মাঝ হুয়া (সং অস.ক্ৰি.) মাজত সোমাই, মাজহৈ (বৃক্ষ দোহোক মাঝ হুয়া—অ.ভ.)
মাঝে মাঝে (ক্ৰি.বিণ.) মজামজিকৈ, ঠায়েঠায়ে (যৈচে হেম মণি মাঝে মাঝে মণি—কে.গো.)
মাঠি (বি.) মঠিয়া কলহ (মথনি মাঠি ভাঙ্গিয়ে—অ.ভ.)
মাতি (অস.ক্ৰি.) কৈ, বুলি (মিছামাতি গোপীৰে—পি.গু.)
মাতিয়ে (অস.ক্ৰি.) মাতি, আহ্বান কৰি (এক গোৱালিনী মাতিয়ে—ভূ.হ.)
মাতু (বি.স্ত্ৰীং) মাতৃ, আই (মাতুপিতু পতনী তনয়া—ব.গী.)
মাথ, মাথা (বি.) মূৰ, শিৰ (পৰল যক্ষক চিণ্ডি কন্ধ মাথ—কে.গো., তোৰ মাথা খাইবো—কে.গো.)
মাথা পাতি (সং অস.ক্ৰি.) মূৰ দোঁৱাই, মূৰপাতি (শ্ৰীৰাম মাথা পাতি লেলহ—ৰা.বি.)
মাধু (বিণ.) মধুৰ, মিঠা (মাধু অধৰ মধু—ৰা.বু.)
মাধুৰ (বিণ.) মধুৰ, মিঠা (মাধুৰ ৰঙ্গ বনাই—ব.গী.)
মানত (অস.ক্ৰি.) মানি, লৈ (পৰাকহো লোক মানত হৰি সাখী—চো.ধ.)
মানস (বি.) মন, চিত্ত (চাড়হু ধন্দ মানস অন্ধ—ব.গী.)
মানি (অস.ক্ৰি.) বুজি, স্থিৰ কৰি, মান কৰি (আপুনহি মানি হৰিক পদ দাসা—ব.গী., পণ্ডিত মানি—ভ.)
মানিনি (বি.স্ত্ৰী.) অভিমানিনী (মানিনি মাঞি নয়ন পঙ্কজ—পা.হ.)
মানিয়ে (অস.ক্ৰি.) মানি, মান্য কৰি (সৌভাগিনি মানিয়ে—ৰা.বু.)

মানুষী } (বি.স্ত্ৰীং) মহিলা, নাৰী (মানুষী সাহস—পা.হ., কি নিমিত্তে মানুষী
মানষী } ভেলি—অ.ভ.)

মানে (ক্ৰি.বিণ.) পৰিমাণে, (আঙ্গুল দোহোমানে—অ.ভ., যত বোল মাত মানে—পি.গু., মানে বিপ্ৰক—ভ.)

মায়াময় (বিণ.)মায়াৰ আবৰণেৰে ঢকা, অশাশ্বত (ওহি জগত মায়াময়—অ.ভ., মায়াময় সকল—ব.গী.)

মায়াময় (বি.) মায়া, মমতা (ছোড় মায়াময়—ব.গী.)

মায়ে (বি.স্ত্ৰীং.) আয়ে, মাতৃয়ে (মায়ে দিয়া তন—ভৃ.লো.)

মাৰক (বি.)বধ কৰোঁতা (তাৰক মাৰক—কা.দ.)

মাৰণ (বি.) বধকৰোঁতা (তাৰণ মাৰণ—ৰা.বি.)

মাৰণ (বি.) মাৰকিল (আপুনি মাৰণ খাইবো—ব.গী.)

মাৰি (অস.ক্ৰি.) বধ কৰি (দোহো ৰাকচ মাৰি—ৰা.বি., কানাইক কেবা মাৰি—ভৃ.হ., আহেক মাৰি—কা.দ., সবকহো মাৰি—ব.গী., মাৰি যক্ষক—ভ.)

মাৰি (অস.ক্ৰি.) আক্ৰমণ কৰি (আনল স্বৰ্গক মাৰি—পা.হ.)

মাৰিকহো (সং অস.ক্ৰি.) বধ কৰি (সে মূৰ নৰকক মাৰিকহো—পা.হ., যক্ষক মাৰিকহো—কে.গো.)

মাৰিবাৰ (অস.ক্ৰি.) মৰিয়াব বুলি (মাৱে মাৰিবাৰ ডৰে—ভৃ.হ.)

মাৰিয়া } (অস.ক্ৰি.) মাৰি, মৰিয়াই, মাৰকিল কৰি (মাৰিয়া শিখাইবো আজি—
মাৰিয়ে } ব.গী., তোহাক আজু মাৰিয়ে—অ.ভ., হামাক মাৰিয়ে—চো.ধ., মাৰিয়ে লাঠে—ভ.)

মাৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) চুই, স্পৰ্শকৰি (হামাক মাৰিয়ে চাহোক—অ.ভ.)

মাৱ (বি.স্ত্ৰীং.) আই, মাতৃ (বোলব অব মাৱ—কা.দ.)

মাৱে (বি.) আয়ে, মাকে (মাৱে বাপে নাম থৈয়া—কো.খে., মাৱে মাৰিবাৰ—ভৃ.হ.)

মাণ্ডলি (বি.) ৰাজহাড়, মাৰলি (ভাগিল মাণ্ডলি—ব.গী.)

মাস চাৰিকৰ (সং বি.) চাৰিমাহ পৰিমাণৰ (স্বভাৱে মাস চাৰিকৰ পথ—পা.হ.)

মিছা (বি.) অসত্য, অশাশ্বত, (মিছা মাতি গোপীৰে—পি.গু., মিছা দিয়া সঙ্কা-লৈয়ো—ব.গী.)

মিঠাই (বি.) এবিধ সুমিষ্ট খাদ্য (দেলহ বুলি মিঠাই—ভৃ.হ.)

মিত (বি.) মিত্ৰ, বন্ধু (হৰিসঙ্গে মিত বন্ধায়ো—ব.গী.)

মিলন কিএ (সং অস.ক্ৰি.) মিলন হৈ (এক মিলন কিএ—ব.গী.)

মিলাই (অস.ক্ৰি.) একত্ৰিত কৰি, গোটাই, মিলিজুলি (কেলি কামিনী মিলাই—

পা.হ., হৰিগুণ গাৱত বয়ন মিলাই—অ.ভ., বালক সংগে মিলাই—ব.গী., মিলাই গাই—ভ.)

মিলায়া (অস.ক্রি.) মিলাই লৈ, লগাই লৈ (বাম বাহুত বাম কপোল মিলায়া—কে.গো.)

মিলি (অস.ক্রি.) মিলন হৈ, একগোট হৈ (মিলি কয় বংগ কেলি—কা.দ., ধৱল সবহি মিলি—চো.ধ., কবয় কামিনী মিলি—কে.গো.)

মিলিত (কৃদ.বিশ.) লগলগা, মিলন (বময়া ৰমণী মিলিত মানিক—পা.হ.)

মিলিত (অস.ক্রি.) মিলন হৈ, মিলন কৰি (মিলিত বহু ভাজিত—ব.গী.)

মুকুত (বি.) মুক্ত, জীৱন্মুক্ত ভক্তই (গাৱত মুকুত নিশেষ—ব.গী.)

মুকুতি (বি.) মুক্তি, মুকলি অৱস্থা (মুকুতি বিড়ম্বন—ভূ.লো., ওহি মুকুতি নিদান—কে.গো., মুকুতি মংগল বিধান—কা.দ.)

মুগুধ (বি.) মুগ্ধ, মূৰ্খ, অজ্ঞানী (অন্ধ মুগুধ দশকন্ধ—ব.গী.)

মুগুধা (বি.স্ত্রীং) মুগ্ধা, জ্ঞানহীনা (হামো মুগুধা গোপ নাৰী—কে.গো.)

মুচি (অস.ক্রি.) মোহাৰি, মুচি দি (মুখ মুচি প্ৰবোধ কয়ল—কে.গো., আখি মুখ মুচি—ৰা.বি.)

মুচি কহো (সং অস.ক্রি.) মোহাৰি (আপুনে পীত বস্ত্রে মুচি কহো—কে.গো.)

মুচুকি (বিশ.) মিচিকিয়া, মিচিক মাচাককৈ (গোপীৰ হৰিল মন মুচুকি হাসিয়া—ব.গী.)

মুঠি (বি.) আংগুলি জপোৱা হাত (হাতে মুঠি ধৰি—ক.হ.)

মুদ (বি.) সাফৰ, ঢাকোন, বন্ধন (সাদৰে ধৰিয়ে মুদ ভাংগল—ক.হ.)

মুদি (অস.ক্রি.) জপাই, বন্ধ কৰি (বিৰহে মুদি বহু দোহো নয়না—কে.গো., নয়না মুদি বহু—ৰা.বি.)

মুৰৰী (বি.) মুৰুলি, বাঁহী (ধৰি অধৰে পুৰে মুৰৰী—ব.গী.)

মুৰাৰ (বি.) মুৰাৰি, শ্ৰীকৃষ্ণ (পিউ ভেল মুৰাৰ—ক.হ., মধুৰ মূৰুতি মুৰাৰ—ব.গী.)

মুৰি (অস.ক্রি.) জপাই, বন্ধ কৰি (অৰুণ অধৰ মুৰি—ব.গী.)

মুৰুজ (বি.) এবিধ বাদ্য বিশেষ (মুৰুজ ধ্বনি বাজত—ব.গী.)

মুৰুৰী (বি.) মুৰুলি, বাঁহী (পুৰি মুৰুৰী লেহু—ভো.বে., মোহন বাৱত মুৰুৰীৰে কানু—ব.গী.)

মূৰুখ (বি.) মূৰ্খ, অজ্ঞানী(মাধৱ দীন মূৰুখমতি—অ.ভ., মাধৱ মূৰুখমতি—ৰা.ৰু., মূৰুখ মতি গাই—ব.গী., মূৰুখ মতি কহই—ভ.)

মূৰুছি (অস.ক্রি.) মূৰ্চ্ছিত হৈ (মূৰুছি পৰয়—ক.হ., ঘন ঘন মূৰুছি পৰয়—কে.গো., মূৰুছি পৰয়—কা.দ., মূৰুছি পৰয় সুৰ নাৰী—ব.গী.)

মূৰুতি (বি.) মূৰ্ত্তি (মধুৰ মূৰুতি মুৰ নাশি—কে.গো., মধুৰ মূৰুতি মুৰাৰ—ব.গী., হৰিকহো মূৰুতি—ভ.)

মুহ	(বি.) মুখ, (ৰময়াক মুহ নেহাৰি—কে.গো., অমল মুহ লম্বিব—ক.হ., অমল মুহ লেহু—কা.দ.)
মুহ ভৰি	(সং অস.ক্রি.) মুখভৰাই, পূৰ্ণকৰি (মুহ ভৰি ৰাম—ভো.বে., বহু মুহ ভৰি তেৰি নামা—ব.গী., বহু মুখ ভৰিৰাম—ভ.)
মৃতকলপ	(বিণ.) মৃতকল্প, মৃতপ্ৰায় (মৃতকলপ হুয়া—ক.হ.)
মেনা	(বি.) মেনা ম'হ, তললৈ শিং থকা মহ (স্ত্ৰী যুজে মেনা যুজে—পা.হ.)
মেৰা	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (মেৰা গুৰুক—ৰা.বি., পাৰিজাত তৰু ছোড়হু মেৰা—পা.হ., ভোলে পৰল মতি মেৰা—ব.গী.)
মেৰি	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (মেৰি মহাভাগ্য মিলল—ৰা.বি., কি মেৰি কল্পাল—কা.দ., মেৰি পামৰ মন—ব.গী., দংসিত তনু মেৰি—ভ.)
মেৰি	(ব্য.সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (লৱনু মেৰিলাগে—ভূ.লো., এ হৰি কৰিয়ো কৰিয়ো মেৰি—অ.ভ., দৰসন মেৰি মুৰাৰি—কে.গো., কৰু মেৰি ঐছন—ভ.)
মেৰো	(ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (মেৰো অব নাথ—ব.গী.)
মেলা	(বি.) সমাজ, সমূহ (সব ছৱালেৰ মেলা—ব.গী.)
মেলি	(অস.ক্রি.) মোকোলাই নি, আবৰি, বিস্তাৰ কৰি, মিলি (চাৰব বিহানে কেনা মেলি মেৰি ধেনু—কা.দ., বাহুমেলি ধৰি—ৰা.বি., বাহু মেলি ধৰল—পা.হ., বাহু মেলি ধৰি কহো—ক.হ., গোপ শিশু মেলি—কো.খে., নাচে হাসে গোপ মেলি—ব.গী.)
মেলিএ	(অস.ক্রি.) মোকোলাই, মুকলি কৰি (দধি ভাত মেলিএ—ভো.বে.)
মেলে	(অস.ক্রি.) মিলিত হৈ, একেলগহৈ (যশোৱা নন্দন বালক মেলে—কো.খে.)
মেহ্লাই	(অস.ক্রি.) মেৰিয়াই, মেৰাই (উদৰে মেহ্লাই বান্ধয়—অ.ভ.)
মেহ্লায়া	(অস.ক্রি.) মেৰাই, মেৰিয়াই (উদৰে মেহ্লায়া আনি কহো—অ.ভ.)
মেহু	(বি.) মেঘ, ডাৱৰ (তড়িত জড়িত যচ মেহু মণ্ডলি—কে.গো.)
মোই	(ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (বচনক মোই—কা.দ., বিফল জনম অবমোই—ক.হ., মান গোড়াৱলি মোই—ৰা.ব্ৰু., গতি গোবিন্দ মোই—অ.ভ., সোই সোই ঠাকুৰ মোই— ব.গী.)
মোই	(ব্য.সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (হেৰহু হাসি মোই—কে.গো., কৰহু কৰুণা নাথ মোই—ব.গী.)
মোকে	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (মোকে দেখিয়োনা কেনে—ব.গী., কৰহু কৰুণা মোকে—ভ.)
মোড়	(বি.) মৰ্দ্দন, বিনাশ (ঘাড় কৰয় মোড়—ক.হ., কেশি মল্ল মোড়—ভ.)
মোড়ি	(অস.ক্রি.) আৰিমুৰি কৰি, চাকি (ৰহল লাজে গোপী অঙ্গ মোড়ি—কে.গো.)

মোতিম	(বি.) মুকুতা (ওতিম মোতিম—প.প্ৰ., মানিক মোতিম—ৰা.বি., ভুজমহ মোতিম হাৰ—ব.গী., মোতিম দসন—ভ.)
মোতেসে	(ব্য.সৰ্ব্ব.) মোতেহে, মোৰ ওপৰতেহে (দেহ মাত্ৰ গৃহত মোতেসে প্ৰাণ চিত্ত—প্ৰ.প্ৰ.)
মোদি	(অস.ক্ৰি.) আনন্দ দি (মোদি বিনোদিত বেণুং—অ.ভ.)
মোয়ী	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোৰ (দূৰ কৰব অব মোয়ী—কা.দ.)
মোৰ	(ব.সং সৰ্ব্ব.) মোৰ; আমাৰ (গৰব গুহাৰলি মোৰ—কা.দ., মোৰ বাপু—অ.ভ., স্ত্ৰী সব মোৰ—প.প্ৰ., মোৰ মায়াপাশ ছোড়—ব.গী.)
মোৰা	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (ভণ্টা কয়লি চুৰি মোৰা—ভৃ.হ., তপনু তাপিত তনু মোৰা—ব.গী.)
মোৰে	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোলৈ, আমালৈ (মোৰে কেনে খঙগ—ভৃ.লো.)
মোৰে	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (কত দুখ দিয়া আছ মোৰে—অ.ভ., যত অপমান মোৰে—পি.গু., করুণা নাকৰ মোৰে—ব.গী.)
মোলান	(বিণ.) ম্লান, মলিয়ন (লম্বিত বাহু দোহো ৰতন মোলান—প.প্ৰ., ভুজ যুগ ৰতন মোলান—ক.হ.)
মোৱা	(বি.) এবিধ খাদ্য বা খেলাৰ সামগ্ৰী (আৰু মোৱা লাড়ু—কো.খে.)
মোসন	(বি.) বধকৰোঁতা (শোসন মোসন—কা.দ.)
মোহনু	(বি.) মোহ নিৰ্ত্তা, মোহন (এ নন্দকুমাৰ মনমোহনু—ব.গী.)
মোহি	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (ওহি মোহি শিক্ষা—কা.দ., ছান্দি ইন্দ্ৰিয় মোহি—ব.গী.)
মোহি	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (মাথে মিলাৱ মোহি—পা.হ., সোহি মোহি গতি—ক.হ., নাহি মোহি আন কাম—ভ.)
মোহিত	(কৃদ.বিণ.) মোহযুক্ত, বিভ্ৰান্ত (অধিকহি মোহিত হোই—ব.গী., শোকে কোপে মোহিত হুয়া—ৰা.বি., মোহিত ভয়ো ব্ৰজ—কে.গো.)
মোহিত কৰিয়ে	(সং অস.ক্ৰি.) মোহ নিয়াই (অদিতিক মন মোহিত কৰিয়ে—পা.হ.)
মোহে	(অস.ক্ৰি.) মোহিত হৈ (মোহে পৰল বৰবালা—ৰা.বি.)
মোহে	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (বহল ধাৰ মোহে—কে.গো., মোহে বিনে আন—ব.গী.)
মোহে	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (কৰহু মোহে ত্ৰাণ—ৰা.বি., মোহে মাধৱ কয়লি বঞ্চিত—প.প্ৰ., মোহে বিৰহ দহে—ক.হ., সুমৰিতে মোহে গোপীনিক—ব.গী.)
মোহোৰ	(ব্য. সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (মোহোৰ ঘৰেৰ দধি—পি.গু., হৰিপদ মোহোৰ পৰম ধন—ব.গী.)
মৌনে	(ক্ৰি.বিণ.) মনে মনে, নম্ৰতাৰে (মৌনে ৰহল—অ.ভ., পৰম মৌনে ব্ৰজ—কে.গো.)

য

য বৰ্ণমালাৰ বত্ৰিশ সংখ্যাৰ আখৰ।

যচ (ক্ৰি.বিণ.) যেন, যেনেকৈ (চান্দ গিলিতে যচ—ৰা.বি.) কৰল গড়ল যচ ভোজন—ব.গী.)

যত (ক্ৰি.বিণ.) যিমান, যিপৰিমাণ (যত শকতি থিক—ক.হ., পা.হ., যত পাৰা খাইবে—ভূ.লো., গোকুল জন যত—কা.দ., যত গোপী তত মূৰুতি—কে.গো., যত খুজি তত পাই—ব.গী., যত যত পণ্ডিত—ভ.)

যতন (বি.) যত্ন, চেষ্টা (এ কোন যতন—পি.গু.) কৰিয়া যতন—ভো.বে., যতন কৰিয়া—ব.গী.)

যতনা (ক্ৰি.বিণ.) যিমান, যিমান বোৰ (বিধিয়ে নিৰমিল যতনা ৰূপগুণ—ব.গী.)

যতএ, (ক্ৰি.বিণ.) যিমান, যিমানবোৰ (যতএ তংকা লংকা শংকা—ৰা.বি., দেৱক যতএ কুমাৰি—পা.হ., যতএ পৰমা ধৰমা কৰমা—কা.দ., যতএ অনিত নিত—ব.গী.)

যতহি (ক্ৰি.বিণ.) যিমান, যিমান বোৰ (যতহি যোগীজন—ব.গী.)

যদুৰাজে (বি.) শ্ৰীকৃষ্ণই (ভোজন কৰত যদুৰাজে—ভো.বে.)

যদুৰায়া (বি.) শ্ৰীকৃষ্ণ (যুদ্ধ দেহু যাদৱ যদুৰায়া—ক.হ.)

যব, জব (অব্য.) যেতিয়া (অব যব দায়—কে.গো.)

যব, জব (অব্য.) যদি (হামাক শপত, যব সত্বৰে নাহি কহ—ক.হ., যব মোহি বাক্য—পা.হ., যব তোহাৰ গৃহিণী হয়—ৰা.বি., আৰ যব বোলহ—অ.ভ., স্বামী জানয় যব—কে.গো., তোহো যব গোপয়ে—ভূ.হ.)

যব ছোড়হ (অনুস.) এৰিব খুজিলেও (তোহো যব ছোড়হ—চো.ধ.)

যবহু, যবে (অব্য.) যদি (যবহু সাৰতৰ—ভূ.হ., যবে শ্ৰদ্ধা আছয়—প.প্ৰ.)

যৱলাৰ্জ্জুন (বি.) যমলাৰ্জ্জুন (যৱলাৰ্জ্জুন হুয়া—অ.ভ.)

যা (সৰ্ব্ব.) যাক, যিজনক (সুৰ শংকৰ যা কৰু সেৱা—ব.গী., সনক সনাতন যা কৰু সেৱা—ভো.বে., যা কৰু সেৱা—ভ.)

যাই, জাই (অস.ক্ৰি.) গৈ, গতি কৰি (পেখিয়ে কানাই যাই—কো.খে.)

যাক (সৰ্ব্ব.) যিজনক (যাক ব্ৰহ্মজ্ঞানী—ভো.বে.)

যাকৰ (সম্ব.সৰ্ব্ব.) যাৰ, যিজনৰ (হামো যাকৰ কথা কহৈছি—সকলো নাট, কৰত যাকৰ—ভ.)

যাকেৰি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) যাৰ, যিজনৰ, যাক, যিজনক (যাকেৰি এগুণ নাম—ক.হ., সেৱক যাকেৰি সৰ্ব্ব—কা.দ., যাকেৰি চাকেৰি কৰতহু—ব.গী., যাকেৰি নাহিকে উপায়—ভ., যাকেৰি সেৱা কয় সুৰাসুৰে—কে.গো.)

যাগ, জাগ (বি.) যজ্ঞ (তপ জপ যাগ যুগুতি—ব.গী.)

যাতন, যাতনা (বি.) যান্ত্ৰণা, শাস্তি (যাতন ঘাতন পাতন—ৰা.বি. যমেৰ যাতন শুনিয়া—ব.গী.)

যাতেক, জাতেক (ক্ৰি.বিণ.) যিমান, যিমান বিলাক (জগজন যাতেক পাতেক ঘাতেক—কা.দ.)

যাতে তাতে (সৰ্ব্ব.) যি কোনো মানুহতে, যি কোনোঠাইতে (যাতে তাতে নথাকয়—ব.গী.)

যাদৱৰাই (বি.) যদুৰাজ শ্ৰীকৃষ্ণ (তেজয় যাদৱৰাইলো—কে.গো.)

যাদুৰাই, যাদু (বি.) যদুপতি শ্ৰীকৃষ্ণই (যাদুৰাই নাচত—ব.গী., যাদু ডাল নাচত—ব.গী.

যাৰ, জাৰ, যাৰা, জাৰা (সম্ব.সৰ্ব্ব.) যাক, যাৰ (যাৰ সুমৰলে ডৰি—অ.ভ., ৰোম ৰুদ্ধ যাৰা—ব.গী.)

যাৰাসকল, যাৰাসব, জাৰাসকল, জাৰাসব (সৰ্ব্ব. বহু.) যিসকলে, যি সকল, (যাৰা সকল, তোহাক—অ.ভ.,(পৰম চতুৰ মহাবিবেকি যাৰাসব—প.প্ৰ.)

যাবে, জাবে (সৰ্ব্ব.) যাক, যিজনক (চিন্তিয়া নপাৱে লাগ যাবে—অ.ভ.,উড়ুখলে যাবে বান্ধি—ব.গী.)

যাৱত, জাৱত (অব্য.) যাহাতে, যাতে (যাৱত ৰজনী প্ৰসন্ন নাহি হোৱে—কে.গো.)

যাৱত, জাৱত (ক্ৰি.বিণ.) যেতিয়ালৈকে (যাৱত যুদ্ধ নাহি হয়—ক.হ.)

যাবে, জাবে (ক্ৰি.বিণ.) যেতিয়ালৈকে (যাৱে পাৰিজাত নাহি দেখো—পা.হ.যাৱে নাহি ছুটে—ব.গী.)

যাৱে বেলি (ক্ৰি.বিণ.) যেতিয়ালৈকে পাৰি (যাৱে বেলি তাৱে লেহু ৰাম নাম ৰতন—ব.গী.)

যাসু, জাসু (সম্ব.সৰ্ব্ব.) যাৰ, যাক (যাসু নামগুণ শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন—কে.গো., যাসু সম নাহি ধীৰ—ভ., যাসু কৰত নিত সেৱ—কে.গো.)

যাহা, জাহা (ক্ৰি.বিণ.) যলৈকে, যিঠাইলৈকে (তোহো যাহা যাৱব—অ.ভ.)

যাহা, জাহা (স্থা.অব্য.) যত যিঠাইত (যাহা প্ৰিয়া ৰুক্মিণী তোহাৰা—পা.হ.)

যাহা, জাহা (স্থা.অব্য.) যতেই, যিঠাইতেই (যাহা যাহা চৰণ তাহে শিৰো মেৰা—ব.গী.)

যাহাক, জাহাক (সম্ব.সৰ্ব্ব.) যাৰ, যিজনৰ (জগজনতাৰণ চৰণ যাহাক—ক.হ.)

যাহাৰি }
জাহাৰি } (সৰ্ব্ব.প.) যাক, যিজনক (পৰি পৰনাম যাহাৰি—পা.হ.)

যাহে, জাহে (সম্ব.সৰ্ব্ব) যাৰ, যিজনৰ (যাহে চৰণ পঙকজ ৰজ পৰশি—পা.হ., যাহে নাম শুনি—প.প্ৰ., যাহে বিয়োগে আগি—ব.গী.)

যাহে, জাহে (স্থা.অব্য.) যতেই, যিঠাইতেই (যাহে ভকতি তাহে মুকুতি—ব.গী.)

যাহে, জাহে (সৰ্ব্ব.) যাক, যিজনক (পঞ্চমুহে যাহে তুতি বুলি—ক.হ.)

যাহেৰ,জাহেৰ }
যাহেৰি, জাহেৰি } (সম্ব.সৰ্ব্ব.) যাৰ, যি জনৰ (যাহেৰ তাহেৰ ভাগ্যক—ৰা.বি., যাহেৰ নামে মহা মহা পাপী—কে.গো., যাহেৰ উদাৰ—ভ., যাহেৰি কোপে—ৰা.বি., যাহেৰি সুজনা সয়ল—পা.হ., যাহেৰি অংশে অৱতৰি—ক.হ., যাহেৰি পৰম বিহাৰ—কে.গো.)

যিজনে (ব্য.সৰ্ব্ব.) যিজনলোকে (যিজনে দেখয়—ব.গী.)

যিমতে (ক্ৰি.বিণ.) যিধৰনে, যিপ্ৰকাৰে (সদায়ে যিমতে ৰয়—ব.গী.)

যুৰি, জুৰি (অস.ক্ৰি.) জোৰ কৰি (যুৰি যোৰ হাত—ভ.)

যুলি, জুলি (ক্ৰি.বিণ.) মিলি জুলি (সমান বয়সে যুদ্ধ কৰত যুলি—ভ.)

যুগুত }
জুগুত } (বিণ.) যুক্তিসংগত, প্ৰস্তুত, সাজু (তোহাক পৰমাৰ্থ যুগুত বচন—অ.ভ., কৌতুকে যুগুত হুয়া—ক.হ.)

যুগুত }
জুগুত } (বিণ.) প্ৰস্তুতি, যুক্তি (তপ জপ যাগ যুগুতি—ব.গী.)

যে, জে (সৰ্ব্ব.) যি, যিজন (কৰযোৰি যে বোলল—প.প্ৰ., স্ত্ৰী যে আজ্ঞা কৰে—পা.হ., যে বাত থিক—ক.হ., যে সবে তোহাক—অ.ভ., যে জগতক—ৰা.বি.)

যেখন, জেখন }
যেখনে,জেখনে } (কা.সৰ্ব্ব.) যেতিয়া, (যেখন শ্ৰীকৃষ্ণ বামবাহু—কে.গো., শ্ৰীকৃষ্ণ যেখনে অংগীকাৰ কয়ল—পা.হ.)

যেতিক্ষণে (ক্ৰি.বিণ.) যেতিয়া, যি সময়ত (যেতিক্ষণে ৰামচন্দ্ৰ অজগৰ—ৰা.বি.)

যেদিহি (ক্ৰি.বিণ.) যি পোনে, যি পিনেদি (যেদিহি যাইবি—কো.খো.)

যেন, জেন (বিণ.) নিচিনাকৈ, দৰে (কান্দিয়া ৰহিলা যেন ভৰে—অ.ভ.)

যেন, জেন (ক্ৰি.বিণ.) যেনেকুৱা, যেনে ধৰনৰ (অন্নদানে যেন পুণ্য—প.প্ৰ.)

যেন (সম্ভা.অব্য.) যাহাতে, যাতে (হেমনে মাৰিবো যেন গাৱে ৰহে খাড়ি—পি.শু., তোমাৰ চৰণে যেন থাকে—ব.গী.)

যেমন কয় (ক্ৰি.বিণ.) যি কোনো প্ৰকাৰে, যেনেকৈ হয় (যেমন কয় নিয়া যাৱ—কে.গো.)

যেমনে (ক্ৰি.বিণ.) যিমানে, যিহকে (যেমনে বুলি তেমনে হয়—ব.গী.)

যৈত (স্থা.সৰ্ব্ব.) য'ত, যিঠাইত (ভাৰ্যা যৈত আছে —প.প্ৰ.—ভুল.—যৈত থাকে মোৰ ভক্ত—কী.ঘো.)

যৈচন (ক্ৰি.বিণ.) নিচিনাকৈ, যেন, যিপ্ৰকাৰে, যেনেকুৱা (যৈচন খাণ্ট চোৰ— অ.ভ, যৈচন বজ্ৰপাত ভেল—বা.বি., যৈচন গগন বিয়াপি—ব.গী., হামাৰ বালক যৈচন ৰূপ—চো.ধ., ধনজন জীৱন যৈচন বিজুড়ি বা.বি., যৈচন সুৰ পৰকাস—ভ.)

যৈচন (সম্ভা.অব্য.) যাহাতে, যাতে (গোৱালৰ পাড়াক যৈচন নাহি যাৱ—পি.গু.)

যৈচে (ক্ৰি.বিণ.) যেনেকৈ, যি প্ৰকাৰে, নিচিনাকৈ, যেন (হামাক যৈচে বশ্য কৰাৱে—প্ৰ.প্ৰ., যৈচে চান্দ গৰসি—কে.গো., যৈচে বণিক চিন্তামণিক—ব.গী., যৈচে ৰাহু গৰসিত সুৰ—ভ., স্বপ্নৰ জাগি যৈচে—কা.দ., ৰাজ-নন্দিনীক মাথে যৈচে কলস ভাঙগল—ৰু.হ., নৰকাসুৰক বিচেষ্টা যৈচে নিবেদল—পা.হ.)

যো, জো
যোই, জোই (সৰ্ব্ব.) যি, যিজন, যিজনে (যো মুহে লেহি অবিৰাম—ৰু.হ., যো গোপী কৃষ্ণক সঙগ—কে.গো., যো কৰকমল—চো.ধ., যো ব্যাপক বিভু—পা.হ., পূৰল যো জানকী মন কাম—বা.বি., যো হৰি পৰকাসা—ব.গী., যোহৰি দেৱকু দেৱা—ভ., সৃষ্টি স্থিতি লয় কাৰণ যোই—ভূ.লো.)

যো, জো (সম্ভা.অব্য.) যেন, যাতে (যো নোচাড়হো ৰাম বাণী—ব.গী.)

যো কিছু (ক্ৰি.বিণ.) যিখিনি, যিমান বোৰ (যো কিছু লৱনু হামাক দেলহ— ব.গী.)

যোগাই, জোগাই (অস.ক্ৰি.) যোগান ধৰি (কৰ্পূৰ তাম্বুল যোগাই—বা.বি.)

যো দিবসে (ক্ৰি.বিণ.) যিদিনাখন (যো দিবসে সে প্ৰয়াক ৰূপগুণ শুনলো—ৰু.হ.)

যোনো, জোনো (যো.অব্য.) জানোচা, কিজানি (স্বামী যোনো নাহি পাৱয়—বা.বি.)

যোপে, জোপে (ক্ৰি.বিণ.) একেলগে (দোহো যোপে ধাই—ভ.)

যোৰ, জোৰ (বি.) সংযোগ (যুৰি যোৰহাত—ভ.)

যোৱান, জোৱান (বিণ.) যৌৱান, ডেকাকাল (সো হৰি নবীন যোৱান—ৰু.হ.)

যোহি, জোহি (সৰ্ব্ব.) যিজন (যোহি বনমালি—বা.বি., ৰিপু নৃপ সব যোহি জিনি—ৰু.হ., ভোজন কৰত যোহি—ভো.বে., যোহি কৃপাময়—ভূ.লো., যোহি নাৰায়ণ—ভ.)

যোহি, জোহি (সম্ব.সৰ্ব্ব.) যাৰ, যিজনৰ (যোহি উপৰে বহু—ভ.)

যোহি, জোহি (অব্য.) যি, যি (ৰুকমী অস্ত্ৰ যোহি যোহি হানে—ৰু.হ.)

র

র — বর্ণমালার তেত্রিশ সংখ্যার আখর।

রইখা — (বি.) রক্ষা (গোসাঞি রইখা কয়ল—অ.ভ., বৃষ্টি বহ্নি হন্তে রইখা করৈছে—কে.গো.)

রকতি — (বি.) রতি, অনুরাগ (যাহে ভকতি রকতি—কা.দ.)

রজনী কহো — (বি.) রাতি (কি নিমিত্তে রজনী কহো—কে.গো.)

রতন — (বি.) রত্ন (রতন বিভূষণ—ভ.)

রতনা — (বি.) রত্ন (রতনা নর—ব.গী.)

রব — (বি.) শব্দ, ধ্বনি (জয় জয় রব—বা.বি.)

রবাব — (বি.) বাদ্য বিশেষ (রুদ্র কবিলাস বিপঞ্চী রবাব—ব.গী.)

রময়া — (বি.) রমন করোঁতা শ্রীকৃষ্ণ বা রামচন্দ্র (এ করু রময়া—বা.বি., রময়া করু মদন খেলা—কে.গো., রময়া রমণী মিলিত—পা.হ.)

রয়নী, রয়নি — (বি.) রজনী, রাতি (নাশোহে রয়নী যৈচে—ব.গী., অবধি বিবাহ রয়নী মহ থিক—ক.হ., রয়নী সময়ে কহো—ভূ.হ.)

রয়নী দিবসে, রয়নি দিবসে — (ক্রি.বিণ.) দিনে রাতিয়ে (রয়নী দিবসে দূর—ব.গী.)

রশমী — (বিণ.) রশ্মী, পোহর (তাসু রশমী গণ্ড—ভ.)

রসজান — (বি.) রসজ্ঞ, রসাদিত নিপুণ (রামক পরম ভকতি রসজান—বা.বি.)

রহি — (অস.ক্রি.) রৈ, রৈ থাকি (রহি কোপে দান্ত—কে.গো., হরিগুণ কহি রহি—ব.গী.)

রহিয়া — (অস.ক্রি.) রৈ, রৈ থাকি (রহিয়া কদম্বমূলে—ব.গী.)

রণ্ডক — (বিণ.স্ত্রীং.) দুর্ভাগিনী (পারলো পহু বহু পুণ্যে হামো রণ্ডক—ক.হ.)

রঙ্গিণী, রঙ্গিণি — (বিণ.স্ত্রীং.) আনন্দিতা (রঙ্গিণী সখি—ক.হ., রঙ্গিণী গোপিনী মিলাই—কে.গো.)

রঙ্গিয়া — (বি.) আনন্দ দিওঁতা (নাগর সাগররস রঙ্গিয়া—ব.গী.)

রঞ্জন — (বি.) আনন্দ দিওঁতা (সকল সভাসদ রঞ্জন—ভ.)

রঞ্জি — (অস.ক্রি.) শোভাবর্দ্ধন করি (কুসুমে রঞ্জি কেশ—অ.ভ., চরণক রঞ্জি—বা.বি.)

রঞ্জিত — (বিণ.) শোভিত, উজ্জ্বল (চরণ রঞ্জিত মণি—বা.বি., মঞ্জির রঞ্জিত—ক.হ., রঞ্জিত ধেনু রেণু—কা.দ.)

রঞ্জিয়ে — (অস.ক্রি.) শোভা বর্দ্ধন করি (কজ্জলে নয়ন দোহো রঞ্জিয়ে—অ.ভ.)

বাই	(বি.) অধিপতি (নৃত্য কেশৱবাই—কা.দ.)
বাকচ বাকচে	(বি.) বাক্যস, বাক্যসে (দেখু দেখু দোহে বাকচ আৱে—বা.বি., দোহো বাকচে—বা.বি.)
বাখি	(অস.ক্রি.) বক্ষাকৰি (সত্যবাখি সত্বৰে—বা.বি. ফিৰে বনে বৎস বাখি—ভো.বে., সৰ্ব্বসাখী বাখি আছা—কা.দ., যমুনা তীৰে ফিৰে ধেনু বাখি—ব.গী.)
বাখোৱাল	(বি.) গৰখীয়া, বক্ষক (তোহো হামাৰ বাখোৱাল—অ.ভ., ত্রিজগত পতি প্রভু বাখোৱাল পাইলা—ব.গী.)
বাগি	(অস.ক্রি.) খং উঠি, বাগ কৰি (ধাৱে মুৰ নৰকাসুৰ বাগি—পা.হ., তুল. শুনি অম্বসহ বাগি—কী.ঘো.)
বাগিনি	(বি.স্ত্রীং.) কোপিতা (বাগিনি কৰত বিলাপ—পা.হ.)
বাতা	(বিণ.) বঙা (কৰতল উতপল বাতা—বা.বি., ক.হ., কৰদোহো উতপল বাতা—প.প্র., নয়ন বাতা—ব.গী.)
বাতুল	(বিণ.) বঙা (পদতল বাতুল কান্তি—বা.বি., বাতুল চৰণক হুয়া—অ.ভ.)
বাধায়ে	(বি স্ত্রীং.)বাধাই (বাধায়ে মাৱৰ হাতে—ভু.হ.)
বামনামেসে	(বি.) বামনামেহে (বামনামেসে মুকুতি নিদান—ব.গী.)
বামা	(বি.স্ত্রীং.) প্রিয়া, সুন্দৰী (চলে বামা মধ্যাখিনী—ক.হ.)
বামা	(বি.) বাম নাম (নিতু জপতু বামা—ব.গী.)
বামা	(বি.) বাম, ভগবান্ (বহু হৃদি বামা—ব.গী.)
বামেসে	(বি.) বামেহে (জানা বামেসে—ব.গী.)
বাৱ	(বি.) শব্দ, মাত (সুললিত বাৱ—ব.গী.)
বাক্সসীতো অধিক	(ক্রি.বিণ.) বাক্সসীতকৈয়ো বেচি (তেহো বাক্সসীতো অধিক ভেলি—অ.ভ.)
বিত, বীত	(বি.) বীতি, আচৰণ, ব্যৱহাৰ (ভাৱ ভিন্ন বিত—বা.বি., তেৰি বৈচল ৰিত—কে.গো., ভেলি পাষণ্ড বিত—ভ.)
বিনবিনি, বিনঝিনি	(অনুকা.প.) বিন্ বিন্ শব্দ (বাজত বিনবিনি—ব.গী., বাজে বিনঝিনি—ব.গী.)
ৰুকমিণী	(বি.স্ত্রীং.) ৰুক্মিণী (হৰল হৰখে ৰুকমিণী—ক.হ.)
ৰুকমী	(বি.) ৰুক্মী, ৰুক্মবীৰ (ৰুকমী অস্ত্র—ক.হ.)
ৰুকুমী	(বি.)ৰুক্মী, ৰুক্মবীৰ (গৰজে ৰুকুমী—ক.হ.)
ৰুকুনি	(বি.স্ত্রী.) ৰুক্মিণী (বিকলি ৰুকুনি (ক.হ.)

ৰুখ (বি.) ৰোষ, খং (দুখ ৰুখ চোড়ু—কে.গো.)

ৰুচিৰ (বিণ.) মনোহৰ (ৰুচিৰ পীতবাসে—কে.গো.)

ৰুটিয়া (বি.) ৰুটি, পিঠা (অব ৰুটিয়া লেহু—ভো.বে., হাৰাম বাম হাতে ৰুটিয়া খাঞু—ভ.)

ৰুনঝুন (অনুকা.) ৰুনঝুন শব্দ (ৰুনঝুন কৰিয়া—ব.গী., ৰুনঝুন বোলে—কে.গো.)

ৰূপসিয়া (বিণ.) ৰূপৱন্ত, ধুনীয়া (কানাই কিনা ৰূপসিয়া—ব.গী.)

ৰে ৰে (সম্বো.অব্য.) হেৰ, হেৰা, হেৰি (ৰে ৰে শঙ্খচূড়—কে.গো., ৰে মন সেবহু—ব.গী.)

ৰেখ (বি.) ৰেখা, আঁক (সবহু নিৰত ৰেখ—ভ.)

ৰোপি (অস.ক্রি.) ৰুই, ৰোপণ কৰি (সমীপে ৰোপি থাপল—পা.হ.)

ৰোল, ৰোলে (বি.) শব্দ, ধ্বনি (মঞ্জিৰ ৰুৰু ৰোল—ৰা.বি., কনক কিঙ্কিনী ৰুৰু ৰোলে—পা.হ.)

ল

ল বৰ্ণমালাৰ চৌত্ৰিশ সংখ্যাৰ আখৰ।

লগতে (ক্রি.বিণ.) সংগতে, একেলগে (আহাৰ লগতে বৃক্ষে মাতয়—ভো.বে.)

লড়ু (বি.) চেকনি, আচাৰি (লড়ু ধৰি পাচু পাচুধাই—অ.ভ.)

লতি (বি.) লতা বা এবিধ ফুল (কদম্বৰ কুসুম লতি—ব.গী.)

লভিকহো (সং অস.ক্রি.) লাভ কৰি (জানকি সীতাক লভি কহো—ৰা.বি., হৃদয়ে থান লভি কহো—কে.গো., চেতন লভি কহো—ৰু.হ.)

লভিয়া, লভিয়ে (অস.ক্রি.) লাভ কৰি (দুৰ্ল্লভ লভিয়া পুনু—ব.গী., পুনু চেতন লভিয়ে—ৰা.বি., ৰাজনন্দিনী চেতন লভিয়ে—ৰু.হ., পৰম আনন্দ লভিয়ে—ভৃ.হ.)

লয়লাসা লয়লাসে (ক্রি.বিণ.) চেও ধৰি, অঙ্গিভঙ্গি কৰি (ঠমকে কয় লয়লাসা—কে.গো., চলয় লয়লাসে—পা.হ., নাচত লয়লাসে—ভো.বে., লয়লাসে চলে ৰঙ্গে—প.প্র., লয়লাসে ৰাঙ্গা দুই—ভ.)

লৰবৰ (বিণ.) অস্থিৰ, লৰচৰ (লৰবৰ কৰে মাথা—ব.গী.)

লৰি, লড়ি (ক্রি.বিণ.) লৰা ঢপৰাকৈ, কোবাকুবিকৈ (হেন শুনি লৰি গৈলা—প.প্র., তুল. হেন শুনি লৰি গৈলা—কী.ঘো.)

লৱনি (বি.) লৱনু, গাখীৰৰ নিৰ্ম্মিত এবিধ সুমিষ্ট খাদ্য (এ নৱ লৱনি—ভূ.লো., চুৰি কৰি খাইলে লৱনি—পি.গু.)

লৱড় (বি.) লৰ, ঢাপলি, (বেগে লৱড় দেলহ—কে.গো.)

লৰড়ন্তে (অস.ক্ৰি.) লৰিচাপৰি, ঢপলিয়াই (পসাৰ পেলাই লৰড়ন্তে জাই—ব.গী.)
লৰড়ি (অস.ক্ৰি.) লৰি, ঢপলিয়াই (হস্তী চাড়ি লৰড়ি পলায়ল—পা.হ., লৰড়ি আসি কহো—অ.ভ., লৰড়ি গৈয়া দেখল—কা.দ.)
লৰড়ি কহো (সং অস.ক্ৰি.) লৰি, ঢপলিয়াই (কি নিমিত্তে ৰজনী লৰড়ি কহো—কে.গো.)
লৰড়ে (অস.ক্ৰি.) লৰি, ঢাপলিয়াই (আমি সবে আসিলো লৰড়ে—ব.গী.)
লম্বিব (অস.ক্ৰি.) ওলমি, (অমল মুহ লম্বিব—ক.হ., লম্বিব চিৰ পীত—ভ.)
লঙ্ঘি (অস.ক্ৰি.) লঙ্ঘন কৰি, অতিক্ৰম কৰি (হৰিপদ লঙ্ঘি সুখ মুকুতি ইছয়—ব.গী.)
লহু লহু (ক্ৰি.বিণ.) লাহে লাহে, ধীৰে ধীৰে (পহিৰয়ে পটাম্বৰ লহু লহু জাই—ক.হ., চললি লহু লহু পাৱে—কা.দ., লহু লহু গতি জাই—ৰা.বি., লহু লহু বহে মলয়া বায়—ব.গী.)
লাই (অস. ক্ৰি.) লৈ, গ্ৰহণ কৰি, লগাই, সংযোগ কৰি। (চিন্ত চিত্ত চেতন লাই—ব.গী., চিন্ত চিত্ত লাই—পা.হ. হৰিচৰণ চিন্ত চিত্ত লাই—ব.গী., চিন্তিয়ে চিত্ত লাই—ৰা. বি.)
লাই (অব্য.) কাৰণে, নিমিত্তে (যৈচে কাচক লাই—ব.গী., আয়ল কৈচন নাথ অভাগিক লাই—ক.হ., বেচহু কাচক লাই—কে.গো.)
লাই (বি.) আসৈ (স্বভাৱে চঞ্চল স্ত্ৰী লাই পাই—কে.গো.)
লাগ (বি.) লগ, সং মিলন (নপাই নচাড়িব লাগ—অ.ভ., ধৰল গোপাল পাই তচু লাগ—কে.গো., স্বাৰপালক পায়া লাগ—ক.হ., হামো লাগ পায়লো—ভূ.হ., সততে নচাড়ে লাগ—ব.গী.)
লাগল (বি.) লগ, সং, মিলন (লাগল পাইলো মঞি—অ.ভ., লাগল পাইলো—ব.গী.)
লাগি (অব্য.) কাৰণে, নিমিত্তে (তাহে লাগি তোহো অতয়ে আকুল—পা.হ., ৰাকচ লাগি মাগি—ৰা.বি., হামো অভাগি লাগি জানলো—ক.হ.)
লাগি (অস.ক্ৰি.) ধৰি (কৃষ্ণক গোড়ে লাগি—পা.হ.)
লাগি (অস.ক্ৰি.) সংযুক্ত হৈ, লগলগাই দি (বিষয় বিষ লাগি—ব.গী., ফণাত লাগি ৰহল—কা.দ., তা বিষ লাগি—ভ., বনমালি লাগি মুখ—কে.গো.)
লাগিয়ে (অস.ক্ৰি.) লাগি, ধৰি (বিষ জ্বালা লাগিয়ে—কা.দ.)
লাগু (বি.) লগ, সং মিলন (ধায়া ধায়া লৱে লাগু—ব.গী.)
লাগে মানে (ক্ৰি.বিণ.) যিমান লাগে, যি পৰিমাণে লাগে (লাগে মানে পাইবা অন্ন—প.প্ৰ.)
লাঠ (বি.) লাঠি, ভৰিৰে কৰা প্ৰহাৰ (মাৰিয়ে লাঠ—ভ.)
লাঠি (বি.) গোৰ, লাঠি, টোকোন (হিয়ে লাঠি মাৰিয়ে—ক.হ., হাতে লৈলা লাঠি—ব.গী.)

লাড়ি	(অস.ক্রি.) লৰাই, দম্ভ কৰি (ওহি বুলি বাহু লাড়ি—কে.গো.)
লাড়িক	(বিণ.) অধীন, তলতীয়া (তোহোস্ত্রীক লাড়িক—পা.হ.)
লাড়িকা	(বি.)সৰুলৰা, বালক (পেখ লাড়িকা—ভ.)
লাড়িয়ে	(অস.ক্রি.) লৰাই, জোকাৰি (বাহু লাড়িয়ে—ৰা.বি.)
লাড়ু	(বি.) মিঠৈ (খীৰেৰ লাড়ু দেৱব—ভূ.লো., দিব চিনি লাড়ু—ব.গী.)
লাল	(বি.) পুত্র, সন্তান (উঠ মেৰি লাল—ভো.বে., সাগৰ নন্দকু লাল—চো.ধ., আৱত নন্দকু লাল—ব.গী.)
লালস	(বি.) লালসা, হেপাহ (কৈচন লালস—ব.গী.)
লাস	(ক্রি.বিণ.) লাহে লাহে, ধীৰে ধীৰে (পাশ লাস শ্বেত চামৰ—পা.হ., পাশ লাস শ্বেত—ব.গী.)
লাস বেস	(বিণ.) ধুনপেচ, সাজপাৰ (লাসবেস কৰিয়ে—অ.ভ., লাসবেস কয়ে বেড়ায়ব—পা.হ.
লাসবেসয়া	(অস.ক্রি.) লাসবেস কৰি ধুন পেচ মাৰি (কৰিনী কৰ লাসবেসয়া—ক.হ.)
লাসা	(বি.) শোভা, দীপ্তি (শ্যাম মুৰুতি পীত অম্বৰক লাসা—কে.গো.)
লাসে	(ক্রি.বিণ.) লাহে লাহে (লয়নু আশে লাসে—চো.ধ.)
লাসেবেসে	(বিণ.) ধুনপেচ, সাজপাৰ (বহু ৰসে লাসে বেসে কৰিয়া—ব.গী.)
লাসে লাসে	(ক্রি.বিণ.) লাহে লাহে, ধীৰে ধীৰে (হামো লাসে লাসে থাকু—কে.গো., মাৰনক শঙ্কায়ে লাসে লাসে—অ.ভ., তুল. লাসে লাসে উড়ু খল—কী.ঘো.)
লাম্ফে	(অস.ক্রি.) লাফ মাৰি (লাম্ফে মঞ্চে সঞ্চাৰিয়ে—ভ.)
লিয়ে	(অস.ক্রি.) লৈ (সাথে লিয়ে ব্রজবাল—ভ.)
লীলাই	(অস.ক্রি.) লীলাকৰি, খেলা কৰি (ওহি পথে গেল লীলাই—কে.গো.)
লীলাই	(ক্রি.বিণ.) অনায়াসে, সহজতে (ভাঙ্গহ অজগৱ ধনুক লীলাই—ৰা.বি.)
লীলায়ে	(অস.ক্রি.) লীলা কৰি (লীলায়ে চলল—ক.হ., জগতক নাথে লীলায়ে—কা.দ., হাসিহাসি লীলায়ে—কে.গো.)
লুকি দিয়ে	(সং অস.ক্রি.) লুকাই, গোপনে (লুকি দিয়ে ফিৰত—ভূ.হ.)
লুটি	(অস.ক্রি.) বাগৰি, লেওলৈ (ধৰণী লুটি লুটি—পা.হ., মোহ হুয়া মাটি লুটি—ৰা.বি., পৰয় ধৰণী লুটি—কে.গো.)
লুটিয়া	(অস.ক্রি.) বাগৰি, লেটি লৈ (ধৰণী লুটিয়া মুৰুচিত—চো.ধ., ধৰণী লুটিয়া গোপী—ব.গী.)
লুবুধ	(কৃদ.বিণ.) লুব্ধ, লুভীয়া (লুবুধ মন পামৰ—ব.গী., নিজ গুণ লুবুধ গোপাল—ভ.)
লুম্ফি	(অস.ক্রি.) থাপ মাৰি, জাপ মাৰি (পুনু লুম্ফি ধৰল—ৰা.বি., বানৰে ধৰয় লুম্ফি হাতে—অ.ভ., হাসি হাসি লুম্ফি ধৰল—পা.হ., গেণ্ডুৱা লুম্ফি লুম্ফি ধৰয় হাতে—ব.গী.)

লেখি	(অস.ক্ৰি.) লিখি, অঙ্কন কৰি (এক পতীয়া লেখি পঠায়ল—ৰু.হ.)
লেপিত	(বিণ.) লিপ্ত, যুক্ত, লেপন (লোতকে লেপিত মুখ—পা.হ., কুঙ্কুম লেপিত লোলে—কে.গো., চন্দনে লেপিত অঙ্গ—ব.গী.)
লেশ	(বিণ.) অলপ, সামান্য (লাজ হেৰি ৰূপ লেশ—পা.হ.)
লেহি	(অস.ক্ৰি.) লৈ (হামাৰ জীৱন লেহি যাই—ব.গী.)
লৈ, লই	(অস.ক্ৰি.) লৈ, ধাৰণ কৰি (সিঙ্গে হাতে লৈ—কো.খে.,কাল ব্যাধে ধৰি লৈ যাই টানি—ব.গী.)
লৈয়া	(অস.ক্ৰি.) লৈ, গ্ৰহণকৰি (কেবা লৈয়া গেল হুই—ভৃ. হ., লৈয়া ভাই সব—ভো.বে., বানৰ সব লৈয়া সাতে—অ.ভ., দসনে খেড় লৈয়া—ৰা.বি. যক্ষে লৈয়া যাই—কে.গো., কেবা লৈয়া গেল—ভৃ.লো., পাচু লৈয়া যাৱব—পা.হ., ছৱাল লৈয়া আনি—ব.গী.)
লৈয়ে	(অস.ক্ৰি.) লৈ, গ্ৰহণ কৰি (পাৰিজাত লৈয়ে—পা.হ.)
লো	(সম্বো.অব্য.) হে, হেৰ, হেৰা, হেৰি (তেজয় যাদৱৰাইলো—.কে.গো., শুনলো পণ্ডিত—ব.গী.)
লোই	(বি.) লোক, মানুহ (শুন সব লোই—কে.গো., কা.দ., হৰিক ভজ লোই—ব.গী., পাৰত চাৰি পদাৰস লোই—ভ.)
লোকাই	(বি.)লোক, মানুহ (আহে লোকাই—কে.গো., ৰু.হ. ভৃ.লো.)
লোকে	(বি.) মানুহে (লোকে নাহি জানত—কে.গো.)
লোটায়া	(অস.ক্ৰি.) বাগৰি বাগৰি (তথায়ে কান্দো হামো লোটায়া কাই—ব.গী.)
লোতক	(বি.) চকুৰ পানী (আনন্দে লোতক ঝুৰে—ৰু.হ.)
লোভাই	(অস.ক্ৰি.) লোভ কৰি, লোভত পৰি (নাশ সকল কৈলো বিষয় লোভাই—ব.গী.)
লোম	(বি.) নোম (হৰিসে শিহৰে দেহক লোম—ৰা.বি.)
লোৰ লোৰে }	(বি.) চকুৰ পানী (নয়নে ঝুৰে লোৰ—ৰু.হ., মাৰ্জ্জিত লোৰে—অ.ভ.)
লোহ	(বি.) লোত, (নিৰমিল বিম্ব বিম্বু কামিনী লোহ—ব.গী.)

শ

শ	বৰ্ণমালাৰ পয়ত্ৰিশ সংখ্যাৰ আখৰ।
শকতি	(বি.) শক্তি, সামৰ্থ্য (আঃ যত শকতি থিক—ৰা.বি., কাহাক শকতি সে কৃষ্ণক—ৰু.হ.)
শখ	(বি.) শক্তি, সাহস (তাকৰ ছোড়াইতে শখ নাহি থিক—ব.গী.)
শতবৰিষে	(ক্ৰি.বিণ.) এশ বছৰৰ মূৰকতো (শত বৰিষে কহিতে নাহি পাৰি—ৰা.বি.)

শবদ (বি.) শব্দ, ধ্বনি, মাত (কপৰস পৰস শবদ—ব.গী.)

শয়ন কহো (বি.) শয়ন (কৰিয়ে শয়ন কহো—ভূ.হ.)

শৰণে (বিণ.) শৰণাপন্ন (শৰণে পশিলো—কা.দ.)

শৰাসন (বি.) ধনু (হৰক শৰাসন—ৰা.বি.)

শলকা (বি.) শলখা, শলা (কনক শলকা—ৰা.বি.)

শঙ্কিকত ভাৱে (সং অস.ক্রি.) শঙ্কাযুক্ত হৈ (সীতা পৰম শঙ্কিকত ভাৱে মনে—ৰা.বি.)

শ্ৰৱণে (অস.ক্রি.) শুনি (তুৱা কথা শ্ৰৱণে ৰহোক—অ.ভ.)

শ্ৰৱণে (বি.) কানে, কৰ্ণই (শ্ৰৱণে নছাড়য়—ব.গী.)

শ্ৰৱণে (ক্রি.বিণ.) শুনা মাত্ৰকতে (শ্ৰৱণে জনময় শঙ্কা—ৰা.বি.)

শাতি (বি.) শাস্তি, দণ্ড বিধান (যোকক শাতি—ভ.)

শাৰোদ (বি.) এবিধ বাদ্যযন্ত্ৰ (শাৰোদ স্বৰমণ্ডলে—ব.গী.)

শাসন (বি.) শাসক, শাসন কৰোঁতা (নাশন শাসন—ৰা.বি., ব.গী.)

শ্যামল (বিণ.) শ্যাম বৰনীয়া (শ্যামল অঙ্গে—প.প্র. শ্যামল সুন্দৰ হৰি—ব.গী.)

শিকা, সিকা, শিকিয়া (বি.) বাওকাৰ দুই মূৰে ওলোমাই ভাৰ নিয়া যতন, ভাৰ খনৰ পাত্ৰাধাৰ (শিকা বান্ধি ছান্দি কান্ধে—ব.গী., বাঞ্জুকা শিকিয়া—অ.ভ., কেহো শিকিয়া—ভো.বে.)

শিখণ্ডক (বি.) মৈৰা চৰাইৰ পাখি (মাথে খন্ড শিখণ্ডক ডোলে—প.প্র., শিৰে শিখণ্ডক—ব.গী.)

শিখামনিয়া (বি.) চুলিৰ টিকনিত মণিমালা যুক্ত (ত্ৰিভুবন মোহন সুন্দৰ শিখামনিয়া—ব.গী.)

শিঘিৰ কৰিয়া (ক্রি.বিণ.) বেগতে, সোনকালে (শিঘিৰ কৰিয়া ভাব—ব.গী.)

শিঙগা (বি.) মহৰ শিঙৰ পেঁপা (শঙ্খ শিঙগা বজাই—কা.দ., শিঙগা শঙ্খ বেণু ৰৱে—ব.গী.)

শিথিল গমনে (ক্রি.বিণ.) ধীৰ গতিৰে, লাহে লাহে (শিথিল গমনে ধাই—ব.গী.)

শিৰিখ (বি.) এবিধ সুগন্ধী ফুল (শিৰে শিৰিখ বৰিষে—কা.দ., তুল. শিৰিখ সেউতি—কী.ঘো.)

শিৰে শিৰে (ক্রি.বিণ.) প্ৰতি শিৰে শিৰে (শিৰে শিৰে পাৰে—কা.দ.)

শুঙ্গি, শুংঘি (অস.ক্রি.) ঘ্ৰাণলৈ (ঘনে ঘনে শিৰ শুঙ্গি—কা.দ.)

শুতিয়া (অস.ক্রি.) শুই, টোপনিয়াই (আছা শুতিয়া—ভূ.হ.)

শুনি (অস.ক্রি.) শ্ৰৱণ কৰি (ঋষিক বাণী শুনি—ৰা.বি., তাহে শুনি ৰুকমিণী—ৰু.হ., প্ৰয়াক দুখ শুনি—পা.হ.)

শুনিকহো (সং অস.ক্রি.) শুনি, শ্ৰৱণ কৰি (সতিনীক মহোদয় শুনি কহো—পা.হ., দেৱীক আদেশ শুনিকহো—ৰু.হ., বাণী শুনি কহো—কে.গো.)

শুনিয়া (অস.ক্রি.) শুনি, শ্ৰৱণ কৰি (শুনিয়া সিদ্ধান্ত পাছে—প.প্ৰ., যমেৰ যাতনা শুনিয়া—ব.গী.)

শুনিয়ে (অস.ক্রি.) শুনি, শ্ৰৱণ কৰি (প্ৰিয়াকেৰি কাহিনী শুনিয়ে মুৰাৰি—ৰু.হ., শুনিয়ে চানুৰ—ভ.)

শুনিয়ে কহো (সং অস.ক্রি.) শুনি, শ্ৰৱণ কৰি (শুভ বাত শুনিয়ে কহো—চো.ধ.)

শুষি, শুসি (অস.ক্রি.) শুহি, শোষণ কৰি (তন পানে শুষি মাৰে পুতনা—কে.গো.)

শোনিমা (বিণ.) ৰঙচুৱা (অধৰ শোনিমা—ব.গী.)

শোভি (কৃদ.বিণ.) শোভিত, ভূষিত (কৌস্তুভ শোভি—ব.গী.)

শোহনি (বিণ.) শুৱনি (চান্দ বিনে ৰয়নী শোহনি কিছু নোহে—ব.গী.)

শোহা (বিণ.) শোভা, শুৱনি (অংগুলি কৰু শোহা—ৰা.বি.)

স

স বৰ্ণমালাৰ ছয়ত্ৰিশ সংখ্যাৰ আখৰ।

সই (বি.) সখী,বান্ধবী (শুন সই—ৰু.হ., আলোসই দেখু সই—ব.গী.)

সকলহি (সৰ্ব্ব.) সকলো (পাৰত সকলহি কাজ—ভ.)

সকাললে (ক্রি.বিণ.) সোনকালে, বেগেতে (সাজিয়া আইস সকালে—ভো.বে., সকালে মেলিয়ো—ব.গী.)

সচকিত (বিণ.) চমকিত, শংকিত (সচকিত লোচন—ৰা.বি.)

সচকিতে (ক্রি.বিণ.) শংকিত ভাবে, সতৰ্কতাৰে (চলে সচকিতে—কে.গো.)

সতকাৰ (বি.) সৎকাৰ, সম্ভাষণ (আলিংগ সতকাৰ কয়ল—পা.হ.)

সতড়িত (বিণ.) বিজুলিৰে সৈতে (সতড়িত নীল নবীন মেঘ জিনিয়ে—ব.গী.)

সততে (ক্রি.বিণ.) সদায়, সকলো সময়তে (তেৰি সততে কৰু—কা.দ., সততে নচাৰে লাগ—ব.গী.)

সদায়ে (অব্য.) সদায়, প্ৰতিদিনে (সদায়ে সেৱত—কে.গো.)

সনে (অব্য.) সৈতে, সহিতে (বালক সনে ৰাজমাৰগে ফিৰত—চো.ধ.)

সপটে (ক্রি.বিণ.) সবস্ত্ৰ, সাষ্টাংগে (সপটে পৰনাম কয়ল—পা.হ.)

সপৰিবাৰে (ক্রি.বিণ.) পৰিয়ালেৰে সৈতে (সপৰিবাৰে চলহ—কা.দ.)

সব (সৰ্ব্ব.) সকলো, গোটেই (হামো যোগবলে সবজানো—ৰা.বি., ইন্দ্ৰক গৰ্ব্ব কয়ো সবনাশ—কে.গো., সবলোক মোহৈছ—পা.হ., সব গোকুল ছন্দ—অ.ভ., হ্যাত পাৱ সব থিৰ ভেল—ক.হ.)

সবকহো (সৰ্ব্ব.) সকলো, সকলোৰে, সকলোকে (সবকহো ভোৰায়া—অ.ভ., সৱকহো ৰাজা নাম—কা.দ., সবকহো মাৰি—ব.গী.)

সবকহোধিক (ক্রি.বিণ.) সকলোতকৈ বেচি (সবকহোধিক সৌভাগিনি মানিয়ে-ৰা.ঝু.)

সবলোক (সৰ্ব্ব.) সকলো মানুহৰ (তাহে পেখি সবলোক মহাভীতি ভেল—কা.দ.)

সবংশ, সবংশক, সবংশে (ক্রি.বিণ.) বংশেৰে সৈতে (মাৰলি অসুৰ সবংশ—পা.হ., কেশি সবংশক—কা.দ., সবংশে নাশ গেলি—পা.হ.)

সবহি (সৰ্ব্ব.) সকলো, সকলোৱে (পেখল দ্বিবজ বধু সবহি—প.প্র., সবহি গিয়া যশোদাক—পি.গু., পুত্র পৰিবাৰ সবহি অসাৰ—ব.গী., যব সবহি ভব্দ দেখহ—ক.হ., মঙ্গহুয়া সবহি বোলে—কে.গো., ধৰল সবহি মিলি—চো.ধ., পিয়াসে পীড়িত হুয়া সবহি—কা.দ.)

সবহু (সৰ্ব্ব.) সকলো (সবহু বেকত—কে.গো., দিবসে সবহু মাঞি—ব.গী., সবহু একুঠাম—ভ.)

সবাকে (সৰ্ব্ব.) সকলোকে (শ্রীকৃষ্ণ সবাকে আলিঙ্গিগ—কে.গো.)

সবাৰে (সৰ্ব্ব.) সকলোৰে, সকলোকে, সকলোতে (সবাৰে আতমা হৰি—অ.ভ., আতমা সবাৰে—পি.গু., হৰি সবাৰে বাধই—ভূ.হ.)

সবাকো (সৰ্ব্ব.) সকলো, সকলোকে (চক্ষুভ্ৰু সবাকো উপাৰল—ক.হ., কয়লি সবাকো—ভ.)

সবাৰো (সৰ্ব্ব.) সকলোৰে (কৃষ্ণেসে সবাৰো প্ৰাণ—ব.গী.)

সবাতো (বিণ.) সকলোতকৈ (তোহো সবাতো অধিক—ৰা.ঝু., প্ৰাণ সবাতো অধিক—অ.ভ.)

সবে (সৰ্ব্ব.) সকলো বিলাক, সকলোৱে (সবে সালঙ্কৃতা—প.প্র., কৃষ্ণ দৰসন সবে পাৰ্থয়—কে.গো.)

সবেও (সৰ্ব্ব.) সকলোৱেই (কহয় মাধৱ সবেও মৰিব—ব.গী.)

সবো (সৰ্ব্ব.) সকলেও (বিবিধ পশু সে সবো—কে.গো.)

সভাৰ্য্যে (ক্রি.বিণ.) ভাৰ্য্যাৰে সৈতে (শ্রীকৃষ্ণ সভাৰ্য্যে যাত্রা নিমিত্ত—পা.হ.)

সম (বিণ.) সমান, তুল্য (তোহো সম স্ত্রীজিত পুৰুষ—পা.হ.)

সমদলে (ক্রি.বিণ.) দলেবলে (সমদলে কয়লি পয়ানা—ব.গী.)

সমৰ্পি (অস.ক্রি.) সমৰ্পণ কৰি (সমৰ্পি দেলহ—ৰা.বি.)

সমাজহি (বি.) সভাখন (সমাজহি চুপ—ভ.)

সমান, সমানা (বিণ.) সমতুল্য, একেধৰনৰ (দোহো হোৱে এক সমান—কা.দ., দোহো এক বয়স সমান—ক.হ., সমান বয়সে—ভ., নাহি নাহি নাম সমানা—ব.গী.)

সমান (গু.বি.) অৱস্থা (নিত অনিত সমান সৰ্বহোই—ব.গী.)

সমান (ক্রি.বিণ.) নিচিনা কৈ, প্ৰকাৰে (ওহি দধিকলসে পৃকৰক সমান—অ.ভ.)

সমূলি (ক্ৰি.বিণ.) সমুদায়, গোটেই খিনি (অলংকাৰ কাঢ়িয়া সমূলি—ভূ.হ., প্ৰেমৰসে মজিল সমূলি—ব.গী.)

সমূলে (ক্ৰি.বিণ.) শিপাৰে সৈতে, সমূলঞ্চে (পাৰিজাত তৰু সমূলে উপাৰি—পা.হ.)

সয়ল (বিণ.) গোটেই, সকলো (নিৰমিয়ে সয়ল সংসাৰ—ক.হ., মায়াময় সয়ল দুনিয়া—ব.গী., দয়াল সয়ল—ভ.)

সয়াল (বিণ.) গোটেই, সমুদায়, সকলো (যা হেৰি সৃজনা সয়াল সংসাৰ—পা.হ., কে.গো.)

সৰপ (বি.) সৰ্প, সাপ (গৰজি দৰপে সৰপ বিশাল—কা.দ.)

সৰি (বিণ.) সমান, সদৃশ (নাহি নাহি আৰ তোমাৰ সৰি—ব.গী.)

সহজে (ক্ৰি.বিণ.) অনায়াসে, সহজতে (সহজে জন্ম কৰ্ম্ম ৰহিত—অ.ভ., সহজে নসহে হৃদি মোৰ—কে.গো., সহজে অকৰ্ত্তা কৰ্ম্ম—ব.গী.)

সহাই (বি.) সহায়, লগৰীয়া, সহায় কৰোঁতা (সংগে সোদৰ মাত্ৰ সহাই—ৰা.বি., সংগে সহাই কেহো নাহি—ক.হ.)

সহিতে (অব্য.) সৈতে, সমন্বিতে (সীতা সহিতে—ৰা.বি.)

সহিয়া (অস.ক্ৰি.) সহি, সহ্যকৰি (সহিয়া থাকিলে ভাল—পি.গু.)

সংগিনি (বি.স্ত্ৰীং.) লিগিৰী, সংগিনী (ৰংগিনী সখী সংগিনী বালা—ক.হ.)

সংহাৰি (অস.ক্ৰি.) সংহাৰ কৰি (জয় জয় অসুৰ সংহাৰি—পা.হ.)

সঞ্চা (বি.) সচা, সত্য (মিছা দিয়া সঞ্চা—ব.গী.)

সঞ্চাৰি (অস.ক্ৰি) উঠি (মঞ্চে সঞ্চাৰি—ভ.)

সঞ্চাৰিয়ে (অস.ক্ৰি.) উঠি (লাম্ফে মঞ্চে সঞ্চাৰিয়ে—ভ.)

সঞ্চিত (কৃদ.বিণ.) সাঁচিথোৱা, গোটোৱা (হামাৰ সঞ্চিত লৱনু—পি.গু.)

সঞাত (বি.) বিশ্বাস, পতিয়ন (উনিকৰ বচনে সঞাত থিক—পা.হ., যদি হামাৰ বচনে সঞাত নাহি যাৱত—ভূ.লো., ভুল. কৰিলো সঞাত—কী.ঘো.)

সন্ধি (বি.) সুৰুঙা, পথ, উপায় (পলাইতে নেদেখো সন্ধি—ব.গী.)

সম্বন্ধে (বিণ.) টানকৈ, দৃঢ়ভাবে (তোহো পৃথিবীক সম্বন্ধে ধৰব—ৰা.বি.)

সন্নিত (বি.) সমীপ, ওচৰ (নাহি ছোড়হো সখি তাহেক সন্নিত—ব.গী.)

সন্তোষিয়ে (অস.ক্ৰি.) সন্তোষ দি (মন সন্তোষিয়ে—অ.ভ., কো. খে.)

সন্দেশ (বি.) গোপনীয়, ৰহস্য (কহমোহে গোপিনীক সন্দেশ বাত—ব.গী.)

সন্দেশ (বি.) সান্দহ, ভজাচাউলৰ গুৰি (সন্দেশ নাহি—পি.গু.)

সত্বৰে (ক্ৰি.বিণ.) সোনকালে, বেগেতে (তোহো সব সত্বৰে—চো.ধ., সত্বৰে দেহ—ভূ.লো., সত্বৰে আৱ—পা.হ., কো.খে., সত্বৰে কথা কহ—ৰা.বি.)

সম্বল (বি.) সমল, আহিলাপাতি, বাটৰ খৰছ (মৰণক সম্বল লেহু—ব.গী.)

সম্বুধি (অস.ক্রি.) সম্বোধন কৰি (সম্বুধি বোল—কা.দ., সম্বুধি বোলল—ৰা.বি.)

সম্ভাসিয়া (অস.ক্রি.) সম্ভাষণ কৰি (অন্যোঅন্যে সম্ভাসিয়া—কে.গো.)

সৰ্ব্বক্ষণে (ক্রি.বিণ.) সদায়, (নছাড়ে এ সৰ্ব্বক্ষণে—ব.গী.)

সাখী (বি.) সাক্ষী, প্ৰত্যক্ষ দেখোঁতা (মানত হৰি সাখী—চো.ধ., ওহি বালক সব সাখী—ভূ.হ., পৰাক গোপী সাখী কৰহ—ভূ.লো.)

সাজ (বিণ.) সাজু, প্ৰস্তুত (সত্বৰে সাজ হয়—পা.হ.)

সাজনি (বিণ.) সজ্জিত, সাজন কাচন (সুবেশ সাজনি—ব.গী.)

সাজি (অস.ক্রি.) সজাই, থুৰিয়াই, সজ্জিত হৈ, সাজি কাচি, নিৰ্ম্মাণ কৰি (কৰ্পূৰ তাম্বুল সাজি যোগাৱল—কে.গো., পৰম প্ৰাৰম্ভে সাজি—পা.হ., চলে ৰংগে সাজি—ক.হ., খীৰেৰ লয়নু সাজি দিবো—ভূ.লো., সাজি দধি অন্ন—ভো.বে.)

সাজিয়া, সাজিয়ে (অস.ক্রি.) সজ্জিত হৈ, সাজি কাচি (সাজিয়া আইস সকালে—ভো.বে., পৰম আটোপে সাজিয়ে—ক.হ., সমৰক সাজিয়ে—ব.গী.)

সাত শত্ৰুতো অধিক (ক্রি.বিণ.) সাত শত্ৰুত কৈয়ো বেচি (তোহো সাত শত্ৰুতো অধিক ভেলি— ক.হ.)

সাতসৰি (বি.) একবিধ ডিঙিৰ অলংকাৰ (গলাৰ সাতসৰি-তা.ভ., কণ্ঠক সাতসৰি—কে.গো.)

সাতহি (অব্য.) সৈতে, লগত (সজ্জন সাতহি—ব.গী.)

সাতে (অব্য.) সৈতে, লগত (বানৰ সব লৈয়া সাতে—অ.ভ., নিশাচৰ সাতে—ব.গী.)

সাথে (অব্য.) সৈতে, লগত (বালক সাথে উগত—ব.গী., সাথে লিয়ে—ভ.)

সাথেকি (অব্য.) সৈতে, লগত (নিশাচৰ সাথেকি—ব.গী., মাহুত সাথেকি—ভ.)

সাধব (বি.) সাধন কৰোঁতা (ভকত জন যো মুকুতি সাধব—ভ.)

সাধু (বিণ.) ভাল, উত্তম (সাধু প্ৰয়োজন মিলল—ৰা.বি.)

সাধি (অস.ক্রি.) সাধনা কৰি, সমাধান কৰি, (ভকতিক সাধি শুনহ—পা.হ., দেৱ কাৰ্য্য সাধি—পা.হ., সাধি দেৱক কাজ—ভ.)

সাধিয়ে (অস.ক্রি.) সমাধান কৰি, সিদ্ধি কৰি (চললি কৌশিক সাধিয়ে কাম—ৰা.বি.)

সান, শান (বি.) ধ্বনি, শব্দ (বংশী সান শুনি—কা.দ.)

সাফল (বিণ.) সফল, সাৰ্থক (তব সাফল বড়াই কয়লি—পা.হ., তোহাৰি মনোৰথ সাফল ভেল—ৰা.বি., তব গৃহবাস সাফল হয় নাথ—ক.হ.)

সাফলিয়ে (অস.ক্রি.) সফল কৰি, সিদ্ধি কৰি (নাৰদক বচন সাফলিয়ে—অ.ভ.)

সামাজিক (বি.)সমাজস্থ (আহে সামাজিক লোক—সকলোনাট আৰু ভ.)
সাৰ কৰিয়ে (সং অস.ক্রি.) সাৰ বুলি মানি লৈ (মনে সাৰ কৰিয়ে—অ.ভ.)
সাৰত (বি.) প্ৰধান অংশ, সাৰ ভাগ (অসাৰত সাৰত কাৰত ভাৰত—ৰা.বি.)
সাৰু (বি.) সাৰ, শ্ৰেষ্ঠ (হৰিগুণ সাৰু—ব.গী.)
সাৰোতৰ (বিণ.) সাৰ কথা, প্ৰধান কথা (যব তোহো সাৰোতৰ পুছহ—ভূ.হ.)
সাৱধানে (ক্রি.বিণ.) মনোযোগেৰে (তাহে সাৱধানে দেখহ শুনহ—সকলো নাট—চুম্পিপ ৰহি আছে সাৱধানে—ব.গী.)
সাস (বি.) সাহ, সাহস (পিন্ধিতে সাস গেল—পা.হ.)
সাহাস (বি.) সাহস, সাহ (মানুষী সাহাস ঐছন—পা.হ.)
সাহাংকাৰি (বি.স্ত্রীং.) গৰ্ব্বিনী (ওহি সাহাংকাৰি—অ.ভ.)
সাক্ষাতে (অব্য.) স্বয়ং, সমুখতে (সাক্ষাতে আপুনি অৱতৰি—ক.হ., পেখল ব্ৰিজবধু সবহি সাক্ষাতে—প.প্র.)
সিটো (সৰ্ব্ব.) সেই, তেওঁ (সিটো স্ত্ৰীসব—প.প্র.)
সিমতে (ক্রি.বিণ.) সিমান, তেনে প্ৰকাৰে (নিকটে থাকি সিমতে—প.প্র.)
সিঞ্চাৰি (অস.ক্রি.) সিচি, চটিয়াই দি (দুৰ্ব্বাঙ্কত সিঞ্চাৰি—ৰা.বি.)
সিঞ্চিয়া, সিঞ্চিয়ে (অস.ক্রি.) সিচি, সিচতি কৰি (খায়া দায়া সিঞ্চিয়া—ব.গী), দুৰ্ব্বাঙ্কত সিঞ্চিয়ে—ক.হ.)
সিন্ধুৱা (বি.) সিন্ধু, সাগৰ (বেকত আনন্দ সিন্ধুৱা—ব.গী.)
সুকতি (বিণ.) সুক্তি, ভাল কথা (মৃকতি সুকতি ভকতি—ভ.)
সুখাসুখে (ক্রি.বিণ.) সুখতো দুখতো (মুকুতি সুখাসুখে পাই—ব.গী., ভ.)
সুখে (ক্রি.বিণ.) খোলোচাকৈ, সুস্থিৰ ভাবে (যব সুখে নাহি দেৱ—পা.হ.)
সুচান্দ (বিণ.) ভাল, সুন্দৰ (সুচান্দ চান্দক কালা—ক.হ., এমন সুচান্দ—ব.গী., সুচান্দ সুহাস—ভ.)
সুজান, সুজানা (বিণ.) জ্ঞানী, বিশেষজ্ঞ (ভকতি ৰসিক সুজান—কে.গো., ৰা.বি., হৰিৰস ৰসিক সুজান—কা.দ., বিচাৰত আপোন সুজান—ভ., ভকতি ৰসিক সুজানা—ক.হ.)
সুনেহা (বি.) চেনেহ, প্ৰীতি (পৃকৰক সুনেহা হামাৰি—ব.গী.)
সুপৰভাত (বিণ.) সুন্দৰ প্ৰাতঃকাল (ভয়োৰে সুপৰভাত—ব.গী.)
সুপৰভাতে (ক্রি.বিণ.) ৰাতিপুৱাই, ৰাতি পুৱাতে (আজু সুপৰভাতে পেখলো মাঞি—ব.গী.)
সুপৰসন (বিণ.) সুপ্ৰসন্ন, সদয়, অনুগ্ৰহ (হামাৰ সুপৰসন বিধি—ব.গী.)
সুবেসা (বিণ.) সুবেশ, সুন্দৰ বেশ যুক্ত (মৰকত ৰত্ন সুবেসা—ব.গী.)

সুবেসিত (কৃদ.বিণ.) সুন্দৰ বেশ যুক্ত (পতম্ভ সুবেসিত—ব.গী.)
সুমৰন (কৃদ.বিণ.) স্মৰণ, সোঁৱৰণ (কৈলে সুমৰন—ব.গী.)
সুমৰনে (ক্ৰি.বিণ.) স্মৰণ কৰা মাত্ৰেই (যাৰ সুমৰনে—অ.ভ.)
সুমৰি (অস.ক্ৰি.) স্মৰণ কৰি, সুঁৱৰি (তুৱা পদ সুমৰি—অ.ভ., তাহে সুমৰি—ৰা.বি., কৃষ্ণক ক্ৰীড়া সুমৰি—কে.গো., সুমৰি সুমৰি মন—ব.গী.)
সুমৰিতে (ক্ৰি.বিণ.) স্মৰণ কৰা মাত্ৰেই (যাহেৰ নাম সুমৰিতে—পা.হ., সুমৰিতে তনুমন তাৱে—ক.হ.)
সুৰঙগ (বিণ.) সুন্দৰ বৰনৰ (অঙগ সুৰঙগ পীত বাসা—পা.হ.)
সুৰত (বি.) ৰমণ, ৰতি (কৰত সুৰত মত্ত—ৰা.বি., কৰত সুৰত কেলি—কে.গো.)
সুৰৰাই (বি.) দেবৰাজ ইন্দ্ৰই (গাৱে গোবিন্দ গুণ সুৰৰাই—ক.হ.)

সুৰপুৰীকো অধিক (ক্ৰি.বিণ.) অম্‌াৱতীত কৈয়ো বেচি (কৰ পৰকাস সুৰপুৰীকো অধিক—ক.হ.)
সুৰস (বিণ.) মিঠা, সোৱাদ, (নানান সুৰস কৰি—পি.গু.)

সুৰভি (বিণ.) সুগন্ধী (নানা সুৰভি কুসুমে—অ.ভ.)
সুৰাসুৰে (বি.) দেৱদৈত্যই (যাকেৰি সেৱা কয় সুৰাসুৰে—কে.গো., যাহে সুৰাসুৰে কৰু সেৱা—ক.হ.)
সুৰুজ (বি.) সূৰ্য্য (বোলি সুৰুজ কৰু মান—কে.গো., কোটি সুৰজ উৰিয়াক—ব.গী.)
সুৰুতি (বি.) চূৰ্ত্তি (হৰিল সুৰুতি—ব.গী., হৰিকহো মূৰুতি সুৰুজ—ভ.)
সুহাস (বিণ.) সুন্দৰ হাস্য (সুচাঙগ সুহাস—ভ.)
সুম্পি (অস.ক্ৰি.) খাপ দি, মনে মনে (সুম্পি ৰহি আছে—ব.গী.)

সুম্পি, সুম্পিয়ে } (অস.ক্ৰি.) সমৰ্পণ কৰি (সুম্পি প্ৰাণ চিত্ত—ব.গী., কৃষ্ণক প্ৰাণ সুম্পিয়ে—ক.হ.)

সে (অব্য.) তেতিয়া, সেই সময়ৰ (সে হন্তে ৰুক্মিমণীক—ক.হ.)
সে (সৰ্ব্ব.) সেই, সি, (বিবিধ পশু সে সবো—কে.গো., সে পৃয়াক—ক.হ., সে জাম্বৱতী—পা.হ., মাৰলি গোপাল সে—ভ., সে খাই লৱনু খানি—ভূ.লো.)
সে (সৰ্ব্ব.) সেই, সেই খিনি, সেয়াই, তাকে (সে সব পূৰণ হোক—অ.ভ., স্বামীক সে নাহি আল্টল—পা.হ., সে অৱশ্যে কৰিতে লাগে—পা.হ.)
সে নিমিত্তে (ক্ৰি.বিণ.) সেই কাৰণে (সে নিমিত্তে তোহো—কে.গো., সে নিমিত্তে ইহাক—পা.হ.)

সে সময়ে (ক্রি.বিণ.) সেই সময়ত (সে সময়ে হামাক—ক.হ., সে সময়ে গন্ধৰ্ব্ব—কা.দ., সে সময়ে কুবেৰক—কে.গো., সে সময়ে নাৰদ—পা.হ.)

সের (বি.) সেৱা, প্ৰণাম (যাসু কৰত নিত সের— কে.গো., কৰোহো বহু সের—ভ.)

সেদিহি (ক্রি.বিণ.) সেই দিনেদি (সে দিহি কানাইৰ—কো.খে.)

সেৰুৱা (বিণ.) বশ্য, অধীন (যৈচে সেৰুৱা স্বামীক—কে.গো.)

সো (সৰ্ব্ব.) সেই, সেইজন, সেইজনে (সো বোকেৰহে গোপনাৰী—কে.গো., সো পিউপাৱল কোল—ৰা.বি., দেখু সো পুনু—ব.গী., ব্ৰজবাল সো জাই—ভ.)

সোই (সৰ্ব্ব.) সেই, সেইজন (তব হোই সোই—পা.হ., সোই সোই ঠাকুৰ মোই—ব.গী.)

সোজা, সোঝা(বিণ.) চোজা, সহজ, চমু (ওঝা সোজা পন্থ নাহেৰি—ব.গী.)

সোটাসোট (অনুকা.) সোতোৰা মোতোৰা (ছাল সোটাসোট—ব.গী.)

সোমাই (অস.ক্রি.) প্ৰবেশ কৰি (গোৱাৰি কড়েৰ সোমাই—ভৃ.হ.)

সোহি (সৰ্ব্ব.) সি, সেই, সেইজন (সোহয় সোহি দেৱা—ভৃ.লো., সোহি ৰামচন্দ্ৰ—ৰা.বি., সোহি মোহি গতি দের—ক.হ., সোহি পৰমেশ্বৰ—কে.গো., সোহি কোন হুই—পা.হ., সোহি ব্ৰজসুৰ—ব.গী., সোহি দেৱক—ভ.)

সোহি (সৰ্ব্ব.) সেই (সোহি যাত্ৰায়ে—পা.হ.)

সোহি কাৰণে (ক্রি.বিণ.) সেই কাৰণে (সোহি কাৰণে কৃষ্ণক—অ.ভ.)

সোহিপৰকাৰে (ক্রি.বিণ.) সেই প্ৰকাৰে, সেই দৰে (তোহো সোহি পৰকাৰে—অ.ভ.)

সোহি সময়ে (ক্রি.বিণ.) সেই সময়ত (সোহি সময়ে শ্ৰীকৃষ্ণ—অ.ভ., সোহি সময়ে এক—প.প্ৰ., সোহি সময়ে পুনু—কে.গো., সোহি সময়ে ব্ৰহ্মা—ক.হ., সোহি সময়ে যশোৱাক—ভৃ.লো.)

স্তবকৰাজ (বি.)কানত পিন্ধা সুন্দৰ ফুলৰ থোপা (স্তবকৰাজ দোহো শ্ৰৱণে বিভূষিত—ব.গী.)

স্তম্ভিভয়া (অস.ক্রি.) থমকি, থমক খাই (তথাতে স্তম্ভিভয়া ৰয়—ব.গী.)

স্বভাৱে (ক্রি.বিণ.) স্বাভাৱিকতে, স্বাভাৱিক ধৰনে (স্বভাৱে পুচয়ে লাগল—কে.গো., স্বভাৱে মাস চাৰিকৰ—পা.হ., বিষ লাগি মৃতক স্বভাৱে—কা.দ.)

স্বৰ্গকমাৰি (অস.ক্রি.) স্বৰ্গজয় কৰি (আনল স্বৰ্গক মাৰি—পা.হ.)

স্বৰ্গকামে (অস.ক্রি.) স্বৰ্গকামনা কৰি (বিপ্ৰসব স্বৰ্গকামে—প.প্ৰ.)

স্বকি স্বকি (বিণ.) নিজৰ নিজৰ (স্বকি স্বকি থানে—ক.হ.)

স্মৰণে (ক্রি.বিণ.) স্মৰণ কৰা মাত্ৰেই (স্মৰণে কৰয় সিদ্ধি—ব.গী., স্মৰণে যা কেৰি নাম—ভ.)

স্ৰজনা (বি.) স্ৰজন, সৃষ্টি (যাকেৰি স্ৰজনা সয়ল—পা.হ., কে.গো., স্ৰজনা তোহাৰি মুৰাৰি—কা.দ.)

স্নানিয়া (অস.ক্রি.) স্নান কৰি, গা ধুই (স্নানিয়া শীতল জলে—ব.গী.)
স্বামীভারে (অস.ক্রি.) স্বামী বুলি ভাবি (মনে স্বামীভারে—ক.হ.)
স্ত্রীজিত (বি.) তিৰোতা সেকুৰা (তোহোসম স্ত্রীজিত—পা.হ.)
স্ত্রীতো (ক্রি.বিণ.) তিৰোতাত কৈয়ো (হামো সব স্ত্রীতো অধম ভেলো—প.প্র.)

হ

হ বৰ্ণমালাৰ সাতত্রিশ সংখ্যাৰ আখৰ।
হই (অব্যয়.) হয় (ভর নিবাৰণ হই—ব.গী.))
হয় (অব্যয়.) হয় (হামাৰ প্রয়োজন সিদ্ধি হয়—ৰা.বি.,তব গৃহবাস সফল হয় নাথ—ক.হ.)
হয়ংগমি (বি.) হয়ংগমী, ঘিঁউ, মাখন (থৈয়াছিল হয়ংগমি—ভূ.লো.)
হৰতা (বি .) হৰণ কৰোঁতা (সৃষ্টি কৰতা হৰতা—ভ.)
হৰ্তা (বি.)৲ হৰণ কৰোঁতা (ধৰণী ভাৰ হৰ্তা—ভ.)
হৰষিত (কৃদ.বিণ.) আনন্দিত (পৰম হৰষিত মনে—প.প্র., ঋষিগণ হৰষিত—ভ.)
হৰষে (বিণ.) আনন্দেৰে (হৰষে হৰষে ধেনু ধাই—ব.গী., হৰষে চলত—ভ.)
হৰায়া (অস.ক্রি.) হেৰুৱাই (ভূষণ হৰায়া হৰি—ভূ.হ. বাছড়ু হৰায়া হামো—ভো.বে.)
হৰি (অস.ক্রি.) হৰণ কৰি, চুৰ কৰি (তোহো হৰিনিয়া জার—ক.হ., হৰি নিয়া জাই—পা.হ.)

হৰিখে } হৰিষে } (বিণ.) হৰিষতে, আনন্দতে (হৰিখে হৰিগুণ—কা.দ., হৰিসে সিহৰে দেহক—ৰা.বি.)
হৰিদাসা (বি.) ভগবানৰ দাস (কহ শংকৰ হৰিদাসা—ক.হ.)
হসিত (কৃদ.বিণ.) হাস্যযুক্ত (ঈসত হসিত মুখ—ৰা.বি.)
হাঁ হাঁ (ভা.অব্য.) বেজাৰ বা দুখত মতা মাত (হাঁ হাঁ ওহি—কা.দ., হাঁ হৰি হাঁ হৰি—ৰা.বি. আদি নাট)
হাঁহাকাৰ (বি.) বিণনি, বিলাপ, দুখপ্রকাশ (হাঁহাকাৰ কয়—ক.হ., অ.ভ.)
হাজাৰেক (অনুস.) এহেজাৰ, দহশ (হাজাৰেক ফণা তুলি—কা.দ.)
হাট (বি.) বজাৰ, (হাট ঘাট বহু বাট—ব.গী.)
হাত পাতি (সংঅস.ক্রি.) হাত দুখন পাতি (বেদনিধি হাত পাতি লেলহ—ক.হ.)
হাত পাৰ (বি.) হাত ভৰি (হাত পাৰ আচাৰয়—ৰা.বি., হাত পাৰ থিৰ ভেল—ক.হ.)
হাতে (অস.ক্রি.) হতুৱাই, দ্বাৰাই (স্বামীক হাতে হৰি নিয়া জাই—পা.হ.)

হানি (অস.ক্রি.) আঘাত কৰি (বাণে মৰম হানি—কে.গো., লাগে খাণ্ডা হানি—অ.ভ., হৃদয়ে মুঠি হানি—বা.বি., মৰম হানি হৰি—ব.গী.)

হানি (বিণ.) ক্ষতি, নষ্ট (হানি কৰিতে পাৰো—অ.ভ.)

হামাক (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ, মোক, আমাক (হামাক শপত—বা.বি., ক.হ., হামাক প্ৰাণ—কে.গো., হামাক নিয়া জাৱ—বা.বি., হামাক দিতে—ক.হ., হামাক দেহ—পা.হ.)

হামাক (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোলৈ, আমালৈ (হামাক দেখিতে ওহি—ক.হ.)

হামাকু (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (হামাকু বচন ৰাখহ—কে.গো., হামাকু পয়োধৰ পান—অ.ভ.)

হামাকেসে (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোতে, আমাতে (হামাকেসে আশে গোপী—ব.গী.)

হামাকেৰি (ব্য.সৰ্ব্ব.) আমাৰ, মোৰ (হামাকেৰি ৰাখহু—ক.হ., দাৰুণ হামাকেৰি—কে.গো., হামাকেৰি কৈচন—ভূ.হ., পোড়ব হামাকেৰি—ব.গী.)

হামাত (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোত, আমাত, মোক, আমাক (কৃষ্ণে হামাত অল্প খুজি—প.প্ৰ., হামাত কি বাত পুছহ—বা.বি., হামাত হাত লগাৱলি—অ.ভ., হামাত কমন—কে.গো., যত সম্পত্তি হামাত থিক—পা.হ.)

হামাত কৰিয়ে (ক্রি.বিণ.) মোতকৈ, আমাতকৈ (হামাত কৰিয়ে কড়া-দুইক খীৰ—অ.ভ.)

হামাতে (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোতে, আমাতে (হামাতে বাত পুছত—ভূ.হ., হামাতে নিতে নিত—ব.গী.)

হামাৰ (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (হামাৰ কৰমে সে দৈববাণী—বা.বি., হামাৰ মন থিক—ক.হ., হামাৰ পাৰিজাত—পা.হ.)

হামাৰা সবক (ব্য.সৰ্ব্ব.বহু.) আমাক, আমালোকক (হামাৰাসবক অঘবক—কে.গো.)

হামাৰি (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (তেজলি হামাৰি—কা.দ., পুছত বাত হামাৰি—ভূ.হ., বঞ্চবি নাহি হামাৰি—ৰা.ঝু.)

হামাৰি (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ, (দূৰ কৰহ হামাৰি—অ.ভ., হামাৰিকে—কো.খে., হামাৰি বালক কেবা—চো.ধ.)

হামাৰু (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (মৰণ হামাৰু বে—কা.দ., সখি অবহু হামাৰু—ক.হ., মন দেখু হৃদয়ে হামাৰু—ব.গী.)

হামাৰে (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোক, আমাক (লাগয় হামাৰে—ভূ.লো.)

হামাৰে (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (কিনা গতি হইবে হামাৰে—ব.গী.)

হামাৰেসে (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰহে, আমাৰহে (সে কথা কহিতে হামাৰেসে লাজ—পি.গু.)

হামি (ব্য.সৰ্ব্ব.) আমি মই (আৰ নাচিল্তোহো হামি—কা.দ., চাকৰ হামি—ব.গী.)

হামি (বি.) হামি, জৃম্ভন (ঘনে ঘনে আৱত হামি—ভূ.হ.)

হামো (ব্য.সৰ্ব্ব.) আমি, মই (হামোলে হামোলে—কো.খে., হামো যদৰ্থে আৱলো—ক.হ., হামো বালক—ৰা.বি., হামো দাসকুদাস—ভ.)

হামো (ব্য.সৰ্ব্ব.) মোৰ, আমাৰ (হামো সঙ্গে যুদ্ধ—ভ.)

হামোসব } হামোসবে (ব্য. সৰ্ব্ব.বহু.)আমালোক, আমালোকে (হামোসব ভৃদেৱতা—প.প্ৰ., হামোসব অৱজৰ নোহো—অ.ভ., হামোসব এহি—কো.খে., হামোসবে ছাড়লো—চো.ধ., হামোসবে দেখলো—অ.ভ.)

হামোসে (ব্য.সৰ্ব্ব.) আমিহে, মইহে (হামোসে কৃষ্ণ দেখ—কো.খে.)

হাড় } হাৰ (বি.) এবিধ অলংকাৰ (হাড় মুকুট মণি—ক.হ., প.প্ৰ., শ্বসল কেশপাশ টুটল হাড়—কে.গো., হাড় কিৰীটি কুণ্ডল—ব.গী.,গজমতি হাড়—ভ.)

হাড়া } হাৰা (বি.) হাৰ, এবিধ অলংকাৰ (জ্যোতি হেমহাড়া—ব.গী.)

হাৰাম (বি.) অখাদ্য,মদ্য মাংসাদি (হাৰাম বাম হাতে কটিয়া খাঞ—ভ.)

হাৰামহিখোড় (বিণ.) মদ মাংস বা শূকৰৰ তুল্য অশুচি (জ্ঞানী আতমা আপে হাৰামহি খোড়—ব.গী.)

হাৰাসান্থি (বিণ.) হাৰাশাস্তি, হাইৰান, কষ্ট (খুধায়ে তৃষায়ে হাৰাসান্থি হুয়া—কা.দ.)

হাৰু } হাড়ু (বি.) হাৰ, এবিধ অলংকাৰ (চিৰহিৰ হেম হাৰু—কা.দ., ভুজমহ মোতিম হাৰু—ব.গী.)

হাস (বি.) হাস্য (গোৰি কৰতু হাস—কে.গো., হাস পৰিৰুন্ডল—ক.হ., মোতিম মন্দহাস—ৰা.বি., ৰঞ্জিত হাস পৰিহাসে—ভো.বে.)

হাসি (অস.ক্ৰি.) হাঁহি,হাস্য কৰি (কাহাকু হৰি হাসি—কে.গো., হাসি হাসি বল্লুক—পা.হ., হেৰিতে হাসি—প.প্ৰ., হাসি জগতজন মোহে—ক.হ., হাসি হাসি চলে—ৰা.বি., হাসি সভাসদ—ভ.)

হাসিয়া } হাসিয়ে (অস.ক্ৰি.) হাঁহি, হাস্য কৰি (হাসিয়া মোহন—ভো.বে., মুচুকি হাসিয়া—ব.গী., গোপী সব হাসিয়ে—অ.ভ.)

হান্থিয়ে (অস.ক্ৰি.) খোজ কাঢ়ি, খোজ চলাই (গোপী হান্থিয়ে চলে—কে.গো.)

হাম্ফুলি (অস.ক্ৰি.) হাফোঁলামাৰি, বগুৱাবাই (আটোপে কালিক হাম্ফুলি—কা.দ., হাম্ফুলি চলে ঘনে ঘন—ব.গী.)

হাম্বাৰাৱে (বি.) হেম্বেৰলনি (সুৰভি তেজয় হাম্বাৰাৱে—ব.গী.)

হাস্যোৰ হুয়া (সংঅস.ক্ৰি.) হাঁহি মুখীয়া মুখখন দেখি (মধুৰ হাস্যোৰ হুয়া মৰিয়া যাঞ—অ.ভ.)

হ্ৰাসা (বিণ.) ন্যূনতা, কম, শিথিল (তনু ভেলি হ্ৰাসা—পা.হ.)

হিৰ (বি.) হীৰা (উৰে হেমহাৰ হিৰ—কা.দ., উৰে হিৰ হেমহাৰ—ব.গী.)
হুই নুই (অনুক.) হয়নে নহয় (বাত হুই নুই—ভূ.হ., লোই হুই নুই—কা.দ., ওহি বাত হুই নুই—ব.গী.)
হুই (অস.ক্রি.) হৈ (ৰাজ হংস হুই—ব.গী., লাজ হুই সমজ্যাত—ৰা.বি.)
হুই (অব্য.) হয় (ভেট কমনে হুই—ক.হ., সেহি কোন হুই—পা.হ.)
হুমহুমি (অনুকা.) হুক্ হুককৈ, হুক্হুক্ কৰে (ওহি বুলি হুম হুমি কান্দে—ভূ.লো.)
হুয়া (অস.ক্রি.) হৈ (তোহো মানুষী হুয়া—পা.হ., একপাশ.হুয়া ৰহল—সকলো নাট.)
হুৰ (সম্বো.) হেৰ, হেৰা, হেৰি (হুৰ দেখ উঠিয়া—ব.গী.)
হুলহুলি (অনুকা.) হুহু হাহা, তোলপাৰ, হুলস্থুল (হুলহুলি কৰিয়ে ধাৱল—কো.খে.)
হেঠবয়নে (সংঅস.ক্রি.) তললৈ মু কৰি (হেঠ বয়নে নয়নে—ক.হ.)
হেঠমাথ (বি.) তলমূৰ (হেঠমাথ কয়ল—কে.গো., হেঠমাথ কয়—ক.হ.)
হেঠমাথে (সং অস.ক্রি.) তললৈ মূৰ কৰি (সে ৰাজকুমাৰি হেঠমাথে—ক.হ.)
হেন (ক্রি.বিণ.) তেনেকুৱা, তেনেধৰনৰ (হেন ভগৱন্তদেৱ—কা.দ., হেন অবৈষ্ণৱক থানে—প.প্র., হেন কিৰিষি তেজিয়া—ব.গী., তুল. হেন অথন্তৰ—কী.ঘো.)
হেন শুনি (সংঅস.ক্রি.) তাকে শুনি (হেন শুনি লৰি গৈলা—প.প্র.)
হেনয় (ক্রি.বিণ.) তেনেকুৱা, তেনেধৰনৰ (কাম্পয় হেনয় হৰি—অ.ভ., ভকতৰ হেনয় লক্ষণ—প.প্র.)
হেমনে (ক্রি.বিণ.) এনেকৈ, এনে ধৰনেৰে (হেমনে মাৰিবো যেন—পি.গু.)
হেৰয়ে (অস.ক্রি.) চাই, দৃষ্টি কৰি (হেৰয়ে সুৰ নৰ ভোলেৰে—ব.গী.)
হেৰা (সম্বো.অব্য.) হেৰা, হেৰি (তোহাৰি জননী হেৰা—কা.দ.)
হেৰি (অস.ক্রি.) দেখি, চাই, দৃষ্টি কৰি (কবহু বয়নে হেৰি হেৰি—ভূ.লো., অমল মুহ হেৰি—কা.দ., হেৰি হেৰত চেতন—ক.হ., হেৰি মৃকতি—ৰা.বি., হামো অমিয়া হেৰি—ব.গী.)
হেৰিয়ে (অস.ক্রি.) দেখি, চাই (হেৰিয়ে সুৰ ৰমণী—কে.গো., হেৰিয়ে ভুজযুগ—ৰা.বি.)
হেৰোৰে (সম্বো.অব্য.) হেৰ, হেৰা, হেৰি (হৰি হেৰোৰে বাপ—ব.গী.)
হেলা (বি.) অৱহেলা, অনাদৰ (ষব তোহো হেলা কৰিয়ে—ক.হ.)
হেলে (ক্রি.বিণ.) হেলাতে,অনাদৰ ভাৱে (বয়স গোৱাইলো হেলে—ব.গী.)
হোক (অব্য.) যিহওক, যিহল বাক (হোক, সে কামৰূপ—পা.হ.)
হোই (অস.ক্রি.) হৈ (হোই অচেতন—ভূ.হ., হোই কুল কামিনী—কে.গো.)
হোই (অব্য.প.) হয় (বিছোড়ল কৈছে হোই—কে.গো., তেৰা দৰসন কৈচন

হোই—ক.হ., অধিকহি মোহিত হোই—ব.গী., বিলাসিত হোই—ভ.)

হোৱয় (অব্য.প.) হয় (হোৱয় গৃহিনী যব—ক.হ.)

হোৱন্ত (অব্য.প.) হয় (তথাপি ভক্তৰ বশ্য হোৱন্ত—ব.গী.)

হোৱে (অব্য.প.) হয় (তোহাতেসে হন্তে হোৱে—কা.দ., দূৰ হোৱে পাপ—ৰা.বি., কামিনী হোৱে বড়ি—ভ.)

ক্ষ

ক্ষ বৰ্ণমালাৰ আঠত্রিশ সংখ্যাৰ আখৰ।

ক্ষণিক (বিণ.) খন্তেকীয়া (ক্ষণিক দেহবহ—ব.গী.)

ক্ষণে ক্ষণে (বিণ.) প্ৰতি ক্ষণে ক্ষণে (মন আয়ু ক্ষণে ক্ষণে টুটে—ব.গী.)

ক্ষণেকে, ক্ষেণেকে (বিণ.) খন্তেকতে (হামো ক্ষণেকে মৰিয়া যাঞ—ক.হ., ক্ষণেকে মৰয়—অ.ভ্র.)

ক্ষেম (বি.) ক্ষমতা, সমৰ্থ (উপমাৰ কিবা ক্ষেম—ব.গী.)

ক্ষোম (বি.) পাট (মনোময় ক্ষোম বসন—অ.ভ.)

(সমাপ্ত)